
HEYDƏR

ƏLİYEV

MÜSTƏQİLLİYİMİZ
ƏBƏDİDİR

HEYDƏR ƏLİYEV

MÜSTƏQİLLİYİMİZ

ƏBƏDİDİR

iyirmi ikinci kitab

sentyabr, 1999 -noyabr, 1999

AZƏRNƏŞR
BAKİ-2007

HEYDƏR ƏLİYEV

çıxışlar • nitqlər

bəyanatlar • müsahibələr

məktublar • məruzələr

müraciətlər • fərmanlar

AZƏRNƏŞR
BAKİ-2007

BBK32**Ə56****Buraxılışına məsul****RAMİZ MEHDIYEV****ƏLİYEV HEYDƏR****Ə 56 Müstəqilliyimiz əbədidir.** B., Azərənəşr, 2007, 528 səh.

Görkəmli dövlət xadimi, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əlirza oğlu Əliyevin oxuculara təqdim olunan növbəti cildində Naxçıvan MR-nin 75 illik yubiley tədbirlərində iştirak etməsi, keçirdiyi görüşləri, blokada şəraitində yaşayan diyarın iqtisadi-sosial, elmi və mədəni inkişafına dair dərin məzmunlu nitqləri, çıxışları, kütləvi informasiya vasitələrinə verdiyi müsahibələri toplanmışdır.

Kitabda, həmçinin, “Əsrin müqaviləsi”nin 5-ci ildönümünə həsr olunmuş sənədlər, dünyanın bir çox dövlət və hökumət başçılarına, beynəlxalq təşkilatların rəhbərlərinə və görkəmli şəxsiyyətlərə ünvanladığı məktublar, bir sıra xarici dövlətlərin nümayəndə heyəti ilə, həmçinin, ədəbiyyat və incəsənət xadimləri ilə görüşlərə aid materiallar öz əksini tapmışdır.

Bu cildə dahi rəhbərin respublikamızın əldə etdiyi uğurlardan, iqtisadiyyatın inkişafından, müstəqil, demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində ölkəmizin nailiyyətlərindən, Azərbaycanın beynəlxalq aləmdəki artan nüfuzundan, dünya dövlətləri arasında özünə layiqli yer tutmasından bəhs edən çıxışları və nitqləri daxil edilmişdir.

Ə $\frac{0801000000}{M - 651(07) - 2007}$

BBK-32

© Azərənəşr, 2007

**“ƏSRİN MÜQAVİLƏSİ”NİN
BEŞİNCİ İLDÖNÜMÜ ŞƏRƏFİNƏ
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİNİN ADINDAN
TƏŞKİL OLUNMUŞ
RƏSMİ QƏBULDA NİTQ**

“Gülüstan” sarayı

20 sentyabr 1999-cu il

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Hörmətli qonaqlar, dostlar!

Mən sizin hamınızı bu möhtəşəm “Gülüstan” sarayında bir daha salamlayıram və sizə bu bayram günündə xoş əhval-ruhiyyə arzulayıram.

Bu gün “Əsrin müqaviləsi”nin beşinci ildönümünə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə bu müqavilənin siyasi, iqtisadi, sosial, mənəvi əhəmiyyəti haqqında ətraflı danışıldı. Ancaq bu gün bizi daha da çox sevindirən müqavilənin özü deyil, beş il müddətində onun uğurla icra olunması və verdiyi müsbət nəticələr, bizim müştərək işimizin böyük nailiyyətləridir.

Bu gün mən öz çıxışında bildirdim ki, Azərbaycan neft sənayesinin 150 illik tarixi var və deyə bilərəm ki, ölkəmiz öz müstəqilliyini əldə edənə qədər Azərbaycan xalqı heç vaxt bu sərvətlərin sahibi olmamışdır. Azərbaycan, Bakı öz nefti ilə dünyanın şirkətlərini, iş adamlarını XIX əsrin ikinci yarısından, XX əsrin əvvəllərindən cəlb etmiş və bir çox xarici şirkətlər burada uğurlu fəaliyyət göstərmiş, neft hasilatını təmin etmişlər. Bu prosesə Azərbaycanın yerli sahibkarları da, iş adamları da qoşulmuş və onlar xarici neft şirkətləri ilə bərabər

neftin hasil olunmasını və dünya bazarına çıxarılmasını təmin etmişdir. Təbii ki, bunların hamısı Azərbaycana, ancaq deyə bilərəm ki, Bakı şəhərinə çox fayda vermişdir və Bakının inkişafı üçün xidmətlər göstərmişdir. Bu gün biz Nobel qardaşlarını, Azərbaycanın böyük sahibkarlarından və xeyriyyəçilərindən biri olan Hacı Zeynalabdin Tağıyevi və o illərdə Azərbaycanın təbii sərvətlərindən istifadə edib mənfəət götürən, eyni zamanda Bakı şəhərini inkişaf etdirən insanları xatırlaya bilərik.

Bakı şəhəri XIX əsrin sonlarında - XX əsrin əvvəllərində çox güclü inkişaf etmişdir. Burada o dövrün tələblərinə uyğun olan sənaye müəssisələri, yaşayış evləri, ofisləri üçün müxtəlif binalar, ticarət mərkəzləri yaradılmış və bunların hamısı Bakını bir növ Avropa üslubunda olan gözəl bir şəhərə çevirmişdir. O vaxtlar yaradılan binaların bir çoxu həqiqətən gözəl memarlıq abidələridir.

Biz o dövrdə Azərbaycan neftinin çıxarılması ilə məşğul olub ölkəmizdə iş görmüş xarici şirkətləri də və öz sahibkarlarımızı da bu gün minnətdarlıq hissi ilə xatırlayırıq.

Sonra isə, bilirsiniz ki, 1918-ci ildə ilk Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti bir müstəqil dövlət kimi öz sərvətlərindən xalqı üçün istifadə etməyə çalışmış, amma o, az yaşamış, buna nail ola bilməmişdir. 1920-ci ildən isə Azərbaycan Sovetlər İttifaqının, sovet hakimiyyətinin tərkibində olmuşdur. Bu gün cəsarətlə demək lazımdır ki, 1920-ci ildən keçən 70 il ərzində Azərbaycanda neft sənayesi çox güclü inkişaf etmişdir və bunun da səbəbi ondan iləəəəəə ki, o vaxt sovet hakimiyyətinə, sovet dövlətinə neft lazım idi. Sovet İttifaqını sənayeləşdirmək, onun iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək üçün neft çox lazım idi. Əgər nəzərə alsaq ki, o illərdə Sovetlər İttifaqının ərazisində hasil edilən neftin 80, bəlkə də 90 faizi Bakıda əldə olunurdu, onda anlamaq olar ki, sovet hakimiyyəti üçün, SSRİ dövləti üçün Bakının nefti nə qədər lazım idi.

Azərbaycan xalqı, ölkəmizin neftçiləri və alimləri neft sənayesinin inkişaf etməsi üçün böyük xidmətlər göstərmiş və nailiyyətlər əldə etmişlər. Mən bir daha qeyd etmək istəyirəm ki İkinci dünya müharibəsində alman faşizmi üzərində qələbə çalınmasında Azərbaycan neftinin misilsiz rolu olmuşdur. Azərbaycan Sovetlər İttifaqının başqa bölgələrində neft sənayesinin inkişaf etdirilməsi üçün də böyük xidmətlər göstərmişdir. Biz iftixar hissi ilə deyə bilərik ki, Azərbaycan neftçiləri, alimləri Rusiyada “İkinci Bakı”, “Üçüncü Bakı”, “Dördüncü Bakı” kimi neft mədənlərinin və yataqlarının açılmasında iştirak ediblər və onların çoxu o vaxtdan indiyə qədər o diyarlarda - Sibirdə, Tüməndə yaşayır və bu gün də neft hasilatı ilə məşğuldurlar.

Azərbaycan Xəzər dənizində neft yataqlarının aşkar olunmasında, bu yataqların sənaye üsulu ilə istismar edilməsində dünyada birinci yerdə olmuşdur. Azərbaycanda neftin sənaye üsulu ilə hasil olunmasına başlandıqdan bu günə qədər yerin təkindən, dənizin dərinliklərindən 1 milyard 500 milyon tona qədər neft hasil edilmişdir. Bunun təxminən 450-500 milyon tonu Xəzər dənizinin dərin sularından çıxarılmışdır. Amma bütün bu zamanlarda Azərbaycan xalqı özünün zəngin təbii sərvətlərinin sahibi olmamış, Azərbaycanın öz müstəqil dövləti olmamış və ölkəmizdə hasil edilən neft, şübhəsiz ki, Sovetlər İttifaqının bütün tələbatlarını təmin etmək üçün istifadə edilmişdir.

Keçmişdə mən uzun illər Azərbaycanda işləmişəm və 1969-cu ildən Azərbaycanın başçısı olmuşam. Mən bunları yaxşı bilirəm və yaxşı xatırlayıram. Bizdən tələb olunurdu ki, neft-qaz hasilatını artıraraq. Biz bunu edirdik. Ancaq bundan əldə olunan gəlirlərin hamısı Sovet İttifaqının vahid büdcəsinə gedirdi. Yəni o illərdə neft sənayesinin Azərbaycana nə qədər mənfəət verməsinə baxmayaraq, ölkəmiz əldə olunan neftin faydasının çox hissəsini görməyibdir. Tarixin səhifələrini sizə xatırladaraq,

onu demək istəyirəm ki, Azərbaycan yalnız dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra öz aqibətinin, öz sərvətlərinin sahibi olmuş və ölkəmizin ən zəngin sərvəti olan qaz və neft ehtiyatlarından müstəqil, sərbəst istifadə etmək imkanı əldə etmişdir.

Biz keçmişə minnətdarlıq edirik. Ancaq xoşbəxtik ki, nəhayət, XX əsrin sonunda Azərbaycan öz milli azadlığını, dövlət müstəqilliyini əldə edib və öz təbii sərvətlərindən nə cür, hansı yolla istifadə olunmasını özü müəyyən edir.

“Əsrin müqaviləsi” də məhz Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin əldə olunmasından irəli gəlmiş bir tarixi hadisədir. Biz yalnız müstəqil dövlət olandan sonra dünyanın müxtəlif ölkələri, neft şirkətləri ilə sərbəst, heç kəsdən asılı olmayaraq danışıqlar aparmaq imkanı əldə etmişik və bu sahədə gördüyümüz işlərin ən görkəmlisi, ən böyüyü, ən mühüm tarixi əhəmiyyət kəsb edən “Əsrin müqaviləsi”nin hazırlanıb imzalanması idi. Bu gün təntənəli mərasimdə artıq deyildi ki, bu müqavilənin hazırlanması ilə biz nə cür ağır şəraitdə məşğul olmuşuq, daxili və xarici qüvvələrin yaratdığı nə qədər çətinliklərlə rastlaşmışıq. Ancaq biz iradə və əzm göstərmişik, risk etmişik və “Əsrin müqaviləsi”ni imzalamağa nail olmuşuq.

“Əsrin müqaviləsi” bu möhtəşəm “Gülüstan” sarayında imzalanıb. O gün bizim üçün böyük sevinc, bayram günü idi. Eyni zamanda biz yaxşı bilirdik ki, üzərimizə böyük məsuliyyət götürmüşük və qarşımızda çox böyük sınaqlar vardır. Bu gün iftixar hissi ilə deyirəm ki, bu beş illik yolun bütün sınaqlarından şərəflə keçmişik, bütün çətinliklərin qarşısını almışıq, hər cür təzyiqlərə cavab vermişik və “Əsrin müqaviləsi”nin qısa bir zamanda həyata keçirilməsinə nail olmuşuq. Təbiidir ki, bu nailiyyətlərimiz böyük neft şirkətləri ilə bizim müştərək işimizin nəticəsidir.

Bu gün tam cəsarətlə demək olar ki, müqavilənin imzalanmasından sonra yaranmış Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti, Azərbaycan

Dövlət Neft Şirkəti Azərbaycan dövlətinin və hökumətinin rəhbərliyi altında daim onun dəstəyini alaraq çox böyük işlər görmüşlər və bizi bu nəticəyə gətirmişlər.

“Əsrin müqaviləsi”nin beş illiyini qeyd edərək deyirik ki, biz böyük sınaqlardan çıxmışıq. Tərəfdaşlarımızın və böyük neft şirkətlərinin mənsub olduqları ölkələrin, dövlətlərin etimadını doğrultmuşuq. Azad, müstəqil dövlət kimi dünyaya nümayiş etdirmişik ki, Azərbaycan xalqı, ölkəmizin neftçiləri, alimləri daha böyük nailiyyətlər əldə etməyə qadirdirlər. Təbiidir ki, bunların hamısı bizdə, şəxsən məndə böyük iftixar hissi doğurur.

Bu gün “Əsrin müqaviləsi”nin beş illiyini qeyd edərkən bu müqavilənin imzalanmasında xidmətlər göstərmiş və bizə dəstəklər vermiş dövlətlərin, təşkilatların, şirkətlərin hamısını minnətdarlıqla xatırlayırıq. Biz bu gün Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinə, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinə və bunların ətrafında müqavilənin icrası ilə məşğul olan mütəxəssislərə, alimlərə, mühəndislərə, texniklərə, fəhlələrə, bu sahədə çalışanların hamısına təşəkkürümüzü bildiririk.

Müqavilənin imzalanması və həyata keçirilməsində, qeyd etdiyim kimi, biz bir çox maneələrlə, çətinliklərlə rastlaşdıq. Ancaq müqaviləni imzalamış şirkətlər, onların mənsub olduqları dövlətlər və biz inamla irəliləyirdik. Ona görə də mən müqaviləni imzalamış şirkətlərin mənsub olduqları dövlətlərə, onların hökumətlərinə təşəkkürümü, minnətdarlığımı bildirirəm.

Müqavilənin hazırlanması və xüsusən həyata keçirilməsi dövründə, o cümlədən Bakı-Supsa neft kəmərinin yaranması üçün qərarların qəbul olunması zamanı Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinin, xüsusən prezident cənab Bill Klintonun rolunu mən bu gün xüsusi qeyd edirəm.

İndi, müqavilənin gözəl nəticələrini bayram edərkən ötən illərdə “Əsrin müqaviləsi”ndən sonra 18 müqavilənin imzalandığını

dünyaya nümayiş etdirərək sübut etdik ki, Azərbaycan müasir səviyyədə, bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında, xarici sərmayədən istifadə etməklə çox işlər görə bilər və bundan sonra da görəcəkdir.

Bu gün Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin prezidenti cənab Vudvord öz çıxışında müqavilənin həyata keçirilməsi üçün altı il müddətində Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyin təmin olunması və burada bizim gördüyümüz işlər haqqında dedi və bu işləri yüksək qiymətləndirdi. Dövlət və hökumət başçılarından, şirkətlərdən, ayrı-ayrı təşkilatlardan və bir çox neft şirkətlərindən aldığımız təbrik məktublarında da məhz Azərbaycanda xarici sərmayədən istifadə olunması üçün yaxşı şərait yaradılması xüsusi qeyd edilir. Bəli, əgər biz ölkəmizdə ictimai-siyasi sabitliyi təmin etməsəydik, Azərbaycanı dağıdan, parçalayan qüvvələri aradan çıxarmasaydıq, onları ləğv etməsəydik, respublikamızda vətəndaşların rahat yaşaması üçün lazımı şərait yaratmasaydıq, xarici şirkətlər buraya gəlməzdilər, gəlsəydilər də qısa müddətdə buradan dönüb gedəcəkdilər.

Biz sübut etdik ki, Azərbaycan etibarlı tərəfdaşdır. Biz sübut etdik ki, Azərbaycana xarici sərmayənin gəlməsi və istifadə olunması üçün burada bütün imkanlar yaradılıbdır. Biz sübut etdik ki, Azərbaycana gələn hər bir iş adamı, şirkət, vətəndaş burada azad, sərbəst, rahat işləyə və yaşaya bilər. Ümidvaram ki, “Əsrin müqaviləsi”ndən sonra imzaladığımız müqavilələr daha da gözəl nəticələr verəcəkdir. “Şahdəniz” yatağında aşkar olunan qaz ehtiyatı və əldə etdiyimiz gözəl nəticələr bunu aydın göstərir. Məlumdur ki, “Şahdəniz” yatağı ilə bağlı hazırlanmış müqaviləni də daxilimizdəki qüvvələr bu sənədin imzalanmasına bir həftə qalmış pozmaq istədilər. Ancaq biz bu müqaviləni imzaladıq və həmin müqaviləyə inanmayan, yaxud qəsdən bunun əleyhinə çıxan adamlara sübut etdik ki, Azərbaycan xalqının milli mənafehləri

üçün çalışırıq və ona görə də bu cür nailiyyətləri əldə etməyə qadirik.

Xəzərin Azərbaycan sektorunda hələ çoxlu neft və qaz yataqları var. Şübhə etmirəm ki, gələcək illərdə yeni-yeni müqavilələr imzalanacaqdır. Biz artıq bu barədə çoxlu təkliflər almışıq.

Mən bəyan edirəm və hamını əmin edirəm ki, Azərbaycanın milli mənaflərinə cavab verən yeni-yeni müqavilələrin imzalanması və onların həyata keçirilməsi üçün bundan sonra daha da böyük imkanlar, daha da yaxşı şərait yaranacaqdır. Biz böyük işin başlanğıcındayıq. Bu gün gördüyümüz bütün işlər, “Əsrin müqaviləsi” ilə qoyduğumuz təməl XXI əsrdə Azərbaycan xalqının inkişafı, fəravan həyatı, müstəqil Azərbaycan dövlətinin suverenliyinin daha da möhkəmlənməsi üçün gözəl imkanlar yaradır və inanıram ki, XXI əsr müstəqil Azərbaycan dövləti üçün ən xoşbəxt dövr olacaqdır.

Bu beş il müddətində bizimlə əməkdaşlıq edənlərin hamısına bir daha təşəkkür edirəm.

Bu bayram gününü bizimlə qeyd etmək üçün Azərbaycana gəlmiş dövlət nümayəndə heyətlərinə təşəkkür edirəm və minnətdarlığımı bildirirəm. Hamınıza gələcək işlərinizdə uğurlar arzulayıram.

“Əsrin müqaviləsi”nin şərəfinə!

“Əsrin müqaviləsi”nin gələcək nailiyyətləri şərəfinə!

Gələcəkdə daha da səmərəli müştərək iş şərəfinə!

Azərbaycan neftçilərinin şərəfinə!

Azərbaycan neftçiləri ilə ölkəmizdə çiyin-çiyinə işləyən xarici ölkələrin mütəxəssislərinin şərəfinə!

Sizin şərəfinizə, hörmətli qonaqlar, bu badələri qaldırıram! Sağ olun.

RUSİYANIN YANACAQ VƏ ENERGETİKA NAZİRİ VİKTOR KALYUJNİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

21 sentyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Hörmətli cənab nazir, hörmətli Viktor İvanoviç, hörmətli səfir, hörmətli Vahid Yusifoviç, mən sizi bir daha salamlayıram. Azərbaycana gəlməyinizdən və “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanmasının beşinci ildönümünə həsr olunmuş təntənəli mərasimlərlə yaxından iştirak etməyinizdən məmnunluq duyduğumu bildirirəm.

Əslinə qalsa, bu, təbii haldır, çünki “Əsrin müqaviləsi”ni biz birlikdə imzalamışıq. Yəni Rusiyanın “LUKoyl” şirkəti müqavilənin hazırlanmasında və imzalanmasında çox mühüm yer tutur, müqavilədə böyük paya malikdir.

Üstəlik, xatırlamaq istəyirəm ki, hələ 1993-cü ilin oktyabrında biz danışıqlar apardıq və Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı təbii neft-qaz ehtiyatlarından birgə istifadə edilməsi haqqında Rusiya Federasiyasının hökuməti ilə Azərbaycan arasında saziş imzaladıq. Bu sənəd mövcuddur. Belə ki, bu, həmin məsələ ilə əlaqədar imzaladığımız ilk sənəd idi, ondan sonra “Əsrin müqaviləsi”nin hazırlanmasına doğru irəlilədik.

Bununla belə, mən minnətdaram ki, siz buraya gəlmisiniz. Viktor İvanoviç, səmimi sözlərinizə görə, təbriklərinizə görə, arzularımıza görə sizə təşəkkür edirəm. Zənnimcə, bu, bir daha və bir daha onu göstərir ki, biz yaxşı əməkdaşlıq edirik

və bütün sahələrdə, xüsusən neft sənayesi sahəsində yaxşı əməkdaşlıq edəcəyik.

Mən dünən öz çıxışında dedim ki, bütün bunların kökləri uzaq keçmişə gedib çıxır. Azərbaycanda neft sənayesini biz ötən əsrin axırları - bu əsrin əvvəllərində, xüsusən 1920-ci ildən başlayaraq birlikdə təşkil etmişik. Azərbaycan nefti bütün Sovetlər İttifaqına xidmət edirdi. Azərbaycan neftçiləri Sovetlər İttifaqının başqa regionlarında, əsasən Rusiyada yeni-yeni yataqların kəşfində çox böyük rol oynamışlar. “İkinci Bakı”, “Üçüncü Bakı”, “Dördüncü Bakı” və nəhayət, Tümen, Sibir - bizə məlum olduğu kimi, indi Rusiyanın özünə neft və qaz əsasən oradan gəlir. Bu yataqların kəşfində, işlənilməsində Azərbaycan neftçiləri, alimləri, geoloqları böyük rol oynamışlar. Yeri gəlmişkən, biz məmnunluqla qeyd edirik ki, o vaxtdan bəri onlar Tümen vilayətinin, Sibirin daimi sakinləri olmuşlar. Rusiya Federasiyasının vətəndaşları kimi orada yaşayır, çalışır və Rusiya üçün - vətəndaşları olduqları ölkə üçün neft hasilatının sürətini artırmaqla məşğuldurlar.

Ona görə bütün bunlar əməkdaşlığımızı şərtləndirir, bütün bunlar məhz onu şərtləndirir ki, biz “Əsrin müqaviləsi”ni də birlikdə imzaladıq və onun beşinci ildönümünü dünən sizinlə birlikdə layiqincə qeyd etdik.

Sizə bir daha təşəkkür edirəm.

Viktor Kalyujni: Heydər Əliyeviç, Bakıda bir daha olmaq imkanı verən dəvətinizə görə minnətdarlığımı bildirmək istərdim.

Sözün düzü, mən ona şadam ki, siz yenə vəzifə başındasınız. Biz buraya gələndə maraqlanıb soruşduq - deyin görək, Heydər Əliyeviç necədir? Bizə cavab verdilər ki, elə həmin əvvəlki rejimdə işləyir. Belə düşünürəm ki, bu, sabitlik əlamətidir, bunların hamısı çox yaxşıdır. Odur ki, söhbətimizin lap əvvəlində sizə cansağlığı arzulamaq istərdim.

Zənnimcə, bu gün Azərbaycanda sizin təsirinizlə, Azərbaycanın neft hasilatında iştirakınızla görülən bütün işlər, təbii olaraq, bizim üçün vacibdir, çünki Azərbaycan bizim əsas tərəfdaşlarımızdan biri olub, biridir və biri olaraq qalacaqdır. Hər şey buradan başlamışdır, bu gün burada da davam edir. Biz istərdik ki, qarşılıqlı münasibətlərimiz davam etsin.

Azərbaycanda olmaq mənim üçün ikiqat xoşdur. Bu, onunla bağlıdır ki, mənim əsil-nəcəbim də Azərbaycanla bağlıdır. Mənim babam da, nənəm də burada dəfn edilmişlər, valideynlərim burada yaşamışlar, bacım 1938-ci ildə burada doğulmuşdur. Yəni bütün bunlar burada baş vermişdir, biz Stepan Razin qəsəbəsində, Neftçalada yaşamışıq. Müharibə başladıqdan, İkinci Bakı kəşf edildikdən sonra atam bir neftçi kimi oraya getdi və mən Uralda doğuldum. Amma tarixi köklər həmişə çəkir. Burada olmaq xoşdur. İnsanın xisləti elədir ki, o, bu məsələyə həmişə xüsusi hisslərlə və həyəcanla yanaşır. Buna görə də respublikanıza mənim münasibətim sırf tarixi münasibətdir və qohumluq münasibətidir. Buraya gəlib-getmək mənə həmişə xoşdur.

Təbii ki, qarşılıqlı münasibətlərimizin davam etdiyini nəzərə alaraq, istərdim ki, bu münasibətlər möhkəmlənsin. Çox heyf ki, bu gün Azərbaycanda Rusiyanı yalnız “LUKOyl” şirkəti fəal təmsil edir. Biz istərdik ki, sizin tərəfinizdən və Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən olan çox böyük dəstək davam etsin. Buna görə bir daha minnətdarlığımı bildirmək istərdim. Düşünürəm ki, şirkət öz biznesini bundan sonra da layiqincə genişləndirəcəkdir, belə ki, bu gün onu artıq dayandırmaq mümkün deyildir. Mən istərdim ki, bu biznes sadəcə, daha da artsın.

Bununla birlikdə, gələcək inkişaf barəsində və ən əvvəl bizim şimal marşrutunun, - bu marşrut haqqında çox danışılmışdır, - möhkəmləndirilməsi barədə mövqelərimizi bir peşəkar kimi necə təsəvvür etdiyimizə dair bir sıra mülahizələri

bildirmək istərdim. Təəssüf ki, hansısa bir mərhələdə bir sıra mənfi məqamlar baş verdi. Çeçenistan bölgəsində siyasi işlərlə bağlı olan bu məqamlar sabit münasibətlərimizə əngəl törətdi.

Demək istərdim ki, belə bir vəziyyətin düzəldilməsi üçün əsaslı qərar qəbul edilmişdir. Kənardan keçən boru kəməri çəkilməsi haqqında qərar qəbul olunmuşdur. Zənnimcə, biz bu işi 6-8 ay ərzində görəcəyik. Bu isə bizim hökumətlərarası sazişlər çərçivəsində əvvəlki razılaşmalara uyğun olaraq şimal marşrutu ilə ildə 12 milyon ton nefti sabit rejimdə buraxmağa imkan verəcəkdir.

İndi biz Novorossiysk terminalının gücünü 42 milyon tondan 52 milyon tonadək, yəni 10 milyon ton artırırıq, Baltik boru kəməri sistemi yaradırıq. Yəni bu, sabit işləməyə imkan verir. Bu, bizim vəzifəmizdir və hökumətin adından sizi rəsmən əmin edirəm ki, biz şimal marşrutunu bərpa edəcəyik. Cari işlərə gəldikdə, 1999-cu il və sonrakı il üçün 2 milyon ton həcmində olan razılaşma çərçivəsində işləri yubatmırıq və davam etdiririk. Düşünürəm ki, bir daha belə fasilələr olmayacaqdır. Bizim vəzifəmiz işin sürətini artırmaqdır.

Onu da demək istərdim ki, Azərbaycanda hasilatın artdığını nəzərə alaraq, burada çıxarılan nefti sizin zavodlarda emal etmək yolu ilə, - zənnimizcə, bu, tamamilə realdır, - neft məhsulları bazarının sərhədini Stavropola, Şimali Qafqaza qədər genişləndirə bilərdik. Çünki bu gün bizim həmin rayonda yanacaq çatışmır. Biz ümumi razılaşmalar, hökumətlərarası komissiya çərçivəsində Dövlət Neft Şirkəti üçün biznes sahəsinin genişləndirilməsinə imkan verməyə hazırıq. Mənə elə gəlir ki, bu komissiya hansısa bir mərhələdə öz işini dayandırmışdır, lakin zənnimcə, biz onu bərpa edəcəyik. Bu, bizim üçün maraqlıdır, neft məhsullarının Rusiya ərazisinə ixracı baxımından Azərbaycan üçün əlavə gəlir deməkdir. Mən istərdim ki, bu maraq Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin biznesinə çevrilsin.

O ki qaldı şimal marşrutu və Xəzərdə biznesin genişləndirilməsi ilə bağlı əsas mövzuya, indi biz əlavə neft şirkətləri cəlb etmək məsələsini nəzərdən keçiririk: elə şirkətləri ki, onlara görə xəcalət çəkməyək, baxmayaraq ki, bir sıra şirkətlər buraya sərmayə qoymaq perspektivlərini doğrultmadı və Xəzər məsələsi ilə fəal məşğul olmağı davam etdirmədilər. Biz bu məsələni Dövlət Neft Şirkəti ilə müzakirə etdik və düşünürəm ki, bu işlə iştirak edə biləcək daha bir sıra şirkətləri nəzərdən keçirmək üçün həmin məsələyə qayıdacağıq.

Bizim ümumi bir məsələmiz var - bu, Xəzərlə bağlı olan problemdir. Bu gün biz onu Baş nazirlə müzakirə etdik. Düşünürəm ki, burada bu problemin həllini irəlilətmək üçün ümumi razılaşmaların variantları var. Məncə, burada işimizi sadəcə olaraq gücləndirmək lazımdır. Ümumi razılaşmaların, məsələn, Qazaxıstanla razılaşmanın ilkin şərtləri var. Biz Azərbaycanla danışıqlar aparırıq. Düşünürəm ki, danışıqları sadəcə olaraq davam etdirmək və bu problemi birdəfəlik və həmişəlik həll etmək lazımdır. Başlıcası, bu işi gücləndirməkdir.

Dediklərimin hamısı iqtisadi qarşılıqlı münasibətlərimiz baxımından hazırda Yanacaq və Energetika Nazirliyi, hökumət çərçivəsində həll edilməkdə olan məqsəd və vəzifələrə aiddir. Bunımla yanaşı, demək istərdim ki, indi Şimali Qafqazda yaranmış vəziyyət bizdə xüsusi təşviş doğurur. Moskvada, Volqodonskdə baş vermiş hadisələrə bəşəriyyət, əlbəttə, biganə qala bilməz. Biz bu işə öz münasibətimizi bildirməliyik. Sizi xüsusən Şimali Qafqazda ən nüfuzlu adamlardan biri kimi tanıdığımıza görə, Heydər Əliyeviç Əliyevin sözünün nə demək olduğumu bildiyimə görə, yekdil rəy çərçivəsində və ən fəal şəkildə inkişaf etməyə başlayan terrorçu qüvvələrin dəf edilməsi çərçivəsində bu gün çox zəruri olan ümumi mövqe, ümumi dəstək barəsində sizin mövqeyiniz bizim üçün çox vacibdir.

Öz mövqeyinizi mənə iki kəlmə ilə bildirdiyiniz dünənki söhbətdən sonra səfirdən təbb etdim ki, o, Azərbaycan tərəfinin indiyədək ifadə etdiyi bütün fikirləri mənə göstərsin. Deməliyəm ki, mən bu fikirləri diqqətlə oxudum. Sizin mövqeyinizə bələd olduğuma görə istərdim ki, yaxşı mənada, daha açıq, sərt fikirlər qəzet oxuyub-oxumamasından asılı olmayaraq hər bir insanın qəlbinə yol tapsın, bu məsələdə Heydər Əliyeviçin mövqeyi sərt olsun, çünki sizin rəyinizin və nüfuzunuzun nə demək olduğunu bilirəm. Rusiyada biz hamımız istərik ki, Şimali Qafqazda bu bəla genişlənməsin, əksinə, məhdudlaşdırılsın və qurtarsın.

Bəli, hazırda müəyyən məqamlar var və biz bu gün Baş nazirin yanında bu mövzuda danışdıq. Ancaq mən demək istərdim ki, bəla gələndə, - terrorizm isə yəqin ki, ümumi bələdir, - birləşmək və bu vəziyyəti aradan qaldırmaq lazımdır. Çeçenistan tərəfinin buradakı nümayəndəliyindəkilərin bu gün oxuduğum fikirlərini əlbəttə ki, normal hesab etmək çətindir. Bu, Çeçenistan tərəfinə başucalığı gətirmir. Lakin əlbəttə ki, sırf ekstremist, anlaşılmaz və rəxnə salan və ya buna yönəldilən fikirlər heç bir halda bizim qarşılıqlı münasibətlərimizə nüfuz etməməlidir.

Biz həmişə normal şəraitdə yaşamışıq, bir-birimizi başa düşmüşük. İndi Dağıstanda hansısa milli azadlıq müharibəsinin aparılması barədə fikirləri oxuyarkən heç bir anlaşma ola bilməz. Belə bir müşahidə Dağıstanda, sadəcə, mümkün deyildir. Lakin təəssüf ki, mən oxudum və söyləyə bilərəm ki, müşavir deyəndə ki, Dağıstanda azadlıq müharibəsi gedir və hətta Yermolovu xatırlamışlar, zənnimcə, bu, sadəcə, qeyri-ciddidir. Sizin aparat tərəfindən təkzilə verilsə də, bir daha təkrar edir və Azərbaycan torpağı ilə bağlı olan adam kimi şəxsən öz adımdan xahiş edirəm, bu terrorizmə qarşı birləşmənin baş verməsi üçün bu gün sizin fikriniz, sözsüz, faydalıdır, sözsüz, zəruridir. Gecə yatan yüzdən çox insan

evin uçuqları altında həlak olarkən, bu barədə nəyi isə izah etmək və nəsə demək çətinidir.

Sizə demək istədiklərim bunlardır. Mənə ayırdığınız vaxta görə, fikirlərimizi söyləməyə imkan verdiyinizə görə sizə bir daha təşəkkür edirəm. Burada işləyən neft şirkətlərimizə göstərdiyiniz dəstəyə görə Yanacaq və Energetika Nazirliyi adından və təbii ki, hökumət adından minnətdaram. Sağ olun.

Heydər Əliyev: Viktor İvanoviç, sizə təşəkkür edirəm.

İlk növbədə mənim səhhətimlə bağlı xoş sözlərə görə sizə təşəkkürümü bildirirəm. Xoşbəxtliyimdən, hesab edirəm ki, xalqımın da xoşbəxtliyindən, sağlamlığımı keçirdiyim əməliyyatdan sonra çox tez bərpa olundu, artıq çoxdan işə başlamışam və zənnimcə, hələ bir çox illər öz xalqıma fayda verəcəyəm.

Ailəniz, Azərbaycanla, Azərbaycanın neft sənayesi ilə bağlılığımız haqqında söylədikləriniz məni sevindirdi. Mən bunu bilmirdim. Bilmirdim ki, siz əslən Azərbaycandansınız, atanız burada neft sənayesində işləyilə və “İkinci Bakı”nın mənimlənməsi üçün bir çox başqa neftçilərlə birlikdə Rusiyaya köçüb getmisiniz. Bəli, belə də olmuşdur. Yeri gəlmişkən, həmyerlimiz Nikolay Konstantinoviç Baybakov bu barədə tez-tez danışır. Belə ki, o da Bakıda doğulmuş, burada böyümüşdür. Onun valideynləri, qohumları burada dəfn olunmuşlar. O, hələ cavan yaşlarında burada, Sabunçuda, o zaman “Leninneft” adlanan böyük bir neft mədənləri idarəsinin rəisi səviyyəsinə yüksəlmişdi. İxtisaslı mütəxəssis kimi oradan Sovetlər İttifaqının yeni yataqlarının mənimlənməsinə, Rusiyaya, “İkinci Bakı”ya göndərilmişdi. Ona görə də eşitməyimə şadam ki, sizin atanız da Azərbaycanın neft sənayesinin inkişafında iştirak etmiş və sonra azərbaycanlı kimi Rusiyaya, neft sənayesini daha da inkişaf etdirməyə getmişdir. Bunu eşitmək çox xoş idi.

Əməkdaşlığımıza gəldikdə isə, siz bilirsiniz ki, Azərbaycan hamı üçün açıqdır. Bilmirəm, siz özünüzdə “LUKOyl”u başqa şirkətlərlə müqayisədə necə qiymətləndirirsiniz. “LUKOyl”u biz dəvət etməmişik, o, buraya özü gəlir. Əgər neft şirkətləri olarsa və müsabiqədə başqalarına nisbətən daha yaxşı şərtlər təklif edərlərsə, onda biz bunu etməyə həmişə hazırıq. Yeri gəlmişkən, biz “LUKOyl”a heç vaxt heç bir güzəşt getməmişik, ona heç vaxt heç bir imtiyaz yaratmamışıq. Yoxsa kimsə düşünə bilər ki, Vahid Ələkbərov azərbaycanlıdır və biz müəyyən imtiyazlar yaratmışıq. Heç vaxt Çünki kommersiya maraqlarımız, milli maraqlarımız adamların hər hansı qarşılıqlı münasibətlərindən yüksəkdə durur.

“LUKOyl” “Bi-Pi” və “AMOKO” kimi digər şirkətlərlə birlikdə danışıqlar prosesinə fəal qoşulmuş və yer əldə etmişdir. Yeri gəlmişkən, özü də təkcə birinci müqavilədə yox. “Qarabağ” yatağına dair ikinci müqavilədə “LUKOyl” “Acip”lə birlikdə əslində operatorlar kimi çıxış etmiş, çox iş görmüşlər. Doğrudur, biz orada arzu olunan nəticəni əldə etmədik. Lakin orada aparılmış iş çox faydalı oldu. Əgər infrastrukturla, bir çox digər hallarla bağlı problemlər nəzərə alınarsa, bu gün orada sənaye üsulu ilə neft hasilatına başlamaq hələlik o qədər də məqsədəuyğun deyildirsə, sabah mümkün olacaqdır. Yeri gəlmişkən, “Qarabağ” yatağı barəsində biz artıq təkliflər alırıq. Ona görə də görülmüş işlər hədəf getməmişdir. “LUKOyl” birinci oldu və onunla birlikdə digər şirkətlər Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə əl-ələ verilə nəinki kəşfiyyat işləri apardılar, həm də orada neft olduğunu və özü də böyük miqdarda olduğunu proqnozlaşdırdılar. Bu neft çıxarılacaqdır. Ola bilər “LUKOyl” da oraya qayıdacaqdır, bəlkə digər şirkətlər də qayıdacaqlar. Hər halda, artıq böyük iş görülmüşdür.

Bizim sonrakı, üçüncü müqaviləmiz “Şahdəniz” yatağı haqqındadır. “LUKOyl” bu müqavilədə də çox mühüm yer

tutur. “Şahdəniz” müqaviləsi üzrə nə kimi nəticələr əldə etdiyimiz indi artıq hamıya məlumdur. Əlbəttə, hər şey heç də həmişə rəvan olmur, siz neftçilər bunu bilirsiniz. Amma Allaha şükür ki, bəxtimiz gətirir. Ona görə yox ki, Allah bizə iltifat göstərir, ona görə ki, Azərbaycanın neft sənayesi çox əsaslı, fundamental, elmi bünövrəyə malikdir. Əgər bizim geoloqlarımız nəyisə müəyyən etmişlərsə, buna şəkk-şübhə ola bilməz. Budur, dünən “Şahdəniz” yatağı barəsində də söhbət getdi. Biz orada iş apararkən mətbuatda, yeri gəlmişkən, o cümlədən də Rusiya mətbuatında nə qədər müxtəlif yazılar dərc edilirdi, deyirdilər ki, görürsünüzmü, Əliyev adamlara kələk gəlir, Azərbaycanın nüfuzunu qaldırmaq üçün Xəzər dənizində böyük neft ehtiyatları olduğu barədə əfsanə yaradır, əslində isə belə şey yoxdur. Onlar cavablarını aldılar. Özü də təkcə xaricdəki bədxahlarımız deyil, bəlkə də hətta, təəssüflər olsun, düşmənlərimiz də. Ölkəmizin daxilində də hər şey rəvan getmir.

Nətiq Əliyevlə İlham Əliyev burada əyləşilələr, onların xatirindədir ki, “Şahdəniz”ə dair müqavilə kifayət qədər uzun müddət və “LUKOyl” ilə birlikdə hazırlanmışdı. Biz onu hazırlayanda bilirdik ki, orada böyük qaz ehtiyatları var. Yeri gəlmişkən, hələ 1990-cı ildə neftçilərimiz, Azərbaycan neft şirkəti orada bir quyu qazmağa cəhd göstərmişdilər. Nəyə görə? Ona görə ki, geoloqlarımız, neftçilərimiz bilirdilər ki, orada böyük qaz yataqları var. Bizim başqa yataqlarımızda qaz hasilatı azalırdı. Odur ki, bu azalmaya yol verməmək, qaz hasilatını artırmaq üçün biz həmin quyunu qazmaq istəyirdik, amma qaza bilmədik, çünki suyun dərinliyi çoxdur - 400-500 metrdir. Hesab edin ki, 600 metr qazmaq lazımdır. Başa düşürsünüzmü? Lakin bununla belə, bu yatağın çox perspektivli olduğu bizə məlum idi. Buna görə də biz oraya cəsarətlə getdik.

Həm də təkcə biz yox. Biz təklif edirik, amma çox böyük məbləğdə pul, çox böyük məbləğdə kapital qoyan xarici şirkətlər bu və ya digər blokun perspektivli olduğunu yaqın etməyincə oraya getməyəcəklər. Neftçi kimi siz bunu çox gözəl bilirsiniz.

Müqavilə hazırlandı. Lakin bədxahlarımız, bizim üçün pisdən də pis olmasını istəyənlər təkcə Azərbaycanın hüdudlarından kənarda deyildir. Belələri ölkəmizin daxilində də kifayət qədərdir. Bax onda, müqavilənin imzalanmasına təxminən bir həftə qalmış parlamentimizin o vaxtkı sədri Rəsul Quliyev, - yeri gəlmişkən, o, Natiq Əliyevin yaxın dostudur, - birdən gəlib mənə deyir ki, bu müqaviləni imzalamaq olmaz. Bizdə isə müqavilənin imzalanacağı gün artıq elan edilmişdi. Yeri gəlmişkən, biz onu “Xəzərneftqaz” adlı növbəti böyük neft sərgisinin açılışı ilə bir vaxta salmışdıq. Artıq hər şey elan olunmuşdu. Soruşuram ki, nə üçün imzalamaq olmaz? O, düz bir saat ərzində mənə sübut etməyə çalışır ki, “bu, Azərbaycana sərfəli deyildir, bu, lazım deyildir, biz nə üçün nefti xarici şirkətlərlə birlikdə çıxarmalıyıq, yaxşısı budur, onu saxlayaq, sonra biz özümüz çıxarıq...”. Nə isə, çox səriştəsiz, açığını deyim, səfeh mülahizələr idi.

Mən dedim, qulaq asın, siz bizimlə birlikdə işləyirsiniz, bilirsiniz ki, bu müqavilə bir ildir hazırlanır, üstəlik, siz həmişə bizim neft şirkətiylə çox yaxın münasibətlərdə olmağa can atırsınız, halbuki parlament sədrinin iqtisadiyyata rəhbərliklə məşğul olmaq səlahiyyəti yoxdur. Amma o, mənim xeyirxah münasibətimdən istifadə edərək, öz mövqeyindən sui-istifadə edərək Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin işinə həmişə qarışırdı. Mən dedim, siz ki hər şeyi bilirsiniz, bu nuqavilə sizin gözünüzün qabağında hazırlanıb, bütün dillərdə hazırlanıb, tərcümə edilib və sair. O isə dediyindən əl çəkmirdi. Yaxşı. Mən həmişə adamları dinləyirəm. Deyirəm, yaxşı, mən neft şirkətinin rəhbərliyini buraya dəvət edəcəyəm.

Bəs nə üçün siz bunu onlara deməmisiniz? “Yox, demişdim”. Deyirəm, onlar bilmirlər? Orada Natiq Əliyev, çox böyük geoloq Xoşbəxt Yusifzadə, digər mütəxəssislərimiz var, o adamlar ki, Xəzər dənizində on illərlə kəşfiyyat işləri aparmış və neft çıxarmışlar. “Onlar heç nə bilmirlər, onlar heç nə başa düşmürlər. Mən onlara bunu da, onu da, başqa şeyləri də sübut edirəm”. Yeri gəlmişkən, bax bu, çox yelbeyin olan, bununla belə, hər şeyə çox təkəbbürlə yanaşan bu adam üçün xarakterik idi.

Odur ki, mən müqavilənin imzalanması üçün təyin edilmiş vaxta bir həftə qalmış, yeri gəlmişkən, elə bu salonda müşavirə çağırmalı oldum. Mütəxəssislərimizi, neft şirkətinin rəhbərlərini və Nazirlər Kabinetinin rəhbərlərini dəvət etdim. Ona dedim ki, indi öz dəlil-sübutlarını gətir. O, düz bir saat ərzində cəfəngiyat danışdı, əsaslandırmadı ki, bu müqaviləni nə üçün imzalamaq olmaz. Əvvəla, bir tərəfdən deyirdi ki, şərtlər Azərbaycan üçün sərfəli deyildir, digər tərəfdən isə deyirdi ki, orada kifayət qədər ehtiyatlar yoxdur. Gah deyirdi ki, yoxdur, gah da deyirdi ki, bu ehtiyatları gələcək nəsillərə saxlamaq lazımdır. Hər halda, məqsəd aydın idi - bizim bu böyük işimizi pozmaq.

Onda şirkətin prezidenti Natiq Əliyev də, vitse-prezidentlər Xoşbəxt Yusifzadə, İbrahimov, Zeynalov, Valeh Ələsgərov da, bütün başqaları da çıxış etdilər. Hamı onun üzünə dedi ki, bura bax, sən haqlı deyilsən, nə danışdığını bilirsənmi? Xoşbəxt Yusifzadənin çıxışı xüsusilə xatirimdədir. O, neft sənayesində bu naşıya ağıllı, səriştəli və çox müdrik cavab verdi.

O, istədiyinə nail olmadığını gördükdə mənə dedi ki, bu barədə rəsmən yazacaqdır. Dedim ki, yazın. Heç yazmadı da. Yeri gəlmişkən, biz bir həftədən sonra müqaviləni imzaladıq. Bir çox müşahidəçilərin xatirindədir ki, müqavilənin imzalanması günü onun üçün matəm gününə çevrildi. Buna görə

də təsadüfi deyildi ki, bundan iki həftə sonra o, Azərbaycandan qaçıb getdi və artıq üç ildir Amerikadadır, öz xalqına qarşı, öz müstəqil dövlətinə qarşı müxtəlif fətnəkar cəhdlər, təxribat, terror cəhdləri edir.

Bir sözlə, görürsünüz, mən fürsətdən istifadə edərək bunu bir daha ona görə dedim ki, mövqeyimiz aydın olsun. “Şahdəniz” perspektivli yataqdır, “LUKoyl” bu müqavilənin fəal iştirakçısıdır və Allaha şükür ki, güman edilənlərin hamısı nəinki təsdiqləndi, hətta gözlədiyimizdən də artıq oldu. Xoşbəxt Yusifzadə burada çıxış edərkən dedi - mən orada 400 milyard kubmetr qaz və filan qədər kondensat olduğuna təminat verirəm. Budur, indi isə hesablamalara görə, ehtiyatlar trilyon kubmetrdən artıqdır.İndi bunu hamı etiraf edir.

Yəni, tən tək cə bizim adamın pozucu, xəyanətkar rolundan danışmaq istəmirəm. Bununla birlikdə onu da demək istəyirəm ki, müqavilə imzalandıqdan sonra bunun barəsində çoxlu bədxah xarakterli yazılar dərc edildi, o cümlədən də Rusiyada Yeri gəlmişkən, biz buna heç vaxt məhəl qoymamışıq. Ona görə də bu neft mövzusunun bitirmək üçün demək istəyirəm ki, biz başqa şirkətlərlə də əməkdaşlıq etməyə hazırıq. Yeri gəlmişkən, Şafrannikin başçılıq etdiyi Moskva neft şirkəti buraya gəlmişdi, biz ona imkan verdik. Londonda biz “İnam” yatağına dair müqavilə imzaladıq. Şafrannikin orada 12,5 faiz payı var. Axı Moskva neft şirkəti də Rusiya şirkətidir. Özü də o, Şafrannik Londonda Dauninq-Stritdə müqavilənin imzalanmasında bizimlə iştirak etmişdir. Odur ki, biz bundan sonra da hazırıq.

İndi də Xəzər dənizinin statusu barədə. Biz Xəzər dənizinin beynəlxalq statusunun bütün parametrlər üzrə, yəni Xəzərin dibi üzrə, suyun səthi üzrə, gəmiçilik üzrə və bütün digər parametrlər üzrə müəyyənləşdirilməsi mövqelərində həmişə durmuşuq və indi də möhkəm dururuq. Axı biz yeganə Xəzəryanı ölkə deyilik. Rusiya da. Qazaxıstan da,

Türkmənistan da, İran da Xəzəryanı ölkələrdir. Başa düşürük ki, Xəzərin beynəlxalq statusunu müəyyən etmək lazımdır. Bir də ki bu, təkcə bizdən asılı deyildir. Qətiyyəən bizdən asılı deyildir. Bu, bütün Xəzəryanı ölkələrdən asılıdır. Bununla yanaşı, dünən deyildi ki, biz öz işimizə başlamaq üçün Xəzərin statusunun həll ediləcəyini illərlə gözləyə bilməzdik. Bizdə hələ 50-ci, 70-ci illərdə kəşf edilmiş müəyyən yataqlar var. Biz hələ Sovetlər İttifaqı dövründə bu yataqların mənimsənilməsinə hazırlışıq. Təsadüfi deyildi ki, dərindən dəniz özülləri zavodu tikmişdik, borudüzən “Süleyman Vəzirov” və “İsrafil Hüseynov” gəmiləri inşa etmişdik. Təsadüfi deyildi ki, “Şelf-2”, “Şelf-3”, “Şelf-5” kimi üzən qazma qurğuları inşa etmişdik, indi onlar modernləşdirilmişdir və “İstiqlal”, “Dədə Qorqud” adlandırılır.

Yəni hələ onda, Sovetlər İttifaqı dövründə biz Xəzər dənizinin dərindən qatlarına, necə deyərlər, yol açmaq üçün lazımı maddi-tezniki baza yaratmışdıq. Bu, bizim üçün yeni bir iş deyildir. Amma o vaxtlar, - sizə bu da yaxşı məlumdur, - Xəzərdə neft hasilatı ilə Azərbaycandan başqa heç kim məşğul olmurdu. Əlbəttə, o vaxtlar Azərbaycan müstəqil dövlət deyildi, Sovetlər İttifaqının tərkibinə daxil idi. Biz ümumi bir iş görürdük. Sovet hökuməti, o cümlədən Sovetlər İttifaqının Neft Sənayesi Nazirliyi də məqsədəuyğun hesab edirdi və bununla biz də razı idik ki, bütün bu işlər Azərbaycanda başlandığına görə orada da cəmləşdirilir. Biz Türkmənistan sahillərində neft çıxarırdıq. Burada və Xəzər dənizinin başqa akvatoriyalarında olan yataqları Azərbaycan neftçiləri, geoloqları kəşf etmişlər.

Yəni müstəqillik şəraitində, iqtisadiyyatımızın çox ağır vəziyyətə düşdüyü, Ermənistan tərəfindən təcavüzə məruz qaldığımız, ərazimizin 20 faizinin işğal edildiyi şəraitdə biz hansısa rəsmiyyətçiliyə tabe olub bu işlə məşğul olmaya bilməzdik ki, nə var. Xəzər dənizinin statusu yoxdur, bunu

hamı başa düşməli, o cümlədən də Rusiyada siz başa düşməlisiniz.

O vaxt biz Xəzər dənizinin statusunu təklif etdik. Hətta xatirimdədir, bir dəfə Viktor Stepanoviç Çernomırdin baş nazirləri Həştərxana topladı, biz orada fəal iştirak etdik. Amma bütün bunlar hamısı sadəcə söhbət olaraq qaldı, biz heç bir nəticəyə nail olmadıq. Ona görə də biz işə başladıq. Biz düzgün hərəkət etdik və bu gün də düz edirik, bizim mövqeyimiz düzgündür.

Ancaq biz Xəzərin statusunu müəyyənləşdirmək haqqında danışıqların davam etdirilməsinə hazırıq. Əlbəttə, şadiq ki, Rusiya Qazaxıstan və Rusiya sektorlarında Xəzər dənizinin dibindən istifadəyə dair Qazaxıstanla saziş imzalamışdır. Amma ola bilər ki, sizdə kimsə bunu sektor adlandırmır, kimsə bu terminədən yapıb qalmışdır. Bəs başqa cür necə adlandırmaq olar? Şelf ayrı bir anlayışdır, sahə demək olmaz. Sektor - məlum rus sözüdür, beynəlxalq sözdür. Bəs nə üçün bu söz kimlərsə qıcıqlandırır? Başa düşmürəm. Yaxşı, Rusiya Qazaxıstanla saziş imzalamışdır - bu, çox yaxşıdır. Biz təklif etdik “ki, - gəlin Rusiya ilə Azərbaycan arasında ikitərəfli qaydada saziş imzalayaq, biz bundan yayınmırıq. Sektorların müəyyənləşdirilməsi üzrə təklif edilmiş prinsipə görə, Azərbaycana az, Qazaxıstana, Rusiyaya çox sahə düşür. Doğrudur, Qazaxıstana nisbətən Rusiyaya az sahə düşür, amma Rusiyanın da payı var. Ancaq biz öz sektorumuzdan kənara çıxmırıq. Öz sektorumuzda isə bu işi davam etdirməyə haqqımız var və biz onu davam etdirəcəyik.

Xəzər dənizinin statusunun müzakirəsi üçün yeni görüş, mən bilən, oktyabrda İranda keçiriləcəkdir. Biz bu müzakirədə iştirak edəcəyik, bu müzakirəyə öz müsbət töhfəmizi verməyə hazırıq. Amma gərək bu müzakirə normal olsun, hər tərəf öz ideallarını əsas tutaraq çıxış etməsin, əksinə,

Tehrana toplaşacaq bütün tərəflər qarşılıqlı anlaşma tapmağa çalışsınlar.

Bir sözlə, Viktor İvanoviç, xahiş edirəm ki, nəzərə alasınız, sektor problemləri barəsində bizim başqa fikrimiz yoxdur. Düşünürəm ki, bu fikir Rusiya Federasiyasına məlumdur.

Neft sənayesi sahəsində Rusiya ilə əməkdaşlığımızın fundamental xarakteri var. Biz “Əsrin müqaviləsi”ni imzalayarkən elə oradaca müəyyənləşdirdik - ilkin neft üçün boru kəməri lazımdır. Həm də bu kəməri Bakı-Novorossiysk neft kəməri kimi müəyyənləşdirdik. Axı bunu biz müəyyənləşdirmişik. Bu ki müqavilədə yazılmışdır. Elə isə nə üçün kimsə bütün bunları təhrif edir? Bu barədə sakit danışa bilmirəm. Münasibətlərimizi pozmaq istəyən bu adamlar hər şeyi beləcə təhrif edir, bu cür təsəvvür yaradırlar. Əlbəttə, bu, bizim xoşumuza gəlmir. Bununla bərabər, həmin adamlar nəinki Azərbaycanca, həm də özlərinə, bizim münasibətlərimizə ziyan vururlar.

Müxtəsəri, bu, müqavilədə yazılmışdır. Odur ki, biz bununla məşğul olmağa başladıq. Biz oraya öz vəsaitimizi qoyduq. Rusiyanın “Transneft” şirkəti orada öz məsələsi ilə məşğul oldu və hələ 1997-ci ilin oktyabrında biz Bakı -Novorossiysk boru kəmərinə neft vurmağa başladıq, onu doldurduq. 1997-ci ilin noyabrında biz “Çıraq” platformasından ilkin neftin çıxarılmasını qeyd edərkən, həmin platformadan hasil olunan neft artıq Novorossiysk terminalında idi. Bir sözlə, bunlar faktdır.

Doğrudur, Çeçenistanda vəziyyətlə bağlı çətinliklər olmuşdur. Biz deyirdik ki, bu çətinliklər sizə əngəl törədir. Yeri gəlmişkən, bir daha xatırlatmaq istəyirəm ki, hələ 1996-cı ilin yanvarında mən Moskvaya getdim, biz bu məsələni həll etdik və Rusiyanın Baş naziri Viktor Stepanoviç Çernomırdinlə Bakı-Novorossiysk neft kəməri haqqında saziş imzaladıq, bu sənədi mən imzaladım. Bir sözlə, Rusiya Federasiyası ilə

fundamental əməkdaşlığa yönəldilmiş əməli tədbirlərimiz göz qabağındadır.

Bununla bərabər, biz çətinliklər barədə xəbərdarlıq edirdik və Rusiya bu çətinliklərlə həqiqətən qarşılaşdı. Axı o da məlumdur ki, Rusiya bu neft kəməri barəsində Çeçenistanla heç vaxt razılığa gələ bilməmişdir. Onlar dəfələrlə danışıqlar aparmışdılar. Sonra onlar mənə müraciət etdilər. Rusiya hökuməti sədrinin o vaxtkı birinci müavini cənab Nemtsov Çeçenistan nümayəndələri ilə bu məsələni Moskvada həll edə bilmədikdən sonra məndən xahiş etdilər və buraya gəldilər. Biz yenə də bax bu salonda danışıqlar apardıq, özü də saatlarla. Mən öz töhfəmi verərək Çeçenistan tərəfini inandırdım ki, sənədi imzalamaq lazımdır. Rusiya ilə Çeçenistan arasında həmin sənəd burada, Bakıda, bu salonda, bu stolun üstündə imzalanmışdır. Budur bizim əməli tədbirlərimiz.

İndi isə vəziyyət mürəkkəbləşmişdir. Amma bu, bizə zərər vurmuşdur. Yeri gəlmişkən, bildiyimiz kimi, müqavilənin şərtlərinə görə nəzərdə tutulmuşdur ki, Azərbaycan konsorsiumun neftini deyil, öz neftini yalnız Bakı-Novorossiysk boru kəməri ilə ixrac edə bilər. Buna görə də Bakı-Novorossiysk neft kəməri dayandıqda, biz öz neftimizi ixrac etmək imkanından məhrum olduq. Biz neftimizin bir hissəsini Bakı-Supsa boru kəməri ilə ixrac etməyə cəhd göstərdik, lakin Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti bizimlə razılaşmadı və biz heç nə edə bilmədik. Çünki onlar dedilər ki, şərt var - Bakı-Supsa neft kəməri ancaq Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti tərəfindən çıxarılan müqavilə neftinin ixracı üçündür və Azərbaycan öz sahələrindən çıxarılan neftini Bakı-Novorossiysk boru kəməri ilə ixrac etməlidir. Biz çox şey itirdik, bu, büdcəmizə öz təsirini göstərdi. Buna bizmi təqsirkarlıq? Yox. Bu təqsir Rusiya tərəfinin üzərinə düşür, Çünki o, boru kəmərinin normal işini təmin edə bilməmişdir. Bu boru kəməri indi də işləmir.

Bilirəm ki, “Transneft” bizim neftin bir hissəsini sisternlərlə daşıyır. Bu iş görə sağ olsun. Lakin bu, bütün neftimizin daşınmasını təmin etmir. Kənardan keçən boru kəməri barədə söhbət çoxdan getmişdir. Görünür, Rusiya hökuməti bunu qabaqcadan nəzərə almalı və indiyədək həyata keçirməli idi. Bu halda başqaları bu neft kəmərinə bağlaya bilməzdi, çünki gəlirdən məhrum olardılar. Onlar Rusiya neftinin nəqli üçün başqa imkan olmadığını gördükdə, neft kəmərinə bağladılar.

Məsələnin faktiki tərəfi belədir, Rusiya ilə əməkdaşlığa münasibətimiz belədir. Biz fundamental əməkdaşlığa malikik, özü də təkcə neft sənayesi sahəsində deyil, həm də bütün digər sahələrdə. Amma təəssüflər olsun ki, biz bunu Rusiya tərəfindən hiss etmirik. Moskvada müxtəlif dairələr bizim səmimi hisslərimizi, xeyirxah işlərimizi lazımınca qiymətləndirmir və bəzi dezinformasiya materiallarından istifadə edərək yanlış təsəvvür yaradırlar. Bununla onu deyirəm ki, Rusiya mətbuatında həddindən çox xoşagəlməz materiallar dərc edirlər.

İndi də Şimali Qafqazda baş verən hadisələr barəsində.

Bilirsinizmi, Viktor İvanoviç, Şimali Qafqazdakı hadisələr bizi həmişə narahat etmişdir. Çünki Qafqaz bir-biri ilə çox sıx bağlıdır və bəlkə də bunu Moskvada çoxları başa düşmür. Şimali Qafqazda dinc şəraitin olması bizim üçün Rusiya ilə etibarlı əlaqə deməkdir. Bəs indi Rusiya ilə etibarlı əlaqə nə deməkdir? Mən nəqliyyat əlaqəsini, başqa kommunikasiyaları nəzərdə tuturam, bu ticarətdir, mal mübadiləsidir, adamların gedib-gəlmək imkanı deməkdir.

Bizim Rusiya ilə olduqca çox mal mübadiləmiz var. İndi, vəziyyətin mürəkkəbləşdiyi bir vaxtda şirkətlərimizin, xüsusən Rusiya ilə ticarətlə məşğul olan şirkətlərimizin işi çox çətinləşmişdir. Yeri gəlmişkən, bu, büdcəmizə, gəlirimizə mənfi təsir göstərir. Çünki şirkətlər istədikləri malları gətirib-apara,

sata bilmirlər. Bu, bazarımıza da öz təsirini göstərir. Doğrudanmı, orada düşünmərlər ki, biz bunu gözəl başa düşürük? Biz gözəl başa düşürük ki, Azərbaycanla Rusiya arasında bütün istiqamətlərdə etibarlı kommunikasiya xətti olmalıdır. Bu, həm Rusiyanın xeyrinədir, həm də Azərbaycanın. Buna görə də biz ən əvvəl öz mənafelərimizi nəzərə alaraq Şimali Qafqazdakı vəziyyətə heç cür biganə ola bilmərik.

O ki qaldı böyük dostumuzun, şimal qonşumuzun - Rusiya Federasiyasının mənafeələrinə, biz buna da heç vaxt biganə olmamışıq. Yenə də deməliyəm ki, bəzi dairələr, ola bilsin erməni lobbisi, ola bilsin Rusiya Federasiyasının müəyyən mürtəce dairələri hər dəfə bu cür hadisələrdən istifadə edərək Azərbaycanla Rusiya arasında münasibətləri mürəkkəbləşdirməyə çalışırlar. Çeçenistanda müharibə gedərkən Moskvada gah televiziya ilə, gah qəzetlərdə, gah da ayrı-ayrı şəxslərin bəyanatlarında ardı-arası kəsilmədən haray çəkirdilər ki, “Əfqanıstandan, Pakistandan, Türkiyədən, nə bilim, İrandan”, daha haralardan silah Çeçenistana Azərbaycan vasitəsilə gətirilir. Bütün bunlar məni bezdirmişdi. Nəhayət , 1996-cı ilin yanvarında mən Moskvada olarkən həm Boris Nikolayeviçlə, həm də Viktor Stepanoviçlə görüşdüm. Sonra Viktor Stepanoviçlə bizim birgə mətbuat konfransımız oldu və burada tən suallara açıq-aydın cavab verdim. Heç kim Azərbaycanın buna yol verdiyini təsdiqləyən bir dənə də dəlil-sübut gətirə bilmədi. Heç bir fakt yoxdur. Mən Rusiya rəhbərliyinə müraciət etməli oldum, Rusiya sərhəd qoşunlarının böyük bir nümayəndə heyəti buraya gəldi. Onlar tam bir həftə ərzində Dağıstanla sərhədlərimizi nəzərdən keçirdilər, çünki Çeçenistana ancaq Dağıstanla Azərbaycan arasından keçən Rusiya-Azərbaycan sərhədindən getmək olar. Onlar heç nəyi müəyyənləşdirə, heç nə, heç bir fakt tapa bilmədilər. Lakin faktsız, ifadəmə görə üzr istəyirəm, dezinformasiya,

əlbəttə, bu, bizi hiddətləndirir. Özü də təkcə mənə hiddətləndirmir, cəmiyyətimizi, adamlarımızı da hiddətləndirir, Rusiya barəsində mənfi münasibət yaradır. Biz bunu istəmirik, qətiyyən istəmirik.

Xatirimdədir, Pervomayskda Çeçenistanla Dağıstan arasında böhran baş vermişdi. O vaxtlar Federal Təhlükəsizlik Xidmətinə Barsukov rəhbərlik edirdi. O, hansısa bir suriyalıdan onun oraya Azərbaycandan keçib getdiyi barədə viza olan pasport tapıb göstərmişdi. Azərbaycana gələnlərin Rusiyadan keçdiyi barədə viza olan pasportlardan indi nə qədər istəsəniz çıxarib sizə göstərə bilərəm. Biz məgər onların hamısına nəzarət edirik? Biz məgər onların hamısını tuturuq? Biz bunu necə edə bilərik? Ölkələrimiz azad ölkələrdir, sərhədlər açıqdır, kimsə oraya gedə bilər, kimsə buraya gələ bilər. Məgər bu fakt əsasında belə qənaətə gəlmək olarmı ki, Azərbaycandan Çeçenistana yaraqlılar və ya quldurlar keçib gedirlər? Mən bunu o dövr haqqında deyirəm. Nə isə, olan olub, keçən keçib. Orada hadisələr yatdı və sairə. Hər şey ötüb keçdi.

Dağıstan. Dağıstan Rusiya Federasiyasının sübyekti kimi, Rusiya Federasiyasının ayrılmaz hissəsi kimi ən yaxın qonşumuzdur, eyni zamanda bizim böyük dostumuzdur. Belə ki, əvvəl, bütün sərhədimiz Dağıstanla bizim aramızda olan ərazidən keçir, ikincisi, Azərbaycanı Dağıstanla çoxəsrlik əlaqələr, mədəniyyətlərimizin ümumiliyi, dinimizin ümumiliyi, digər dəyərlərimizin ümumiliyi birləşdirir. Sonra, siz gözəl bilərsiniz ki, Azərbaycanda əslən dağıstanlı olan çoxlu insan yaşayır. Dağıstanda da əslən Azərbaycandan olan bir o qədər insan yaşayır. Dağıstanda 120 mindən artıq azərbaycanlı yaşayır.

Biz həmişə istəmişik ki, Dağıstanda vəziyyət sakit olsun. Həmişə, Çeçenistanda hadisələr baş verən dövrdə də daim

narahat olmuşuq ki, bu hadisələr Dağıstana keçə bilər. Bununla əlaqədar biz Dağıstan rəhbərliyi ilə, Dövlət Şurasının sədri Məhəmmədəli Məhəmmədovla, Nazirlər Şurasının sədri Şıxsəid Xizroyev və başqaları ilə sıx əlaqə saxlayırıq. Biz həmişə bir-birimizə məlumat vermişik və sair.

Yeri gəlmişkən, Dağıstanda vəziyyətin mürəkkəbləşməsini biz buradan müşahidə edirdik. Hələ 1997- ci ildə, - indi mən bu faktları mətbuat nümayəndələrinin yanında açıqlamalıyam ki, mövqeyimizi təhrif etməsinlər, - mən Moskvada rəsmi səfərdə olarkən və prezident Boris Nikolayeviç Yeltsinlə görüşərkən nümayəndə heyətimizin yanında ona dedim ki, Dağıstanda vəziyyət ağırdır, mürəkkəbləşir, siz buna diqqət yetirin. Lakin dedilər ki, biz bunu bilirik, məşğul oluruq və sair. Sonralar, 1997-ci ilin oktyabrında Kişinyovda MDB dövlət başçılarının iclasında öz çıxışında, - mən onu ən çox Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə həsr etdim, - dedim ki, Dağıstanda vəziyyət mürəkkəbləşir, xahiş edirəm, buna diqqət yetirəsiniz. 1997-ci ilin oktyabrında Kişinyovda dövlət başçılarının iclasının yazısı var, stenoqramı var. Azərbaycan prezidenti kimi mənim mövqeyim belədir, bu, Azərbaycan dövlətinin mövqeyidir.

Biz bunu görürdük. Lakin orada kimə xoş gəlməsə də, bu gün deməliyəm ki, Rusiya rəhbərliyi Dağıstanın təhlükəsizliyini təmin etmək üçün lazımi tədbirlər görmədi. Tədbirlər görmədi. Bunu deməyə haqqım var, çünki oradakı vəziyyətə bələdəm. Əgər Rusiyanın müvafiq xidmətləri bu məsələyə daha çox diqqət yetirsəydi, ciddi işlə daha çox məşğul olsaydılar, Dağıstanda bu cür vəziyyət yaranmazdı.

Mən Dağıstan nümayəndələri ilə daim görüşürəm. Onlar mənə deyirlər - biri gəlir, onunla, bununla görüşür, amma deyir ki, hər şey normaldır və sair. Rusiyanın ən yüksək vəzifəli şəxslərindən biri bu hadisələr inkişaf etmədən hələ xeyli əvvəl Dağıstana gələrək bəyan etmişdi ki, bilirsinizmi,

vəhhabilər çox tərəqqipərvər insanlardır və onlarla əməkdaşlıq etmək lazımdır. Bu bəyanatlar Dağıstanda məlumdur, onlar bizə də gəlib çatmışdır. Başa düşürsünüzmü? İndi Dağıstanın düşdüyü vəziyyətin başlıca səbəbi Rusiya Federasiyasının müxtəlif xidmətlərinin Dağıstanda bu cür qeyri-ardıcıl mövqeyidir.

Sonra. Axı orada Çobanmaxi və Karamaxi kəndlərini, daha hansısa dörd kəndi həmin terrorçular, həmin quldurlar hərbi əməliyyatlar başlanmazdan xeyli əvvəl ələ keçirmişdilər. Bu, bir neçə ay əvvəl çox yaxşı məlum idi. Mən bundan yenə də dağıstanlılarla əlaqələrim vasitəsilə xəbər tutmuşdum. Deyirəm - necə olmuşdur ki, bu kəndlər Dağıstan rəhbərliyinin, daha doğrusu, Rusiya rəhbərliyinin tabeliyindən çıxmışdır. Lakin onlar vaxtında tədbir görməkdənsə, sadəcə olaraq seyr etmiş, orada sadəcə olaraq kimsə bir tipi dəstəkləmiş, kimsə başqa bir tipi dəstəkləmişdir. Yeri gəlmişkən, orada Xaçilayev adlı birisi var. İş o yerə gəlib çatmışdı ki, bir vaxtlar onu bütün Rusiya müsəlmanlarının rəhbəri, prezidenti elan etmişdilər. O, Azərbaycana da çox mənfi münasibət bəsləyirdi. Boris Nikolayeviç Yeltsin prezident seçildikdən sonra onun andıçmə mərasimi oldu. Mərasimdə mən də iştirak edirdim, bu zaman Xaçilayev, - o vaxtadək mən onu tanımırdım, - mənə yaxınlaşaraq dedi: - Mən Xaçilayevəm, sizinlə tanış olmaq istəyirəm və sair. İndiki hadisələrin bəislərindən biri olan və Çobanmaxi, Karamaxi kəndlərinin və digər kəndləri ələ keçirən bu adam yüksək hakimiyyət dairələrində idi, Dövlət Dumasının deputatı seçilmişdi.

Axı bütün bunlar Rusiya rəhbərliyinə çox gözəl məlum idi. Onlar nə üçün tədbirlər görmədilər, nə üçün vəziyyətin bu yerə gəlib çatmasına yol verdilər? Biz bundan əziyyət çəkirik. Qonşu kimi, tərəfdaş kimi bütün bunlar barəsində açıq deməyə əsasımız var.

Mövqeyimizə gəldikdə isə, bilərsiniz, mənə sadəcə gülməli gəlir, gülməli gəlir. Hesab edirəm ki, bəlkə də sizin səfir, - mən Rusiyanın Azərbaycandakı səfirini nəzərdə tuturam, - bizim sənədləri oxumur, bizim televiziya qulaq asır və lazımı məlumatı vermir. Bəlkə də, - çox güman ki, belədir, - Moskvada elə qüvvələr var ki, onlar Azərbaycanı təqsirləndirmək üçün dezinformasiya materiallarından istifadə edirlər. Müdafiə Nazirliyinin nümayəndəsi İvaşov belə bəyanat vermişdir ki, quldurlar Azərbaycandan keçib gəlirlər, - doğrudur, o, Gürcüstanın da adını çəkmişdir, - guya onları Azərbaycanda hazırlayırlar. O, belə bəyanatı hansı əsasla verir? O, Müdafiə Nazirliyinin rəsmi nümayəndəsidir. Yaxud, Dumanın Müdafiə Məsələləri Komitəsinin sədri Roman Popkoviç belə bəyanat verir və bu, mətbuatda gedir. O, bu bəyanatı hansı əsasla verir? Bunları yalan, dezinformasiya, böhtan xarakterli, Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətləri mürəkkəbləşdirməyə yönəldilmiş bəyanatlar hesab edirəm.

Mən təəccübləndim ki, Dumanın sədri cənab Seleznyov da, - doğrudur, açıq iclasda deyil, hardasa başqa yerdə, - bəyanat vermişdir ki, guya quldurlar Azərbaycandan keçib gəlirlər, oraya silah keçirilir və sairə. Bu bəyanat da yayılmış və Rusiya mətbuatında istifadə olunmuşdur. Azərbaycanın silahı haradandır? Hamıya məlum idi ki, Çeçenistanda həmin quldurlar silahı əsasən Rusiyanın müxtəlif xüsusi xidmət idarələrindən alırlar. O da hamıya məlumdur ki, onlar bunu indi də oradan alırlar. Keçmişdə xüsusi xidmət orqanlarında işləmiş, böyük hərbi xidmət keçmiş, böyük siyasi fəaliyyət təcrübəsinə malik olan bir insan kimi mənə sadəcə aydın deyil, Rusiya ərazisində bir çox aylar ərzində, bəlkə də daha çox müddətdə, əcnəbi Xəttab başda olmaqla, o cür quldur dəstəsi necə formalaşa bilmişdir və bu dəstə orada belə müsibətlərə və bədbəxtliklərə gətirilə çıxaran müharibəyə başlamışdır? Məgər

Rusiyanın xüsusi xidmət orqanları öz xətalarını, səhvlərini görmürlərmi? Bunu etiraf etmək, tədbirlər görmək əvəzinə onlar başqalarını ittiham etməyə çalışırlar.

Budur mənim mövqeyim. Mən bütün mətbuatın iştirakı ilə bunu sizə açıq şəkildə bəyan edirəm.

O ki qaldı mənim münasibətimə, əvvəllər, Çeçenistandakı hadisələr zamanı da bildirmişəm və bu gün də bildirirəm. Mənim mövqeyim aydın və dəqiqdir - bu, Azərbaycan dövlətinin mövqeyidir. Biz həmişə separatizmin əleyhinə olmuşuq və əleyhinəyik. Azərbaycan 12 ildir erməni separatizmindən əzab çəkir, bu separatizm nəticəsində müharibə başlanmış və ərazimizin 20 faizi artıq işğal olunmuşdur, bir milyon vətəndaşımız müsibətli vəziyyətdədir, onlar çadırlarda yaşayırlar.

Lakin belə bir fakt barədə də deməliyəm. Biz MDB-nin iclaslarında sənədə separatizmin pislənməsi haqqında müddəalar daxil olunmasında təklif edərkən Ermənistanın etirazı ilə rastlaşırıq və təəssüf ki, digər dövlət başçıları buna qarşı çıxma bilmirlər. Həmin müddəa sənəddən çıxarılır. Axı onlar o zaman düşünmədilər ki, bu separatizm Rusiyaya da çox böyük zərər vuracaqdır. Azərbaycan üçün separatizm bax, budur - bu, bizə müsibət gətirmişdir. Məgər biz separatçıları - Rusiyanı parçalamaq istəyən adamları dəstəkləyə bilərikmi? Bu separatçılıq hərəkatları ölkəmizi parçalayırdı, ərazisizin 20 faizi işğal altındadır. Məgər biz bunu dəstəkləyə bilərikmi?

Terrorçuları, quldurları biz həmişə pisləmişik və pisləyirik. Dünən deyildi ki, biz bu quldurluqdan çox zərər çəkmişik. 1993-cü ildə burada vətəndaş müharibəsi olmuşdur. Söz düşmüşkən, qayda-qanun yaratmaq və bu vətəndaş müharibəsinin qarşısını almaq üçün mən buraya gələndə, Rusiyanın heç bir mövqeyini eşitmədim. Mən gileylənib demədim ki, onlar öz mövqelərini bildirmirlər, mən öz işimi görürdüm. Biz bu vəziyyəti aradan qaldıra bildik.

Elə həmin 1993-cü ildə bir qrup Azərbaycanın cənubunda “Talış-Muğan Respublikası” yaratmağa cəhd göstərmişdi və Azərbaycanın həmin hissəsi əslində bir neçə ay Azərbaycan dövlətinin nəzarəti altında olmamışdır. Biz çətin vəziyyətdə idik. İndi hələsəxanada cəzasını çəkən bu lider o vaxtlar Boris Yeltsinə, slavyan dövlətlərinə müraciət edərək bildirmişdi ki, onlar Rusiya ilə, slavyanlarla birləşmək istəyirlər. Lakin biz bu məsələdə Rusiyanın mövqeyini eşitmədik. Heç olmasa bizə bildirəydilər ki, bu cür xəbər almışıq, onu pisləyirik. Biz bunu eşitmədik.

Bunu ona görə deyirəm ki, biz həmişə düzgün mövqelərdəyik. Amma təəssüflər olsun ki, biz Rusiya tərəfinin də bu cür mövqe tutduğunu görmürük.

1994-cü ildə bizdə metroda iki dəfə böyük partlayış oldu. Yeri gəlmişkən, bu partlayışları Ermənistanın xüsusi idarələri, Dağıstan millətindən olan adamlar törətmişdilər. Bu iki partlayış nəticəsində onlarca adamımız həlak oldu. Bizim metropolitenə ziyan vuruldu. Bilirsinizmi, heç kim halımıza acıdığını və bu cür əməlləri pislədiyini bildirmədi. Hərçənd, sonra biz təhqiqat apararaq bu partlayışları kimlərin törətdiyini müəyyənləşdirə bildik. Biz onları tapdıq, məsuliyyətə cəlb etdik. Yeri gəlmişkən, onlardan biri döyüşlər zamanı Ermənistan qoşunlarına əsir düşmüşdü, ermənilər onu öz tərəflərinə cəlb edərək Dağıstan vasitəsilə buraya, anasının yanına göndərmişdilər. Bu partlayışı da o təşkil etmişdi. Sonra o, Azərbaycandan olsa da, Rusiya vətəndaşlığı alaraq uzun müddət Dağıstanda gizlənmişdi. Nəhayət, o, Dağıstanda bir terror hərəkatının təhqiqi zamanı ələ keçmiş, yaxalanaraq Moskvaya aparılmış, Federal Təhlükəsizlik Xidməti onun işi ilə məşğul olmuşdur. Bu mövzunun sonunda deyə bilərəm - FTX sağ olsun ki, bu adamı sonra bizə verdi, biz onu mühakimə etdik. O, cəzasını çəkir.

Partlayış faktları və bizim münasibətimiz belədir. Biz quldurluqdan, terrordan ziyan çəkmişik. Moskvada partladılmış evə nə qədər partlayıcı maddə qoyulduğunu bilmirəm, lakin Sabunçu rayonundakı 600 metr uzunluğunda körpünün altına, - siz oradan keçəndə onu görəcəksiniz, təxminən 200 kiloqram partlayıcı maddə qoyulmuşdu. Bu körpünü Azərbaycan və Ukrayna prezidentləri onun üstündən keçərkən partlatmalı idilər. Lakin biz bunun qarşısını ala bildik. Dünən deyildiyi kimi, təyyarəmizi vurmaq istəmişdilər.

Yəni biz terrorizmdən zərər çəkmişik və çəkirik. Biz terrorizmi dəstəkləyə bilmərik, onu pisləməyə bilmərik. Mən demişəm və deyirəm - biz kimə mənsub olmasından asılı olmayaraq, Rusiyanı parçalamağa çalışan bütün qüvvələri pisləyirik. Biz Rusiyanın ərazi bütövlüyünü həmişə dəstəkləmişik və dəstəkləyirik. Hesab edirik ki, Dağıstan Rusiya Federasiyasının ayrılmaz hissəsidir və orada vəziyyətin dəyişdirilməsinə yönəldilmiş bütün hərəkətlər aradan qaldırılmalıdır və biz bu hərəkətləri pisləyirik, onların əleyhinə çıxırıq. Biz Dağıstanda normal vəziyyətin bərpa edilməsini istəyirik. Biz dini bəhanə edərək quldurluq, terrorçuluq əməlləri ilə məşğul olan bu quldurları, terrorçuları, bu təməlçiləri, bu, nə bilim, vəhhabiləri və başqalarını pisləyirik.

Bizim mənsub olduğumuz müsəlman dini terrorizmi heç vaxt təbliq etməyilədir. Amma təəssüflər olsun ki, indi bu cür hallar var. Biz bunu pisləyirik. Biz federal qüvvələrin Rusiyada, Şimali Qafqazda, konkret olaraq Dağıstanda gördüyü bütün tədbirləri dəstəkləyirik. Dəstəkləyirik. Arzu edirik ki, bu tədbirlər mümkün qədər tez konkret nəticələrə gətirilə çıxarsın, Dağıstan bu quldurlardan, bu terrorçulardan təmizlənsin, orada dinc, normal həyat qaydaya salınsın. Əlbəttə, biz Moskvada və Rostov vilayətində evləri partlatmış bütün terrorçuları pisləyirik. Biz bu cür partlayışları görmüşük, başa

düşürsünüz, biz onlardan zərər çəkmişik. Odur ki, biz bütün bunlara biganə qala bilmərik.

Yeri gəlmişkən, partlayış baş verən kimi mən Boris Nikolayeviç Yeltsinə başsağlığı teleqramı göndərdim, o, mətbuatda dərc edilmişdir. Bax, bizim mövqeyimiz, bizim münasibətimiz belədir. Onu necə bildirməyəsən? Mən onu dəfələrlə açıqlamışam. Avropa Şurası Parlament Assosiasiyasının sədri bir neçə gün əvvəl burada olmuşdur, o, mənə sual verdi və mən ona cavab verdim. Sözün düzü, buna görə də mənə təəccübləndirən odur ki, Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin pisləşməsində marağı olan, bundan əvvəl Çeçenistandakı, indi isə Dağıstandakı vəziyyətdən istifadə edən hansısa qüvvələr bizə ziyan vurmaq istəyirlər.

Lakin biz buna yol verməyəcəyik. Yəni necə yol verməyəcəyik? Moskvada edilənlərə qarşı biz hamımız acizik. Əgər mətbuatda nə isə dərc edilirsə və ya televiziya ilə nə isə verilirsə, hansısa dövlət xadimi nəsə deyirsə, biz bunların qarşısını ala bilmərik. Lakin bizim vicdanımız təmizdir, biz həmişə dostluq, əməkdaşlıq ruhunda hərəkət edirik və xahiş edirəm, bu məsələ barəsində mövqeyimizi, mənim münasibətimi hökumətə, hökumətin sədri hörmətli Vladimir Vladimiroviç Putinə, Rusiyanın prezidenti hörmətli Boris Nikolayeviç Yeltsinə çatdırasınız.. Qoy heç kəs şübhə etməsin ki, Azərbaycanda hansısa başqa bir mövqe ola bilər.

Xahiş edirəm, müxtəlif xidmətlərdə, bəlkə də dövlət xidmətlərində və ya informasiya orqanlarında Azərbaycan barəsində yol verilən təhriflərə son qoyulması üçün sizin hamınız birlikdə tədbirlər görəsiniz. Bu təhriflər bizi çox narahat edir.

Mən bir qədər hissiyyatlı danışdım, çünki bu ədalətsizlik mənə, bizə çox toxunur. Sən yaxşılıq etmək, əməkdaşlıq etmək istəyirsən, xoş münasibətlər göstəyirsən, amma bunun cavabında... Əlbəttə, buna etinasız münasibət göstərmək qeyri-mümkündür. Bax belə, Viktor İvanoviç.

Viktor Kalyujnı: Heydər Əliyev, bu cür məlumata görə çox sağ olun. Hökumətin gənc bir üzvü kimi mənə indiyədək agah olmayan yeni çox şey agah oldu. Şübhəsiz ki, bütün bunları mən elə bu gün Moskvaya qayıdan kimi həm Aleksandr Voloşinə, - siz onunla söhbət etmisiniz, - həm də Vladimir Vladimiroviçə çatdıracağam. Təbii ki, bu informasiya Xarici İşlər Nazirliyi vasitəsilə prezidentə də hökmən çatacaqdır. Sizin xahişinizi nəzərə alaraq, mən Vladimir Vladimiroviçdən təvəqqə edəcəyəm ki, açıqladığımız mövqeyi çatdırsın. Bu mövqe bu gün kifayət qədər açıq şəkildə səsləndi. Buna görə çox sağ olun.

Bununla yanaşı, demək istərdim ki, müdriklik ona görə müdriklikdir ki, bir kəsə müsibət üz verdikdə o, mövcud olan bütün inciklikləri üstələməlidir. Bu müdriklik sizə xasdır. Bunu zaman da göstərir, sizin fəaliyyətiniz də, siz buraya qayıtdıqda bu evdə qayda-qanun yaratmaq lazım idi. Bütün dünyaya məlumdur ki, bunu siz etmisiniz və bunu danmaq olmaz. Bu xidmətdir, bu mövqedir, bu təcrübədir. Məcmu halda bütün bunlar lideri müəyyənləşdirir və siz bu yeri layiqincə tutursunuz. Mən bunu səmimi-qəlbdən, ürəkdən deyirəm. Buna görə deyirdim ki, cari vəziyyət barəsində konkret və sərt mövqe bu gün hamı üçün maraqlı və gərəklidir. Belə ki, Heydər Əliyev burada necə çıxış edəcəksə, Şevardnadze necə çıxış edəcəksə - bunların hamısı burada və cənub regionunda yaranmaqda olan bütün vəziyyət üzrə təcrid edici amildir. Odur ki, bu informasiyaya görə sizə bir daha təşəkkür etmək və sizin bu mövqeyinizin bizim üçün nə dərəcədə mühüm olduğunu demək istərdim. Sizin mövqeyiniz aşkardır.

Bu gün Rusiyada problemlər başdan aşır. Siz bütün bunları qeyd etməkdə yəqin ki, haqlısınız. Lakin mühakimə yürütmək mənim üçün çox çətin, çünki mən bu problemlərlə bağlı olmamışam, mənim sahəm sırf texnoloji sahədir, mən bu sahəyə bizə dəxli olmuş problemlər vasitəsilə gəlmişəm,

mən çeçen problemini nəzərdə tuturam. Lakin bir daha təsdiqləyirəm ki, biz mövcud öhdəlikləri yerinə yetirmək üçün və sizin itkilərə məruz qalmamağınız üçün bütün tədbirləri görürük və artıq müəyyən tədbirlər görmüşük. Belə ki, indi bu boru ilə əlaqədar mövcud olan qeyri-tarazlıq bu gün üzərimizə düşmüşdür. Biz Azərbaycana qarşı qətiyyəən heç bir iddia irəli sürmədən bunu həll edirik. Düşünürəm ki, biz bu problemlərin hamısını həll edəcəyik.

Axırncı olaraq bunu demək istəyirəm. Neft sahəsində əməkdaşlığı davam etmək istərdim. Bu məktubda “LUKoyl” şirkəti ilə birgə fəaliyyətin inkişafı çərçivəsində Dövlət Neft Şirkəti ilə qarşılıqlı münasibətlərin daha bir forması təklif olunur. İstərdik ki, siz onu qiymətləndirəsiniz. Biz Dövlət Neft Şirkəti ilə bu qərara gəlmişik ki, onun üzərində hələ işləmək, müzakirə etmək, onun hər iki tərəf üçün nə dərəcədə maraqlı olduğunu qiymətləndirmək lazımdır.

Qəbula görə, bizə vaxt ayırdığınıza görə bir daha çox sağ olun. Taleyimə çox minnətdaram ki, mənə sizinlə - dövrümüzün patriarxı ilə, dünya görmüş və çox yaxşılıqlar etmiş bir insanla görüşmək qismət oldu. Mən dəmiryol nəqliyyatında vəziyyət barəsində sizin selektor müşavirələrinizi xatırlayıram.

Heydər Əliyev: Xatırlayırsınız?

Viktor Kalyujni: Bəli, xatırlayıram, çünki siz bu vəziyyətlə əlaqədar çox əziyyət çəkmişiniz. Heydər Əliyev selektor müşavirələri keçirərkən kimsə tir-tir əsirdi, kimin ki, bütün işləri yaxşı idi, sevinirdi və sair. Bu, sizinlə bağlı idi, siz bu iş üçün cavabdeh idiniz. Zənnimcə, həmişə müsbət nəticə olurdu, çünki münasibət vardı, mövqe vardı, vicdanlı münasibət vardı. Ona görə də mən bizim tanışlığınıza olduqca şadam və sizə cansağlığı, cansağlığı, cansağlığı və yenə də cansağlığı arzulamaq istərdim. Mən Azərbaycanda adamlarla üsiyyətdə olarkən başa düşdüm ki, sizə bu ümumxalq

məhəbbətinin indi Azərbaycanda həyata keçirdiyiniz işlərə görə tam əsası var.

Sizə bir daha uğurlar arzulayıram, hər şeyə görə sağ olun.

Aleksandr Bloxin: Burada hələ bəzi məsələlər var, amma yaxşı olar ki, onlara məbtuatın iştirakı olmadan baxılsın.

Heydər Əliyev: Yaxşı, sən ki bilirsən, elə isə nə üçün yerindən deyirsən?

Viktor Kalyujni: Zənnimcə, mətbuat bizim verdiyimiz qiymətlər və bir-birimizə münasibətimiz barədə hər şeyi bilməlidir. Sağ olun.

Heydər Əliyev: Viktor İvanoviç, xoş sözlərinizə görə çox sağ olun. Demək istəyirəm ki, sizinlə görüşmək mənim üçün çox xoş idi. Xüsusən ona görə ki, siz bizim həmyerlimizsiniz. Bilirsiniz, dünən mən öz çıxışında söylədim və indi də fəxrlə deyirəm ki, Azərbaycan neftçiləri təkcə Azərbaycan nefti üçün deyil, həm də o vaxtkı bütün Sovetlər İttifaqı üçün çox işlər görmüşlər. Siz həmin neftçilərdən birisiniz. Mən şadam ki, siz, Azərbaycandan olan kadr indi Rusiyanın Yanacaq və Energetika Nazirliyinə başçılıq edirsiniz, şadam ki, mən Siyasi Büronun üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini olarkən keçirdiyim selektor müşavirələrini yada saldınız. Bəli, o illər ağır dövr idi və mənim üzərimə mürəkkəb iş düşmüşdü. Şadam ki, siz o dövrlə müəyyən dərəcədə tanışsınız. Çox sağ olun.

Xahiş edirəm, Aleksandr Voloşinə salam söyləyin, bazar günü onunla telefonla danışmışam. Söhbətimiz məndə çox yaxşı təəssürat buraxmışdır. Ona minnətdarlığımı və salamımı çatdırın.

Şübhəsiz ki, Vladimir Vladimiroviç Putinə salam söyləyin. Mən bu gün sizə dedim, bir də təkrar edirəm - deyin ki, onun üçün münasib olan vaxtda Azərbaycana səfərə dəvət edirəm. Biz onunla görüşməyə şad olacağıq.

Əlbəttə, Boris Nikolayeviç Yeltsinə salamımı və möhkəm cansağlığı arzuladığımı, Rusiyanın həyatında olan çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün ölkənin prezidenti kimi, daha güclü surətdə fəaliyyət göstərməsi barədə xoş arzularımı özünüz və ya başqaları vasitəsilə yetirin. Bu çətinliklərin aradan qaldırılacağına isə mənim heç bir şübhəm yoxdur. Rusiya böyük ölkədir, Rusiya qüdrətli dövlətdir, Rusiya çox böyük potensiala malikdir və bütün bu çətinlikləri aradan qaldıracaqdır. Sağ olun.

“İSLAM MEMARLIĞI MİNİLLİKLƏR AYRICINDA” BEYNƏLXALQ SEMİNARININ İŞTİRAKÇILARINA

Hörmətli seminar iştirakçıları! Sizi – “İslam memarlığı minilliklər ayrıcında” mövzusunda paytaxtımız Bakı şəhərində keçirilən beynəlxalq seminarın iştirakçılarını müstəqil Azərbaycan torpağında səmimi-qəlbdən salamlayıram.

Dünya sivilizasiyasının formalaşib inkişaf etməsində islam elminin və mədəniyyətinin böyük rolu danılmazdır. Müxtəlif müsəlman xalqlarının birgə səyləri ilə təşəkkül tapmış islam mədəniyyətinin ən mühüm tərkilə hissələrindən biri isə memarlıqdır. Xalqlarımızın uzun əsrlər boyu yaratdıqları nadir memarlıq abidələri öz əzəmətli, orijinal üslubu və yüksək sənətkarlıq keyfiyyətləri ilə mütəxəssisləri bu gün də heyran edir. İslam memarlıq məktəbinin bəşəriyyətə bəxş etdiyi misilsiz sənət inciləri dinimizin humanist fəlsəfi dəyərlərinin parlaq ifadəsi, müsəlmanların daim qurub-yaratmaq eşqinin əyani maddi təəcəssümüdür.

Bu mötəbər beynəlxalq forumun erkən islam mədəniyyəti mərkəzlərindən biri sayılan Bakı şəhərində keçirilməsini ölkəmizin dünya memarlığında tutduğu yerə verilən yüksək qiymət kimi dəyərləndirir və onu müstəqil Azərbaycan Respublikasının mədəni həyatında əlamətdar hadisə hesab edirəm. Avropa və Asiyanın qovşağında yerləşən ölkəmizdə dünya və islam memarlığının ən yaxşı ənənələri ilə milli xüsusiyyətlərin sintezini özündə əks etdirən güclü memarlıq məktəbi təşəkkül tapmışdır. Zənn edirəm ki, seminarın keçirildiyi günlərdə Azərbaycan memarlarının yaratdıqları bəzi sənət nümunələri ilə əyani şəkildə tanış olmağa imkan tapıb buna əmin olacaqsınız.

XXI əsrin astanasında öz müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycanın qarşısında geniş inkişaf perspektivləri açılmışdır. Həyatın bütün sahələrində mühüm dəyişikliklər baş verir. Azərbaycan bütün postsovet məkanına xas olan mürəkkəb sosial-iqtisadi problemlərin həlli ilə yanaşı, cəmiyyətdə milli-mənəvi dəyərlərin bərpa və bərqərar edilməsi sahəsində ciddi iş aparır. İnanıram ki, islam memarlığının inkişafı məsələlərinə həsr olunmuş seminarınız da bu yolda atılmış mühüm addımlardan biri olacaq, xalqlarımızın mədəni və intellektual inkişafına yardım edəcəkdir.

Seminarımızın işinə böyük uğurlar arzulayır, hər birinizə cansağlığı, xoşbəxtlik və yeni nailiyyətlər diləyirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 21 sentyabr 1999-cu il

ABŞ-ın AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRİ STENLİ ESKUDERO İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

25 sentyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Sizi xoş gördük. İki-üç gün bundan öncə biz Azərbaycanda, Bakıda böyük tədbirlər keçirdik, “Əsrin müqaviləsi”nin beş illiyini qeyd etdik. Siz də bu işlərdə, mərasimlərdə fəal iştirak etdiniz. Amerika Birləşmiş Ştatlarının şirkətlərinin də çoxu iştirak edirdilər, bura gəlmişdilər. Xüsusən prezident cənab Bill Klintonun təbrik məktubu mərasimi çox zənginləşdirdi. Çünki bu məktubda sadəcə təbrik deyil, bizim əldə etdiyimiz nailiyyətlərə verilən qiymət və gələcək işlər haqqında çox dəyərli sözlər ifadə olunmuşdur. Mən buna görə bir də təşəkkür edirəm.

Cənab səfir, şəxsən siz də çox gözəl çıxış etdiniz. Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökumətini təmsil etdiniz. Bizim ölkəmizdə bu mərasim çox böyük maraq doğurmuşdur və çox ruh yüksəkliyi əmələ gətirmişdir. Şübhəsiz ki, bizim vətəndaşlarımızın əksəriyyəti beş il bundan öncə imzalanmış müqavilənin əhəmiyyətini bilirlər və bu beş il müddətində əldə olunan nailiyyətləri də bilirlər. Ancaq sentyabrın 20-də biz bu beş il müddətində əldə olunan nailiyyətlər haqqında ümumi sözlərlə yox, konkret faktlarla, konkret rəqəmlərlə, konkret göstəricilərlə bir daha vətəndaşlarımıza bildirdik ki, “Əsrin müqaviləsi” nədən ibarətdir, Azərbaycana nə kimi faydalar - həm siyasi, həm iqtisadi, həm də sosial faydalar veribdir və

gələcəkdə Azərbaycan xalqı bu müqavilədən nə gözləyir. Bizim əsas məqsədimiz bu idi və hesab edirəm ki, biz buna nail olduq. Mən sizə öz təəssüratlarım haqqında sözlərimi dedim. Buyurun.

Stenli Eskudero: Cənab prezident, yəqin ki, Siz təəccüblənməzsiniz - mən Sizin dediklərinizlə tam razıyam. Prezident Klintonun məktubunu izah etməyiniz, əlbəttə, çox düzgün, doğru izahdır. Bu isə o deməkdir ki, biz Azərbaycanı əvvəllər də dəstəkləmişik, indi də dəstəkləyirik və gələcəkdə də Azərbaycanın həm ərəzi bütövlüyünü, həm də iqtisadi inkişafını dəstəkləyəcəyik.

Bu mənada, cənab prezident, Siz gələcək haqqında danışarkən, əlbəttə, neft müqavilələrinin adlarını inamla çəkə bilərsiniz. Bu sözləri yalnız neft sahəsinə deyil, eyni zamanda qaz sahəsinə aid etmək istəyirəm. Bu yaxınlarda “Şahdəniz” yatağından səmt qazının tapılması o deməkdir ki, burada yeni müqavilələrin imzalanması gözlənilir. Bunu hələ praktik iş təsdiq etməsə də, seysmik məlumatlar təsdiq edir ki, burada böyük, hətta deyərdim ki, nəhəng qaz ehtiyatı, təbii ehtiyatlar vardır. Bu o deməkdir ki, ümumiyyətlə, Azərbaycan bu strukturları inkişaf etdirməlidir. Bunları inkişaf etdirmək üçün buraya şirkətlər dəvət ediləcək, bu işə cəlb olunacaqdır. Daha sonra layihəni həyata keçirməkdən ötrü qurğular lazım olacaq, qazın ixracı üçün kəmərlər tikilməsi gərək olacaqdır. Bu baxımdan Azərbaycan əvvəlcədən gələcəyi təmin olunmuş və qiblə ediləsi bir vəziyyətdədir.

Cənab prezident, bunların hamısı “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanmasından başlandı. Bu, daha sonra güclü, nəhəng milli struktur adlandırılacaq böyük divarın ilk kərpicidi. Elə bilirəm ki, bu cür atalar sözləri Mərkəzi Asiya ölkələrində vardır. Məncə, Qafqazda da belə bir atalar sözü var ki, “əgər böyük divar tikmək istəyirsənsə, birinci kərpicini düzgün qoy”.

Heydər Əliyev: Doğrudur, belə atalar sözü var.

Stenli Eskudero: Cənab prezident, deməliyəm ki, “Əsrin müqaviləsi”nin təməl daşı Sizin təşəbbüsünüzlə qoyularkən və Sizin göstərişlərinizlə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti təməl daşını qoyarkən bu, düzgün qoyulmuşdur.

Mən avqust ayında və sentyabrın əvvəlində ABŞ-da olarkən bütün ölkə boyu səfərlərimdə Azərbaycanın xeyrinə çıxışlar etdim və gördüm ki, həqiqətən, biznes dairələrinin Azərbaycana gəlmək arzusu çox böyükdür. Həm Vaşinqtonda, həm Floridada, həm Hyustonda, Texas ştatında, həm də Alyaskada biznesmenlər Azərbaycana böyük maraq göstərirlər. Diqqətinizə xüsusi çatdırmaq istəyirəm ki, Alyaskada biznesmenlər, xüsusilə neft sahəsi ilə məşğul olanlar çox istəyirlər ki, noyabr ayında Bakıya gəlsinlər. Onlar ticarət nümayəndə heyətinin tərkibində Azərbaycana, Bakıya gəlib burada lazımı danışıqlar aparmaq və şəraiti yerində görmək istəyirlər. Amerika biznesmenləri daim buraya gəlməkdədirlər.

Heydər Əliyev: Bu, çox yaxşı haldır. Biz bunu istəyirik.

Stenli Eskudero: Cənab prezident, Sizə onu da deməliyəm ki, biz - Amerika Birləşmiş Ştatları, eləcə də Minsk qrupunun digər üzvləri çox şadlıq və çox sevinirik ki, Siz belə bir təşəbbüs irəli sürmüşünüz. İkitərəfli danışıqlar yalnız prezidentlər səviyyəsində deyil, bütün mümkün müxtəlif səviyyələrdə davam etdiriləcəkdir. Bu vasitə ilə Dağlıq Qarabağ məsələsinə, ümumiyyətlə, regiona sülh gətirmək məsələsinə yollar açılması gözlənilir. Eyni zamanda aydındır ki, bu narahat problemi həll etməkdən ötrü yalnız bu ölkələrin liderləri, yəni prezidentlər öz aralarında razılığa gələ bilirlər. Yalnız Siz Azərbaycana sülh gətirə bilərsiniz. Minsk qrupunda bizim rolumuz ondan ilərətdir ki, bu məsələnin həllini daha hamar edək, sürətləndirək. Elə bilirəm ki, çox

keçməz, yaxın gələcəkdə Siz bizim tərəfimizdən bu sahəyə yönəlmiş fəaliyyətləri görərsiniz.

Cənab prezident, bilirsiniz ki, sentyabr ayının 29-da xanım Olbrayt hər iki ölkənin xarici işlər nazirlərinin iştirakı ilə Vaşinqtonda belə bir görüş keçirməyi planlaşdırır.

Cənab prezident, deməliyəm ki, elə gecə vaxtı mən xanım Olbraytdan çox təcili teleqram aldım. O, həmin teleqramda sentyabrın 29-dan əvvəl nə edilə bilərsə, fikirlərini Sizinlə bölüşür və ümid edir ki, Siz bunların hamısını nəzərə alacaqsınız. Bəlkə də artıq bu mesajı oxumusunuz. Belə ki, dünən bu xəbəri Vaşinqtonda səfir Paşayevə ötürmüşük. Eyni zamanda xanım Olbraytın Sizə hörmətinin və valeh olmasının bir əlaməti kimi, istərdim bu şəkli Sizə təqdim edim. Bu, Dağlıq Qarabağ məsələsinin həllinə, enerji ehtiyatlarının inkişaf etdirilməsinə yönəlmiş söylərinizə onım hörmətidir və Bakı-Ceyhan kəmərinin tikilməsinə olan dəstəyinizin ifadəsidir.

Səfir ABŞ-ın dövlət katibinin məktubunu və xanım Olbraytın prezident Heydər Əliyevlə birlikdə çəkdiyi fotoşəkli dövlətimizin başçısına təqdim etdi.

Heydər Əliyev: Çox gözəl şəkildir. Mən çox məmnunam ki, bunun altında xanım Olbraytın özünün dəst-xətti ilə yazılar vardır. Xanım Olbrayt çox gözəl görünür. Amma Azərbaycan prezidenti də pis deyil. Bu diqqətə və şəklə görə təşəkkür edirəm.

Həqiqətən, aprel ayında mənim Vaşinqtonda həm NATO-nun 50 illik yubiley mərasimlərində iştirakını, həm də keçirdiyim çoxsaylı görüşlər, o cümlədən xanım Olbraytla görüşüm çox əhəmiyyətlidir və demək olar ki, Dağlıq Qarabağ məsələsinin həll olunmasına, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll edilməsinə yeni bir təkan verdi.

Mən bu məktuba görə təşəkkür edirəm. Mən artıq bu məktubun məzmunu ilə bu gün tanışam. Siz dediyiniz kimi, məktubun məzmununu bizim səfir Paşayevə vermisiniz və o

da bizə çatdırıbdır. Mən səhər bunu almışam və tanış olmuşam. Ona görə məktub haqqında söhbət apara bilərik.

Mən hesab edirəm ki, dövlət katibi xanım Olbraytın buradakı fikirləri çox əhəmiyyətlidir və irəli sürdüyü təkliflər də çox əhəmiyyətlidir. Bu, onu nümayiş etdirir ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökuməti Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması məsələsinə daha da çox əhəmiyyət verir və bu prosesə daha da ciddi girişir. Bir daha qeyd etmək istəyirəm, bunun əsasını aprel ayında Vaşinqtondakı bizim görüşlər təşkil edir.

Xanım Olbraytın təklifi ilə və onun söyləri nəticəsində Vaşinqtonda mənim, Azərbaycan prezidentinin Ermənistan prezidenti Koçaryanla görüşü də bu məsələnin həll olunmasında yeni bir mərhələdir. Bilirsiniz ki, ondan sonra qısa bir zamanda biz - prezident Koçaryan və mən üç dəfə təkbətək görüş keçirmişik: iki dəfə Cenevrədə, bir dəfə də Yaltada. Mən hesab edirəm, bu görüşlər çox məhsuldar olubdur. Şübhəsiz ki, danışıqlar asan getmir, çətin gedir. Çünki 12 il bundan öncə başlanmış və çox böyük faciələrə gətirmiş münaqişənin indi həll olunması ilə əlaqədar, bir-biri ilə müharibə aparmış iki dövlətin başçılarının görüşləri asan keçə bilməz. Ancaq mən deyə bilərəm ki, bu görüşlər ilk dəfə bəlkə müəyyən bir tərəqqi əldə etməyə ümid yaradıbdır.

Təbiidir, bizim danışıqlarımızın məzmunu hələ məxfi xarakter daşıyır. Biz əvvəldən belə razılığa gəlmişik. Çünki bu, çox ciddi bir prosesdir. Təbiidir ki, əgər biz son nəticəyə gələ bilsək, bunlar heç kəsdən gizlədilməyəcəkdir. Çünki bunları biz bəyan etməliyik və onların əsasında işlər görülməlidir. Sadəcə, mən onu bildirmişəm ki, kompromislərə getmək lazımdır. Əgər qarşılıqlı kompromislər olmasa heç bir nəticə əldə edilməyəcəkdir.

Prezident Koçaryan da belə fikirdədir. O da belə bəyanatlar veribdir. Hesab edirəm ki, bizim bu görüşlər bundan

sonra davam etdiriləcəkdir. Eyni zamanda, biz son dəfə Cenevrədə görüşdüyümüz zaman belə razılığa gəldik ki, Yaltada bizim görüşümüzdən öncə Azərbaycanın və Ermənistanın xarici işlər nazirləri görüşsünlər. Belə görüş keçirilmişdir. Onların nəticəsi haqqında xarici işlər nazirləri bizə məlumat vermişlər. Bundan sonra biz, prezidentlər görüşdük və danışıqlar apardıq.

O vaxt biz, prezidentlər danışıq apararkən belə fikrə, belə razılığa gəldik ki, Nyu-Yorkda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisində olduqları zaman Ermənistanın xarici işlər naziri və Azərbaycanın xarici işlər naziri bu görüşü davam etdirlənlər. Mən çox məmnunam ki, bu prosesə Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökuməti və Dövlət Departamenti də qoşulubdur. Bu, mənə sevindirir. Çünki bu, danışıqlar prosesinin daha da uğurlu keçməsinə kömək edə bilər.

Məktubdakı bir çox fikirlər mənim tərəfimdən müsbət qiymətləndirilir. Mən də belə fikirdəyəm ki, biz çalışmalıyıq ki, noyabr ayının 18-19-da İstanbulda keçiriləcək ATƏT-in zirvə görüşünə yeni nəticə ilə gələ bilək. Ona görə də Amerika Birləşmiş Ştatlarının bu barədə öz xidmətlərini təqdim etməsi və prosesdə iştirak etməsi və əgər biz hansısa razılığa gələriksə, bunun üçün həm beynəlxalq aləmdə, həm də Azərbaycanda və Ermənistanda lazımı mühitin yaranmasında bizə kömək etməsi haqqında xanım Olbraytın məktubundakı fikirlər çox əhəmiyyətlidir.

Bilirsiniz ki, ATƏT-in sədri, Norveçin xarici işlər naziri bu yaxınlarda həm Ermənistanda, həm də Azərbaycanda olmuşdur. Mən onunla bu barədə çox ətraflı danışdım. ATƏT-i və onun Minsk qrupunu ciddi tənqid etdim.

Xatirinizdədir, ondan öncə - sentyabr ayının əvvəlində Amerika Birləşmiş Ştatları prezidentinin Dağlıq Qarabağ məsələsi üzrə xüsusi nümayəndəsi sizinlə bərabər görüşə gəlmişdi. O görüş zamanı da mən ATƏT-in Minsk qrupunu çox

ciddi tənqid etdim və bəyan etdim ki, biz yeni təkliflər gözləyirik.

Sentyabrın əvvəlində Rusiyanın xarici işlər naziri Azərbaycana gəlmişdi. Onunla görüşümüzdə də bu məsələni çox geniş müzakirə etdik və onlardan da, yəni Minsk qrupunun həmsədrlərindən biri kimi, Rusiyadan çox böyük narazılığımız olduğunu ona bildirdim. Bir də qeyd edirəm ki, son bir ildə ATƏT-in Minsk qrupu demək olar, fəaliyyətsizdir. Bunu onunla izah etməyə çalışırlar ki, guya Ermənistan və Azərbaycan prezidentləri birbaşa görüşdüklərinə görə bu qrup öz fəaliyyətini dayandırıb və gözləyirlər ki, bu görüşlərin nəticəsi nə olacaqdır.

Mən bu gün də belə fikirdəyəm ki, biz bir neçə istiqamətdə fəaliyyət göstərməliyik. Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin görüşləri Minsk qrupunun fəaliyyətini dayandırmamalıdır. Əksinə, hesab edirəm ki, bu görüşlər də olmalıdır, Minsk qrupu da öz fəaliyyətini davam etdirməlidir və biz başqa vasitələrdən də istifadə etməliyik. Mən ATƏT-in sədrindən xahiş etdim ki, Minsk qrupu tezliklə öz yeni təkliflərini versin. Biz bu təklifləri gözləyirik. Bu baxımdan - yəni o mənada ki, biz bütün vasitələrdən istifadə etməliyik, bir çox istiqamətlərdə fəaliyyət göstərməliyik, - bu baxımdan xanım Olbraytın təşəbbüsü, Nyu-Yorkda Azərbaycanın və Ermənistanın xarici işlər nazirləri ilə görüş keçirmək istəməsi və bununla əlaqədar mənə göndərdiyi məktubda şərh etdiyi fikirlər, hesab edirəm ki, çox əhəmiyyətlidir. Ona görə də mən bu gün yola düşmüş Azərbaycanın xarici işlər naziri Zülfüqarova lazımı göstərişlər vermişəm və o, bu məktubun məzmununu da bilir. Hesab edirəm ki, orada, Amerika Birləşmiş Ştatlarında Azərbaycan çalışacaq ki, xanım Olbraytla çox səmərəli əməkdaşlıq etsin. Təşəkkür edirəm.

Stenli Eskudero: Cənab prezident, Siz də sağ olun. Çox şadam və məmnunam ki, Siz məktubun məzmunu ilə

nazir Zülfüqarovu da tanış etmisiniz. Elə bilirəm ki, bu, Vaşinqtonda görüşün uğurla keçməsinə öz töhfəsini verəcəkdir. Çox sağ olun, cənab prezident.

Heydər Əliyev: Sözümlün axırında bir də bildirmək istəyirəm, - xahiş edirəm, hörmətli xanım Olbrayta çatdırasınız ki, biz məsələnin sülh yolu ilə həll olunması üçün indi daha da sürətli tədbirlər həyata keçirmək əzmindəyik.

Doğrudur, Ermənistan prezidenti Robert Koçaryanla mənim son görüşlərim Azərbaycanda bəzi təbəqələrdə birmənalı qəbul edilməyibdir. Bəziləri isə buna çox kəskin etirazla çıxış edirlər. Bəzi müxalifət qüvvələri isə artıq məsələnin həll edilməsinin mümkün olduğunu hiss edərək, sadəcə, aranı qarışdırmaq istəyirlər, Qarabağın azad olunması haqqında yürüşlər təşkil etmək istəyirlər, mitinq keçirmək istəyirlər. Halbuki onlara aydındır ki, Azərbaycanın dövləti, hökuməti və şəxsən prezident bu məsələlərlə demək olar ki, hər gün məşğul olur.

Hesab edirəm ki, biz indiyə qədər həm Minsk qrupunun böyük köməyi ilə, həm də Minsk qrupu həmsədrələrinin köməyi ilə, o cümlədən xüsusən Amerika Birləşmiş Ştatlarının köməyi ilə xeyli iş görmüşük. Doğrudur, məsələ indiyə qədər həll olunmayıbdir. Bunun da səbəbləri vardır. Ancaq məsələnin həll edilməsi üçün çox işlər görüldü və biz mərhələyə xeyli yaxınlaşmışıq. Bizim bu tədbirlərimizin əleyhinə çıxan, yaxud da mitinqlər, nə bilim, yürüşlər keçirmək istəyən adamlar, sadəcə, hiss edirlər ki, biz məsələni həll edə bilərik. Onlar buna mane olmağa çalışırlar. Onlar da bilməlidir, hamı da bilməlidir ki, Azərbaycanın həyatı üçün ən vacib, ən əsas səbəb olan Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll edilməsi dövlətin üzərinə düşübdür və buna dövlət məsuliyyət daşıyır. Heç bir siyasi partiya, yaxud ictimai təşkilat, yaxud da ki, hansısa bir qrup bu məsələnin həll edilməsində heç bir məsuliyyət daşmır. Biz məsuliyyəti öz üzərimizə götürmüşük

və bu məsuliyyəti dərk edirik. Bu məsuliyyəti dərk edərək də məsələni həll etməyə çalışırıq.

Mən dəfələrlə bəyan etmişəm və bu gün də bildirmək istəyirəm ki, əgər kimsə bizim bu gördüyümüz işlərdən əlavə görülməli işlər haqqında konkret təkliflər irəli sürə bilirsə, biz onu məmnuniyyətlə qəbul edərək və həmin adamlarla, yaxud qüvvələrlə məmnuniyyətlə əməkdaşlıq edərək. Amma cürbəcür qəzet məqalələrində, yaxud da küçələrdə, başqa yerlərdə heç bir məzmunu, mənası olmayan sözlərlə özlərini Qarabağ məsələsinin həll olunmasına daha da maraqlı hesab edənlər, heç bir təklifi, heç bir fikri olmayan adamlar, sadəcə, bizim işimizə mane olmaq istəyirlər. Şübhəsiz ki, biz bunlara yol verməyəcəyik. Ancaq biz hər bir dəyərli, səmərəli təklifi qəbul etməyə hazırıq.

Milli Məclisin payız sessiyasında - oktyabrın 1-dən sessiya işə başlayır, - xarici işlər naziri Amerika Birləşmiş Ştatlarından geri döndəndən sonra görülməli işlər haqqında Milli Məclis üçün geniş məlumatla çıxış edəcəkdir. Milli Məclisin üzvləri həm bilmədikləri şeyləri araşdırmağa bilirlər, həm də öz təkliflərini verə bilirlər. Eyni zamanda, kim istəyirsə, - fərqi yoxdur ki, o, Milli Məclisin üzvüdür, ya üzvü deyil, - əgər prezidentə göndərmək istəməyirsə Milli Məclisə, prezidentə bu barədə öz təkliflərini göndərə bilirlər. Əgər bu təkliflərin içərisində bizim üçün faydalı bir faiz də bir şey olsa, mən buna sevinəcəyəm.

Bu mənada xanım Olbraytın məktubunda bir fikir məni çox sevindirdi. Xanım Olbrayt yazır ki, əgər bu proses inkişaf edərsə və münaqişənin həll olunması məsələsində həlledilmə prosesi reallaşarsa, onda Amerika Birləşmiş Ştatları həm Azərbaycanda, Ermənistanda bunun üçün lazımı mühit yaranmasına öz səylərini göstərəcək, həm də beynəlxalq aləmdə öz səylərini göstərəcəkdir. Bu fikirlər, bu təkliflər bizim üçün çox əhəmiyyətlidir, vacibdir. Əvvəlcədən deyə

bilərəm ki, bizim buna ehtiyacımız var və bu, bizə lazım olacaqdır. Çünki 12 il davam edən münaqişənin həll olunma prosesi heç də asan keçməyəcəkdir. Müxtəlif xarici və daxili qüvvələr Azərbaycanı daim belə vəziyyətdə qoymaq üçün, Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh yaranmasına mane olmaq üçün, şübhəsiz ki, öz imkanlarından çox güclü istifadə edəcəklər. Ona görə də biz bu sahədə çox sıx əməkdaşlıq edəcəyik.

Məktuba görə bir daha təşəkkür edirəm. Hesab edirəm ki, bizim əməkdaşlığımız indi sürətlənibdir.

Stenli Eskudero: Cənab prezident, həqiqətən belədir. Elə bilirəm ki, məktub da bunu təsdiqləyir. Sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun.

**GÜRCÜSTAN KİNEMATOQRAFÇILAR
İTTİFAQININ KATİBİ, KİNOOPERATOR
LOMER AXVLEDİANİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏTİ**

Prezident sarayı

27 sentyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Lomer Bidzinoviç, sizi Azərbaycanda salamlayıram.

Azərbaycanla Gürcüstan arasında, o cümlədən də incəsənət, mədəniyyət sahəsində inkişaf edən və genişlənən əlaqələrin çox böyük əhəmiyyəti var. Buna görə də Gürcüstanın mədəniyyət nümayəndələrinin Azərbaycanda, eləcə də Azərbaycanın mədəniyyət nümayəndələrinin Gürcüstanda hər bir görüşü münasibətlərimizin inkişaf etməsi və möhkəmlənməsi işinə müəyyən töhfədir.

Mənə dedilər ki, siz bir neçə gündür buradasınız. Mən buna, eləcə də bu gün sizinlə görüşmək imkanım olmasına çox şadam.

Lomer Axvlediani: Sizinlə görüşmək, habelə çox mühüm əsər üzərində işləmək üçün buraya dəvət edilməyim məndən ötrü böyük şərəfdir.

Demək istəyirəm ki, təxminən on beş dəqiqə əvvəl, biz buraya gələndə yanında uşaq olan ziyalı bir xanım rejissor Vaqif Mustafayevə yaxınlaşdı və onunla hərarətlə danışmağa başladı. Mən Azərbaycan dilini, təəssüflər olsun, hələlik bilmirəm, lakin bir müddətdən sonra biləcəyəm. O xanım onunla çox həvəslə, maraqla danışdı, sonra da sağollaşdı.

getdi, Vaqif onun dediklərini mənə tərcümə etdi. O xanım ona “Heydər Əliyev” filminə görə çox sağ olun deyib soruşdu: Bəs nə üçün filmin davamı yoxdur? Əlbəttə, Vaqif söz verdi ki, filmin davamı olacaqdır.

Klassik variantda, adətən, belə olur: Varislik və irsilik atadan oğula keçir. Məndə isə əksinə oldu. Artıq ekrana çıxan bu filmin dörd seriyasını oğlum çəkmişdir. İndi isə mənə bu filmi davam etdirmək şərəfi göstərilibdir.

Heydər Əliyev: Bu, çox xoşdur.

Lomer Axvlediani: Mənə də çox xoşdur. Çünki bu film nümayiş etdirilərkən onun necə qarşılandığını gördüm. Onda mən mehmanxanada idim və gördüm ki, adamlar televizora baxmağa necə tələsirdilər. Maraq çox böyük idi.

Heydər Əliyev: Nə deyirəm, bunları eşitmək xoşdur. Bəli, bu fürsətdən istifadə edərək, tariximizin müəyyən mərhələlərini olduğu kimi, necə deyərlər, sənədlər əsasında canlandırmaq üçün çəkdiyi böyük zəhmətə görə gözəl kino-rejissorumuz Vaqif Mustafayevə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Axı kimdən və nədən bəhs etməsindən asılı olmayaraq, tarixi səpkili sənədli filmlər çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Əlbəttə, biz bədii kinonu yüksək qiymətləndiririk, hamımız uşaqlıqdan, ola bilsin, kinofilmlərin böyük təsiri ilə böyüyüb başa çatmışıq. Məsələn, mən yaşlı nəslin adamıyam, xatirimdədir, səssiz kinoya baxmağa necə böyük həvəslə gedirdik, sonra səsli kino meydana gəldi, - bu, bizim üçün hadisə idi. Sonra uzun müddət kinofilmləri Qarabağ təsvirdə göstərirdilər, nəhayət, rəngli kinofilmlər meydana gəldi - bu da böyük hadisə idi. Buna görə də o illərdə kino insanların, onların xarakterinin formalaşmasına, mənəvi dəyərlərin formalaşmasına həqiqətən çox böyük təsir göstərirdi. Biz bunu unuda bilmərik, bunu həmişə qiymətləndirməliyik.

Televiziya meydana gəldikdən sonra kino, əgər belə demək mümkünsə, tədricən sıxışdırılmağa başladı. Buna baxmayaraq,

mənə məlumdur ki, bir çox ölkələrdə adamlar əvvəlkitək kinoteatrlara gedir, filmlərə baxır, onlara böyük maraq göstərilir. Buna elə bizim Azərbaycanda da tədrisən qayıdırlar.

Bilirsiniz, keçmişdə mən incəsənətə, mədəniyyətə, o cümlədən kinematoqrafa öz münasibətimi dəfələrlə bildirməli olmuşam. Özü də bunu mən təkcə işimə, yüksək vəzifə tutduğuma görə deyil, həm də ürəkdən edirdim. Mədəniyyət və incəsənət kiçik yaşlarımdan qəlbimdə xüsusi yer tutur. Bəlkə də gənclik illərində arzum rəssam olmaq, yaxud teatra getmək idi. Amma qismət başqa cür oldu. Ona görə də bunların hamısı qəlbədən gəlir.

Lomer Axxvlediani: Siz həyatda rejissor olmusunuz, bu isə daha mühümdür.

Heydər Əliyev: Buna görə də 30-40 il əvvəl olduğu kimi, yenə də deyirəm ki, teatr yaşayır və yaşayacaqdır. Çünki kino, sonra isə üstəlik televiziya meydana gəldikdə teatra maraq azaldı. Bununla belə, teatrı heç nə əvəz edə bilməz. Heç nə. Ona görə ki, teatrda insan canlı adamlarla - bu və ya digər vəziyyəti səhnədə canlandıran aktyorlarla bilavasitə ünsiyyətdə olur. Bunu kinematoqraf haqqında da demək olar. İncəsənətin yeni nə kimi növləri meydana gəlsə də kinematoqraf öz əhəmiyyətini heç zaman itirməyəcəkdir. Odur ki, bədii kino, bədii əsərlər indi televiziya ilə, digər üsullarla yaradılan qalan bütün lentlərdən, şübhəsiz, qat-qat yüksəkdir.

Lakin bir daha ona qayıdıram ki, sənədli kino xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Əlbəttə, adamlar bədii filmə baxarkən gördüklərinə inanır və bunu gerçəklik hesab edirlər. Təbiidir ki, bu, əksər hallarda gerçəkliyin təqlidi deyil, əks olunmasıdır. Bu, gerçəkliyin filmin yaradıcısının mövqeyindən əks etdirilməsidir. Bununla yanaşı, - mən yenə də öz hissiyyatlarımı, təəssüratımı deyirəm, - hər hansı bədii filmə baxış

həmişə çox böyük təəssürat buraxırdı, həmişə inanırdım ki, bu, məhz belədir, bu həqiqətdir və sair. Mən bu gün də belə hesab edirəm. O vaxtlar bu cür fikirləşirdim - deyən adamlarla əsla razılaşa bilmərəm. Mən elə indi də belə düşünürəm.

Ancaq, bir daha deyirəm, əlbəttə, bədii, peşəkarlıq səviyyəsi layiqincə olduqda sənədli kino xüsusi dəyər kəsb edir. Ona görə də indi, məsələn, XX yüzillik ərzində bizdə neft sənayesinin necə inkişaf etdiyini göstərəndə, əsrin əvvəllərinə aid hər hansı sənədli kadrları göstərəndə, bunlar hətta bir an, hətta bir saniyə, bir dəqiqə çəksə də, bir görün, necə təəssürat bağışlayır!

Dünən axşam mən “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanmasının beşinci ildönümünə həsr edilmiş televiziya filminə baxdım. Onu Azərbaycan televiziyası çəkmişdir. Söz düşmüşkən, çox yaxşı filmdir, xoşuma gəldi. Bunun necə olduğuna baxmaq mənə çox maraqlı idi, hərçənd bütün bunlar gözlərim qarşısında baş vermişdir. Amma Azərbaycan neftçilərinin Neft Daşlarını necə kəşf etdikləri barədə, 1949-cu ildə, - yəqin, biz tezliklə bu tarixi də qeyd edəcəyik, - dənizin ortasında dünyada ilk dəfə neft fontanı vurduqda onların necə sevindikləri barədə 50 il əvvəl çəkilmiş və bəlkə də çox gözəl olmayan qaraağ təsvirli kadrlar göstərildikdə, olduqca sevindim, xüsusi hisslər keçirdim, halbuki həmin kadrları keçmişdə dəfələrlə görmüşdüm.

Bunlarla yanaşı, mənim burada işlədiyim 70-ci illər dövrümə aid, neft mədənlərinə, neft sənayesi ilə bağlı zavodlara getməyim haqqında bəzi sənədli kadrları da göstərirdilər. Bunlara baxmaq mənim üçün də maraqlı idi. Hərçənd, təkrar edirəm, mən çox şeyləri xatırlayıram. Amma bunların mənim xatirimdə olması bir şeydir, əyani surətdə görmək isə başqa şeydir.

Ona görə də sənədli kino böyük işdir və bu işlə məşğul olan sənətkarlar böyük iş görürlər.

Siz Roman Karmenin Neft Daşları haqqında çəkdiyi “Xəzəri fəth edənlər” adlı məşhur kinofilmini xatırlayırsınız mı? Necə gözəl film idi! Karmen sənədli kinonun böyük ustadı idi.

Gürcüstanda sənədli kino ilə neçə-neçə nəsil məşğul olmuşdur və məşğul olur. Azərbaycanda yeni, gənc kadrlar böyüyür.

Mən Moskvada Siyasi Büronun üzvü və Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini işləyərkən bir çox sahələrlə yanaşı, Mədəniyyət Nazirliyi və Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsi də daxil olmaqla, mədəniyyətə də kuratorluq edirdim. Buna görə də bir çox kinematoqrafiya xadimləri ilə görüşməli olurdum. Bir dəfə görkəmli və məşhur kinematoqrafçılar müraciət edərək dedilər ki, bilirsinizmi, bizə dəstək, kömək lazımdır. Biz inkişafın yeni mərhələsindəyik. Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini kimi mən bu məsələlərlə bilavasitə məşğul olduğuma görə, həmin vəzifəni öz üzərimə götürdüm. O vaxtlar ölkə rəhbərliyinin belə bir ümumi qərarı vardı ki, Sovetlər İttifaqında kinematoqrafın inkişafına dair tədbirlər işləyilə hazırlanmalıdır. Mən bunu böyük məmnunluqla edirdim və ən görkəmli kino ustaları ilə dəfələrlə görüşməli, fikir mübadiləsi aparmalı olurdum. Onların bir çoxu artıq dünyasını dəyişmişdir, ancaq mən onlarla görüşlərimi böyük səmimiyyətlə xatırlayıram.

Mən qəti bir sənəd hazırlamaq və onu, o vaxtlar edildiyi kimi, Nazirlər Sovetinin, Siyasi Büronun müzakirəsinə çıxarmaq üçün bu məsələni, necə deyərlər, lazımınca öyrənir, daha geniş dairə ilə görüşmək istəyirdim. Onda mən Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsinə getdim və komitənin sədri Filipp Yermaşdan xahiş etdim ki, təcrübəli, nüfuzlu adamları toplansın, azad, sərbəst, qeyri-rəsmi söhbət aparaq, hazırladığımız sənəd onların maraqlarına, tələblərinə nə dərəcədə uyğun gəldiyini, bütün bunların kinematoqrafa həqiqətən real kömək olub-olmayacağını bilək.

Xatirimdədir, biz komitənin kollegiyasının iclasında bir neçə saat müzakirə apardıq. Əslində, mən onları dinləyirdim, hər bir kəsin rəyini bilmək mənim üçün vacib idi. Sonra mən mövqeyimizin konsepsiyasını - ölkəmizdə kinematoqrafın inkişafına yeni təkan vermək üçün nə kimi tədbirlər nəzərdə tutduğumuzu şərh etdim. Onlar bunu böyük sevinclə qarşıladılar və hətta inanmırdılar ki, biz bunu edə bilərik.

Xatirimdədir, o vaxt axırıncı, ya da axırdan ikinci sırada bizim İbrahimbəyovla birlikdə sizin Şengelaya da oturmuşdu. Birdən o, qalxıb dilləndi: - dediklərinizin, nəzərdə tutduqlarımızın hamısı Gürcüstan üçün də olacaqmı? Orada böyük maddi-maliyyə yardımı və bir çox başqa tədbirlər nəzərdə tutulurdu. Mən dedim ki, əlbəttə, Gürcüstan üçün də olacaq, Azərbaycan üçün də olacaq, hamı üçün olacaqdır.

Filmlər haqqında yox, kino haqqında xatirələrim çoxdur. Filmlərə hər bir kəs baxır. Amma kinematoqrafla iş baxımından xatirələrim çoxdur. Odur ki, bu gün sizinlə görüşmək mənə xoşdur.

Sənədli kinodan danışarkən demək istəyirəm ki, sizin filminizə baxmaq, əlbəttə, mənə çox xoş idi. Ona görə yox ki, mənim keçmiş həyatım və fəaliyyətim barədə sənədli kadrlar nümayiş etdirilir. Yalnız ona görə ki, təkcə mənim üçün yox, ən çox da mənim üçün yox, məhz xalqım üçün həqiqətən çox mühüm olan elə faktlar var ki, onları nə sözlə, nə məqalə ilə, nə də kitabla sənədli kinokadrlardakı kimi çatdırı bilməzsən.

Lomer Axvlediani: Elə bilməyin ki, sözünüzü kəsirəm, icazənizlə demək istərdim ki, bax bu, Vəqifin çəkdiyi həmin filmin ən fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biridir. Sizin sözlərinizi qismən təkrar edəcəyəm, filmdə elə bir forma tapılmışdır ki, o, ötüb keçmiş vaxtı tamamilə canlandırır. Özü də sözlərlə deyil, məhz təsviri vasitələrlə. Ümumiyyətlə, belə şeylər çox nadir hallarda olur. Mən hətta elə bir film xatırlamıram ki, o, əhval-ruhiyyəni, zamanı sözlərsiz belə

dəqiq canlandırırsın, qəhrəmandan söhbət açsın. Bu, çox yüksək səviyyədir, film çox böyük təəssürat bağışlayır. Mən peşəkarlıq baxımından deyirəm. Bayaq dediyim kimi, adamların bu filmə necə baxdıqlarının şahidi olmuşam və bunu görmüşəm. Təkcə ona görə baxmırdılar ki, böyük və sevimli lider haqqında filmə tamaşa edirdilər, həm də ona görə baxırdılar ki, bu liderlə bağlı olan dövrü də görürdülər. O dövr ötüb keçmişdir və filmdə çox təsirli göstərilmişdir. Sizi inandırım ki, çox təsirlidir. Bunu deməyə hər halda, haqqım var, çünki bu işdə hələlik bilavasitə iştirak etməmişəm.

Heydər Əliyev: Hətta iştirak etmiş olsaydınız da, hər halda, mən sizin fikirlərinizlə razılaşardım.

Bilirsiniz, orada bu baxımdan maraqlı cəhətlər həqiqətən çoxdur. Özü də təkcə mənim üçün yox, xalqımız üçün də, indiki və gələcək nəsillər üçün də. Qoy onlar bilsinlər ki, nə vaxt və nələr olubdur. Çünki insan yaddaşı çox qısadır. İnsan keçmişini çox tez unudur. Məsələn, bu filmin kadrları o vaxtları, sizin dediyiniz kimi, çox yaxşı əks etdirir. Bununla belə, açığını deyəcəyəm, mən bugünkü işlə məşğul olarkən o vaxtlar nələr baş verdiyi barədə heç vaxt düşünməmişəm. Bu, mənim özümə də maraqlıdır. Çox şeyləri yada saldı. Axı mən də insanam və heç də hər şeyi xatırlamıram. Ona görə də bu, mənim üçün çox maraqlı idi.

Açığımı deyim ki, sənədli kadrların əksəriyyəti Moskvada çəkilənlərdir. Burada nə isə saxlanıb, nə isə yox. Təəssüf ki, bizdə belə dövrlər də olub, 1987-ci ildə mən Moskvada bütün vəzifələrdən istefaya getdikdən sonra və bir necə il hücumlara məruz qaldığım vaxt, mənə məlum olduğuna görə, burada bəzi sənədli kadrlar məhv edilmişdir. Halbuki maraqlı şeylər çox idi, hər halda, 14 il respublikaya rəhbərlik etmişdim, burada qaynar, çox fəal həyat olmuş, istər beynəlxalq, istər ümumittifaq, istərsə də Azərbaycan xarakterli çox hadisələr baş vermişdi, iqtisadiyyatın, mədəniyyətin bütün sahələrində

əmali işlər görülürdü və sair. Çox işlər olmuşdur. Deyirlər ki, heç də bütün kadrlar saxlanılmayıb, bəzi bədxah insanlar onları məhv ediblər.

Amma belə düşünürəm ki, hələ axtarmaq, xüsusən də Moskvada axtarmaq olar. Məsələn, BAM-a səfər haqqında kadrların tapılmasını çox istərdim. Bunu ona görə xatırlayıram ki, bildiyiniz kimi, 1974-cü ildə Sovet hökuməti Baykal-Amur magistralının - Uzaq Şərqədək, düz Vladivostokadək dəmir yolu çəkilməsi haqqında, o vaxtlar deyildiyi kimi, tarixi bir qərar, - bu, həqiqətən tarixi qərar idi, - qəbul etmişdi. Mövcud olan Rusiya-Çin yolu hələ çarın, imperatorun dövründə çəkilmişdi. Bu yoldan istifadə olunurdu, amma o, həmin regionun iqtisadi tələblərini ödəmirdi. Halbuki Rusiyanın həmin hissəsində olduqca böyük ehtiyatlar, olduqca böyük təbii sərvətlər var. Ona görə də bu yol çox gərəklidir və hesab edirəm ki, düzgün qərar qəbul olunmuşdu.

BAM ümumxalq tikintisi elan edilmişdi. Yəqin ki, siz orada Gürcüstanın sahəsi olduğunu xatırlayırsınız. Azərbaycanın öz stansiyası var idi və onu inşa etmişdi. Onun adı yadımdan çıxıb, lakin mən orada olmuşdum. Hər respublikanın öz sahəsi vardı. Bundan əlavə, oraya böyük qüvvələr cəmləşdirilmişdi. 1982-ci ilin axırlarında mən Moskvaya gəldikdə nəqliyyata - bütün dəmir yol, aviasiya, dəniz, avtomobil nəqliyyatına, habelə nəqliyyat tikintisinə də başçılıq etmək vəzifələri mənə həvalə olundu. Belə ki, nəqliyyat imkanlarının istismarı bir işdir, nəqliyyat vasitələri yaradılması isə başqa işdir.

Mən Siyasi Büronun, BAM üzrə komissiyasının sədri təyin edildim. Məndən əvvəl də sədrilər olmuşdu, ancaq onlar getmişdilər.

BAM 1972-ci ildən inşa edilirdi və 1984-cü ildə mən 10 gündən artıq müddətdə BAM-da səfərdə oldum - qatarla Moskvadan Vladivostoka qədər getdim. Bu, birbaşa səfər

deyildi, biz dayana-dayana gedirdik. Sovet İttifaqı nazirlərinin, mütəxəssislərinin çox böyük bir qrupu mənimlə birlikdə idi, çünki tikinti yubadılırdı, artıq 10 il keçmişdi və BAM 1984-cü ildə istismara verilməli idi. Buna görə də oraya gedib baxmaq, əslinə qalsa, mənim təşəbbüsüm idi, mən Vladivostokdan təyyarə ilə qayıtdım, oraya isə biz xüsusi qatarla getmişdik, proqramımız vardı.

Bu, böyük söhbətdir, indi vaxtınızı almaq istəmirəm. Bu, həyatımda mənim üçün ən maraqlı səfər idi. Mən maraqlı çox şey gördüm və hesab edirəm ki, çox böyük və faydalı iş gördüm. Başlıcası isə, mən oradan qayıdıb, Siyasi Büronun iclasında məlumat verib deyəndə ki, BAM nəinki bu il, nəinki gələn il, hətta beş ildən sonra da başa çatdırılmayacaq, onların hamısı şok vəziyyətinə düşdü - heç belə şey olar? Axı bizə indiyədək belə məlumat verməmişdilər və sair. İki saat ərzində mən məlumat verdim və vəziyyətin necə olduğunu izah etdim, göstərdim. Xüsusən də çox uca dağların altından keçən və Severomuysk adlanan tunel barədə danışdım.

Yaxşı yadımdadır ki, tunelin layihədə nəzərdə tutulan uzunluğu 15 kilometrdir. O uca dağları bu tunnelsiz keçmək mümkün deyildi. Məlum oldu ki, bu tunelin çəkilməsi son dərəcə çətinidir. İş o yerə çatmışdı ki, bir çox mütəxəssislər, akademiklər artıq deyirdilər ki, Severomuysk tunelini inşa etmək lazım deyil, çünki ora çox seysmik zonadır, orada onsuz da çox böyük zəlzələ baş verəcək və sair. Halbuki Severomuysk tuneli olmadan BAM da ola bilməzdi.

Qazma işləri həm bu, həm də digər tərəfdən - Şərqdən və Qərbdən aparılırdı. Təsəvvür edirsinizmi, mən tunelə girdim və onların qazma işləri apardıqları yerədək həm bu, həm də digər tərəfdən piyada getdim. Amma təəssüflər olsun ki, 10 il ərzində həm bu, həm də digər tərəfdən vur-tut 7,5 kilometr qazılmışdı. Əslində isə hələ bir o qədər də qazılmalı idi.

Adamlar necə ağır şəraitdə işləyirdilər! Biz gedirik, su isə dizimizə çıxırdı. Adamlar, bax, belə şəraitdə işləyirdilər. Hər tərəfdən su sızıb axırdı. Yeri gəlmişkən, o vaxtdan məndə nadir fotoşəkillər qalmışdır.

Əlbəttə, mən adamların necə işləməsinin böyük təsiri altında idim. Bununla belə, düşünürdüm ki, nə üçün indiyədək heç kim bu məsələni müzakirə etməyibdir.

Sözün qıssası, Siyasi Büroya məlumat verdim və sair. Bu, ayrı bir işdir, onu saatlarla söyləmək lazımdır. Bu barədə ona görə danışiram ki, BAM-ı ilk gündən lentə çəkən kinooperatorlar bizimlə getmişdilər. Familiyalarını unutmuşam, lakin onlar məşhur sənədli film ustaları idilər, 1974-cü ildə ilk gündən başlayaraq BAM-ı çəkir, onun tikintisinin salnaməsini yaradırdılar. Bütün o günlər ərzində onlar bizimlə birlikdə oldular. Onlar olduqca çox şey çəkmişlər.

Vaqif Mustafayev: Mən bunu oyrənəram.

Heydər Əliyev: Bəli, familiyalarını öyrənin. Onlar çox böyük miqdarda material toplayıblar. Doğrudur, BAM indiyədək başa çatdırılmadığından onlar öz filmlərini, mənə, təhvil vətə bilməmişlər, yaxud onun ayrı-ayrı hissələrini vermişlər. Amma onlar hər şeyi çox fəallıqla çəkirdilər. Əlbəttə, mən onlarla söhbət edirdim, onlar heyran qalmışdılar və deyirdilər: - biz 10 ildir BAM-ı gəzilə-dolaşıyıq, 10 ildir çəkilişlərlə məşğuluq, amma heç vaxt bu səfərdəki qədər material toplamamışıq.

Mən qayıtdıqdan sonra onlar bu səfər haqqında xüsusi sənədli film buraxmaq üçün mənə müraciət etdilər. Özü də onlarda çoxlu material vardı. Lakin mən buna razı olmadım, açığını deyəcəyəm, nəyə görə. Çünki iş elə gətirmişdi ki, 1974-cü ildən bəri, yəni 10 ildə Sovetlər İttifaqının rəhbərliyindən, Siyasi Bürodan, Nazirlər Sovetinin rəhbərliyindən heç kim "BAM-da olmamışdı, oraya gedib baxmamışdı. Nəqliyyat tikintisi naziri, mərhum Sosnov İvan Dmitriyeviç, - o, səfərdə

həmişə mənimlə idi, - məlumat verirdi və bu məlumat Kremldəkilərin xoşuna gəlirdi. Siyasi Bürodə, Sovetlər İttifaqının yüksək dairələrində mənim şəxsiyyətimə onsuz da çox qısqanclıqla yanaşıldığı, üstəlik Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsinə rəhbərlik etdiyim bir vaxtda bu cür filmin buraxılmasına icazə verilməsini, şübhəsiz, belə qiymətləndirərdilər ki, guya mən özümü gözə soxuram və sair. Mən dedim, yox, lazım deyildir. Siz ayrı-ayrı parçalardan müxtəlif kinojurnallarda istifadə edə bilərsiniz, ancaq belə düşünürəm ki, biz BAM-ın tikilib başa çatdırılacağını görəcəyik, artıq onda siz də filmi hazırlayarsınız və bu səfər də orada öz yerini tutar.

Mən bunu indi, burada sənədli kinodan söhbət getdiyinə görə xatırladım. Əlbəttə, bunlar nadir materiallardır. Özü də təkcə bizim səfərimiz barədə olan materiallar yox. Biz səfərdə 10 gün olmuşduq, onlar isə 10 il getmişdilər. Yəqin, sonralar da getmişdilər. Çünki 1984-cü ildən sonra mən bu problemlə 1987-ci ilədək, istefaya gedənədək məşğul oldum və işimiz çox-çox irəlilədi. Sonra hər şey getdi...

Bu yaxınlarda BAM-çılar yolun inşasının 25-ci ildönümünü qeyd etdilər. Tında adlı bir şəhər var - o, Uzaq Şərqdə, Amur vilayətindədir. Əslində, bu şəhər xüsusi olaraq BAM üçün salınmışdır. Onun inşası da BAM-ın tikintisindən başlanmışdır. Maraqlı, gözəl şəhərdir. Mən orada iki gün yaşadım, çoxlu müşavirə keçirdim. Sonra biz yolumuza davam edərək Uzaq Şərqə getdik.

Bax, mən oradan xəbər aldım ki, Tindada onlar BAM-ın 25-ci ildönümünü qeyd edirlər. Onların məni xatırlaması, mənə dəvət göndərməsi mənim üçün xoş idi. Təbii ki, oraya getmək imkanım yoxdur və mən onlara səmimi təbrik məktubu göndərdim.

Odur ki, Vaqif, kinoarxivlərdə yaxşı axtarışlar aparılsa, olduqca çox material tapmaq olar. Mən bunu özüm üçün demirəm. Ola bilsin ki, indi sizinlə görüşməseydim, bütün

bunları xatırlamazdım. Sizdən ayrıldıan 10 dəqiqə sonra isə başını tamam digər işlərə qarışacaq və bunu yenə iki-üç il unudacağam.

Lomer Axvlediani: Amma biz ümidvarıq ki, Sizə üç il unutmağa imkan verməyəcəyik, çünki Sizi bir neçə dəfə narahat etməyimizə şad olacağıq. Sizin bir neçə belə söhbətiniz isə bizi düzgün yola yönəldəcək ki, Vaqifin görməyə hazırlaşdığı qalan işlər daha maraqlı olsun.

Vaqif Mustafayev: Cənab prezident, əvvəla mənə belə şərəf göstərildiyinə, Sizin haqqınızda bu dörd seriyani çəkmək imkanı yaradıldığına görə Rəfael Allahverdiyevə təşəkkürümü bildirmək, mənim təklifimi qəbul edib filmi çəkmək üçün gəldiyinə görə Lomerə minnətdarlıq etmək, onun oğluna təşəkkür etmək istərdim. Burada varislik həm də başqa mənədadır. Məsələ bundadır ki, Lomer mənim müəllimim olan Eldar Ryazanovla film çəkirdi, indi isə onun şagirdi ilə çəkəcəkdir.

Deməliyəm ki, bu filmi yaratmaq çox çətin idi. Nəyə görə? Ona görə ki, olduqca çox material vardı. Moskvaya aid materialı biz Moskvadan gətirdik. Naxçıvana aid materialı biz əsasən Türkiyədən götürmüşük, çünki öyrənmişdim ki, əvvəllər televiziya oraya, Naxçıvana öz əməkdaşlarını göndərmirdi.

Heydər Əliyev: Əvvəllər Azərbaycan televiziyası Naxçıvanı tamamilə inkar edirdi. Bu yaxşıdır ki, Türkiyədən materiallar götürmək ağılınıza gəlmişdir, çünki Türkiyə televiziyası Naxçıvana tez-tez gəlirdi...

Vaqif Mustafayev: Biz oradan materialları satın aldığımız və mənə elə gəlir ki, əlimizə çox maraqlı materiallar düşdü. Amma bütün bu materiallardan istifadə etmək çox çətin idi. Biz cəmi dörd seriya çəkdik, orada isə hələ nə qədər material var, nə qədər adam danışmaq istəyirdi. Bütün Moskva, hətta avtomobil sürücüləri də danışmaq istəyirdilər.

Onlardan biri sizin keçmiş sürücünüz, o deyirdi ki, Kremldə başqa belə bir şəxsiyyət görməmişəm. Kutapın danışdı, Yakovlev lap çox danışdı. O, gözəl sözlər söylədi - Heydər Əliyev özü barəsində haqq-ədaləti bərpa etmişdir. Mənim üçün çox maraqlı olan budur ki, Yakovlevin danışığında, - Siz bir diqqət yetirin, - onun Qorbaçova sadıqlığı ilə öz alicənablığı arasında bir tarazlıq var. Hər halda, alicənablıq daha çoxdur. O, konkret olaraq Qorbaçovun adını çəkmir, amma bununla belə deyir ki, bu işlər qəsdən buradan - Kremldən qurulurdu, Kremldə isə Qorbaçov otururdu.

Bütün bunlar çox xoşdur. Biz tədqiqatlara xüsusi diqqət yetirdik. Çernyayevin kitabını əldə etdik, sonra Yakovlevlə görüşdük, o dedi ki, bu sənədlər məndə idi, sonra Puqoya verdilər. Həm də bütün bunlar tədqiqat kimi aparılırdı. Ona görə ki, təkcə bir ifadə - “Əliyevin ayağının altını qazırıq” ifadəsi, “qazırıq” sözü onu göstərir ki, bunlar çirkin işlərdir.

Heydər Əliyev: Bəli. Yeri gəlmişkən, mən Çernyayevin bu kitabını görməmişdim. Onu mənə Rəfael verdi. Çernyayev isə Qorbaçovun çox yaxın köməkçisi idi. Sonra, Qorbaçov daha Sovetlər İttifaqının prezidenti olmayanda da Çernyayev həmişə onunla birlikdə idi. Görünür, onlar sonralar ayrılmışlar.

Rəfael Allahverdiyev: O, indi də oradadır. Raisa Qorbaçova dəfn edilərkən orada idi.

Heydər Əliyev: Eləmi? Bu, onun çox yaxın adamıdır. Amma, görünür, obyektiv yazır, o, öz gündəliyini yazır. Şahnazarovla birlikdə Qorbaçovun yanına necə getdiklərindən yazır. Qorbaçov Şahnazarovu bağrına basaraq, onu 64 illiyi münasibətilə təbrik etmiş və sonra demişdir - Əliyevin ayağının altını qazırıq və bu, Rəşidovun işindən də betər bir iş olacaqdır. Fikir verin. Onlar həqiqətən qazırdılar, özü də necə qazırdılar. Rəşidov vəfat etmişdi və onun ölümündən sonra qazmağa başlamışdılar. Ən dəhşətli isə

bunu Siyasi Bürodə müşahidə etmək idi. Mən bir neçə dəfə hiddətləndim, öz fikrimi bildirdim, amma nə etmək olardı. İnsan ölüb gedib, di gəl ki, onun ölümündən sonra da qazırlar, qazırlar, qazırlar. Elə dəhşətli işlər, əxlaqa, mənəviyyata zidd işlər görürdülər ki, bunlara dözmək sadəcə, mümkün deyildi. Onda mən Siyasi Büronun tərkibində idim və bir neçə dəfə etiraz edib dedim ki, belə olmaz. Amma, demə, onlar sonra... Qazmağı qərara alıblarmış...

Vaqif Mustafayev: Prinsipcə, bir kinematoqrafçı kimi mənə elə gəlir ki, Qorbaçovla Sizin əhvalatınız Motsartla Salyerinin əhvalatıdır. Kimin Motsart, kimin isə Salyeri olduğu aydındır, ancaq sonluq ayrıdır - Motsart qalib gəlir.

Cənab prezident, deməliyəm ki, sözün düzü, mən bütün bunları bilmirdim. Yəni, filmi çəkərkən mən, - açığını deyim, məni sözü elə-belə deməyən adam kimi tanıyırlar, - başa düşdüm ki, Siz nəinki XX yüzilliyin böyük adamlarından birisiniz, mən Sizi XX yüzilliyin ən böyük adamı sayıram. Hesab edirəm ki, Sizin tərcümeyi-halınız bədii film yaradılmasına layiqdir və artıq bunu etmək lazımdır. Ona görə ki, danışılanların heç də hamısını sənədli kino vasitəsilə çatdırmaq mümkün deyildir.

Məsələn, Sizin Bakı hava limanına gəlişiniz, - Rəfael müəllimin söylədiyi kimi, - Sizi hədələyirdilər, maşın yaxınlaşdı...

Heydər Əliyev: Mən Moskvadan buraya qayıdanda?

Vaqif Mustafayev: Bunu bədii kino vasitəsilə çatdırmaq olar.

Heydər Əliyev: Ümumiyyətlə, o, doğru deyir. Bu epizod bir film üçün tamamilə kifayətdir - mən Moskvadan necə çıxıb getmək istəyirdim, orada yolumu necə kəsirdilər, hətta ona da əl atdılar ki, məni təkcə qorxutmaq naminə bir insanı - bir qrup ziyalının hava limanında görüşünü təşkil etməyə hazırlaşan jurnalist Xanbabayevi öldürdülər. Mənə

bundan sonra da çıxıb getməyə imkan vermirdilər. Mən təyyarəyə bileti qeyri-leqal aldım, hava limanına qeyri-leqal getdim, buraya gəldim. Rəfael və digər dostlarım avtomobili təyyarənin yanına sürdülər və dedilər - tez oturun. Mən dedim - nə olub ki? Onlar cavab verdilər - orada adamları sizə qarşı toplayıblar. Amma biz onları, necə deyərlər, aldatdıq. Necə sürətlə gedirdik, çünki hər yerdə yolumuzu kəsirdilər, məni tutub saxlamaq istəyirdilər. Bu, Rəfaelin avtomobili idi. Yeri gəlmişkən, onun sürücüsü yadımdadır, o, maşını necə cəsarətlə sürürdü. O, sonralar rəhmətə getdi. Çox alicənab adam idi, burada məni az qala həbs etmək istəyirdilər, sadə bir insan olan bu adam isə öz həyatını təhlükə qarşısında qoyaraq məni maşında aparırdı.

Lomer Axxvlediani: Belə şeyi uydurmaq istəsən də, heç vaxt fikirləşib tapa bilməzsən.

Vaqif Mustafayev: Biz filmdə bu səhnəni əks etdirmişik. Lakin bütün bunları bədii vasitələrlə başqa cür etmək olar. Zənnimcə, bədii obrazı hökmən yaratmaq lazımdır. Çünki hesab edirəm ki, Azərbaycanda prezident yox idi. Axı başqa bir adamı tamam başa düşdükdə, belə nümunə olduqda, belə hadisə baş verdikdə, Azərbaycanda belə bir şəxsiyyət olduqda - bax, onda bu insan, məsələn, Hemenquey kimi hərəkət etmişdir. Lakin Azərbaycanda belə bir şəxsiyyət olmadıqda, onda Sizin dediyiniz kimi, gələcək nəsillər üçün, indi görüb-götürməli olanlar üçün hökmən çəkmək lazımdır.

Misal üçün, görünür, az adam bilirdi ki, Siz Moskvada 19 nazirliyə rəhbərlik edirdiniz. Burada isə birisi mənzil-istismar kontorunu idarə edə bilmir, amma prezident olmaq istəyir. Belələri də var.

Heydər Əliyev: Özü də mən müxtəlif profilli nazirliklərə rəhbərlik edirdim.

Lomer Axxvlediani: Mədəniyyətdən tutmuş dəmir yolunadək.

Heydər Əliyev: Bütün nəqliyyata. Yeri gəlmişkən, deməliyəm ki, Sovetlər İttifaqında dəmir yolu ən mürəkkəb sahələrdən biri və dünyada ən uzun dəmir yolu idi. Ən uzun orada problem olduqca çox idi. Lap çox idi.

Rusiyanın yanacaq və energetika naziri Viktor İvanoviç Kalyujni “Əsrin müqaviləsi”nin beşilliyi ilə əlaqədar bu yaxınlarda burada oldu. Mən onu ilk dəfə idi görürdüm. Demə, həmin illərdə o, Tomskda işləyirmiş. O, Əliyevin necə selektor müşavirələri keçirdiyini xatırladı. Amma çoxları selektor müşavirəsinin nə olduğunu yəqin ki, bilmir.

Bu o deməkdir ki, Sovetlər İttifaqının bütün nöqtələri radio ilə qoşulur, hər bir nöqtəyə vilayətin, şəhərin, rayonun dəmir yol nəqliyyatının rəhbərləri, yolların, sahələrin rəisləri toplaşırlar. Vəziyyət araşdırılır, məsələn, Kemerovo dəmir yolunun rəisinə söz veririk, o, bir məlumat verir. Məndə isə başqa material var, mən suallar verir, tənqid edirəm və s. Ümumiyyətlə, bu, maraqlı prosesdir. Bunun nə demək olduğunu əvvəllər mən özüm də bilmirdim.

Budur, Kalyujni deyir ki, həmin selektor müşavirələri indiyədək yadımızdadır. Biləndə ki, şəhər saat 9-da müşavirə olacaq, hamı bunu gərginlik içində gözləyirdi - nə olacaq, necə olacaqdır? Bəzən kimisə işdən çıxarmaq, kimisə cəzalandırmaq lazım gəlirdi. Bir sözlə, dəmir yol nəqliyyatı çox nəhəng idi. Dəniz nəqliyyatı, hava, çay, avtomobil nəqliyyatı da böyük idi.

Bu, nəqliyyat kompleksidir. Digərləri bütün mədəniyyət, təhsil kompleksi idi. O vaxtlar üç Təhsil Nazirliyi vardı - ali təhsil, maarif və texniki peşə təhsili nazirlikləri. Sonra elm, səhiyyə - burada da Səhiyyə Nazirliyi və Tibb Sənayesi Nazirliyi vardı. Yüngül sənaye, Xalq istehlakı malları istehsalı. Sovetlər İttifaqının Yüngül Sənaye Nazirliyi ən böyük nazirlik idi. Xalq istehlakı malları istehsal edənlər isə müxtəlif sahələrə aid idilər. Ticarət Nazirliyi və digər bütün baş

idarələr, özü də onların hamısı xaraktercə müxtəlif idi. SSRİ Nazirlər Sovetinin tarixində hələ heç vaxt elə olmamışdı ki, bir nəfər bu qədər yük çəksin.

Vaqif Mustafayev: Cənab prezident, ona görə də yenə demək istəyirəm ki, bu materialdan istifadə etmək çox çətin idi. Bir o qədər, bəlkə də daha çox material hələ qalmışdır. Əlbəttə, biz Sizin iştirakınızla heç olmasa daha iki seriya hazırlamaq istəyirik, bütünlükdə isə 12 seriyalı sənədli film yaratmaq fikrindəyik. Lakin bunlar da Sizin gördüyünüz işlərin ancaq bir hissəsini əhatə edəcək, hamısı olmayacaqdır. Ona görə ki, Türkiyədə Dəmirəl danışmışdır, Doğramacı danışmışdır, bu məqamlar da qalılıdır.

Nə demək istəyirəm? Mən 1982-ci ildə Moskvada kurslara daxil oldum. Direktorumuz Kokareva idi. O, əvvəllər SSRİ Dövlət Kinematografiya Komitəsinin baş redaktoru olmuşdu. Kurslarda oxuyan uşaqlar isə qətiyyənlə heç nəyi bəyənmirdilər, elə bir film olmurdu ki, hamımızın xoşuna gəlsin. Heç kimi, heç bir rəhbərliyi tanımırıdıq. Bir dəfə mən məşğələyə gələndə müəllim dedi - hamı ayağa qalxsın. Mən soruşdum ki, onlar nə üçün ayağa qalxıblar? Direktor dedi - Vaqif Mustafayev, Heydər Əliyeviçin Moskvada olması münasibətilə sizi təbrik edirik. Heç bilmirdim özümü necə aparım, onlar isə ayaq üstə qalmışdılar. Onların hamısı institutu bitirdikdən sonra gəlmişdilər - biri Minskdən, digəri Bolqarıstandan, Kaydanovski... Mən yanlarından ötüb dedim - əyləşin, əyləşin. Bu, çox xoş idi.

Sizin haqqınızda film çəkmək ideyasının nə vaxt yaranmasından danışım. Qəribə olsa da, Sizə qarşı qara-qışqırıq saldıqları, ayaqlarını yerə döydükləri, danışmağınıza maneçilik törətdikləri və s. Həmin sessiyanı görəndə məndə elə bir hissə vardı ki, az qalırdı televizora girim. Başa düşürdüm ki, artıq onların hamısı uduzubdur. Mən Rəfael müəllimə demişəm ki, Sizin nətiqlik məharətiniz haqqında film çəkəcək

lazımdır. Ona görə ki, Siz orada mikrofona yaxınlaşaraq eyni bir cümləni iki dəfə təkrar edirsiniz, bundan sonra salondakılar bilmirlər ki, özlərini necə aparsınlar. Bu, komissiya yaradılması təklif ediləndə olmuşdu. Siz soruşdunuz - hansı komissiyanı yaratmaq istəyirsiniz? Kiçik bir pauzadan sonra bir daha soruşdunuz - hansı komissiyanı yaratmaq istəyirsiniz? Vəssalam. Bu, əslində 15 söz deməyə bərabər idi.

Mən bu salona baxırdım - axı mən montaj edirəm, bütün bunların hamısını iri planda görürəm, - Siz eyni bir cümləni təkrar etməklə bütün salonu karıxdırdınız. Sizin haqqınızda film çəkmək fikri bax, onda ağılıma gəldi. Çünki başa düşdüm ki, Azərbaycan xalqının... Əvvəllər necə olurdu? Məsələn, 60-70-ci illərdə hər evdə divardan Heminqueyin, Mayakovskinin, Blokun və başqalarının portreti asılırdı. Yəni, biz qəhrəmanları kənarda axtarırdıq. Mən isə hesab edirəm ki, - elə görünməsin, təmtəraqlı sözlər söyləyirəm, yox, mən normal sözlər deyirəm, - övladlarımız xoşbəxtdir və gələcək nəsillər xoşbəxt olacaqlar ki, onların öz qəhrəmanı var. Düzünü deyirəm. Mən belə adamam, hamı məni tanıyır, heç vaxt nəyinsə xatirinə yalan danışan deyiləm. Həyatımda hələ elə bir hal olmayıb ki, mən rəhbərlərdən hər hansı biri haqqında danışım.

Heydər Əliyev: Sağ ol.

Vaqif Mustafayev: Siz sağ olun, cənab prezident.

Heydər Əliyev: Çəkdiyiniz əməyə görə sağ olun, bu işə səmimi, ürəkdən yanaşdığınıza görə sağ olun. Sizin axırda dediklərinizi başa düşürəm. Belə olmasaydı, sizə bu qədər sifarişlər verilməzdi. Öz duyğularımız və öz fikriniz olmasaydı, siz heç nə edə bilməzdiniz. Yeri gəlmişkən, belə bir film olduğunu, - axı mən bunu qətiyyənlə bilmir və təsəvvür etmirdim, - mənə deyəndə, Allahverdiyev məndən bu filmə baxmağa dəfələrlə xahiş edəndə dedim ki, mənim baxmağım nəyə gərəkdir, nə çəkmisinizsə, onu da göstərin, mən ki ona

hansısa düzəlişlər etməyəcəyəm. Siz azad sənətkarsınız, nə etmisinizsə, onu da etmisiniz. Vaqif Mustafayev nə çəkilsə, qoy onu da göstərsin.

Vaqif Mustafayev: Lomer də şəxsiyyət haqqında hələ heç vaxt film çəkməmişdi, imtina edirdi. Mən də imtina edirdim. Amma daha burada... Bu, mənim üçün böyük şərəfidir.

Lomer Axvlediani: Bir halda ki, söhbət Vaqifdən, onun filmindən düşdü, onda icazə versəniz deyərəm ki, son bir çox illər ərzində mən kino əsərindən belə təəssürat almamışam. Mən bunu məni dinləyənlərin və ya dinləyəcək hər bir kəsin qarşısında tam vicdanla deyirəm.

Yarım saatlığa vaxt tapsanız, Vaqifin “Hər şey yaxşılığa doğru” adlı qısametrajlı bir filmi var, Siz ona baxın. Mən təmtəraqla danışmağı sevmirəm, lakin tam məsuliyyətlə deyirəm ki, onun insani və vətəndaş müdrikliyi qarşısında baş əyirəm. Bu cəsurluqdur. Material belədir. Bəri başdan Sizə danışmaq istəmirəm, bu filmdən alacağınız zövqü sadəcə olaraq təsəvvür edirəm. Vaqifin bu filmdə etdikləri misilsizdir, bu, böyük sənətdir. Orada daim söhbət ölumdən gedir. Amma bu mövzunun öhdəsindən belə şərəflə gəlmək, heç kimin xətrinə dəyməmək, yumor hissləri doğurmaq və əsl pasifist olmaq, sənətin belə yüksək səviyyəsinə qalxmaq... Sözün düzü, mən çox baxıram, çox çəkirəm, amma çoxdandır filmlər mənə belə böyük təsir bağışlamamışdır. Bunu məsləhət verməyə cürət etmək kimi qəbul etməyin, mən Sizə sadəcə olaraq, tövsiyə edirəm.

Heydər Əliyev: Hökmən baxacağam. Əlbəttə, siz məndə maraq oyatdınız, təbliğat aparmaq lazım deyil.

Lomer Axvlediani: Çox yüksək səviyyədə çəkilmişdir. Bütün bu bir neçə gündə məni heyrat бүрүmüşdür ki, sənət adamı ölümle, münaqişə ilə, insan münasibətilə bağlı

belə gərgin süjetli filmi belə yüksək sənət səviyyəsində çəkə və müharibəyə, ölümə mənfi münasibət hissləri oyada bilər.

Heydər Əliyev: Sağ olun, sağ olun, hökmən baxacağam.

Vaqif Mustafayev: Mən bu film barədə təkcə bir kəlmə deyəcəyəm. Oberhauzendə keçirilən nüfuzlu festivalda bu film birdən-birə dörd mükafat qazanmışdır. Demək istəyirəm ki, əvvəllər Qarabağa dair filmi yaxına belə buraxmırdılar, qalsın ki, ona dörd mükafat versinlər. Cənab prezident, bu da Sizin xidmətinizdir ki, Qarabağa dair filmlərimizə artıq baxırlar. Halbuki belə filmləri qəbul etmirdilər. 1991-1992-ci illərdə Qərbdə soruşurdular - film nə barədədir? Qarabağ haqqında? Yox, bizə belə film lazım deyil. Baxın, Siz nə qədər işlər görmüsünüz, nə qədər danışmışınız, nə qədər işlər görürsünüz ki, artıq bizi dinləyirlər, bizim filmlərə baxırlar. Buna görə də bizim filmə baxdılar, qiymətləndirdilər və dörd mükafat verdilər. Bu da Sizin xidmətinizdir.

Ümumiyyətlə, incəsənətlə bağlı olan nə varsa, hamısı Sizin xidmətinizdir. Özü də təkcə Azərbaycanda yox. Axı mən materiallarla tanışam, açıq materiallara da bələdəm, yasaq edilmiş materiallara da. Sovetlər İttifaqında bütün kino sahəsinə Siz rəhbərlik edirdiniz. Filmdə bu da var. Kinomuzda nə varsa, hamısını, hətta avadanlıq alınmasını da Siz etmişiniz. O vaxtlar nə almışdınsa, indiyədək qalan yalnız bunlardır.

Heydər Əliyev: Sağ ol. Bu filmə görə, çəkdiyin əməyə görə və səmimi*, xeyirxah keyfiyyətlərinə görə sənə bir daha təşəkkür edirəm.*

* Görüşdə Vaqif Mustafayev "Heydər Əliyev" filminin kassetini dövlətimizin başçısına təqdim etdi.

**İNTERFAKS MÜSTƏQİL AGENTLİYİNİN
BAŞ DİREKTORU
CƏNAB MİXAİL KOMİSSARA**

Hörmətli Mixail Vitalyeviç!

Sizi və həmkarlarınızı İnterfaks agentliyinin - hələ sovet dövründə yaranmış birinci müstəqil agentliyi 10 illiyi münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm.

Birlik ölkələrində və bütün dünyada baş verən hadisələrin operativ, obyektiv və hərtərəfli işıqlandırılması sahəsində İnterfaksın jurnalist kollektivinin işi ən yüksək qiymətə layiqdir. Agentliyin kanalları ilə daxil olan xəbərlər həmişə faktların zənginliyi, hadisələrin təhlilində obyektiv mövqe, informasiyanın geniş auditoriyaya ünvanlanması ilə seçilir.

Respublikanın həyatına dair doğru-düzgün informasiyanın yayılmasında, ümumi informasiya məkanında ənənəvi və yeni əlaqələrin inkişafında agentliyin rolunu Azərbaycanda xüsusi məmnunluqla qeyd edirlər.

Arzu edirəm ki, İnterfaks agentliyi daha da inkişaf etsin, daha böyük yaradıcılıq uğurları qazansın.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 29 sentyabr 1999- cu il

**MİSİR ƏRƏB RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MƏHƏMMƏD HÜSNÜ MÜBARƏKƏ**

Hörmətli cənab prezident, Sizi yenidən Misir Ərəb Respublikasının prezidenti seçilməyiniz münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm.

Azərbaycan Respublikası ilə Misir Ərəb Respublikası arasında təşəkkül tapmış dostluq münasibətlərinə böyük əhəmiyyət verirəm. Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələr xalqlarımızın rifahı naminə daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, dost Misir xalqına sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 30 sentyabr 1999-cu il

BAKIDA BİNƏ BEYNƏLXALQ AEROVAĞZALININ YENİ KOMPLEKSİNİN TƏNTƏNƏLİ AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ

30 sentyabr 1999-cu il

Əziz bacılar, qardaşlar!
Hörmətli xanımlar və cənablar!
Hörmətli qonaqlar!
Hörmətli səfirlər!

Mən sizin hamınızı səmimi-qəlbdən salamlayıram və sizə ən xoş arzularımı bildirirəm.

Bu gün müstəqil Azərbaycan dövlətinin, xalqının həyatında böyük tarixi əhəmiyyət kəsb edən əlamətdar hadisə baş verir. Azərbaycanın dünyaya qapısı olan hava limanında müasir tələblərə cavab verən, ölkəmizin beynəlxalq əlaqələri üçün böyük xidmət göstərə bilən, Azərbaycan xalqına müasir tələblər səviyyəsində xidmət göstərə bilən aerovağzal kompleksi tikintisinin başa çatması və onun açılışı mərasimidir.

Mən bu münasibətlə sizi, Azərbaycan xalqını, bütün vətəndaşlarımızı, respublika mülki aviasiyasının kollektivini və bütün işçilərini təbrik edirəm. Ümidvar olduğumu bildirirəm ki, bu gözəl aerovağzal kompleksi müstəqil Azərbaycana bu gün də və uzaq gələcəkdə də böyük xidmətlər göstərəcəkdir.

Bakı hava limanının aerovağzal kompleksinin tikilib başa çatdırılması və bu gün açılması müstəqil Azərbaycanın həyatının hər sahəsinin inkişaf yolu ilə getməsinə gözəl nümayiş etdirir. Müstəqil dövlət, ölkə kimi Azərbaycan öz iqtisadiyyatında böyük dəyişikliklər həyata keçirir. Azərbaycanda hüquqi,

demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesi gedir. Ölkəmizdə iqtisadi, sosial, siyasi islahatlar həyata keçirilir. Azərbaycanda sərbəst iqtisadiyyat, sahibkarlığa geniş imkanlar yaratmaq siyasəti aparılır. Bazar iqtisadiyyatı, sərbəst iqtisadiyyat Azərbaycan iqtisadiyyatının bu gününü və gələcəyini təşkil edir.

Bu proseslərdə dünyanın müxtəlif dövlətləri, maliyyə mərkəzləri ilə Azərbaycanın əməkdaşlığı və bundan istifadə edərək sosial-iqtisadi məsələlərini həll etməsi qarşımızda duran əsas vəzifələrdən biridir. Mən bu gün məmnuniyyət hissi ilə deyə bilərəm ki, biz bu vəzifələri uğurla yerinə yetiririk. Beynəlxalq aerovağzal kompleksinin, Bakı beynəlxalq hava limanının əzəmətli binası və ondan istifadə olunması üçün müasir tələblərə cavab verən bütün texniki qurğular, cihazlar buna nümunədir. Bu, Azərbaycan dövlətinin, hökumətinin həm xalq, millət üçün, həm bu gün, həm də gələcək üçün göstərdiyi xidmətlərdən biridir.

Son illər Azərbaycan müstəqillik yolu ilə gedərkən bütün iqtisadi-sosial çətinliklərə baxmayaraq, böyük əhəmiyyət daşıyan bir çox tikintilər həyata keçirilər və onları xalqın, cəmiyyətin istifadəsinə veribdir. Ancaq mən tam qətiyyətlə deyə bilərəm ki, bu gün açdığımız beynəlxalq aerovağzal kompleksi bunların içərisində ən dəyərlisidir və yaxşıdır.

Ona görə ki, bu, müstəqil Azərbaycanın hər bir vətəndaşına xidmət edəcəkdir. Xalqa, vətəndaşlara xidmət etmək, onların sərbəst, azad yaşaması, istədikləri yerə sərbəst gedib-gəlməsi, hərəkət etməsi üçün şərait yaratmaq müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas vəzifələrindən biridir. Azərbaycan açıq, azad, müstəqil bir ölkə kimi dünyanın bütün dövlətləri nə müxtəlif əlaqələr saxlayır və bu əlaqələr həm dövlət orqanları, hökumət orqanları tərəfindən, həm özəl sektor, həm də ayrı-ayrı vətəndaşlar tərəfindən həyata keçirilir. Bunları həyata keçirmək üçün bu gün mülki aviasiya birinci yeri

tutur. Çünki əgər mülki aviasiya olmasa hərəkət etmək, çox sürətli əlaqələr saxlamaq, səmərəli iş görmək mümkün deyil.

Son 50 ildə dünyada mülki aviasiyanın inkişaf etməsi, mülki aviasiyanın dünya nəqliyyat sistemində ən mühüm və ən əhəmiyyətli bir nəqliyyat sisteminə çevrilməsi tarixi hadisədir. Azərbaycan da bu dövrü indiyə qədər yaşayıb və bu gün də yaşayır. Ona görə də Azərbaycanın mülki aviasiyasının fəaliyyəti, inkişafı, səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün ona şərait yaradılması əsas şərtlərdən biridir. Biz bu şərtləri nəzərə alaraq Bakı Aerovağzal Kompleksinin qısa müddətdə tikilib başa çatdırılmasına nail olduq.

Bu aerovağzal kompleksinin böyük tarixi vardır. Onun əsası, təməli 1981-ci ildə qoyulubdur. Respublikamız o vaxta qədər 1964-cü ildə tikilmiş aerovağzal kompleksindən istifadə edirdi, - mən tarixi yada salmaq istəyirəm, - amma bundan öncə buradan 2-3 kilometr məsafədə kiçik bir aerovağzal var idi. Şübhəsiz ki, o, Azərbaycana lazımi xidmət göstərə bilməzdi. Hesab edirəm ki, 1964-cü ildə tikilmiş kompleks o vaxtın tələblərinə görə böyük bir hadisə idi. O, Azərbaycana xidmət etdi, öz xidmətlərini göstərdi. Ancaq artıq 1970-ci illərdə biz hiss etdik ki, o, Azərbaycanın bu gününü və gələcəyini təmin etmir. Ona görə də yeni, müasir tələblərə cavab verən və Azərbaycanın gələcəyi üçün lazım olan aerovağzal kompleksinin tikilməsi haqqında düşündük.

O vaxt Azərbaycan müstəqil dövlət deyildi, Sovetlər İttifaqının tərkibində bir respublika idi. Mülki aviasiya isə mərkəzləşmiş bir təşkilat idi. Moskvadakı Mülki Aviasiya Nazirliyi bütün Sovetlər İttifaqında olan mülki aviasiyaya həm rəhbərlik edirdi, həm də onu idarə edirdi. Ona görə də hər bir belə işi görmək üçün biz çox çətinliklərlə üzləşirdik. Çünki bunlar hamısı həmin dövrdə sovet dövlətinin büdcəsindən ayrılan vəsaitlər hesabına ola bilərdi. Biz bu barədə bir neçə il danışıqlar apardıq. Nəhayət, 1970-ci illərin

sonunda bunun razılığını aldım. SSRİ Mülki Aviasiya Nazirliyi Azərbaycanda beynəlxalq standartlara cavab verə biləcək aerovağzal kompleksinin tikilməsinə razılıq verdi. Onun layihəsi hazırlandı. O vaxt layihəni SSRİ Mülki Aviasiya Nazirliyinin tərkibində olan “Aeroprojekt” təşkilatı hazırlayırdı. Ancaq biz bu işi öz əlimizə keçirdik. Bu layihənin hazırlanmasında Azərbaycanın həm mülki aviasiya işçilərinin, həm də başqa təşkilatlarının, o cümlədən Azərbaycan memarlarının iştirakını təmin etdik. Beləliklə, bir neçə layihə hazırlandı və 1981-ci ildə biz bu layihələri burada araşdırdıq. Mən məhz bu layihənin Azərbaycanda həyata keçirilməsinə qərar verdim.

O vaxtdan 18 il keçir. Biz ondan sonra da çətinliklərlə rəhbərlik etdik. Layihə təsdiq edildi, ancaq onun həyata keçirilməsi üçün vəsait ayrılmalı idi. Bizim hər il bu barədə çalışmaları öz nəticəsini vermirdi. Nəhayət, 1985-ci ildə mən Moskvada, Sovetlər İttifaqı Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsində işləyərək və o vaxt Sovetlər İttifaqının bütün nəqliyyat sahələrinə, o cümlədən mülki aviasiyaya rəhbərlik edərək, məhz o imkanlardan istifadə edib bu aerovağzal kompleksinin təcili tikintisinə başlanmasını barədə qərar çıxartdırdım və bu tikinti başlandı.

Tikinti müəyyən müddət sürətlə gedirdi. Ancaq təəssüflər olsun ki, 1989-cu ildə Azərbaycanda yaranmış daxili vəziyyət və Azərbaycan rəhbərliyinin öz respublikasına rəhbərlik edə bilməməsi nəticəsində bu tikinti demək olar ki, dayandırıldı. O vaxtdan 1996-cı ilə qədər burada heç bir iş görülməmişdi. Ancaq 1996-cı ildə, yəni biz müstəqilliyimizin bir neçə ilini keçəndən, imkanlarımızı müəyyənləşdirəndən sonra bu aerovağzal kompleksinin tikintisinin başa çatdırılması və keçmiş layihənin əsasında burada tamamilə yeni standartların tətbiq olunması haqqında qərar qəbul etdik və bu qərarı həyata keçirməyə başladım.

Təbiidir, biz bu işi özümüz görə bilməzdik. Ona görə də buraya xarici investisiyanın cəlb olunması lazım idi. Belə tikintiləri, beynəlxalq aerovağzalların inşasını aparmaqda böyük təcrübəsi olan şirkətlərin və bir neçə başqa şirkətin bu işə cəlb edilməsi lazım idi. Biz bu barədə çox fəal iş apardıq, nəticədə konsorsium yarandı və konsorsium aerovağzal kompleksinin qısa bir müddətdə tikilib başa çatdırılmasına nail oldu.

Bunlar hamısı onu göstərir ki, bir müstəqil dövlət kimi Azərbaycan öz taleyinin sahibi olaraq özü üçün ən vacib məsələləri ön plana keçirir və onların qısa müddətdə həyata keçirilməsi üçün təsirli işlər görür, bunlara nail ola bilir. Biz buna nail olduq.

Qeyd etdim ki, biz bir çox xarici şirkətlərlə, maliyyə mərkəzləri ilə, ölkələrlə bu sahədə əməkdaşlığa başladıq. Bunun əsasını birinci növbədə Türkiyə Cümhuriyyəti ilə əməkdaşlığımız təşkil edir. Çünki Türkiyə Cümhuriyyətinin həm “Burc-Enka” şirkətləri, həm də “Eksimbank”ı bu işə qoşulmasaydı, şübhəsiz ki, buna nail olmaq mümkün deyildi. Böyük Britaniya Krallığı hökumətinin və bu ölkənin özəl şirkətlərinin, maliyyə mərkəzlərinin də burada böyük rolu vardır. Əgər onlar bu işə bizimlə, Türkiyə ilə bərabər qoşulmasaydılar bunu təmin etmək mümkün deyildi.

Beləliklə, Azərbaycan bu böyük, möhtəşəm binanın - aerovağzal kompleksinin yaranması üçün həm maliyyə vəsaitləri əldə edə bildi, həm bu kompleksin yüksək standartlara cavab verməsi üçün lazımi texniki cihazların və müxtəlif qurğuların alınmasına və həm də inşaat işlərinin yüksək səviyyədə aparılmasına nail oldu. Təbiidir ki, bu işlərin hamısı Azərbaycanın müxtəlif təşkilatları ilə birlikdə görülmüşdür. Azərbaycanın mülki aviasiya işçiləri, “Azal” Dövlət Konserni və xüsusən, respublikamızın müxtəlif inşaat təşkilatları xarici ölkələrin şirkətləri ilə birlikdə bu böyük tikintini qısa müddətdə inşa edib başa çatdırdılar.

Mən mart ayında buraya gəlmişdim, tikintinin gedişi ilə tanış olurdum. Doğrudan da hiss etdim ki, gözəl bir aerovağzal kompleksi alınır. Ancaq şübhəsiz ki, nöqsanlar, çatışmazlıqlar da var idi. Biz onların aradan qaldırılması üçün burada danışıqlar apardıq, bir sıra məsələləri müzakirə etdik. Mən məmnunam, indi artıq məlumat verilir ki, bütün nöqsanlar aradan qaldırılıbdır və aerovağzal kompleksi bu gün bizə - buraya toplaşmış Azərbaycan vətəndaşlarına və xalqımıza yüksək səviyyədə təqdim olunur.

Mən bu münasibətlə Türkiyə Cümhuriyyətinin rolunu xüsusi qeyd edirəm. Bildirmək istəyirəm ki, biz bu kompleksin açılış mərasimini Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, Azərbaycan xalqının böyük dostu, əziz qardaşım Süleyman Dəmirəllə birlikdə keçirməli idik. Ancaq sizə məlum olan səbəblərdən o, indi ölkədən çıxma bilməz, çünki orada yaranmış problemlərlə məşğuldur. Ona görə də o, bu gün mənə telefonla zəng etdi, buraya yüksək səviyyəli - dövlət naziri səviyyəsində nümayəndə heyəti göndərildiyini bildirdi, təbrik etdi və xahiş etdi ki, onun təbriklərini və xoş arzularımı bu gün sizə, bütün Azərbaycan xalqına çatdırım.

Biz böyük bir işi başa çatdırmışıq. Bu inşaatın aparılmasında və aerovağzal kompleksi tikintisinin həyata keçirilməsində iştirak etmiş təşkilatlara, şirkətlərə, insanların hamısına təşəkkür edirəm. Türkiyənin “Burc-Enka” şirkətlərinə, “Eksimbank”ına xüsusi təşəkkürümü, minnətdarlığımı bildirirəm.

Böyük Britaniya hökumətinə, onun maliyyə mərkəzlərinə və bu tikintidə iştirak edən bütün şirkətlərinə böyük təşəkkürümü və minnətdarlığımı bildirirəm.

Azərbaycanın inşaat təşkilatları həmişə çox böyük işlər görmüşlər, zəngin təcrübə toplamışlar. Azərbaycanın bütün inşaat təşkilatlarının - bu işdə iştirak edənlərin hamısına ürəkdən təşəkkür edirəm.

Mülki aviasiya işçilərinin hamısına və “Azal” Dövlət Konserninin rəhbərliyinə, bütün kollektivinə bu işin görüldü başa çatdırılması üçün minnətdarlığımı bildirirəm.

Əziz dostlar!

Mən bu kompleksin tikilmə tarixi haqqında sizə bəzi məlumatlar verdim. Ancaq onu da qeyd etmək istəyirəm ki, həmin 1981-ci ildə Bakıda beynəlxalq aerovağzal kompleksinin tikilməsi haqqında qərar qəbul edərkən biz Azərbaycanın bu gününü, gələcək müstəqilliyini, azadlığını düşünürdük. Təkcə o vaxt yox, ondan öncə də biz Azərbaycanda mülki aviasiyasının inkişaf etdirilməsini xüsusi vəzifə hesab etmişdik. Bilməlisiniz ki, 1950-1960-cı illərdə, 1970-ci illərdə belə, hətta 1980-ci illərdə də Azərbaycanın mülki aviasiya sistemində yerli milli kadrlar çox az idi. Burada təyyarəçilər və mühəndis vəzifəsində işləyənlər, bir çox təşkilatların rəhbərləri başqa millətlərin nümayəndələri idilər. Ona görə də bizim qarşımızda duran əsas vəzifələrdən biri ondan iləarət idi ki, Azərbaycanın mülki aviasiyasında milli kadrların yaranmasına nail olaq.

Biz bu işə başladıq, 1970-ci illərin əvvəllərindən Azərbaycan mülki aviasiyasında milli kadrlar, yəni yüksək təhsilə malik olan mühəndislər, texniklər və başqa mütəxəssislər hazırlanması işini planlaşdırdıq və bunun üçün Sovetlər İttifaqının müxtəlif şəhərlərində yerləşən mülki aviasiya ali məktəblərinə azərbaycanlı gəncləri göndərdik. Bu da Azərbaycanın gələcəyi haqqında düşünməyimizin nümunəsidir. Bəli, biz hesab edirdik ki, Azərbaycan öz milliliyini təmin etməlidir. Şübhəsiz ki, Azərbaycan millətindən, dinindən asılı olmayaraq Azərbaycanda yaşayan bütün vətəndaşların vətənidir. Amma Azərbaycan Azərbaycandır və Azərbaycanda da milli kadrlar azərbaycanlıların özləri, bütün ixtisas sahibləri olmalıdırlar və bütün sahələrdə işləməlidirlər.

Biz bu işlərə 30 il bundan öncə başladıq. Mən xoşbəxtəm ki? bunlar bu gün öz nəticəsini verir. Mən xoşbəxtəm ki, artıq indi Azərbaycan mülki aviasiyasının milli kadrları, azərbaycanlı təyyarəçilər, mühəndislər, mütəxəssislər vardır və onlar Azərbaycanın Mülki Aviasiyasını bu gün də, gələcəkdə də inkişaf etdirəcəklər.

Əziz dostlar!

1981-ci ildə bu böyük kompleksin əsasını qoyanda mən hesab edirdim ki, bunu qısa bir zamanda tikib başa çatdırmaq və Azərbaycanın təbbatlarına xidmət göstərməsini təmin etmək lazımdır. Ancaq təəssüflər olsun ki, kompleksin tikintisi uzandı.

Eyni zamanda, bu gün mən özümü çox xoşbəxt hiss edirəm ki, bu aerovağzal kompleksinin təməlini 1981-ci ildə mən qoymuşam, 1985-ci ildə onun inşasını təmin olunmasını mən təşkil etmişəm və ondan sonrakı dövrdə burada heç bir iş görülmədiyi halda son iki il müddətində bu kompleksin tikilib yüksək səviyyədə istifadəyə verilməsini də mən təmin etmişəm.

Böyük Allah mənə çox maraqlı bir tale veribdir. Mənim həyatım həmişə Azərbaycan xalqına xidmət etməkdən ibarət olubdur. Ancaq həyatımın çox parlaq səhifələri də, ağır səhifələri də olubdur. Bəzən elə düşünürdüm ki, o ağır illərdə Azərbaycanda gördüyüm işlərin hamısı sonra batıb gedəcəkdir. Ancaq bu gün mən xoşbəxtəm. Mən bu gün öz taleyimə minnətdaram. Böyük Allaha minnətdaram ki, mən o dövrləri yaşadım, gəlib Azərbaycan xalqı ilə bir yerdəyəm və bu gün Azərbaycan xalqı üçün bu qədər dəyərli bir töhfə veririk.

Bu aerovağzal kompleksinin istifadəyə verilməsi sayəsində Azərbaycanın dünya ilə əlaqələri daha da sürətlənəcəkdir. Mən əminəm ki, aerovağzal kompleksi bu qədər gözəl olduğu kimi, o qədər də gözəl istismar, istifadə ediləcəkdir. Biz Azərbaycan mülki aviasiyasına, “Azal” konserninə böyük

qiymətə malik, hamımız üçün sevimli olan bir bina - aerovağzal kompleksi təqdim edirik. Onların vəzifəsi bundan səmərəli istifadə etmək, onu göz bəbəyi kimi qorumaqdan iləəərətdir. Həmişə düşünmək lazımdır ki, burada bütün işlərə çox ehtiyatla yanaşılmalıdır. Vəzifə ondan iləəərət olmalıdır ki, Azərbaycana gələn, ölkəmizi ziyarət edən hər bir insan, hər bir şəxs bu aerovağzal kompleksində özünü rahat hiss etsin. Vəzifə ondan iləəərətdir ki, Azərbaycanın hər bir vətəndaşı buradan səmərəli, rahat istifadə etsin və öz arzularını yerinə yetirə bilsin. Ümidvaram ki, bu və digər böyük vəzifələri Azərbaycan Mülki Aviasiyası, “Azal” konserni uğurla yerinə yetirəcək və gələcək işləri ilə bizi sevindirəcəkdir.

Əziz dostlar, bu gün sizinlə burada görüşməyimdən çox məmnunam. Gələn bütün qonaqların hamısına təşəkkür edirəm. Buradakı dəyərli çıxışlarına görə onların hamısına təşəkkür edirəm. Sizi və bütün Azərbaycan xalqını bu əlamətdar hadisə münasibətilə bir daha təbrik edirəm. Azərbaycan xalqına parlaq gələcək, müstəqillik, irəliyə getmək arzulayıram!

* * *

Aerovağzalın yüksək səviyyəli qonaqları üçün “Şərəf salonu”nun xatirə kitabına ürək sözləri:

“Bakı hava limanının aerovağzal kompleksinin tikintisinin başa çatması və açılması müstəqil Azərbaycanın həyatında tarixi hadisədir. Əminəm ki, aerovağzal kompleksi ölkəmizə, xalqımıza gələcək on illər də səmərəli xidmət edəcəkdir. Bu, dövlətin xalqına, gələcək nəsillərə dəyərli töhfəsidir.

*Heydər Əliyev
30.09.99-cu il”.*

**ÇİN XALQ RESPUBLİKASI YARADILIMASININ
50 İLLİYİ MÜNASİBƏTİLƏ
ÇİNİN AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRLİYİNİN
TƏŞKİL ETDİYİ
RƏSMİ QƏBULDA NİTQ**

“Gülüstan” sarayı

30 sentyabr 1999-cu il

Hörmətli cənab səfir!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Sizi Çin Xalq Respublikasının milli bayramı - Çin Xalq Respublikası yaradılmasının 50 illiyi münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. Böyük Çin xalqına sülh, əmin-amanlıq və xoşbəxtlik arzulayıram.

Təəssüflənirəm ki, tərcüməçimiz yoxdur və buna görə də möhtərəm səfir rus dilində çıxış etdi. Çin Xalq Respublikasına və onun Azərbaycandakı möhtərəm səfirinə hörmət edərək, mən öz cavab sözümü rus dilində davam etdirəcəyəm.

50 il öncə Çin torpağında olduqca böyük tarixi əhəmiyyətə malik hadisə baş vermişdir. Çinin çox zəngin, çox qədim tarixi var. Bunların hamısı bütün dünyaya, o cümlədən bizə, azərbaycanlılara yaxşı məlumdur. Amma 1949-cu ildə baş vermiş hadisə hər şeyi köklü surətdə dəyişdirmiş və Çin xalqı özünün seçdiyi yol ilə, yəni müstəqil, qeyri-asılı siyasət yeritmək, öz ölkəsinin inkişafı ilə məşğul olmaq, öz xalqı üçün daha yaxşı şəraiti təmin etmək yolu ilə getmişdir.

Cənab səfir öz nitqində çin xalqının ötən 50 ildə və xüsusən son 20 ildə qazandığı böyük nailiyyətlərə dair çox inandırıcı, təsirli rəqəmr və faktlar gətirdi.

Biz hər bir xalqın seçdiyi yola böyük hörmətlə yanaşırıq. Xalqın seçdiyi yol onun işidir. Biz hesab edirik ki, buna heç kim və heç vaxt kənardan qarışmamalıdır. Buna görə də Çin xalqının seçdiyi yol Çinin milli maraqlarına və ənənəsinə tam uyğundur və təbii ki, bütün dünyada, o cümlədən Azərbaycanda hörmət və təqdirə malikdir.

Son illərdə Çin xalqı iqtisadi və sosial islahatları həyata keçirərək böyük uğurlara nail olmuşdur. Hazırda bütün dünyada yenidənqurma, inkişaf prosesi gedir. Geridə qalan ölkələr başqa ölkələrlə ayaqlaşmaq istəyirlər. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələr digər kiçik ölkələrə kömək və dəstək göstərməyə çalışırlar. Dövlət müstəqilliyini bu yaxınlarda əldə etmiş ölkələr öz inkişaf yolunu - məşəqqətli, çətin, amma bununla bərabər, düzgün olan yolu keçirlər.

50 ildə Çin xalqı özünün, bu ölkənin seçdiyi sistemin ideoloji prinsiplərə əsaslanaraq, öz həyat quruculuğunun çoxsaylı formalarını sınamışdır. Çinin son onillikdə apardığı islahatlar Çin üçün, məhz Çin üçün həqiqətən çox uğurlu, çox bəhrəli olmuşdur. Buna görə də çalışmaq lazım deyil ki, bütün ölkələrdə hər şey vahid model əsasında getsin. Çalışmaq lazım deyil ki, kiçik ölkələr böyük ölkələrin malik olduqları hər şeyi onlardan götürüb təqlid etsinlər. Çalışmaq lazım deyil ki, inkişaf etmiş ölkələrdə uğurlu idarəçiliyin, iqtisadi fəaliyyətin uğurlu nəticələr vermiş ayrı-ayrı formaları başqa ölkələrdə də elə bu cür tətbiq olunsun.

Öz inkişafının müxtəlif mərhələlərində, səviyyələrində olan ölkələr dünyada çoxdur. Təbiidir ki, hər bir ölkə öz inkişaf yolunu buna uyğun olaraq qurur və qurmalıdır. Buna heç kim qarışmamalıdır. Bax, bu baxımdan Çin öz müstəqilliyinə nail olmuşdur. Mən bu sözü daha geniş anlamda deyirəm. Yəni, Çin həmişə böyük dövlət olmuşdur, həmişə müstəqil dövlət olmuşdur. Lakin 1949-cu ildən sonra Çinin suverenliyi və müstəqilliyi Çin xalqının müasir maraqlarına cavab verən

yeni forma kəsb etmişdir. Ancaq Çin oraya ixrac olunanları təqlid etməyə başlamamışdır, öz yolu ilə - milli maraqlara, üstünlük verilən milli cəhətlərə uyğun gələn islahatlar yolu ilə getmiş və nəticələrə nail olmuşdur.

Çin Xalq Respublikasının 50 illiyi günündə ürəkdən Çin xalqını bu böyük uğurlar münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm və Çin Xalq Respublikasının rəhbərliyinə, Çin Xalq Respublikasının sədri hörmətli Tszyan Tszeminə bu yolda yeni-yeni uğurlar arzulayıram.

Böyük məmnunluqla demək olar ki, Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra Çin Xalq Respublikası ilə ölkəmiz arasında dostluq münasibətləri yaranmışdır. Biz bunu çox qiymətləndirir, buna böyük əhəmiyyət veririk. Biz bunu istəyirdik və indi buna malikik.

Bəli, ölkələrimiz coğrafi baxımdan bir-birindən uzaqdır. Lakin orta əsrlərdə və daha əvvəllər İpək yolu Çindən, Yaponiyadan tutmuş Avropanın ən ucqar nöqtəsindək bu yolun üstündə yerləşən bütün ölkələri birləşdirirdisə, indi - XX əsrin sona yetdiyi, bəşəriyyətin texnika sahəsində çox böyük tərəqqiyə nail olduğu dövrdə bu məsafənin heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

Əməkdaşlığımızı uğurlu hesab edirəm. Əlbəttə, biz istərdik ki, əməkdaşlığımız daha səmərəli olsun. Biz buna çalışırıq. Deyə bilərəm ki, Çin Xalq Respublikası tərəfindən də bu cür istək olduğunu hiss edirik. Amma razılaşmaq lazımdır ki, hər şey birdən-birə hasil olmur. Bundan ötrü vaxt gərəkdir. Belə düşünürəm ki, zaman, şübhəsiz, bizim əməkdaşlığımızın daha sıx və yaxın olmasına xidmət edəcəkdir.

Çində, Pekində artıq çoxdan Azərbaycan səfirliyinin olması sübut edir ki, Azərbaycan Çin Xalq Respublikası ilə dostluq münasibətləri saxlamaq istəyir. Məlumdur ki, gənc dövlət olan Azərbaycanın bütün ölkələrdə, dünya ölkələrinin əksəriyyətində səfirliyə malik olmaq üçün böyük vəsaiti və

imkanları yoxdur. Biz bunu çox istəyirik, amma imkanlar yol vermir. Ancaq belə bir şəraitdə biz hələ beş il, hətta altı il əvvəl Çində Azərbaycanın səfirliyini açmaq haqqında qərar qəbul etdik, nəzərə alırdıq ki, bu, uğurlu əməkdaşlığımıza təkan verəcəkdir. Xoşdur ki, Çin Xalq Respublikası da Azərbaycana diqqət göstərərək, burada öz səfirliyini açmışdır. Bu səfirlik çoxdan və müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərir. Bütün bunlar bir daha və bir daha onu göstərir ki, biz əməkdaşlıq edirik və edəcəyik.

Cənab səfir, sizin kimi, biz də hesab edirik ki, hər bir ölkə - həm çox böyük, həm də kiçik ölkə öz yolu ilə getməli, bütün digər ölkələrin, o cümlədən Çinin yoluna hörmət etməlidir. Buna görə də arzu edirik ki, bizə də bu cür hörmətlə yanaşsınlar.

Ərazi bütövlüyü prinsipi ən mühüm məsələdir və siz, cənab səfir, onu xatırlatdınız. Bu, bizim məsələmiz deyildir, sizin məsələniz deyildir. Bu, beynəlxalq hüququn məsələsidir, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əsas prinsiplərindən biridir. Ona görə də biz istəyirik ki, hər bir ölkənin, - bizim ona münasibətimizdən asılı olmayaraq, - öz ərazi bütövlüyünü, ərazi toxunulmazlığını saxlamağa imkanı olsun. Biz bunu Çinə də arzulayırıq və çalışırıq ki, Azərbaycanın da ərazi bütövlüyü saxlanılsın və möhkəmlənsin.

Erməni silahlı birləşmələri tərəfindən Azərbaycanın bəzi rayonlarının işğal olunması ilə əlaqədar 1992-1993-cü illərdə BMT Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi qətnamələr bizim yadımızdadır. Çin Xalq Respublikasının da daimi üzvü olduğu Təhlükəsizlik Şurasının bütün daimi üzvlərinin yekdilliklə qəbul etdikləri həmin qətnamələrdə Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərindən Ermənistan silahlı birləşmələrinin qeyd-şərtsiz çıxarılması nəzərdə tutulurdu. Amma təəssüf ki, bu qətnamələr yerinə yetirilməmiş qaldı.

Bu gün biz Çinə minnətdarıq ki, o dövrdə Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən Azərbaycan ərazisinin işğalı məsələsinin müzakirəsi zamanı Çin işğalçı qüvvələrin oradan qeyd-şərtsiz çıxarılmasının lehinə səs vermişdi. Bununla yanaşı, biz arzu edərdik ki, Çinin daimi üzvü və həlledici səsə malik olduğu Təhlükəsizlik Şurası öz qətnamələrinin, öz qərarlarının yerinə yetirilməsinə nail olsun. Təəssüflə demək olar ki, bu baxımdan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasında, görünür, çox şey çatışmır. İndiki halda mən bunu Təhlükəsizlik Şurasının bu və ya digər üzvünə aid etmirəm, ümumən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasına öz münasibətimizi deyirəm.

Biz hesab edirik ki, Çin də öz ərazi bütövlüyünü tamamilə bərpa etməlidir, eləcə də, zənnimcə, Çin Xalq Respublikası Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tamamilə bərpa olunması mövqelərində durur və durmalıdır.

Mən 1994-cü ildə Çinə rəsmi səfərimi, çoxsaylı görüşləri və danışıqları, xüsusən də Çin Xalq Respublikasının sədri cənab Tszyan Tszemin ilə olan görüşümü və danışıqlarını, imzaladığımız dövlətlərarası sənədləri, Şanxaya getməyimizi, islahatların gedişi ilə tanışlığı böyük səmimiyyətlə xatırlayıram. Bütün bunlar mənə çox böyük təsir bağışladı. Əlbəttə, Çinin tarixi, gedib görmək imkanına malik olduğum böyük Çin səddi də güclü təsir bağışlayır.

Bir sözlə, hesab edirəm ki, 1994-cü ildən sonra bizim aramızda daha sıx münasibətlər yaranmışdır. Mən bu münasibətləri qiymətləndirirəm, ÇXR sədri cənab Tszyan Tszeminlə mənim aramda yaranmış şəxsi münasibətləri qiymətləndirirəm və bu münasibətlərin müvəffəqiyyətlə inkişafı üçün hər şeyi edəcəyəm.

Sizi bayram münasibətilə bir daha təbrik edirəm!

Böyük Çin xalqına bir daha uğurlar, səadət, sülh və firavanlıq arzulayıram!

**SANKT-PETERBURQ ŞƏHƏRİNİN
QUBERNATORU - HÖKUMƏTİNİN SƏDRİ
CƏNAB VLADİMİR ANATOLYEVİÇ
YAKOVLEVƏ**

Rusiyanın görkəmli alimi və ictimai xadimi, əsl humanisti və vətəndaşı, akademik Dmitri Sergeyeviç Lixaçovun vəfatı haqqında xəbər məni dərindən kədərləndirdi.

Xahiş edirəm mənim səmimi başsağlığımı mərhumun qohumlarına və yaxın adamlarına çatdırasınız.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 1 oktyabr 1999-cu il

RUSİYANIN “LUKOYL” NEFT ŞİRKƏTİNİN BAKIDAKI YENİ OFİSİNİN AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ

1 oktyabr 1999-cu il

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Hörmətli dostlar!

Mən Rusiya Federasiyasının “LUKOYL” şirkətini və sizi bugünkü əlamətdar hadisə münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. “LUKOYL” şirkətinə və gözəl binada uzun illər ömür və uğurlu fəaliyyətlər arzulayıram.

“LUKOYL” şirkətinin inşa edilmiş, təmir olunmuş, modernləşdirilmiş və istifadəyə verilmiş bu ofisi, binası, indiyə qədər görülmüş işlər və bugünkü mərasim ölkəmizin, Bakı şəhərinin həyatında əlamətdar bir hadisədir.

Mən güman edirəm, buraya toplaşanlar bu binaya həm xaricdən, həm də daxildən baxa bildilər və burada görülmüş işləri qiymətləndirmək imkanı əldə etdilər. Mən “LUKOYL” şirkətinin bu təşəbbüsünü onlar bu işə başlayarkən mənə verilən məlumatdan hələ o vaxt öyrəndim və indi görürəm ki, bu təşəbbüs doğrudan da həm “LUKOYL” şirkəti, həm də ölkəmiz, Bakı şəhəri üçün çox dəyərli təşəbbüsdür. Biz Bakı şəhərində yeni memarlıq üslubuna malik və dünya standartlarına cavab verən gözəl bir bina əldə etdik.

Vahid Ələkbərov vaxtı ilə bu binanı götürüb, burada “LUKOYL” şirkətinin ofisini yaratmaq haqqında mənə müraciət edib və fikirlərini bildirəndə tərəddüd etdim. Çünki hesab edirdim ki, bu bina xalqımızın qədim memarlıq abidəsidir,

Azərbaycanın vaxtilə gözəl bir oteli olubdur, buranı

“LUKOyl”a vermək olmaz. Yəni bundan bir otel kimi istifadə etmək lazımdır.

Həm Vahid Ələkbərov, həm də şəhər icra hakimiyyətinin başçısı o vaxt mənə bildirdilər ki, indi bu bina vaxtilə sizin gördüyünüz bina deyil, çox ağır, çətin bir vəziyyətə düşübdür. Vahid Ələkbərov mənə dedi ki, biz elə iş görəcəyik, bu binanı elə vəziyyətə gətirib çıxaracağıq ki, siz bundan razı olacaqsınız. Mən bu gün çox məmnunam ki, verilən söz yerinə yetirilibdir. Doğrudan da, bina yenidən doğulubdur. Bugünkü Bakı şəhəri, Azərbaycan yeni, gözəl bir memarlıq abidəsi əldə edibdir.

Bu binanın tarixini Azərbaycanda yaxşı bilənlər var. Amma güman edirəm ki, burada iştirak edən şəxslərdən az adam tapılar ki, bu binanı 1940-cı, 1950-ci, ya da ondan da öncə - 1930-cu illərdə görmüş olsun. Mən bunların hamısını o vaxtlar şəxsən görmüşəm və yaxşı tanımışam. Onu da deyə bilərəm ki, o vaxt bakılılar, nəinki bakılılar, bütün Azərbaycan vətəndaşları, o cümlədən mən də bu binanı çox sevirdik.

Tarixdən məlumdur ki, bu bina XX əsrin əvvəlində inşa olunubdur. Onu böyük neft sahibkarı Musa Nağıyev tikdiribdir. O vaxt, əsrin əvvəlində Azərbaycanda neft bumu lap yüksək səviyyəyə çatdığı zaman, şübhəsiz ki, xaricdən gələn şirkətlərin nümayəndələrinin, iş adamlarının yerləşdirilməsi üçün belə bir otel çox vacib olmuşdur. O vaxtdan bu bina Bakının ən gözəl otellərindən biri olubdur.

Mənim xatirimdədir, 1940-1950-ci illərdə Azərbaycanda iki otel var idi. Onlardan biri “Novı Yevropa” adlanan bu bina, digəri isə “İnturist” idi. “İnturist” çox zaman xaricdən, yaxud da Sovetlər İttifaqının başqa şəhərlərindən gələn insanlara təqdim olunurdu. Amma “Novı Yevropa” otelindən adətən Azərbaycanın şəhərlərindən, rayonlarından gələnlər istifadə edirdilər. Təbiidir ki, Azərbaycana gələn qonaqların çoxu da bu oteldən istifadə edirdi. Xatirimdədir, təxminən 1940-cı illərin əvvəllərində - o vaxt mən Bakıda yaşamırdım

Bakıya gəlmişdim. Gəlib burada özümə yer aldım və bu otel məni heyran etdi. Mən bu gün buradakı lifti görərkən dedim ki, o vaxt Bakıdakı binaların heç birində lift yox idi, yaxud az bir qismində lift olmuşdu. Amma bu binada lift var idi və bunu görən adam ondan sevinə-sevinə istifadə edirdi.

Bu otel ilə əlaqədar mənim xatirələrim çoxdur. Ona görə bu gün bu bina ilə yenidən tanış olarkən onların çoxu yadıma düşür, ona görə də deyirəm. Bəlkə də sizin vaxtınızı alıram, ancaq bunlar mənim üçün çox əziz xatirələrdir.

Xatirimdədir, 1950-ci ildə Bakıya işə gələn zaman mənim yaşamağa yerim yox idi, müxtəlif yerlərdə yaşayırdım. Sonra isə mənə dedilər ki, sənə mənzil verənə qədər get bu oteldə bir-iki ay yaşa, - onun pulunu mən işlədiyim idarə verməli idi, - ondan sonra sənə mənzil verəcəyik. Mən gəlib burada bir nömrə tutdum. O, yaxşı nömrələrdən biri idi. Söz verdilər ki, onun pulunu verəcəklər. Xatirimdədir, anamla, bacımla, qardaşımla gəlib orada yerləşdik. Ancaq mən burada iki ay əvəzinə, səkkiz ay yaşamalı oldum. Sonra mənzil alıb buradan köçdüm. Ona görə də bu otel mənim üçün bir növ mənzil, ev olubdur. Şəxsi xatirələrimə və vaxtilə bu otelə bağlılığımıza görə mən buranın yenidən qurulmasını çox arzu edirdim. Mən bir daha sevinc hissi keçirirəm ki, “LUKOyl” şirkəti böyük iş görübdür və bu otelə yeni həyat veribdir.

Bu otel və onun tarixi haqqında düşünərkən bir məqamı da qeyd etmək istəyirəm. Görünür, burada müəyyən qədər varislik özünü göstərir. Yəni əsrin əvvəlində böyük sahibkar, Azərbaycan neft mədənlərinin böyük bir hissəsinin sahibi Musa Nağıyev bu binanı istifadə etmək üçün tikdirib, yaradıbdır. İndi, əsrin sonunda “LUKOyl” neft şirkəti bu binanı öz əlinə alıbdir və ondan istifadə edib. Bu bina əsrin əvvəlində də əsasən neft sənayesi işçilərinin, yaxud da neft sahəsindəki iş adamlarının istifadəsi üçün yaranmışdır. Əsrin sonunda da

o, neft sənayesində və neft sahəsində böyük yer tutan “LUKOyl” şirkətinin əlinə keçibdir.

Allah Musa Nağıyevə rəhmət etsin ki, vaxtilə bu cür bina tikib, sonra gələn nəsil üçün qoyubdur. Mən “LUKOyl” şirkətinə və onun prezidenti Vahid Ələkbərova təşəkkür edirəm ki, bu binanı yenidən dünyaya gətiribdir.

Belə bir böyük binada öz ofisini yerləşdirən “LUKOyl” şirkəti, şübhəsiz ki, bunu indiyə qədər Azərbaycanda öz fəaliyyətini genişləndirməyin nəticəsi olaraq, eyni zamanda, bundan sonra respublikamızda görəcəyi böyük işlərdən ötrü lazımı şərait yaradılması üçün edibdir.

Rusiya Federasiyasının “LUKOyl” şirkəti, demək olar ki, Rusiyanın neft sənayesində ən iri və ən fəal çalışan neft şirkətlərindən biridir. Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra, öz təbii sərvətlərini, o cümlədən neft və qaz yataqlarını xarici ölkələrin neft şirkətləri ilə müştərək işlətmək proqramını hazırlayarkən “LUKOyl” şirkəti təşəbbüs göstərərək Azərbaycana gəlmiş, bir neçə gün bundan öncə beş illiyini qeyd etdiyimiz “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanmasında iştirak etmişdir. Ondan sonrakı illərdə, ötən beş ildə “LUKO-yl” daim təşəbbüslər göstərmişdir. Bizim imzaladığımız ikinci böyük müqavilənin - Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı “Qarabağ” yatağının birgə işlənilməsi barədə imzalanmış müqavilənin əsas hissəsini “LUKOyl” şirkəti təşkil edirdi.

Üçüncü müqavilənin – “Şahdəniz” neft-qaz yatağının birgə işlənilməsi barədə müqavilənin yaranmasında da “LUKOyl” şirkətinin iştirakı olubdur. Bu müqavilədə onun böyük bir payı vardır. Nəhayət, mən 1997-ci ildə Moskvada, Rusiyada rəsmi səfərdə olduğum zaman Kreml sarayında biz Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə “LUKOyl” şirkəti arasında Xəzər dənizində zəngin neft yataqlarından biri olan “Yalama-Samur” neft yatağının müştərək işlənilməsi üçün müqavilə imzalamışıq.

Bilirsiniz ki, biz dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra xarici investisiyanın Azərbaycana və xüsusən, birinci növbədə neft və qaz sahəsinə cəlb edilməsi işi ilə daim məşğul oluruq. Biz bu sahədə artıq çox böyük nailiyyətlər əldə etmişik. “Əsrin müqaviləsi” imzalandıqdan sonra təkcə bu müqavilənin icra olunması üçün Azərbaycana 2 milyard ABŞ dolları məbləğində investisiya gəlir. Ondan sonrakı müqavilələrin imzalanması və həyata keçirilməsi ilə bağlı da Azərbaycana investisiyalar gəlir. Bu investisiyaların böyük bir hissəsi “LUKoyl” şirkətinə məxsusdur. Demək, biz Rusiya Federasiyasından Azərbaycanda uzun müddətli iş görmək üçün investisiyalar alırıq və bunu da birinci növbədə “LUKoyl” şirkəti həyata keçirir.

“LUKoyl” şirkətinin Azərbaycanın iqtisadiyyatında iştirak etməsi və ölkəmizlə əməkdaşlığı Rusiya Federasiyası ilə Azərbaycan Respublikası arasında iqtisadi əlaqələrin inkişaf etməsinin gözəl nümunəsidir. Biz bunu yüksək qiymətləndirir və arzu edirik ki, - mən bunu Rusiyanın yanacaq və energetika naziri cənab Kalyujm burada olarkən onu da dedim, - Rusiya Federasiyasının digər neft şirkətləri də, yaxud başqa şirkətləri də Azərbaycana gəlsinlər, ölkəmizə sərmayə gətirsinlər, Azərbaycanla müştərək iş görsünlər. Əgər “LUKoyl” bunu edirsə, demək, Rusiya kimi böyük bir dövlətin başqa şirkətləri də bunu edə bilərlər. Xüsusən ona görə ki, biz ötən beş ildə özümüzü etibarlı bir tərəfdaş kimi göstərmişik. Əgər Rusiya Federasiyasının başqa şirkətləri bunu hələ indiyədək etməyiblərsə, bu, onların günahıdır, bizim günahımız deyildir. Mən bir daha bəyan edirəm ki, biz Rusiya Federasiyası ilə və ona məxsus olan digər şirkətlərlə bütün sahələrdə əməkdaşlıq etməyə hazırıq.

Bugünkü hadisə məni bir daha ona görə sevindirir ki, Azərbaycanda, Bakıda çox güclü inşaat işi gedir. Biz son illərdə “akı şəhərində çox böyük əhəmiyyətə malik olan, müasir memarlıq üslubu daşıyan, müasir tələblərə cavab verən bir neçə bina inşa edib istifadəyə vermişik. Biz dünən Bakı hava

limanının aerovağzal kompleksinin açılışı münasibətilə təntənəli mərasim keçirdik. Bu, bizim həqiqətən böyük nailiyyətimizdir. Şübhəsiz ki, bunu da xarici sərmayəni cəlb edərək, xarici şirkətlərlə, o cümlədən Türkiyənin, Böyük Britaniyanın şirkətləri ilə əməkdaşlıq edərək həyata keçirə bilmişik. Ancaq biz bunu etmişik, edirik və bundan sonra da edəcəyik.

Bakı hava limanının aerovağzal kompleksi böyük memarlıq abidəsidir. Sərnişinlər üçün, bütün uçuş əməliyyatlarının həyata keçirilməsi üçün orada hər cür şərait yaradılıbdır. Bu binanın xarici də, daxili də, interyeri də, eksteryeri də çox gözəldir. Mənə belə gəlir ki, Bakı hava limanının yeni aerovağzal kompleksi dünyanın ən böyük şəhərlərinin aerovağzal kompleksləri ilə müqayisə oluna bilər və bəlkə onların bir çoxundan da gözəldir.

Müstəqil Azərbaycan yaşayır, müstəqil Azərbaycanın iqtisadiyyatı inkişaf edir, müstəqil Azərbaycanda sürətli inşaat işləri gedir. İnşaat həyatın çox əhəmiyyətli bir sahəsidir. İnşaat ölkəyə, şəhərə yeni-yeni binalar gətirir, iş fəaliyyətinin, yaşayış şəraitinin yaxşılaşmasını təmin edir və öz memarlıq nümunələri ilə şəhəri gözəlləşdirir.

Mən çox sevinirəm ki, həyatımızın bu ağır, çətin dövründə, böyük sosial-iqtisadi problemlər içərisində olduğumuz zaman biz belə böyük işlər görə bilirik. “LUKOyl” şirkətinin bu gün bizə göstərdiyi bu gözəl bina mənim dediklərimə əyani sübutdur. Ümidvaram ki, “LUKOyl” şirkətinin Bakıda olan hissəsi burada daha da uğurlu fəaliyyət göstərəcək, bizim əməkdaşlığımız getdikcə genişlənəcək və bu şirkət Azərbaycanda çox görkəmli yer tutacaqdır.

“LUKOyl” şirkətinə, onun Azərbaycanda çalışan əməkdaşlarına Bakıda və bütün dünyada gördükləri işlərin hamısında uğurlar arzulayıram. “LUKOyl” şirkətinin prezidenti, bizim həmyerlimiz Vahid Ələkbərova bu böyük və dəyərli işində böyük-böyük müvəffəqiyyətlər arzulayıram. Sağ olun.

BEYNƏLXALQ GƏNC PREZİDENTLƏR TƏŞKİLATININ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

2 oktyabr 1999-cu il

Hörmətli qonaqlar, mən sizi səmimi-qəlbdən salamlayıram və sizin Azərbaycanla tanış olmaq təşəbbüsünüzü çox bəyəniyəm. Şübhəsiz, arzu edirəm ki, Azərbaycan haqqında yaxşı təəssüratlar toplaya bilərsiniz. Mən bu qədər böyük tərkibdə nümayəndə heyətini çoxdan görməmişdim. Sizin hamınızın bir yerə toplaşmağınız və birlikdə səyahət etməyiniz də çox maraqlı hadisədir.

Bildiyimə görə, siz gənc iş adamları, biznesmenlərsiniz. Azərbaycana, bölgənin başqa ölkələrinə səyahətiniz də, yəqin ki, müəyyən işlər görmək məqsədi daşıyır. Bu, sizin üçün nə qədər əhəmiyyətli olsa da, o qədər, bəlkə ondan da çox bizim üçün əhəmiyyətlidir. Çünki gənc, müstəqil ölkə, öz iqtisadiyyatını dünya iqtisadiyyatı ilə sıx bağlamaq siyasəti aparan bir ölkə kimi Azərbaycanın, şübhəsiz ki, belə görüşlərə çox ehtiyacı var. Güman edirəm ki, siz burada olduğunuz müddətdə bizim həyatımızı qısa da olsa hiss etmisiniz. Müşavirim Vəfa Quluzadə mənə bildirdi ki, o sizə bu barədə çox ətraflı məlumatlar veribdir. Ancaq hiss edirəm ki, siz mənim dilimdən də nə isə eşitmək istəyirsiniz.

Onu deyə bilərəm ki, Azərbaycan oktyabr ayının 18-də öz müstəqilliyinin səkkizinci ilini qeyd edəcəkdir. Yeni həyat quran, yeni yolla gedən xalq, ölkə üçün səkkiz il o qədər də

böyük bir zaman deyildir. Adi şəraitdə yaşayan, müstəqillik yoluna adi şəraitdə düşən ölkələr səkkiz il müddətində çox iş görə bilməzlər. Əgər nəzərə alınsa ki, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra keçmiş Sovetlər İttifaqının respublikaları ilə müqayisədə bir çox xarici və daxili çətinliklərlə rastlaşıb, onda güman etmək olar ki, bizim üçün bu səkkiz il nə qədər çətin yol olubdur.

Güman edirəm, sizə artıq bu barədə məlumatlar veriblər. Ancaq sadəcə, onu qeyd etmək istəyirəm ki, müstəqillik dövründə həyatı yenidən qurmağımıza və tutduğumuz müstəqillik yolu ilə getməyimizə mane olan ən böyük amillərdən biri Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi və bunun nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının 20 faizdən çoxunun işğal olunması, işğal edilmiş torpaqlardan bir milyondan artıq azərbaycanlının zorla çıxarılması, didərgin düşməsi, köçkün vəziyyətində yaşamasıdır.

İkincisi, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə etdiyi zaman, yəni 1991-ci ilin sonunda daxili çətinliklər içərisində yaşayırdı. Bunlar təkcə iqtisadi çətinliklər deyildi. O vaxt, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi, yəni Dağlıq Qarabağ problemi ilə əlaqədar Azərbaycanda döyüşlər, müharibə getdiyi zaman ölkənin daxilində müxtəlif qruplar, qüvvələr özlərinə silahlı dəstələr düzəldərək hakimiyyət uğrunda mübarizə aparırdılar. Bunların hamısı bir tərəfdən öz torpaqlarının qorunması sahəsində Azərbaycanı zəiflədirdi, ikinci tərəfdən də Azərbaycanın daxilində sabitliyin yaranmasına imkan vermirdi, insanlar böyük qorxu altında yaşayırdı, ölkədə hərc-mərclik, qanunsuzluq, özbaşnalıq hökm sürürdü. Bütün bunlara görə Azərbaycan öz müstəqilliyinin ilk illərində çox çətin bir dövr yaşayıbdır.

Ancaq biz gördüyümüz işlərlə bu məsələlərdə müəyyən normal vəziyyət yaratmışıq. Birincisi, 1994-cü ilin may ayında Ermənistanla Azərbaycan arasında gedən müharibə dayandırılıb

və atəşkəs rejimi tətbiq etmək məqsədi ilə saziş imzalanıbdir. Beş ildir ki, biz atəşkəs rejimi şəraitində yaşayırıq, yəni döyüşlər, müharibə yoxdur. Eyni zamanda sülh də yoxdur. Çünki Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olunmayıb və işğal edilmiş torpaqlar azad olunmayıbdır. Ancaq beş ildən artıq sürən atəşkəs rejimi Azərbaycanın daxilində rahatlıq yaradıb, ictimai-siyasi sabitliyin yaranmasına kömək edib və iqtisadiyyatla, sosial problemlərlə daha da ətraflı məşğul olmağımıza imkan veribdir.

Azərbaycanda daxili vəziyyəti normallaşdırmaq, yəni ictimai-siyasi sabitliyi təmin etmək də asan olmamışdır. 1993-cü ildə Azərbaycanda daxili vəziyyət o dərəcəyə gəlib çatmışdı ki, artıq vətəndaş müharibəsi başlanmışdı və Azərbaycan parçalanırdı. Gördüyümüz tədbirlər nəticəsində vətəndaş müharibəsinin qarşısını aldığımızı, Azərbaycanı parçalanmaqdan xilas etdik. Ancaq ondan sonra da daxildə hakimiyyət uğrunda qanunsuz mübarizə, silahlı mübarizə aparan dəstələr öz əməllərindən əl çəkmədilər. 1994-cü ilin oktyabrında, - sizinlə də bu gün, oktyabrın 2-də görüşürük, - oktyabrın 3-də Azərbaycanda silahlı dövlət çevrilişinə cəhd göstərildi. Biz bunun qarşısını aldığımızı, silahlı dəstələri zərərsizləşdirdik. Ancaq ondan altı ay sonra, 1995-ci ilin mart ayında böyük bir qanunsuz silahlı dəstə Azərbaycanda yenidən silahlı dövlət çevrilişinə cəhd göstərdi. Biz onun da qarşısını aldığımızı, günahkarların çoxunu zərərsizləşdirdik.

Bütün bu hallarda, yəni 93-cü ildə vətəndaş müharibəsinin qarşısının alınmasında, 94-cü ildə və 95-ci ildə silahlı dövlət çevrilişi cəhdlərinin qarşısının alınmasında biz xalqın dəstəyindən istifadə etdik. Əgər bu işdə xalqın dəstəyi olmasaydı, Xalq bizi, hakimiyyəti müdafiə etməsəydi bunları edə bilməzdik. Çünki o silahlı dəstələr çox böyük gücə malik idilər. Burada bir neçə terror aktları həyata keçirildi. Sonrakı illərdə - 95-ci, 96-cı illərdə də bir neçə terror aktına, hətta

prezidentin təyyarəsinin raketlə vurulmasına cəhdlər göstərildi. Biz bunlardan da xilas olduq. Beləliklə, xalqın bizə dəstəyi və Azərbaycan dövlətinin özünü bir dövlət kimi qorumaq qüdrəti bizi bu ağır sınaqlardan, mərhələlərdən çıxardı.

Sonrakı illərdə Azərbaycanda daxili ictimai-siyasi vəziyyəti tədricən sabitləşdirməyə nail olduq. İndi sizi əmin edə bilərəm ki, Azərbaycanda vətəndaşlar rahat yaşayır, cinayətkarlarla mübarizə çox kəskin, vaxtında onların qarşısı alınıb. Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət tam sabitdir. Güman edirəm ki, siz özünüz Bakı ilə tanış olarkən, bəlkə də onun küçələri ilə gəzərkən vətəndaşlarımızın nə qədər sərbəst, nə qədər rahat yaşadığını görə bilərsiniz.

Mən sizə müstəqillik dövrümüzün birinci mərhələsindəki çətinliklərimiz və həyata keçirdiyimiz tədbirlər haqqında danışdım. Ancaq bu işləri görərək, biz eyni zamanda ölkəmizin başqa sahələrini də inkişaf etdirdik. Hesab edirəm ki, bu sahədə ən böyük nailiyyətimiz 1994-cü ilin sentyabr ayında Azərbaycanın Xəzər dənizindəki sektorunda “Azəri”, “Çıraq” və “Günəşli” yataqlarındakı zəngin neft-qaz ehtiyatlarının müştərək işlənilməsi haqqında dünyanın bir neçə böyük neft şirkəti ilə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin imzaladığı müqavilə oldu. Bu günlərdə həmin müqavilənin beş illiyini qeyd etdik, beş il müddətində xarici ölkələrin şirkətləri ilə gördüyümüz müştərək işlər və əldə etdiyimiz nailiyyətlər haqqında dünyaya bəyanatlar verdik.

Mən burada cənab Terri Adamsı görürəm. Sizi Burada görməkdən çox məmnunam. Mən bunu ona görə qeyd edirəm ki, cənab Terri Adams 1994-cü ildə bizimlə bərabər “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanmasında və ondan sonra həyata keçirilməsində çox aparıcı fiqurlardan biridir. Müqaviləni imzalamaq ərafəsindəki dövr çox çətin idi, çoxlu daxili və xarici təsirlərə məruz qalırdıq, çox çətinliklərlə rəstlaşırdıq. Biz bunları ötüb keçdik, müqaviləni imzaladıq.

Ondan sonra da bir çox çətinliklərlə rastlaşdıq, müqavilənin icra olunması yolunda bir çox maneələr yarandı. Ancaq biz, yəni Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti, Azərbaycan hökuməti, Azərbaycan prezidenti və Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin prezidenti cənab Terri Adams, başqa şəxslər, - hamımız birlikdə böyük işlər gördük və yaxşı nəticələr əldə etdik.

“Əsrin müqaviləsi”ndən başlayaraq Azərbaycana xarici investisiyanın cəlb olunması prosesi sürətləndi. Ötən beş ildə biz birinci müqavilədən savayı, 18 müqavilə də imzalamışıq. Bu müqavilələrin Azərbaycana ümumi sərmayəsi 60 milyard dollar təşkil edir. Beləliklə, biz gələcək 50 ilin, bəlkə də 100 ilin proqramını əldə etmişik.

Ancaq biz işimizi təkcə neft-qaz sahəsi ilə məhdudlaşdırmırıq, başqa sahələri də inkişaf etdiririk. Xarici investisiyanın başqa sahələrə də cəlb olunması məsələləri ilə məşğuluq. Məsələn, Azərbaycanda elektrik stansiyalarının tikilməsi, ölkəmizdə güclü elektrik enerjisi mənbələrinin yaradılması bizim qarşımızda duran vəzifələrdən biridir. Avropa Bankından və Dünya Bankından aldığımız kreditlərlə böyük su elektrik stansiyası tikilib, dekabr ayında o, işə başlayacaqdır. Yaponiya hökumətinin çox güzəştli, təxminən 320 milyon dollar həcmində kreditləri ilə biz keçmişdən mövcud olan “Şimal” elektrik stansiyasını yenidən tikib bərpa edəcəyik və bu da Azərbaycanda elektrik enerjisinin həm keyfiyyəti, həm də artması üçün çox böyük imkanlar yaradacaqdır.

İki gün bundan öncə biz Bakı hava limanının aerovağzal kompleksini istifadəyə verdik. Mən iftixar hissi ilə deyə bilərəm ki, bu gözəl kompleks dünyanın ən böyük şəhərlərində olan aerovağzal kompleksləri ilə müqayisə edilə bilər. Biz onu da xarici investisiya vasitəsilə və xarici ölkələrin, o cümlədən Türkiyənin və Böyük Britaniyanın şirkətləri ilə əməkdaşlıq şəraitində tikib başa çatdırdıq.

Özəl sektor çox böyük tikinti işləri aparır. Bunun üçün bütün şəraiti yaradırıq. Azərbaycana xarici investisiyanın bütün yollarla, xüsusən özəl sektor vasitəsilə gətirilməsi bizim əsas məqsədimizdir. Siz iş adamlarısınız. Ona görə sizə yaxşı məlumdur ki, hər bir ölkədə iş görmək üçün orada siyasi və mənəvi mühit lazımdır - bu, bizdə var. Ölkənin siyasi etibarlı olmalıdır - bu da bizdə var. Xaricdən gələn iş adamlarının səmərəli iş görməsi üçün müvafiq qanunlar olmalıdır - bu da bizdə var. Ancaq nəse çatışmır və bu çatışmazlıqları aradan qaldırmağa çalışırıq. Xalqımız çox mehriban, qonaqpərvər xalqdır, Azərbaycana gələn hər bir iş adamını, yaxud xarici vətəndaşı çox böyük hörmət-ehtiramla qəbul edir. Azərbaycanın prezidenti Heydər Əliyev isə bütün bu işlərin uğurlu getməsi, lazımi şərait yaradılması üçün çalışır və çalışacaqdır.

Biz iqtisadiyyatımızı bazar iqtisadiyyatı yolu ilə aparırıq. Dövlət mülkiyyətinin böyük bir qismi özəlləşdirilibdir. Özəlləşdirmə prosesi davam edir. Arzu edirik ki, xarici şirkətlər Azərbaycanda özəlləşdirmədə, xüsusən infrastrukturun, böyük sənaye müəssisələrinin, başqa sahələrin özəlləşdirilməsində fəal iştirak edə bilsinlər. Bunun üçün biz bütün imkanları yaradırıq.

Bəlkə də 10 il bundan öncə Azərbaycanda bilmirdilər ki, “Coca-cola” nədir, “pepsi-cola” nədir. Amma indi Azərbaycanda “Coca-cola” zavodu, mənə belə gəlir, iki ildir işləyir. Düənən də televiziya dan eşitdim ki, böyük bir “Pepsi-kola” zavodu istifadəyə verilibdir. Bunlar hamısı özəl sektorundur və burada çoxlu xarici investisiya dan istifadə olunur. Biz bunu alqışlayırıq və bundan sonra da şərait yaradacağıq ki, bu işlər daha da genişlənsin.

Bilirsiniz ki, Azərbaycan öz xarici siyasətində, iqtisadi siyasətində Qərb ölkələri - Amerika Birləşmiş Ştatları və Avropa ölkələri ilə daha geniş əməkdaşlıq etməyə çalışır və bu sahədə bizim yaxşı nailiyyətlərimiz var. Biz onu nəzərə alırıq

ki, birincisi, bu ölkələrdə yüksək texnika və texnologiya var. İkincisi, çoxlu vəsait var, deməli, investisiya qoymaq imkanları var. Üçüncüsü, yaxşı təcrübə var. Biz bunların hamısından istifadə etməyə çalışırıq. Şübhəsiz ki, biz qonşu dövlətlərlə də geniş mal mübadiləsi edir, ticarət aparırıq, əməkdaşlıq edirik.

Biz ölkəmizi açmışıq, qapılarımız açıqdır. Kim xeyirxah niyyətlə gəlib bizimlə əməkdaşlıq etmək istəyirsə, o, həmişə bizdən dəstək alır.

Demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət kimi, bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedən, sərbəst iqtisadiyyatı inkişaf etdirən dövlət kimi Azərbaycan bu prinsipləri həyata keçirməyə çalışır. Mən çox məmnunam ki, siz Azərbaycana gəlmisiniz, xahiş edirəm yenə də gəlsiniz. Ancaq çox arzu edərdim ki, sizin bu ziyarətinizin konkret nəticələri olsun. Məncə, burada 50 nəfərə qədər adam var, heç olmasa onlardan beşi Azərbaycanda iş görməyə başlasın. Əgər istəyirsinizsə, 10-15-i də görsün, yaxud hamınız görün. Bu arzularla mən öz sözlərimi bitirirəm. Sizi dinləməyə hazıram.

Cerald Oşayrnessi (Nümayəndə heyətinin başçısı): Azərbaycan Respublikasının prezidenti zati-aliləri cənab Əliyev! Mən hər şeydən əvvəl öz qrupumuzun hisslərini sizə çatdırmaq istərdim. Bizim qrupumuzda 12 ölkənin nümayəndələri var. Burada olanların hamısı gənc prezidentlər təşkilatının üzvləridir. Ümumiyyətlə, bizim təşkilatımızda 7 mindən çox üzv var. Burada olan hər bir üzv öz şirkətinin prezidentidir. İndi burada olan 12 ölkənin nümayəndələri sənayenin müxtəlif sahələrini təmsil edirlər. Burada iştirak edən prezidentlər beynəlxalq şirkətləri təmsil edirlər, ona görə də bizim əsas fikrimiz beynəlxalq sahədə biznesə qoşulmaqdır. Bizim çoxumuz sizin ölkənizə ilk dəfə gəlmişik. Bəziləri isə artıq burada işə başlayırlar.

Leyla Akçağllar (Nümayəndə heyətinin üzvü): - Mən Türkiyənin “Tekfen Holding” şirkətini təmsil edirəm. Biz boru kəmərlərinin çəkilməsi ilə məşğuluq. Çox şadam ki, Türkiyə şirkəti burada iş alıbdir.

Heydər Əliyev: Bakı-Supsada işləmisiniz? Çox gözəl, məmnunam.

Cerald Oşauqnessi: Xoşbəxtlikdən, qrupumuzda bu sahədə təcrübəsi olan adamlar var. Burada Qərbdə çox məşhur olan bir institutun nümayəndəsi iştirak edir. O, keçmiş sosialist ölkələrində keçid dövrünü öyrənməklə məşğuldur. Bir qədər əvvəl adını çəkdiyiniz Terri Adams da ölkəmizdə kifayət qədər təcrübə toplamışdır.

Heydər Əliyev: Ən çox təcrübə Terri Adamsdadır.

Cerald Oşauqnessi: Mən özüm Amerika Birləşmiş Ştatlarının Kanzas ştatından, Sem Braunbəkin olduğu ştatdanam. Məlum olduğu kimi, cənab senator Sem Braunbek sizin buradakı işlərinizə, fəaliyyətinizə çox böyük dəstək verir və işlərinizi çox bəyənir. Faktiki olaraq biz buraya onun məsləhəti, dəstəyi ilə gəlmişik ki, sizin ölkə ilə daha dərinləndən tanış olaq.

Deməliyəm ki, ilk təəssüratımız fantastikdir. Gözəl hava limanınız var - bu, ən birinci təəssürat idi. Həqiqətən beynəlxalq hava limanıdır. Dünən isə biz şampan şərabı və araq istehsal edən zavodda idik. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin prezidenti Natiq Əliyevlə görüşdükdən sonra neft haqqında daha çox məlumat əldə etdik. Vertolyotla dənizdə yerləşən iki platformaya – “İstiqlal” və “Çıraq” platformalarına da gedə bildik.

Heydər Əliyev: Çox sağ olun ki, oraya da getmişiniz. Çox məmnunam.

Cerald Oşauqnessi: Təəssüf edirəm ki, neftdən bir az üzümüzə sürtməyə imkan olmadı.

Heydər Əliyev: Orada neft boldur, mən ondan üzümə çox sürtmüşəm.

Cerald Oşauqnessi: Şəkillərinizi görmüşəm.

Burada özəlləşdirmə proqramı haqqında da müəyyən məlumat əldə etmişik, çox maraqlıdır. İlk təəssüratlar çox yaxşı, çox müsbətdir. Xüsusilə də bütün səviyyələrdə gördüyümüz qonaqpərvərlik.

Çox xoşbəxtik ki, bir qədər bundan əvvəl Sizin xarici siyasət məsələləri üzrə müşaviriniz Vəfa Quluzadə ilə görüşə bildik. O, bizə valehedici məlumatlar verdi, Sizin qısaca adını çəkdiyiniz məsələlər barədə geniş informasiya verdi. Elə bilirəm ki, burada aldığımız təəssüratlar çox dərinidir və uzun sürən təəssüratlar olacaqdır. Bütün nümayəndə heyətinin adından bir daha demək istəyirəm ki, təəssüratlarımız çox müsbətdir. Hesab edirəm ki, bu təəssüratlara əsaslanaraq çoxlarımız burada işə başlamaq üçün imkanlar axtaracağıq.

Xüsusilə bizə ayırdığımız vaxta görə Sizə minnətdarlığımızı bildirmək istəyirəm. Biz bilirik ki, Bakı İpək yolunun çox vacib hissəsidir. Ümid edirik ki, qarşıdakı minillikdə Bakı özünün əsrimizin əvvəlindəki şöhrətini, layiqli yerini geri qaytaracaq və təzə minillikdə yenidən neft paytaxtı olacaqdır.

Sözümün sonunda demək istəyirəm ki, biz çox ləzzətli Xəzər kürüsünün dadına da baxmışıq. Buradan Xəzər dənizinin gözəl mənzərəsini də görürük və bu, təəssüratlarımızı daha da artırır.

Cənab prezident, bütün nümayəndə heyəti adından Sizə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Sizə ən xoş arzularımı yetirirəm. İstərdim bu görüşdən xatirə olaraq Sizə nümayəndə heyətimizin adından bir hədiyyə təqdim edim. Sağ olun.

Heydər Əliyev: Çox sağ olun, təşəkkür edirəm.

Xoş sözlərinizə görə təşəkkürümü bildirirəm. Senator cənab Sem Braunbek bizim böyük dostumuzdur. Bizi çox sevindirən məsələ ondan iləarətdir ki, o, Qafqazla, xüsusən

Azərbaycanla çox yaxından maraqlanır, qədim, tarixi İpək yolunun bərpası ilə əlaqədar problemlərlə çox ciddi məşğul olur.

Siz bilirsiniz ki, qədim İpək yolunun bərpası barədə aparılan tədbirlərin təşəbbüskarlarından biri də Azərbaycandır. Çünki Azərbaycan qədim İpək yolunun ən vacib bir nöqtəsində yerləşibdir. Məhz buna görə də keçən ilin sentyabr ayında qədim İpək yolunun bərpası, TRASEKA proqramının həyata keçirilməsi ilə əlaqədar Bakıda beynəlxalq konfrans keçirildi. Bu konfransda 35 dövlət, yəni İpək yolu üzərində olan dövlətlər təmsil edilmişdi. O cümlədən, gələn nümayəndə heyətlərinin 9-nun başında ölkə prezidentləri dururdu.

Bizi çox sevindirən o oldu ki, cənab Sem Braunbek bu barədə Amerika Parlamentinə, Konqresinə gözəl bir qanun layihəsi hazırlayıb təqdim etdi. Bu ilin aprel ayında biz Vaşinqtonda, NATO-nun 50 illik yubileyində olduğumuz zaman Konqresdə hamımız birlikdə müzakirə etdik. Orada bir çox ölkələrin prezidentləri iştirak edirdi. O cümlədən, mən də orada idim. Çox gözəl müzakirə keçdi. Müzakirədə Amerika Birləşmiş Ştatlarının keçmiş dövlət katibi cənab Beyker çox gözəl nitq söylədi. Amerika prezidentinin təhlükəsizlik məsələləri üzrə keçmiş köməkçisi cənab Sem Braunbek çox gözəl nitq söylədi. Amerika Birləşmiş Ştatlarının keçmiş prezidentinin təhlükəsizlik məsələləri üzrə köməkçisi cənab Bjezinski çox gözəl nitq söylədi. Başqa şəxslər və bütün prezidentlər də nitq söylədilər. Bizi çox sevindirir ki, bu iş bu gün də davam edir. İnandırıcı ki, Amerika Konqresi bu barədə çox tutarlı qanun qəbul edəcək və qədim İpək yolunun bərpasında hamımız öz səylərimizi göstərəcəyik.

Mən minnətdaram ki, cənab Sem Braunbek sizin kimi hörmətli insanlara bizim bölgəyə, o cümlədən Azərbaycana gəlməyi tövsiyə edibdir. Rica edirəm, mənim təşəkkürümü,

minnətdarlığımı ona çatdırasınız. Sizin hamınıza gələcək işlərinizdə uğurlar arzulayıram. Ən çox istəyirəm ki, siz Azərbaycanda iş görəsiniz. Burada kürü də var, şampan şərabı da, araq da var, neft də var. Hər şey var! Sağ olun, hədiyyəyə görə də sizə çox təşəkkür edirəm.

**ALMANİYANIN BİRLƏŞMƏSİ
GÜNÜNÜN İLDÖNÜMÜ MÜNASİBƏTİLƏ
ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ
AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRLİYİNİN
TƏŞKİL ETDİYİ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ**

“Həyat park” mehmanxanası

3 oktyabr 1999-cu il

Hörmətli cənab səfir!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Mən sizi Almaniyanın milli bayramı - Almaniyanın birləşməsinin 9-cu ildönümü və AFR-in yaranmasının 50-ci ildönümü münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm, alman xalqına sülh, əmin-amanlıq, rifah arzulayıram.

Almaniya dünyada və xüsusən Avropada çox qədim tarixə, böyük mədəniyyətə, iqtisadiyyata malik olan bir ölkədir. Hələ əsrin əvvəllərində elmi-texniki tərəqqinin mövcud olması və inkişaf etməsində Almaniya, alman xalqı böyük xidmətlər göstərmişdir. ancaq, eyni zamanda Almaniya XX əsrdə böyük faciələrin də səbəbkarı olmuşdur. Birinci dünya müharibəsində, xüsusən İkinci dünya müharibəsində Avropa xalqlarının, o cümlədən bizim mənsub olduğumuz keçmiş SSRİ xalqlarının böyük itkilər verməsində alman faşizminin rolu olmuşdur.

Bu gün Almaniya Federativ Respublikasının 50 illiyini və Almaniyanın birləşməsinin 9-cu ilini bayram edərkən onu demək olar ki, alman xalqı, Almaniyanın bugünkü hakimiyyəti keçmişin bütün bu faciəli hadisələrindən nəticə çıxarmış,

indi Avropada sülhün, əmin-amanlığın yaranmasında və Avropa xalqlarının daha da sıx birləşməsində fəal rol oynayır.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra Avropada, ümumiyyətlə dünyada ağır bir dövr başlamışdır. Məhz bu zaman, 1949-cu ildə Almaniya Federativ Respublikası yaranmışdır.

Təəssüflər olsun ki, İkinci dünya müharibəsi qurtarandan sonra “soyuq müharibə” başlandı, Avropa iki yerə bölündü və getdikcə “soyuq müharibə” gücləndi, Almaniya isə iki yerə bölünmüş vəziyyətdə qaldı. Ancaq belə bir tarixi dövrdə alman xalqı Almaniya Federativ Respublikasında özünün böyük imkanlarını dünyaya nümayiş etdirdi. Cənab səfirin burada bildirdiyi kimi, AFR dağılmış Almaniyani öz dostları ilə birlikdə, yəni bir çox ölkələrin yardımı ilə qısa bir müddətdə bərpa etdi və iqtisadiyyatını inkişaf etdirdi, ölkəsini dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərindən birinə çevirdi. Ancaq eyni zamanda alman xalqı ölkənin iki yerə parçalanmasını özü üçün böyük yara hesab edirdi.

Almaniya Federativ Respublikasında elmi-texniki tərəqqinin inkişafı və ölkənin Avropada və bütün dünyada sülh-sevər siyasət aparması Avropada 80-ci illərin sonlarında, 90-cı illərin əvvəllərində böyük dəyişikliklər baş verməsinə səbəb oldu. Ancaq bu qədər xoşbəxtlik içərisində yaşayan Almaniya Federativ Respublikası eyni zamanda böyük dərd çəkirdi. Çünki xalqı, ölkəsi iki yerə parçalanmışdı. “Berlin divarı”nın dağıdılması, ondan bir il sonra isə Almaniyanın birləşməsi Avropada, bütün dünyada tarixi hadisə oldu. O vaxt bu hadisələrin dünya siyasətinə, Avropaya və o cümlədən Şərqi Avropaya, keçmiş Sovetlər İttifaqına nə qədər böyük təsir göstərəcəyini bəlkə də o qədər dərk edə bilmirdilər. Ancaq bu iki böyük hadisə - “Berlin divarı”nın dağıdılması, Almaniyanın birləşməsi Sovetlər İttifaqı kimi böyük bir imperiyanın qısa bir müddətdə dağılmasına da səbəb oldu.

Beləliklə, bunların hamısı Avropanı və bütün dünyanı

narahat edən “soyuq müharibə”yə son qoydu. SSRİ xalqları azadlıq aldılar. Vaxtilə SSRİ-nin tərkibində olan müttəfiq respublikalar müstəqillik əldə etdilər. Azərbaycan, nəhayət, öz arzusuna, istəyinə - dövlət müstəqilliyinə gəlib çatdı. Təbiidir ki, - bunu etiraf etmək lazımdır, - əgər o illər Avropadakı proseslər sürətli inkişaf etməsəydi, Şərqi Avropa ölkələrində böyük dəyişikliklər baş verməsəydi Sovetlər İttifaqının dağılması hələ də uzana bilərdi. Ona görə də bu tarixi hadisələr alman xalqı üçün əhəmiyyətli olduğu kimi, Azərbaycan xalqı üçün də çox əhəmiyyətlidir. Azərbaycan 8 il bundan öncə özünün dövlət müstəqilliyini elan edə bildi və indi artıq azad, sərbəst yaşayır və müstəqil dövlət kimi Dünya Birliyində özünə layiqli yer tutur.

Bu gün keçmişə, tarixə nəzər salarkən demək olar ki, “Berlin divarı”nın dağılmasına, Almanıyanın birləşməsinə almanlar avropalılar nə qədər seviniblərsə, o qədər də azərbaycanlılar sevinirlər. Bu hadisələr baş verəndə bəlkə də bunun əhəmiyyəti bir o qədər də dərk olunmurdu. Amma zaman keçdikcə bunun nə qədər böyük əhəmiyyəti olduğunu Azərbaycan xalqı dərk edir və sevinir.

Mən, ümumiyyətlə, qeyd edirəm ki, indi artıq birləşmiş, vahid Almaniya Federativ Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında gözəl əməkdaşlıq və dostluq əlaqələri yaranıb. Biz bunu yüksək qiymətləndiririk, bu əlaqələri daim genişləndirməyə çalışırıq. Siyasi əlaqələrimizi daha da inkişaf etdirmək üçün iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı çox lazımdır. Bizim mövcud iqtisadi əlaqələrimiz, deyə bilərik ki, yaxşı səviyyədədir. Burada cənab səfir bu barədə fikirlərini söylədi. Mən bunlarla razıyam.

Ancaq biz arzu edirik və istəyirik ki, Almaniya Federativ Respublikası ilə Azərbaycan arasında iqtisadi və bütün başqa sahələrdə əlaqələr daha da yüksək səviyyədə olsun.

Azərbaycan demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlətdir və quruculuq prosesini həyata keçirir. Azərbaycanda demokratiya

inkişaf edir, ölkəmiz bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedir və bu sahədə xeyli nailiyyətlər əldə edibdir. Dövlətimiz xarici sərmayənin ölkəmizə gəlməsinə böyük maraq göstərir və bunun üçün imkanlar yaradıbdır. Bunların hamısı, şübhəsiz ki, Almaniyanın Azərbaycanla daha da çox iş görməsi üçün əsas yaradıbdır. Hesab edirəm ki, biz - həm Almaniya, həm də Azərbaycan bu yolla gedirik və gələcəkdə böyük nailiyyətlər əldə edə bilərik.

1996-cı ildə Almaniya Federativ Respublikasında rəsmi səfərdə olarkən həm hökumət və dövlət başçıları ilə, həm də böyük şirkətlərlə, iş adamları ilə görüşlərim və ondan sonra əlaqələrimizin sürətlənməsi məni inandırır ki bizim iqtisadi əməkdaşlığımız, digər sahələrdə olan əlaqələrimiz bundan sonra daha da uğurlu olacaqdır.

Almaniya Avropada ən böyük iqtisadi potensiala malik olan ölkədir. Almaniyanın böyük şirkətləri dünyanın müxtəlif ölkələrində iş görürlər, böyük sərmayə qoyurlar. Mən bu bayram günündə onları Azərbaycana gəlməyə və bizimlə müştərək iş görməyə bir daha çağırıram. Bir fakt desəm, güman edirəm, bizim alman dostlarımız məndən inciməzlər. Düşünmək lazımdır ki, Avropanın kiçik dövlətlərindən biri olan Norveçin Azərbaycana ayırdığı sərmayə Almaniyanın ölkəmizə qoyduğu sərmayədən çoxdur. Hesab edirəm ki, Almaniya bununla razılaşmamalıdır. Bir sözlə, mən bununla sizi Azərbaycanla iqtisadi əlaqələri genişləndirməyə daha da həvəsləndirmək istəyirəm. Məqsədimiz Almaniya Federativ Respublikası ilə Azərbaycan arasında olan dostluq və əməkdaşlığı daim inkişaf etdirməkdən ibarətdir.

Bu bayram münasibətilə sizi bir daha təbrik edirəm, alman xalqına uğurlu gələcək və çox xoşbəxt günlər arzulayıram. Almaniya Federativ Respublikasına, onun hökumətinə, dövlətinə gələcəkdə də özünün böyük imkanlarından istifadə edərək Avropada, bütün dünyada sülhün, əmin-amanlığın qorunub saxlanılmasında uğurlar arzulayıram. Bayramınız mübarək olsun! Çox sağ olun.

GÖRKƏMLİ SƏYYAH VƏ ALİM TUR HEYERDALA

Hörmətli Tur Heyerdal, sizi - dünya şöhrətli səyyahı və alimi, Azərbaycanın böyük dostunu anadan olmağınızın 85 illiyi münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm.

Tədqiqatlarınızı, Azərbaycanın qədim maddi mədəniyyət abidələrinin, Azərbaycan-Norveç tarixi əlaqələrinin araşdırılması və təbliği ilə bağlı fəaliyyətinizi yüksək qiymətləndirirəm.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik və yeni-yeni uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 oktyabr 1999-cu il

**AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB UİLYAM C.KLİNTONA**

Hörmətli cənab prezident!

"Əsrin müqaviləsi"nin beşinci ildönümü münasibətilə səmimi təbriklərinizə görə sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Xəzərin Azərbaycan sektorundakı zəngin neft və qaz yataqlarının birgə işlənilməsində Amerika şirkətlərinin iştirakına böyük əhəmiyyət verirəm. Enerji ehtiyatlarımızın hasil olunması və dünya bazarlarına çatdırılması işində Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinin, xüsusən də sizin səylərinizi yüksək qiymətləndirirəm.

Ümidvaram ki, Xəzər dənizinin karbohidrogen ehtiyatlarının istismarı və nəqlinə dair birgə layihələrimizin həyata keçirilməsi sahəsində əməkdaşlığımız bundan sonra da müvəffəqiyyətlə davam edəcəkdir.

Əminəm ki, strateji xarakter almış Azərbaycan-ABŞ əməkdaşlığı və tərəfdaşlığı regionumuzda sülhün, sabitliyin və təhlükəsizliyin təmin edilməsi işinə sanballı töhfə verəcək, xalqlarımızın və ölkələrimizin mənafeləri naminə daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə və dost Amerika xalqına ən xoş arzularımı çatdırıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 oktyabr 1999-cu il

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB SÜLEYMAN DƏMİRƏLƏ**

Hörmətli cənab prezident!

Əziz dostum və qardaşım!

"Əsrin müqaviləsi"nin beşinci ildönümü münasibətilə səmimi təbriklərinizə görə sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Xəzərin Azərbaycan sektorundakı zəngin neft və qaz yataqlarının birgə işlənməsində və nəqlində Türkiyənin iştirakına böyük əhəmiyyət verirəm. Enerji ehtiyatlarımızın dünya bazarlarına çatdırılması üçün Bakı-Ceyhan əsas boru neft kəməri layihəsinin həyata keçirilməsinə yönəlmiş söylərinizi yüksək qiymətləndirirəm.

Əminəm ki, xalqlarımızın və ölkələrimizin mənafeləri naminə qarşılıqlı surətdə faydalı əməkdaşlığımız bundan sonra da daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Qardaş Türkiyənin məruz qaldığı zəlzələ ilə əlaqədar bir daha dərdinizə şərik çıxdığımı bildirir və fəlakətin nəticələrinin tezliklə aradan qaldırılmasını arzulayıram.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, işlərinizdə uğurlar, dost Türkiyə xalqına sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq diləyirəm.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 oktyabr 1999-cu il

**YAPONİYANIN BAŞ NAZİRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB KEYDZO OBUÇİYƏ**

Hörmətli cənab Baş nazir!

"Əsrin müqaviləsi"nin beşinci ildönümü münasibətilə səmimi təbriklərinizə görə sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Xəzərin Azərbaycan sektorundakı zəngin neft və qaz yataqlarının birgə işlənilməsində Yaponiya şirkətlərinin iştirakına böyük əhəmiyyət verirəm. Enerji ehtiyatlarımızın hasil olunması, neft və kimya sənayemizə investisiyalar qoyulması işində Yaponiya hökumətinin səylərini yüksək qiymətləndirirəm.

Ümidvaram ki, Xəzər dənizinin karbohidrogen ehtiyatlarının istismarına dair birgə layihələrimizin həyata keçirilməsi sahəsində əməkdaşlığımız bundan sonra da müvəffəqiyyətlə davam edəcəkdir.

Əminəm ki, Azərbaycan-Yaponiya əlaqələri xalqlarımızın və ölkələrimizin mənafeləri nəminə daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, işlərinizdə uğurlar, dost Yaponiya xalqına sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 oktyabr 1999-cu il

**NORVEÇ KRALLIĞININ BAŞ NAZİRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB KUEL MAQNE BONDEVİKƏ**

Hörmətli cənab Baş nazir!

"Əsrin müqaviləsi"nin beşinci ildönümü münasibətilə səmimi təbriklərinizə görə sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Xəzərin Azərbaycan sektorundakı zəngin neft və qaz yataqlarının birgə işlənilməsində Norveç şirkətlərinin iştirakına böyük əhəmiyyət verirəm. Enerji ehtiyatlarımızın hasil olunması və dünya bazarlarına çatdırılması işində Norveç hökumətinin səylərini yüksək qiymətləndirirəm.

Ümidvaram ki, Xəzər dənizinin karbohidrogen ehtiyatlarının istismarına daim birgə layihələrimizin həyata keçirilməsi sahəsində əməkdaşlığımız bundan sonra daha da genişlənəcəkdir.

Əminəm ki, Azərbaycan-Norveç əlaqələri xalqlarımızın və ölkələrimizin mənafeləri naminə daim inkişaf edəcəkdir.

Sizə və dost Norveç xalqına ən xoş arzularımı çatdırıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 oktyabr 1999-cu il

**BELÇİKA KRALLIĞININ BAŞ NAZİRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB Gİ VERXOFSTADA**

Hörmətli cənab Baş nazir!

"Əsrin müqaviləsi"nin beşinci ildönümü münasibətilə səmimi təbriklərinizə görə sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Xəzərin Azərbaycan sektorundakı zəngin neft və qaz yataqlarının birgə işlənilməsində ölkənizin iştirakına böyük əhəmiyyət verirəm.

Əminəm ki, enerji ehtiyatlarımızın hasil olunmasına və nəqliyə dair birgə layihələrimizin həyata keçirilməsi sahəsində əməkdaşlığımız bundan sonra da müvəffəqiyyətlə davam edəcəkdir.

Sizə və dost Belçika xalqına ən xoş arzularımı çatdırıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 oktyabr 1999-cu il

**İKİ MÜQƏDDƏS OCAĞIN XADİMİ,
SƏUDİYYƏ ƏRƏBİSTANI MƏMLƏKƏTİNİN
KRALI ƏLAHƏZRƏT FƏHD BİN
ƏBDÜLƏZİZ AL SƏUDA**

Əlahəzrət!

"Əsrin müqəviləsi"nin beşinci ildönümü münasibətilə səmimi təbriklərinizə görə sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Xəzərin Azərbaycan sektorundakı zəngin neft və qaz yataqlarının birgə işlənilməsində ölkənizin iştirakına böyük əhəmiyyət verirəm.

Ümidvaram ki, Xəzər dənizinin karbohidrogen ehtiyatlarının istismarına dair layihələrimiz bundan sonra da müvəffəqiyyətlə həyata keçiriləcəkdir.

Əminəm ki, Azərbaycan ilə Səudiyyə Ərəbistanı arasındakı dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın və ölkələrimizin mənafeləri naminə daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, işlərinizdə uğurlar diləyir, dost Səudiyyə Ərəbistanının xalqına ən xoş arzularımı çatdırıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 oktyabr 1999-cu il

**UKRAYNA PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB LEONİD KUÇMAYA**

Hörmətli Leonid Daniloviç!

"Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasının beşinci ildönümünün bayram edilməsi münasibətilə səmimi təbrikinizə görə sizə ürəkdən təşəkkür edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycanın və Ukraynanın hərtərəfli əməkdaşlığı, o cümlədən Xəzərin enerji ehtiyatlarının nəqli və emalı sahəsində əməkdaşlığı ölkələrimizin iqtisadi inkişafına və çiçəklənməsinə kömək edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, böyük uğurlar, qardaş Ukrayna xalqına sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 oktyabr 1999-cu il

**GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB EDUARD ŞEVARDNADZEYƏ**

Hörmətli Eduard Amvrosiyeviç!

"Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasının beşinci ildönümünün bayram edilməsi münasibətilə səmimi təbrikinizə görə sizə ürəkdən təşəkkür edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycanın və Gürcüstanın hərtərəfli əməkdaşlığı, o cümlədən Xəzərin enerji ehtiyatlarının nəqli sahəsində əməkdaşlığı ölkələrimizin iqtisadi inkişafına və çiçəklənməsinə kömək edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, böyük uğurlar, qardaş Gürcüstan xalqına sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 oktyabr 1999-cu il

**ÖZBƏKİSTAN PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB İSLAM KƏRİMOVA**

Hörmətli İslam Əbdüqəniyeviç!

"Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasının beşinci ildönümünün bayram edilməsi münasibətilə səmimi təbrikinizə görə sizə ürəkdən təşəkkür edirəm.

Bu həqiqətən tarixi hadisə regionumuzun ölkələrinin sosial-iqtisadi inkişafı və çiçəklənməsi üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Əminəm ki, xalqlarımız arasında çoxəsrlik kökləri olan dostluq və əməkdaşlıq bundan sonra da dərinləşəcək və genişlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, işdə uğurlar, qardaş Özbəkistan xalqına sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 oktyabr 1999-cu il

**QAZAXISTAN RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB NURSULTAN NAZARBAYEVƏ**

Hörmətli Nursultan Abişeviç!

"Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasının beşinci ildönümünün bayram edilməsi münasibətilə səmimi təbriklərinizə görə sizə ürəkdən təşəkkür edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycanın və Qazaxıstanın hərtərəfli əməkdaşlığı, o cümlədən Xəzərin enerji ehtiyatlarının nəqli sahəsində əməkdaşlığı ölkələrimizin iqtisadi inkişafına və çiçəklənməsinə kömək edəcəkdir.

Sizə və qardaş Qazaxıstan xalqına xoşbəxtlik və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 oktyabr 1999-cu il

**BÖYÜK BRİTANIYA VƏ ŞİMALİ
İRLANDİYA BİRLƏŞMİŞ KRALLIĞININ
BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB
TONİ BLEYRƏ**

Hörmətli cənab Baş nazir!

"Əsrin müqaviləsi"nin beşinci ildönümü münasibətilə səmimi təbriklərinizə görə sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Xəzərin Azərbaycan sektorundakı zəngin neft və qaz yataqlarının birgə işlənilməsində Böyük Britaniya şirkətlərinin iştirakına böyük əhəmiyyət verirəm. Enerji ehtiyatlarımızın hasil olunması və dünya bazarlarına çatdırılması işində Britaniya hökumətinin səylərini yüksək qiymətləndirirəm.

Ümidvaram ki, Xəzər dənizinin karbohidrogen ehtiyatlarının istismarı və nəqlinə dair birgə layihələrimizin həyata keçirilməsi sahəsində əməkdaşlığımız bundan sonra da müvəffəqiyyətlə davam edəcəkdir.

Əminəm ki, Azərbaycan-Britaniya əlaqələri xalqlarımızın və ölkələrimizin mənafeləri nəminə daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə və dost Britaniya xalqına ən xoş arzularımı çatdırıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 oktyabr 1999-cu il

**BÖYÜK BRİTANIYA VƏ ŞİMALİ
İRLANDİYA BİRLƏŞMİŞ KRALLIĞININ
BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB
TONİ BLEYRƏ**

Hörmətli cənab Baş nazir!

London şəhəri ətrafında baş vermiş ağır dəmir yol qəzası nəticəsində çoxsaylı insan tələfatı xəbəri məni dərinləndirdi.

Bu faciə ilə əlaqədar sizə, həlak olanların qohumlarına və yaxın adamlarına dərin hüznə başsağlığı verir, yaralananların və xəsarət alanların tezliklə sağalmasını arzu edirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 6 oktyabr 1999-cu il

**YƏMƏN ƏRƏB RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ƏLİ ƏBDULLAH SALEHƏ**

Hörmətli cənab prezident!

Sizi yenidən Yəmən Ərəb Respublikasının prezidenti seçilməyiniz münasibətilə səmimi-qəlbədən təbrik edirəm.

Ölkələrimiz və xalqlarımız arasında təşəkkül tapmış dostluq münasibətlərini yüksək qiymətləndirirəm. Ümidvaram ki, başçılıq etdiyiniz hökumət Azərbaycan-Yəmən əlaqələrinin genişləndirilməsi, ölkələrimiz arasındakı əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi sahəsində səmərəli fəaliyyət göstərəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, dost Yəmən xalqına sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 7 oktyabr 1999-cu il

ALMANİYANIN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

7 oktyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Cənab səfir, bu yaxınlarda siz məndən xahiş etdiniz ki, Azərbaycana sərmayə qoyan və onu artıracaq iri şirkətinizin nümayəndəsini qəbul edim. Budur, indi mən sizi qəbul edirəm və dinləməyə şadam.

Kristian Zibek (*Almaniyanın Azərbaycandakı səfiri*): Zəti-aliləri cənab prezident, icazə verin, vaxt tapıb bu gün bizi qəbul etdiyinizə görə öz təşəkkürümü bildirim.

Almaniyanın birləşməsinin ildönümü günü ilə əlaqədar oktyabrın 3-də çıxışınızda arzu etdiniz ki, bacardıqca daha çox alman firmaları ölkənizə sərmayə qoysunlar. Düşünürəm ki, doktor Viçoriki Sizə təqdim etməyə lüzum yoxdur. O, iki il əvvəl ölkənizdə olmuşdur. Cənab Viçorik Berlinin "Berliner Vasser Betribe" Su Şirkəti idarə heyətinin sədridir. Respublikanıza çox böyük məbləğdə sərmayə qoymağı qəti qərara almış alman firmasının nümayəndəsi kimi onun burada olmasına xüsusilə şadam. "Berliner Basser Betribe"-nin fəaliyyətinin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu şirkət Bakı şəhəri infrastrukturunun inkişafına kapital qoymağa hazırdır. Beləliklə, digər müəssisələrin də infrastrukturuna gələcək sərmayələr üçün zəmin hazırlanacaqdır.

İcazənizlə deyim ki, mənim hökumətim bu layihəyə böyük diqqət yetirir. Əgər biz bu layihəni birgə səylərlə həyata keçirməyə müvəffəq olsaq, onda bu, yəqin ki, digər alman şirkətlərinə mühüm işarə verəcəkdir. Siz özünüz bilirsiniz ki,

ölkələrimiz arasında iqtisadi münasibətlərin potensialı hələ tamamilə tükənməyibdir.

Bu gün "Berliner Vasser Betribe" Bakı şəhər kanalizasiya sisteminin yenidən qurulması layihəsinə sərmayə cəlb olunması üçün şirkətin özü tərəfindən aparılmış texniki-iqtisadi əsaslandırmanın nəticələrini təqdim etdi. İcazənizlə, cənab Viçorika söz verərdim. O, Sizə bu iş barədə qısaca danışar.

Bertron Viçorik (*Almaniyanın "Berliner Vasser Betribe" Su Şirkəti idarə heyətinin sədri*): - İcazə verin, Sizinlə görüşmək imkanına görə Sizə ürəkdən təşəkkür edim.

Bir vaxtlar biz Bakı şəhəri infrastrukturunun daha da inkişaf etdirilməsinə öz töhfəmizi verməyə hazır olduğumuzu bildirmişdik. Bundan əvvəl biz İngiltərə firması ilə birlikdə Bakı şəhər su təchizatı sisteminin yenidən qurulmasının texniki-iqtisadi əsaslandırmasını hazırlamışdıq. Biz Bakının kanalizasiya sisteminin yenidən qurulmasına dair gələcək sərmayə proqramı üçün texniki-iqtisadi əsaslandırmanın işlənilib hazırlanmasına öz vəsaitimizi qoymuşuq. Zənnimcə, biz işi uğurla başa çatdırmışıq. Bir daha demək istəyirəm ki, texniki-iqtisadi əsaslandırmanın işlənilib hazırlanması ilə məşğul olan komandamıza bir sıra yüksək ixtisaslı yerli mütəxəssisləri daxil etmişik və onların köməyi ilə biz konkret nəticələrə gəlməyə müvəffəq olduq. Həmin nəticələri bu gün təqdim etdik.

Bu layihə üzrə sonrakı addımlarımız necə olacaqdır?

Birinci mərhələdə kanalizasiya sisteminin yenidən qurulması sahəsində üstün əhəmiyyətli tədbirlər görülməsi üçün layihəyə 135 milyon dollar sərmayə qoymaq niyyətindəyik. Biz ilk növbədə kanalizasiya şəbəkələrinin təmizlənməsinə və nasos stansiyalarının modernləşdirilməsinə böyük diqqət yetiririk, çünki onlar xüsusən yağışlar dövründə böyük gərginliyə məruz qalır.

İkinci mərhələdə "Bakkanalizasiya" müəssisəsinin gəlirini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəltmək niyyətindəyik və əlbəttə, onun modernləşdirilməsi üçün mühüm tədbirlər hazırlama-

lıyıq. Yaxın illərdə ayrı-ayrı rayonları ictimai kanalizasiya sisteminə qoşmaq, iki yeni aerasiya, yəni təmizləmə qurğusu da inşa etmək lazımdır.

Hesab edirik ki, yaxın 10-15 ildə 1,1-1,5 milyard dollar həcmində sərmayə qoyulacaqdır. Bu, olduqca böyük həcmdə işdir və biz onu yerinə yetirəcəyik. Əlbəttə, bununla əlaqədar olaraq tariflər qaldırılmalıdır. Aydınır ki, heç də bütün istehlakçıların yüksək tariflərlə haqq ödəməyə imkanı yoxdur. Buna görə də yeni tariflər müəyyən edilərkən sosial-siyasi cəhətləri də nəzərə almaq lazımdır.

Sizin şəhərinizin meri ilə biz səhmdar cəmiyyəti formasında müştərək müəssisə yaratmaq barədə razılığa gəlmişik. Biz müəyyən məbləğdə kapital qoymağa tam hazırıq. Bu barədə hələ danışıqlar aparılmalıdır. Bugünkü danışıqlarımızda mən bir neçə dəfə nəzərə çarpdırdım ki, bu mühüm sərmayələri dövlət təminatı olmadan qoymaq lazımdır. Belə çıxır ki, biz öz səyləri ilə sərmayə qazanmaq iqtidarında olan müştərək müəssisə yaratmaq niyyətindəyik.

Qarşımızda, həqiqətən, olduqca böyük həcmdə iş durur. Mənə elə gəlir ki, dörd illik əməkdaşlığımız ərzində topladığımız təcrübə bu işi görməkdə bizə kömək edəcəkdir. Sizi əmin edə bilərəm ki, təqdimatımızdan, bütün faktlar, rəqəmlər, bütün material, sənədlər dərc olunduqdan sonra banklar bizimlə əməkdaşlığa, bizimlə birlikdə lazımı məbləğdə sərmayə qoymağa hazır olduqlarını bildirdilər.

Heydər Əliyev: Bakı şəhərinin su təchizatı sistemi və kanalizasiya sistemi şəhərin həyatında çox mühüm sahələrdir. Mənə 1969-cu ildən başlayaraq bu məsələ ilə məşğul olmaq lazım gəlmişdir.

1969-cu ildə, mən Azərbaycanın rəhbəri olduğum ildə Bakı şəhəri içməli su sarıdan böyük çətinliklər çəkirdi. İri neft mədənləri sahibi Zeynalabdin Tağıyevin vəsaiti hesabına, mənə, 1917-ci ildə çəkilmiş şollar su kəməri Azərbaycanın

həyatında, əlbəttə, böyük rola malik idi. Lakin həmin vaxtadək şəhər əhalisinin artması, onun sənaye müəssisələrinin çoxalması ilə əlaqədar olaraq bu su kəməri şəhərin tələbatını daha ödəyə bilmirdi. Üstəlik, o vaxtlar vəziyyət elə kəskin idi ki, bu, bizi təcili tədbirlər görmək məcburiyyətində qoydu.

Qısa müddətdə biz Kür su kəmərinin inşası etdik. Biz Kürdən 135 kilometr uzunluğunda su kəməri çəkdik. Siz bir mütəxəssis kimi bunun nə demək olduğunu bilirsiniz. Bu, sadəcə boru deyildir, bu, çayın sahilində çox böyük təmizləmə qurğularıdır. Çünki Kürdə su bulanlıqdır və müəyyən dərəcədə çirklidir. Bu, su vurmaq üçün iri nasos stansiyalarıdır və təbii olaraq, şəhərdə paylayıcı şəbəkədir.

Bu su kəmərinin təxminən bir ilə çəkilə, 1970-ci ilin payızında Bakıya su verdiyimiz günü özüm üçün xoşbəxt gün sanıram. Bu, böyük bir bayram idi.

Bilirsiniz, siz mənə ömrümün çox maraqlı bir səhifəsini xatırlatdınız. Mən bunların hamısını unutmuşdum. Lakin indi siz su təchizatından və başqa məsələlərdən danışdıqda mən o vaxtları xatırladım. Mən bu problemlə hər gün məşğul olurdum. Sizin bilməyiniz üçün deyim ki, Zeynalabdin Tağıyevin 1917-ci ildə çəkdiyi şollar su kəmərinin sonradan 1970-ci ildə inşa edilmiş Kür su kəməri Bakı şəhərinin su təchizatının təmin olunması üçün ikinci iri su kəməri idi.

Sonrakı illərdə biz su kəməri sisteminin gücünü artırıdık, çünki iki-üç ildən sonra bir xətt, bir boru kəməri Bakı üçün az idi. Biz ikinci boru kəmərinin, o vaxtlar deyildiyi kimi, ikinci qolu çəkdik, sonra üçüncü su kəmərinin inşası etdik. Bunu çəkmək artıq asan idi. Ən başlıcası budur ki, su sarıdan gərginlik 1970-ci ildə aradan qaldırıldı.

O vaxtlar mən daha nə ilə məşğul olurdum? Bakı şəhərində su itkisinə qarşı mübarizə ilə. Siz almanlar, avropalılar bəlkə də bilmirsiniz ki, bizdə, Bakıda kimin nə qədər su işlətdiyini ölçmək üçün nə mənzillərdə, nə də müəssisələrdə

sayğaclar yox idi. Bundan əlavə, mənzillərdə sudan istifadənin o vaxtkı sistemi - unitazlar və sair elə idi ki, su hey axırdı. Bu problem daha mürəkkəb oldu. Mən su itkisi ilə onda da mübarizə aparırdım və onlardan bu gün də tələb edirəm ki, su itkisinə yol verməsinlər.

Doğrudur, su kəməri sistemi işlənilib korlanıb və bunun nəticəsində də böyük su itkisi olur. Ona görə də bir neçə il əvvəl biz Bakı şəhərinin su təchizatını yaxşılaşdırmaq üçün Dünya Bankından, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankından 94 milyon dollar məbləğində kredit götürdük. Bir sözlə, gördüyünüz kimi, mən mütəxəssis olmasam da, bu problemə yaxşı bələdəm.

O ki qaldı Bakı şəhərinin kanalizasiya sisteminə, bu, daha mürəkkəb məsələdir. Bir çox illər çirkab təmizlənmədən kanalizasiya ilə Xəzər dənizinə axıdılmışdır. Təbii ki, bu, bizi narahat edirdi. 70-ci illərdə mən bu məsələ ilə də məşğul olurdum. Biz Bakı şəhərinin böyük kanalizasiyasının inşasına dair iri bir layihə hazırladıq. Layihədə dəniz sahilində, Zığ qəsəbəsi rayonunda təmizləmə qurğuları yaradılması nəzərdə tutulurdu. Layihədə hətta təmizlənmiş sulardan təsərrüfat ehtiyaclarında istifadə üçün onların qaytarılması da nəzərə alınmışdı. Amma mən bu layihəni axıra çatdırı bilmədim. Sonra Azərbaycanca getdim, müxtəlif hadisələr baş verdi. Siz bu əhvalatı mənə xatırlatdınız.

Ona görə də təklifləriniz mənə aydın və anlaşıqlıdır. Oudur ki, zəhmət çəkib, onları mənə izah etməyin. Mən təkliflərinizi dərhal bəyəniyəm. Lakin sərmayədarlardan həmişə soruşuram, bu gün isə Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısından soruşdum - Pulu haradan götürəcəksiniz, hansı yolla? Sizin dediyiniz bu sözlər məni sevindirdi ki, siz pul qoyacaqsınız, müştərək müəssisə yaradacaqsınız, maliyyə mənbələrini, yəni bankları özünüz tapacaqsınız, onlar sizə kredit buraxacaq və bizdən hökumət təminatı tələb etmirsiniz. Doğrudurmu?

Bertron Viçorik: Tamamilə doğrudur. Elə məqsədımız də budur.

Heydər Əliyev: Bir sözlə, mən bu şərtlə razıyam. Əmin ola bilərsiniz ki, bu mühüm layihələrin həyata keçirilməsi üçün siz mənim tam dəstəyimdən, mənim himayədarlığımdan istifadə edə bilərsiniz. Beləliklə, sizə uğurlar arzulayıram.

Bu gün, sizinlə görüşdən əvvəl mən Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısından bu barədə məlumat aldım. Görürəm ki, onun və sizin mənə dedikləriniz eyni şeydir. Cənab səfir mənə doğru demişdi ki, o, alman sərmayələrinin Azərbaycana gəlməsi üçün hər şey edəcəkdir. Niyyətlərinizi bəyənirəm və konkret işlər gözləyəcəyəm.

Rəfael Allahverdiyev (*Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı*): Cənab prezident, bu gün təqdimat mərasimində qeyd edildi ki, 70-ci illərdə başladığınızı elə özünüz də başa çatdırmalı olursunuz. Hava limanını, Bakı şəhərinin su təchizatını, habelə 1972-ci ildə tikdirməyə başladığınız kanalizasiya sistemini qeyd etdilər. Biz bu sistemi elə Sizin dövrünüzdə başa çatdıracağıq.

Heydər Əliyev: Ümidvaram ki, layihə bu dəfə axıra çatdırılacaqdır.

Bertron Viçorik: Bu, ağır bir yoldur.

Heydər Əliyev: Başa düşürəm.

Bertron Viçorik: Düşünürəm ki, burada tamamilə sərbəst işləyə biləcək müştərək müəssisənin yaradılması yerli əhalinin xeyrinə, respublikanın xeyrinə olacaqdır.

Heydər Əliyev: Bu layihə olduqca böyük sosial əhəmiyyətə malikdir. O, insanlar üçün, vətəndaşlar üçün, Bakı şəhərinin sakinləri üçündür. Azərbaycan prezidenti kimi mənim məqsədim isə öz vətəndaşlarımızın sosial həyat səviyyəsinin, onların rifahının yüksəldilməsinə nail olmaqdır.

BAKIDA AÇILMIŞ "QƏRB-ŞƏRQ" KİNOFESTİVALININ İŞTİRAKÇILARI İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

8 oktyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Sizi Azərbaycanda ürəkdən salamlayıram. Şadam ki, Azərbaycanda kinofestivallar keçirilməsi ənənəsi artıq təşəkkül tapmışdır. Bütün bunlar çox şeyə dəlalət edir. Ona dəlalət edir ki, Azərbaycanda cəmiyyət, xalq kinonu sevir və kinoya marağı itirməyiblər. Bu həm də ona dəlalət edir ki, kino sənəti xadimləri ölkəmizə daim diqqət yetirirlər. Bunların hər ikisi bizə, xüsusən mənə çox xoşdur. Buna görə də şadam ki, siz Bakıda, Azərbaycanda kinofestival keçirməyi yenidən qərara almısınız. Əminəm ki, tamaşaçılar, kino həvəskarları sizin festival kino nümayişlərinə, eləcə də bu gün Respublika sarayında festivalın açılışına böyük maraqla gələcəklər.

Yəqin ki, sizin bir çoxunuz əvvəllər Azərbaycanda olmuşdur, ola bilsin, kimsə buraya ilk dəfə gəlmişdir. Fərqi yoxdur, zənnimcə, burada olmuşlar da, burada ilk dəfə olanlar da buraya gəlməklərindən razı qalacaqlar. Ölkəmiz yaxşı ölkədir, xalqımız qonaqpərvərdir, Bakı gözəl şəhərdir. 8 il əvvəl əldə etdiyimiz dövlət müstəqilliyi şəraitində Azərbaycan böyük çətinliklərdən keçərək yaxşı nəticələrə nail olmuşdur.

Əvvəla, sizə yəqin maraqlıdır ki, Azərbaycanda incəsənətə, mədəniyyətə, kinoya, teatra, musiqiyə maraq getdikcə artır, ölkəmizin mədəniyyət xadimləri həm cəmiyyətin, həm də

dövlətin qayğı və diqqəti ilə əhatə olunmuşlar, əlbəttə ki, mümkün dərəcədə.

Müstəqillik illərində Azərbaycan həm daxili, həm də xarici xarakterli çox mürəkkəb proseslər yolu keçmişdir. Əlbəttə, Azərbaycan üçün ən ağır olan budur ki, o, artıq 12 ildir ölkəmizin ərazisinin bir hissəsinə - Dağlıq Qarabağa Ermənistanın iddialarına görə Ermənistanla münaqişəyə cəlb edilmişdir. 1988-ci ildə başlayan bu münaqişə genişlənərək böyük müharibəyə çevrilmiş, hərbi əməliyyatlar getmiş, çox qanlar tökülmüş, çox insanlar həlak olmuş və müxtəlif məlum səbəblərə görə erməni silahlı birləşmələri Azərbaycan ərazisinin bir hissəsini işğal etməyə müvəffəq olmuşdur. Bu, Ermənistanın göz dikdiyi Dağlıq Qarabağ ərazisi və Dağlıq Qarabağ ətrafındakı rayonlardır. Bu, Azərbaycan ərazisinin birlikdə götürdükdə 20 faizidir. Həmin rayonların sakinləri olan azərbaycanlılar öz yaşayış yerlərindən qovulmuş və uzun illərdən bəri çox ağır şəraitdə, əksəriyyəti də çadırlarda yaşayırlar.

1994-cü ilin mayında biz Ermənistanla atəşkəs haqqında razılaşma əldə etdik. İndi müharibə getmir, döyüş əməliyyatları aparılmır, qan tökülmür, hər iki tərəf atəşkəs rejiminə əməl edir, lakin tam sülh də yoxdur. Bütün bu illər ərzində biz münaqişəni dincliklə nizama salmağa çalışırıq. Amma təəssüf ki, biz buna erməni tərəfinin qeyri-konstruktiv mövqeyi nəticəsində hələlik nail ola bilməmişik.

Əlbəttə, bu, gənc müstəqil dövlət üçün böyük yükdür və respublikanın iqtisadi, sosial vəziyyətinə təbii olaraq ciddi təsir göstərir.

Otən bu illərdə bizdə daxili xarakterli digər ciddi çətinliklər də olmuşdur. Təəssüf ki, keçmiş Sovet İttifaqının respublikaları ilə müqayisədə, heç yerdə Azərbaycandakı kimi hakimiyyət uğrunda daxili silahlı mübarizə getməmişdir. Müxtəlif qrupların, siyasi qüvvələrin və ya ayrı-ayrı adamların silahlı

dəstələri Azərbaycanda daxili siyasi vəziyyəti çətinləşdirir, təbii ki, qayda-qanunu və adamların rahatlığını pozurdular.

Azərbaycana bu hadisələr də böyük ziyan vurdu. Buna görə də hakimiyyət dəyişirdi. Bu, bir dəfə 1992-ci ildə, sonra isə 1993-cü ilin iyulunda baş vermişdir, o vaxt respublikada vətəndaş müharibəsi başlanmışdı və Azərbaycan fəlakət, parçalanmaq həddində idi. Biz bunun qarşısını almağa müvəffəq olduq. Lakin hakimiyyəti ələ keçirməyə can atan, bir sıra hallarda kənardan qızıışdırılan qüvvələr ayrı-ayrı dövlətlərin xüsusi xidmət idarələrinin köməyi ilə fəaliyyətini yenə də davam etdirirdilər. Bu gün oktyabrın 8-dir, oktyabrın 4-5-də isə Azərbaycanın yenidən fəlakətlə üzləşdiyi vaxtdan beş il ötmüşdür. O vaxt silahlı yolla dövlət çevrilişi etmək üçün çox ciddi cəhd göstərilmişdir. Xalqın iradəsi və gücü ilə bu cəhdi boşa çıxarmaq mümkün oldu.

Son günlər televiziyamız o günlərin televiziya kadrlarını göstərmişdir. Biz bunların hamısını yaşadıq, mən özüm hadisələrin mərkəzində oldum, buna baxmayaraq, bir daha düşünürsən - biz necə ağır günlər keçirdik. Axşamdan xeyli keçmiş mənim televiziya ilə çağırışım ilə xalq, yəqin, yarım milyondan artıq adam Prezident sarayının ətrafına topladı və öz dövlətini müdafiə etdi.

Lakin iş bununla bitmədi. Vəziyyəti qaydaya salmaq üçün bir çox digər tədbirlər görmək lazım gəldi. Yarım ildən sonra biz hakimiyyəti devirməyə çalışan adamların silahlı çıxışı ilə bir daha qarşılaşdıq. Onun da qarşısı alındı.

Bir sözlə, o illərdə həyatımız ağır, mürəkkəb olmuşdur. Lakin, hətta o ağır və mürəkkəb vaxtlarda da biz mədəniyyəti, mədəni ənənələrimizi heç zaman unutmurduq. Hətta o ağır illərdə də biz görkəmli mədəniyyət ustalarımızın - yazıçıların, şairlərin, bəstəkarların yubileylərini keçirirdik, çox böyük konsert - gecələr olurdu, teatr müntəzəm işləyirdi.

Ancaq bütün bunlar artıq arxada qalmışdır. İndi Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət sabitdir, biz xalqın sakit yaşaması üçün şərait yaratmışıq.

Bu baxımdan Azərbaycan bizi əhatə edən ölkələrlə müqayisədə hazırda bəlkə də ən sakit ölkədir.

Bizdə iqtisadiyyat da inkişaf edir. Siz bunu hətta şəhərin görkəminə əsasən də hiss edə bilərsiniz. Bakı şəhəri öz gözəlliyi ilə həmişə məşhur olmuşdur və biz bununla həmişə fəxr etmişik. Lakin son illərdə, bizdə azad sahibkarlığın, bazar iqtisadiyyatının inkişaf etdiyi, iqtisadi və sosial islahatlar aparıldığı dövrdə şəhər daha yeni görkəm alır.

Bu yaxınlarda Rüstəm İbrahimbəyov mənə dedi ki, bir neçə ay əvvəl şəhərin mərkəzindəki "Azərbaycan" kinoteatrı, - yeri gəlmişkən, o, kino həvəskarlarının neçə-neçə nəslinin olduğu yerdir, - yenidən qurulmuş, modernləşdirilmiş, burada heç zaman olmayan şeylər yaradılmışdır.

Rüstəm İbrahimbəyov (*kinodramaturq, Azərbaycan Kinematoqrafçılar İttifaqının sədri*): Biz hey gözləyirik ki, Siz haçansa vaxt tapacaqsınız...

Heydər Əliyev: Vaxt tapmaq istəyirəm, istəyirəm.

Mən o kinoteatrı xatırlayıram. Gənclik illərində biz kinonu sevirdik, o vaxtlar kinoteatrlar axşamlar adamların getdiyi başlıca yer idi. Xatırımdadır, orada foyedə həmişə estrada orkestri çalırdı, biz gəlib musiqini dinləyirdik, sonra da salona daxil olub filmə baxırdıq. Doğrudur, bəzən bilet tapmaq çətin olurdu. Yadımdadır, mən dəfələrlə növbədə dayansam da bilet ala bilməmişdim, bəzən əldən alırdım. Odur ki, bu kinoteatr, eləcə də Bakıdakı bir çox kinoteatrlar mənə Çox yaxşı məlumdur. Mənim gəncliyim Bakıda keçmişdir.

Rüstəm deyir ki, siz nəyi gözləyirsiniz - mən mütləq gələcəyəm. Elə bunun özü yenilik əlamətləridir. Bu, sizə əziz ola biləcək bir misaldır, çünki bu, sizi qalan hər şeydən yəqin daha çox maraqlandırır. Lakin belə misallar bizdə çoxdur.

Bütün bunlardan danışarkən əsas fikrə bir daha qayıdıram ki, Azərbaycanda biz hamımız incəsənətin, kinonun, mədəniyyətin böyük pərəstişkarlarıyıq. Formalar dəyişir, indi televiziya çox böyük yer tutur, Amma kino öz əhəmiyyətini itirmir. Deyirlər ki, bir çox ölkələrdə, o cümlədən keçmiş Sovet İttifaqının respublikalarında baş vermiş kinodan uzaqlaşma artıq dayanmışdır, əksinə, kinoteatrlara axın var.

Bilirəm ki, indi bəzi Qərb ölkələrində kinoteatrlara bilet tapmaq, əvvəllər bizdə olduğu kimi çətindir. Halbuki orada da televiziya var, bəlkə də bizdə olduğundan da artıqdır. Proqramlar da bizdə olduğundan çoxdur, buna baxmayaraq, adamlar kinofilmi təkcə televizorda deyil, ekranda da görmək istəyirlər. Buna görə də sizin peşəniz yaşayır və yaşayacaqdır.

Məruz qaldığınız çətinliklər məlumdur. Mən sizə bizim çətinliklərimizdən danışdım, onlar sizin çətinliklərinizdən daha mürəkkəbdir. Amma gərək nikbin olasan, irəliyə baxasan və düşünəsən ki, hər şey getdikcə daha yaxşı olacaqdır. Zənnimcə, məhz bu fikirləri Bakı festivalı da nümayiş etdirəcək, bir daha təsdiqləyəcəkdir. Mənə elə gəlir ki, siz festivaldan məmnunluq duyacaqsınız. Lakin mən vətəndaşlarımız barədə daha çox düşünürəm, onlar kino xadimləri ilə film vasitəsilə deyil, canlı olaraq görüşməkdən böyük zövq alacaqlar. Bu, həmişə xoşdur, zənnimcə, bu dəfə də belə olacaqdır. Sizə böyük uğurlar arzulayıram.

Kinofestivalın iştirakçıları prezident Heydər Əliyevin sözlərini alqışlarla qarşıladılar.

Rüstəm İbrahimbəyov: Cənab prezident, vaxt tapıb bizi qəbul etdiyinizə görə Sizə çox minnətdarıq. Bu cür görüşlər kinematoqraf üçün çox vacibdir. Asanlıqla yada sala bilərik ki, perspektivli ideya və təşəbbüslər məhz bu cür görüşlərdə meydana gəlmişdir. Məsələn, üç il bundan əvvəl belə görüşlərdən birində Siz bu festivalı dəstəklədiniz, Bakıda

beynəlxalq festival keçirmək ideyası dəstəkləndi və birinci festival üçün hətta büdcədən pul ayrıldı. Sonra biz "Filipp Morris" şirkəti ilə əlaqə yaratdıq və ikinci festival, habelə indiki festival onların sponsor yardımı ilə keçirilir. Ümidvaram ki, bu gözəl ənənə davam etdiriləcək və Şərqi Avropa üzrə vitse-prezident cənab Uayt başda olmaqla "Filipp Morris" şirkəti nümayəndə heyətinin əməkdaşlığımızın perspektivləri barədə fikrini dinləmək çox maraqlı olacaqdır.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, yenə də festivalın əsasını Avrasiya ölkələrində çəkilmiş filmlər təşkil edir. Bunlar müxtəlif festivallarda göstərilmiş ən yaxşı filmlərdir. Çox yaxşı olar ki, baxılırlar bu filmləri görsünlər.

Lakin indi bu festivalın coğrafiyasını bir qədər genişləndirmişik. Proqrama ABŞ, Türkiyə, İsrail filmləri də daxil edilmişdir. Onların nümayəndələri indi buradadırlar.

Bu, Sizin dəfələrlə nəzərə çarpdığınız kimi, onunla bağlıdır ki, Azərbaycan Şərqi və Qərbi böyük mədəni ənənələrinin qovuşduğu sərhəd ölkəsidir və burada bu əməkdaşlıq çox səmərəli şəkildə həyata keçirilir. Bu həm də Böyük İpək yolunun bərpası üçün diqqətəlayiq təşəbbüsdür. Bununla əlaqədar olaraq cari ildən festival "Şərqi-Qərbi" adlanır - biz meylləri, təmayülləri təhlil və müqayisə etmək üçün Şərqi və Qərbi kinematoqrafiyalarının nümayəndələrini bir növ dəvət edirik.

Festival çərçivəsində ilk dəfə olaraq "Freedom" festival proqramı da iştirak edəcəkdir. Bu festivalın əsası Amerika Kino Fondu tərəfindən qoyulmuşdur, fondun prezidenti cənab Heri Mak-Vey buradadır. Bu festivalın proqramı da "Filipp Morris" şirkətinin yardımı ilə keçirilir. Biz əməkdaşlığı bundan sonra da davam etdirəcəyik.

Festivalımız "Dağıdılmış körpülər" filmi ilə açılır. İstərdik ki, bu filmə Birləşmiş Ştatlarda da baxsınlar. Çünki o, Amerika-Azərbaycan filmidir. Onun rejissoru Rafiq Puyya

burada oturmuşdur. Yadınızdadır, Siz Naxçıvanda işləyərkən biz onunla birlikdə yanınıza gəlmişdik.

Biz çox təəssüflənirik ki, Siz bu gün həmin filmə baxa bilməyəcəksiniz. Bilirik, çox məşğulsunuz, ancaq ümid edirik ki, 10 gün ərzində bu filmi Sizə bəlkə də göstərdilər, belə ki, film 1991-ci ildən bəri ən yeni tariximizin bütün mühüm problemlərini, o cümlədən Qarabağ problemini əhatə edir. Bu, çox maraqlı, geniş vüsətli filmidir.

Heydər Əliyev: Mən bu filmə hökmən baxacağam.

Rüstəm İbrahimbəyov: Beynəlxalq festivalı uğurla keçirmək üçün hər hansı ölkəyə çox şərtlər gərəkdir. Lakin bir labüd şərt var - ölkənin özündə az-çox güclü və maraqlı kinematoqraf olmalıdır. 1993-cü ildə kinematoqrafımıza dövlət yardımı, - bu yardım əvvəllər dayandırılmışdı və bir neçə il biz film çəkə bilmədik, - bərpa edildikdən sonra kino haqqında qanun qəbul edildi. O, dövlət yardımını qanuniləşdirdi, son bir neçə ildə biz dörd bədii film çəkməyə müvəffəq olduq. Onlardan ikisini Eldar Quliyev yenicə başa çatdırmışdır. Çox maraqlı filmlərdir. Bundan əvvəl Rasim Ocaqov çəkdiyi filmi başa çatdırmışdı. İki filmimiz artıq festivalları gəzib dolaşır və çox yüksək qiymətləndirilir. Bunların hamısı dövlətin yardımı, kino haqqında qanun sayəsində mümkün olmuşdur.

Əlbəttə, çox əhəmiyyətlidir ki, bir çox ölkələrdən fərqli olaraq, Azərbaycanda kinematoqrafın idarə edilməsi üzrə dövlət orqanı mövcuddur. Bu, çox vacibdir, çünki təcrübə göstərmişdir ki, həmin orqanın ləğv edildiyi ölkələrdə bu, kinematoqrafın təşkilinin pozulmasına gətirib çıxarır.

Ümidvaram ki, həmkarlarım bütün bunlar barəsində öz fikirlərini söyləyəcəklər. Mən isə Sizdən xahiş edərdim ki, - bilirəm, səfərə gedirsiniz, - oktyabrın 14-də, əgər mümkün olarsa, festivalın bağlanışına gələsiniz. Siz gəlsəniz biz çox şad olardıq. Türkiyədən Türkan Şoray, Moskvadan Mixail Ulya-

nov və başqaları buraya gələcəklər, çox təntənəli bağlanmış mərasimi olacaqdır. Gələ bilsəydiniz biz çox şad olardıq.

Heydər Əliyev: Sağ olun. Bilirsiniz, siz mənim bugünkü vəziyyətimi nəzərə almalısınız. İndi məni Yaponiyanın böyük bir nümayəndə heyəti gözləyir. Mən onlarla görüşməliyəm. Sonra mənim daha bir görüşüm var. Odur ki, bu gün gecə yarısındanək bütün vaxtım proqramlaşdırılıbdır. Buna görə də gələ bilmirəm. Bilirsiniz ki, əvvəllər mən həmişə belə tədbirlərə məmnuniyyətlə gedirdim. Ayın 10-da mən həqiqətən üçgünlük səfərə gedirəm. Ayın 14-də burada olsam, sizin xahişinizi yerinə yetirməyə çalışacağam.

Endrü Uayt (*"Filipp Morris" şirkətinin vitse-prezidenti*): Cənab prezident, mənim adım Endrü Uaytdır, mən "Filipp Morris" şirkətindənəm, biz indiki festivalın sponsoruyuq. Şirkətimizin prezidenti bu gün Sizinlə görüşəcəyimi bilərək, məndən xahiş etdi ki, onun ən səmimi hisslərini Sizə çatdırım.

Keçmiş Sovet İttifaqı məkanında bu, ilk ölkədir ki, burada biz kinofestival keçirilməsinə sponsor yardımı göstəririk. Mənə çox xoşdur, mən fəxr edirəm ki, belə gözəl nümayəndə heyətinin əhatəsindəyəm. Bu gün axşam bu festivalın açılışında məmnuniyyətlə iştirak edəcəyəm. Zənnimcə, bütün bu günlər yaddaşıınızda unudulmaz günlər kimi qalacaqdır. Hər şeyə görə Sizə təşəkkür edirik.

Heydər Əliyev: Sağ olun.

Heri Mak-Vey (*Amerika Kino Fondunun prezidenti*): Cənab prezident, mənim təşkilatım - Amerika Kino Fondu yazıçılar və film prodüserləri tərəfindən təşkil olunmuşdur. Biz öz fondumuzu demokratiya ideyalarını tarixi filmlər vasitəsilə inkişaf etdirmək və yaymaq üçün yaratmışıq. Biz tarixi oxumuşuq və Sizin liderliyinizin bu ölkə üçün, bütün dünya üçün necə böyük əhəmiyyətə malik olduğunu, əlbəttə,

bilirik. Bütün kinematoqraf üçün gördüyünüz işlərə görə biz Sizə təşəkkür edirik.

Burada keçirəcəyimiz festival keçmiş Sovet İttifaqı və Şərqi Avropa məkanında təşkil edilmiş festivallardan, məncə, ən yaxşısı olacaqdır. Əlbəttə, bu festivalı məhz Bakıda keçirməyimiz, ən yaxşı filmlərin istehsalçılarının məhz buraya toplaşması təbiidir. Rüstəm İbrahimbəyovun seçdiyi ən yaxşı Azərbaycan filmlərini götürüb gələn ilin fevralında Hollivudda göstərməyi planlaşdırırıq. Biz təntənəli təqdimat mərasimi keçirəcəyik və belə düşünürəm ki, bu, Azərbaycanın Birləşmiş Ştatlardakı dostlarını ruhlandıracaqdır. Düşünürəm ki, Siz Birləşmiş Ştatlara gəldikdə biz Nyu-Yorkda, Vaşinqtonda və ya Los-Ancelesdəki bu şouları Sizə nümayiş etdirə biləcəyik.

Əlbəttə, bütün dostlarıma - Azərbaycanda təmsil olunmuş "Filipp Morris" şirkətinə, cənab Pol Omahoniyyə, İlqar Kərimova və şirkətin vitse-prezidenti Endrü Uayta təşəkkür etmək istəyirəm. Onların maliyyə yardımı olmasaydı, bu festival baş tutmazdı.

Bilirəm ki, Siz respublikanın mədəni hadisələri ilə həmişə maraqlanmısınız və bu hadisələri həmişə dəstəkləmişiniz. Buna görə Sizə təşəkkür edirəm.

Heydər Əliyev: Sağ olun.

Nikolay Vaşsenko (*Rusiya hökuməti mədəniyyət şöbəsinin müdiri*): Çox hörmətli Heydər Əliyeviç, keçən il Sizinlə görüşüm xatirimdədir, ona görə də bu il də gəlmək dəvətini məmnuniyyətlə qəbul etdim. Burada gördüklərimizə görə sağ olun. Şəhər həqiqətən dəyişir, ölkə dəyişir.

Həmkarlarının - Azərbaycan kinematoqrafçılarının bu qısa müddətdə həyata keçirməyə müvəffəq olduqları prinsipcə bir neçə mühüm məqam var. Təbii olaraq, çox vacibdir ki, dövlət kinostruktur, müstəqil kinostruktur mövcuddur. Çox vacibdir ki, kino haqqında qanun qəbul edilmişdir. Məncə, ən mühüm və ən prinsipial məqam ondan ibarətdir ki,

mədəniyyət və incəsənət kimi müdafiə edilməyən sahə dövlət başçısının bilavasitə himayəsi altındadır. Buna görə də Sizə möhkəm cansağlığı, Azərbaycan dövlətinə çiçəklənməyi arzu etmək və ümidvar olduğumu söyləmək istərdim ki, gələn il, eləcə də sonrakı illərdə biz qonaqpərvər torpağınızda yenidən görüşə biləcəyik.

Heydər Əliyev: Çox sağ olun. Sizi gələn il də dəvət edirəm.

Emil Lotyanu (*kinorejissor, Moldova*): Əziz Heydər Əliyeviç, Sizi üçüncü dəfə, - atalar üçdən deyilə, - məmnuniyyətlə bu gün görmək şərəfinə malikəm, bu birinci dəfə təxminən 20 il əvvəl olmuşdur. Siz 1981-ci ildə Aktyor evində kinematoqrafçıların qurultayında çıxış edirdiniz. Mən bu ittifaqda ilk dəfə olaraq elə bir lider gördüm ki, 15 dəqiqə onu salonda saxladılar və camaat ucadan Sizin adınızı çəkirdi. Onda dedim - mən millətin liderini gördüm. Sizi ikinci dəfə gözəl kino günündə, oktyabrda, Moskvada "Oktyabr" kinoteatrında Siz müşavirə keçirərkən gördüm. Sizi üçüncü dəfə bu gün görürəm.

Siz Azərbaycanda xalqın kinoya məhəbbətindən və münasibətinin əhəmiyyətindən danışdınız. Respublika prezidentinin kinonu sevməsi çox gözəl haldır. Əgər Siz prezident olmasaydınız, mən Sizə daha çox yaxşı sözlər deyərdim. Qorxuram ki, Siz bunu yaltaqlıq kimi qəbul edəsiniz. Amma deməliyəm ki, Sizin kimi qəddi-qamətə malik aktyorlar kino aləmində az olmuşdur. Hər halda, bilirəm ki, dünya kinosunda bunlar Pol Nyuman, Jerar Filipp və bizdə Batalovdur. Buna görə də biz artistlərimizə deyirik - məğrur, sabit və gözəl olan bu əla kişi qəddi-qamətinə malik olmağı öyrənin.

Sizin işiniz çox mürəkkəbdir. Sizə, Azərbaycana, həmkarlarıma arzu etmək istəyirəm ki, neftdən əlavə, neçə-neçə gözəl filmlər də bu ölkənin Heydər Əliyev epoxasının sərvəti olsun. Sizə ən xoş arzularımı bildirirəm.

Heydər Əliyev: Sağ olun. Bilirsiniz, siz məndə özüm üçün çox əziz xatirələri oyatdınız. Doğrudur, insan çox şeyi unudur. Həyatda mən də çox şeylər görmüşəm və çox şeyləri unutmuşam. Amma kimsə nəyisə xatırlatdıqda bu, çox xoş olur. Budur, siz bizim üç görüşümüzü yaxşı yadda saxlamısınız. İndi mən özüm də xatırladım ki, bu, həqiqətən olmuşdur. Xüsusən onu da xatırladım ki, Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsində görkəmli kinematoqrafçıların böyük bir qrupu ilə görüşmüşdüm. O vaxtlar Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü və Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini kimi mən Kinematoqrafiya Komitəsinin kuratoru idim və Sovet İttifaqında kinematoqrafın inkişafı tədbirləri haqqında böyük bir qərar - sənəd hazırlamışdım.

Mən bunun üzərində uzun illər işləmişdim. Sənədin təxmini variantı hazır olduqda mən əvvəlcə baş mütəxəssislərlə məsləhətləşmək istədim. Özü də mən onları Kremlə yanıma dəvət etmədim, Filipp Yermaşdan onları Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsinə toplamağı xahiş etdim, dedim ki, mən oraya gələcəm və biz danışıb müzakirə edərik. Yadımdadır, müzakirə bir neçə saat getdi. Orada bir çox böyük kino xadimləri var idi, onlardan bəziləri artıq dünyasını dəyişmişdir. Şadam ki, siz, Rüstəm, orada olanlar bu gün buradasınız. Mən bu görüşü yadımda saxlamışam və deməliyəm ki, bu görüş mənə çox şey verdi. Mən bundan sonra hazırladığımız sənədlər üzərində həmkarlarımla dəfələrlə işlədim. Artıq bundan sonra bütün Sovet İttifaqının kino xadimlərini "Oktyabr" kinoteatrına topladılar, mən orada böyük çıxış etdim. Mən bunu xatırlayıram.

Əlbəttə, mən sənətsünas deyiləm, kinoşünas deyiləm, amma bu çıxışı çox ciddi hazırlamışdım və zənnimcə, pis olmadı.

Siz nədənsə qədd-qaməti xatırladınız. Bununla da mənə daha bir şeyi xatırlatdınız, qoy bu, mənim tərəfimdən təvazökarsızlıq kimi səslənməsin. Məni Moskvaya keçirdikdə mən

Siyasi Bürodə işləyirdim, onun üzvü idim. Bir dəfə Amerika jurnalında mənim haqqımda məqalə verildi. Orada çox şey yazılmışdı. Orada yazılmışdı ki, Siyasi Büronun bu yuxuya getmiş üzvləri arasında Əliyev zahirən Hollivud aktyorunu xatırladır. Bunu ilk dəfədir deyirəm, məni başa düşün. O jurnal mənim arxivimdə saxlanılır. Əgər siz qəddi-qamətdən danışmasaydınız, mən bunu xatırlamazdım. Demə, Amerika Birləşmiş Ştatlarının müşahidəçiləri kimi, siz də hər şeyə diqqət yetirirsiniz.

Hocaqulu Narlıyev (*rejissor, Türkmənistan*): Heydər Əliyeviç, xalq uzun müddət ərzində həll edə bilmədiyi böyük problemlə qarşılaşdıqda, sonra bu problem həll edildikdə deyirlər - Allah bilir, görür və hər şeyi ədalətlə həll edir. Mən Azərbaycan barədə düşünəndə o günləri - ölkəniz üçün ağır vaxtların başladığı, prezidentlərin dəyişildikləri, vətəndaş müharibəsinin, Qarabağ probleminin başladığı günləri xatırlayıram. Mənə elə gəlir ki, o rejim Azərbaycan xalqı üçün çox böyük problemə çevrilmişdi. Lakin Azərbaycan xalqı kimə müraciət etməyi bilirdi. O, Sizi Naxçıvanda tapdı, Sizə müraciət etdi və bununla da özünün bütün problemlərini həll etdi. Biz buna sevinirdik. Çox sağ olun. Zənnimcə, Siz çox ağır şəraitdən çıxış yolu tapmağa qadir rəhbərə xas böyük siyasi nümunə, vətəndaş nümunəsi göstərdiniz.

Belə bir türkmən atalar sözü var - Xalqa xoşbəxtlik üz verdikdə birinci olaraq sənət adamları və quşlar gəlirlər. Məsəl üçün götürək elə Sizin kinonu. Çox sağ olun ki, kino haqqında bu qanunu qəbul etmisiniz. Bu, böyük işdir. Artıq nəticələr var. Bu il mənə "Avrasiya" teleforumunda gənc Azərbaycan rejissoruna mükafat təqdim etmək şərəfi nəsib oldu. O, həmin mükafata Sizin gözəl həmyerliniz Rostropoviç haqqında gözəl film çəkdiyi üçün layiq görülmüşdür. Anapada yenidən başa çatmış festivalda Sizin daha bir filminiz sse-

nariyə görə mükafat almışdır. Azərbaycan kinosu dünyada məşhurluq səviyyəsinə yenidən çıxır.

Siz bilirsiniz ki, Moskvada bütün 15 respublikanı öz tərkibində saxlayan yeganə bir təşkilat - Kinematoqrafçılar İttifaqı var. Ona Rüstəm İbrahimbəyov rəhbərlik edir. O, həmin təşkilata çoxdan məharətlə, müdrikliklə və cəsarətlə rəhbərlik edir. Bütün bunlara görə təşəkkür etmək istəyirəm. İndi burada festival keçirilməsi də, zənnimcə, belə bir zəruriyyətin aydın başa düşülməsinin nəticəsidir ki, xalq incəsənətsiz yaşaya bilməz. Xalqı bu sevincdən ancaq anlamaz adamlar məhrum edə bilər. Bunu başa düşənlərə çox sağ olun deyirik.

Heydər Əliyev: Sağ olun. Sizi dinləmək mənə xoş idi, çünki Türkmənistan yaxın qonşumuzdur, biz dostuq, ümumi tarixə, ümumi keçmişə, ümumi köklərə malikik. Türkmənistanın uğurları bizi həmişə sevindirmişdir. Siz bilirsiniz ki, gözəl Azərbaycan və türkmən kinorejissoru Əjdər İbrahimov azərbaycanlıdır, Amma Türkmənistanda doğulub boya-başa çatmış, öz fəaliyyətinə orada başlamış, sonra Moskvada "Mosfilm"də işləmişdir. Yeri gəlmişkən, o, mənim yaxın dostum idi, ona çox hörmət edirdim. Moskvada istefada olduğum, daha dəqiq desək, məni gözdən-nəzərdən salmağa can atdıqları, çox ağır şəraitdə yaşadığım, mənimlə çox az adamın əlaqə saxladığı vaxtlarda Əjdər İbrahimov həftədə azı bir dəfə axşam zəng edir, hal-əhval tuturdu. Mənim necə yaşamağımla maraqlanırdı. Biz onunla görüşürdük. O, vəfat etdikdə mən göstəriş verdim, biz onu buraya gətirdik və Bakıda, Fəxri xiyabanda dəfn etdik, lazım olan bütün işləri gördük.

Bir fikir verin, o, həm türkməndir, həm də azərbaycanlı, sovet kinematoqrafı üçün də çox şey etmişdir. Bir sözlə, türkmən və Azərbaycan xalqları arasında yaxınlıq və dostluq olduğunu təsdiqləmək üçün çox misallar cəmə bilərik. İndi mən çox istərdim ki, bu dostluq çox möhkəmlənsin, inkişaf etsin. Bundan ötrü bizim çox böyük imkanlarımız var.

Yeri gəlmişkən, sizdə çox yaxşı kino xadimləri var idi. Əlbəttə, ən yaxşısı sizsiniz, lakin başqaları da olmuşdur. Xatirimdədir, o vaxtlar Moskvada, "Oktyabr" kinoteatrında çox yaraşığıqlı bir qadın çıxış etdi. Bu, Aymedova idi.

Rüstəm İbrahimbəyov: O buradadır.

Heydər Əliyev: Buradadır? (*Türkənistanlı aktrisa Maya Aymedovaya müraciətlə*) Yadınızdadırmı? O, indi də çox yaraşığıqlıdır. Halbuki nə qədər vaxt keçmişdir. Bu, 1984-cü ildə olmuşdur, o vaxtdan 15 il ötmüşdür. Siz dəyişməmişiniz.

Svetlana Toma (*aktrisa, Rusiya*): Sizdən böyük bir xahişim var. Mən aktrisayam. Bu gün burada, Sizinlə görüşdə olmağım mənim üçün ağlasığmaz şərəfidir. Buna görə də çox istərdim ki, mənim üçün bu çox əlamətdar gündən arxivimdə bir yadigar qalsın. Sizdən bir xahişim var - mən öz fotoaparatımı xüsusi olaraq gətirmişəm, çünki Sizinlə şəkil çəkdirməyi çox istəyirəm. İcazə verirsinizmi?

Heydər Əliyev: Əlbəttə, Amma onda gərək hamı ilə birlikdə şəkil çəkdirək.

Y e r d ə n: Axı o, ayrıca, sonra da hamı ilə birlikdə şəkil çəkdirmək istəyir.

Heydər Əliyev: Nə deyirəm, bir halda ki, bu sizin təşəbbüsünüzdür.

YAPONİYANIN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

8 oktyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Sizi - uzaq Yaponiyadan gəlmiş qonaqları salamlayıram. Sizin buraya gəlməyinizə şadam və mən bilən, siz artıq müəyyən iş görmüsünüz.

Bizə çox xoşdur ki, son illər - Yaponiya ilə Azərbaycan arasında dostluq münasibətləri yaranmışdır və səmərəli əməkdaşlıq müvəffəqiyyətlə inkişaf edir. Biz Yaponiyanın Azərbaycana marağını alqışlayırıq və bu marağın konkret işlərdə, konkret əməkdaşlıqda təcəssümünü tapması üçün bütün tədbirləri görürük.

Mən Yaponiyaya öz rəsmi səfərimi, imperatorla, Baş nazir cənab Haşimoto, xarici işlər naziri cənab Obuçi, bir çox digər nazirlərlə və onlarla birlikdə Yaponiyanın bir çox iri şirkətləri ilə çoxsaylı görüşlərimi böyük səmimiyyətlə xatırlayıram. O vaxt biz çox mühüm dövlətlərarası sənədlər imzaladıq və fərəhlə demək istəyirəm ki, bundan sonra ölkələrimiz arasında əməkdaşlıq genişlənməyə və sürətlənməyə başladı.

Mən bunu yüksək qiymətləndirirəm ki, Yaponiya hökuməti Bakıda, Azərbaycanda "Şimal" DRES-nin tikintisinə böyük həcmdə güzəştli kredit ayırmışdır, bizim "Azərikimya" Dövlət Şirkəti "Niçimen" şirkəti ilə polietilen istehsalı üzrə birgə iş haqqında razılığa gələ bilmişdir, artıq bir sıra yapon şirkətləri - "İtoçu" və bir sıra başqaları Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı neft və qaz yataqlarına aid layihələrdə bizimlə fəal əməkdaşlıq edirlər.

Bu yaxınlarda biz Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı "Azəri", "Çıraq" və "Günəşli" neft yataqlarının işlənməsinə dair "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasının beşinci ildönümünü qeyd etdik. Bu müqavilə xarici ölkələrin bir sıra şirkətləri ilə imzalanmışdır, onların sırasına Yaponiyanın "İtoçü" şirkəti də daxildir. Həmin hadisə ilə əlaqədar mən Yaponiyanın Baş naziri cənab Obuçinin təbrik məktubunu aldım. Məktubda Azərbaycanla əməkdaşlığı inkişaf etdirmək və genişləndirmək iradəsi və istəyi ifadə olunmuşdur. Mən təbrik məktubunun özünü də, Baş nazir cənab Obuçinin öz məktubunda bildirdiyi fikirləri də yüksək qiymətləndirirəm.

Ümidvaram ki, böyük tərkibdə olan nümayəndə heyətiniz həyatımızın, xüsusən iqtisadiyyatın bəzi sahələri ilə tanış ola bilmişdir. Ümidvaram ki, sizin səfəriniz, bizim görüşümüz əməkdaşlığımızın daha da genişlənməsinə və dərinləşməsinə təkan verəcəkdir. Xahiş edirəm, buyurun.

Taro Nakayama (*Yaponiya Parlamenti Nümayəndələr Palatasının üzvü, hakim Liberal-Demokrat Partiyasının Xarici Siyasət Məsələləri Komitəsinin sədri*): Çox şadam ki, ölkənizə gəldikdən sonra mən yaqin edə bildim ki, ölkələrimiz arasında əməkdaşlıq gözlədiyimdən də yaxşı gedir.

Bizim nümayəndə heyəti Yaponiya parlamentinin üzvlərindən və hökumət orqanlarının, dövlət müəssisələrinin, habelə Özəl sektorun müəssisələrinin nümayəndələrindən ibarətdir. Hesab edirəm ki, 1998-ci ilin fevralında Yaponiyaya Sizin rəsmi səfəriniz ikitərəfli əməkdaşlığımızın əsası olmuşdur. Əminəm ki, Sizin səfəriniz sayəsində ikitərəfli əməkdaşlığımız sürətlənəcəkdir.

Bilirəm ki, oktyabrın 12-də Tokioda Azərbaycan-Yaponiya birgə iqtisadi komissiyasının iclası başlanacaqdır, Azərbaycan nümayəndə heyətinə cənab Şərifov başçılıq edir. Ümidvaram ki, qarşıdakı iclas sayəsində böyük və səmərəli nəticələr əldə olunacaqdır. Bununla əlaqədar çox şadam ki,

qarşıdakı iclas zamanı ikitərəfli əməkdaşlığın yeni layihələri barədə məktub mübadiləsi ediləcəkdir.

Nümayəndə heyətimiz Tokiodan yola düşməzdən əvvəl cənab Baş nazir Obuçi zati-aliləri cənab prezident Heydər Əliyevə ünvanlanmış öz məktubunu bizə təqdim etdi.

Heydər Əliyev: Sağ olun. Mən məktubla tanış olacağam. Baş nazir cənab Obuçinin Azərbaycana, münasibətlərimizin inkişafına belə diqqət yetirdiyinə görə, mənə məktub göndərdiyinə görə təşəkkür edirəm. Zənnimcə, bu onun təsdiqidir ki, münasibətlərimiz yüksək sürətlə inkişaf edir.

Taro Nakayama: Dövlətiniz müstəqillik elan etdiyi vaxtdan bəri Yaponiya tərəfi demokratiyaya, islahatlara, bazar iqtisadiyyatı yaradılmasına doğru irəliləyişdə ölkənizin mövqeyini daim dəstəkləmişdir. Təkrar etmək istərdim ki, Yaponiya tərəfi bu sahədə əməkdaşlığı indiyədək həyata keçirmiş və bu sahədə əməkdaşlığı bundan sonra da davam etdirmək niyyətindədir. Yaponiya Qafqaz bölgəsinin ölkələri arasında Sizin dövlətinizə ən böyük əhəmiyyət verir. Buna belə bir fakt sübutdur ki, gələn ilin yanvarında Yaponiya hökuməti Azərbaycanda, Bakıda öz nümayəndəliyini-səfirliyini açacaqdır.

Beynəlxalq vəziyyətin dəyişdiyi şəraitdə Sizin ölkəniz Avropa ilə Asiya arasında mühüm məntəqə olaraq qalır. Bilirəm ki, cənab prezident İpək yolu regionunun dirçəldilməsi üçün böyük səylər göstərir. Bununla əlaqədar Sizə məlumat vermək istərdim ki, Yaponiya xarici siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri İpək yolu ölkələrini dəstəkləməkdən ibarətdir.

Heydər Əliyev: Sağ olun. Yaponiyanın Baş naziri cənab Obuçinin mənə verilmiş məktubuna görə sizə bir daha təşəkkür edirəm. Yaponiyanın Azərbaycana diqqət yetirdiyinə görə, Yaponiyaya səfərimlə əlaqədar söylədiyiniz xoş sözlərə görə sizə təşəkkür edirəm.

Qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycan dövlət müstəqilliyinə

nail olduqdan sonra dünyanın bir çox ölkələri ilə münasibətlər yaratmağa çalışmışdır və biz bunu həyata keçirə bildik. Bu baxımdan digər ölkələrlə müqayisədə Yaponiya ilə münasibətlərimiz geri qalırdı. Yəni, münasibətlərimiz bir çox Avropa ölkələri ilə, Birləşmiş Ştatlarla, Şərq ölkələri ilə müqayisədə xeyli sonra yaradılmağa başlandı. Lakin ölkələrimiz arasında münasibətlər yaradıldıqdan sonra bu münasibətlərin inkişaf sürəti bir çox hallarda başqa ölkələrlə münasibətlərimizin inkişaf sürətini üstələyir. Bu, bizi sevindirir. Biz münasibətlərimizin sürətini həqiqətən artırmaq üçün tədbirlər görürük və konkret praktiki nəticələrə bacardıqca tez nail olmaq üçün hər şey edəcəyik.

Yaponiyaya səfərim zamanı mən Yaponiya hökumətindən xahiş etdim ki, Azərbaycanda öz səfirliyini açsın. Mənə söz verildilər. Buna görə də sizin bu məlumatınıza şadam ki, 2000-ci ilin əvvəllərindən Yaponiya hökumətinin Bakıda səfirliyi fəaliyyətə başlayacaqdır.

Yaponiyanın digər Qafqaz ölkələri ilə müqayisədə Azərbaycanla münasibətlərə xüsusi əhəmiyyət verdiyi barədə söylədiyiniz sözləri eşitmək mənə xoşdur. Yeri gəlmişkən, bunu biz də çox qiymətləndirir, hesab edirik ki, son illər Yaponiya ilə Azərbaycan arasında yaranmış münasibətlər ölkəmiz üçün müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Biz demokratikləşdirməni həyata keçirərək, bazar iqtisadiyyatını, sərbəst iqtisadiyyatı bərqərar və inkişaf etdirərək, Azərbaycana xarici sərmayələr cəlb olunması siyasəti apararaq ölkəmizin iqtisadi, sosial inkişafına çalışırıq. Bunlar xarici siyasətimizin əsas prinsipləridir. Qeyd etmək xoşdur ki, burada konsepsiyalarımız, mövqelərimiz, prinsiplərimiz tamamilə uyğun gəlir. Artıq Azərbaycanda Yaponiyanın xeyli kapitalı var, yaxın vaxtlarda bu kapital daha çox olacaqdır. Yaponiya hökumətinin bizə verdiyi güzəştli kredit, - bu isə üst-üstə 320 milyon dollardan artıqdır, - ciddi bir addımdır.

Zənnimcə, əməkdaşlarımız sizə söylədilər ki, bizdə neft, energetika sektorları ilə yanaşı, bir çox digər sektorlar, o cümlədən kənd təsərrüfatı, toxuculuq, emal sənayesi də var və biz burada Yaponiya ilə çox fəal əməkdaşlıq edə bilərik. Düşünürəm ki, siz bu sektorlara da diqqət yetirəcəksiniz.

İqtisadi əməkdaşlıq üzrə Yaponiya-Azərbaycan birgə komissiyasının yaradılması mühüm hadisədir. Komissiyanın Azərbaycan tərəfindən üzvləri, Baş nazirin müavini Şərifov başda olmaqla, sabah Yaponiyaya yola düşürlər. Hesab edirəm ki, orada komissiyanın iclasında məsələlərin daha geniş dairəsi, Yaponiya ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlığın daha geniş sahəsi müzakirə olunacaqdır. Əməkdaşlığımızın böyük perspektivi olduğuna inanıram. Şübhə yoxdur ki, əməkdaşlığımız qarşılıqlı surətdə faydalı olacaqdır. inanıram ki, biz çox şey edə bilərik.

Taro Nakayama: Bir çox sahələrdə ikitərəfli əməkdaşlığımızın perspektivi barədə ətraflı danışdığınıza görə Sizə təşəkkür edirəm. Mən təkcə neft sahəsində deyil, bütün sahələrdə Yaponiya-Azərbaycan əməkdaşlığının irəliləməsi və inkişafı üçün var qüvvə ilə səy göstərmək niyyətindəyəm.

Zati-alilərinizə məlumat vermək istərdim ki, hazırda Yaponiya hökuməti "Cetro" xətti ilə Tokioda Qafqaz bölgəsinin yarmarkalarını keçirməyin mümkünlüyünü öyrənir. Beləliklə, Yaponiya hökuməti ikitərəfli əməkdaşlığımızın inkişafı üçün səylər göstərir.

Sözümün sonunda zati-alilərinə öz xahişimi bildirmək istərdim. Bakıda səfirliyimiz açıldıqdan sonra biz XXI əsrə istiqamət götürərək ölkələrimiz arasında gənclər mübadiləsini irəlilətmək istərdik. Bu baxımdan biz Sizin etibarlı dəstəyinizə zəmanət almağı çox istərdik.

H e y d ə r Əliyev: Siz bu baxımdan tam dəstək ala bilərsiniz. Burada fikirlərimiz tamamilə uyğun gəlir.

Taro Nakayama: Mənim yanımda oturan Yaponiya parlamentinin üzvüdür, Yaponiya Liberal-Demokrat Partiyasının Beynəlxalq İqtisadi Əməkdaşlıq üzrə Xüsusi Komitəsinin sədridir və beynəlxalq əməkdaşlığa, məsələn, mütəxəssislər, gənclər mübadiləsinə və başqa sahələrə bilavasitə cavabdehdir. Bildirirəm ki, mən bu istiqamətdə əməkdaşlığı onunla irəlilətmək niyyətindəyəm.

Heydər Əliyev: Sizə təşəkkür edirəm.

ABŞ-ın AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRİ STENLİ ESKUDERO İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

9 oktyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Mən sizi səmimi-qəlbdən salamlayıram. Sizin İspaniyadan təzəcə qayıtmağınız haqqında xəbərim var və xahişinizlə mən bu gün sizi qəbul etdim.

Stenli Eskudero: Bəli, cənab prezident, bir həftəlik İspaniyaya getmişdim. Orada Amerika Birləşmiş Ştatlarının keçmiş SSRI və Avropadakı səfirlərinin görüşləri var idi. Orada cənab Sestanoviçlə və Telbotla Azərbaycan haqqında söhbət etdik. Yəqin yaxşı bilirsiniz ki, xüsusilə son zamanlar Amerika Birləşmiş Ştatlarında Azərbaycana böyük maraq vardır.

Heydər Əliyev: Mənə dedilər ki, siz mənimlə bu gün görüşmək istəyirsiniz. Doğrusu, bu gün işim həddindən artıq çoxdur. Sabah da Naxçıvana yola düşürəm. Ancaq mən hər dəfə sizin xahişinizi təmin etməyə çalışıram.

Stenli Eskudero: Cənab prezident, Siz öz tərəfinizdən böyük lütfkarlıq göstərmiş olursunuz ki, həftənin sonunda rəsmi cədvəlinizdən vaxt ayıraraq məni qəbul edirsiniz. Bilirəm ki, Siz sabah Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illiyinə həsr olunmuş təntənələrdə iştirak etmək üçün oraya yola düşürsünüz. Ümid edirəm ki, həftənin ikinci günü, yəni ayın 12-də mən də Sizə qoşulacağam.

Heydər Əliyev: Bəli, mən istəyirəm ki, siz də orada olasınız.

Stenli Eskudero: Cənab prezident, bu imkanı heç vaxt əldən qaçırmaram. Bir neçə ay bundan əvvəl Naxçıvanda oldum və o vaxt da qərara gəlmişdim ki, o diyara bir də qayıdım.

Heydər Əliyev: Çox gözəl. Məmnunam.

Stenli Eskudero: Cənab prezident, bu gün səhər tezdən mən teleqraf vasitəsilə vitse-prezident Albert Qordan məktub almışam. Bu, onun Sizə göndərdiyi məktubdur və o, xahiş edir ki, mümkünsə, bu məktubu gün ərzində Sizə çatdırım.

Məlumdur ki, prezident Klinton və Dövlət katibi xanım Olbrayt kimi, vitse-prezident Albert Qor da Azərbaycanla strateji əlaqələrə və Amerika Birləşmiş Ştatlarının Azərbaycandakı maraqlarına xüsusi əhəmiyyət verir. Vitse-prezidentimiz Sizin son aylar ərzində Ermənistan prezidenti Robert Koçaryanla apardığınız danışıqları çox maraqla izləyir. Deyərdim ki, bu danışıqlar çox cəsarətli və uzaqgörən danışıqlardır.

Bu yaxınlarda Dövlət katibi xanım Olbrayt vitse-prezident Albert Qoru Nyu-Yorkda iki ölkənin xarici işlər nazirlərinin görüşü haqqında məlumatlandırmışdır. Yəni Azərbaycanın xarici işlər naziri Zülfüqarovla Ermənistanın xarici işlər naziri Oskanyanın görüşü haqqında ona məlumat vermişdir. Bu görüşdən sonra vitse-prezident çox ruhlanmışdır.

Beləliklə, vitse-prezident məndən xahiş etmişdir ki, bu məktubu Sizə şəxsən təqdim edim. Bu məktubda həm cənab Albert Qorun, həm də prezident cənab Klintonun Sizə dərin hörməti ifadə olunur. Vitse-prezident bu məktubda ümidlərini ifadə edir ki, Siz Azərbaycanın sakit, sülh şəraitində xoşbəxt gələcəyi üçün əsas maneələri danışıqlar vasitəsilə aradan götürə biləcəksiniz.

Anlayırıq ki, bu danışıqlar çox çətin şəraitdə keçir, vitse-Prezident eyni zamanda ümidini itirmir ki, Siz cəsarət

göstərərək bütün bu çətinliklərin hamısını aradan qaldıracaq və onlara üstün gələcəksiniz.

Məlumdur ki, indiki danışıqlar Sizin düşündüyünüz kimi, bu regiona sülh, sabitlik və sakitlik gətirəcəkdir. O, məktubunda ümidvar olduğunu bildirir ki, danışıqların bu mərhələsində, yəni ATƏT-in noyabrda İstanbulda keçiriləcək zirvə görüşündən əvvəlki mərhələdə Siz Koçaryanla ümumi bir razılığa gəlsəniz və bir qərar çıxarsanız, İstanbul sammiti zamanı bütün ATƏT Birliyi və eləcə də Amerika Birləşmiş Ştatlarının vitse-prezidenti Sizinlə birlikdə olacaq, Sizinlə çiyin-çiyinə işləyəcək və müəyyən bir qərar çıxarılacaqdır. Məktubun sonunda cənab Qor inamını bildirir ki, danışıqların uğurlu başa çatması Azərbaycanın gələcək inkişafına yardım etmiş olacaqdır. Yəni Azərbaycanda, bu regionda əməkdaşlığın inkişafına yardım edəcək, eləcə də Azərbaycanın Avropa-Atlantika Şurası ilə əməkdaşlığını daha da genişləndirəcəkdir.

Cənab prezident, mən məktubun ümumi məzmununu, əsas məğzini sizə yetirdim. Əgər icazə verirsinizsə, məktubu Sizə təqdim edirəm. Biz etiraz etmirik ki, həmin məktub Sizin mətbuatda dərc olunsun.

Heydər Əliyev: Hörmətli cənab səfir. Təşəkkür edirəm. Birinci növbədə, vitse-prezident Albert Qorun mənə göndərdiyi bu çox əhəmiyyətli məktub münasibətilə. Siz bilirsiniz ki, mən Azərbaycanın prezidenti kimi, bütün fəaliyyətim dövründə Amerika Birləşmiş Ştatları ilə əlaqələri çox yüksək qiymətləndirirəm və bu əlaqələrin inkişaf etməsi üçün daim öz söylərimi göstərirəm.

Mən çox məmnunam ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökuməti Azərbaycana daim qayğı və diqqət göstərir, Azərbaycan Amerika Birləşmiş Ştatları üçün çox əhəmiyyətli bir ölkə kimi tanınır və Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti cənab Bill Klinton, vitse-prezidenti cənab Albert Qor, Dövlət

katibi xanım Olbrayt bu barədə dəfələrlə öz fikirlərini bildirmişlər.

Çox məmnunam ki, həm cənab Bill Klinton ilə, həm cənab Albert Qor ilə, həm də xanım Olbraytla mənim aramda çox səmimi dostluq münasibətləri yaranıbdir. Mən onlara inanıram. Məmnunam ki, onlar da mənə çox diqqətlə, qayğı ilə yanaşırlar. Bunlar, şübhəsiz ki, bizim ölkələrimiz arasındakı əlaqələrin inkişaf etməsi üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Mən çox məmnunam ki, vitse-prezident Albert Qor bu məktubda Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması üçün mənə, demək olar ki, dəstək verir, daha cəsarətli danışıqlar aparmaq üçün məni ruhlandırır.

Təbiidir ki, mənim Ermənistan prezidenti Robert Koçaryanla son görüşlərim, demək olar ki, indiyə qədər, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi dövründə heç vaxt bu qədər intensiv olmamışdır. Doğrudur, bu, bizim ölkəmizdə o qədər də birmənalı qəbul edilmir. Hesab edirəm ki, bizim vətəndaşlarımızın əksəriyyəti mənim xəttimi, hərəkətimi bəyənir, dəstəkləyir və mənim bu təşəbbüslərimi, yəni bu görüşlərimi də bəyənir və ümidlər bəsləyirlər. Amma eyni zamanda, siz bilirsiniz ki, bizim müxalifət qüvvələri özləri heç bir təklif irəli sürmədən bizim gördüyümüz işlərin hamısını inkar edirlər və özlərini guya Dağlıq Qarabağın azad olunması üçün cəsarətli, ən böyük mübariz hesab edirlər. Amma bu mənim üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Çünki mən, Azərbaycanın prezidenti kimi, öz üzərimə böyük məsuliyyət götürmüşəm və bu məsuliyyətimi dərk edirəm. Nəinki bu gün üçün dərk edirəm, gələcək tarix üçün də öz məsuliyyətimi dərk edirəm. Mən məhz bu fikirlərlə danışıqlar aparıram və bəzi qarşılıqlı kompromislərə getməyin zəruri olduğunu bildirirəm.

Mənim məqsədim tezliklə sülh əldə etməkdir. Mənim məqsədim Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarının sülh yolu ilə azad edilməsidir.

Mənim məqsədim yerindən-yurdundan didərgin düşmüş, ağır vəziyyətdə yaşayan vətəndaşlarımızı öz evlərinə, öz yerlərinə qaytarmaqdır. Mənim məqsədim Ermənistanla Azərbaycan arasında şübhəsiz ki, gələcəkdə etibarlı, uzunmüddətli sülh yaratmaqdır. Mənim məqsədim Qafqazda, xüsusən Cənubi Qafqazda sülhün, əmin-amanlığın yaranmasına öz xidmətlərimi göstərməkdən ibarətdir. Buna görə də mən çox cəsarətli addımlar atıram və bundan sonra da atacağam. Çünki əgər cəsarətli addımlar olmasa, əgər real siyasət, hərəkət olmasa heç bir şeyə nail olmaq olmaz.

Vitse-prezident cənab Albert Qorun buradakı fikirləri ilə tamamilə razıyam. Mən də hesab edirəm ki, əgər Ermənistan prezidenti Koçaryanla mənim aramda da məsələnin həll olunması üçün bir əsas yarana bilsə, biz gələn ay İstanbulda ATƏT-in sammitinə çox yaxşı töhfə verə bilərik. Mən bu istiqamətdə bundan sonra da çalışacağam. Təbiidir ki, bu, tək-cə məndən asılı deyil, eyni zamanda Ermənistan prezidentindən asılıdır.

Mən ayın 11-də Ermənistan-Azərbaycan sərhədində prezident Robert Koçaryanla yenidən görüşəcəyəm. Bu görüş ərəfəsində cənab Albert Qorun göndərdiyi məktub məni daha da ruhlandırır və daha da cəsarətləndirir.

Xahiş edirəm mənim təşəkkürümü cənab Albert Qora çatdırasınız. Mən Naxçıvandan dənəndən sonra mütləq onun məktubuna cavab göndərəcəyəm və imkan dairəsində, bizim danışıqlarımız haqqında məlumat verəcəyəm. Bir daha təşəkkür edirəm.

Stenli Eskudero: Cənab prezident, yəqin Sizin üçün təəccüblü olmaz eşidəsiniz ki, mənim hökumətim də Sizin dediklərinizi çox bəyənəcəkdir. Aydınır ki, Sizin indicə dediklərinizin hamısı ilə tam razıyam. Səfirliyə dənən kimi vitse-prezidentə bu görüş barədə məlumat verəcəyəm. Ona da

əminəm ki, prezident Koçaryanla görüşünüz haqqında Siz ona yazarkən o, bunu böyük maraqla oxuyacaqdır.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm və siz dediyiniz kimi, mən məktubu dərhal mətbuata verəcəyəm. Qoy bizim vətəndaşlarımız, Azərbaycanın ictimaiyyəti də bu məktubla tanış olsunlar.

**NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASININ
75 İLLİYİ MÜNASİBƏTİLƏ KEÇİRİLƏN
BAYRAM ŞƏNLİKLƏRİNDƏ İŞTİRAK ETMƏK
ÜÇÜN OKTYABRIN 10-da NAXÇIVANA
YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ
HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN
SUALLARINA CAVAB**

10 oktyabr 1999-cu il

Sual: Cənab prezident, Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illiyinin bayram edilməsinin ictimai-siyasi əhəmiyyəti və bu səfər zamanı Ermənistan prezidenti Robert Koçaryanla keçirəcəyiniz görüş barədə nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: Bu yubileyin ictimai-siyasi əhəmiyyəti haqqında artıq bir ildir ki, danışılır. Biz Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyasının layihəsini müzakirə edərkən, sonra onun ümumxalq müzakirəsini keçirərkən bunu bütün ictimaiyyətə, Azərbaycanın bütün vətəndaşlarına izah etmişik. Naxçıvan Muxtar Respublikasının yaranması Azərbaycan xalqının, Respublikasının həyatında tarixi hadisədir. Bu respublikanı vaxtilə yarananlar çox müdrik, uzaqgörən insanlar olublar, Azərbaycan torpaqlarının ayrı-ayrı iddiaçılar tərəfindən parçalanmasının qarşısını alıblar.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının yaranması beynəlxalq müqavilələr əsasında olubdur. Bilirsiniz ki, 1921-ci il Qars müqaviləsi, Moskva müqaviləsi vardır. Bu müqavilələrə o vaxt həm Rusiya, həm Türkiyə, həm Azərbaycan, həm də Ermənistan imza atıblar. Bunun özü də göstərir ki, bu, tarixi zərurətdən meydana gəlmiş bir hadisə olubdur. Ötən 75 il içərisində Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazi cəhətdən Azər-

baycandan ayrı düşməsinə baxmayaraq, 1990-cı ildən Ermənistan - Azərbaycan münaqişəsi ilə əlaqədar Naxçıvan ilə Azərbaycanın mərkəzi və əsas torpaqları arasındakı bütün əlaqələrin, yəni rabitə, elektrik, qaz xətlərinin, dəmir yolunun və avtomobil yollarının hamısının kəsilməsinə baxmayaraq, Naxçıvan ağır blokada şəraitində yaşayıb, bu gün də yaşayır və inkişaf edir. Ona görə də bu, böyük bayramdır, bütün Azərbaycan xalqı üçün bayramdır. Mən də bu bayramda iştirak etmək üçün oraya gedirəm.

Bilirsiniz ki, mən Ermənistan prezidenti Robert Koçaryanla son vaxtlar bir neçə dəfə görüşmüşəm, bu dəfə də görüşəcəyik. Məqsəd Ermənistan - Azərbaycan münaqişəsini sülh yolu ilə həll etməkdən ibarətdir. Güman edirəm ki, bu görüşlər lazımdır. Ümid edirəm ki, onlar da öz nəticəsini verəcəkdir. Sağ olun.

**NAXÇIVAN ŞƏHƏRİNİN SARVANLAR
MƏHƏLLƏSİNDƏ İRAN İSLAM
RESPUBLİKASININ "BONYADƏ MÖSTEZƏFİN" FONDU
TƏRƏFİNDƏN TİKİLMİŞ "HƏZRƏTİ
ZƏHRA (S)" MƏSCİDİNİN TƏNTƏNƏLİ AÇILIŞI
MƏRASİMİNDƏ* NİTQ**

10 oktyabr 1999-cu il

Əziz naxçıvanlılar!

Əziz müsəlmanlar!

Əziz qonaqlar!

Bu gün Naxçıvan Muxtar Respublikasının, Azərbaycan Respublikasının həyatında çox böyük hadisə baş verir. Biz Naxçıvanda yeni bir məscidin, Allah evinin açılışına toplaşmışıq. Bu, bizim üçün böyük bayramdır. Xüsusən onu qeyd etmək istəyirəm ki, bu günlər Naxçıvan Muxtar Respublikasının yaranmasının 75 illiyi keçirilir. Məscidin məhz bu günlərdə açılması 75 il ərzində Naxçıvan Muxtar Respublikası vətəndaşlarının, insanların, müsəlmanlarının - naxçıvanlıların öz islam dininə nə qədər bağlı olduğunu və islam dininin ənənələrini yaşatdığını göstərir.

Mən bu əlamətdar hadisə münasibətilə sizin hamınızı, Naxçıvan Muxtar Respublikasının əhalisini, İran İslam Cüm-

* Məscidin açılışına həsr olunmuş mərasimdə Naxçıvan MP Ali Məclisinin sədri Vasif Talıbov, İranın ali dini rəhbərinin Şərqi Azərbaycandakı nümayəndəsi, Təbrizin İmam Cüməsi Mücrəndi Şəbüstəri, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadə, məscidin Dindarlar Şurasının sədri Ağayi Rəfiqdust çıxış etdilər.

huriyyətindən bizə təşrif gətirmiş hörmətli qonaqlarımızı ürəkdən təbrik edirəm və əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, bu məscid yüz illərlə yaşayacaq, Naxçıvan Azərbaycan xalqının öz islam dini ilə daim birlikdə olmasına xidmət göstərəcək və xalqımızın mənəvi dəyərlərini inkişaf etdirəcəkdir.

Məscidin yaranması, tarixi haqqında burada məlumatlar verildi. Ancaq mən də bu barədə demək istəyirəm. Çünki mən bu gün böyük sevinc, iftixar hissi keçirirəm. Ona görə ki, bu məscidin burada, Naxçıvanda tikilməsinin, yaranmasının təşəbbüskariyam. Mən bu məscidin memarıyam, mən bunun təməlini qoyanam.

O illərdə və xüsusən 1992-ci ildə, Allah-təalanın əmri ilə mən Naxçıvan Muxtar Respublikasında yaşadığım və bu muxtar respublikaya rəhbərlik etdiyim zaman Naxçıvan məscidini daim ziyarət edirdim, dindarlarla görüşürdüm. Mən o məscidi yaxşı tanıyıram. Çünki uşaq ikən atam, anam məni həmin məscidə aparırdı. Doğrudur, o vaxt biz sovet hakimiyyəti dövründə, kommunist ideologiyasını həyata keçirən bir ölkədə yaşayırdıq. O vaxt din qadağan edilmişdi, ardıcıl surətdə din əleyhinə, yəni ateist təbliğatı aparılırdı, insanları dindən ayırmağa çalışırdılar. O vaxtkı dövlət buna zahirən müəyyən qədər nail ola bilirdisə də, daxilən heç bir şey əldə edə bilmirdi.

Mənim atam da, anam da namaz qılırdılar. Onlar daim məscidə gedirdilər, uşaq ikən məni də məscidə aparırdılar. Mənim o uşaqlıq dövrümdə məktəbdə aldığım təhsil, tərbiyə ilə bərabər, məscidə getməyim paklıq, sədaqət formalaşmasında da öz əksini tapıbdir.

Xatirimdədir, o məscidin həyəti var idi. Onun bir tərəfini məktəb etmişdilər. Çünki o vaxt Naxçıvanda məktəblər yaranırdı, bina isə yox idi. Məscid binasının indi görünən tərəfinin arxasında böyük bir həyət var idi, həyətin yan tərəfində binalar var idi, - yaqın onlar da məscidin binaları imiş. Ancaq

mən görən zaman orada məktəb var idi. Uşaqlar məktəbdən çıxıb məscidin həyətinə, oradan da məscidə girirdilər. O məscidin həyətinə Aşura günlərinin keçirilməsi mənim xatirimdədir. Mən onların hamısını görmüşdüm.

Mən imanımı heç vaxt itirməmişəm, mənsub olduğum millətin islam dini ilə həmişə fəxr etmişəm. Şübhə etmirdim ki, vaxt gələcək, bizim ölkədə də insanlar tam azad olacaqlar, o cümlədən insanlara vicdan azadlığı veriləcək və onda onlar öz arzu və istəklərini daha da açıq bildirə biləcəklər.

Mən gənc vaxtlarımdan uzun müddət idi ki, Naxçıvandan ayrılmışdım. Bakıda işləyirdim, Azərbaycana rəhbərlik edirdim. Ondan sonra Moskvada işləyirdim, Sovetlər İttifaqının, o böyük super dövlətin rəhbərlərindən biri idim. O dövlətə 10-12 nəfərdən ibarət Siyasi Büro rəhbərlik edirdi. Sovetlər İttifaqının tarixində həmin o Siyasi Büroya daxil olmaq heç bir müsəlmana nəsisb olmamışdı. Mən yeganə müsəlman idim ki, Sovetlər İttifaqının rəhbərliyində Siyasi Büronun üzvü idim. Ancaq mən öz milli ruhumu, ənənələrimi, hissiyyatlarımı, dinimizə məxsus olan ənənələri həmişə qəlbimdə yaşadırdım.

Mənim dostum, hörmətli şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadə həyatımda faciəvi bir hadisəni xatırlatdı. 1985-ci ildə mən Moskvada həmin dövlətin rəhbərlərindən biri olduğum zaman həyat yoldaşım Zərifə xanım vəfat etdi. Onu Moskvanın, Rusiyanın ən mötəbər qəbiristanında dəfn etdik. Çünki mən də, ailəm də Moskvada yaşayırdıq. Sonra mən qəbiristanı dəfələrlə gəzirdim və orada bir dənə də müsəlman qəbri görmədim. Ancaq dəfn zamanı şeyxülislam Allahşükür Paşazadə mənim yanımda idi. Bəli, bu həqiqətdir. O bunu mənim yadıma saldı. Bir tərəfdən böyük bir dövlətin rəhbərləri dəfn mərasimində iştirak edirdilər, o birisi tərəfdən Qafqaz müsəlmanlarının şeyxülislamı Quran oxuyur və bu dəfn mərasimini bütün adət-ənənələrə görə həyata keçirməyə çalışırdı.

Mən Moskvadan ayrılıb gəlib Naxçıvanda yaşayarkən çox sıxılırdım. Ona görə ki, mənim həyat yoldaşım yad bir yerdə idi. Amma o vaxt onu vətən torpağına gətirməyə mənim imkanım yox idi. Burada bilənlər var ki, o vaxt Moskvada mənim əleyhimə çox böyük işlər görülürdü, böhtanlar atılırdı. Mən istefa vermişdim. Çoxları demişdi ki, müsəlman artıq bu yüksək vəzifədə ola bilməz. Təəssüflər olsun ki, o illər Azərbaycanda da vəziyyət çox gərgin idi. Ancaq mən 1993-cü ildə Azərbaycanın rəhbərliyinə dəvət olunandan sonra həyat yoldaşımın cənazesini dərhal, yenə də hörmətli Allahşükür Paşazadə ilə bərabər gətirib öz vətənimizdə torpağa verdik.

Mən bunu birinci dəfədir danışırım. Ona görə danışırım ki, mən öz doğulduğum torpaqdayam, öz dostlarının arasındayam. Ona görə danışırım ki, onun bugünkü gün ilə də müəyyən münasibəti vardır. Mən 1990-1993-cü illərdə burada işləyəndə məscidə gedirdim, dindarlarla görüşürdüm, öz duyğularımı, hissiyyatlarımı orada həyata keçirirdim. Ancaq düşünürdüm ki, indi artıq milli azadlığımızı, vicdan azadlığımızı əldə edəndən sonra Naxçıvan üçün daha da böyük bina, müasir tələblərə daha da uyğun bir məscid lazımdır.

Mən bu barədə çox fikirləşirdim, ancaq əlimdə bir imkan yox idi. Bilirsiniz ki, 1992-ci ilin avqust ayında Azərbaycan ağır bir dövr yaşadığı zaman Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycanın doğma torpağı olan Dağlıq Qarabağı ələ keçirmək məqsədi ilə 1988-ci ildən Azərbaycanla müharibəyə başlamışdı. Bu müharibə Azərbaycan üçün çox böyük zərərlər gətirmiş, qanlar tökülmüşdür. Azərbaycanlılar, müsəlmanlar ermənilərlə vuruşarkən şəhid olmuşlar. Bunun nəticəsində də Dağlıq Qarabağ uğrunda müharibə getdiyi zaman Naxçıvan Azərbaycanın əsas torpağından Ermənistan ərazisi vasitəsilə ayrı düşdüyünə görə Azərbaycanın paytaxtı Bakı və başqa Şəhərlər ilə Naxçıvanın əlaqələri tamamilə kəsilmişdi.

Burada bizim elektrik enerjimiz, qazımız yox idi. Su çox az olurdu. İnsanların yaşayışı çətin, ağır idi. O zaman İran İslam Cümhuriyyətinin hörmətli prezidenti Haşimi Rəfsəncani və İranın xarici işlər naziri hörmətli Əli Əkbər Vilayəti məni Tehrana dəvət etdilər. Biz Naxçıvana yardım məsələlərini orada müzakirə etdik. Bizim imzaladığımız protokollara əsasən ondan sonra Naxçıvana İrandan müəyyən qədər elektrik enerjisi verilməyə başlandı. Naxçıvana müəyyən ərzaq yardımı göstərildi. Naxçıvan ilə İran arasındakı körpüdən gediş-gəliş məsələləri müəyyən qədər yüngülləşdirildi. Naxçıvanlıların İrana getməsi və iranlıların Naxçıvana gəlməsi və beləliklə də insanların ticarət etməsi məsələləri yüngülləşdirildi. Bir çox başqa işlər də görüldü.

Ancaq mən oraya Ermənistanın mühasirəsində qalmış Naxçıvanı xilas etmək üçün, İran İslam Cümhuriyyətindən yardım almaq üçün getmişdim. Mən bu yardımları müəyyən qədər aldım. Bütün bu çətin işlərlə bərabər, mən Naxçıvanda məscid tikilməsi məsələsini də bir nömrəli məsələ kimi müzakirəyə qoydum. Bu barədə prezident Ağayi Haşimi Rəfsəncani ilə danışdım, Məşhədə getdim, İmam Rzanın qəbrini ziyarət etdim, o vaxt orada olan zati-aliləri Ayətulla Xamnei ilə görüşdüm və bu fikirlərimi, arzularımı bildirdim. İranın ali rəhbəri zati-aliləri Ayətulla Xamneinin xeyir-duası ilə mənim əziz dostum, möhtərəm Ağayi Rəfiqdust və onun başçılıq etdiyi təşkilat Naxçıvanda məscid tikilməsi haqqında qərar qəbul etdilər, biz protokol imzaladıq.

Bir daha deyirəm, o vaxt Naxçıvan çox böyük sıxıntılar içərisində yaşayırdı, qışda insanlar donurdu, yemək yox idi. Amma bunlara baxmayaraq biz məscid məsələsini unutmurduq. Bir müddətdən sonra Ağayi Rəfiqdust Naxçıvana gəldi. Biz onunla görüşdük. Mən ona dedim ki, gərək biz məscidin təməlini ataq, külüngü vuraq. Dedi ki, harada vuraq? Bildirdim ki, yer seçmişəm. Bax, bu yeri seçmişdim.

Nə üçün bu yeri seçmişdim? Çünki, birincisi, bu yer Naxçıvan şəhərinin gözəl bir guşəsidir. İkincisi də, naxçıvanlılar bilir, bu yerdə böyük bir seyidlər ailəsi yaşamışdır. Mircəfər Seyidov mənim müəllimim olubdur, onun qardaşı Əqil Seyidov müəllimlik edibdir, Mirhəsən Seyidov Naxçıvan teatrının aktyoru olubdur. Mən bu ailədən olanlara Seyidov dedim, çünki onlar seyid idilər. Amma əslində onlar Mircəfər Mirişli, Əqil Mirişli, Mirhəsən Mirişli və bu gün Azərbaycanın böyük bir bəstəkarı olan Ramiz Mirişlidir.

Mən o illərdə bax, burada onların evlərini görmüşdüm. Sonra isə buraya gələndə gördüm ki, onların evlərinin bir qismi sökülüb, bir qismi qalıbdır, bu yerdə başqa-yararsız binalar da var. Mən buranı seçdim ki, məscid tikilsin. Biz Ağayi Rəfiq dust ilə birlikdə gəldik - bilmirəm, buradır, yaxud oradır, haradırsa - külüngü vurduq. Onların şəkli qalıb, yoxsa yox?

Vasif Talibov: Qalıbdır.

Heydər Əliyev: Biz külüngü vurduq. Mən külüngü vurdum, o, külüngü vurdu və biz bu məscidin təməlini qoyduq. Bu hadisə 1992-ci ildə olubdur. Düzdür, bu işə başlanması bir az uzandı. Ağayi Rəfiq dust mənə söz vermişdi ki, bunu tez edəcəkdir. Amma sonra Azərbaycanda ara qarışdı. Ondən bir ildən az, təxminən 8-9 ay sonra mən buradan Bakıya getdim, Azərbaycana rəhbər seçildim. Orada başım çox qarışdı. Amma mən Vasif Talibovdan daim soruşurdum ki, məscidin tikintisi nə yerdədir. Bəzən deyirdi ki, işlər gedir, bəzən də deyirdi ki, işlər dayanıb. Soruşurdum ki, niyə dayanıb? Cavab verirdi ki, İranın Qərbi Azərbaycanından, Şərqi Azərbaycanından nəsə gətirirlər, kimsə gəlir, kimsə gəlmir.

Mən Ağayi Rəfiq dusta telefonla zəng etdim ki, qardaş, belə olmaz, protokolu yerinə yetirmək lazımdır. Bu, uzun bir söhbətdir. Nəhayət, Ağayi Rəfiq dustu Bakıya dəvət etdim. Onda mən Azərbaycanın prezidenti idim. Biz Bakıda çox

gözəl söhbət etdik. O, mənim əziz qonağım oldu. Ona dedim ki, sənə dörd ay vaxt verirəm, bu vaxt ərzində məscidin tikintisini qurtarmalısan. Bu gün minnətdaram ki, o, mənim xahişimi və mənə verdiyi sözü yerinə yetiribdir. Məscidin binası çoxdan hazırdır. Ancaq bunun açılışı mərasiminin keçirilməsinə görə həm İran üçün, həm də Azərbaycan üçün, yəni mənim üçün bir münasib vaxt tapılması lazım idi. Bu münasib vaxtı tapdıq, buraya gəldik, indi bax, bir yerdəyik.

Mən bunları ona görə geniş danışiram ki, bir də deyim, - bu gün özümü çox xoşbəxt hesab edirəm. Mən çox şadam, çox sevinirəm ki, Azərbaycanda, o cümlədən Naxçıvanda yaratdığım böyük memarlıq əsərləri ilə yanaşı, İran İslam Cümhuriyyəti ilə bərabər, bilavasitə onların köməyi ilə Naxçıvanda yeni məscid, eyni zamanda Şərq aləminin memarlıq nümunəsi olan böyük bir bina yarada bilmişik.

Naxçıvanda indiki məscidin, səhv etmirəmsə, 100-dən çox yaşı vardır. Amma bu yeni bina yüz illər yaşayacaqdır. Bizdən sonra gələn nəsillər bizə rəhmət oxuyacaqlar. Mənim üçün isə bundan böyük mükafat ola bilməz.

Mən bu məscidin tikilməsindən çox məmnunam. Çox məmnunam ki, məscidin açılışı mərasiminə İran İslam Cümhuriyyətindən böyük, çox mötəbər, möhtərəm qonaqlarımız, dostlarımız gəliblər. Mən bu görüşdən də çox məmnunam.

Bu məscid böyük məna daşıyır. Bu da ondan ibarətdir ki, o, İran-Azərbaycan dostluğunun, qardaşlığının, əməkdaşlığının gözəl bir nümunəsidir. Biz Azərbaycanda müstəqil bir dövlət kimi, qonşumuz, dostumuz, qardaşımız İran İslam Cümhuriyyəti ilə əlaqələrimizi daim inkişaf etdirmək, genişləndirmək istəyirik. Hesab edirəm ki, bunun üçün böyük imkanlar vardır və biz onlardan istifadə etməliyik. Hər halda, mən Naxçıvanda olarkən biz bu əməkdaşlıq sahəsində qısa bir zamanda çox işlər görə bildik. Mən artıq söylədim ki, İrandan elektrik enerjisi gəldi. İrandan 40 meqovvat elektrik

enerjisi gəlir, buna görə çox sağ olun. Doğrudur, biz onun pulunu veririk, bu enerji müftə gəlmir. Ancaq elə onun özü də böyük şeydir.

Məni sevindirən odur ki, İran ilə Naxçıvan arasındakı yollar çox sərbəstləşdirilibdir. Hesab edirəm, İran hökuməti bu sahədə çox səxavət göstəribdir, gözəl bir siyasət aparır ki, insanlar 24 saat müddətində Naxçıvandan İrana gedib, İrandan Naxçıvana gələ bilirlər, adamlar sərbəst ticarət edirlər. Bu, bizim arzumuz olubdur.

Bilirsiniz, biz istəyirik ki, müstəqil Azərbaycandan hər bir ölkəyə - əlbəttə, dost ölkəyə - gediş-gəlişimiz çox olsun. Amma İran axı burada xüsusi yer tutur. Azərbaycan üçün başqa bir dövlət yoxdur ki, ölkəmizdə yaşayan azərbaycanlıların, müsəlmanların orada İrandakı qədər qohumları olsun. Mən hesab edirəm, - sonra İrandan Qərb ölkələrinə, Avropa ölkələrinə köçənləri demirəm, keçmiş vaxtları nəzərdə tuturam, - elə İranın özündə də, xüsusən onun şimal hissəsində ailə tapmazsan ki, onun Azərbaycanda qohumu, qardaşı olmasın. Biz 70 il idi ki, bundan məhrum idik. Mən bunların hamısını öz gözümlə görmüşəm. İnsanlar göstərməyə qorxurdular ki, bir yerdə bilsinlər ki, onun İranda qohumu vardır. Onda onu işdən çıxarırdılar, cəzalandırırdılar. Ona görə də hamı İranda qohumları olduğunu gizlədirdi. Elə ki, sərhəd açıldı, o qədər qohumlar meydana çıxdı ki, bu insanlara azadlıq verilməli idi. Bu azadlıq verilibdir. İndi Naxçıvan ilə İran arasında olan əlaqələr ən gözəl, nümunəvi əlaqələrdir.

Mən arzu edirəm ki, bu əlaqələr bundan sonra daha da inkişaf etsin. Bu gün İran-Azərbaycan dostluğu haqqında danışarkən o vaxt Azərbaycana, Naxçıvana göstərilən xidmətə görə İranın rəhbərlərinə - zati-aliləri Ayətulla Xamneiyə, prezident Həşimi Rəfsəncaniyə, xarici işlər naziri Ağayi Vilayətiyə və başqa rəhbərlərə təşəkkür edirəm.

Mən Şərqi Azərbaycanın o vaxtkı ostandarı, indi isə İran hökumətinin naziri olan Əli Əbdüləlizadəyə təşəkkür edirəm. Çünki Naxçıvan Şərqi Azərbaycanla da çox yaxındır. Əli Əbdüləlizadə o vaxt Naxçıvana qardaşlıq diqqəti göstərdi. Mən məmnunam ki, indi o, İran hökumətinin naziridir.

Mən o vaxt Naxçıvana çox gedib-gəlmiş və uzun müddət Azərbaycan-İran müştərək komissiyasının sədri olmuş Ağayi Şafeyiyə, o zaman Naxçıvana yardım göstərmiş bir çox dostlarımıza təşəkkür edirəm.

Ağayi Rəfiqdust təkcə məscid tikmək üçün yox, ticarət üçün də burada yaxşı bir dükan, mağaza açdı, gətirib mal da satdı. Mən də ona yer verirdim. Ona görə də deyirdim ki, mən onu Bakıya, Azərbaycana ticarət naziri vəzifəsinə aparacağam.

Bilirsiniz, mən o günlər haqqında bir tərəfdən, kədərlə danışiram, çünki biz çox çətin bir dövr keçirdik. İkinci tərəfdən, iftixar hissi ilə danışiram, çünki o çətin, ağır dövrdə biz yaşadıq, sınımadıq, əyilmədik, öz torpağımızı müdafiə etdik və respublikamızı inkişaf etdirdik.

Xatirimdədir, Ağayi Əbdüləlizadə bir dəfə böyük bir nümayəndə heyəti ilə Naxçıvana gəlmişdi. O vaxt qış idi. Naxçıvanlılar bilir ki, buranın qışı çox sərt olur. Mən onu qonaq çağırmışdım. Biz Naxçıvandakı qonaq otağında oturmuşduq, üşüyə-üşüyə yemək yeyirdik, əlimizi cibimizdən çıxara bilmirdik. Paltomuz əynimizdə idi. Dostum, bunlar yadındadır? Əli Əbdüləlizadə baxıb soruşdu ki, burada necə yaşayırsınız? Dedim ki, gör indi biz burada necə yaşayırıq. Belə səhifələr olubdur.

Biz indi, bu gün tamamilə başqa şəraitdəyik. Doğrudur, Azərbaycanın hələ çox böyük çətinlikləri vardır. O cümlədən, Naxçıvanın ən böyük çətinliyi odur ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə görə Naxçıvan bu gün də Azərbaycanla, yəni Bakı ilə ancaq təyyarə vasitəsilə əlaqə saxlaya bilər.

Başqa bir əlaqə yoxdur. Mən burada yenə də İranın Azərbaycana, Naxçıvana yardımını qeyd edirəm və təşəkkürümü bildirirəm. Yollar bağlananda İran hökuməti Naxçıvandan Bakıya avtomobillərin gedib-gəlməsi üçün yol verdi və biz həmin yoldan indiyə qədər istifadə edirik. Görürsünüz, nə qədər faktlar, misallar vardır. Mən bundan da çoxunu deyə bilərəm.

Beləliklə, bizim bugünkü günümüz İran-Azərbaycan dostluğunun bayramıdır, iftixarıdır. İran böyük, güclü bir dövlət, islam dinini qoruyub inkişaf etdirən bir dövlətdir. İslam inqilabı bu ölkənin həyatını kökündən dəyişmiş, onun inkişaf etməsi, xalqın daha da yaxşı yaşaması üçün böyük imkanlar yaratmış və İranı şahlıq istibdadından xilas etmişdir.

İran İslam Cümhuriyyətidir. Biz bunu bir dövlət, ölkə, qonşu, dost kimi, necə varsa o cür qəbul edirik. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın siyasəti ondan ibarətdir ki, heç bir dövlət başqa bir dövlətin daxili işinə qarışmamalıdır. Hər bir müstəqil dövlət öz həyatını öz xalqının istədiyi kimi qurmalıdır, xaricdən müdaxilə olmamalıdır.

Mən bu sözləri ona görə deyirəm ki, Azərbaycanda bəzi adamlar, o cümlədən bizə müxalif olan adamlar var. Onlar belə söhbətlər aparırlar ki, İranda azadlıq, filan yoxdur. Mən bu fikirləri tamamilə rədd edirəm. Hesab edirəm ki, Azərbaycandan heç kəs İranın daxili işlərinə qarışmamalıdır. Mən bu gün bunu bəyan edirəm ki, hamı bilsin.

Ancaq indi mətbuat azadlığıdır. İnsanlar qəzetlərdə nə istəyirlər - onu yazırlar. O cümlədən, Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev haqqında da, demək olar ki, hər gün müxalifət qəzetlərində yalan, böhtan məlumatlar yazırlar. Bəzən İranın da bir sıra qəzetlərində Heydər Əliyev haqqında yalanlar, böhtanlar yazırlar. Amma mən nə ona, nə də buna fikir verirəm. Bu, əsas deyil. Mən bilirəm ki, o da yalandır, bu da yalandır, o da böhtandır, bu da böhtandır.

Azərbaycan demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlətdir. Biz müstəqilliyimizi əldə edəndən sonra bu yolu tutmuşuq, bu yolla gedirik və bu yolla da gedəcəyik. Çünki son iki əsrdə Azərbaycanın həyatında yaranmış proseslər Azərbaycanı məhz demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət kimi inkişaf etdirməyin əsasını qoymuşdur. Bu, bizim yolumuzdur. Biz bu yolla gedirik. Dünyəvi dövlət, eyni zamanda vicdan azadlığı; dünyəvi dövlət, eyni zamanda islam dininin bütün mənəvi dəyərlərinin hamısından istifadə etmək - bundan kim necə istəyirsə, o cür istifadə etsin - bu yol ilə gedirik. Görürsünüz, nə qədər maraqlı, gözəl bir siyasətdir. Biz bu siyasəti aparırıq və bu siyasəti də aparacağıq.

Hesab edirəm ki, hər bir ölkə başqa ölkənin dövlət quruluşuna, siyasətinə, daxili vəziyyətinə hörmətlə yanaşmalıdır. Biz İranın daxili quruluşuna və daxili siyasətinə böyük Hörmətlə yanaşırıq. İran da Azərbaycanın daxili vəziyyətinə, dövlət quruluşu prosesinə, dünyəvi dövlət olmasına hörmətlə yanaşır. Bu, bizim dostluğumuzun, qardaşlığımızın əsas prinsiplərindən biridir.

Bizi daha da yaxınlaşdıran odur ki, xalqlarımızın qədim tarixi köklərinin hamısı birdir. Bizim tarixi köklərimiz birdir. Biz bir kökə, bir tarixə malik insanlarıq. Ulu babalarımız İranda da, Azərbaycanda da bu gün bizim üçün dəyərli olan ənənələri yaradıblar. İran ilə Azərbaycan kimi bir-birinə bu qədər bənzər olan digər ölkə yoxdur. Əvvəllər, sovet hakimiyyəti vaxtında Araz çayı maneə idi, indi bu maneə də aradan götürülüb. İndi bu çayın üzərində körpülər tikilir. Hesab edirəm, yeniləri də tikiləcək və bizim əlaqələrimiz daha çox inkişaf edəcəkdir.

Mən bu gün İran xalqına sülh, əmin-amanlıq arzulayıram. Mən bu gün İran xalqına rifah arzulayıram. İran xalqı demokratik seçkilər əsasında öz dövlətinin başçısını, zati-aliləri Xatəmini ölkənin prezidenti seçibdir. Mən bu seçki başa

çatan kimi Qərbin bir neçə ölkəsini təmsil edən mətbuat nümayəndələri qarşısında bildirdim: Siz deyirsiniz ki, İranda demokratiya yoxdur. Bundan artıq nə cür demokratiya ola bilər? Həmin seçkilərin özü İranda demokratiyanın çox yüksək səviyyədə olduğunu göstərir.

Ancaq təbiidir ki, hər ölkənin özünəməxsus xüsusiyyəti var. Mən heç razı ola bilmərəm ki, Azərbaycanda hər bir şey Fransadakı, İngiltərədəki, Amerikadakı kimi olsun. Mən buna razı ola bilmərəm. Mən Azərbaycanda demokratik dövlət yaradıram. Amma Azərbaycanın öz milli-mənəvi ənənələri vardır. İranın da özünün milli-mənəvi ənənələri vardır. İran islam dövlətidir. Belə bir şəraitdə demokratik seçkilər keçirmək, bir neçə namizədin içərisindən xalqın iradəsi ilə prezident seçmək İran İslam İnqilabının ən gözəl nəticələrindən biridir.

Hesab edirəm ki, İran xalqı tərəfindən seçilmiş prezident, zati-aliləri Xatəmi İran ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələrin inkişaf etməsinə çox böyük diqqət göstərir. Mən onunla Tehrandə görüşüb ətraflı söhbət edərkən bunu hiss etdim. Ondan sonra bir sıra məktublar vasitəsilə əlaqələrimizdən də və xüsusən son dəfə Azərbaycanda səfərdə olmuş Ağayi Əbdüləlizadə ilə söhbətimdən də bunu hiss etdim.

Mən bu gün bir daha bəyan edirəm ki, əziz dostlar, siz də bilin və İran prezidenti zati-aliləri Xatəmi də bilsin ki, Azərbaycanın prezidenti kimi, mən İran-Azərbaycan əlaqələrinin sağlam olması yolunda, onun daim inkişaf etməsi üçün çalışıram və bundan sonra da çalışacağam. Bu, bizim xalqlarımız, dövlətlərimiz üçün lazımdır. Mənim bu siyasətimi heç kəs dəyişdirə bilməz.

Bu gün biz islam dininin mənəvi dəyərlərinin təzahürünü bir daha görürük. İslam dininin mənəvi dəyərləri ən yüksək qiymətə malikdir. Hər bir xalq həmişə özünün mənsub olduğu kimi təbliğ edir, tərifləyir. Amma eyni zamanda, müqayisə

etməyə imkan vardır. Şübhəsiz ki, müqayisə edəndə görürsən ki, Həzrəti Məhəmməd peyğəmbərin yaratdığı islam dini və onun yaratdığı Qurani-şərif əsrlər boyu bizim xalqlarımıza mənəvi qida olmuşdur və bundan sonra da olacaqdır. Azərbaycan müsəlmanları həmişə belə olacaqlar.

Mən İrandan gəlmiş qonaqlarımızı bir daha salamlayıram. Təbrizin imam cüməsi Ayətulla Mücrəndi Şəbüstərinin buradakı çox dəyərli çıxışını məmnuniyyətlə dinlədim. Güman edirəm ki, biz bu cür çıxışlarla, danışıqlarla, təmaslarla öz dostluğumuzu, qardaşlığımızı daha da irəliyə aparacağıq.

İrandan gəlmiş bütün qonaqlara təşəkkür edirəm. Sizinlə görüşümdən çox məmnunam və sizi, bütün naxçıvanlıları bugünkü əlamətdar hadisə münasibətilə bir daha təbrik edirəm. Sağ olun.

NAXÇIVANDA TİCARƏT-TƏDRİS MƏRKƏZİNİN TƏNTƏNƏLİ AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ

10 oktyabr 1999-cu il

Əziz naxçıvanlılar!

Əziz dostlar!

Əziz bacılar, qardaşlar!

Bu günlər biz Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illik yubileyini qeyd edirik. Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 il bundan öncə yaranması tarixi hadisədir və 75 il ərzində naxçıvanlılar, Naxçıvan Muxtar Respublikasının sakinləri çox böyük sınaqlardan çıxıblar, böyük çətinliklərdən keçiblər, Azərbaycanın əsas ərazisindən Ermənistan torpaqları vasitəsilə aralı vəziyyətdə yaşayıblar, yaradıblar və inkişaf ediblər. Naxçıvan 75 il ərzində həm iqtisadiyyat, həm mədəniyyət, həm elm, həm təhsil, həm insanların rifah halının yaxşılaşması sahəsində böyük inkişaf yolu keçibdir.

Naxçıvan qədim diyardır. Arxeoloji tapıntıların təhlilinə görə demək olar ki, Azərbaycanın ən qədim diyarlarından biri Naxçıvandır. Bu, üç min il, dörd min il tarixi olan bir diyardır. Naxçıvanın böyük və zəngin tarixi keçmişi vardır. Naxçıvan dəfələrlə dağıdılıb, Amma insanlar yenidən qalxıb, qurub, yaradıblar.

Doğrudur, 75 il ərzində quruculuq işində Naxçıvanın çətinlikləri də çox olubdur. Bir çox illərdə Azərbaycan rəhbərliyi tərəfindən Naxçıvana ögey münasibət olubdur. Amma bunların hamısına baxmayaraq, Naxçıvan yaşayıb, Naxçıvan inkişaf edibdir. Hər halda, 1969-cu ildən sonra Naxçıvanda, bir şəhərdə yox, Naxçıvan Muxtar Respublikasının bütün

ərazisində aparılmış quruculuq işləri, inşaat, tikintilər, yaradılmış binalar, qəsəbələrin, şəhərlərin simasının dəyişməsi buna əyani sübutdur.

Ancaq 1988-ci ildən Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü başlayandan Naxçıvanın da ağır günləri başladı. Xüsusən 1990-1991-ci illərdə Naxçıvan ilə Azərbaycanın paytaxtı və Azərbaycanın başqa bölgələri arasında əlaqələr kəsildəndən sonra, rabitə, yol, başqa əlaqələr kəsildəndən sonra Naxçıvan daha da ağır vəziyyətə düşdü.

O ağır illəri mən sizinlə bir yerdə oldum. O ağır illəri bir yerdə keçirdik. Onlar mənim üçün nə qədər çətin olsa da, əzizdir. Çünki mən öz doğma torpağımda, öz həmvətənlərimlə birlikdə Naxçıvanın qorunub saxlanması uğrunda mübarizə aparırdıq və bu mübarizədə də biz qalib gəldik.

Bilirsiniz ki, 1987-ci ildən, ümumiyyətlə, Azərbaycanda quruculuq işləri yox, dağıdıcılıq işləri getmişdir. Azərbaycanın iqtisadiyyatı dağılmışdı, inşaat dayanmışdı, hərc-mərclik, qanunsuzluq, hakimiyyətsizlik və bunun ağır nəticələrini Azərbaycan bu gün də hiss edir. 1993-cü ildə mən xalqın dəvəti ilə Azərbaycanın rəhbərliyinə gəldiyim zaman Azərbaycan həddindən artıq fəlakətli bir vəziyyətdə idi. Naxçıvan ondan pis idi. Çünki Naxçıvan Azərbaycandan tamamilə təcrid olunmuşdu.

İndi isə Azərbaycanda gedən quruculuq işləri, Azərbaycanda iqtisadiyyatın inkişafı, Azərbaycanda aparılan islahatlar ölkəmizin simasını dəyişdirir. Ancaq bu cümlədən Naxçıvanda gedən işlər daha da qiymətlidir. Çünki keçmişdə olduğu kimi, bu gün də Naxçıvan Azərbaycanın əsas ərazisindən təcrid edilmiş vəziyyətdədir. Nəqliyyat çətin, təchizat işləri çətin. Belə bir vəziyyətdə Naxçıvanda son illərdə quruculuq işləri gedir - məktəblər tikilir, xəstəxanalar tikilir, yaşayış evləri tikilir. O cümlədən, belə ticarət mərkəzləri də tikilir. Bunlar bir daha onu göstərir ki, naxçıvanlılar ən çətin

zamanlarda ruhdan düşmərlər, öz işlərini irəli aparırlar, qururlar, yaradırlar. Bu ticarət mərkəzi, bu gözəl bina buna böyük bir nümunədir.

Mən məmnunam ki, Azərbaycanın Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi Naxçıvanın rəhbərliyi ilə birlikdə belə təşəbbüs irəli sürüblər və qısa müddətdə onu həyata keçiriblər. Mən həm Azərbaycanın Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyini, həm də Naxçıvanın rəhbərliyini təbrik edirəm və bu binanın tikilməsində, yaradılmasında səy qoymuş insanların hamısına təşəkkür edirəm. Bu iki təbrik və təşəkkürlər Naxçıvan Ali Məclisinin sədri Vasif Talıbova və Azərbaycanın Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi naziri Əli Nağıyevədir.

Bu binanın qısa müddətdə yaranması onu göstərir ki, Naxçıvanın böyük quruculuq potensialı var və bu potensialdan Naxçıvan bundan sonra daha da səmərəli istifadə edəcəkdir.

Vaxtilə Naxçıvana ögey münasibət var idi, vaxtilə naxçıvanlıları əzirdilər. İndi isə Azərbaycanın hər yerinə olan münasibət Naxçıvana da göstərilir. Heç bir yerə ayrı-seçkilik yoxdur, o cümlədən Naxçıvana da. Nə Naxçıvana üstünlük verilir, nə də Naxçıvana keçmişdə olduğu kimi ögey münasibət göstərilir.

Mən Azərbaycanın prezidentiyəm. Azərbaycanın hər bir guşəsi mənim üçün əzizdir. Amma Azərbaycanın hansı şəhərində, hansı bölgəsində təşəbbüs göstərilirsə, iş aparılırsa, tikinti gedirsə, quruculuq işi gedirsə, şübhəsiz ki, o təşəbbüs daha da böyük uğurlar qazanır, mənim tərəfimdən dəstəklənir və bəyənilir.

Naxçıvan bundan sonra daha da böyük uğurlar əldə edəcəkdir. Arzu edərdim ki, bu təşəbbüskarlığınız daha da inkişaf etsin və yeni-yeni nailiyyətlər qazanasınız.

Bu bina münasibətilə sizi ürəkdən təbrik edirəm. Burada çalışan adamlara müvəffəqiyyətlər arzulayıram. Sizə, bütün naxçıvanlılara cəsağılığı, səadət arzulayıram. Sağ olun.

ERMƏNİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ROBERT KOÇARYANLA GÖRÜŞ

11 oktyabr 1999-cu il

Naxçıvan MP-in Sədərək rayonu ərazisində, Azərbaycan-Ermənistan sərhədi yaxınlığında Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin və Ermənistan prezidenti Robert Koçaryanın təkbətək görüşü olmuşdur.

İki saatdan artıq davam edən görüş zamanı Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli məsələləri ətraflı müzakirə edilmişdir. Prezidentlər münaqişənin sülh yolu ilə həlli məsələsini ATƏT-in və onun Minsk qrupu həmsədrlərinin fəaliyyətini nəzərdən keçirmiş və bu fəaliyyətin indi də davam etdirildiyini vurğulamışlar.

Söhbət zamanı belə görüşlərin faydalı və səmərəli olduğunu bildirən prezidentlər münaqişəni sülh yolu ilə həll etmək üçün hər iki tərəfin milli mənaqələri nəminə konstruktiv mövqe tutmasının və qarşılıqlı kompromislərə getməsinin lazım olduğunu bildirmişlər.

Hər iki dövlət başçısı belə görüşləri davam etdirməyin vacibliyini qeyd etmişlər.

* * *

**Görüş başa çatdıqdan sonra Azərbaycan və
Ermənistan prezidentlərinin kütləvi informasiya
vasitələrinin nümayəndələri üçün brifinq**

Robert Koçaryan (jurnalistləri göstərərək Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevə dedi):

Səbirsizliklə gözləyirlər, biz deyək ki, bütün problemlər həll olunub və ilaxır.

Görüşlər lazımdır. Biz bütün məsələlər kompleksini müzakirə etdik. Mən deməliyəm ki, nizamlamaya doğru irəliləmək asan deyil, çoxlu problemlər var. Deməliyəm ki, bugünkü görüş indiyədək görülmüş işləri bir qədər yekunlaşdırdı. Təəssüflər olsun, yenə də deməyə məcburam ki, indiki halda biz təfəsilat barədə danışa bilmərik. Ancaq, zənnimcə, yaxın vaxtlarda siz daha ətraflı məlumat alacaqsınız.

Hesab edirəm, bir cəhət də çox mühümdür ki, biz bir-birimizlə görüşmək üçün Cenevrəyə, yaxud daha harayasa getmir, sərhəddə görüşürük. Heydər Əliyevin söylədiyi kimi, bura bir vaxtlar iki respublikanın rəhbərlərinin görüş yeri idi, burada hətta mitinqlər də keçirilirdi. Hələlik bu qədər deyə bilərəm.

Heydər Əliyev: Bax, bu yerdə erməni və Azərbaycan xalqlarının mitinqini keçirirdik.

Mən prezident Koçaryanın dedikləri ilə tamamilə razıyam. Biz bu problemi kifayət qədər ətraflı təhlil etdik. Siz bilərsiniz ki, münaqişə uzun müddətdir davam edir, on iki il bundan öncə meydana çıxmışdır, müxtəlif mərhələlərdən keçibdir. Bir çox beynəlxalq təşkilatlar – Birləşmiş Millətlər Təşküatı da, ATƏT də bununla məşğul olublar, 1992-ci ildən ATƏT-in Minsk qrupu bu işlə məşğul olur. Yeri gəlmişkən, Minsk qrupunun həmsədrləri indi bu işlə məşğuldurlar.

Müxtəlif təkliflər, müxtəlif variantlar olub, Amma bunlar bizi heç cür razılığa gətirə bilməmişdir. Məsələnin sülh yolu ilə həlli imkanlarını tapmaq üçün biz prezident Robert Koçaryanla bir daha ətraflı götür-qoy etdik, müzakirə etdik.

Əlbəttə, münaqişə mürəkkəbdir, çox vaxt keçib, asanlıqla, bir dəfəyə razılığa gəlmək mümkün deyildir. Ancaq mən hesab edirəm ki, bizim sonuncu görüşlərimiz, Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin bilavasitə görüşləri faydalı ol-

muşdur. Bəlkə də əvvəlcə, biz bu dialoqa başlayanda, məsələnin həlli üçün belə faydalı əməkdaşlıq edə biləcəyimizi təsəvvür etmək çətin idi.

Biz çox şeyi nəzərdən keçirdik. Amma qərarlara gəlib çatmaq üçün yenə vaxt lazımdır, yenə görüşlər, yenə danışıqlar lazımdır. Əlbəttə ki, qarşılıqlı kompromislər lazımdır. Qarşılıqlı kompromislər olmadan bu məsələni həll etmək çətin ki, mümkün olsun. Robert Setrakoviç, mən düşünürəm ki, kim hansı kompromislərə gedə bilər. Bir sözlə, bizim görüşlərimiz hələ davam edəcəkdir.

Mən razıyam. Bu gün bundan artıq çətin ki, bir şey deyə bilək. Diqqətinizə görə sağ olun. Sağ olun ki, buraya gəlmisiniz. Mən Ermənistandan gələnləri, ilk növbədə prezident Robert Koçaryanı və onun nümayəndə heyətini burada, Azərbaycan torpağında salamlayıram. Ermənistandan gəlmiş mətbuat nümayəndələrini salamlayıram və bu problemə, bizim görüşümüze göstərdikləri diqqətə görə bütün jurnalistlərə - Ermənistan və Azərbaycan jurnalistlərinə təşəkkür edirəm.

Robert Koçaryan: Mən bir-iki kəlmə əlavə etmək istəyirəm. İki prezidentdən biri kompromislər barədə danışdı. Mən də deməliyəm ki, bəli, biz əsasən məhz kompromislərin dərəcəsini, başqa sözlə, danışıqlar prosesində bir-birimizə yaxınlaşmağı müzakirə etdik. Nizamlama da elə bu deməkdir. Yoxsa, elə çıxar ki, prezident Əliyev kompromislər barədə dedi, prezident Koçaryan isə yox. Ona görə də deyilənlərlə razıyam və əlbəttə ki, qonaqpərvərliyə görə təşəkkür edirəm. Amma bilmirəm, bizə qoyun veriblər, ya yox?

Heydər Əliyev: Qoyun çoxdur, çünki mən buraya gələndə yolda çoxlu qoyun kəsirdilər. Hesab edirəm ki, bax, elə buradaca qoyun kəsib bizə kabab verə bilərlər, onda biz qəti razılığa gələrik.

Robert Koçaryan: Gələn dəfə səhər yeməyi, nahar, yaxud şam yeməyi lazımdır. Bura mənim xoşuma gəldi.

Heydər Əliyev: Bəli, bu mümkündür. Bura yaxşı yerdir. Görüşü burada təşkil edənlər sağ olsunlar, şərait yaxşıdır. Onu da deyə bilərik ki, bu otaq Cenevrədə görüşdüyümüz otaqdan pis deyildir. Sizin maşınıız buradadır?

Robert Koçaryan: Bəli.

Heydər Əliyev: Sağ olun, yaxşı yol, xudahafız.

**YUSİF MƏMMƏDƏLİYEV ADINA
NAXÇIVAN DÖVLƏT UNIVERSİTETİNİN
YENİ TƏDRİS KORPUSUNUN TƏNTƏNƏLİ
AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ**

11 oktyabr 1999-cu il

Əziz dostlar!

Əziz bacılar, qardaşlar!

Əziz naxçıvanlılar!

Əziz ziyalılar!

Mən bu gün Naxçıvan Dövlət Universitetinin müəllim, professor və tələbə kollektivi ilə burada bu görüşümdən həddən ziyadə şadam. Sizin hamınızı səmimi-qəlbdən salamlayıram və sizə - Naxçıvan Muxtar Respublikasının ziyalılarına, gənclərinə, tələbələrinə, müəllimlərinə öz hörmət, ehtiramımı bildirirəm.

Naxçıvanın böyük və zəngin tarixi vardır. Bu tarixin dünya mədəniyyətinə, bəşər mədəniyyətinə böyük töhfələri olmuşdur. Naxçıvan həmişə böyük şəxsiyyətlərlə fərqlənmiş və bu şəxsiyyətlər alimlər, münəccimlər, şairlər, memarlar, dövlət xadimləri, siyasi xadimlər olmuşlar. Naxçıvan həmişə Azərbaycanın yüksək ziyalı yetişdirən bir diyarı olmuşdur. Naxçıvan Dövlət Universitetinin bu gün mövcud olması Naxçıvanda min illər bundan öncə elmin, mədəniyyətin varlığının, inkişafının məntiqi nəticəsidir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət Universiteti Azərbaycanın ən dəyərli, qabaqcıl ali məktəblərindən, ali təhsil ocaqlarından biridir. Universitetin yaranma tarixi haqqında burada artıq deyildi. Siz hamınız bunları bilirsiniz.

Çox xoşbəxtəm ki, mən - bu universitetin yaranmasının təməlini qoyan insanlardan biri və onun təşəbbüskarı 30 il ondan sonra yenə də buradayam, sizinləyəm, bu universitetin ötən bu müddətdə nə qədər böyüməsini, inkişaf etməsini öz gözlərimlə görürəm.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Yusif Məmmədəliyev adına Dövlət Universitetinin bu günü mənə bəlkə sizdən də çox sevindirir. Təbii ki, burada zəhmət çəkmiş hər bir insan, universitet yaranandan burada çalışanlar bu gün öz zəhmətinin bəhrəsini görürlər. Bu universitetdə vaxtilə təhsil alıb, indi müəllimlik edənlər də öz zəhmətlərinin nəticəsini görürlər.

Mən buraya gələrkən universitetin qocaman müəllimləri, professorları ilə görüşdüm. Köhnə dostlarımı - Səfərlə Babayevi, Yunis Qasimovu və başqalarını bir daha gördüm. Mən onları xatırlayıram. Mən nəinki 30 il bundan öncəni, 50 il bundan öncəni də xatırlayıram.

Mən 40-cı illərdə Naxçıvanda işləyərkən həmin bu ali məktəbdə bu gün gənclərə yüksək təhsil verənlərin çoxu mənimlə bir yerdə idilər. Biz Naxçıvanda onlarla bir yerdə çalışırdıq, Naxçıvanı inkişaf etdirmək istəyirdik. Onda biz gənc idik, ancaq əlimizdən gələni edirdik. Biz çox işlər gördük. Naxçıvanın siması nə qədər dəyişilibdir! Bu dəyişikliyin ən gözəl nümunəsi Naxçıvan Muxtar Respublikasının Yusif Məmmədəliyev adına Dövlət Universitetidir.

Yaşlı adamlar bilirlər ki, vaxtilə, keçmişdə bu yer Çar Rusiyasının kazaklarının, ordusunun yerləşdiyi ərazi olubdur. Sonra buradakı binaları 41-ci Naxçıvan sərhəd dəstəsinə vermişdilər. Onlar burada yerləşirdilər. Uşaqlıq illərimi yadıma salıram. Mən hələ gənc ikən bəzən buraya gəlirdim, buradakı rus sərhədçilərinin at çapmalarına, yaxud at üstündə qılınca oynatmalarına baxırdım. Burada bir xəstəxana da var idi. Naxçıvanın mərkəzindən həmin xəstəxanaya gəlmək

üçün xeyli yol keçmək lazım idi. Biz indi bu yolu avtomobillə tez gəlirik. Ancaq o vaxt piyada gəlib, piyada gedirdik. Bəzən yay vaxtı da buraya gəlib- getmək çox çətin olurdu.

Xatirimdədir, demək olar ki, 8-10 yaşında mənim burnumdan qan açıldı. Anam nə qədər çalışdısa da, bu qanı saxlaya bilmədi. Anam məni yanına aldı, burnumdan qan axaxa biz burada olan xəstəxanaya piyada gəldik. Buradakı həkimlər mənə kömək etdilər, yoxsa qan məni tamamilə aparırdı. O günlər yadımdadır. Mən bunları nə üçün xatırlayıram? Çünki bu yer keçmişdən, hələ qədim zamanlardan böyük bir məskən olmuşdur. Bura əvvəl rus ordusunun, sonra sovet ordusunun, sovet sərhəd dəstələrinin olmuşdur.

Bu universiteti, sonra isə onun filialını yaradanda fikirləşdik ki, bu, harada yerləşsin. O vaxt o, buradakı binaların bəzilərinə yerləşdirildi. Bəli, amma universiteti yerləşdirmək üçün burada olan sərhəd dəstəsini köçürmək lazım idi. Mən təşəbbüs göstərdim. Sərhəd dəstələri binalarının tikilməsinin respublika büdcəsindən keçməməsinə - o vaxt bu, İttifaq büdcəsindən keçirdi - baxmayaraq, mənim xüsusi qərarımla Azərbaycan büdcəsindən pul ayrıldı. Mən indi sizə məlum olan yerdə o vaxt sərhəd dəstəsi üçün qərargah, bina tikdirdim, buranı boşaltdırdım və Naxçıvan Dövlət Pedaqoji İnstitutuna verdim.

Ancaq təbiidir ki, yeni yaranmış ali məktəb bu köhnə binalarda çox yaşaya bilməzdi. Ona görə də burada universitet şəhərçiyi tikilməsi barədə qərar qəbul etdik. Bu universitet şəhərçiyinin baş planı vardır. Buradakı tədris korpusları, yataqxana və bu böyük sahənin hamısı Naxçıvan Dövlət Universitetinə verilibdir.

Şübhəsiz ki, bizim gördüyümüz işlər öz nəticəsini verdi. Naxçıvan Dövlət Universiteti artıq özü üçün müəyyən şərait əldə etdi. Amma biz bununla kifayətlənmədik. Biz universiteti daha da genişləndirmək istəyirdik. Ona görə də bir neçə

yeni binanın tikilməsi haqqında qərar qəbul edilmişdir. Bu binaların biri də indi biz açılışına toplaşdığımız binadır.

Bəli, mən istəyirdim ki, bu bina qısa vaxtda tikilsin. Amma sonrakı hadisələr bunların hamısını dağıtdı. Mən 1990-cı ildə Moskvadan yenidən Naxçıvana gələrkən bu işlə dərhal maraqlandım. Ancaq o vaxt elə bir imkanım yox idi. Mən 1991-ci ilin sentyabr ayında naxçıvanlıların iradəsi ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasına rəhbər, Ali Məclisə sədr seçildim. O vaxt da bu barədə bir iş görməyə çalışdım. Xatirinizdədir, o zaman sadəcə, lazım idi ki, Naxçıvanda insanlar yaşaya bilsinlər, soyuqdan donmasınlar, elektrik enerjisi, vaxtlı-vaxtında su, ərzaq ala bilsinlər. Çünki o vaxt Ermənistanın blokadası nəticəsində Naxçıvan Azərbaycanın əsas hissəsindən ayrı düşmüş vəziyyətdə idi. Azərbaycandan Naxçıvana gələn bütün xətlər - elektrik, qaz xətləri, avtomobil yolları, dəmir yolu kəsilmişdi. Demək, o vaxt yaşamaq uğrunda mübarizə aparmaq lazım idi və biz mübarizə aparırdıq.

İndi qaz haqqında danışanda nə yadıma düşür? Mən Azərbaycanın bütün kəndlərini qazlaşdırdım, o cümlədən Naxçıvan Muxtar Respublikasına da qaz xətti çəkirdim. Mən həmin kəməri Dağlıq Qarabağdakı, Sisyandakı hündür dağların başından gətirib Naxçıvana qaz çəkirdim və muxtar respublikanın hər yerini qazlaşdırdım.

Mən 1990-cı ildə buraya gələndə Şahbuz rayonundakı Keçili kəndinə getdim. Onda hələ bura qaz gəlirdi. Mən yaşlı adamlarla görüşdüm. Bir yaşlı kişinin o vaxtkı sözü indi yadıma düşür. O dedi ki, oğlum, mən Keçilidə hər gün səhər durub kibriti çəkərək bu qazı yandıranda həmişə sənə dua etmişəm. Bu faktı nə üçün yada salıram? Bəli, o vaxtlar ki, Azərbaycanda, məndə imkanlar var idi, mən həmin imkanlardan tamamilə istifadə edib, Azərbaycan xalqının rifah halını yaxşılaşdırmağa çalışırdım. Ancaq sonra bunların hamısı kəsildi, Naxçıvan qazsız, elektrik enerjisiz, susuz, yolsuz qaldı.

Buna baxmayaraq, mən yenə də universitet haqqında düşünürdüm, əlaqə saxlayırdım. Ancaq o zaman çox iş görməyə imkan yox idi. Lakin mən 1993-cü ildə yenidən Azərbaycana rəhbər seçildəndən sonra Azərbaycanın hər yerinə, hər bir universitetinə, o cümlədən Bakı Dövlət Universitetinə göstərdiyim qayğı kimi, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Universitetinə də qayğı göstərməyə başladım. İndi blokada şəraitində yaşayan, yolu olmayan, Bakı ilə ancaq təyyarə vasitəsilə əlaqə saxlayan Naxçıvan belə bir binanın tikilib başa çatmasını təmin edib və burada yeni bir tədris korpusu yaradıbdır. Bu, böyük hadisədir.

Amma bu, son illər Naxçıvanda gedən quruculuq işində yeganə hadisə deyildir. Biz dünən bir Ticarət-Tədris Mərkəzinin binasını açdıq. O, çox gözəl binadır. Bilirsiniz ki, dünən biz vaxtilə mənim təşəbbüslə tikintisinə başlanmış böyük məscid binasını da açdıq. İndi Naxçıvanda məktəblər tikilir. Azərbaycanın çox yerlərində məktəblər tikilmir, amma Naxçıvanda tikilir. Muxtar respublikada xəstəxanalar tikilir. Yəni Azərbaycanın başqa bölgələrinə nisbətən Naxçıvanda ən çətin şəraitdə yaşayan insanlar quruculuq işləri ilə məşğul olurlar, zəhmət çəkirlər, fədakarlıq, vətənpərvərlik göstərirlər. Sağ olun.

Güman edirəm ki, bunlar Naxçıvanda quruculuq işlərinin hələ yeni mərhələsidir. Bundan sonra da çox işlər görülməkdir. Naxçıvan yaşayıb, yaşayır, Naxçıvan blokada şəraitində əyilməyibdir, dözübdür, bundan sonra da yaşayacaqdır.

Mən bu gün böyük iftixar hissi keçirirəm ki, 30 il bundan öncə əsasını qoyduğumuz bu gözəl təhsil ocağı indi böyük şöhrətə malikdir. Qonşu ölkələrdən - Türkiyədən, İrandan buraya təhsil almaq üçün tələbələr gəlir və bu universitetin dünyanın başqa universitetləri ilə elmi, təhsil və başqa əlaqələri vardır. Bunlar hamısı bir daha onu sübut edir ki, Naxçıvanda təhsilə, elmə, mədəniyyətə həmişə qayğı göstə-

rilir, yüksək münasibət göstərilir və naxçıvanlılar da nəyə qadir olduqlarını dünyaya həmişə nümayiş etdiriblər.

Əziz dostlar, bu gün Yusif Məmmədəliyev adına Naxçıvan Dövlət Universitetinin yeni təhsil binasının açılışı münasibətilə mən sizi ürəkdən təbrik edirəm. Arzu edirəm ki, siz bu gözəl binadan universitetdə təhsilin, elmin inkişaf etməsi üçün daha da səmərəli istifadə edəsiniz.

Universitetin professor-müəllim heyətinə ali təhsilin, elmin, mədəniyyətin inkişafında yeni-yeni uğurlar arzulayıram. Universitetin tələbələrinə, Naxçıvan Muxtar Respublikasının bütün tələbələrinə, gənclərinə cansağlığı, yüksək vətənpərvərlik, təhsil uğrunda daim mübarizə aparmaq üçün əzm arzulayıram. Naxçıvan gənclərinə hərbi vətənpərvərlik hisslərini daha da yüksəltməyi arzulayıram. Naxçıvan gənclərinə arzu və tövsiyə edirəm ki, onlar indiki nəsillər kimi, bizim kimi Naxçıvanı qursunlar, yaratsınlar, inkişaf etdirdinsinlər, daha da yüksəlsinlər.

Biz XXI əsrə qədəm qoyuruq. XXI əsr gənclərin əsridir. Biz yaratdığımız, qurduğumuz müstəqil Azərbaycan dövlətini, müstəqil Azərbaycanı gənclərə tapşırıq. Bizim işimizi gənclər davam etdirməlidir. Gənclərin vəzifəsi Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini qorumaq, Azərbaycanda hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesində fəal iştirak etmək, ölkəmizin iqtisadiyyatını, mədəniyyətini, elmini inkişaf etdirməkdir.

Ümidvaram ki, Azərbaycanın bugünkü gəncləri, o cümlədən Naxçıvanın gəncləri, Naxçıvan Dövlət Universitetinin tələbələri bunların hamısına qadirdir və biz gələcəkdə onların gözəl işlərinin nəticələrinin şahidi olacağıq.

Mən sizi bir daha təbrik edirəm. Sizin hamınıza cansağlığı, səadət, xoşbəxtlik, bütün işlərinizdə uğurlar arzu edirəm. Sağ olun.

* * *

Universitetin rektoru İsa Həbibbəyli Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi Yusif Məmmədəliyev adına Naxçıvan Dövlət Universitetinin elmi şurasının 1999-cu il 9 oktyabr tarixli qərarı ilə Azərbaycanda milli təhsilin, elm və mədəniyyətin inkişafı sahəsində görkəmli xidmətlərinə görə Heydər Əlirza oğlu Əliyevə fəxri doktor diplomunu və onun akademik geyimini təqdim etdi.

Heydər Əliyev: Əziz dostlar!

Mən birinci növbədə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Yusif Məmmədəliyev adına Universitetinin elmi şurasına mənə göstərilən bu diqqət və qayğıya, fəaliyyətimə verilən bu yüksək qiymətə görə təşəkkür edirəm. Çox sağ olun.

Sizə o da məlumdur ki, mən dünyanın bir çox ölkələrinin çox mötəbər universitetlərinin fəxri doktoru adına layiq görülmüşəm, mənə fəxri doktor diplomları verilibdir. Sizin mənə geyindiriyiniz bu geyim kimi belə libaslar da mənə verilibdir. Ancaq mən bugünkü günü daha da qiymətləndirirəm.

Mən fəxr edirəm ki, bir çox böyük dövlətlərin zəngin tarixə malik olan universitetlərinin fəxri doktoruyam. Ancaq daha da çox fəxr edirəm ki, mən Naxçıvan Muxtar Respublikasının Yusif Məmmədəliyev adına Universitetinin doktoruyam. Sağ olun.

Mən çalışacağam ki, sizin bu etimadınızı doğruldum. Mənim üçün bu bir də ona görə əzizdir ki, mən ilk təhsilimi Naxçıvanda almışam. Əziz müəllimlərim Naxçıvanda mənə orta təhsil verib məni həyata buraxıblar. Ona görə Naxçıvan təhsili, məktəbi mənim üçün əzizdir. Naxçıvan Dövlət Universiteti isə Naxçıvan təhsilinin ən yüksək zirvəsidir. Mən bütün bunlara görə də fəxr edirəm. Çox sağ olun.

**NAXÇIVAN MR-nın TƏŞKİL OLUNMASININ
75 İLLİYİNƏ HƏSR EDİLMİŞ TƏNTƏNƏLİ
YUBİLEY İCLASINDA NİTQ**

Naxçıvan, Respublika sarayı

12 oktyabr 1999-cu il

Əziz naxçıvanlılar!

Əziz bacılar, qardaşlar, dostlar!

Hörmətli qonaqlar!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Mən sizi, Naxçıvan Muxtar Respublikasının bütün sakinlərini Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75-ci ildönümü, bayram münasibətilə səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Naxçıvan Muxtar Respublikası müstəqil Azərbaycanın, müstəqil Azərbaycan dövlətinin ayrılmaz hissəsidir, gözəl guşələrindən, diyarlarından biridir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75-ci ildönümü bayramı bütün Azərbaycan xalqının, vətəndaşlarının, müstəqil Azərbaycan dövlətinin bayramıdır. Mən sizə - naxçıvanlılara bütün Azərbaycan xalqının salamlarını, xoş arzularını, səmimi təbriklərini çatdırıram.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının ildönümü ilə əlaqədar mərasimlərə Azərbaycanın paytaxtı Bakıda da çox böyük maraq var. Mənə dedilər ki, həddindən çox insanlar, cürbəcür, müxtəlif təbəqələrə mənsub insanlar bu günlərdə Naxçıvanda olmaq istəyirlər, bu bayramı naxçıvanlılarla bölüşdürmək və bu bayramın iştirakçıları olmaq istəyirlər. Bu, çox gözəl bir hadisədir. Çünki bu, Azərbaycan xalqının yekdipli-

yini, birliyini, həmrəyliyini bildirir və Azərbaycanın hər bir bölgəsində, ölkəmizin paytaxtında, müstəqil Azərbaycanın həyatında olan hər bir hadisəni hamı ümumxalq bayramı, hadisəsi kimi qəbul edir.

Biz Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, Azərbaycan xalqının böyük dostu, əziz qardaşım Süleyman Dəmirəlin bu bayram münasibətilə təbrik məktubunu böyük məmnuniyyətlə dinlədik. Onu da bildirmək istəyirəm ki, hörmətli prezident Süleyman Dəmirəl bu bayrama gəlməyə hazırlaşdı. Bir neçə ay bundan öncə bizim onunla bu barədə danışıqlarımız olmuşdu və qərara almışdıq ki, bu bayram münasibətilə Naxçıvana birlikdə gələcəyik. Təəssüflər olsun ki, qardaş Türkiyədə baş vermiş zəlzələ və onun nəticəsində yaranmış faciə Türkiyə prezidentini bir çox xarici səfərlərini saxlamağa məcbur etdi. Çünki indi zəlzələdən zərər çəkmiş yerlərin bərpa edilməsi, insanların yaşaması üçün şərait yaratmağa və başqa işlər görməyə böyük zərurət vardır. Türkiyənin hökuməti, prezidenti bu işlərlə məşğuldurlar. Ancaq onun bu bayrama göndərdiyi təbrik məktubu bizi həddindən çox sevindirdi, coşdurdu və Azərbaycanın böyük dostu Süleyman Dəmirəlin Naxçıvana nə qədər bağlı və Azərbaycana nə qədər böyük məhəbbəti olduğunu göstərdi.

Mən çox məmnunam ki, hörmətli Süleyman Dəmirəli burada Türkiyə hökumətinin yüksək vəzifəli üzvləri - dövlət nazirləri və qonşu vilayətlərin valiləri, böyük nümayəndə heyəti təmsil edir. Mən bütün bunlara görə hörmətli prezident Süleyman Dəmirələ sizin adınızdan, bütün Azərbaycan xalqı adından hörmət və ehtiramımı, dərin təşəkkürümü bildirirəm.

Hörmətli prezident Süleyman Dəmirəl təbrik məktubunda böyük Mustafa Kamal Atatürkün müdrik kəlamlarını bizim yadımıza saldı: "Azərbaycanın sevinci bizim sevincimizdir, Azərbaycanın kədəri bizim kədərimizdir". Bu müdrik sözlər indi bizim xalqlarımızın arasında yaranmış əlaqələrin ən

gözəl təzahürüdür. Bu, Türkiyədə də, Azərbaycanda da belə qəbul olunubdur. Ona görə də Türkiyədə baş vermiş zəlzələ, böyük insan tələfatı, faciə Türkiyə xalqına qəm, qüssə, kədər gətirdiyi kimi, Azərbaycan xalqına da qəm, qüssə, kədər gətirdi. Biz bu ağır itkiləri, ağır faciəni bərabər keçirdik və bərabər keçiririk. Təbiidir ki, qardaş türk xalqına, Türkiyəyə yardım etmək üçün Azərbaycan dövləti əlindən gələni etdi və Türkiyəyə yardıma gedənlərin ön sırasında oldu. Xüsusən, Azərbaycanın yanğınsöndürənləri İzmir şəhərində bir neçə gün yanan nəhəng neft emalı zavodunun yanğından xilas olmasında böyük xidmətlər göstərdilər.

Mən bu gün bu faciə münasibətilə Türkiyə dövlətinə, hökumətinə, xalqına bir daha başsağlığı verirəm, "keçmiş olsun" deyirəm. Dostlarımızı bir daha əmin etmək istəyirəm ki, biz böyük Mustafa Kamal Atatürkün sözlərinə daim sadıq olacağıq.

Biz hamımız qonşu İran İslam Cümhuriyyətinin nümayəndəsi, Ərdəbil ostandarlığı ostandarının təbrik məktubunu burada böyük hörmət və ehtiramla dinlədik. Bu hadisə də İran-Azərbaycan dostluğunun, qardaşlığının və əməkdaşlığının gözəl təzahürüdür. Bilirsiniz ki, iki gün bundan öncə İran İslam Cümhuriyyətindən çox böyük və mötəbər nümayəndə heyəti Naxçıvana gəlmişdir. Biz onlarla bərabər Naxçıvanda İran İslam Cümhuriyyətinin yardımı ilə tikilmiş böyük məscidin açılış mərasimini keçirdik. Bu gün, bu bayram günündə də İran İslam Cümhuriyyətinin nümayəndəsi bizim aramızdadır, bizimlə bərabərdir. Mən bütün bunlara görə də ürəkdən təşəkkür edirəm.

Azərbaycan bir müstəqil dövlət kimi öz əlaqələrini daim genişləndirir. Bunun da əsas təzahürü Azərbaycanın xarici ölkələrdəki səfirlikləri, diplomatik missiyaları, xarici ölkələrin Azərbaycanda fəaliyyət göstərən səfirlikləri, diplomatlarıdır. Biz bu sahədə qısa zamanda böyük nailiyyətlər əldə etmişik.

Xarici ölkələrin Azərbaycandakı səfirləri ölkəmizin bütün ictimai, mədəni həyatında fəal iştirak edirlər. Onların hamısı zəhmət çəkib Naxçıvana gəliblər, bu bayramda iştirak edirlər. Mən bunu səfirlərin təmsil etdikləri ölkələrin Azərbaycan Respublikasına, müstəqil Azərbaycan dövlətinə və onun ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasına göstərdikləri qayğı və diqqət kimi qəbul edirəm. Buna görə də bu bayram mərasimində bizimlə bərabər iştirak edən səfirlərə təşəkkürümü, minnətdarlığımı bildirirəm.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının yaranması tarixi haqqında Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri Vasif Talıbov çox geniş, ətraflı, müfəssəl məruzə etdi. Bu salondakılar və düşünürəm ki, bu gün bizi dinləyən Azərbaycan televiziyasının seyrçiləri, bütün Azərbaycan vətəndaşları muxtar respublikanın 75 il ərzində keçdiyi yolla tanış oldular. O illər bir daha yada düşdü, xatırlandı. Bu 75 ildə, tarixcə qısa bir zamanda Naxçıvan diyarında nə qədər böyük işlərin görülməsi bir daha göz qabağına gəldi.

Ancaq Naxçıvanın tarixi təkcə muxtar respublikanın yaranmasından başlanmır. Naxçıvan Azərbaycanın ən qədim diyarlarından biridir, çox zəngin tarixə malik olan Azərbaycanın bir hissəsidir, 3500 il tarixi olan Azərbaycan torpağıdır. Bu tarix çox zəngin hadisələrlə doludur. Bunlar hamısı Azərbaycan üçün Naxçıvanın nə qədər qiymətli olduğunu həmişə göstərmiş, göstərir və gələcəkdə də göstərəcəkdir.

Mən bu barədə öz fikirlərimi bir az sonra sizə çatdıracağam. Ancaq indi isə bir şad hadisəni də sizə bildirmək istəyirəm. Oktyabr ayının 18-də Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini elan etmək haqqında, yəni dövlət müstəqilliyini bərpa etmək barədə Konstitusiyaya aktı qəbul olunubdur. Bununla da Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinə əsas qoyulubdur. Azərbaycan öz müstəqilliyini dünyaya elan edəndən sonra 8 ildir ki, müstəqil dövlət kimi yaşayır.

Azərbaycanın əhalisi artıq bu gün 8 milyon olubdur. Keçən gecə Bakıda Hacıqasımov adına doğum evində Azərbaycanın yeni övladı dünyaya gəlib, uşaq doğulubdur. Fatma xanım İsmayılovanın və onun həyat yoldaşı Eldəniz Vəliyevin oğlu olubdur. Bu övladın dünyaya gəlməsi ilə Azərbaycan əhalisi artıq 8 milyon olubdur. Fatma xanım və Eldəniz öz oğullarına ad qoyub, onu Heydər çağırırlar. Bu, Azərbaycan üçün böyük bir hadisədir. Biz bu günlərdə dövlət müstəqilliyimizin 8-ci ilini tamamlayırıq. Azərbaycan Respublikasının əhalisi bu günlərdə 8 milyona çatıb, 9 milyona doğru irəliləyəcəkdir.

Təbiidir ki, Azərbaycan Respublikasının əhalisinin 8 milyona çatmasında naxçıvanlıların da xidməti vardır. Bilirəm ki, Naxçıvanda da insanlar həmişə çox övlad istəyirlər və burada çoxuşaqlı ailələr çoxdur. Mən özüm də vaxtilə çoxuşaqlı ailədə doğulmuşam. Ona görə naxçıvanlılar elə əhalinin artırılmasında da bəlkə ön sırada gedirlər.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının 1995-ci ildə qəbul etdiyi ilk Konstitusiyası əsasında, Azərbaycanın demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət Konstitusiyasında Naxçıvan Muxtar Respublikasına Azərbaycanın tərkibində dövlət statusu verilibdir. Bu status əvvəl də var idi, sadəcə, elan edilmirdi. Ancaq bizim əvvəl nə qədər böyük nailiyyətlərimiz olubsa da, nə qədər böyük tarixi yol keçmişiksə də, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra baş verən hadisələr hamısından qiymətlidir. Ona görə də bu gün biz Naxçıvan Muxtar Respublikasının bir dövlət kimi 75 illik yubileyini qeyd edirik. Amma bu hadisənin Naxçıvanın və Azərbaycanın keçmiş tarixi ilə də çox üzvi əlaqəsi vardır.

Naxçıvan qədim zamanlardan Azərbaycanın ən mötəbər bölgələrindən biri olubdur. Azərbaycana, o cümlədən Naxçıvana əsrlər boyu dəfələrlə yadellilərin basqını olmuşdur, müharibələr, döyüşlər zamanı insanlar qırılmışdır. Naxçıvan

dəfələrlə tamamilə məhv olub külə dönmüş, amma insanlar yenə də bu külün içindən qalxıb Naxçıvanı yaşatmışlar.

Naxçıvanın qədim dövlətçilik tarixi vardır. Bu, Azərbaycanın dövlətçilik tarixidir. XII əsrdə Naxçıvan Azərbaycanın Atabəylər - Eldəgəzlər dövlətinin, o əsrdə Azərbaycanın ən böyük, ən qüdrətli dövlətinin paytaxtı olubdur. Atabəylər dövləti 100 ildən artıq hökm sürmüş və onun paytaxtı azərbaycançılığı qoruyub saxlamışdır.

Azərbaycanın zəngin tarixinin bu günə qədər gəlib çatmış çox parlaq nümunələri vardır. Azərbaycanda aparılan arxeoloji tədqiqatlar bir neçə əsr bundan öncə Azərbaycanın nə qədər zəngin mədəniyyətə malik olduğunu və nə qədər dolğun həyat yaşadığını əyani surətdə göstərir.

Naxçıvan Azərbaycanda Şərq ilə Qərbin arasında, qovuşduğu yerdə həmişə karvan, ticarət yollarının ortasında olubdur. Bu, bir tərəfdən həmişə Naxçıvanı inkişaf etdiribdir, burada həmişə böyük ticarət olubdur. İkinci tərəfdən də Naxçıvana müxtəlif tərəflərdən hücumlar edilib, müharibələr, döyüşlər olubdur. Naxçıvan Çingizxan ordusunun da basqınlarına məruz qalıbdır, döyüşüb, vuruşub, qəhrəmanlıq göstərirdir. Naxçıvan Teymurləngin, Əmir Teymurun qoşunlarının da basqınlarına məruz qalıbdır, vuruşub, döyüşübdür. Naxçıvanın tarixi abidələri, o cümlədən bu günlərə qədər qalmış Əlincə qalası və həmin qalada getmiş döyüşlər Naxçıvanın, Azərbaycan xalqının nə qədər cəsur, qüdrətli, vətənpərvər, vətəninə sevinən insanlar olduğunu dünyaya nümayiş etdirir.

Bunlar hamısı tarixin yazılarıdır. Bunlar hamısı Azərbaycan tarixinin zənginliyini nümayiş etdirən hallardır. Ancaq eyni zamanda deyə bilərəm ki, Azərbaycanın bu gözəl, qədim diyarının tarixi hələ indiyə qədər yaxşı təhlil, tədqiq olunmayıbdır, təbii ki, yazılmayıbdır.

Azərbaycanın azərbaycançılığını, Azərbaycan dilini bu gün də sübut edən ən dəyərli əsər "Kitabi-Dədə Qorqud"dur. Biz "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyini qeyd edirik. Azərbaycanın alimləri, ədəbiyyatşünasları, yazıçıları son on illərdə Azərbaycan tarixinin bu hissəsini, məhz azərbaycançılığı, Azərbaycan dilini, yəni bizim milli kökümüzü, dilimizin milli kökünü hamıya nümayiş etdirmək, sübut etmək üçün gözəl əsərlər yaradıblar.

"Kitabi-Dədə Qorqud"un boyları çox elmi əsərlərdə təhlil ediləndir, yazıçı Anarın yaratdığı filmdə geniş kütləyə izah olunubdur. Bir çox alimlərin dəyərli əsərləri vardır. O cümlədən Naxçıvan Muxtar Respublikasının alimi Səfərəli Babayevin bu günlərdə çapdan çıxmış kitabı çox qiymətli və qiymətli. Bu kitab ona görə qiymətli ki, "Kitabi-Dədə Qorqud"un boylarının, toponimlərinin hamısını Naxçıvanda tapmaq olar. Naxçıvanda bunu tapıblar, təhlil ediblər, elmi surətdə öyrənilər və Səfərəli Babayev bu barədə böyük bir kitab yaradıbdır.

Bu, azərbaycançılıq, Azərbaycan dilinin qədimliyi, dilimizin dərin kökləri nöqteyi-nəzərindən nə qədər qiymətli! Yenə də deyirəm, bu, Naxçıvanın Azərbaycan tarixində -keçmiş əsrlərdə də, orta əsrlərdə də və sonrakı dövrlərdə də nə qədər böyük rol oynadığını göstərir.

Bilirsiniz, Səfərəli Babayevin bu kitabı, təbiidir ki, onun çoxillik elmi fəaliyyətinin nəticəsidir. Ancaq əgər sovet ideologiyası tərəfindən bizim keçmişimizi məhv etmək, qaralamaq, unutmaq siyasətinin qarşısını vaxtında az-çox almasaydıq və son illərdə, xüsusən 70-ci illərdə bu tariximizi, dilimizi, ədəbiyyatımızı, köklərimizi arayıb-araşdıran, elmi surətdə təhlil edən və dünyaya nümayiş etdirən alimlərimizə, yazıçılarımıza, sənətşünaslarımıza imkan verməsəydik bəlkə bunlar ölüb gedərdi. Çünki "Kitabi-Dədə Qorqud" 1951-ci ildə bir "düşməni ideologiyası" kimi qadağan edilmişdi.

Ondan sonra bir neçə kiçik əsər yaranmışdı. Bəli, "Kitabi-Dədə Qorqud" 1970-ci illərdə yaranmış elmi və bədii əsərlərin səbəbinə yenidən dünyaya gəlib çıxmışdır.

Yəni demək istəyirəm ki, Naxçıvanda da "Kitabi-Dədə Qorqud"un bu qədər böyük izlərinin olması 50 il də, 100 il də bundan öncə məlum idi. Ancaq onları ortaya çıxaran, xalqa tanıdan yox idi. Bir vaxtlar, ümumiyyətlə, keçmiş əsrlərdə bəlkə buna imkan olmayıbdır. Amma bizim xalqımız bir vaxtlar öz milli mənliliyini daha da tanıyandan, milli şüuru inkişaf etdirəndən sonra bu işlərə başlayanda onun qarşısı alınmışdır. Yəni Səfərəli Babayevin bu kitabda yığdığı, "Kitabi-Dədə Qorqud"a mənsub olan bu qədər boylar, adlar, toponimlər elə son on illərdə meydana çıxanlar deyildir. Bunlar hamısı "Kitabi-Dədə Qorqud" vaxtından qalıbdır.

Beləliklə, Naxçıvan Azərbaycanın Dədə Qorqud mərkəzlərindən biridir və "Kitabi-Dədə Qorqud"un çox izlərinin Naxçıvanda olması Naxçıvanın Azərbaycanın nə qədər qədim və zəngin diyarı olduğunu bir daha göstərir.

Bilmirəm, təsadüfi olub, yaxud da bu, təsadüfi deyildir, ancaq məlumdur ki, - hər halda mən bunu bilirəm, yəqin çoxları da bilir, - yazıçı Anar "Dədə Qorqud" filmini yaratmağa başlayanda, şübhəsiz, çox işlər görmüşdü. Ancaq filmin çəkilişi Naxçıvanda keçirilibdir.

Naxçıvanın qədim tarixi haqqında çox demək olar. Bu gün buna imkan yoxdur. Ancaq Azərbaycanın, millətimizin, Azərbaycan xalqının qədimliyini, dərin köklərini, zəngin mədəniyyətini və ulu babalarımızdan bizə gəlib çatmış irsi daha da dərk etməyin, daha da yaxşı bilməyin, şübhəsiz ki, bugünkü və gələcək nəsillər üçün çox əhəmiyyəti vardır. Bütün Azərbaycanda, o cümlədən Naxçıvanda bu tədqiqatlar aparılmalıdır, bu işlər görülməlidir.

Bu gün burada alimlər iştirak edirlər. Mən "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının yubiley komissiyasının iclasında bunu

demişdim və bu gün bir daha deyirəm: Azərbaycan dövləti nə qədər iqtisadi çətinliklər içərisində olsa da, biz bu işlər üçün vəsait əsirgəməyəcəyik.

Biz alimlərimizdən, tədqiqatçılarımızdan, ədəbiyyatşünaslarımızdan, tarixçilərimizdən bax, bu istiqamətdə yeni-yeni əsərlər gözləyirik. Əmin ola bilərsiniz ki, hər bir belə əsər layiqincə qiymətləndiriləcəkdir.

Səfərli Babayevin kitabını Bakıda mənə təqdim etmişdilər, - təkcə bu deyil, biz "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının yubileyi ilə əlaqədar nəfis şəkildə nəşr olunmuş gözəl kitablar meydana çıxartdıq, onları da mənə təqdim ediblər, - mən dünən Naxçıvan Dövlət Universitetində olarkən həmin kitabı bir daha gördüm, ona baxdım və dedim ki, bu kitaba görə Səfərli Babayev professor elmi dərəcəsini alıb, Azərbaycan prezidenti kimi, mən isə ona "Azərbaycanın əməkdar elm xadimi" adı verirəm.

Azərbaycanın bir parçası kimi, Naxçıvanda dövlətçilik sonrakı dövrlərdə, orta əsrlərdə də olubdur. Azərbaycanın xanlıqlara bölünən dövründə - hər bir xanlıq Azərbaycan dövlətçiliyinin nümunəsidir, biz bu xanlıqları tarixi nöqteyi-nəzərdən belə qəbul edirik - Naxçıvan xanlığı yaranıbdır. Naxçıvan xanlığı da Atabəylər dövlətçiliyinin davamı kimi özünü göstəribdir. İrəvan xanlığı, Naxçıvan xanlığı, Azərbaycanın başqa bölgələrinin xanlıqları - bu xanlıqlar Azərbaycan dövlətçiliyini təmsil ediblər, Azərbaycanı qoruyub yaşadıblar. Ancaq o dövrlərdə də ayrı-ayrı ölkələr tərəfindən Azərbaycanı, o cümlədən Naxçıvanı ələ keçirmək cəhdləri olmuşdur. Azərbaycan xalqı bunlara da sinə gərmiş, o cümlədən naxçıvanlılar da Naxçıvanı qoruyub saxlamışlar.

Nəhayət, XIX əsrin əvvəlində Naxçıvan Türkmənçay müqaviləsi əsasında Rusiyanın tərkibinə - Azərbaycanın başqa bölgələrindən gec olaraq - keçmişdir. Çünki Azərbaycanın bir hissəsi 1813-cü ildə Gülistan müqaviləsi ilə Rusiyanın

tərkibinə keçmişdir. Amma Naxçıvan xanlığı 1828-ci ildə Türkmənçay müqaviləsi ilə Rusiyanın tərkibinə keçmişdir. Sonra burada Rusiya hakimiyyəti başlamışdır. Bu dövr məlumdur. Ancaq əvvəlki zamanlarda olduğu kimi, bu dövrdə də Naxçıvanda Azərbaycan xalqı öz milli, mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamışdır.

Ümumiyyətlə, Naxçıvan mütəfəkkirlərlə zəngin olmuşdur. Əgər orta əsrlərdə Azərbaycanın memarlıq sənətinin ən yüksək nümunəsi Əcəmi Naxçıvaninin yaradıcılığı olmuşdursa, XII əsrdə bizim mədəniyyətimizdə, ədəbiyyatımızda ən qiymətli əsərlərin müəllifi, xalqımızın ən qiymətli milli dəyəri Nizami Gəncəvi və onun yaradıcılığı olmuşdur. Həmin dövrdə Azərbaycanın ən yüksək, ən qiymətli memarlıq əsərlərini Naxçıvanda Əcəmi Naxçıvani yaratmışdır. Elə "Möminə Xatun" məqbərəsinə baxanda, onu seyr edəndə insan heyran olur.

800 il bundan öncə burada, Azərbaycanın bu ucqar diyarında, - amma o, ucqar deyildi, o vaxt Azərbaycanın mərkəzlərindən biri idi,- bu qədər gözəl memarlıq əsəri yaradılıbdır. Demək, mədəniyyət, memarlıq, dövlətçilik nə qədər yüksək səviyyədə olub və Atabəylər dövlətinin nə qədər qüdrəti olub, mədəniyyətə nə qədər diqqəti olub ki, bu gözəllikdə "Möminə Xatun" abidəsi yaradılıbdır. Bu, yeganə deyildir. Elə bu torpaqda Əcəmi Naxçıvaninin bir çox gözəl əsərləri var. Əcəmi Naxçıvani memarlıq məktəbi bütün Şərqə yayılmış, bu məktəb Şərq aləmində müxtəlif ölkələrdə öz əksini tapmışdı.

XIX-XX əsrlər dövründə də Naxçıvan həmişə mədəniyyətə, təhsilə çox maraq göstərmiş, mədəniyyəti inkişaf etdirmişdir. Mədəniyyəti inkişaf etdirmək milləti inkişaf etdirmək milli ruhu yaşatmaq deməkdir. Təsadüfi deyil ki, yüz il bundan öncə Naxçıvanda dünyəvi teatr yaranmışdır. Bunu bu gün, yüz il keçəndən sonra biz yüksək qiymətlən-

dirməliyik. Mirzə Fətəli Axundovun təşəbbüsü ilə 125 il bundan öncə ilk dəfə Azərbaycan dünyəvi teatrı yaranıbdır. O təşəbbüs öz əksini tapıb və ondan bir az sonra Naxçıvanda dünyəvi teatr yaranıbdır.

Naxçıvan çox böyük mütəfəkkirlər diyarı, böyük alimlər, sənətkarlar diyarı olubdur. Əgər yaşadığımız əsrin əvvəlini götürsək, böyük Cəlil Məmmədquluzadə, Hüseyn Cavid, Azərbaycan mədəniyyətinin, ədəbiyyatının fəxrinə çevrilmiş şəxsiyyətlər, onların əsərləri öz həyat yolunu buradan başlamışlar. Naxçıvanda təhsilin, ümumiyyətlə, mədəniyyətin inkişafında mütəfəkkir Məhəmməd Tağı Sidqinin çox böyük rolu olmuşdur.

Mən bir neçə ad çəkirəm, amma çoxlarının adını çəkmək olar. Çünki o vaxt Naxçıvan mühiti həqiqətən Şərqlə Qərbin birləşdiyi bir yerdə Şərq ənənələrini özündə yaşadaraq, eyni zamanda dünyəvi həyat tərzini, dünyəvi mədəniyyət sahəsində və Şərq mədəniyyətini Qərb mədəniyyəti ilə bağlamaqda, bunun sintezini yaratmaqda böyük rol oynamışdır.

Mən bilirəm ki, bizim alimlərimiz Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığını həmişə yüksək qiymətləndiriblər. Ancaq açıq danışaq, əgər bir az da dərinə getsək, Cəlil Məmmədquluzadə çoxşaxəli yaradıcılığı ilə, əsərləri, maarifçiliyi ilə, elə o dövrdə "Molla Nəsrəddin" jurnalı ilə və başqa fəaliyyəti ilə təkrarolunmaz bir şəxsiyyətdir. Ümumiyyətlə, ədəbiyyatda, incəsənətdə, elmdə, mədəniyyətdə tarix boyu insanların bir-iki-üç əsrdən sonra bir-birinə bənzərliyi var. Amma mən hesab edirəm ki, Cəlil Məmmədquluzadəyə nə ondan əvvəlki, nə də ondan sonrakı dahi insanlar bənzəyiblər. Onun öz siması var. Onun öz siması da Azərbaycan xalqının inkişafı üçün dəyərli xidmətlər göstərmişdir.

Biz Hüseyn Cavid haqqında burada onun məqbərəsi açılarkən danışdıq, Bakıda da çox danışmışıq. Azərbaycan xalqı Hüseyn Cavidə çox yüksək qiymətləndirir və onun irsi

əsrilər boyu yaşayacaqdır. Onun iradəsi, onun milliliyi və yaradıcılığının özünəməxsus xüsusiyyətləri gələcək nəsillər üçün də böyük örnək olacaqdır.

Yenə də deyirəm, Azərbaycanın bir hissəsi kimi, Naxçıvan sonralar ərazi nöqtəyi-nəzərindən Azərbaycanın böyük hissəsindən ayrı düşmüşdür. Təkcə ona görə yox ki, məsələn, 20-ci illərdə sərhədlər bölünərkən, Zəngəzur diyarı Ermənistanə veriləndən sonra Naxçıvan Azərbaycanın əsas torpağından ayrı düşdü. Amma ondan əvvəl də, Naxçıvanın, məsələn, Azərbaycanın paytaxtı Bakı ilə, yaxud o vaxtlar ümumiyyətlə, Qafqazda mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan Tiflislə əlaqəsi çox çətin olubdur. Bakı ilə əlaqə yaratmaq, buradan Bakıya getmək üçün bir neçə gün yol keçmək lazımdır. Dəmir yolu indi son hadisələrlə əlaqədar bağlanıbdir. Ancaq Bakıdan buraya dəmir yolu yalnız 42-ci ildə, İkinci Dünya müharibəsi zamanı çəkilib. O vaxt sovet hökumətinə bu, çox lazım idi, çünki alman faşizmi ilə müharibədə Amerikadan kömək İrəndən keçib gəlirdi, buradan dəmir yolu vasitəsilə çox şeyləri daşımaq lazım idi, ona görə də sürətlə, tez dəmir yolu çəkdilər.

Mənim xatirimdədir, biz - Naxçıvanda yaşayıb böyüyən insanlar o vaxta qədər Bakıya qatarla üç sutka gedirdik: İrəvana, Tiflisə, orada qatardan düşüb, 12 saat gözləyib başqa bir qatara minmək lazım idi. Üç sutkadan sonra gedib Bakıya çatmaq olurdu.

Yəni bunlar da Azərbaycanın başqa bölgələri ilə Naxçıvanın əlaqəsini məhdudlaşdırıb, amma Naxçıvanda inkişaf dayanmayıbdır. XX əsrin əvvəllərini götürsək, Naxçıvanda təhsil, mədəniyyət çox geniş olmuşdur. Mən xatırlatdım ki, yüz il bundan öncə teatr yaranıbdir. Bəli, bu teatr əsrin əvvəlində Naxçıvanda daim fəaliyyət göstərən və naxçıvanlılar teatra çox böyük maraq göstərirlər.

Yaxud da məktəblər. Burada çox yüksək səviyyəli məktəblər var idi. Bu məktəbləri də yaradanlar vardı. Bəli, Naxçıvanın müfəkkir insanları - birinin adını çəkdim - Məhəmməd Tağı Sidqi və başqaları yaradırdılar. Naxçıvan mühiti hətta sovet hakimiyyəti qurulandan sonra da - 20-ci, 30-cu illərdə də davam edirdi. Çox milli hissiyyatlarla dolu olan bir mühit idi. Mən sizə deyə bilərəm ki, o vaxtlar Naxçıvanda insanlar çox yüksək təhsil alırdılar. Naxçıvanda məktəb çox deyildi, amma məktəbdə verilən dərslər və şagirdlərin dərsləri qavraması çox yüksək səviyyədə idi.

Bunu cəsarətlə deyirəm, çünki mən özüm birinci sinifdən orta məktəbi qurtarana qədər burada oxumuşam. Əvvəl orta məktəbdə, sonra iki il pedaqoji texnikumda. 39-cu ildə burada pedaqoji texnikumu qurtarmışam. O dövrdə aldığım təhsil gələcək həyatımın bütün mərhələlərində mənə yardım edibdir. Bəziləri məndən soruşurlar ki, siz, - bağışlayın ki, tək özüm haqqımda danışım, - Azərbaycan dilini nə təhər belə səlis bilirsiniz? Bu sual da təbiidir, çünki bilirlər - o təşkilatlarda ki, mən işləmişəm, onların hamısında rus dili işlənirdi. Bilirlər ki, mən ali məktəbdə rus sektorunda oxumuşam, sonra Leninqradda, Moskvada xüsusi məktəblərdə oxumuşam, onlar da hamısı rus dilində idi. Yəni, demək olar ki, on altı yaşımdan sonra mənim bütün təhsilim, iş fəaliyyətim rus dilində gedibdir. Ona görə də soruşurlar ki, sən Azərbaycan dilini haradan bilirsən? Bu gün sizə səmimi-qəlbdən deyirəm ki, on altı yaşa qədər Naxçıvan məktəbində müəllimlərimin mənə verdiyi dərslər, o cümlədən başqaları ilə bərabər ana dili, ədəbiyyat dərsləri mənim bugünkü dilimin əsasını təşkil edir.

Ona görə tək öz müəllimlərimi həmişə xatırlayıram. Bilirsiniz ki, tək böyük həyat yolu keçmişəm, yaşımda az deyildir. Çox şeylər, çox insanlar görmüşəm, çox böyük Şəxsiyyətlər görmüşəm. Yadda qalanları da, qalmayanları da

var. Az yadda qalanı var, çox yadda qalanı var. Amma sizə demək istəyirəm ki, ən yadda qalanlar, mənim üçün əziz adamlar Naxçıvandakı müəllimlərimdir. Onların adlarını indiyə qədər xatirimdə saxlayıram. Dil-ədəbiyyat müəllimi Lətif Hüseynzadə, Abbas Əsgərov. Cəlil İsgəndərov vardı, müharibəyə getdi, qayıtmadı, çox gözəl ədəbiyyat dərsi deyirdi.

O vaxt mənə burada rus dilini yaxşı öyrətdilər - Həsən bəy Qaziyev. Mən gənc vaxtlarımdan riyaziyyatı çox sevirdim. Riyaziyyatı, yəni dəqiq elmləri çox sevməyimin də səbəbkarı yenə də müəllimlərim olmuşdur. Çox gözəl bir müəllimimiz vardı - Tofiq Bəxtəşi. Gözəl müəllimimiz vardı, həm riyaziyyat, həm fizika dərsi deyirdi - Murad Tutayuq. Çox gözəl bir botanika, biologiya müəllimimiz vardı - Əsəd Cəfərli. Gözəl müəllimimiz vardı, həm də mən pedaqoji texnikumu bitirərkən oranın direktoru idi - Kazım Talıblı. Çox gözəl müəllim idi. Çox gözəl tarix müəllimimiz var idi - Əli Əliyev. O, yəqin ki, indi buralardadır, yaxud rəhmətə gedibdir. Allah rəhmət eləsin.

Deyirlər Lətif Hüseynzadə yaşayır, çox sağ olsun, Allah onu daha da çox yaşatsın. Rəhmətə gedənlərə Allah rəhmət eləsin. Yaxşı kimya müəllimimiz vardı - Əsgər Əhmədov, sonra orduya getdi, hərbiçi oldu, böyük xidmətlər göstərdi. Yenə də tarix müəllimimiz vardı - Əbülfəz Həsənov, çox yaxşı müəllim idi.

Vaxtınızı almaq istəmirəm. Bu, mənim üçün əzizdir, bəlkə sizin üçün o qədər də maraqlı deyildir. Mən Naxçıvana gələndə bunlar hamısı yadıma düşür, ona görə də bu sözləri deməsəm mümkün deyildir. Mən sadəcə, özümü saxlaya bilmirəm, görək bunları deyəm.

Yəni bununla onu demək istəyirəm ki, burada çox güclü məktəblər, güclü müəllimlər var idi. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanda elə bu gün də, on il də, iyirmi il də, otuz il də bundan öncə böyük alimlərin, elmlə məşğul olan insanların -

akademiklərin, professorların, universitetlərdə dərs verənlərin, yaxud Elmlər Akademiyasında, elmi tədqiqat institutlarında çalışanların çoxu öz həyat yollarını Naxçıvandan başlayıblar. Burada mühit də buna şərait yaradıbdır. Ancaq buradakı məktəblər, ümumiyyətlə, məktəb mühiti də şərait yaradıbdır.

Naxçıvanın çox gözəllikləri var. Birincisi, onun təbiətidir. Azərbaycanın hər yerində gözəl guşə tapmaq olar. Haraya gedirsən, Azərbaycan gözəl bir yerdir. Amma mən bu gün Naxçıvandayam və Naxçıvan haqqında danışiram. Naxçıvanın təbiətinin gözəlliyi məğrurluq rəmzidir. Bax, ətrafda görünən dağlar, qayalar, çıpaq torpaqlar, - burada yaşıllıq azdır, - bu diyara xüsusi gözəllik verir. Ancaq bu gözəllik, yenə də deyirəm, qəhrəmanlıq, məğrurluq rəmzidir. O məğrur dağlar kimi, insanlar da məğrurdurlar. Mən bu fikri bir dəfə demişəm, bir də təkrar etmək istəyirəm, - Naxçıvanın gözəlliyi kişi gözəlliyidir. Güman edirəm, siz məni düzgün başa düşəcəksiniz. Mən bu sözü izah etməliyəm, ola bilər, sonra başqa cür başa düşərlər.

Ümumiyyətlə, həyatda hamı "gözəl" deyəndə ancaq qadını nəzərdə tutur: qadın gözəlliyi. Tarix boyu bizim ulu babalarımız həmişə gözəl qadınlar haqqında yazıblar. Nizami Gəncəvi də gözəl qadınları vəsf edib- "Leyli və Məcnun"-da. Füzuli də, başqası da. Təkcə Azərbaycanda deyil, ümumiyyətlə, bəşəriyyətdə qadın gözəlliyi gözəlliyin rəmzidir. Kişiyə, adətən, gözəl deməzlər. Bəzən gözəl desən də, bəlkə acığına gələr. Amma kişiyə məxsus da gözəllik var. O gözəllik həmin o dağların gözəlliyidir, burada olan gözəl, ancaq sərt təbiətin, iqlimin gözəlliyidir. Bütün bu təbiət buradakı insanlara müəyyən qədər xüsusiyyətlər verir. Bu xüsusiyyətlərdən isə,- mənə elə gəlir, mən belə düşünürəm, - ən dəyərlisi odur ki, naxçıvanlılar həmişə milli şüurla yaşamışlar. Millilik, azərbaycançılıq, milli şüur Azərbaycanda həmişə yüksək olmuşdur. Mən

demək istəmirəm ki, Azərbaycanın harasında yüksək olub, harasında az olubdur, - bu sözlərdən kənaram. Ancaq naxçıvanlılarda milli qürur, milli şüur, milli hisslər, milli mənlilik bir tərəfdən bunları bu sərt iqlimdə daim çalışmağa, daim özünü yaşatmağa, eyni zamanda döyüşkən olmağa sövq edibdir. Naxçıvanlılar cəsarətlidirlər, döyüşkəndirlər.

Naxçıvanın tarixindən çox şey demək olar. Ancaq bizim yaxın tarixdən sizə deyə bilərəm: Naxçıvanda milli şüurun, milliliyin nə qədər dərin olması və insanların, demək olar, hamısına xas olması.

1988-ci ildə Ermənistan Azərbaycana qarşı təcavüz etdi. Azərbaycanın böyük bəlaları başladı. Sovet hakimiyyəti, sovet hökuməti, Moskva hökuməti, Qorbaçov rəhbərliyi Azərbaycana qarşı ədalətsizlik etdi. Dağlıq Qarabağda olan münaqişənin qarşısı alınmalı idi. Ancaq alınmadı və Azərbaycan ağır vəziyyətə düşdü. Azərbaycan xalqının iradəsini, milli oyanış prosesini qırmaq üçün sovet hökuməti, Moskva 90-cı il 20 Yanvar hadisələrini törətdilər. Qoşun yeridildi, bir gecədə günahsız insanlar qırıldı, qan töküldü, şəhidlər verildi.

Azərbaycanın rəhbərliyi nəinki fəaliyyətsizlik göstərdi, Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərliyi millətə qarşı satqınlıq elədi. Həmin o yanvar hadisələri ilə əlaqədar dövlət xadimləri yox, Azərbaycanın rəhbərləri yox, Azərbaycan xalqını öz başına toplayan, indi bizim aramızda olan hörmətli şairimiz Bəxtiyar Vahabzadə etiraz səsinə ucaltmışdı. Millət ayağa qalxdı, bu təcavüzə etiraz etdi. Ancaq Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərləri bunu yatırtmağa çalışdılar.

Mən Moskvadaydım, bir-iki dəfə televiziya ilə göstərdilər ki, insanlar kütləvi surətdə kommunist partiyasının biletlərini necə tonqala atır, yandırırılar. Amma Azərbaycanın rəhbərliyi bunların qarşısını almaq istəyirdi.

Bəs Naxçıvanda vəziyyət nə təhər idi? Ermənistanın təcavüzü şəraitində buradan, oradan rus qoşunları daxil olurdu.

Yanvarın 19-da Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Soveti yığıldı, iradə göstərdi və Naxçıvan Muxtar Respublikasının SSRİ-nin tərkibindən çıxması haqqında qərar qəbul etdi. Bu, təsadüfi hal deyildi. Bu, Naxçıvanda milli ruhun, müstəqilliyə bağlılığın, müstəqillik üçün çalışmanın, azad olmanın rəmzi idi. Bax, bütün bunlar hamısı bir daha, bir daha mənə əsas verir deyəm ki, Naxçıvanın xüsusiyyətlərindən biri də burada milli ruhun, milli şüurun, azərbaycanılığın çox yüksək səviyyədə olmasıdır.

Vasif Talıbov burada dedi, ondan sonrakı hadisələrdə də 90-cı ildə hələ sovet hakimiyyəti yerində möhkəm idi. Azərbaycanın rəhbərləri də yanvar hadisələrindən özləri üçün nəticə çıxarmayaraq, tökülmüş qanların üzərində hakimiyyətə yenidən gələrək, hakimiyyəti ələ keçirərək Azərbaycanı yenə də Moskvanın əlində, SSRİ-nin tərkibində, kommunist partiyasının əlində saxlamaq istəyirdilər.

Amma Naxçıvanda vəziyyət necə idi? Mən o vaxt, 90-cı ildə Moskvada Sizə məlum olan təqiblərdən can qurtarmaq üçün çox böyük əziyyətlərdən keçərək Bakıya gəldim. Vətənimə gəldim ki, bəlkə vətənimdə bir az rahat yaşaya biləm, bəlkə bu təqiblər olmasın. Ancaq o vaxt Azərbaycanın o satqın rəhbərləri, Moskvaya yaltaqlıq edən və öz kürsülərindən qorxan rəhbərləri mənə Bakıda yaşamağı qadağan etdilər.

Təsəvvür edin. Burada otuz il müddətində görülən işlər haqqında məlumatlar verildi. Bunlar təkcə burada yox, Azərbaycanın hər yerində məlumdur. Mən buraya gələndə hər dəfə görürəm, - 23-cü ildə burada anadan olmuşam, 30-cu illərdə, 40-cı illərin də bir hissəsini burada yaşamışam, ondan sonra buradan getmişəm, - Naxçıvanda nə vardı, Naxçıvan xanlarının tikdikləri binalardan savayı başqa heç bir bina yox idi. Mənim oxuduğum məktəb, - o bina indi durur, tibb texnikumu adlanır, - vaxtilə kiminsə tərəfindən tikilmiş qız-

lar gimnaziyası olubdur. Həm dövlət orqanları, həm məktəblər belə binalarda yerləşirdi. Yaxud da, Naxçıvan xanlarının, Cəfərqulu xanın böyük bir binasını götürüb poliklinika etmişdilər. Cəfərqulu xanın indi xalça muzeyi olan böyük sarayını da o vaxt tibb texnikumu etmişdilər, sonra da orada kənd təsərrüfatı texnikumunu yerləşdirdilər.

Yəni bu binalardan savayı başqa bir şey yox idi. Sonrakı illərdə az-çox tikildi. Ancaq mənə düzgün başa düşün, fəxr edirəm ki, Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, mən burada da öz əsərlərimi görürəm. Mənim əsərlərim şeir deyil, roman deyil, elmi kitab deyil, musiqi əsəri deyildir. Mənim əsərlərim xalqım üçün qurduğum, yaratdığım binalar, saraylar, yaşayış evləri, universitet, məktəb binalarıdır, yollardır, körpülərdir, su hövzələri, su kəmərləridir və sair və sair və sair.

Mən bu gün fəxr edirəm ki, 1970-ci ildə Bakıda indi bizim müstəqil dövlətimiz üçün çox mötəbər olan bir sarayı-Respublika sarayını yaradandan sonra belə bir sarayı da Naxçıvanda yaratmağa çalışdım. Çalışdım və bu sarayı da mən yaratdım.

Bunları nə üçün deyirəm? Ona görə yox ki, sizə özümü tərifləyim, yaxud özümü təbliğ edirəm. Buna ehtiyacım yoxdur. Mən bunu ona görə deyirəm ki, bu cür bir Azərbaycan vətəndaşına, Bakını qurub-yaradan Azərbaycan vətəndaşına Bakıda yaşamağa imkan vermədilər. Məni Bakıdan çıxartdılar. Məcbur oldum, - Moskvaya dönə bilmərəm, Bakıda mənə hədələyirlər, orada yaşaya bilmərəm, - uçdum gəldim buraya. Burada yaşadım.

Naxçıvanda yaşadığım müddətdə burada olan həmin o milli əhval-ruhiyyəni, milli ruhu gördüm. Bunu mən gördüm. Həqiqət naminə demək lazımdır ki, o vaxt bu sahədə Xalq Cəbhəsinin də rolu böyük idi. Mən heç bir həqiqəti unutmuram. Xalqın hamısı coşmuşdu, hamısı ayağa qalxmışdı. Xalq-

da olan o dağ - milli ruh qalxmışdı. Ona görə də 90-cı ilin 19 yanvarında SSRİ-dən çıxmaq haqqında qərar qəbul edilmişdi.

Sonrakı dövrdə burada cəsarətli addımlar atıldı. Bəli, 90-cı il noyabrın 17-də biz burada, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Sovetinin Sessiyasında, mənim sədrlik etdiyim sessiyada ilk dəfə 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tərəfindən qəbul olunmuş Azərbaycan milli bayrağını qaldırdıq. Yəni biz bunu küçə və meydana qaldırmadıq, - orada bu bayraq qaldırılırdı. Amma biz bir dövlət kimi Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət atributlarını müəyyən elədik. Hələ kommunist partiyası da var idi, sovet hakimiyyəti də. Qərar qəbul etdik ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının adından "sovet sosialist" sözləri çıxarılmalıdır. Çıxartdıq və qərar qəbul etdik ki, Naxçıvanın milli bayrağı qəbul olunmalıdır - milli bayraq 1918-ci ildə Xalq Cümhuriyyəti tərəfindən qəbul edilmiş üçrəngli bayraqdır. Bu bayrağı sessiyanın salonuna gətirdik, başımızın üstünə vurduq.

Bakıda fəvqəladə vəziyyət davam edirdi, yanvar hadisələrinə qiymət verilmirdi. Ola bilər, düşünəydilər ki, naxçıvanlıların nə işi var - Bakıda fəvqəladə vəziyyət var, yoxsa yox, yaxud Bakıda yanvar hadisələri olubdur. Burada, sessiyada qərar qəbul etdik ki, yanvar hadisələrinə siyasi qiymət verilməlidir, Bakıda fəvqəladə vəziyyət aradan götürülməlidir. Bir neçə belə siyasi qərar qəbul etdik. Azərbaycan isə indi bizim müstəqil dövlətimizin bayrağı olan bayrağı Naxçıvanda o bayraq qalxandan yalnız bir neçə ay sonra, 91-ci ilin fevral ayında qəbul etməyə məcbur oldu.

Amma yenə də yarımçıq qəbul etdilər. O bayrağı qəbul etdilər. Deputat kimi mən də gəlib salonda oturdum. Gördüm ki, bir yerdə bu bayraqdır, onun da yanında Leninin büstü durur. Bu qədər riyakarlıq ola bilərmə?

Mən çıxış edəndə başqa fikirlərimlə yanaşı, bunu da dedim. Dedim ki, mən anlaya bilmirəm, - burada, bu salonda

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin milli bayrağı ilə yanaşı, o cümhuriyyətin ideologiyasına zidd olan ideologiyanın banisinin büstü durubdur. Mən bunu anlaya bilmirəm. Doğrudur, yenə də orada mənə müdafiə edənlər az oldu, mənim əleyhimə sözlər danışıldı. Amma bunlar hamısı, yenə də deyirəm, Naxçıvanda milli şüurun, milli ruhun nə qədər yüksək olduğunu göstərir.

91-ci ilin mart ayında Azərbaycanda sessiya keçirilirdi ki, Sovet İttifaqı saxlanılsın, ya saxlanılmasın. Biz bunu bilirdik. Hələ ondan üç-dörd ay öncə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisində qərar qəbul etdik: Azərbaycan referendumu getməməlidir və Sovet İttifaqının saxlanılmasına tərəfdar çıxmamalıdır.

Qərarı Bakıya, Azərbaycanın Ali Sovetinə göndərdik. Ancaq fikir vermədilər, sessiya keçirildi. Deputatların bir qismi, təbii ki, o cümlədən mən də referendum keçirilməsinin əleyhinə çıxdıq. Amma Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərləri özlərini, ancaq özlərini saxlamaq üçün Moskvaya xidmət etməli idilər. Kommunistlər 17 martda referendum keçirdilər. Naxçıvan Muxtar Respublikası Azərbaycanın yeganə bölgəsidir ki, SSRİ-nin saxlanması ilə əlaqədar 17 mart 91-ci ildə keçirilən referendumda iştirak etmədi.

Demək, görürsünüz, burada milli azadlıq, milli istiqlaliyyət ruhu nə qədər güclü idi. Ona görə də Naxçıvanda belə müstəqil qərarlar qəbul edilirdi. Bu qərarların da qəbul edilməsində, şübhəsiz ki, mənim də xidmətim az olmamışdır. Bu gün Naxçıvan ağır blokada şəraitində yaşayır. Onun ən ağır dövrünü mən naxçıvanlılarla bir yerdə yaşadım - 90-cı ildən 93-cü ilə qədər. Burada fəlakətli bir vəziyyət vardı. İndi çox hörmətli qonaqlar gəliblər. Amma o vaxt Naxçıvana gəlib-gedən yox idi. Yox idi Naxçıvana gəlib-gedən Bəzən çağırır, xahiş edirdik. Buraya kiçik bir konsert qrupu gələndə sevinirdik. Düzdür, qışda bu salonda soyuqdan oturmaq olmur-

du, hamımız paltoda otururduq. Amma yenə də yığışdıq. Bir-iki-üç nəfər, bəli, Niyaməddin Musayev o vaxt cəsarət göstərdi, qorxmadı, Naxçıvana gəldi, burada konsert verdi və biz hamımız böyük sevgi, məhəbbətlə onun musiqisinə, mahnılarına qulaq asdıq.

Ağır vəziyyət idi. Elektrik enerjisi kəsilmiş, qaz kəsilmişdi. Bəli, burada deyildi, - mən 70-ci illərdə Azərbaycanın bütün bölgələrini, ən ucqar dağ kəndlərini qazlaşdırdım. O cümlədən, Naxçıvanın ən uzaq dağ kəndlərinə qaz çəkdim. Burada qaz kəsildi, elektrik enerjisi kəsildi, yollar bağlandı, dəmir yolu bağlandı. İndi buraya böyük təyyarələrlə uçmaq olar. Ancaq onda burada kiçik bir təyyarə meydanı vardı, Yak - 40 təyyarəsi cəmi 22-23 adam götürürdü, o da üç-dörd reys edirdi.

İnsanlar ağır vəziyyətdə yaşayırdı. Naxçıvanın qışı çox sərt idi. Biz gecə don-dona yatırırdıq. Şəhər əlimizi yumağa su tapmırdıq. Yaxşı xatirimdədir, məlumat gəldi ki, Şərur rayonunun doğum evində bir qadın uşaq doğub, sonra gedib evə. Uşaq evdə donub, ana donmuş uşağı gətirib doğum evinin baş həkiminin üstünə atıb ki, götürün. Dəhşətli faciədir!

Mən Şərura gedirdim. Vaxtilə yol boyunca gözəl ağaclar əkilmişdi. Qar dizə qədər idi. Gördüm ki, qadınlar əyinlərinə cürbəcür palaz-paltar keçiriblər, ağacları mişarlayır, kəsirlər. Gəldim bunların yanına, dedim, ay bacılar, ay qardaşlar, axı nə edirsiniz? Bu ağaclar sizə lazımdır. Dedilər ki, bilirik, bizə lazımdır, biz bu soyuğa dözüürük, amma uşaqlarımız donur. Burada nə qədər uşaq şaxtadan donub öldü. Bax, belə ağır şəraitdə biz yaşadığımız. Yaşadıq, amma Naxçıvan əyilmədi, Naxçıvan öz iradəsindən dönmədi. Naxçıvan yaşadı və Naxçıvan bu günlərə çıxdı.

Bilirsiniz, Naxçıvana ögey münasibət Azərbaycanda sovet hakimiyyəti vaxtında, demək olar ki, həmişə olubdur. Hətta məlumdur ki, naxçıvanlılar burada çox hay-küy salanda

Azərbaycanın bəzi rəhbərləri demişdilər ki, Naxçıvan bizim üçün bir apendisitdir, onu kəsib atmaq lazımdır. Yəni çoxları hazır idilər gəlib Naxçıvanı işğal etsinlər ki, onların canı qurtarsın. Çünki Naxçıvan onlara çox böyük narahatlıqlar verirdi. Belə ögey münasibət çox olubdur.

Ancaq bu da həqiqətdir ki, mən Azərbaycana rəhbərlik etdiyim zaman bu ögey münasibət aradan götürülübdür. Təəssüflər olsun ki, mən gedəndən sonra Naxçıvana bu ögey münasibət yenə də başlandı. Axı belə olmaz! Azərbaycanın hər yeri Azərbaycanın rəhbərləri üçün doğma olmalıdır. Başqa cür olmaz!

Bu gün mənim Naxçıvana münasibətim eyni zamanda Yardımlıya, Lənkərana, Qusara, Cəncəyə münasibətim kimidir. Qətiyyəni fərqi yoxdur. Amma bura ağır şəraitdə olduğuna görə gərək o illər heç olmasa düşünəydilər ki, gəlib burada insanların yaşayışı ilə maraqlansınlar. Nə gələn, nə gedən, nə də maraqlanan var idi. Heç bir şey yox idi - "ölürsünüz ölün, qalırınsız qalın".

O vaxt bizə kömək edənlər kimlər olublar? Birinci növbədə Türkiyə Cümhuriyyəti və onun lideri, əziz dostumuz, qardaşımız prezident Süleyman Dəmirəl. Qeyri-adi bir hal idi, - biz qısa bir müddətdə onlarla danışıqlar apardıq, Araz çayı üzərində həmin o həsrət, ümid körpüsünü yaratdıq. Şübhəsiz ki, körpünü Türkiyə hökuməti tikdi - bizim o vaxt imkanımız yox idi, - amma biz fəhlələrimizlə, başqa imkanlarımızla, texnika və sairə ilə orada iştirak edirdik, kömək göstərirdik. Belə bir körpü tikmək bizim, bir azərbaycanlı kimi şəxsən mənim on illərlə qəlbimdə olan arzu idi, - bizi Türkiyədən ayırıblar, Türkiyə ilə bizim cəmisi 11 kilometr, o da Naxçıvanda, sərhədımız var, bu sərhəddən Araz çayı keçir, heç bir şey mümkün deyildir, - bu fikir mənim qəlbimdə on illərlə yaşayırdı.

Mən özümü çox xoşbəxt hesab edirəm ki, gördüyüm bütün başqa işlərlə bərabər, o ümid, həsrət körpüsünün qısa müd-

dətdə tikilməsində, yaranmasında təşəbbüskar oldum, iştirakçı oldum. Biz dostumuz Süleyman Dəmirəlin və Türkiyə hökumətinin himayəsi, köməyi ilə bunu etdik. Naxçıvan Türkiyəyə açıldı. Bu, bizi xilas etməyə başladı.

Elektrik enerjisi yox idi, haradan alağ? Yenə də Türkiyə köməyimizə gəldi, elektrik xətləri çəkildilər. Xatirimdədir, o elektrik xətlərini çəkən türkiyəli adamlar 40 dərəcə şaxtada dirəklərin üstündə durub əlləri dona-dona bu xətləri çəkirdilər. Çünki bizi xilas etmək lazım idi. Mən onlardan xahiş etdim, elektrik xətti çəkildilər, bizə bir az elektrik enerjisi verdilər.

Körpü açıldıktan sonra ticarət başlandı. Mən Türkiyəni bir neçə dəfə ziyarət etdim. Qeyri-adi bir hal idi ki, Türkiyənin o vaxtkı Baş naziri hörmətli Süleyman Dəmirəl qərar qəbul etdi ki, Naxçıvana 100 milyon dollar dəyərində kredit verilsin və həmin kredit hesabına Naxçıvana ərzaq alınıb gətirilsin.

Bu, bizim üçün xilas idi. Amma Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərləri, - onda Azərbaycana Xalq Cəbhəsi rəhbərlik edirdi, - onların buradakı nümayəndələri bunun əleyhinə çıxdılar. Onlar mənə suallar verirdilər ki, - mən onda Ali Məclisə sədrlik edirdim, bu barədə məlumatlar verirdim, - siz bu kreditləri nə cür qaytaracaqsınız, nə zaman qaytaracaqsınız, bunu Azərbaycanın hesabına qaytaracaqsınız? Dedim, ay qardaş, birincisi, bəs Naxçıvan Azərbaycanın deyilmi? İkincisi, sən nə dərdinə, sənəni niyə qarnın ağrıyır ki, biz bunu nə cür qaytaracağıq?

Mən bilirdim ki, onu kredit adı ilə bizə yardım kimi vermişdilər. Başqa cür ola bilməzdi. Bu, Türkiyənin bizə münasibəti. Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərləri o zaman mənim haqqımda orda-burda nə qədər danışığılar apardılar ki, "Heydər Əliyev bizim dövlətçiliyimizi pozur, Türkiyəyə gedir, oradan özbaşına kredit alır, filan edir". Mənim əleyhimə bu işləri həmin Xalq Cəbhəsinin rəhbərliyi aparırdı.

Mən sonra İrana getdim. Mən oraya getməmişdən qabaq danışıqlar apardıq, İrandan Naxçıvana elektrik xətti çəkdik. O iş də çətin vəziyyətdə oldu. Biz Naxçıvana Türkiyədən, İrandan elektrik xətləri çəkib gətirdik, çətin vəziyyətdən bir az çıxdıq. Amma indi də çətinlik var. Mənim yaşadığım evdə bu gün elektrik işığı iki dəfə sönmüşdü. İndi də vəziyyət belədir. Hazırda bizim Bakıda və yaxud başqa bir yerdə elektrik işığı sönməndə hay-küy salırlar. Mənim yaşadığım evdə bu gün səhər iki dəfə böyük fasilə ilə elektrik işığı sönmüşdü. Amma Naxçıvan belə vəziyyətdə yaşayır.

O vaxt mən İrana getdim. Biz Azərbaycana kömək üçün orada böyük protokollar bağladığ. Mən deyə bilərəm ki, o zaman və ondan sonra da İran İslam Cümhuriyyəti Naxçıvana bir çox vasitələrlə kömək edibdir. O vaxt bizim o ağır vəziyyətimizdə kömək edib, indi də sərhədləri tamam açaraq, Naxçıvan əhalisinin İrana, İran əhalisinin Naxçıvana gediş-gəlişini sadələşdirərək burada insanların ticarət aparması, yaşaması üçün çox gözəl şərait yaradıbdir.

Mən İrana getdim ki, Naxçıvanı xilas etmək üçün bir kömək əldə edim. Mən ora gedən kimi Xalq Cəbhəsi hökumətinin xarici işlər naziri Tofiq Qasımov İrana nota verdi ki, siz, nə bilim, "dövlət qanunlarını pozursunuz, Naxçıvan Muxtar Respublikasının müstəqil xarici siyasət aparmaq səlahiyyəti yoxdur, siz prezidentin təyyarəsini Naxçıvana göndərmisiniz, Heydər Əliyevi Tehrana aparmısınız".

Mən İrana gələndə, ikinci gün o notanı mənə göstərdilər. Soruşdum ki, nə deyirsiniz? Dedilər ki, onlar cəhənnəm olsunlar. Bildirdilər ki, biz nə etdiyimizi bilirik, Naxçıvanda bizim qardaşlarımız yaşayır. Görürük ki, onlar ağır şəraitdədirlər. Sizi də böyük bir siyasi xadim kimi tanıyıriq. Siz bura müraciət etmisiniz, biz də sizə yardım edirik. Əgər onlar özləri yardım göstərə bilirlərsə etsinlər.

Yəni özləri Naxçıvanı başlı-başına buraxmışdılar. Biz də burada əlimizdən gələni etməyə çalışdığımız zaman onun qarşısını alırdılar. Mütəllibov hakimiyyəti, Xalq Cəbhəsinin hakimiyyəti zamanı da bu, belə idi. Amma sonra Allah nə yerə gətirib çıxardı? Allah o yerə gətirib çıxardı ki, Xalq Cəbhəsinə xalq etimadsızlıq göstərəndə, Bakıda Xalq Cəbhəsi hökumətini dağıdanda və Surət Hüseynov öz qoşunları ilə hücum edib onları dar ağacından asmaq haqqında bəyanatlar verəndə onlar yenə də üzlərini Naxçıvana tutdular.

Tarixin həqiqətləri budur. Mən həyat yolumda uzun müddət yüksək vəzifələrdə işləmişəm, amma ağır bir dövrüm də olubdur. Ancaq özümü xoşbəxt hesab edirəm. Mənim ağır dövrümdə Moskvadan qurtara bildim. Bakıda mənə yer vermədilər, nəinki yer vermədilər, məni oradan inzibati surətdə çıxartdılar. Naxçıvana gəldim. Naxçıvan məni öz qoynuna aldı, qorudu, saxladı, mən də onları qorudum, mən də onları saxladım.

Xatirimdədir, 1993-cü ilin iyun ayında Azərbaycanda dövlət böhranı yə vətəndaş müharibəsi olduğu halda, Bakıdan və Azərbaycanın bir çox digər yerlərindən müraciət etdilər ki, mən Bakıya gəlim. Şübhəsiz ki, mən Bakıya gəlmək istəmirdim və gələ də bilməzdim. Ancaq bununla bərabər, Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərliyi başda Əbülfəz Elçibəy olmaqla, dörd gün - iyunun 5-dən 9-dək – mənimlə danışıqlar apardılar və mənim Bakıya gəlməyimi xahiş etdilər. Yenə də getmək fikrim yox idi. Çünki Naxçıvanın ağır dövrünü yaşamışdım, hesab edirdim ki, ömrümün sonuna qədər də burada yaşayacağam. Ancaq bu qədər tələblər, xahişlər, bu qədər insanlar...

Azərbaycandakı vəziyyətlə tanış olanda gördüm ki, doğrudan da Azərbaycan dağılır. Buradan yola düşəndə həqiqətən belə fikirdə idim ki, mən gedib orada 3-4 gün məsləhətlərimi verərəm, kömək edərəm, bir həftədən sonra yenə də qayıdıb gələrəm.

NAXÇIVAN QARNİZONU "N" HƏRBİ HİSSƏSİNİN ŞƏXSİ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ NİTQ

12 oktyabr 1999-cu il

Əziz əsgərlər, zabitlər, generallar!

Müstəqil Azərbaycanın Silahlı Qüvvələrinin Naxçıvan Muxtar Respublikasında yerləşmiş qoşun hissələri!

Mən sizin hamınızı səmimi-qəlbdən salamlayıram. Sizə, müstəqil Azərbaycanın Silahlı Qüvvələrinə, hər bir əsgərə, hər bir zabitə, hər bir döyüşçüyə özünüzü vətənin müdafiəçisi kimi gözəl bir peşəyə həsr etdiyinizə görə hörmət və ehtiramımı bildirirəm.

Azərbaycan 8 il bundan öncə öz dövlət müstəqilliyini bərpa etmək haqqında Konstitusiya aktı qəbul edibdir. 8 ildir ki, Azərbaycan öz müstəqilliyini qoruyur, saxlayır, möhkəmləndirir. Hər bir müstəqil dövlətin öz torpaqlarını, ərazisini, dövlətini, xalqını müdafiə etməyə qadir olan ordusu, Silahlı Qüvvələri olmalıdır. Mən məmnuniyyət hissi ilə deyə bilərəm ki, müstəqil Azərbaycanın bu gün güclü ordusu, Silahlı Qüvvələr - Azərbaycanın dövlətini, dövlətçiliyini, müstəqilliyini, Azərbaycan xalqının təhlükəsizliyini, ölkəmizin torpaqlarını qorumağa, müdafiə etməyə qadir olan Silahlı Qüvvələri vardır. Bu, bizim son illər əldə etdiyimiz ən böyük nailiyyətdir.

Bilirsiniz ki, Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə edən zaman onun ordusu yox idi, amma bununla bərabər artıq 1988-ci ildən Ermənistanın Azərbaycana etdiyi hərbi təcavüz nəticəsində torpaqlarımızı müdafiə etmək üçün ölkəmiz

döyüşlər aparırdı. Təbii ki, mütəşəkkil ordusu olmayan, Ermənistanın təcavüzünə hazır olmayan bir ölkədə uğurlu döyüşlər aparmaq mümkün deyildi. Bu uğursuzluqların səbəblərindən biri də ondan ibarət idi ki, hələ sovet hakimiyyəti dövründə, 1988-ci ildə Ermənistan Azərbaycana Dağlıq Qarabağ ilə əlaqədar torpaq iddiası edərkən Azərbaycan bunun qarşısını almaq üçün lazımı dövləti tədbirləri görə bilmədi. Ermənistan tərəfi belə bir təcavüzə hazırlaşdı, - bu, artıq göz qabağında idi, - əhali orada silahlanırdı. Ancaq təəssüflər olsun ki, Azərbaycan isə, - Azərbaycan deyəndə mən onun rəhbərlərini nəzərdə tuturam, - bu məsələlərə çox biganə yanaşmışdı, Azərbaycan torpaqlarının qorunması üçün xalqın döyüş ruhunu yüksəltmək, xalqı öz torpağını müdafiə etməyə qaldırmaq, vətənpərvərlik tərbiyəsi aparmaq işlərini, demək olar ki, tamamilə buraxmışdı.

Bundan əlavə, Ermənistan silahlı qüvvələrinin təcavüzü başlayandan sonra Azərbaycanda bəzi qüvvələr özlərinə silahlı dəstələr yaratdılar və Azərbaycan torpaqlarını, Dağlıq Qarabağ ətrafında olan torpaqları müdafiə etmək əvəzinə, bu fürsətdən istifadə edərək silah əldə edib daxildə silahlı dəstələrlə bir-biri ilə vuruşmağa, hakimiyyət mübarizəsinə başladılar.

Bunlar hamısı Azərbaycanın daxilində ictimai-siyasi sabitliyi pozdu. Bunlar hamısı Azərbaycan xalqının birləşməsinə, bir yumruq kimi güc toplayıb Ermənistan silahlı qüvvələrinin qarşısını almasına nəinki təminat vermədi, hətta çox maneçilik etdi. Bütün bunların nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunubdur. İşğal olunmuş torpaqlardan bir milyondan artıq azərbaycanlı öz yerindən, yurdundan zorla çıxarılıbdir.

Azərbaycanda bu cür hərc-mərclik, hakimiyyətsizlik, dərəbəylik bir neçə il hökm sürdü. Nəhayət, bunlar bir tərəfdən Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan silahlı qüvvələri tərə-

fəndən, işğal olunmasına gətirib çıxardı, digər tərəfdən isə Azərbaycanın daxilində vəziyyəti daha da gərginləşdirdi. 1993-cü ilin iyun ayında Azərbaycanda artıq vətəndaş müharibəsi başlandı, Azərbaycan parçalanmağa başladı. Ölkəmiz dağıdılmaq təhlükəsi qarşısında idi. Bu zaman da Azərbaycanın lazımı səviyyədə ordusu yox idi. Artıq dövlət müstəqilliyi əldə edəndən iki ildən çox bir dövr keçməsinə baxmayaraq, daxili münaqişə, hakimiyyət mübarizəsi o yerə gətirib çıxardı ki, o vaxtkı Azərbaycan iqtidarı Ermənistan silahlı birləşmələri ilə vuruşmağı, torpaqların müdafiəsini də unudaraq bir çox silahlı qüvvələri cəbhədən çıxarıb Azərbaycanın daxilində hakimiyyət mübarizəsi etməyə başladı.

Həmin silahlı qüvvələrin bir qismini o vaxt Xalq Cəbhəsi iqtidarı tərəfindən Dağlıq Qarabağda Azərbaycan prezidentinin səlahiyyətli nümayəndəsi, Azərbaycan ordusunun hamısının baş komandanı təyin edilmiş, heç bir hərbi peşəyə malik olmayan Surət Hüseynov ölkədə hakimiyyəti ələ keçirmək üçün cəbhədən geri çəkdi. Bununla bərabər, o vaxtkı Xalq Cəbhəsi iqtidarı Surət Hüseynovun dəstələrindən özünü qorumaq üçün ordunun digər hissəsini cəbhədən çəkib Bakıya gətirdi.

Eyni zamanda, yenə də Azərbaycanı dağıtmağa cəhd göstərən, Xalq Cəbhəsinin içindən çıxmış, heç bir hərbi peşəyə malik olmayan, ancaq polkovnik rütbəsinə kimi gəlib çatan və böyük bir hərbi dəstəyə rəhbərlik edən Əlikram Hüseynov həmin hərbi dəstəni cəbhədən çıxararaq, Lənkəran bölgəsinə aparıb orada özü üçün yeni bir "respublika" yaratmağa cəhd göstərdi.

Beləliklə, Azərbaycan artıq parçalanırdı və müxtəlif qüvvələr hakimiyyət mübarizəsi apararaq vətəndaş müharibəsinə qoşuldular. Ən ağır cəhət ondan ibarət idi ki, Azərbaycanın o vaxt hələ tam yaranmamış ordusuna rəhbərlik edən adamlar da peşəkar hərbcilər yox, küçədən çıxmış - biri Yun

fabrikinin direktoru, yaxud yun tədarükçüsü, digəri hansısa məktəbdə müəllim, o biri hansısa polis idarəsində, nə bilim, xırda bir vəzifədə işləmiş adamlar idilər.

Azərbaycan ordusunun yaranmasının ilk illəri belə ağır, çətin dövrdə oldu. Məhz bunların nəticəsində, ancaq buna görə, Azərbaycanın o vaxtkı iqtidarları - 1988-ci ildən başlayaraq 1993-cü ilə qədər - yalnız özləri haqqında düşündüklərinə görə, yalnız öz hakimiyyətlərini bərkitmək üçün, yaxud birinin o birisinin əlindən hakimiyyəti alması üçün daxili mübarizə apardıqlarına görə Azərbaycanın vətənpərvər, canını torpaq yolunda şəhid etməyə hazır olan yüz minlərlə insanı başsız qaldı.

Ancaq buna baxmayaraq, Azərbaycan oğulları bütün bu daxili münaqişələrdən, bütün bu cürbəcür çirkin hərəkətlərdən kənarda olaraq torpaqlarımızı qoruyurdular. Onların bir çoxu torpaqlarımızı qoruyarkən şəhid oldular. O illərdə Azərbaycan tarixdə görünməmiş qədər şəhidlər verdi. O şəhidlərə nə hakimiyyət, nə var, nə də dövlət lazım idi. Onlar torpaq uğrunda, Azərbaycan uğrunda, öz xalqının mübarizəsi uğrunda qəhrəmancasına döyüşürdülər, şəhid olurdular.

Ancaq təəssüflər olsun ki, onları ümumi bir rəhbərliyi ümumi peşəkar komandanlığı olmadığına və bu döyüşləri aparmaq üçün onlara lazımi silah-sursat verilmədiyinə və başqa səbəblərə görə biz çox itkilər verdik, qan töküldü, Azərbaycan xalqı şəhidlər verdi. Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycan torpaqlarını işğal edə bildilər. Bu, bizim ordumuzun yaranmasının və müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaranmasının ilk illəri haqqında qısaca fikirlərdir.

1993-cü ildən etibarən Azərbaycanda ordu quruculuğu, dövlətçilik, hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu Prosesi başlandı. Biz bu işi sürətlə aparırıdık. Ancaq yenə də bizə mane olmaq istəyirdilər. O silahlı dəstələr Azərbaycanda hələ yenə də mövcud idi. Onlar 94-cü ilin oktyabr ayında yenə

və silah gücü ilə Azərbaycanda dövlət çevrilişi etməyə cəhd göstərdilər. Amma xalq öz sözünü dedi və o cinayətlərin qarşısı alındı, onlar öz cəzalarını çəkildilər. Ondan altı ay sonra - 1995-ci ilin mart ayında başqa bir silahlı dəstə yenidən silah gücü ilə Azərbaycanda hakimiyyəti ələ almaq istədi. Bunun da qarşısı Azərbaycanın artıq güclü silahlı qüvvələri tərəfindən alındı.

Bunlar hamısı Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin böyük sınaqdan keçməsinə göstərdi. Bu hadisələr - 94-cü ilin oktyabr, 95-ci ilin mart hadisələri Azərbaycan xalqının birliyini, yekdilliyini nümayiş etdirdi. Həmin o qanunsuz silahlı dəstələr və vaxtilə hakimiyyətdə olub, sonra qaçıb gizlənib, bir müddətdən sonra müxalifət kimi fəaliyyətə başlayan insanlar gördülər və əgər kor deyillərsə, görməlidirlər ki, dövləti necə qurmaq olar, ordunu necə yaratmaq olar, ordu necə yarana bilər.

İndi, son illərdə bizim Azərbaycanın dövlətçiliyimizə layiq, müstəqilliyimizə layiq güclü ordusu yaranıb. Burada Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisini, torpağını daim müdafiə etməyə hazır olan hərbi dəstələr yerləşir.

Azərbaycanda gedən bu proseslər Naxçıvan Muxtar Respublikasında da müəyyən qədər öz əksini tapdı. Naxçıvanlılar bilir və bütün Azərbaycana məlumdur ki, 1990-91-ci illərdə biz burada ordumuz olmadan, lazımi qədər silahlı dəstələrimiz olmadan Naxçıvanı qoruduq, saxladıq. Naxçıvanla Ermənistan arasında mümkün olan bəzi fitnəkarlıqlar yaranmasının qarşısını aldıq, münaqişəyə yol vermədik və Naxçıvan qorundu.

Mənim xatirimdədir, o vaxtlar - 90-91-ci illərdə, 92-ci ilin avqustuna qədər burada hələ sovet ordusunun hissələri yerləşirdi: 75-ci motoatıcı diviziya. Onun da bir alayı burada yerləşirdi. Mən o vaxt Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri olaraq hələ Azərbaycanda, o cümlədən Naxçıvanda olan hərbi hissələrlə sıx əlaqə saxlayırdım. Çünki

bunlar bizə lazım idi. Naxçıvanı Ermənistanın hərbi təcavüzündən qorumaq üçün bu əlaqələr, bu əməkdaşlıq bizə lazım idi O vaxt da mən buraya gəlmişdim. O, sovet ordusunda ən yüksək göstəricilərə malik olan bir alay idi.

1992-ci ilin yayında, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini artıq əldə edəndən sonra Azərbaycan ərazisindəki Rusiya qoşunları, yəni sovet ordusunun hissələri Rusiyanın sərəncamına keçmişdi. Rusiyanın hərbi hissələri Azərbaycanda ilk dəfə Naxçıvandan çıxarıldı. Biz öz əməkdaşlığımızla, apardığımız düzgün siyasətimizlə onlara anladıq ki, 75-ci diviziyanın Azərbaycanda qalmasına ehtiyac yoxdur. Onlarla danışıqlar apardıq və mənim danışıqlarım çox ciddi xarakter daşıyırdı. Mən o vaxt Moskvaya, Rusiyanın rəhbərliyinə də müraciət etdim, onlara da anladım ki, burada Rusiya diviziyasının qalması mümkün deyildir. Biz xoşluqla, razılıqla həmin diviziyanın, o cümlədən burada yerləşmiş hərbi hissənin şəxsi heyətini buradan çıxartdıq.

Ancaq nə cür çıxartdıq? Danışdıq, buradan ancaq şəxsi heyət çıxdı, öz əşyaları ilə. Bütün silah-sursat, burada yaradılmış hərbi qurğular, diviziyanın burada olan bütün əmlakı Naxçıvan Muxtar Respublikasına təhvil verildi. O təhvil-təslim aktları indi də buradadır. Orada hər bir tüfəng, hər bir tapança, hər bir pulemyot yazılmışdır. O vaxt Naxçıvanın başçısı kimi, mənim məqsədim ondan ibarət idi ki, nizami ordu hissəsinin silah-sursatını, maddi-texniki bazasını, binalarını qoruyub saxlayaq.

Ancaq təəssüflər olsun ki, artıq o vaxt Azərbaycanda Xalq Cəbhəsi hakimiyyətdə idi və onlar Naxçıvanda təxribatla məşğul idilər. O vaxt Azərbaycanın Müdafiə Naziri müdafiədən, hərbi işdən heç bir məlumatı olmayan Rəhim Qaziyev kimi yaramaz adam idi. Amma bu, təkcə müdafiə nazirinin işi deyildi, başqalarının da işi idi. O cümlədən, Azərbaycanın o vaxtkı prezidentinin işi idi.

Bəli, bizdən soruşmamış vaxtilə sahə müvəkkili olmuş bir adamı gətirib burada komandan qoydular. Mən o vaxt ürək ağrısı keçirirdim- mənə məlumatlar gəlirdi ki, burada olan şeylər dağıdılır, satılır, hərbi sursat satılır, burada olan böyük hərbi texnika sıradan çıxarılır və böyük cinayətlər edilir. Böyük zərbələr vurulurdu.

İndi mən yenidən bu hərbi hissəyə gəlmişəm. Məlumatım var, daim soruşuram, Naxçıvandakı silahlı qüvvələrin vəziyyətini bilirəm. Eyni zamanda, görürəm ki, son illərdə burada böyük bərpa işləri gedibdir, bu alayın keçmiş siması özünə qayıdıbdır. Burada deyildi ki, hərbi hissələrə 98 faiz zabitlər rəhbərlik edirlər. Yararlı, qəhrəman əsgərlər var. Burada lazımi iş görülür və deyə bilərəm ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində olan hərbi hissə Azərbaycan ordusunun qabaqcıllarından biridir.

Hörmətli zabitlər, hörmətli komandirlər, hörmətli əsgərlər, bunları siz yaratmışınız. Burada Azərbaycan ordusunun çox güclü bir hissəsi yerləşibdir. Burada Azərbaycan ordusunun yüksək vətənpərvərlik ruhu ilə yaşayan, hərbi peşəni mənimsəyən və hər an, hər saniyə Azərbaycanın torpaqlarını qorumağa qadir olan, özünü vətən yolunda şəhid etməyə qadir olan döyüşçüləri yerləşibdir. Bu, məni çox sevindirir, həddindən artıq sevindirir.

Bilin ki, Azərbaycan ordusunun başqa hissələrində də eyni vəziyyətdir. Beləliklə, son illərdə Azərbaycanda müstəqil dövlətimizə layiq olan və bu gün Azərbaycanı müdafiə etməyə qadir olan ordu yarada bilmişik. Bu, bizim böyük nailiyyətimizdir. Ancaq əgər o təxribatlar olmasaydı, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edən kimi ölkədə layiqli rəhbərlik olsaydı, ordu quruculuğu prosesi normal vəziyyətdə aparılşaydı, şübhəsiz ki, torpaqlar da əldən getməz, ordumuz daha da güclü olardı.

Ancaq mən inanıram ki, Azərbaycan ordusunda, o cümlədən Naxçıvanda gedən işlər ordumuzu gündən-günə gücləndirir. İndi yüksək hərbi peşə əldə etmək, onu mənimsəmək hər bir zabitin, hər bir əsgərin müqəddəs vəzifəsi olubdur. Mən belə hiss edirəm. Ancaq arzu edirəm ki, bundan da yaxşı olsun. Arzu edirəm ki, hər bir Azərbaycan əsgəri, birincisi, vətənpərvərlik ruhu ilə yaşasın. İkincisi, əsgərlik dövründə hərbi peşəni tam mənimsəsin. Üçüncüsü, ordu nizam-intizamına həmişə sadıq olsun. Dördüncüsü, ordunun nüfuzunu, ölkəni, xalqı müdafiə etmək kimi şərəfli peşəni sevsin. Əsgərlik vaxtı qurtarandan sonra da, harada işləyib-ışləməməsindən asılı olmayaraq, istənilən vaxt yenə də ordu sıralarında durmağa hazır olsun.

Mən arzu edirəm ki, bizim zabitlər öz biliklərini, təcrübələrini artırınsınlar, hərbi peşələrini təkmilləşdirdirsinlər, əsgərlər üçün nümunə - nizam-intizam nümunəsi, qəhrəmanlıq nümunəsi, peşəkarlıq nümunəsi, vətənpərvərlik nümunəsi olsunlar.

Mən arzu edirəm ki, bütün Azərbaycan xalqı bizim yaratdığımız ordu ilə fəxr edərək, eyni zamanda böyük hərbi-vətənpərvərlik hissi ilə yaşasın. Mən arzu edirəm ki, bir Azərbaycan vətəndaşı ordunu sevsin və orduya yardım etsin. Mən arzu edirəm ki, bir Azərbaycan gənci Azərbaycan ordusunda xidmət etməyi özünün müqəddəs vəzifəsi kimi qəbul etsin. Orduda xidmət etməyən gənc cəmiyyətdə böyük hörmət qazana bilməz. Cəmiyyətdə, gələcək həyatda hörmət qazanmaq istəyən gənc gərək mütləq, mütləq əsgərlik borcunu yerinə yetirsin. Əsgərlik borcunu yerinə yetirmək hər bir azərbaycanlı gəncin müqəddəs vəzifəsidir. Mən bu gün bir daha bütün Azərbaycan gənclərini bu müqəddəs borclarını yerinə yetirməyə dəvət edirəm.

Mən bu gün Azərbaycanın əsgərlərinə, Azərbaycanın zabitlərinə, Azərbaycan ordusuna bir daha böyük məhəbbətimi bildirirəm. Əmin ola bilərsiniz ki, Azərbaycanın prezidenti,

ali baş komandan kimi, mən orduya qayğını, diqqəti gündəngünə artırıram və bundan sonra da artıracağam. Sizdən də dövlətin bu qayğısına, diqqətinə cavab olaraq sədaqətli xidmət gözləyirəm. Əminəm ki, belə də olacaqdır.

Azərbaycan ordusuna uğurlar olsun!

Naxçıvan Muxtar Respublikasında xidmət edən əsgərlərə, zabidlərə, bütün ordu hissələrinə uğurlar olsun!

Azərbaycan torpaqlarının müdafiəsinə həmişə hazır olun! Sağ olun.

Əziz əsgərlər və zabidlər! Mənim proqramım indi başqa böyük tədbirlərlə əlaqədardır. Ona görə də mən burada, sizinlə birlikdə olmaq imkanına malik deyiləm. Təəssüf edirəm ki, burada sizin təntənəli marşınızı öz gözümlə görməyəcəyəm. Amma bilirəm ki, çox yüksək nizam-intizama və qanun-qaydaya maliksiniz. Ona görə də mən sizi tərk edir və bu işlərə rəhbərliyi komandana həvalə edirəm. Sağ olun.

NAXÇIVAN MR-nin 75 İLLİK YUBİLEYİ MÜNASİBƏTİLƏ VERİLMİŞ ZİYAFƏTDƏ NİTQ

12 oktyabr 1999-cu il

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Hörmətli qonaqlar!

Əziz dostlar!

Azərbaycan xalqının, müstəqil Azərbaycanın həyatında əlamətdar bir gündür. Müstəqil Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75-ci ildönümünü təntənəli bayram kimi qeyd edirik.

Azərbaycanın hər guşəsi, torpağı hər bir azərbaycanlı üçün əzizdir. Ona görə də Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75-ci ildönümü hər bir azərbaycanlı, bütün Azərbaycan xalqı üçün bayramdır, bizim dövlətimiz üçün bayramdır. Çünki biz burada, Naxçıvanda olan dəyişiklikləri, inkişafı bir daha xatırlayaraq, qeyd edərək, eyni zamanda Azərbaycanın bütövlükdə inkişafını və Azərbaycan Respublikasının həyatında baş verən dəyişiklikləri nümayiş etdiririk.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının keçmiş zamanlarda da yubileyləri olubdur. Mən bir neçə dəfə bu yubiley mərasimlərinin iştirakçısı olmuşam. 1949-cu ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının yaranmasının 25-ci ildönümü qeyd edilirdi. O zaman, bu bayram qeyd edilərkən mən Azərbaycanda deyildim, Leninqradda idim, orada təhsil alırdım. Amma o vaxta qədər burada işləmişdim. Həm Naxçıvanın Xalq Komissarları Sovetində, - indi ona Nazirlər Soveti deyirlər, - həm təhlükəsizlik orqanlarında işləmişdim. Ona görə də

Leninqradda olarkən, - şübhəsiz, o vaxt nə televiziya var idi nə də radio vasitəsilə bir şey öyrənmək mümkün idi, telefon əlaqəsi də çətin idi, - mən çox maraqlanırdım ki, burada nə var, nə yox, nə keçirilir. Çünki mən o vaxt ancaq məktub vasitəsilə əlaqə saxlayırdım. O bayramdan bir həftə sonra Naxçıvandan mənə məlumatlar gəldi. Naxçıvandakı mərasimlər barədə mənə danışdılar, söylədilər.

Yadımda qalan ən böyük hadisə odur ki, - təbii ki, o vaxt mən gənc idim, cəmi 25-26 yaşıam var idi, - ilk dəfə Naxçıvan Muxtar Respublikasının yubileyi münasibətilə Naxçıvanın rəhbərləri, o vaxt fərqlənmiş insanları Sovet İttifaqı Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti tərəfindən orden və medallarla təltif olunmuşdular. Təltif edilən həmin adamlardan biri də mən idim.

Doğrudur, o vaxta qədər artıq mənim Böyük Vətən müharibəsi ilə əlaqədar dövlət mükafatlarım, medallarım var idi. Ancaq Naxçıvanın 25 illiyi ilə əlaqədar, mən Naxçıvanda olmadığım zaman, mənə bu qədər diqqət, qayğı göstərilməsi şübhəsiz ki, yadımda qalıbdır. Mən bu gün, onun üstündən 50 il keçəndən sonra bunu xatırlayıram.

Mən Naxçıvan Muxtar Respublikasının 40 illik yubileyində iştirak etmişəm, 50 illik yubileyində, yəni 1974-cü ildə isə mən Azərbaycanın rəhbəri idim. Azərbaycanın rəhbəri kimi gəlib buradakı təntənəli mərasimlərdə iştirak etmişəm. Bunlar hamısı Naxçıvanın tarixindəki təntənəli mərasimlərə aid səhifələrdir.

Həqiqəti demək lazımdır ki, o vaxt təntənələr indiki kimi keçməsə də, insanlar Naxçıvan Muxtar Respublikasının ildönümü münasibətilə çox sevinirdilər və şübhəsiz ki, imkan dairəsində təntənəli mərasimlər də təşkil olunurdu.

Ancaq bu yubiley əvvəlki bütün yubileylərdən tamamilə fərqlidir. Biz müstəqillik əldə etmişik. Müstəqil Azərbaycan dövləti öz həyatını, bütün işlərini sərbəst, azad surətdə özü qurur və Azərbaycanın müstəqilliyi dövründə Naxçıvan

Muxtar Respublikasının 75-ci ildönümünü keçirmək mənim üçün şübhəsiz ki, bütün keçmiş zamanlara nisbətən çox əzizdir, qiymətlidir.

Biz bu təntənəli yubileyi Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini elan etməsi, dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi ilə əlaqədar 1991-ci il oktyabrın 18-də Konstitusiya Aktının qəbul olunması günü ərəfəsində keçiririk. Yəni 18 oktyabr günü də bizim üçün bayramdır, bu gün də bizim üçün bayramdır. Bu bayramların çox gözəl vəhdəti vardır.

Mən bu gün söylədim ki, naxçıvanlılar, Naxçıvan əhalisi azadlığa, müstəqilliyə, sərbəstliyə daha da çox can atanlardan olublar. Ona görə də Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin əldə olunması, - baxmayaraq ki, o vaxt artıq Naxçıvanda müstəqillik əldə edilmişdi, - bütün Azərbaycan xalqı kimi, naxçıvanlılar üçün də tarixi hadisədir və çox qiymətlidir.

Hesab edirəm, bütün bunlara görə bugünkü yubiley 75 il ərzində Naxçıvanın həyatında ən qiymətli gündür və ən tarixi gündür. Biz bu gün bayram edərək Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin 8 illiyini bayram edirik. Biz bu gün bayram edərək Azərbaycanın bir dövlət kimi müstəqil olmasını dünyaya nümayiş etdiririk. Biz bu gün bayram edərək Azərbaycanın müstəqillik yolu ilə uğurla gedəcəyinə inamımızı göstəririk. Biz bu gün bayram edərək Azərbaycanın demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət, azad xalq olduğunu bir daha dünyaya nümayiş etdiririk. Bütün bunlara görə bu bayram bizim böyük bayramımızdır, bütün Azərbaycan xalqının bayramıdır.

Azərbaycan 8 il ərzində müstəqillik yolu ilə gedərək çox şərəfli işlər görmüşdür və ən əsas, ən əhəmiyyətli odur ki, bütün xarici və daxili çətinliklərə Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzündən aldığımız zərbələrə baxmayaraq, torpaqlarımızın 20 faizinin işğal altında olmasına, 1 milyondan artıq vətəndaşımızın köçkün, qaçqın vəziyyətində çadırlarda yaşa-

masına baxmayaraq ölkəmiz yaşayır, inkişaf edir. Biz dövlət müstəqilliyimizi, demokratik yolumuzu, dünyəvi dövlət quruculuğu yolunu uğurla aparırıq və bundan sonra da aparacağıq.

Bu gün elan edildi ki, Azərbaycan 8 milyon əhaliyə malik olan bir ölkədir. Bütün dünyaya məlumdur ki, Azərbaycan zəngin təbii sərvətlərə, yüksək elmə, mədəniyyətə, təhsilə, tərəqqiyə malik olan bir ölkədir. Ona görə də bizim öz vətənimizlə, doğma Azərbaycanla fəxr etməyə haqqımız vardır.

Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam. Mən fəxr edirəm ki, Azərbaycan torpağı mənim doğma torpağımdır. Mən fəxr edirəm ki, mənim Azərbaycan kimi millətim var. Mən fəxr edirəm ki, mənim doğma ana dilim, Azərbaycan dilim var. Mən fəxr edirəm ki, müstəqil, azad, qüdrətli Azərbaycan dövləti var.

Mən rica edirəm, bədələri Azərbaycan xalqının şərəfinə, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi və demokratik inkişafının, Azərbaycan millətinin, Azərbaycan dilinin şərəfinə qaldırasınız.

Yaşasın, yaşasın və yüz illərlə yaşasın müstəqil, azad, demokratik Azərbaycan!

Türkiyənin dövlət naziri Abdulxaliq Çay Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəlin Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illiyi münasibətilə Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevə təbrik məktubunu oxudu:

«Hörmətli prezident, əziz qardaşım!

Dost və qardaş Azərbaycanın ayrılmaz bir parçası olan sərhəd qonşumuz Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75-ci ildönümünü münasibətilə mənə göndərdiyiniz gözəl dəvət məktubuna görə sizə təşəkkür edirəm.

Çox arzulasam da, bu əhəmiyyətli tədbirlərdə iş proqramının gərgin olması səbəbindən iştirak edə bilmədiyimə görə təəssüflənirəm. Təntənəli mərasimlərdə məni və Türkiyəni təmsil edən dövlət nazirlərimiz hörmətli Mustafa Yılmaz və Abdülxaliq Çay iştirak edəcəklər.

Türkiyə ilə Azərbaycan və Azərbaycanın bir hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikası, qardaş xalqlarımız arasındakı əlaqələr qədim tarixə malik mədəni və insani bağlılıqdan güc almaqdadır.

Türkiyə ilə keçmiş Sovet Rusiyası arasında 1921-ci il martın 16-da imzalanan Moskva müqaviləsi ilə Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilən Naxçıvan Muxtar Respublikası 75 illik tarixi ərzində Türkiyə üçün hər zaman özəl bir önəmə sahib olmuşdur.

Türkiyə əbədiyyətə qədər Naxçıvanın və naxçıvanlı qardaşlarımızın yanında olacaq, onların dərdlərinə və sevinclərinə şərik olacaqdır.

Qardaş Azərbaycan müstəqillik əldə edəndən sonra Türkiyə Cümhuriyyətinin Baş naziri kimi mən 1992-ci il mayın 28-də Naxçıvan Muxtar Respublikasına gerçəkləşdirdiyim ziyarətimin müstəsna xatirələrini hər zaman ən ali hisslərlə yada salacağam. Ən qısa zamanda Naxçıvanı yenidən ziyarət etmək arzusunda olduğumu Sizin vasitənizlə naxçıvanlı qardaşlarıma bildirmək istəyirəm.

Bu mənada, ildönümü münasibətilə Sizə, əziz qardaşıma ən səmimi təbriklərimi yetirir və naxçıvanlı qardaşlarımıza cansağlığı və rifah diləyirəm.

Süleyman DƏMİRƏL
Türkiyə Respublikasının Prezidenti»

Heydər Əliyev: Hörmətli xanımlar və cənablar!

Hörmətli qonaqlar, dostlar!

Mən sizə bir daha müraciət etmək məcburiyyətindəyəm. Çünki bu gün bizim təntənəli mərasim gedən zaman Türkiyənin prezidenti, mənim əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəl buraya, Naxçıvana telefon etmişdir.

Mən mərasim qurtarandan sonra telefon əlaqəsinə girdim. O söylədi ki, mən bu bayram günü sizinləyəm, Azərbaycanlayam, Naxçıvanlayam, öz təmsilçilərimi - iki dövlət nazirini, millət vəkili, valiləri oraya göndərmişəm. Mən həm Azərbaycan prezidentinə, həm Naxçıvan Ali Məclisinin sədrinə təbrik məktubu göndərmişəm. Ancaq təəssüf edirəm ki, gələ bilmədim. Ona görə də mən istədim telefonla, öz səsimlə, öz dilimlə sizi Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illik yubileyi münasibətilə bir daha təbrik edim.

Təbiidir, Türkiyə kimi böyük bir dövlətin prezidenti, cümhur başqanı bir çox işlərlə səhərdən axşama qədər məşğuldur. Xüsusən, zəlzələdən sonra orada gedən işlər bütün hökumətin, dövlətin nəzər-diqqətini cəlb edib, onları məşğul edibdir. Belə bir şəraitdə, belə gərgin iş rejimi şəraitində, öz təbrik məktublarını və yüksək nümayəndələrini Azərbaycana, Naxçıvana göndərdiyi halda vaxt tapıb, telefon edib öz dili ilə, öz səsi ilə bir daha təbrik etməsi məni həddindən artıq sevindirir və mütəəssir edir.

Bu, hörmətli Süleyman Dəmirəlin nə qədər böyük insan, nə qədər qayğıkeş, diqqətli adam olduğunu, Azərbaycana, Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvana nə qədər böyük məhəbbət bəslədiyini bir daha əyani surətdə göstərir. Mən böyük iftixar hissi ilə deyirəm və iftixar hissi keçirirəm ki, Azərbaycan xalqının Süleyman Dəmirəl kimi belə böyük dostu vardır.

Türkiyə Cümhuriyyətinin 75 illiyini biz keçən il Ankarada təntənəli qeyd etdik. Bütün bu 75 illik tarixə nəzər saldıqda bir nəticə çıxarılır: böyük öndər Atatürk tərəfindən yaranmış, əsası qoyulmuş və onun rəhbərliyi ilə böyüyüb qüdrətli bir cümhuriyyətə çevrilmiş Türkiyə Cümhuriyyəti etibarlı əllərdədir. Bizi ən çox sevindirən odur ki, Türkiyə xalqı, hökuməti, dövləti Mustafa Kamal Atatürkün yoluna sadıqdır və onun qoyduğu böyük yolla gedərək yüksək nailiyyətlər əldə edibdir.

Bütün bu tarixi proseslərdə və Türkiyənin tarixi inkişafında 40 ildən artıq Türkiyənin siyasi səhnəsində olan böyük dövlət xadimi, siyasi xadim əziz Süleyman Dəmirəlin müstəsna rolu vardır.

Hörmətli Süleyman Dəmirəl böyük Atatürkün ideyalarının, onun irsinin, vəsiyyətlərinin, qoyduğu yolun aparılmasında və həyata keçirilməsində liderlik edir, böyük Atatürk Cümhuriyyətinin inkişafında böyük xidmətlər göstərir və xalqı daim Atatürkün yolu ilə aparır.

Qardaş türk xalqının, dost, qardaş Türkiyə Cümhuriyyətinin şərəfinə, müasir türk dünyasının lideri, Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti və ən yüksək hörmətə malik olan şəxsiyyəti, Azərbaycan xalqının əziz dostu, hörmətli Süleyman Dəmirəlin şərəfinə sağlıq təklif edirəm.

NAXÇIVANDA AKADEMİK ZƏRİFƏ ƏLİYEVƏ ADINA POLİKLİNİKADA NİTQ

13 oktyabr 1999-cu il

Əziz dostlar!

Əziz həkimlər, səhiyyə işçiləri!

Mən üçüncü gündür ki, Naxçıvandayam və sizinlə bərabər Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75-ci ildönümünü təntənə ilə, şöhrətlə və çox ləyaqətlə qeyd edirik. Bu günlər Naxçıvan Muxtar Respublikasının tarixi keçmiş, 75 illik muxtariyyət yolu, əldə etdiyi uğurlar və bu günü haqqında çox sözlər deyilibdir. Amma bunlar da yetərli deyildir, daha da çox demək olar. Düşünürəm ki, elə bu deyilən sözlər Naxçıvanın indiyə qədərki tarixinə müəyyən yekun vurur və Naxçıvan Muxtar Respublikasının gələcək yollarını işıqlandırır.

Müstəqil Azərbaycanın həyatında səhiyyə sahəsi çox böyük yer tutur. Bu, təkcə bizim ölkədə deyil, insan cəmiyyətində, insan yaranandan insanın həkimə ehtiyacı olubdur. Ona görə də həkim sənəti yaranıbdır. Həkim sənətinin yaranma tarixi sizə yaxşı məlumdur. Amma bizim nəsillər gözüni açandan sizin kimi həkimləri görübdür. Ola bilər, yüz il, iki yüz il bundan öncə həkimlər sizdən fərqli idilər, yaxud siz onlara bənzəyirsiniz. Amma o qədər də yox. Biz isə sizin kimi həkimləri görmüşük.

Hətta mən demirəm 20-ci illərdə - Naxçıvan muxtariyyət əldə edəndə, 30-cu illərdə, yaxud 40-cı illərdə - mən 40-cı illərin sonunda buradan getmişəm - Azərbaycanda həkim çox az idi. Naxçıvanda beş-altı həkim var idi. Onlardan tanınanı da az idi. Amma hamıdan çox tanınan və bizim

hamımızın xatirində qalan Məmmədağa Sultanov idi. Bilmirəm, doktor Sultanov indi insanların xatirindədirmi. Ona biz doktor Sultanov deyərdik. O vaxt o, yaşlı bir adam idi, həkimlik edirdi.

Mənim xatirimdədir, anam xəstə olanda mən bir neçə dəfə səhər tezdən gedib onun qapısını döymüşəm, xahiş eləmişəm. Onda avtomobil yox idi, fayton tutmağa imkan yox idi, başqa şey yox idi. Yadıma düşür, onun əlində, adətən, çəliyi var idi. Gəlib mənim anama baxıb və reseptlər yazıbdır.

Amma onun da həyatı çox qərribə idi. Bilirsiniz, o illər sovet hakimiyyəti onu çox təqib edirdi. Mühəribə vaxtları o, haradasa sovet hökumətinin, sovet quruluşunun əleyhinə nəsə sözlər demişdi. Allah ona rəhmət etsin. Özü də bir az içkiyə marağı var idi. İndi, ola bilər, bir balaca içki içib, yadından çıxıb, özünü saxlaya bilməyib deyibdir. Amma qəlbində olan sözləri deyibdir. Onu o vaxt burada həbs etdilər. Amma yaxşı ki, yenə də rəhm göstərdilər. Onu Naxçıvandan sürgün etdilər, amma uzağa yox. Burada bir Əznəbirt kəndi var, - adətən, orada ermənilər yaşayırdı, - onu Əznəbirt kəndinə sürgün etdilər. Yazıq kişi o vaxt da artıq yaşlı idi. Getdi, bir il, bilmirəm, iki il, müharibənin çətin illərində, - guya ki, burada o öz danışığı və s. ilə sovet hökumətini yıxacaqmış, nə imiş, - getdi orada yaşadı.

O da xatirimdədir ki, bir dəfə Əznəbirt kəndinə getmişdim. Onda mən Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində işləyirdim. Əznəbirt kəndində kolxoz sədrindən, o birisindən soruşdum, - nə var, nə yox, kim var? Dedim, bəs deyirlər ki, doktor Sultanov buradadır. Dedi, hə, buradadır, bizi mühafizə edir. Dedim ki, onu görə bilərəmmi və gəldim gördüm. Adətən o, bığ saxlayardı. Amma gördüm saqqalı da var, bıığı da ağappaq ağarıbdır. Beli də bir az bükülübdür. Baxdım, baxdım buna. Bilirsiniz, o vaxt bir gənc insan kimi həm ürəyim ağrıdı, həm də fikirləşdim ki, bizim xalqımızda nə qədər dəyərlə

insanlar var. O, çox ziyalı bir adam idi. Gərək ki, əslı tıflıslı ıdı. Yaxud da, bəlkə kökü naxçıvanlı ıdı, amma gedib Tıflısdə təhsil almışdı. Hər halda, yüksək tıbb təhsili var ıdı.

İndi Naxçıvanın böyük səhiyyə ordusu vardır, böyük həkimlər ordusu vardır. Amma cəmi si 50-60 il bundan öncə Naxçıvan belə vəziyyətdə ıdı. İndi həkimlərin tarixini yada salanda mən böyük sevinclə bu gün Əbdüləli həkimlə burada görüşdüm.

Əbdüləli həkim, əlbəttə ki, doktor Sultanovdan çox cavan ıdı. Ancaq o vaxt - 30-cu illərin axırında, 40-cı illərdə Naxçıvanda yenə də az həkim var ıdı. O az həkimlərin içərisində ən mötəbər həkim, hamının inandığı həkim və hamıya təmənnasız xidmət edən həkim Əbdüləli həkim ıdı. Bir vaxt Sultanovdan savayı başqa həkim yox ıdı, hamı məcburən Sultanovun yanına gedirdi. Amma sonra bir neçə həkim var ıdı. Kim hansı həkimi istəyirdi, onun xidmətindən istifadə edə bilirdi. Ancaq Əbdüləli həkimin yanına hamı gedirdi. Əbdüləli həkim də gecə-gündüz kimə yardım göstərmək, kimi müalicə etmək, kimə məsləhət vermək lazım ıdı - onu edirdi.

Mən çox sevindim ki, Əbdüləli həkim bu gün də buradadır, bu gün də öz xidmətlərini göstərir. Mən sizin hamınızı dəvət edirəm ki, o kişiye yaxşı baxın, ona qayğı göstərin. O, nə qədər fəaliyyət göstərsə, həkimlik təcrübəsini sizə versə və xüsusiən həkimə məxsus olan mənəviyyat təcrübəsini sizə versə, siz o qədər zəngin olacaqsınız.

Mən həmişə həkimlər haqqında danışanda Hippokrat andını yadıma salıram. Bu, təsadüfi deyildir. Heç bir başqa peşə sahibi olan, yaxud diplom alan mütəxəssis heç bir şeyə and içmir: diplomunu aldı - sərbəstdir, gedib işləyir, çalışır. Amma həkimlərdə Hippokrat andı var. Çünki həkimlik bütün başqa peşələrdən fərqli bir sənətdir, fərqli bir sahədir -həkimlik sahəsi. Ona görə də həkim gərək həqiqi həkim olsun, bunun üçün gərək onun mükəmməl həkimlik biliyi

olsun, yaxşı təcrübəsi olsun və xəstənin diaqnozunu düzgün qoya bilsin, onun müalicəsinin yollarını düzgün müəyyən edə bilsin. Amma eyni zamanda, həkim gərək böyük insan olsun, həkim gərək yüksək mənəviyyətə malik insan olsun. Həkim öz insani keyfiyyətləri ilə bütün başqa peşə sahiblərindən daha da yüksəkdə durmalıdır. Ona görə də tibb elmində belə bir sahə var - deontologiya. Yəni bunu həkimlər yaqin bilirlər. Amma bilməyənlər üçün bir balaca izah edim, - yəni həkimliyin mənəvi xüsusiyyətləri. Deontologiya Hippokrat andından meydana gələn qədim bir məfhumdur.

Bilirsiniz ki, mərhum Zərifə xanım göz həkimi idi və öz peşəsini çox yaxşı bilirdi. Əmək fəaliyyəti, həkimlik fəaliyyəti dövründə çoxlarının gözünü yaxşı müalicə etmişdi, onların gözlərinə işıq vermişdi. Çox işlər görmüşdü. Eyni zamanda böyük elmi fəaliyyətlə məşğul idi, elmi əsərlər yazırdı. Ancaq mən Azərbaycanda rəhbərliyə başlayan zaman və Azərbaycanda insanların mənəvi keyfiyyətlərinin daha da yüksəlməsi üçün çalışan zaman, - yəni insan saf olmalıdır, insan əxlaqlı olmalıdır, insan cəmiyyətə təmənnəsiz xidmət etməlidir, insan rüşvətxorluqdan və onun kimi pis hərəkətlərdən uzaq olmalıdır, insan cəmiyyətə xidmət etmək üçün özünü fəda etməlidir. Bilirsiniz ki, mən 1969-cu ildə Azərbaycanda rəhbərliyə başlayanda bu mənfi hallar çox geniş yayılmışdı. Mən onlarla mübarizəyə başladım və təbiidir ki, Zərifə xanım da mənim bu mübarizəmi görürdü, - onda o, deontologiya haqqında bir çox kitablar oxudu və deontologiya haqqında kitab yazdı. Hətta o vaxt bir neçə dəfə Sovetlər İttifaqının ayrı-ayrı yerlərində - Moskvada, başqa şəhərlərdə elmi konfranslarda çox uğurla çıxış etdi. Bu, məni çox sevindirdi. Çünki həkim üçün çox əhəmiyyətli olan bu mövzu onu maraqlandırır.

Bir də bizim Azərbaycan üçün əhəmiyyətli, yəni xüsusi bir mövzu vardır. Bəlkə bunu desəm, indi hamı məni anlaya bilməsin. Ancaq bu, xalqımızın bu günü, gələcəyi üçün tibbi

nöqteyi-nəzərdən, insanların, cəmiyyətin sağlamlığı nöqteyi-nəzərindən çox əhəmiyyətli bir sahədir. Bu da ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda qədimdən belə adət var - qohumun qohumla evlənməsi, ailə qurması. Nəslin gələcəyinə bunun nə qədər mənfi təsir göstərdiyini təəssüf ki, indi də çoxları bilmirlər.

Keçmişdə bizim Azərbaycanın çox müdrik insanları, o cümlədən təbibləri olubdur. Amma nədənsə bu sahəyə fikir verməyiblər. Mən həkim deyiləm, ancaq o illər bu məsələ ilə çox ciddi məşğul olduğuma görə bu adətin Azərbaycan xalqının nəsil sağlamlığı üçün nə qədər zərərli olduğunu mən yaxşı dərk etmişdim. Mən bu barədə bəzi həkimlərlə söhbət aparırdım və şübhəsiz ki, ən yaxın söhbətimi də Zərifə xanımla evdə aparırdım. O mənə danışdı ki, onu da bu mövzu çox maraqlandırır və göz xəstəliklərindən bir çoxunun - ola bilər, onu burada Zəhra xanım da təsdiq edər - kökünü qohumun qohumla nikahında və ondan sonra əmələ gələn uşaqların gözlərinin xəstəliklərində görürlər. O, bu mövzunu da çox sevdi və bu mövzu üzərində işlədi, bir çox materiallar topladı. Bəzən biz evdə söhbət edirdik. Gəlirdi, mənə deyirdi ki, nə qədər xəstəliklərin kökünü axtaranda görürsən ki, bu, qohumluq əlaqələri ilə bağlı olan xəstəlikdir. Yəni mən bunu bilirdim. Bu mənfi hal təkcə gözə təsir etmir, başqa xəstəliklərə də, xüsusən ağıl, şüur xəstəliyinə də çox təsir edir.

Məsələn, son vaxtlar mənə deyirlər ki, sonsuzluq xəstəliyi yaradır, başqa xəstəliklər yaradır. Bunlar məni çox narahat etdi. Nə üçün? Çünki mən o illərdə də, 70-ci illərdə də təkcə öz yaşadığım günü, öz yaşadığım dövrü düşünmürdüm. Mən Azərbaycan xalqının gələcəyini düşünürdüm, Azərbaycan xalqının sağlamlığını düşünürdüm. Xalqın sağlamlığı ayrı-ayrı adamların, ya da böyük bir qrupun sağlamlığı deyil. Xalqın sağlamlığı xalqın kütləvi sağlamlığıdır, yəni xalqın hamısının sağlam olmasıdır. İndi tibb elmi və tibb təcrübəsi o

qədər irəli gedibdir ki, bu sahədə dünyada böyük nailiyyətlər vardır. O nailiyyətlər profilaktik tədbirlərin həyata keçirilməsi vasitəsilə dünyada belə xəstəliklərin çoxunu artıq aradan çıxarıbdır. Mən o vaxt bax, bu düşüncələrlə millətimin, Azərbaycan xalqının daha da sağlam olmasını izləyərək, gələcək nəsillərin bizim nəslimizdən daha da sağlam olmasını istəyərək bu məsələ ilə çox ciddi məşğul oldum.

Xatirimdədir, mən bunu Azərbaycanda bir neçə dəfə - bizim rəhbər orqan o vaxt Mərkəzi Komitənin Bürosu idi - büronun üzvləri ilə müzakirə etdim. Bizim böyük həkimləri, akademikləri dəvət etdim. Rəhmətlik Mustafa bəy Topçubaşovla da çox ətraflı söhbət etdim. O, bu fikirlərin tamamilə düzgün olduğunu dedi. Ancaq mən ona dedim - bəs Siz nə üçün bu məsələni qaldırmırsınız, nə üçün bu məsələni ümummillə məsələ kimi ortaya atmırsınız? Dedi ki, bilirsiniz, insanlar başa düşməzlər. Bu adət - əmioğlunun əmiqızı ilə evlənməsi, yaxud başqa hallar - bunlar Azərbaycanda o qədər dərin köklərə malikdir ki, insanlar o adət-ənənəni o qədər qəbul ediblər ki, bunun qarşısına çıxmaq mümkün deyildir.

Ancaq buna baxmayaraq mən bu məsələni bir dəfə, iki dəfə büroda müzakirə etdim. Bu sözü bəlkə də mən indiyə qədər deməmişəm, - hətta fikrim var idi Azərbaycanın Cinayət Məcəlləsinə bir maddə əlavə edim ki, əgər kimsə öz qohumu ilə nikah qurursa, onun qarşısı alınsın. Əgər belə nikah olsa onlar cinayətə cəlb olunsunlar. Yəni belə qəti addımlar da atmaq fikrində idim. Bir neçə dəfə söhbət etdim. Gördüm, hətta mənim ətrafımda olan yüksək mədəniyyətə malik insanlar da bu məsələ haqqında ciddi tədbirlər görməyə ehtiyat edirlər. Deyirdilər ki, adamlar anlamazlar, başa düşməzlər, bu bizim milli adət-ənənəmizdir.

Yadımdadır, o vaxt mənim həmkarlarımdan biri - indi onun çox yaşı var, hələ yaşayır - dedi ki, keçmişdə belə deyiblər ki, əmioğlu ilə əmiqızının kəbinini Allah göydə kəsib-

dir. Siz bu sözü eşitmisiniz, yoxsa yox? Mən bunu o vaxta qədər eşitməmişdim. Dedi, bəli, göydə mələklər kəsibdir. Mənə dedi ki, «sən nə deyirsən, nə danışırısan, belə şey etmək olarmı, bu cür məsələni ortaya atmaq mı olar, bu cür məsələ haqqında danışmaq olarmı?»

Amma bu, mənəni çəkəndirmirdi. Mən bu məsələ ilə məşğul olurdum. Onu da deyə bilərəm ki, mən 1982-ci ildə Moskvaya gedəndən sonra artıq bu məsələ ilə Azərbaycan miqyasında məşğul ola bilmədim.

Ancaq orada, Moskvada işləyərkən Siyasi Büronun üzvü kimi və Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini kimi, mən bütün SSRİ-nin səhiyyəsinə rəhbərlik edirdim. Səhiyyə Nazirliyi, Tibb Akademiyası, bütün tibbi elmi tədqiqat institutları - hamısı ölkə rəhbərliyində mənə tabe idi, mənə bağlı idi. Mən onlara rəhbərlik edirdim. Ona görə o illərdə mən Sovet İttifaqının çox böyük alimləri ilə, professorları ilə - onu da demək lazımdır ki, Moskvada həqiqətən dünyanın başqa ölkələri ilə müqayisədə çox güclü tibb alimləri, tibb mütəxəssisləri var idi - onlarla da danışarkən təbii, bunu deyirdilər.

Amma onu bilin ki, xristianlarda bu adət yoxdur, qadağandır. Məsələn, ruslarda bu adət yoxdur, qadağandır. Ona görə də onlarda bu problem yoxdur. Amma bu problemi onlar yaxşı bilirdilər. Mənim bu danışqlarımdan onlar başa düşürdülər ki, mən rus xalqı üçün maraqlanmıram. Çünki rus xalqında belə adət yoxdur. Orada qohum qohumla evlənə bilməz. Onların dini, adət-ənənələri buna yol vermir. Kimsə evlənirsə, ola bilər, bu, sadəcə hadisədir. Amma dini adət-ənənə buna yol vermir. Ancaq bizdə bu problem var idi və mən onların da fikirlərini öyrəndim. Sonra bildim ki, bir çox sahələrdə tədqiqatlar aparılıb. Bir çox xəstəliklərin, xüsusən, yenə də deyirəm, əqli xəstəliklərin, şüur xəstəliklərinin, göz xəstəliklərinin, başqa xəstəliklərin kökü qohumların nikah bağlamasından irəli gəlir. Yəni bundan onların özləri xəstələnir, amma

onlardan törəmiş uşaqlar xəstələnir. Bəlkə öz övladı xəstələnmiş, amma nəvəsi xəstələnir, o biri törəməsi xəstələnir.

Mən bu məsələni burada sizə demək fikrində deyildim. Əgər lazım olsaydı belə bir fikri mən Moskvada daha da böyük bir mötəbər tibb toplantısında ifadə edə bilərdim. Ancaq nə üçün mən indi bunu dedim? Çünki mən Zərifə xanımın xatirəsinə həsr edilmiş bu guşə ilə tanış olanda, o dövrlər müəyyən qədər kino lenti kimi gözümlün qarşısına gələndə onun elmi fəaliyyəti, çalışdığı, gördüyü işlər yadıma düşdü ki, o, bu məsələ ilə nə qədər maraqlanırdı. Yəni o, birinci növbədə deontologiya elmi ilə maraqlanmağa başladı və bu barədə kitab yazdı, mühazirələr oxudu. Eyni zamanda, xalqımızın bu günü, gələcəyi üçün bağlı olan bax, bu problem ilə məşğul oldu. Bilmirəm, - burada alimlər yəqin deyə bilərlər, - tibbdə bunun adı nədir?

Adilə Namazova: Cənab Prezident, irsi, genetik xəstəliklər. Hazırda onun üzərində işləyirlər. Buna deyirlər gen mühəndisliyi. İndi bununla geniş məşğul olurlar.

Heydər Əliyev: Gen mühəndisliyi böyük bir sahədir. Bu, bir çox irsi xəstəliklərin əmələ gəlməsidir. Amma bunların içərisində bizim millətimizdə, xalqımızda bax, bu xəstəlik var. Siz mənim fikirlərimi təsdiq edirsinizmi?

Adilə Namazova: Bəli, təsdiq edirik. Cənab Prezident, icazə verin deyim ki, noyabr ayında Tbilisi şəhərində böyük bir konqres keçiriləcəkdir. Bu konqres «Təbabətdə etika və deontologiya» mövzusunda həsr olunubdur. Orada mən Azərbaycanda etika və deontologiya haqqında 45 dəqiqəlik məruzə edəcəyəm. Orada Zərifə xanımın adını çəkirəm. çünki, Siz söylədiyiniz kimi, Zərifə xanım o vaxt konfranslarda «Həkimin etikas» mövzusunda məruzə etmişdi. Bilmirəm, o kitabça Sizde var, yoxsa yox, - həmin məruzə kitabça şəklində nəşr olunmuşdu. İndi istəyirik ki, onu Azərbaycan dilinə tərcümə edək. Mən də öz məruzəmdə Nizamidən, Fir-

dovsidən başlayaraq, Zərifə xanımın da fəaliyyətindən bəhs edərək indiki dövrümüzə keçirəm.

Heydər Əliyev: Demək, görürsünüz, mən həkim deyiləm, alim də deyiləm, amma buradakı alimlərin hamısının fikri mənim fikrimlə eynidir.

Bir sözlə, Zərifə xanımın tibb elmi sahəsində xidmətlərindən biri də göz müalicəsi, tədqiqatı idi. Mənə belə gəlir ki, onun iki dəyərli irsi vardır.

Birinci, Azərbaycanda ilk dəfə deontologiyayı bir elm kimi meydana atıbdır. Xatirimdədir, SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının prezidenti, akademik Bloxin Bakıya gəlmişdi. Mən Zərifə xanımla birlikdə onunla görüşüb danışdım. O, heyran qaldı. Sonra o da gedib deontologiya haqqında bir kitab yazmışdı. Bu, Zərifə xanımın başqa sahələrlə əlaqədar birinci irsi.

İkinci də, bizim millətimiz üçün ən vacib olan həmin məsələ - irsi, xromosom xəstəliyi. Zərifə xanım çalışıb ki, bizim gələcək nəsilləri bu xəstəlikdən xilas etsin, sağlamlaşdırsın. Bunu da o, göz xəstəliklərində tapdığına görə, orada gördüyünə görə bu fikrə gəlmişdi.

İndi mən Azərbaycanın Prezidenti kimi, bu fikri burada açıram və öz fikrimi bildirirəm. Qohumluq əlaqələri olan adamlar arasında nikah bizim gələcək nəsillərimiz üçün, onların sağlamlığı üçün zərərli və hesab edirəm ki, təhlükəlidir. Tibb alimlərimizi dəvət edirəm ki, onlar nəinki öz elmi araşdırmaları ilə, ya elmi mühazirələri ilə, çıxışları ilə bunu desinlər, onlar bu problemin Azərbaycanda həll edilməsi üçün düşünsünlər. Mən Səhiyyə Nazirliyinə bu göstərişi verirəm - bir proqram təşkil etsinlər. Başa düşürəm ki, bu, asan məsələ deyildir. Başa düşürəm ki, bunu biz bir ildə, iki ildə, on ildə edə bilmərik. Amma bizim bir strateji proqramımız olsa ki, müstəqil Azərbaycanın, millətimizin, xalqımızın gələcək sağlamlığını daha da təmin edək - bu problem üzərində biz işləməliyik.

Nəhayət, onu demək istəyirəm ki, mən nitqimi ondan başladım ki, vaxtilə Naxçıvanda həkimlər az idi. İndi nə qədər həkimlər vardır və nə qədər gözəl tibb ocaqları vardır. Onlardan biri də bu poliklinikadır.

Mən 1992-ci ildə Naxçıvanda işləyərkən buraya gəlmişdim, burada həkimləri yığıb onlarla söhbət də etmişdim. Ancaq o vaxt bu poliklinika belə vəziyyətdə deyildi. Bizim başqa imkanımız da yox idi. Çünki o vaxt ölkədə hər şey dağılırdı, yaratmaq, qurmaq da mümkün deyildi.

Mən çox məmnunam ki, son illərdə Naxçıvan Muxtar Respublikasında muxtar respublika rəhbərliyinin və şəxsən Vasif Talibovun həm təşəbbüsü, həm işgüzarlığı nəticəsində çox quruculuq işləri görülür. O cümlədən, səhiyyə sahəsində çox işlər görülür və bu poliklinika ona nümunədir. Naxçıvanda həkimlərin sayı çoxdur və istəyirəm ki, bundan da çox olsun. Amma bundan da çox istəyirəm ki, həkimlər həqiqi həkim olsunlar. Mənim arzum budur.

Mən həkimlərə, tibb işçilərinə, bütün səhiyyə işçilərinə öz hörmət və ehtiramımı bildirirəm. Sizə məlumdur ki, mən bütün başqa işlərimlə yanaşı, Azərbaycanda bu sahəyə həmişə diqqət yetirmişəm, qayğı göstərmişəm və bu sahə ilə demək olar ki, daha da çox bağlı olmuşam. Ona görə də istəyirəm ki, həm Azərbaycanda, həm də Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvanda səhiyyə daha da yüksək səviyyədə olsun.

Sizin hamınıza cansağlığı arzu edirəm, işlərinizdə uğurlar arzu edirəm. Sağ olun.

Muzeyin xatirə kitabına yazdığı ürək sözləri:

«Mənim ömür-gün yoldaşım mərhum Zərifə xanımın adını daşıyan poliklinika ilə tanış olmaq, onun xatirəsinə həsr edilmiş

guşəni seyr etmək məni həyəcana gətirdi. Xatirimdən heç vaxt çıxmayan, mənim üçün çox əziz olan insanın həyat və yaradıcılığını əks etdirən bu guşə məni coşdurdu. Bunların hamısı onun insani keyfiyyətlərinə, böyük ürəyinə, böyük elmi və həkimlik xidmətlərinə layiqli abidədir. Bu xeyirxah işdə zəhmət çəkənlərin hamısına təşəkkür edirəm.

*Heydər Əliyev.
13.X.99»*

NAXÇIVANDA «KAZIM QARABƏKİR PAŞA MƏSCİDİ»NİN AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ

13 oktyabr 1999-cu il

Möhtərəm xanımlar və cənablar!

Əziz bacılar, qardaşlar, dostlar!

Türkiyə Cümhuriyyətindən Azərbaycana, Naxçıvana gəlmiş çox hörmətli qonaqlarımız, dostlarımız, qardaşlarımız!

Bu günlər biz Naxçıvan Muxtar Respublikasının yaranmasının 75-ci ildönümünü bayram edirik. Bu, bütün Azərbaycan xalqının bayramıdır. Çünki Azərbaycanın gözəl bir diyarı, eyni zamanda Azərbaycana düşmən olan bəzi qüvvələr tərəfindən 20-ci illərdə Ermənistan ərazisi vasitəsilə Azərbaycan torpagından ərazi nöqteyi-nəzərindən ayrı salınmış Naxçıvanın muxtariyyət alması və 75 il müddətində muxtar dövlət kimi yaşaması böyük hadisədir. Ona görə bu bayram bütün Azərbaycan xalqının bayramıdır.

Bu bayram bizim dostlarımızın, qardaşlarımızın da bayramıdır. O cümlədən bizim dost, qardaş Türkiyə Cümhuriyyətinin, türk xalqının bayramıdır. Təsadüfi deyil ki, bu təntənələrdə Türkiyə Cümhuriyyətinin ən yüksək səviyyəli nümayəndə heyəti iştirak edir. Onlar bizimlə bərabərdir, bu bayram günlərini bizimlə birlikdə keçirirlər.

Bu bayrama Türkiyənin çox yüksək səviyyəli nümayəndə heyətinin gəlməsi ilə bərabər, bu bayramı Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, Azərbaycan xalqının əziz dostu, mənim qardaşım Süleyman Dəmirəl göndərdiyi çox nəzakətli mesaj ilə təbrik etmişdir. Onun təbriki dünən bayram təntənəsinə

toplaşmış salonda elan edilərkən xalq, insanlar tərəfindən böyük sevinc və məhəbbət hissi ilə qarşılandı.

Dünən bizim təntənəli mərasim keçirilən zaman əziz dostumuz, qardaşımız, zati-aliləri Süleyman Dəmirəl Naxçıvana telefon etdi, bizi bu bayram münasibətilə bir daha təbrik etdi, mənimlə telefonla danışdı, Naxçıvan Ali Məclisinin sədri Vasif Talıbovla danışdı və özünün bayram təbriklərini bir daha, bir daha bu xalqa çatdırmağı xahiş etdi.

Mən dünən dedim və bu gün bir də bildirmək istəyirəm ki, bu bayram günlərini keçirmək haqqında bir neçə ay bundan öncə hörmətli Süleyman Dəmirəllə danışarkən biz razılaşıdıq ki, bayrama bərabər gələcəyik və o, Naxçıvanı bir daha ziyarət edəcəkdir. Bu arzularla naxçıvanlılar da yaşayırdı və mən də yaşayırdım. Ancaq Türkiyədə baş vermiş zəlzələ və onun nəticəsində olan faciə, böyük insan itkiləri indi Türkiyə dövlətinin, Türkiyə hökumətinin bütün qayğılarını cəlb edibdir. Türkiyənin prezidenti bütün xarici səfərlərini ləğv edibdir. Ona görə buraya gəlməsi mümkün olmadı.

Bu gün bu fürsətdən istifadə edərək, Türkiyə Cümhuriyyətinin, Türkiyə xalqının üzləşdiyi ağır fəlakət, zəlzələ, faciə ilə əlaqədar Azərbaycan xalqının kədərini, qüssəsini və başsağlığını bir daha bəyan edirəm. Dünən biz təntənəli mərasimdə böyük Atatürkün hörmətli Süleyman Dəmirəlin məktubunda yazılmış sözlərini dərin minnətdarlıq hissi ilə qarşıladıq. O sözlər daim bizim xatirimizdədir. Böyük Atatürk demişdir: «Azərbaycanın ələmi bizim ələmimizdir, Azərbaycanın sevinci bizim sevincimizdir». Biz də, Azərbaycan prezidenti olaraq mən də Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra demişəm: «Türkiyənin ələmi, dərdi, kədəri bizim dərdimizdir, bizim kədərimizdir, Türkiyənin sevinci bizim sevincimizdir».

Ona görə o faciəli günləri biz bir yerdə keçirdik, bərabər olduq. O günlərdə türk və Azərbaycan xalqlarının birliyi bir

daha nümayiş etdirildi. Biz dərhal yardım əlimizi uzatdıq və zəlzələnin vurduğu zərərləri aradan qaldırmaq üçün imkanımız dairəsində yardım göstərdik. Bunlar hamısı, o cümlədən bu gün burada Türkiyənin diyanət işləri bakanlığı tərəfindən inşa edilmiş və Naxçıvana, Azərbaycana hədiyyə olunmuş gözəl məscidin, camenin açılması da Türkiyə-Azərbaycan dostluğunun, qardaşlığının gözəl nümunəsidir.

Bəli, biz dəfələrlə deyirik: «Biz bir millət, iki dövlətik». Bu, bizim dostluğumuzun, qardaşlığımızın mənasını, məzmununu təşkil edir. Bu dostluq, qardaşlıq türk xalqı, Anadolu türkləri ilə Azərbaycan xalqı, Azərbaycan türkləri arasında əsrlərdən əsrlərə gələn dostluq, qardaşlıqdır.

Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulandan sonra biz 70 il bir-birimizdən ayrı düşmüşdük. Amma bu 70 il bizi bir-birimizdən qəlbən ayırmamışdır. Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini elan edən kimi, müstəqil dövlət olaraq dünyaya bəyanat verən kimi, sərhədlər açılan kimi Türkiyə və Azərbaycan bir daha bir-birinə qovuşdu və əbədiyyətə qədər qovuşdu.

Azərbaycan xalqı ağır dövrlərdə Türkiyənin və türk xalqının yardımını görüb və daim buna minnətdardır. Xüsusən 1918-19-cu illərdə böyük Atatürkün sərkərdəliyi və başçılığı ilə istiqlal savaşı apararkən, öz torpağını ermənilərdən və başqa düşmənlərdən təmizləyərkən türk xalqı, Türkiyə Azərbaycana, Naxçıvana da öz xidmətini göstərdi.

Bəli, Türkiyə ordusu - Ənvər paşanın, Nuru paşanın başçılıq etdikləri Türkiyə ordusu Azərbaycana gəldi - Gəncəyə, Naxçıvana, Bakıya gəldi və Azərbaycanı o vaxtkı fəlakətlərdən qurtarmağa yardım etdi, şəhidlər verdi. Ən gərgin vəziyyət burada yaranmışdı. çünki erməni daşnakları hücum edib buranı işğal edirdilər. Yenə də türk qardaşlarımız, türk ordusu, Mustafa Kamal Atatürkün ordusu buranı erməni daşnaklarından, bizim düşmənlərimizdən xilas etdi.

Burada mənim gənc vaxtımda, 13-16 yaşlarımda, orta məktəbi bitirdiyim illərdə mənə dərs verən, ana dili, türk dili, Azərbaycan dili dərsi verən müəllimim oturubdur - Lətif Hüseynzadə. Dünən təntənəli mərasimdə öz müəllimlərimi yada salırdım. 60 il, bəlkə də 65 il bundan öncə mənə dərs deyən müəllimlərdən birinci - əziz müəllimim Lətif Hüseynzadənin adını çəkdim. O, dünən mərasimdə yox idi. Amma onu yad etdiyimi televiziya ilə eşidib bu gün buraya gəlmişdir. Mən burada onunla görüşdüm. çox məmnunam, çox sevinirəm ki, indiyə qədər yaşayır, öz fəaliyyətini davam etdirir və böyük işlər görür.

Xatirimdədir, mən Moskvada Sovetlər İttifaqı kimi superdövlətin başçılarından biri olduğum zaman istefaya getdim və məni Moskvada təqib etdilər. Orada məni çox incitdilər, hətta böyük təhlükələr qarşısında qalmışdım. Türk xalqı onu da bilməlidir ki, mən rus imperiyası tarixində, sovet imperiyası tarixində, sovet superdövlətinin tarixində Kremlə, o dövlətin başında duran ilk azərbaycanlı, ilk türk, ilk müsəlman olmuşam.

Xatirimdədir, 1982-ci ildə, - o vaxt Azərbaycanın başçısı idim, - məni Moskvaya dəvət edib Siyasi Büronun üzvü və Baş nazirin birinci müavini vəzifəsinə təyin edən zaman Türkiyə qəzetləri böyük sevinclə mənim fotosəkillərimi vermiş və yazmışdılar ki, Kreml sarayının başında bir türk oğlu yüksəldi. Bəli, bu, bizi - azərbaycanlıları, türkləri, müsəlmanları çox sevindirdi. Ancaq düşmənlərimizi kədərləndirdi. Mən beş il orada çalışandan sonra məcburi istefaya getdim. Mənim əleyhimə, o cümlədən erməni düşmənlərimiz tərəfindən müxtəlif təxribatlar, fitnələr və yalanlar, böhtanlar edilirdi. Moskvada üç il ağır bir şəraitdə yaşayandan sonra öz vətən torpağıma, Azərbaycana dönməyi qərara aldım. Gəldim Bakıya. Təəssüflər olsun ki, orada da namərdlər, nadürüst insanlar mənim yaşamağıma imkan vermədilər. Buraya,

Naxçıvana gəldim. Burada mənə qucaqladılar, qoyunlarına aldılar, burada mənə yaşatdılar.

Bu hekayəti ona görə deyirəm ki, mən o ağır dövrdə Naxçıvana gəldim. Burada bacım yaşayırdı, onun kiçik komasında yerləşdim. Mənə sayan adamlar gəlib görüşür, kiçik bir həyətdə, demək olar ki, səhərdən axşama kimi mənə ziyarət edirdilər. Mənim müəllimim Lətif Hüseynzadə gəldi. O qədər sevindim ki! Çünki ondan 39-cu ildə ayrılmışdım, bu isə 90-cı il idi. Oturduq, çox söhbət etdik. Mən onun o vaxt dediyi sözləri sizə bildirmək istəyirəm. Dedi ki, əzizim Heydər, sən çalış ki, erməni düşmənlərimizin burada qarşısını al, Naxçıvana təcavüzə imkan vermə. Çünki 18-ci ildə onlar Naxçıvana hücum etdilər, əgər türk ordusu buraya gəlməsəydi, Kazım Qarabəkir paşanın ordusu Naxçıvana gəlməsəydi hamımızı qıracaqdılar. Bu, mənim gözümlə qabağında olan hadisədir.

Yəni 1990-cı ildə Lətif müəllim, Lətif Hüseynzadə 1918-ci ili yadına saldı və o illərin şahidi olaraq mənə bir ağsaqqal, müəllim kimi öz tövsiyyələrini verdi. Mən ona dedim: Əziz müəllimim, mən böyük həyat yolu keçmişəm. Bu gün Naxçıvana məcburiyyətdən gəlmişəm, amma eyni zamanda gəlmişəm ki, sizinlə bir yerdə olum, bərabər olum, öz həmvətənlərimlə bir yerdə olum və vətənimə qoruyum. Əgər qoruya bilərəmsə - qoruyacağım, qoruya bilməyəcəmsə - hamımız bir yerdə şəhid olacağım.

Türk ordusunun, xüsusən Kazım Qarabəkir paşanın adı Azərbaycanda, ələlxüsus bu bölgədə məşhurdur və həmişə böyük hörmət-ehtiramla yad edilir. 1921-ci ildə yenə də Naxçıvan ətrafında mübarizə gedirdi. Ermənilər buranı öz əllərinə keçirmək istəyirdilər. Ancaq Naxçıvan xalqı öz iradəsini göstərirdi. 1921-ci ildə Qarsda Azərbaycan xalqı üçün çox əhəmiyyətli olan Qars anlaşması, müqaviləsi imzalandı. Onu Türkiyə imzaladı, Rusiya imzaladı, Azərbaycan imzaladı,

Ermənistan imzaladı. Bu imzalarla Naxçıvanın Azərbaycanın tərkibində olması təsdiq edildi. Burada da əsas rolu Türkiyə oynadı. Həmin o Qars müqaviləsinin altında bizim hörmətli paşamız Kazım Qarabəkir paşanın imzası var.

1988-ci ildə Ermənistan Azərbaycana təcavüz edən zamandan, - Azərbaycan hələ Sovetlər İttifaqının daxilində idi, - Türkiyə Azərbaycanla bir yerdə oldu, Azərbaycana dayaq durdu, erməni təcavüzkarlarını pislədi, qınadı. Türkiyə Ermənistan kimi dövləti indiyə qədər tanımır, Ermənistanla öz sərhədlərini açmayıb və Azərbaycanla bir yerdədir.

90-93-cü illərdə, mən burada yaşayarkən, Ermənistanla Azərbaycan arasında müharibə gedərkən, Naxçıvan ağır blokada şəraitində olarkən Naxçıvanın başçısı kimi, mən yenə də əlimi Türkiyəyə uzatdım. Əziz dostum Süleyman Dəmirələ müraciət etdim, ona telefon etdim. O, dərhal köməyə gəldi. Biz bərabər, bir yerdə körpü tikdik - «ümid körpüsü», «həsrət körpüsü» tikdik. O körpü Türkiyə ilə Azərbaycanı birləşdirdi. İndi o körpü vasitəsilə siz, əziz qonaqlarımız, buraya keçib gəlmisiniz, biz Türkiyəyə gedib-gəlirik. 1992-ci il may ayının 28-də bu körpünün təntənəli açılışını da biz - başda Süleyman Dəmirəl olmaqla Türkiyə hökuməti və Naxçıvan hökuməti, mən - bir yerdə bayram etdik.

Əziz dostum Süleyman Dəmirəllə mənim çox söhbətlərim olub. Xüsusən bu bölgə haqqında, Kazım Qarabəkir paşa haqqında. O, bir dəfə mənə dedi ki, bir kitab var - «Suyu arayan adam», onu sənə göndərərəm, oxu. Mənim məlumatlarım var idi, amma o istəyirdi daha da çox olsun. Aldım, oxudum, çox gözəl bir kitabdır, çox gözəl! Buradakı hadisələr, o cümlədən Kazım Qarabəkir paşanın fəaliyyəti, o dövr çox gözəl əks olunubdur. Yəni, hörmətli Süleyman Dəmirəllə mənim aramda olan dostluq əlaqələri çərçivəsində biz bu tarixi bir yerdə təhlil etmiş, bir yerdə düşünmüşük.

İndi xoşbəxtlikdir, bəxtiyarlıqdır ki, biz bu günlərə gəlib çatmışıq. Türkiyə-Azərbaycan dostluğu, qardaşlığı möhkəm olub, sarsılmazdır və əbədi olacaqdır!

Hörmətli diyanət işləri bakanı dedi ki, bu, Heydər Əliyevin əsəridir. Mən buna çox məmnunam, amma eyni zamanda həqiqət də budur ki, mən burada işləyərkən körpünü açdıq, yollar açıldı, getdik-gəldik. Mən rica etdim ki, Türkiyə buraya hər türlü yardımlar edir, amma burada bir məscid, came də yaransın. Çünki xalqımız 70 il dindən ayrı düşüb. Yəni, qəlbində dini saxlayıb, amma din yasaq, qadağan olunubdur, Naxçıvanda Allah evi azdır, bunu etmək lazımdır. Mənim bu ricam da qəbul edildi. Diyanət işləri bakanlığının qərarı ilə bu camenin tikilməsi üçün yer axtarıldı. Biz birlikdə bu yeri tapdıq. Sonra camenin layihəsini gətirdilər, baxdıq və onun əsası qoyuldu.

Sonra mən Bakıya getdim, Azərbaycana rəhbərliyə başladım. Amma daim maraqlanırdım ki, burada inşaat, tikinti necə gedir, nə vaxt qurtaracaq. Çünki tələsirdim ki, gəlib bu cameni görüm və onun açılışında iştirak edim. Allah bu qisməti mənə verdi. Ona görə mən böyük iftixar hissi ilə bu təntənəli, hörmətli məclisdə iştirak edirəm və bu hadisə münasibətilə sizin hamınızı ürəkdən təbrik edirəm.

Türkiyədən gələn qonaqlarımızın hamısı bizim üçün əzizdir. Ancaq buraya gələndə və Türkiyənin böyük elçisi mənə məlumat verənə qədər heç bilmirdim ki, hamımız üçün çox qiymətli bir insanın - Kazım Qarabəkir paşanın qızı da buradadır, o da buraya gəlibdir. Əziz bacım, siz bizim üçün çox qiymətlisiniz, Azərbaycan xalqı üçün qiymətlisiniz, naxçıvanlılar üçün qiymətlisiniz. Çünki sizin qəhrəman atanız Azərbaycan xalqı üçün, Naxçıvan üçün böyük xidmətlər göstərüb və böyük irs qoyub gedibdir. Ona görə də mən təşəkkür edirəm ki, siz buradasınız. Sizi xüsusi salamlayır və öz təşəkkürümü bildirirəm.

Əziz dostlar, sizi bir daha təbrik edirəm. Güman edirəm ki, artıq biz lenti bərabər kəsməliyik. Sağ olun.

* * *

Mən buradan gedəndə camaat toplaşdı, Ali Məclisin qarşısında ağlaşma başlandı. Qadınlar, kişilər yığışdılar, dedilər ki, bizi qoyub hara gedirsən? Nə deyim, doğrudan da nəyə gedirdim - bilmirəm, hara gedirdim - bilmirəm, başıma nə gələcək - bilmirəm? Heç bir şey bilmirəm. Bilirdim ki, özümü odun içinə atıram. Amma eyni zamanda, fikrim belə idi ki, mən orada müəyyən xidmətimi göstərüb öz yerimə qayıdacağam. Ona görə də əlimi qaldırıb dedim ki, iki gündən sonra qayıdıram. Bunlar sevindilər. Getdim, amma qayıda bilmədim.

Xatirimdədir, bir dəfə Bakıda veteranlarla görüşürdük. Naxçıvandan, deyəsən, Böyükdüzdən olan bir qadın - o, bəlkə də indi buradadır.

Yerdən səs: Mən buradayam, adım Zərifədir.

Heydər Əliyev: Zərifə xanım veteranların arasından ayağa duraraq danışdı, axırda mənə dedi ki, siz niyə bizi aldatdınız? Soruşdum ki, necə aldatdım? Dedi ki, xatirinizdədir, biz Sizi buraxmırdıq. Yığışıb Sizi yola salanda bizə dediniz ki, mən iki günə qayıdacağam. Amma indiyə qədər qayıtmamısınız. Dedim ki, istəyirsən indi qayıdım? Cavab verdi ki, yox, görürəm, burada da lazımsınız.

Mən bu gün, bu bayram günü Naxçıvan əhalisinə, hər bir naxçıvanlıya hədsiz təşəkkürümü bildirirəm ki, o ağır üç ili bir yerdə yaşadıq, bir yerdə çalışdıq, Naxçıvanı erməni təcavüzündən, dağılmaqdan qoruduq. İndi Naxçıvan böyük inkişaf yoluna düşübdür.

Son illər Naxçıvanın həyatında böyük dəyişikliklər əmələ gəlir. Baxmayaraq ki, yenə də elektrik enerjisi çatmır, qaz

yoxdur, Bakı ilə əlaqələr məhduddur. Bütün bunlara baxmayaraq Türkiyə ilə, İranla əlaqələr genişdir. Xüsusən naxçıvanlıların öz fədakarlığı, işgüzarlığı hesabına Naxçıvan yaşayır, inkişaf edir və Naxçıvanda quruculuq prosesi gedir.

Məni düz başa düşün, Azərbaycanın hər yeri mənim üçün əzizdir. Amma əgər Naxçıvanda belə ağır vəziyyətdə məktəb binası tikilə bilirsə, - buraya daş gətirmək mümkün deyil, burada kərpic zavodu, mişar daşı və başqa şeylər yoxdur, - əgər xəstəxana, universitet binaları tikilirsə, bəs başqa yerdə niyə tikilmir? Demək, bu, təşəbbüsdən, fədakarlıqdan asılıdır.

Naxçıvanda gedən bu işgüzar quruculuq prosesi məni sevindirir. İnsanlar bu gün də çətin, ağır yaşayırlar. Bilirəm ki, ağır yaşayırlar. Amma naxçıvanlıların bir xüsusiyyəti vardır – nə qədər çətin yaşasa da, özünü heç vaxt sındırmaz. Özünü sındırmayıb deyəcək ki, mən yaxşı yaşayıram. Çünki eyş-işrət, bər-bəzək və sairə naxçıvanlılara heç vaxt xas olmayıbdir. Mən bunları heç vaxt görməmişəm.

Belə bir ağır şəraitdə qurmaq, yaratmaq naxçıvanlıların nə qədər fədakar olduğunu bir daha göstərir. Məsələn, Vəlifə Talıbov dedi, - biz Azərbaycanda ilk dəfə 1992-ci ildə burada torpaq islahatına başladım. Mən gördüm ki, kolxozlar mal-qaranı onsuz da dağıdır. Kolxoz sədri hər ay hesabat verəndə göstərirdi ki, inək, qoyun və sairə əvvəlkindən azdır. Fikirləşdim ki, əgər beş-altı ay da belə olsa, bunun hamısını yeyib qurtaracaqlar. Nə etmək? Həmin o mal-qaranı kolxozçulara güzəştli qiymətə satmaq lazımdır. Biz də satdıq. Beləliklə, mal-qara özəlləşdi. İndi deyirlər ki, nə qədər atriyyədir. Bu qədər nə iribuynuzlu mal, nə də xırdabuynuzlu mal muxtar respublikanın tarixində, hətta mənim Azərbaycana rəhbərlik etdiyim o inkişaf dövründə də Naxçıvanda olmayıbdir.

O ağır illərdə bizim bazar iqtisadiyyatına, islahatlara başlamağımızın nəticəsi budur. Mən Azərbaycanda torpaq islahatı haqqında qanunu keçirmək üçün neçə il əziyyət çəkdim.

Nəhayət, 1996-cı ildə biz onu Milli Məclisdən keçirə bildik. Nə qədər müqavimətlər var idi! Amma biz bunu Naxçıvanda qanunsuz-filansız etdik. Yəni Ali Məclisin bu barədə qərarı var idi, biz də bu işi görməyə başladıq, torpağı payladıq.

Naxçıvan Muxtar Respublikasında dağ kəndləri var. Orada yaşayış çətindir, torpaq azdır. O vaxt məhsulun bir hissəsini kolxoz sədri, bir hissəsini hesabdar, bir hissəsini ferma müdiri yeyirdi, polis rəisi gəlirdi ki, mənim də payımı ver. Şübhəsiz ki, raykom katibinə də bir şey vermək lazım idi. Mən bunların hamısını bilirdim. Ona görə də dedim ki, həmin o xırda kəndlərdə torpaqları, mal-qaranı kəndliyə verin. Özününkü olanda o, torpağı yaxşı becərəcək, mal-qaranı bəsləyəcək, məhsul götürəcəkdir. Onun nə kolxoz sədri, nə hesabdarı, nə ferma müdiri olacaqdır, polisin qarşısında da birtəhər dura bilər. İndi bunlar çox gözəl nəticələr veribdir.

Yəni biz Naxçıvanda həm müstəqilliyi əldə etmək, həm Azərbaycanda iqtisadi islahatlar həyata keçirmək, həm respublikamızı bazar iqtisadiyyatı yolu ilə aparmaq, həm də ölkəmizdə hüquqi, demokratik dövlət qurmaq üçün Naxçıvan ilk təşəbbüskarlardandır. Fəxr edirəm ki, mən bu təşəbbüslərin iştirakçısı olmuşam. Ona görə də bu bayram günündə mən qəlbimdə olan bu sözləri sizə çatdırmağı özümə borc bildim.

Güman edirəm ki, bəzən mənim şəxsi hissiyyatlarım haqqında sözlərimi də siz düzgün başa düşəcəksiniz. Çünki mən insanam. İnsan insana xas olan hər bir xüsusiyyətə malik olmalıdır. Bax, bu xüsusiyyətlərə görə də mən qəlbimdə olan bu sözləri sizə deyirəm.

Mən naxçıvanlıları, bütün Azərbaycan xalqını bu bayram münasibətilə bir daha təbrik edirəm. Bəyan edirəm ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının muxtariyyət, dövlətçilik statusu daimidir, əbədidir.

Təəssüf ki, indi bəzi siyasətçilər meydana çıxıb, Azərbaycanda bir söz var - «hələ yumurtasından çıxmamış bir cücə kimi» bəyanatlar verirlər ki, «Azərbaycan unitar dövlətdir, burada muxtariyyət ola bilməz, bu muxtariyyəti ləğv etmək lazımdır». Məni yandıran da budur ki, başa düşürsünüz, bunu edənlər naxçıvanlılardır. Mən həmin o cocuqlara - necə deyirlər, siyasətə qatılmış, amma siyasətin nə olduğunu görməyən, dövlətçiliyin nə olduğunu bilməyən, dövlət, idarə işində bir gün də işləməyərək böyük iddialarla yaşayan adamlara - hamısına cavab verirəm ki, Naxçıvanın muxtariyyəti tarixi hadisə olubdur. Bu, çətin bir dövrdə böyük bir mübarizənin nəticəsi olubdur. Naxçıvanın statusunu qoruyub saxlamaq üçün xüsusən Moskva müqaviləsinin və xüsusən Türkiyə Cümhuriyyətinin imzaladığı Qars müqaviləsinin burada böyük əhəmiyyəti olubdur. Naxçıvan Azərbaycanın əsas torpağından ayrı düşdüyünə görə Naxçıvanın bütövlüyünü, təhlükəsizliyini, dövlətçiliyini, muxtariyyətini gələcəkdə də təmin etmək üçün Qars müqaviləsi bizim üçün çox böyük, əvəzi olmayan bir sənəddir.

Belə ağır şəraitdə Naxçıvanın yaşamasının, inkişaf etməsinin əsas şərtlərindən biri də odur ki, Naxçıvana o vaxt muxtariyyət hüququ veriblər. Bu muxtariyyət hüququ bu çətin vəziyyətdə yaşamaqda, inkişaf etməkdə Naxçıvana böyük şərait yaradıbdır. Amma Naxçıvanın bundan sonra da buna ehtiyacı vardır, müstəqil Azərbaycan dövlətinin içində buna ehtiyacı vardır. Ona görə də biz bunları tamamilə düşünərək, təhlil edərək Azərbaycan Konstitusiyasında yazmışıq, ümumxalq referendumu ilə qəbul etmişik və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyasında da yazdırmışıq.

Naxçıvanlılara eşq olsun!

Naxçıvan Muxtar Respublikasına eşq olsun!

Naxçıvan xalqına eşq olsun!

Sağ olun.

* * *

Naxçıvan incəsənət ustalarının iştirakı ilə böyük bayram konsertindən sonra yaradıcı kollektiv ilə görüşdə çıxış

Əziz dostlar!

Bugünkü təntənəli mərasimdə Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illik yubileyi haqqında xoş sözlər deyildi. Naxçıvanda mədəniyyətin nə qədər zəngin olduğuna və onun bu gün Azərbaycan mədəniyyətini nə qədər gözəl inkişaf etdirdiyinə Naxçıvan incəsənət xadimlərinin bugünkü konserti əyani nümunədir. Mən buraya, səhnəyə xüsusi olaraq çıxdım. Onların hamısına sağ ol deyirəm.

Naxçıvanda, bu qədim diyarda, Azərbaycandan ayrı düşmüş Azərbaycan torpağında belə gənc incəsənət ustaları yetişir. Musiqiçilər, müğənnilər, söz ustaları, həm milli musiqimiz, həm Avropa musiqisi, həm simfonik orkestr, həm xor kapellası və burada gördüklərimizin hamısı onu göstərir ki, Naxçıvan Azərbaycanın ayrılmaz bir hissəsi olaraq demokratiya, dünyəvi dövlət quruculuğu, hüquq, haqq yolu ilə gedir. Hamınız sağ olun!

CƏMŞİD NAXÇIVANSKİ ADINA HƏRBİ LİSEYİN NAXÇIVAN FİLİALININ AÇILIŞINDA NİTQ

13 oktyabr 1999-cu il

Əziz kursantlar!

Əsgərlər, zabitlər!

Müstəqil Azərbaycan Respublikası Ordusunun əsgərləri!

Mən sizi ürəkdən salamlayıram, Naxçıvan Muxtar Respublikasında Azərbaycan Ordusu üçün dəyərli zabitlər hazırlamaq məqsədi ilə bu gün Cəmsid Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin Naxçıvan filialının açılması münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpa olunmasının, dövlət müstəqilliyi əldə edilməsinin 8-ci ili bu günlərdə tamam olacaqdır. Hər bir müstəqil dövlətin öz dövlətçiliyini, torpaqlarını, ərazisini, xalqını qorumaq üçün güclü, qüdrətli ordusu olmalıdır. Biz bu ordunu son illər yaradıırıq və apardıığımız işlər böyük uğurlarla nəticələnir.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edən zaman onun ordusu yox idi. Təəssüflər olsun ki, müstəqillik əldə ediləndən dörd il öncə Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüz etməsinə baxmayaraq, Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərləri torpaqlarımızı müdafiə etməkdən ötrü ordu qurmaq, ordu quruculuğu işləri ilə məşğul olmaq üçün vaxt tapmamış, yaxud, sadəcə, bunu istəməmişlər.

Hətta bəziləri bildirirlər ki, Azərbaycanın o vaxtkı başçısı Mütəllibov deyirmiş ki, «bizə ordu lazım deyil, çünki biz Sovetlər İttifaqının bir hissəsiyik, sovet ordusu bizi də müdafiə edəcəkdir». Amma o vaxt açıq-aydın görünürdü ki,

1988-ci ildən Ermənistanın təcavüzü başlayandan sovet ordusu nəinki Azərbaycanın torpaqlarının müdafiəsində xalqımıza kömək etmədi, əksinə, bu torpaqların işğal olunmasında Azərbaycana təcavüz edən Ermənistana kömək göstərdi.

Azərbaycanda ordu quruculuğuna son zamanlar başlanıbdır. Biz bu işə təxminən 1993-1994-cü illərdə başlamışıq, qısa bir zamanda torpaqlarımızı müdafiə etməyə qadir olan ordumuzu yaratmışıq. Ancaq bu, böyük bir prosesdir. Hər bir ordu canlı orqanizmdir, hər bir ordu daim inkişafdadır, heç zaman bir yerdə durmur.

Ordunun xüsusiyyəti bundan ibarətdir ki, əgər zabit heyəti uzun müddət xidmət edirsə, ordunun əsas hissəsi olan, hərbi mükəlləfiyyətə çağırılan əsgərlər il yarım, iki il müddətində xidmət edirlər. Ona görə də ordu daim canlı orqanizm kimi fəaliyyət göstərməlidir. Bunun da əsasını təşkil edən ordunun komandır kadrlarıdır, zabitləridir. Əgər peşəkar zabitlər komanda heyəti deyilsə, heç bir ordu güclü ola bilməz. Əsgərlər nə qədər qəhrəman, qüdrətli olsalar da onlara istiqamət verilməlidir. Hərbi peşəkarlıq sənətini mənimsəmiş komandirlər xidmət zamanı əsgərləri öyrətməli, onları düzgün istiqamətə yönəltməlidirlər. Ordu məhz bu cür daim möhkəmlənə bilər. Buna görə də biz bu gün də, gələcəkdə də Azərbaycanda ordumuz üçün zabit, komandır kadrları yaranması işini əsas vəzifə hesab edirik, bu işlə ciddi məşğul oluruq və bundan sonra da məşğul olacağıq.

Doğrudur, təəssüflər olsun ki, bu sahədə bizim Müdafiə Nazirliyi səhvlər də buraxıbdir. Ancaq bu səhvlər aradan qaldırılır və Azərbaycan Ordusunun dəyərli, peşəkar, yüksək hərbi biliyə malik zabitlərinin hazırlanması üçün indi şərait yaranıbdır. Şübhəsiz ki, bu baxımdan kadrların hazırlanmasının bir neçə təbəqəsi mövcuddur. Bu, hər bir orduda vardır. Amma keçmişdə heç vaxt ordumuz olmadığına görə təcrübəmiz də olmamışdır.

Sizə məlumdur ki, mən hələ 1969-cu ilin sonunda və 1970-ci ilin əvvəllərində Azərbaycanda peşəkar zabit kadrları hazırlanması işi ilə ciddi məşğul olurdum. O vaxt müharibə yox idi. O vaxt heç güman etmək də mümkün deyildi ki, Ermənistan Azərbaycana təcavüz edəcək, Azərbaycan müharibəyə qoşulacaqdır.

Sual oluna bilər, onda nə üçün mən o vaxt başqa işlərlə bərabər, yaxud ondan da çox, sovet ordusunda azərbaycanlılardan ibarət zabit kadrlarının hazırlanması üçün çalışırdım? Amma bu da asan deyildi. Çünki sovet ordusunun komandan, zabit heyəti həmişə ruslardan və ümumiyyətlə, slavyanlardan ibarət olubdur. Başqa millətlərdən, xüsusən müsəlman millətlərindən orduya çağırılanlar ancaq əsgər olublar. Adətən, bu əsgərlərin də bir qismini inşaat batalyonlarına göndərirdilər.

Bunun səbəbi, bir tərəfdən ondan ibarət idi ki, o vaxt Sovetlər İttifaqı öz ordusunun özü üçün ən etibarlı komandan heyətinin əlində olmasını istəyirdi. Məhz ona görə də Böyük Vətən müharibəsi zamanı, müharibənin ağır dövründə yaradılmış milli diviziyalar, o cümlədən Azərbaycan Milli Diviziyası müharibə qurtarandan sonra buraxıldı, dağıldı. Bu, o vaxtkı sovet imperiyasının siyasəti idi. Mən bu siyasəti görürdüm, başa düşürdüm. İstəyirdim ki, bütün vasitələrdən istifadə edib Azərbaycan gənclərini orduda peşəkar zabit sənətini mənimsəməyə cəlb edim.

Bu, bir də ona görə çətin idi ki, Azərbaycanın özündə - həm keçmiş zamanlardan, həm də sovet hakimiyyəti qurulan dövrdən - gənclər arasında, ümumiyyətlə, xalq arasında hərbi peşəkar zabit olmaq arzusu, istəyi az olmuşdur. Ona görə də mən işi iki istiqamətdə aparırdım: birincisi, azərbaycanlıların o vaxt Sovet İttifaqında mövcud olan ali hərbi məktəblərdə təhsil almasına imkanlar yaradılmasını təmin etmək,

ikincisi də, bunu həyata keçirmək üçün bir hazırlıq dövrü yaratmaqdan ibarət idi.

Bizim azərbaycanlılar ali hərbi məktəblərdə bəzən, çox hallarda müsabiqədən keçmirdilər. Birincisi, ona görə ki, hərbi işə marağı olmadığı üçün bəlkə də o, buna çox cəhd göstərmirdi. İkincisi, ona görə ki, bir çoxları rus dilini bilmədiyinə görə hərbi məktəblərə daxil olmağa çətinlik çəkirdi. Üçüncüsü, bəlkə ona görə ki, sadəcə, bunların qarşısı alınırdı. Bax, bütün bunların hamısını təhlil edəndən sonra mən Azərbaycanda orta hərbi məktəb - indi ona hərbi lisey deyirik - yaranması haqqında qərar qəbul etdim. Mən bu məktəbi yaratdım və ona Azərbaycanın çox dəyərli generallarından biri olan Cəmşid Naxçıvanski adını verdim.

Bu, çətin bir proses idi. Həm Azərbaycanın daxilində bunu dərk edə bilmirdilər, həm də Moskva buna yol vermirdi. Ancaq mən bunu Moskvadan icazə almadan özüm, öz iradəmlə, öz qərarımla qəbul etdim. Bakının Zığ qəsəbəsində bir internat-məktəb var idi. O məktəbi köçürtdüm, orada Cəmşid Naxçıvanski adına hərbi məktəbi yerləşdirdim.

Təbiidir ki, oraya ilk kursantların qəbul olunması da adi məsələ deyildi. Həvəskarlar, gəlmək istəyənlər az idi. Sonra gördüm ki, Azərbaycanda yaşayan ruslar, ermənilər və başqa millətlərin nümayəndələri oraya daha çox daxil olmağa çalışırlar, nəinki azərbaycanlılar. Bu, böyük bir proses idi. Mən bu proseslərin hamısından keçdim. Moskvada bunu çox pis qəbul etdilər, üç dəfə komissiya göndərdilər. Mənim qərarımı qanunsuz olaraq ləğv etməyə çalışdılar. Amma mən lazımı tədbirlər gördüm, məktəbin ləğv olunmasına imkan vermədim. Sonra isə - 1982-ci ildən Moskvada, Sovet İttifaqının rəhbərliyində işlədiyim zaman həmin məktəbin nəinki ləğv olunmaması, hətta güclənməsi üçün lazımı tədbirlər gördüm və o vaxtkı Sovetlər İttifaqı Müdafiə Nazirliyinin rəhbərliyinə lazımı təsirlər göstərdim.

Beləliklə, həmin məktəb yarandı. İndi hamıya məlumdur ki, o məktəb bizim bu günümüz üçün yaradılıbdır. Bəli, doğrudan da, bu gün Azərbaycanın Milli Ordusunda olan zabıt kadrlarının əksəriyyəti o məktəbin yetirməsidir. Mən çalışırdım ki, azərbaycanlı gənclər üç il o məktəbdə hazırlıq keçəndən sonra həm Bakıdakı ali hərbi məktəbə, həm də SSRİ-nin başqa şəhərlərindəki ali hərbi məktəblərə qəbul olunsunlar. Çünki həmin gənclər artıq üç il hazırlıq keçmişdilər, rus dilini öyrənmişdilər, hərbi peşəyə maraqları var idi, fiziki cəhətdən hazırlıqlı idilər. Həmin hərbi məktəbdə fiziki hazırlıq əsas amillərdən biri idi. Beləliklə də, bu məktəb inkişaf etdi, genişləndi. İndi Azərbaycan onunla fəxr edə bilər.

Mən bu gün bir daha deyirəm - bu, mənim böyük iftixarımdır, nailiyyətimdir ki, ölkəmiz bu bəlaya düşdüyü bir dövrdə - Azərbaycana Ermənistanın təcavüzü başlanan zaman döyüşlərdə və sonrakı döyüşlərdə də həmin məktəbi bitirən gənclər iştirak edirdilər. Onların bir çoxu şəhid olubdur. İndi bizim ordumuzda xidmət edən zabıtların da çoxu həmin məktəbin yetirmələridir.

Mən bu məktəbin daha da güclənməsi üçün lazımı göstərişlər vermişəm. Müdafiə naziri Səfər Əbiyevdən bu gün bir daha tələb edirəm ki, həmin məktəbə diqqət, qayğı daha da artsın. Biz Azərbaycanın milli zabıt kadrlarının hazırlanmasına bundan sonra daha ciddi diqqət yetirməliyik.

Həmin məktəbin Naxçıvanda filialı gərək çoxdan açılaydı. Təəssüf ki, bu, gec olub. Bu təşəbbüsü Naxçıvan Ali Məclisinin sədri Vəlif Talıbov mənim qarşımda qaldırıbdır. Ancaq gec qaldırıbdır. Təəssüf edirəm ki, Azərbaycanın Müdafiə Nazirliyinin rəhbərliyi də və nazir Səfər Əbiyev də bu məsələ haqqında vaxtında düşünməyib, lazımı tədbir görməyibdir. Nə üçün? Çünki Azərbaycanın hər yerində zabıt kadrları lazımdır, çünki Azərbaycanın demək olar ki, hər yerində

bizim ordunun hissələri yerləşibdir. Amma bunların içərisində Naxçıvan xüsusi vəziyyətdədir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Azərbaycanın əsas torpağından Ermənistan ərazisi vasitəsilə ayrılır, blokada şəraitində yaşayır. Amma mən bilirəm ki, hərbi peşəyə yiyələnmək, zabit olmaq istəyən gənclər Naxçıvanda həmişə çox olubdur. Naxçıvanın Azərbaycandan aralı düşməsi və bir çox sahələrdə əlaqələrin çox çətin olması, əlbəttə, buradakı gənclərin gedib Bakıdakı Cəmişid Naxçıvanski adına Hərbi Liseyə daxil olması üçün çətinliklər yaradır. Bunu düşünmək, bilmək və vaxtında təşkil etmək lazım idi. Ona görə də mən hesab edirəm ki, bu məsələ gecikibdir. Ancaq mən qeyd edirəm ki, Vasif Talıbov bu təşəbbüsü qaldırdı və mən əmr verdim, bu filial yarandı.

Mən çox sevinirəm ki, qısa bir müddətdə belə bir gözəl bina hazırlanıb və hərbi liseyin filialına verilibdir. Mən buna çox sevinirəm. Çünki mən bilirəm ki, Naxçıvan ağır vəziyyətdə yaşayır. Bilirəm ki, burada tikinti materialı yoxdur, başqa şeylər çatışmır.

Sizə deyə bilərəm ki, 1971-ci ildə Bakıdakı həmin internat-məktəbin binasını Cəmişid Naxçıvanski adına Orta Hərbi Məktəbə verəndə mən hər il oraya gedirdim və hər dəfə də müxtəlif göstərişlər verirdim ki, yeni binalar tikilsin, bu iş genişləndirilsin. Mənim bu ciddi göstərişlərim və ona xüsusi nəzarətim sayəsində bütün bunlar yerinə yetirilirdi. Şübhəsiz ki, bunlar qısa zamanda yox, bir neçə ilə başa gəlirdi. Həmin məktəbin bütün tələbələrə uyğun səviyyəyə gəlib çatması üçün bir neçə il lazım oldu. Bunlar isə yalnız mənim oraya daimi diqqətimin nəticəsində mümkün oldu.

Ancaq muxtar respublikanın yerli hakimiyyəti qısa zamanda Naxçıvanda belə bir bina hazırlayıbdır. Bu, çox tərifəlayiq bir hadisədir. Mən bunu yüksək qiymətləndirirəm.

Hərbi liseyin burada filialının yaradılması zərurəti bir də ondan irəli gəlir ki, tarixən naxçıvanlı gənclər zabıtlıq peşəsinə yiyələnməyə meyilli olublar. Tarixi vərəqləyin, görün Naxçıvandan vaxtilə nə qədər böyük sərkərdələr çıxıbdir. Elə XIX-XX əsrlərin tarixini götürsək, Naxçıvan xanları Kəngərlilər sülaləsindən çar Rusiyasının ordusunda 6 general var idi. Onlardan sonuncusu Cəmşid xan Naxçıvanski idi.

Əgər sonrakı dövrü, sovet hakimiyyəti dövrünü götürsək, Naxçıvandan yüksək rütbəli çox dəyərli zabıtlar çıxıbdir. General Akim Abbasov, yüksək rütbəli bir çox zabıtlar, Sovet İttifaqı qəhrəmanları Abbas Quliyev, Qəzənfər Əkbərov və başqaları. Demək, Naxçıvanda, bu xırda torpaqda tarixən hərbi, hərbi peşəyə çox yüksək həvəs olubdur. Ona görə də burada olan gəncləri hərbi peşəyə cəlb etmək üçün hərbi liseyin filialının yaradılması çox zəruri idi. Mən bunu çox yüksək qiymətləndirirəm.

Burada təhsil başlayan gənclərimizə, bütün Azərbaycan gənclərinə üzümlü tutub deyirəm ki, cəmiyyətdə hər bir peşə lazımlıdır, hörmətlidir, cəmiyyət üçün faydalıdır. Ancaq vətəni qorumaq peşəsi bu peşələrin hamısından yüksəkdir.

Özünü bu peşəyə həsr edən hər bir Azərbaycan gənci bütün gənclərdən yüksəkdə durur, bütün gənclərdən qiymətlidir. Çünki müstəqil dövlətimiz, müstəqil Azərbaycan yaşamalındır, inkişaf etməlidir. Onun çox güclü ordusu bu gün də, gələcəkdə də olmalıdır. Olmalıdır ki, torpaqlarımız bundan sonra heç bir tərəfdən işğal edilməsin. Olmalıdır ki, torpaqlarımızın hər bir qarışı qoruna bilsin. Olmalıdır ki, dünyada məşhur olan və dünya tarixində böyük yer tutmuş sərkərdələr kimi, müstəqil Azərbaycanın özünün də hərbi sərkərdələri olsun. Biz bunu gözləyirik. Tam inanıram ki, Azərbaycan gəncləri içərisindən yaxın gələcəkdə belə sərkərdələr çıxacaqdır. Onlar nəinki Azərbaycanda, bütün dünyada tanınan sərkərdələr olacaqdır.

Ona görə də mən özünü bu peşəyə həsr edənləri yüksək qiymətləndirirəm, onlara öz hörmət, ehtiramımı bildirirəm. Ümidvaram ki, Naxçıvan filialı qısa müddətdə genişlənəcəkdir. Buraya 100 yox, 200, bəlkə də ondan daha artıq gənc qəbul edib hazırlamaq mümkündür ki, bizim zabit kadrlarımız daha çox olsun.

Mən Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin Naxçıvan filialına uğurlar arzulayıram. Buradakı müəllim, zabit heyətinə müvəffəqiyyətlər arzu edirəm. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, onlar öz biliklərinin artması üzərində daim çalışacaqlar, hərbi elminin bütün biliklərini filialın müdavimlərinə, kursantlarına çatdıracaqlar, burada yaxşı kadrlar hazırlanacaqdır.

Əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, Naxçıvan filialının məzunlarının 100 faiz hamısı Azərbaycanın ali hərbi məktəblərinə qəbul olunacaqdır. Bunun üçün yaxşı oxumaq, çalışmaq lazımdır.

Mən bu hisslərlə sizin hamınıza bir daha cansağlığı, səadət, yeni-yeni uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

**GÖRKƏMLİ YAZIÇI-PUBLİSİST,
DRAMATURQ, İCTİMAİ XADİM
CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏNİN
EV MUZEYİNİN AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ
NİTQ**

13 oktyabr 1999-cu il

Əziz dostlar, xanımlar, cənablar, bacılar, qardaşlar! Azərbaycan mədəniyyətinin, incəsənətinin görkəmli nümayəndələri, alimlər!

Üç gündür ki, Naxçıvandayıq. Burada Naxçıvanın Muxtar Respublika kimi yaranmasının 75-ci ildönümünü təntənə ilə qeyd edirik. Mən bu üç gün ərzində bəlkə də son aylarda bu qədər enerji ilə işləməmişdim, bu qədər ayaqüstə durmamışdım, insanlarla bu qədər əlaqədə olmamışdım. Çünki bilirsiniz ki, mən Amerikada cərrahiyyə əməliyyatı keçirəndən sonra həkimlər mənə göstəriş vermişdilər ki, çox ciddi rejimdə olmalıyam. Mən bu rejimi çoxdan pozmuşam. Amma bu günlərdə tamamilə pozmuşam. (Alqışlar). Nə üçün əl çalırınsız, rejimi pozduğuma görə? Əksinə, siz gərək deyəydiniz ki, rejimi pozmayın, biz sizə məsləhət görmürük. Çünki niyə, mənim çiyinlərimdə ağır yük var, Azərbaycan xalqının, müstəqil Azərbaycanın prezidenti kimi, məsul bir yük var. Mən bu yükü üzərimə götürərkən, çiyinlərimə alarkən dərk edirdim ki, bu, asan məsələ, asan iş deyil.

Xüsusi, xatırlayın, 1993-cü ildə Azərbaycanın o vəziyyətində mən buradan, Naxçıvandan Bakıya dəvət olundum və getdim. O vaxt Naxçıvanın da nə qədər ağır vəziyyətdə olduğunu görürdüm. Ancaq Bakının o qədər ağır vəziyyətdə, Azərbaycanın da o qədər ağır vəziyyətdə olduğunu təsəvvür

edə bilmirdim. Amma gəldim, gördüm. Bilirsiniz ki, mənə təklif olunan vəzifəyə bir neçə gün razılıq vermədim. Ancaq düşündüm, fikirləşdim ki, bizim bu millət, dövlət, ölkə, Azərbaycan dağılır, parçalanır. Bəs nə olacaq? Xalqımız nə olacaq? Şübhəsiz ki, xalq heç vaxt ölməz.

Mən dünən dedim, - Naxçıvan Azərbaycanın bir parçası kimi və vaxtilə Atabəylər hakimiyyəti dövründə Azərbaycanın paytaxtı və mərkəzi kimi dəfələrlə hücumlara məruz qalıbdır, yerlə-yeksan olubdur, kül olubdur. Amma qalxıbdır, yaşayıbdır. Ancaq xalqı öldürmək mümkün deyildir. Xalqı əzmək, sıdırmaq, onun inkişafını böyük bir zaman çərçivəsində dayandırmaq mümkündür və mümkün olubdur. Bizim xalqımız öz çoxəsrlik tarixində bunların hamısını görübdür.

Bunları düşünərkən mən fikirləşdim ki, indi xalqı bu vəziyyətdə qoymaq olmaz. Ona görə də mən, xatirinizdədir ki, iyunun 15-də bu vəzifəni öz üzərimə götürdüm. Bir halda ki, götürdüm, bunu daşımalıyam - xəstəyəm, xəstə deyiləm. İndi xəstə deyiləm. Amma ürəyimdə cərrahiyyə əməliyyatı aparıblar. Bu, asan bir iş deyildir. İndi burada elə bir adam tapılmaz ki, ürəyində cərrahiyyə əməliyyatı aparılmış olsun. Amma mənim ürəyimdə ediblər. Bundan sonra, təbiidir ki, həkimlər mənə deyirdilər ki, altı ay gündə iki saatdan artıq işləməməlisən, bir il də tamamilə rejimdə olmalısən. Mən bunları pozdum. Allah da mənə kömək edir. Bu məsuliyyəti üzərimə götürərək bu gün də bu qədər, belə gərgin işləyərək həmişə düşünmüşəm: Bizim ulu babalarımız, əcdadlarımız, bizdən əvvəlki nəsillər Azərbaycanı yaradıblar, yüksəldiblər, Azərbaycan xalqını inkişaf etdiriblər. Xüsusən, Azərbaycanın mütəfəkkir, uzaqgörən insanları, - onların içərisində şübhəsiz ki, yazıçılar, alimlər, mütəfəkkirlər də, - Şərqin hər tərəfi əhatə etdiyi bir yerdə, Azərbaycan da Şərqin içərisində olduğu bir məkanda Azərbaycanı daha çox inkişafa və mədəniyyətə, daha çox dünyəviliyə aparıblar.

Mən dünən çıxışında dedim, bu gün də deyirəm, - Azərbaycan bizi əhatə edən istər uzaq, istər yaxın - bütün Şərq ölkələrindən bu gün fərqlənir. Nəyə görə fərqlənir? Əgər bizim ulu babalarımız, əcdadlarımız Azərbaycanda mədəniyyəti, elmi, dünyəviliyi, tərəqqini yaratmasaydılar, onu inkişaf etdirməsəydilər, bəli, Azərbaycan belə olmazdı. Azərbaycanda insanlar bu gün də çadra altında olacaqdılar. Azərbaycan öz milli ənənələrini, dəyərlərini, dini dəyərlərini qoruyaraq, saxlayaraq, inkişaf etdirərək eyni zamanda dünyəvi mədəniyyətə doğru gedibdir. Azərbaycan xalqının buna nail olmasında Azərbaycanın böyük simalarının, o cümlədən dahi insan Cəlil Məmmədquluzadənin - Mirzə Cəlilin xüsusi xidməti və rolu olubdur.

Əgər Cəlil Məmmədquluzadə kimi şəxsiyyət dünyaya gəlməsəydi, öz fəaliyyətini göstərməsəydi, əgər «Molla Nəsrəddin» jurnalı yatmış insanları qaranlıqdan çıxarmağa çalışmasaydı, əgər onun «Ölülər» əsəri insanların gözünü real dünyaya açmasaydı xalqımız bu qədər inkişaf edə bilməzdi. Bu sözlər təkcə Cəlil Məmmədquluzadəyə aid deyil, bizim çox dahilərimizə aiddir. Ancaq biz bu gün məhz Mirzə Cəlilin evinə gəlmişik və burada onun xatirəsini yad edirik. Ona görə də mən bu sözləri deyirəm.

Bəli, Azərbaycanın dahi insanları çoxdur. Əkrəm Əylisli bir yazıçı kimi onlardan üçünün adını çəkdi. Amma mən onların, yüzlərinin adlarını cəkkə bilərəm. Azərbaycanın böyük tarixini götürsək, lap müasir tarixini götürsək, XX əsri, XIX əsri götürsək belə şəxsiyyətlər çoxdur.

Azərbaycanın zənginliyi bir də ondan ibarətdir ki, ölkəmiz elə insanlar yetiribdir ki, bu insanlar kütləni, xalqı oyada bilib, qaldıra bilib, onlarda milli ruhu inkişaf etdirə bilib, milli ruhu canlandıra bilib və millətimiz millət olub, millətimiz inkişaf edibdir.

Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığı həqiqətən unudulmayıbdır. Ancaq hesab edirəm ki, onun fəaliyyətinə, yaradıcılığına nə qədər yüksək qiymət versək də, yenə də onun borcundan çıxma bilmərik.

Görülən işlərin sırasında, xatirimdədir, mən 70-ci illərdə Bakıda bizim bir neçə ədəbiyyat, musiqi, mədəniyyət xadimlərinin ev muzeylərinin açılması haqqında qərarlar qəbul edərkən Cəlil Məmmədquluzadənin Bakıda ev muzeyinin açılması haqqında da qərar qəbul etdim. Orada işlədiyim dövrdə bir neçəsini mən yarada bildim. Üzeyir Hacıbəyovun, Səməd Vurğunun ev muzeylərini yaratdım. Bülbülün, Cəfər Cabbarlının ev muzeylərini yaratdım və Cəfər Cabbarlıya böyük heykəl ucaltıdım. Amma gedəndən sonra işlərim yarımçıq qaldı.

Yarımçıq qalan işlər çox idi. Ancaq bu sahədə - mədəniyyət sahəsində mənə həmişə narahat edən bir də o idi ki, mən 1981-82-ci illərdə böyük cəsarət göstərərək Hüseyn Cavidin cənazəsini Sibirdən Azərbaycana gətirdim. Bakıya gətirdik. O vaxt orada iştirak edən hörmətli elm və mədəniyyət xadimlərimizlə məsləhətləşirdik. Əksəriyyət belə fikirdə idi ki, Hüseyn Cavidin cənazəsini Bakıda, Fəxri xiyabanda torpağa vermək lazımdır. Mən isə dedim - yox, onu Naxçıvana aparmaq lazımdır.

Fəxri xiyabanda dahiylərimiz yan-yanadır, hamısına böyük hörmət var. Amma Hüseyn Cavid həm əsərlərinə görə, həm də əqidəsinə görə o qədər ağır cəzalandığına görə və bütün xidmətlərinə görə, güman edirəm ki, xüsusi bir abidəyə layiqdir. Ona görə də qoy qədim Azərbaycan diyarı Naxçıvanda əcdadlarımız tərəfindən yaradılmış abidələrlə yanaşı, bizim yaratdığımız bir abidə də olsun. Əcəmi Naxçıvanının Mömünə Xatun abidəsi ilə yanaşı, bizim dövrümüzün də bir abidəsi olsun. Bir də ona görə ki, Cavid bu torpaqda doğulubdur. Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində doğulmuş adamların

hamısı Bakıda torpağa verilsə, onda bəs Azərbaycanın başqa yerləri kasıb olacaq axı.

Hamı mənimlə razı oldu. Gətirdik buraya və o vaxt mən elan etdim ki, onu adi qəbiristanda yox, Naxçıvan şəhərinin mərkəzində, öz ata-baba evinin yanında, - ora elə şəhərin mərkəzi idi, - torpağa verək və böyük bir abidə yaradaq. Amma bilərsiniz ki, bundan sonra mən Azərbaycanı tərk etdim. Mən gedəndən sonra hər şey qaldı. Məni yandıran bu idi. Buna görə də mən o vaxt düşünürdüm, - bəlkə də səhv etdim, bəlkə də lazım deyildi, bəlkə də elə Fəxri xiyabanda olmalı idi. Düşünürdüm, maraqlanırdım - Naxçıvanda bir abidə yarandı? Yox, yox.

1990-cı ilin isti yayı - iyun ayı idi. Buraya gəldim, məni çox hərarətlə qarşıladılar. Əkrəm Əylisli gəlmişdi, gedib o həyətdə söhbət edirdik - bacımın xırda bir koması vardı, yadındadır? Orada bir balaca nəfəs alandan sonra dedilər ki, meydana Naxçıvanın hər yerindən adamlar toplaşib. Həqiqətən, yüz minə qədər adam toplaşmışdı, onlarla görüşmək lazım idi. Dedim, yox, onlarla görüşməzdən qabaq mən gərək Hüseyn Cavidin məzarını, qəbrini ziyarət edim. Gedib nə gördüm - bir başdaşı var, başqa heç bir şey yoxdur. Qəlbim daha da incidi.

Naxçıvanda işləyirdim. Demək olar ki, bütün ağır işlərlə bərabər fikirləşirdim ki, nə edim, öz niyyətimi necə yerinə yetirim. Yerli memarlar bir-iki layihə yaratdılar. Amma vəsait yox, Naxçıvanın özünü sıxırlar, qoymurlar. Və belə oldu ki, getdim. Demək, Allah mənim tərəfimdə imiş. Getdim və Bakıya gəlib bir neçə işləri qurtarandan sonra 1982-ci ildə qəbul etdiyim həmin qərarın həyata keçirilməsinə nail oldum. İndi Hüseyn Cavidin məqbərəsini gedib gördünüz.

Gəlib öyrəndim ki, Mirzə Cəlilin Bakıda ev muzeyi yaranmayıbdır. Bu o qədər çətin bir şey deyildi. Göstəriş verdim, təmir etdilər, hazırladılar. O vaxtları, mənim vaxtımda

bunu mən niyə yerinə yetirə bilmədim? Çünki onun qohumları orada yaşayırdılar və onlara ev vermək lazım idi ki, çıxsınlar. Onlara da ev verdik, birini, ikincisini verdik, üçüncüsünü də verdik. Bəziləri çıxdı, amma biri çıxmadı. Qabilin yadındadır. Elə Cəfər Cabbarlının ailəsi də mənim başıma o işləri gətirdi. Cəfər Cabbarlının evini azad etmək istəyirdim. Oğlu deyirdi ki, mən buradan çıxmaram ki, çıxmaram. A kişi, şəhərin mərkəzində sənə yaxşı ev veririk. O deyirdi ki, dağlı məhəlləsindən çıxmaram. Yaxşı, o vaxtı Lenin meydanında - indi Azadlıq meydanıdır - yaxşı binalardan birində ev verdik, ikincisini verdik, üçüncüsünü verdik... Sonra qızı Gülara xanımın köməyi ilə bunları birtəhər yola gətirdik, orada Cəfər Cabbarlının ev muzeyini düzəlttik.

Burada da belə bir hadisə ilə rastlaşdıq və bu məsələni mən həll edə bilmədim, yəni çıxıb getdim, qaldı - o vaxtdan, mən gedəndən Azərbaycana yenidən qayıdanadək qaldı. Mən gəlib Bakıda Cəlil Məmmədquluzadənin ev muzeyini yaratdım. Bunu, şübhəsiz ki, burada da etmək istəyirdim. Mən burada Hüseyn Cavidin ev muzeyini Azərbaycanda işləyərkən yaratmışdım. Ancaq 1990-cı ildə Naxçıvana gələrkən gedib gördüm ki, bərbad vəziyyətdədir və ətrafı da, məni bağışlayın, üzr istəyirəm, naxçıvanlılar bilirlər, zibillik idi. Ora keçmək mümkün deyildi. Amma Cəlil Məmmədquluzadənin buradakı ev muzeyini mən o vaxt təşkil edə bilməmişdim. Bu da mənim arzum idi. Bu arzuma da çatdım. İndi sizinlə birlikdə Cəlil Məmmədquluzadənin Naxçıvanda, doğulduğu, yetişdiyi bu torpaqda yaşadığı evin qarşısına gəlmişik və burada yaradılmış muzeyi birlikdə açırıq.

Burada deyildi, - Naxçıvan böyük, dahi insanlar yetirmişdir. Naxçıvan torpağı doğrudan da çox qərribə bir torpaqdır. Amma Cəlil Məmmədquluzadənin doğulduğu bir kənd də var - Nehrəm kəndi. Orada doğulubdur, dünyaya gəlir. O kənd çox qərribə bir kənddir. Həqiqətən çox mövhumatlı bir

kənddir, dinə çox bağlı kənddir. Amma eyni zamanda, təsəvvür edin, o kənddə doğulmuş adam - onun atası Məmmədqulu kişi öz oğlunu o kənddən ayırır, Qori seminariyasına, bura, Naxçıvana oxumağa göndərir. Bu kənd qeyrətli insanlar kəndidir. Mən o kəndi həmişə sevmişəm. Xatirimdədir, 40-cı illərdə mən Naxçıvanda yaşayanda Cəlil Məmmədquluzadənin qızı Münəvvər xanım burada idi, mən onunla dəfələrlə görüşürdüm. Mən gənc idim, onunla yaş fərqi böyük idi. Ancaq Cəlil Məmmədquluzadəyə görə onu daha yaxından tanımaq, öyrənmək üçün çalışırdım, görüşürdüm. O vaxt onunla görüşmək də asan deyildi. O, SSRİ-nin deputatı idi. Ancaq görüşürdüm.

Bu kənd qəribə bir kənddir. Elə Cəlil Məmmədquluzadə kimi şəxsiyyəti dünyaya gətirdiyinə görə bu Nehrəm kəndi xüsusi hörmətə layiqdir. Amma təkcə ona görə yox. Orada həmişə çox qəhrəman insanlar yaşayıb. Oranın xüsusi mühiti var. Məlumdur ki, 1918-ci ildə erməni daşnakları Naxçıvana hücum edib naxçıvanlıları qıran zaman, Andronikin ordusu buradan keçən zaman nehrəmlilər onun dərslərini vermişdilər. Nehrəm belə qəhrəman insanların kəndidir. Mən bunu bir daha öz həyatımda hiss etdim.

1987-ci ildə mən Moskvada istefaya gedəndən sonra həyatımda çox ağır dövr başladı. Bu dövrdə, məlumdur, mənim əleyhimə nə qədər böhtanlar, yalanlar yaymağa çalışdılar. Həm Moskvada, təəssüflər olsun ki, Azərbaycanın özündə də. Bu ağır dövrü mən yaşadım. Ancaq Naxçıvan əhalisi, xüsusilə nehrəmlilər o vaxt mənim arxamda möhkəm dururdular. Bir necə faktlar var. Hamısını demək istəmirəm. Amma birini demək isrəyirəm. Mənə ikinci dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı verilmişdi və ona görə də o vaxtkı Sovet İttifaqının Ali Sovetinin qərarı ilə iki dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı alan şəxslərin sağlığında onların heykəli, büstü qoyulurdu. Bu qərar ilə Naxçıvanda mənim büstüm qoyulmuşdu.

O vaxtlar, mənim əleyhimə işlər gedən zaman buradakı bəzi yaltaqlar, o cümlədən Bakıda xalqına xain olan insanlar Moskvaya yaltaqlıq etmək üçün deyirdilər ki, Heydər Əliyevin büstü dağıdılsın. Baxmayaraq ki, SSRİ-də heç bir yerdə qurulan büstlərin biri də dağıdılmadı, hamısı durur. Amma burada bu addımı atmaq istəmişdilər.

Ermənilər bura hücum edən zaman, - məlumdur ki, Moskvada mənim hakimiyyətdən getməyimin səbəbkarlarından biri də erməni lobbisi oldu, ermənilər oldular, - ermənilərin gecə gəlib bu büstü dağıtmaq istəməsi təhlükəsi olmuşdu. Nəhrəmlilər aylarla gecə-gündüz orada növbə çəkmişdilər və büstü qoruyub saxlamışdılar. İş onda deyil, o büstü dağıda da bilərdilər. Həyatdan o qədər incimışdim ki, mən sizə açıq deyirəm, xidmət etdiyim hakimiyyətdən, o partiyadan o qədər incimışdim ki, mənim üçün fərqi yox idi - büst var, yoxdur. Mən ümumiyyətlə, - sabah yaşayacağam, yaşamayacağam, - belə bir psixoloji vəziyyətdə idim. Mənim üçün bunun fərqi yox idi. Amma insanların sədaqətliliyinə, mərdliyinə baxın. Bunun əsas təşkilatçısı nəhrəmlilər olmuşlar. Ona görə Mirzə Cəlil öz xalqına, millətinə nə qədər sədaqətli olduğu kimi, nəhrəmlilər də həm Mirzə Cəlil irsinə, həm Azərbaycan xalqına, həm Azərbaycan dövlətinə və onların sevdiyi insanlara o qədər sədaqətlidirlər. Mən bu sözləri bu gün nəhrəmlilərə böyük hörmət və ehtiram hissi ilə deyirəm.

Bilirsiniz, mən xoşbəxt günlərimdən birini yaşayıram. Nə üçün? Çünki arzuma çatmışam. Çünki Mirzə Cəlilin ev muzeyini yaratmaq istəmişəm, bunu da yaratmışam. Azərbaycanın mötəbər adamları ilə bir yerdəyəm və bunu bir yerdə açıyıq. Allah Mirzə Cəlilə rəhmət eləsin. Mirzə Cəlilin irsi, şəxsiyyəti, xidmətləri Azərbaycan xalqının qəlbində əsrlərlə yaşayacaqdır.

**MİLLİ MEMARLIĞIMIZIN MÖHTƏŞƏM
ABİDƏSİ, XII ƏSRDƏ GÖRKƏMLİ MEMAR
ƏCƏMİ ƏBUBƏKR OĞLU NAXÇIVANININ
YARATDIĞI MÖMÜNƏ XATUN TÜRƏSİNİ
ZİYARƏTİ ZAMANI ÇIXIŞ***

Naxçıvan şəhəri

14 oktyabr 1999-cu il

Yadımdadır, mən burada yaşayan zaman, gənc vaxtımda, məktəbdə oxuyanda gəlib bunun ətrafında gəzirdim. Məktəbdə oxuyanda çoxlu rəsm çəkirdim, buna həvəsim vardı, rəssam olmaq istəyirdim. Onda memar nə olduğunu heç başa düşmürdüm. Ancaq rəsm çəkdiyimə görə axtarır, gözəl yerləri çəkirdim. Məsələn, Haçadağı, Naxçıvanın başqa yerlərini çəkirdim. Mömünə Xatun türbəsinə bir neçə variantda çəkmişəm. Çox təəssüf edirəm, mən Bakıya, oradan Leninqrada, Moskvaya gedəndən sonra buradakı kitablarım, çəkdiyim şəkillər hamısı dağıldı. Təəssüf edirəm. Akvarellə çəkilmiş çox gözəl şəkillərim vardı.

Mən sizə (Vasif Talıbova) tapşırıq verirəm ki, bu abidəni, vaxtilə sərdabədə dəfn olunanların məzarlarının oğurlanıb aparılmış başdaşlarını qiymətli mərmərdən çox gözəl düzəldin. Nə qədər vəsait lazımsa, ayrılacaqdır.

* Əməkdar mədəniyyət işçisi Arif Qədimov milli memarlığımızın möhtəşəm abidəsi Mömünə Xatun türbəsi, Atabəylər dövlətinin tarixinə dair burada yaradılmış ekspozisiya haqqında prezidentə ətraflı məlumat verdi.

Sən (Arif Qədimov) bu gün çox gözəl məlumat verdin, çox sağ ol, təşəkkür edirəm. Ancaq, əlbəttə ki, mənə incidən odur ki, bizim xalqımız öz tarixini, mədəniyyətini - zəngin tarixini, zəngin mədəniyyətini, zəngin tarixi köklərini keçən əsrlərdə də, ondan sonrakı dövrdə də, indi, XX əsrdə də, birincisi, öz xalqına göstərə bilməyib, ikincisi də dünyaya göstərə bilməyibdir.

Bu baxımdan, məsələn, mərhum akademik Ziya Bünyadovun əsəri, deyə bilərəm ki, Azərbaycan tarixində yazılmış ən qiymətli əsərlərdən biridir. Azərbaycanda işlədiyim zaman bu əsərə görə ona Dövlət mükafatı verdim. Bu əsərə qədər Atabəylər dövləti və Azərbaycanın XII əsrdəki dövlətçilik tarixi məlum deyildi. Bizə məlum olmayanda, kimə məlum olacaqdı?

Ona görə də hesab edirəm ki, Ziya Bünyadov böyük bir tarixi ixtira edibdir. Bunu bir gündə etməmişdir. Bunu tədqiq, təhlil etmək, yazmaq, meydana çıxarmaq asan məsələ deyildi. Ziya Bünyadov həyatdan getdi. Yaşadığı zaman da mən onu həmişə qiymətləndirmişdim. Ancaq ola bilər ki, bizim xalqımız Azərbaycan tarixinin, qədim tariximizin tədqiqində, kitablar yazılmasında hələ ona lazımı qiymətini verməyibdir. Ona görə də mən təntənəli iclasda danışarkən Atabəylər dövləti haqqında dedim.

Sizə düzünü deyim ki, Atabəylər dövləti haqqındakı məlumatlarımın hamısı Ziya Bünyadovun kitablarından aldığım məlumatlardır. Ondan əvvəl bunu eşitmişdim. Amma məlumatım yox idi. Əgər mənim məlumatım yox idisə, demək, digərlərinin məlumatı heç yox idi. Ona görə bu gün biz mərhum Ziya Bünyadova, böyük alimimizə bir daha, bir daha minnətdarlığımızı bildirməliyik. Allah ona rəhmət eləsin. Onun irsini, tarixçilik, tədqiqatçılıq fəaliyyətini davam etdirmək lazımdır. Mən bu sözləri deyirəm, televiziya da yazır, Azərbaycanın hər yerinə də yayılacaqdır. Mən bu gün buradan Azərbaycanın tarixçilərinə, Elmlər Akademiyasına

öz göstərişlərimi verirəm: tarixçilərimiz Ziya Bünyadov tarixçilik məktəbi - Azərbaycanın qədim tarixi, orta əsrlər tarixi sahəsində onun kimi fəaliyyət göstərsinlər və belə dəyərli əsərlər yaratsınlar. İkincisi, təbiidir ki, Atabəylər dövlətinin Azərbaycan dövlətçiliyini yüz il dünyaya nümayiş etdirməsini, Atabəylər sülaləsinin, nəslinin Azərbaycan tarixində nə qədər böyük yer tutduğunu bu gün biz dərk etməliyik. Amma bunu indiyə qədər dərk etməmişik.

Sən gözəl xəritə göstərdin ki, Atabəylər dövlətinin sərhədi necə idi. Həqiqətdə də belədir. O, bugünkü Azərbaycandan da böyük bir ərazi idi. Bugünkü Azərbaycanın böyük bir hissəsi - həm Naxçıvan tərəfdə olan hissəsi, həm də Araz çayının o tərəfindəki hissəsi Azərbaycan dövləti, Atabəylər dövləti olubdur. Ona görə də biz buna tarixi qiymət verməliyik. (Bu baxımdan onlar Möminə Xatun türbəsini, şübhəsiz ki, özlərinin böyük insani keyfiyyətlərinə görə yaradıblar. Onlar müdrik insanlar olublar. Əgər o müdriklik, böyük zəka, ağıl, olmasaydı, məsələn, Şəmsəddin Eldəniz öz həyat yoldaşına bu cür türbənin yaradılmasına qərar qəbul etməzdi. Gör nə qədər ağıllı insan olubdur. O nəsil nə qədər ağıllı olubdur ki, onun oğlu bunu davam etdirib və bizim tariximizi göstərən bu qədər əzəmətli memarlıq abidəsi, tariximizi təsdiq edən abidə yaranıbdır.

Əlbəttə, bu abidənin qiyməti yoxdur. Məsələn, çox vaxt, elə bu gün də bunu gözəl memarlıq abidəsi kimi təbliğ edirlər. Bu təbiidir, doğrudan da belədir. Dağılanlar dağılıb, amma qalanlar içərisində Möminə Xatun məqbərəsi XII əsrdə, orta əsrlərdə Azərbaycanın nə qədər zəngin mədəniyyəti olduğunu, doğrudan da böyük memarlıq məktəbi olduğunu göstərir. Sən də dedin, biz də bilirik ki, Əcəmi Naxçıvani və onun yaratdığı məktəb təkcə Naxçıvanı əhatə etmir, Şərq aliminin böyük bir hissəsində onun memarlıq üslubu, memarlıq məktəbi davam edib, böyük əsərlər yaradıbdır.

Ancaq hesab edirəm ki, bu abidənin memarlıq qiyməti ilə bərarər, bizim üçün bəlkə daha da böyük qiyməti Azərbaycanın qədim dövlət olmasını göstərməsidir. Bu, təkcə memarlığın zənginliyini yox, dövlətçiliyin nə qədər zəngin olduğunu, nə qədər möhkəm olduğunu da göstərir. Əgər dövlətçilik o qədər yüksək səviyyədə olmasaydı, onlar bu cür abidənin yaradılması üçün qərar qəbul edə bilərdilərmidi?

Elə XX əsri götürün. Məsələn, böyük dövlətlər var, amma böyük abidələr yarada bilmirlər, çünki imkanları yoxdur. Amma Atabəylər həm imkanlı olublar, həm də tarixə, gələcəyə böyük irs qoyublar. O yazı da təsadüfi deyildir. Burada heç bir şey təsadüfi deyildir. Onu bizim üçün yazıblar. Bəli, bizim üçün yazıblar, gələcək nəsillər üçün yazıblar.

Ona görə də hesab edirəm ki, son illərdə gördüyünüz iş yüksək qiymətə layiqdir. Mən bunu çox yüksək qiymətləndirirəm, çox məmnun olduğumu bildirmək istəyirəm. Bu işi davam etdirmək lazımdır. Bu işi davam etdirmək üçün nə qədər vəsait lazım olsa, - Naxçıvanın başçısına, Ali Məclisin sədrinə deyirəm, - mən bunu əsirgəməyəcəyəm. Çünki bu, bizim müstəqil dövlətimiz üçün, gələcək nəsillər üçün çox lazımdır.

Sənin bu işə həvəsin, ona bu qədər qəlbdən yanaşmağın, birincisi, həqiqətən vətənpərvər insan olduğunu, vətənpərvər azərbaycanlı olduğunu göstərir, eyni zamanda belə işləri görməyə qadir olduğunu göstərir. Mən çox məmnunam ki, sənin kimi adamlar var. Sənin kimi adamlar nə qədər çox olsa, öz tariximizi, mədəniyyətimizi, dövlətçiliyimizi daha da geniş tədqiq, təhlil edə, millətimizə, xalqımıza göstərə, təbliğ edə bilərək və dünyaya göstərə bilərək.

Bu, indi bizə əvvəlkindən daha da çox lazımdır. Çünki biz müstəqil dövlətik. Azərbaycan xalqı öz müstəqilliyini alıb, Azərbaycan dövləti öz milli, mənəvi dəyərlərini qiymətləndirərək, şübhəsiz ki, daha da yüksələcəkdir.

Mən sənə təşəkkür edirəm. Buradaca sənə «Azərbaycan Respublikasının əməkdar mədəniyyət işçisi» adı verirəm. Bu, birincisi. İkincisi, sən o kitabı hazırla, məşğul ol, nəşr üçün hazırlayıb verin. Hesab edirəm ki, sən bu kitabı elmi dərəcə almaq üçün təqdim eləməlisən. Güman edirəm ki, bizim alimlər sənin kitabını və gördüyün işləri mənim kimi yüksək qiymətləndirərlər. Hesab edirəm, bu kitaba, bu tədqiqatlara görə sən elmlər doktoru adına layiqsən.

Mən çox sevinirəm ki, bu gün buraya gəldik. Yenə də deyirəm, uşaq vaxtı bu abidənin ətrafını gəzmişəm, baxmışam, görmüşəm, onu sevmişəm. Bir neçə dəfə demişəm - əvvəlcə rəssam olmaq istəyirdim, sonra isə memarlığa meylim, memarlıq fakültəsinə daxil olmağım, memarlıq təhsili almağım bəlkə də elə bunlarla bağlı idi. Bunları görərək, bunların təsiri altında bu sənəti sevmişəm.

Ancaq sən Naxçıvandakı iki abidəni də dedin. Qarabağlar abidəsini də unutmamaq lazımdır, başqalarını da.

Vasif Talıbov: Sizin tapşırığınızla Bakıdan, neft şirkətindən gəlmişdilər. Buranın da, Qarabağlar türbəsinin də bərpaı üçün layihə-smeta sənədlərini hazırlayıblar. Özləri bərpa etdirəcəklər.

Heydər Əliyev: Bizim Dövlət Neft Şirkəti? İlham, bu iş sənə həvalə olunur. Mən çox məmnunam ki, siz belə təşəbbüs göstərmisiniz. Bu məsələni öz əlinizə götürün. Özün bu işlə məşğul ol, bütün layihələrə bax. Nə qədər vəsait lazımsa, Dövlət Neft Şirkəti ayıra, təmin edə bilər.

Çox sağ olun. Sənə, sənin kimi azərbaycanlılara təşəkkür edirəm.

NAXÇIVAN MR ALİ MƏCLİSİNDƏ KEÇİRİLƏN GÖRÜŞDƏ NİTQ

14 oktyabr 1999-cu il

Əziz dostlar!

Mən beşinci gündür ki, Naxçıvandayam, buraya gəldiyim gündən - ayın 10-dan sizin hamınızla bir yerdəyəm. Naxçıvan Muxtar Respublikasının əhalisi, sakinləri ilə mənim həddindən çox görüşlərim olubdur. Bunların içərisində ən əhəmiyyətli odur ki, biz Naxçıvan Muxtar Respublikasının muxtariyyət almasının, muxtar respublika kimi yaranmasının 75-ci ildönümünü hamımız birlikdə, böyük iftixar hissi ilə qeyd edirik. Hesab edirəm ki, biz bunu çox layiqli qeyd etdik. Çünki Naxçıvan Muxtar Respublikası və 75 il ərzində naxçıvanlıların keçdiyi yol buna layiqdir.

Mən təntənəli mərasimdəki nitqimdə dedim ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının keçmiş zamanlarda da yubileyləri qeyd olunub və bəzilərinə mən iştirak etmişəm. Ancaq bu bayram bütün hamısından üstündür. Birincisi, ona görə ki, biz müstəqil dövlətlik, azad xalqıq, özümüz öz işlərimizi qururuq və bu bayram müstəqil Azərbaycanın bayramıdır.

İkincisi, ona görə ki, bir müstəqil dövlət olduğumuz üçün bu bayramı təkcə biz özümüz, yəni təkcə Azərbaycan çərçivəsində yox, beynəlxalq ictimaiyyətin, dövlətlərin iştirakı ilə keçirdik. Qonşu Türkiyə, İran hökumətlərinin nümayəndələrinin və xarici ölkələrin Azərbaycandakı səfirlərinin bu bayramda iştirak etməsi Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini bir daha nümayiş etdirdi, eyni zamanda Naxçıvan Muxtar Respublikasının bu bayramını daha da zənginləşdirdi.

Bu günlərdə həm təntənəli iclasda, həm də başqa görüşlərdə mən öz sözlərimi demişəm. Amma Naxçıvan haqqında mənim ürəyim o qədər doludur ki, nə qədər desəm də yenə də tükənməz. Mən ayın 12-də də bunu dedim, bu gün də deyirəm ki, Naxçıvanda doğulmağım, ərsəyə gəlməyim, təhsil almağım mənim üçün bir doğma vətən kimi əzizdir. Azərbaycana rəhbərlik etdiyim zaman Naxçıvanda quruculuq işlərinin görülməsindəki fəaliyyətim də mənim üçün əzizdir. Ancaq mənim üçün bunların hamısından əziz 1990-cı ildən 1993-cü ilə qədər burada sizinlə bir yerdə yaşamağım, bir yerdə çalışmağım, işləməyim olubdur.

Mən Naxçıvanda doğulmuşam, tərcümeyi-halımı bilirsiniz. Mən 16 yaşımda buradan Bakıya getmişəm, instituta daxil olmuşam. Sonra müharibə zamanı bir neçə il burada işləmişəm, ondan sonra yenə də təhsil almaq üçün buradan Leninqrada, sonra Moskvaya getmişəm. 1950-ci mən oradan dönəndən sonra Bakıda işləmişəm.

Demək, bu dövr, yəni mənim burada doğulduğum, işlədiyim dövr, sonra Azərbaycanda rəhbər olarkən Naxçıvanda birlikdə gördüyümüz işlər - hamısı əhəmiyyətlidir. Ancaq mən bütün o illərdə Naxçıvanı sonra - 1990-cı ildən 1993-cü ilə qədər olan kimi əvvəl heç vaxt hiss etməmişdim.

Təbiidir, mən vətənimə çox sevən adamam. 60 il bundan öncə mənə burada dərs deyən müəllimlərin adlarını da bu gün yadımdan çıxarmamışam. Təkcə o deyil. Dünən də, bu gün də Naxçıvanı gəzirdik, baxırıdık. Bu gün qəbiristana getdim, atamın qəbrini ziyarət etdim. Ondan sonra Mömünə Xatun məqbərəsinə çox böyük maraqla gəldim, orada işləyən şəxsən - Arif Qədimovun verdiyi məlumatları dinlədim. Baxmayaraq ki, bu tarix mənə çox məlumdur, ancaq onu böyük maraqla, həyəcanla dinlədim.

Ondan sonra şəhəri bir az gəzdik. Keçmişdə «İsmayıl xan hamamı» adlanan hamamın bərpa olunmasını gördüm, onun

içərisinə baxdım. Yadıma saldım ki, 1930-cu illərdə, mən uşaq olarkən gəlib bu hamamdan istifadə etmişəm. Allaha şükür olsun ki, indi o dağılmayıbdır. Doğrudur, bir vaxtlar oranı yeməxana, çayxana etmişdilər. Amma ondan əvvəl hamamı torpaq tamamilə basmışdı, yəni üstünə torpaq tökmüşdülər. Sonra açıb onu yenidən hamam etmişdilər. İndi burada gözəl bərpa işləri gedibdir. O, memarlıq abidəsidir, XVIII-XIX əsr Azərbaycan memarlığının nümunəsidir. Mən çox maraqla ona baxmışam. Nəhayət, Hüseyn Cavidin qəbrini ziyarət edib, yaratdığınız məqbərəni bir daha seyr etmişəm. Sonra da buraya gəlmişəm.

Mən əvvəlki günlər də, bu gün də daim burada 1990-1993-cü illərin fikirləri, xatirələri ilə yaşayıram. Bu salona girəndə mən ona doğma bir salon kimi baxıram. Bu salon nələr görməyibdir! Xatirimdədir, 1990-cı ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin ilk sessiyaları burada keçirdi. Burada qızğın danışıqlar gedirdi, insanlar bir-birini anlamırdı. Yadımdadır, bir deputat kimi, mən də orada, qapının yanında oturdum. Sonra isə mən Naxçıvan əhalisinin tələbi, sizin tələbinizlə 1991-ci ilin sentyabrında Ali Məclisə sədrlik etməyə başladım.

Bizim çox ağır, çətin günlərimiz olurdu. Mən bunu dedim, o vaxt Naxçıvanı nə qədər əzmək, dağıtmaq istəyirdilər. Həm də Bakıdakı rəhbərlər - çünki Naxçıvan onların başına bəla olmuşdu, - həm də təəssüflər olsun ki, özümüzün içimizdəki dağıdıcı adamlar Naxçıvanı dağıtmaq istəyirdilər.

Xatirinizdədir, biz bir neçə dəfə Ali Məclisin sessiyasını çağırırdıq, amma onu keçirə bilmirdik. Çünki Xalq Cəbhəsindən olan deputatlar artıq müxalifətə keçmişdilər və sessiyanı boykot edirdilər, say yığılmırdı. Salonda oturan, yaxud dəhlizdə, kənarda duran adamları bütün günü başa salmaq istəyirdik ki, əyri yoldan əl çəkin. Biz nə qədər əziyyətlər çəkmişik.

Nəhayət, mənim üçün bir dəyərli xatirə də var. 1992-ci ilin oktyabr ayında biz burada ilk dəfə dövlət çevrilişinə cəhdlə rastlaşdıq. Bəli, Xalq Cəbhəsinin silahlı dəstələri gedib muxtar respublikanın Daxili İşlər Nazirliyinin, televiziyaşının binalarını zəbt etdilər və Naxçıvanda olan hakimiyyəti devirməyə çalışdılar. O dövrdə xalq ilk dəfə artıq Xalq Cəbhəsini yox, bizi müdafiə etdi.

Mən dünən də dedim, bu gün də deyirəm - Xalq Cəbhəsi yarananda insanlar onlara çox inanmışdılar. Çünki insanlar kommunist, sovet hakimiyyətinin Azərbaycan xalqına, millətimizə qarşı ədalətsizliyindən o qədər doymuşdular, incimışdilər ki, sovet hökumətinin əleyhinə çıxan bir qüvvə, Azərbaycanın etirazını bildirən bir qüvvə, - ümumiyyətlə, şəxsiyyətindən asılı olmayaraq, kim olur-olsun, - əlbəttə ki, rəğbət qazanırdı.

Sovet İttifaqı rəhbərliyinin Dağlıq Qarabağ məsələsinə münasibətdə göstərdiyi ədalətsizliyə xalqın coşğun etirazı, narazılığı insanları meydanlara - Bakıda Azadlıq meydanına, burada meydana yığdı. O vaxt insanlar içərisində gənclər daha da fəallıq göstərirdilər.

Xalq Cəbhəsi yarandı. Bu, yaxşı bir hadisə idi. Mən bu gün də onu, onların fəaliyyətini qiymətləndirirəm. Doğrudur, onlar hər şeyi öz adlarına çıxırlar, ancaq bu, elə deyil. Guya ki, onlar Azərbaycanda sovet hakimiyyətini deviriblər. Bu, yalan bir şeydir. Sovet İttifaqı kimi fövqəldövləti, - əgər o, özü-özünü dağıtmasaydı, heç kəs dağıda bilməzdi. Amma o, özü-özünü dağıtdı. Bu da təbiidir, çünki bu dağılma prosesi gedirdi. Guya «soyuq müharibə» dəyişilib, gərginliyin zəiflədilməsi ilə əvəz olunmuşdu. Sovet İttifaqı istədi ki, guya Qərblə daha uyğun münasibət yaradıb rəqabətə girsin, ancaq bu rəqabətə dözmək mümkün deyildi. Kommunist Partiyasının fəaliyyəti artıq Sovetlər İttifaqının hər yerində insanları incitmışdi, onları narazı salmışdı.

Bütün bunlar olmasaydı Sovet İttifaqı dağılmazdı. Heç kim deməməlidir ki, «Sovet İttifaqını mən dağıtmışam». Heç kəs deməməlidir ki, «Mən Azərbaycanda imperiyanın əleyhinə» çıxıb, onu dağıtdım». İmperiyayı belə dağıtmaq mümkün deyildi. Tarixdə heç bir imperiya ayrı-ayrı qüvvələr tərəfindən dağıdıla bilməyibdir. Bütün imperiyalar ya böyük müharibələr nəticəsində, yaxud öz-özünə dağılıbdır.

Yəni onlar belə sərsəm fikirlər də söyləyirlər. Amma o dövrdə onların müəyyən qədər fəaliyyəti oldu. Ona görə də bilərsiniz ki, mən buraya gələndə onları dəstəklədim. İstədim, Naxçıvanda xalq həqiqətən birləşdirəm ki, parçalanmasın. Çünki onlar xalqı artıq parçalayırdılar. Onlar guya Azərbaycanın bütün dərindən qalanlar idi, amma yox. Onlar illərlə can qoymuş, Naxçıvanı yaratmış, inkişaf etdirmiş insanları pisikdirmişdilər, sıxışdırmışdılar. Mən o vaxt xalqımızı birləşdirmək istəyirdim. Çünki o ağır günlərdə xalq birləşməli idi. Ancaq Xalq Cəbhəsinin üzvləri - görünür, əvvəldən də ağılsız idilər - ağılsız oldular, bizə qarşı müxalifətə çıxdılar, cavablarını da aldılar.

1992-ci ilin oktyabr ayında onlar burada dövlət çevrilişinə yenə də cəhd göstərdilər. «Yenə» deyəndə, mən onu ilk dəfə burada, sonra da Bakıda hiss etdim. Amma mənim çağırışımla xalq buraya toplaşdı və muxtar respublikanın Daxili İşlər Nazirliyinin binasına soxulmuş Xalq Cəbhəsinin 200-dən artıq silahlı üzvünü xalqın gücü ilə oradan çıxara bildik. Onlar gedib televiziyanı da tutaraq oradan Naxçıvan əhalisinə məlumatlar vermişdilər ki, guya Naxçıvanda hakimiyyət onların əlindədir. Bu adamlar hətta bir PDM aparıb televiziyanın həyətinə qoymuşdular. Biz xalqın gücü ilə onları oradan da çıxara bildik.

Bundan sonra nə oldu? Bakıda hakimiyyət Xalq Cəbhəsinin əlində idi. Bəli, onlar, o cümlədən vaxtilə burada işləmiş Afiyəddin Cəlilov da, başqaları da gəldilər. Xalq Cəbhəsinin

nümayəndələri də buraya gəldilər ki, guya burada nə işə bir anlaşılmazlıq olubdur. Ancaq Bakıda Xalq Cəbhəsinin hakimiyyətdə olmasına baxmayaraq, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi burada onlar haqqında qəti qərar qəbul etdi.

Ondan sonrakı dövr də sizə məlumdur. Mən bütün bu anları ona görə xatırlayıram ki, biz burada birlikdə olmuşuq, çalışmışıq. O vaxt biz Naxçıvanın qorunması, yaşaması üçün bu salonda birlikdə tədbirlər görmüşük. Naxçıvan xalqı burada mənə böyük hörmət, qayğı, məhəbbət göstərib, ən ağır anlarda mənim dayağım olub, arxamda durubdur, mənimlə bir yerdə olubdur. Ona görə də biz işləmişik, mübarizə aparmışıq, qalib gəlmişik.

Vasif Talıbov indi məlumat verir ki, burada heyvandarlıq məhsulları - ət, süd, başqa məhsullar - o qədərdir ki, Naxçıvan blokada şəraitində olduğuna görə onu satmağa da yer tapa bilmirlər.

Amma xatırlayıram, 1990-cı ildə mən buraya gəlib bacımın evində yaşayırdım, Vasif ilə Bəylər də mənimlə bir yerdə idilər. Səhər bir də görürdüm onlar danışmaq aparırlar, deyirlər, Cəhridə ət kəsiblər, tez ora gedək, qurtarmamış 1-2 kiloqram da biz alaq. Onlar bəzən gedib çatırdılar, bəzən də qayıdıb gəlirdilər iki, bir inək, yaxud öküz kəsibmişlər, biz gedənə qədər əti satıb qurtarıblar, bir şey ala bilmədik. Bir dəfə də səhər həyətdə oturmışdım, eşitdim, yenə danışrlar, deyirlər ki, bəs Nehrəmdə ət kəsiblər, gedib oradan ət alaq. Gedirdilər, alırdılar, gətirirdilər, bozbaşdan-küftədən bişirib yeyirdilər.

Siz yaxın bilirsiniz, mən sonra Vasif Talıbovun keçmiş Puşkin küçəsindəki - indi onun adı İstiqlal küçəsidir - kiçik bir mənzilində, onun ailəsi ilə bir yerdə - onun ailə üzvləri beş nəfərdir, bir də mən, altı - yaşayırdıq.

Oğlum indi mənim yanımdadır. Amma o dövrdə onun Moskvadan mənim yanıma gəlməsi o qədər də mümkün ol-

murdu. Şübhəsiz ki, onlar məndən narahat idilər. Amma bir neçə dəfə Naxçıvana mənim yanıma gəlmişdi. O, Naxçıvana gəldi. İndi xatırlayır, yadına salır - açılan kreslo var idi, onu açdılar, yer saldılar ki, yatsın. Amma axı boyu hündürdür, ona görə də ayağı çıxıb çöldə qalmışdı. Bəli, biz belə şəraitdə, amma çox şirin yaşayırdıq.

Bunu ona görə yadıma salıram ki, həmin evin altında mağaza var idi. Səhər durub görürdüm ki, - mən onda Ali Məclisin sədri işləmirdim, - orada dalaşırlar, qışqırırlar. Soruşurdum, nə olub? Deyirdilər ki, növbədir, gözləyirlər, satışa ət gələcək, kimi alacaq, kimi ala bilməyəcəkdir. Siz bunları məndən yaxşı bilirsiniz. Amma mən bunları görmüşəm. İndi deyəndə ki, ət, süd, yağ, pendir artıqlaması ilə istehsal olunur, başına qalıb, satmağa imkan yoxdur, çünki çıxarıb başqa yerdə satmaq mümkün deyildir, - mən buna nə qədər sevinirəm. Nə qədər sevinirəm ki, o vaxt biz özəlləşdirməni Azərbaycanın hər yerindən tez başladıq və Naxçıvan bu işlərə hamıdan qabaq nail oldu, muxtar respublikanın o qara günləri qurtardı.

Mən indi Naxçıvana gəlmişəm, baxdıqca sevinirəm ki, son illərdə nə qədər gözəl işlər görüldü, şəhərin, insanların siması nə qədər dəyişilibdir. O vaxt, elə mən burada işlədiyim zaman da insanlar küçədə rahat gedə bilmirdilər. Biz burada işləyirdik, amma Xalq Cəbhəsinin silahlı dəstələri öz işlərini görürdülər.

Xatirimdədir, gedib Buzqovda sərhədi pozmuşdular, atışma olmuşdu, biz tərəfdən də, onlar tərəfdən də bir-iki nəfər ölmüşdü. Mən Xalq Cəbhəsinin adamlarını çağırdım ki, gəlin danışaq, amma gəlmədilər. Mən onları bir-iki dəfə çağırdım. Xalq Cəbhəsinin üzvləri olan müavinlərimə deyirdim ki, siz onları başa salın.

İndi görün Azərbaycan, Naxçıvan kimin əlində idi. Sahib adlı bir nəfər var idi, «Kamaz» maşınının sürücüsü imiş. Bu

adam Xalq Cəbhəsində müdafiə komitəsinin sədri idi. Mənə hamı - yəqin Asif Kələntərli buradadır, o da, Qafar Məmmədov da - dedi ki, bu məsələ Sahibdən asılıdır. Sahibi birtəhər yanıma gətirdilər, gəlib oturdu. O, mənimlə elə danışdı ki, elə bil özü padşahdır, mən də, necə deyərlər, hansısa bir kiçik rəiyyətəm. Mən ona başa salmaq istəyirəm ki, Naxçıvanı dağıtmayın, qoyun saxlayaq. O isə cavab verir ki, biz beləyik, eləyik, onu edəcəyik, bunu edəcəyik.

Görün Naxçıvan nə günə qalmışdı! Yenə də deyirəm, bir tərəfdən ermənilərin təcavüzü, bir tərəfdən Naxçıvanın blokada şəraiti, blokadaya görə iqtisadi cətinliklər, bir tərəfdən də onlar burada avtomat çiyinlərində at oynadırdılar. Nə edək, durub bunlarla vuruşaqmı? Vuruşa bilmirdik və vuruşmaq da lazım deyildi. Başa salaqmı? Başa salmaq mümkün deyildi. Başa salmaq mümkün deyildi ki, axı siz Naxçıvanı təhlükəyə salırsınız.

O vaxt mənim üçün ən böyük fikir ondan ibarət idi ki, Dağlıq Qarabağda gedən müharibə buraya sirayət etməsin. Çünki müharibə buraya sirayət etsəydi, Naxçıvan dağılacaqdı.

Bilirsiniz ki, mən bu barədə bir neçə tədbir gördüm, Ermənistanın rəhbəri ilə danışdım, gedib sərhəddə görüşlər keçirdim. İndi nadürüst, namərd adamlar, o cümlədən elə biri bizim naxçıvanlı Rəsul Quliyev məni günahlandırır. Özü oğurladığı pulların üstündə oturub Amerikada kitab yazır. Bəli, yazır ki, «Heydər Əliyev ermənilərlə Naxçıvanda separat danışıqlar aparıb və Meqrinin zəbt olunmasına, Naxçıvanın müharibəyə qoşulmasına yol verməyibdir, beləliklə də, xəyanət edib, ermənilərin Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsinin səbəbkarı olubdur». Belə vicdansız adamlar çoxdur.

Şübhəsiz ki, bu, yalan və böhtandır. Məsələn, bunu Rəhim Qaziyev deyəndə, mən müəyyən qədər düşünürəm ki, onsuz da o, xalqa da düşməndir, naxçıvanlılara da düşmən olmuşdur. Amma indi bunu Rəsul Quliyev deyir. Ay vicdansız, axı

sən burada doğulmusan, bu Qazançı kəndi sənin kəndin olubdur. Niyə bunları unutmusan? Burada sənin qohum-əqrəban var idi.

Mən buranı qorumuşam və heç kimlə separat danışıqlar aparmamışam. Sadəcə, öz siyasətimlə, Ermənistanın müxtəlif rəhbərləri ilə telefon danışıqları, yaxud da sərhəddə görüşlər aparıb, Naxçıvanın bu müharibəyə qatılmasının qarşısını almışam. Çünki bu, tamam uğursuz bir şey idi. Mən bunu etmişəm, xalq qiymətləndirir. Amma bizim içimizdən olan həmin adamlar, - vaxtilə deyirdilər, «sapı özümüzdən olan baltalar», - ən dəhşətlisi odur ki, Naxçıvanda doğulmuş, Naxçıvandan özünə yol tapmış adamlar indi gör nə qədər xəyanət edirlər.

Biz belə ağır günləri burada yaşadıq. Ancaq sizinlə bir yerdə şərəflə yaşadıq. İndi təsəvvür edin, mənim kimi adam -14 il Azərbaycana rəhbərlik etmiş, beş il Kremldə oturaraq dünyanın siyasəti ilə məşğul olmuş, ondan əvvəl 25 il Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində ən yüksək vəzifələrdə işləmiş və təbiidir ki, bu vəzifələrə görə müvafiq şəraitlərdə yaşamış adam - gəlib düşdüm bura, ağır şəraitdə yaşadım. Bu, mənim üçün bir problem olmadı. Amma bu nadanlarla rastlaşdım və bu nadanlar mənim üzümə qayıdırdı. Mən çağırıb onlara söz deyəndə, onlar az qalırdı məni təhqir etsinlər. Mən bunlara dözdüm və dözməli idim, ancaq bunlara heç kəs dözə bilməzdi. Mən dözürdüm, çünki bilirdim ki, bunların axırı yoxdur. Bilirdim ki, biz Naxçıvanı bu ağır günlərdən çıxarmaq üçün dözməliyik. Biz Naxçıvanı bu ağır günlərdən çıxardıq.

Burada da deyildi, hamı da bilir, - 1993-cü ildə həmin o Xalq Cəbhəsi burada Naxçıvanı dağıtmaq istəyirdi və bir il içərisində özü-özünü dağıtdı. Onlar o qədər ağır vəziyyətə düşdülər ki, axırda yenə də üzlərini Naxçıvana, mənə tutdular.

Xatirimdədir, həmin Xalq Cəbhəsinin üzvləri gəlib burada Daxili İşlər Nazirliyini, televiziyanı işğal etmişdilər. Fərəc Quliyevlə Asəf Quliyev də çıxıb televiziya ilə müraciət edirlər. Mən Əbülfəz Elçibəyə telefon edirəm. Deyirəm, ay qardaş, sən nə iş görürsən? O da bildirir ki, mənim heç bir şeydən xəbərim yoxdur. Deyirəm ki, sən həm prezidentsən, həm də Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin sədrisən. Burada isə Xalq Cəbhəsinin silahlı qüvvələri var. Həmin silahlı qüvvələr gəlib Naxçıvanda çevriliş edirlər. Bunun qarşısını alın. Cavab verir ki, yaxşı, indi baxaram, danışaram. Bir saat, iki saat keçdi, heç bir cavab olmadı. Mən İsa Qəmbərova zəng etdim. Eyni sözlər, eyni cavablar. Yenə də Əbülfəz Elçibəyə zəng etdim. Yenə də eyni şeylər.

Mən o gün Əbülfəz Elçibəylə doqquz dəfə danışdım. Heç bir nəticə vermədi. Bir neçə dəfə də İsa Qəmbərovla, Pənah Hüseynovla danışdım. Heç bir nəticə vermədi. Bir tərəfdən bu. Amma bunun ikinci tərəfi də var. O vaxtlar Naxçıvanda elə idi ki, zəng etdiyin adamla səni telefonçu qızlar bağlayırdılar. O zaman dəmir yolu telefonu da var idi. Ya bu, ya da başqa vasitə ilə danışmaq olurdu, Bakı ilə əlaqəni əsasən 07 yaradırdı.

Mən indi bu həqiqəti deməliyəm. Mən həmin telefonçu qızların üzünü görməmişəm. Onlar mənə telefon edib ağlaya-ağlaya, göz yaşı ilə deyirdilər ki, biz qorxuruq, ola bilər, bizi öldürsünlər. Amma sizə həqiqəti demək istəyirik. Siz Əbülfəz Elçibəylə danışandan sonra o, Xalq Cəbhəsinə zəng edib deyir ki, möhkəm durun. Siz İsa Qəmbərovla danışandan sonra o götürüb zəng edir ki, möhkəm durun, axıra qədər durun, Heydər Əliyevi orada devirmək lazımdır.

Yenə də deyirəm, o qızların üzünü də görməmişəm. Ola bilər, indi də rabitə işində işləyirlər. Özü də bunları biri, ikisi yox, bütün gün ərzində hamısı deyirdi. Duyurdum ki, telefonda göz yaşı tökürlər. Bu, onların insanlığı, vətənpərvərliyi.

Mən bu gün onlara təşəkkür edirəm, Naxçıvanın belə insanları qarşısında baş əyirəm. Bu, onların insanlığı, o da kökü Naxçıvandan olan həmin o Əbülfəz Elçibəyin öz xalqına düşmənçiliyi.

Bilirsiniz ki, mən Rusiya diviziyasını buradan çıxarmışdım, silahları almışdım. Bunlar bütünlüklə Naxçıvanın ixtiyarında idi. Kimsə oradan komandirlər göndərmişdi. Mən onlardan birini çağırdım, dedim ki, ay kişi, gəlin bizə bir kömək edin. Bildirdi ki, bizə vaxt verin. Sonra gəlib söylədi ki, gedib Bakı ilə danışdıq, dedilər ki, biz belə işlərə qarışmırıq.

Muxtar respublikanın polisi isə Xalq Cəbhəsinin silahlı dəstələri tərəfindən iş yerlərindən çıxarılıb iflic halına salınmışdı. Bəs nə edək? Mən Əbülfəz Elçibəyə deyirəm, - ay kişi, sən prezidentsən, prezident kimi sənin ordun, Daxili İşlər Nazirliyin, başqa silahlı qüvvələrin var, sən Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin Baş Komandanısan. Nə üçün Xalq Cəbhəsinin xüsusi silahlı dəstələri olmalıdır? Dəhşətli bir iş idi.

Şübhəsiz ki, məfkurəsi, düşüncəsi belə olan adam dövləti saxlaya bilməzdi. Həm Bakıdan, həm də burada əllərində silah olanlar çalışdılar ki, bizi devirsinlər. Amma xalq bizi müdafiə etdi. Biz həmin silahlı dəstələrin hamısını zərərsizləşdirdik. Ancaq ondan cəmisi 6-7 ay sonra, yəni bu hadisələr 1992-ci il oktyabrın 24-də olubsa, 1993-cü ilin iyun ayında həmin o Əbülfəz Elçibəyin və başqalarının, başda Surət Hüseynov, cənubda isə Əlikram Hümбатov olmaqla, özləri üçün təyin etdiyi komandirlər bunları devirməyə cəhd etdilər.

Yaxşı, əgər Xalq Cəbhəsisənsə, xalq sizin arxanızdadırsa, xalqı çağırın, qoy xalq sizi müdafiə etsin. Amma müraciət etdilər, xalq onların iç üzünü gördü, onların arxasınca getmədi.

Xatirinizdədir, onlar gəlib burada məni 4-5 gün dilə tutdular. Mən ayın 9-da Bakıya getdim. Mənimlə danışqlar gedirdi. Bakıya gedəndən 2, ya 3 gün sonra mən də prezident Əbülfəz Elçibəyin otağına gəlmişdim, oturub söhbət edirdik.

Gəlib bildirdilər ki, bəy, mitinq toplanıbdır - guya onları müdafiə etmək üçün - xahiş edirik, siz də gələsiniz. Bir azdan sonra o, düşüb Prezident Aparatının qarşısına getdi. Mən də həmin otaqda oturmuşdum. Pəncərədən baxırdım. Orada Xalq Cəbhəsinin silahlı adamlarından, yəni əyinlərində hərbi forma olan 300-400 nəfərdən savayı bir adam yox idi. Neçə dəfə insanları müdafiəyə çağırmaq istədilər, bir şey çıxmadı. Həmin vaxt Surət Hüseynovun qoşunları rayonları ala-ala gəlirdi.

Bilirsiniz, xalqa arxalanmayan, xalqın inamını qazanmayan adam heç bir yerdə heç bir şey edə bilməz. Mənim üç il ağır dövrdə burada yaşamağımın, sizinlə birlikdə Naxçıvanı saxlamağımın əsas səbəbi o idi ki, xalqın mənə inamı olmuşdur. Bu inam da məni yaşatmış, ruhlandırmış, mən də sizinlə birlikdə bu Naxçıvanı qoruyub saxlamışam. Bunlar Naxçıvanın qara günləri idi və indi onlar tarixdə qaldı. Görün Naxçıvanın nə qədər işıqlı, sevindirici günləri vardır!

Şübhəsiz ki, mən Naxçıvandan gedəndən sonra da Naxçıvan haqqında düşünürdüm. 1993-cü il iyunun 15-də Bakıda məni parlamentin sədri seçdilər. Təbiidir ki, mən öz üzərimə məsuliyyət götürdüm. İki gün ondan sonra Əbülfəz Elçibəy qaçıb Kələkidə gizləndi. Bilirsiniz, bu cür həyat keçirmiş adam indi yenidən gəlib siyasətlə məşğul olur, Azərbaycanda yenidən prezident olmaq istəyir. Gərək axı adamın üzündə bir az həya olsun. Xalq sənə dəstək verib, inanıb, guya səni seçib, prezident etmişdi. Bir balaca çətinlik olan kimi canını götürüb qaçırsan. Bəs xalq nə olsun?

O, Kələkiyə qaçdı. Pənah Hüseynov qaçıb 3 il, yaxud 4 il haradasa gizləndi, üzə çıxmadı. Qalanları da qaçıb dağıldılar. Belə adamlar o vaxt da, indi də, bundan sonra da Azərbaycana rəhbərlik edə bilərdilərmə? İndi yenə də hərəsi özünə bir partiya yaradıbdır. Biri Müsavat, biri Xalq Cəbhəsi Partiyası,

başqaları da onlar kimi. Onlar yenə də hakimiyyət uğrunda mübarizə aparırlar.

Belə adamlar Azərbaycanda heç vaxt hakimiyyətə gələ bilməzlər. Azərbaycan kimi bir dövlətdə hakim, yəni başçı olmaq üçün ağıl, zəka, insani keyfiyyətlər, mərdlik, cəsurluq, böyük təcrübə, dövlətçilik təcrübəsi və bir çox başqa xüsusiyyətlər lazımdır. Ən əsası isə - xalqa sədaqət lazımdır. Sədaqət hissi ilə yaşayan insan öz xalqını darda qoyub, canını qurtarıb dağlara qaçmazdı. O bura, bu ora qaçdı, şübhəsiz ki, mən Bakıda Azərbaycanın dərdləri ilə üzbəüz tək qaldım. Həmin dövr sizin xatirinizdədir.

Biz həmin ağır günlərdən çıxdıq. Amma yenə də ürəyim Naxçıvanda idi ki, Naxçıvan necədir, nə təhərdir. İmkan daxilində telefonla zəng vurub maraqlanırdım. Amma təəssüflər olsun ki, o dövrdə, mən gedəndən sonra Naxçıvanda da nizam-intizam pozuldu, işlər zəiflədi. Sonra mən Namiq Həsənovla, başqaları ilə məsləhətləşdim. Məsləhət gördüm ki, bəlkə bu adam Naxçıvana rəhbərlik edə bilər. Nəzərə almışdım ki, bu adam Daxili İşlər Nazirliyində, digər sahələrdə, ictimai-siyasi işlərdə çalışıbdir. Amma təəssüflər olsun, mən onu vəzifəyə təyin edəndən bir ay sonra Naxçıvandan elə soraaqlar çatdı ki, mən dəhşətə gəldim. İnsan da belə ola bilərmi?

Vaxtilə İsgəndər Həmidov daxili işlər naziri olanda bu adamı vəzifədən qovdu, küçədə qaldı. Mən bunun acığına yox, qayğı göstərərək Ali Məclisə gətirib onun üçün xüsusi bir şöbə açdım və müdir təyin etdim, bir avtomobil də verdim. Yəni bütün şərait yaratdım ki, işləsin. Amma elə bir işi də yox idi. Yəni mən bu adama inandım, buna görə də onun Naxçıvana başçı seçilməsini tövsiyə etdim. Amma bir, iki aydan sonra bu adamı tanımaq olmadı. Ona görə də həmin dövrdə mən nə qədər çalışsam da Naxçıvan inkişaf edə bilmədi.

Mən məmnuniyyətlə demək istəyirəm ki, son dörd il içərisində Naxçıvanda işlər lazımi səviyyədə gedir. Vasif Talıbovu bu vəzifəyə seçəndə mən onun çox xüsusiyyətlərini bildirdim. Amma o, çox gənc idi. Daxilən bir az fikirləşirdim ki, gəncliyinə görə bəlkə də ağır, çətin olar. Ancaq bu dörd il müddətində o, sübut etdi ki, vətəninə, millətinə, xalqına sədaqətli olan adam yaşıdan asılı olmayaraq böyük işlər də görə bilər.

Görülən işlər haqqında həm təntənəli iclasda, həm də bugünkü görüşdə Vasif Talıbov məlumat verdi. Bunlar hamısı məni sevindirir. Amma məni ən çox sevindirən - şübhəsiz ki, bu da görülən işlərin nəticəsidir - Naxçıvanda yaranmış sağlam ictimai-siyasi mühitdir. Sağlam mühitdə insanların hamısının üzü gülür. İnsanlar 1993-cü, 1994-cü illərin, bəlkə də 1995-ci ilin əsarətindən qurtardılar. İndi insanlar, şübhəsiz ki, burada ağır blokada şəraitində yaşayır, amma işləri görmək üçün yol tapırlar.

Təbiidir ki, belə şəraitdə məktəb tikmək böyük işdir. Azərbaycanın çox yerlərində belə şey yoxdur - baxmayaraq ki, orada nə blokada, nə də başqa çətinliklər var, daşı da, sementi də yanındadır. Naxçıvanda məktəb, xəstəxana tikmək, böyük bərpa işləri aparmaq, universitet korpusu inşa etmək, yaxud elektrik enerjisi sahəsində bu qədər işlər görmək, dayanmış müəssisələri işə salmaq asan məsələ deyildir.

Şübhəsiz ki, bunlar Vasif Talıbovun rəhbərliyi altında sizin hamınızın birgə fəaliyyətinizin nəticəsidir. Yəqin ki, bu işləri görməkdə Azərbaycan rəhbərliyinin dəstəyi də sizə kömək edir. Bu olmasa idi, çox çətinlik çəkərdiniz. Azərbaycan prezidenti kimi mən cəmiyyətimizi irəli aparan, quran, yaradan hər bir təşəbbüsü dəstəkləyirəm və ona kömək edirəm. Amma təşəbbüs, təşəbbüskar lazımdır, bu təşəbbüsü edib dəstəyi alandan sonra o işi yerinə yetirən lazımdır. Bax, mən Naxçıvanda bu mühiti, əhval-ruhiyyəni görürəm. Ona

görə də sizin işləriniz gedir və yaxşı gedəcəkdir. Mən buna sevinirəm.

Mən bir daha deyirəm, Naxçıvan Azərbaycanın elə bir diyarıdır ki, burada milli ruh, milli şüur çox yüksəkdir. Mən o gün Atabəylər dövləti haqqında danışdım. Bu gün Möminə Xatun məqbərəsinə getdim, orada xəritələrə baxdım, daha da dəqiq məlumatlar aldım. Baxmayaraq ki, bizim böyük alimimiz mərhum Ziya Bünyadovun «Atabəylər dövləti» kitabını diqqətlə oxumuşdum və çox sevmişdim, ona görə də mən o vaxt onu mükafatlandırdım, ona Dövlət mükafatı verdim, - amma məqbərədəki eksponatlar mənim yadıma çox şeyi saldı. Bəli, Naxçıvan belə olubdur. Naxçıvan XII əsrdə də, ondan sonrakı zamanlarda da dövlət olubdur. Naxçıvanda millilik, azərbaycançılıq, türkçülük çox dərin köklərə malikdir.

Burada insanlar həmişə ağır şəraitdə yaşayıblar - mən bunu demişəm. Naxçıvan Azərbaycandan indi blokada ayırır, amma mənim xatirimdədir, əvvəllər dəmir yolu olmadığına görə buradan Bakıya getmək, gəlmək bir problem idi. Gərək İrəvandan, Tbilisidən üç sutka keçib Bakıya gələydin və ya gedəydin.

Naxçıvana münasibət həmişə ögey olubdur. Mən bu haqda danışmışam. Naxçıvanın iqlimi də sərtidir. Bunlar hamısı Naxçıvanda insanları çox fədakar, cəfakəş edibdir. İnsanlar çalışıblar ki, belə bir ağır şəraitdə yaşasınlar, gələcəyi təmin etsinlər. Buna görə də, görürsünüz, bu ağır şəraitdə yaşayan insanlar içərisindən Azərbaycanın nə qədər alimləri, böyük mədəniyyət xadimləri, böyük insanları çıxıbdır.

Bəli, bu ağır, çətin şəraitdə yaşayan naxçıvanlıların ruhu çox yüksək olubdur. Ruhu yüksək olduğuna görə də bütün bu çətinliklərdən keçərək, cəmiyyətdə öz yerini tutublar. Mən bu xüsusiyyətlərinə görə naxçıvanlıları xüsusi sevirəm. Mən özüm də naxçıvanlıyam. Deyə bilərsiniz ki, sən özün-özünü də sevirən. Bəli, bunlar naxçıvanlıları çox yerdən fərqləndirir.

Məhz buna görə biz həmin o ağır illəri yaşadığ, Naxçıvanı saxladığ. Naxçıvan bu gün də inkişaf edir. Güman edirəm, əgər bundan sonra da belə çalışsanız, işinizdəki nöqsanları aradan qaldırsanız, - onlar var, elə bilməyin ki, yoxdur. Mən buraya sadəcə, bayram üçün gəlmişəm. Demək istəmirəm ki, bu və sair nöqsandır. Yaxşı olar ki, bunları özünüz biləsiniz, özünüz də bilirsiniz. Mən bilirəm ki, özünüz bu nöqsanları tənqid edirsiniz və onların aradan qaldırılması üçün lazımi işlər görürsünüz. Əgər bu nöqsanların aradan qaldırılması üçün daha da çox çalışsanız, imkanlardan daha da səmərəli istifadə etsəniz, Azərbaycan hökuməti, prezidenti tərəfindən sizə göstərilən qayğıdan, diqqətdən səmərəli istifadə etsəniz, siz bundan sonra daha çox işlər görə bilərsiniz. Güman edirəm ki, görəcəksiniz.

Naxçıvan həm təbiətinə, həm də iqliminə görə çox gözəldir. Sizə düzünü deyim, mən Amerikada cərrahiyyə əməliyyatı keçirəndən sonra həkimlər çox ciddi rejim yaradıblar. Mən buraya gələndən o rejimi tam pozmuşam. Sizə deyə bilərəm ki, özümü rejim vaxtından çox yaxşı hiss edirəm. Çünki buranın iqlimi nə qədər sərt olsa da, bir o qədər də gözəldir və havası təmizdir, insan üçün çox gözəldir. Şübhəsiz ki, burada olan ictimai-siyasi mühit gözəldir. Bilirsiniz ki, oğlum İlham da burada, mənim yanımdadır. O, hər gün mənə deyir ki, ata, bir gün də qalaq, getməyə. Beləliklə, burada gözəl təbiət, iqlim, hava və ən əsası odur ki, fədakar, milli ruhlu insanlar var.

Mən Ali Məclisin, Nazirlər Kabinetinin, icra orqanlarının işini yüksək qiymətləndirirəm. Bütün bu işlərinizə görə sizə təşəkkür edirəm. Bütün bu işlərin aparılmasında təşkilatçı və rəhbər rol oynayan Vasif Talıbovun işini xüsusilə yüksək qiymətləndirirəm.

Mən sizin hamınıza, Naxçıvan Muxtar Respublikasının bütün sakinlərinə bu günlərdə mənə göstərilən sevgiyə, mə-

həbbətə, hörmət, ehtirama görə təşəkkür edirəm. Bütün naxçıvanlıların hamısına daha da gözəl günlər arzulayıram. Ümidvaram ki, o gözəl günlər olacaq və çox yaxın gələcəkdə olacaqdır. Sizə, Naxçıvanın rəhbər vəzifəli şəxslərinə, muxtar respublikada işləri irəli aparmaq üçün məsul şəxslərə cansağlığı, ailə səadəti və bütün işlərinizdə uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

TÜRKİYƏNİN «SAMANYOLU» TELEVİZİYASININ MÜXBİRİNƏ MÜSAHİBƏ*

Naxçıvan şəhəri

14 oktyabr 1999-cu il

S u a l: Cənab prezident, Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75-ci ildönümü bayramınızı təbrik edirik. Dörd gündür ki, Naxçıvanda çox coşğun hava mövcuddur. Siz 1993-cü ildə Bakıya qayıtdıqdan sonra ikinci dəfədir ki, Naxçıvana gəlirsiniz, Naxçıvandakı dəyişiklikləri Siz də gördünüz. Naxçıvanda keçirilən bayram tədbirlərini və bu müsbət dəyişiklikləri necə qiymətləndirirsiniz?

C a v a b: Təşəkkür edirəm. Mən əvvəlcə sizin bu televiziyanızdan istifadə edərək, Türkiyə Cümhuriyyətinin bütün vətəndaşlarına, türk xalqına öz salamımı, saygılarımı, sevgimi, məhəbbətimi bildirirəm. Çox məmnunam ki, biz Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75-ci ildönümü münasibətilə bu bayram mərasimlərini qardaş Türkiyə ilə bərabər keçiririk. Mən xüsusən sizin televiziyanın - «Samanyolu» televiziyasının da bu sahədə xidmətlərini yüksək qiymətləndirirəm.

Bəli, mən 1993-cü ilə qədər Naxçıvanda işləmişdim. 1993-cü ilin iyun ayında Azərbaycanda yaranmış gərgin vəziyyətə görə, vətəndaş müharibəsi başlandığı və Azərbaycanın artıq dağıldığı bir zamanda xalq tərəfindən və o vaxtkı hakimiyyət

* Azərbaycan televiziyasının və «Samanyolu»nun birgə təşkil etdikləri bu müsahibə canlı yayımlanmış və dünyanın 94 ölkəsinin tamaşaçıları tərəfindən seyr edilmişdir.

tərəfindən xahiş etdilər, Bakıya getdim. Mən o vaxtdan Azərbaycana rəhbərlik edirəm.

Naxçıvan Azərbaycanın ayrılmaz bir hissəsidir, muxtar respublikadır. Naxçıvanın xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, vaxtilə Azərbaycana qarşı ədalətsizlik edilib və Zəngəzur diyarının Ermənistana verilməsi ilə əlaqədar Naxçıvan Azərbaycanın əsas torpağından ərazi nöqteyi-nəzərdən ayrı düşübdür. Ona görə də burada muxtariyyət dövründə yaşayış o qədər də asan olmayıbdır. Ancaq Naxçıvanın muxtariyyətinin olması ərazi cəhətdən ayrı düşmüş Naxçıvanın inkişaf etməsinin əsas şərtlərindən biridir.

Naxçıvanın muxtariyyət statusu alması da çox ağır, gərgin bir dövrdə, yəni gərgin mübarizələr nəticəsində olmuşdur. Bu mübarizələrdə Türkiyə Cümhuriyyətinin və böyük Mustafa Kamal Atatürkün də böyük rolu olmuşdur. Xüsusən 1921-ci ildə Türkiyə, Azərbaycan, Rusiya, Ermənistan və Gürcüstan tərəfindən imzalanmış Qars müqaviləsi Naxçıvanın statusunun müəyyən edilməsinə çox böyük yardım göstərmişdir.

Təbiidir ki, bütün bunlara görə də indi Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75-ci ildönümündə türk xalqı, Türkiyə Cümhuriyyəti belə yaxından, bizimlə bərabər iştirak edir. Bu təntənəli mərasimi daha da zənginləşdirən, ona daha da böyük ruh verən Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, Azərbaycan xalqının böyük dostu, mənim əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəlin göndərdiyi təbrik məktubudur.

Siz müşahidə etdiniz ki, təntənəli mərasimin keçirildiyi salonda olan insanlar bu məktubu, mesajı nə qədər böyük sevinclə, hərarətlə qarşıladılar və ayağa qalxaraq onu alqışladılar. Türkiyənin böyük nümayəndə heyətinin - dövlət və hökumət nümayəndələrinin, o cümlədən nazirlərin, millət vəkllərinin, qonşu vilayətlərin valilərinin də bu mərasimdə iştirak etməsi göstərdi ki, biz bayramı bir yerdə keçirdik. Yenə də deyirəm, bu sevindiricidir, ancaq təəccüblü də deyil,

belə də olmalıdır. Bu təbiidir, çünki Türkiyə ilə Azərbaycan arasında olan dostluq, qardaşlıq əlaqələri bunu tələb edir, belə olmalıdır.

Bu mərasim sırasında çox sevindirici hal bir də odur ki, vaxtilə, 1992-ci ildə mən Naxçıvanda işləyərkən, Türkiyənin hökuməti, dövləti ilə əlaqələr qurarkən, xüsusən Türkiyənin o vaxtkı Baş naziri, indiki prezidenti hörmətli Süleyman Dəmirəlin dəvəti ilə bir neçə dəfə Ankaraya gedib Naxçıvanın problemlərini həll edərkən və Türkiyədən gələn nümayəndələrlə burada görüşərkən Türkiyə tərəfindən bir məscidin, camenin tikilməsini də rica etmişdim. O vaxt buna razılıq verdilər, yer seçdik, layihəsinə baxdıq və sonra onun inşasına başladılar. Çox məmnunam ki, gözəl bir məscid, camə tikildi. Biz Türkiyədən gələn qonaqlarla, o cümlədən hörmətli diyanət işləri naziri ilə bu məscidin, camenin açılması mərasimini keçirdik.

Məni çox sevindirdi ki, Azərbaycan üçün, xüsusən Azərbaycanın Naxçıvan bölgəsi üçün adı çox əziz olan Kazım Qarabəkir paşanın qızı da Naxçıvanı ziyarət etdi. O, bu mərasimdə iştirak etdi. Bu caməyə Türkiyə xalqının qəhrəmanı, böyük Mustafa Kamal Atatürkün silahdaşlarından biri Kazım Qarabəkir paşanın adı verildi.

Görürsünüz, biz sizinlə birgə qısa bir müddətdə Türkiyə-Azərbaycan dostluğunu, qardaşlığını göstərən, nümayiş etdirən və bir daha təsdiq edən nə qədər hadisələrin iştirakçısı və şahidi olmuşuq. Şübhəsiz ki, mən bütün bunlara görə də sevinirəm və çox məmnunam.

M ü x b i r: Siz buradakı bütün çıxışlarınızda demisiniz ki, Türkiyə ilə Azərbaycan əbədi olaraq qardaşdır və qardaş olaraq da qalacaqlar.

Heydər Əliyev: Bəli.

S u a l: Burada ən önəmli hadisələrdən biri də Robert Koçaryanla sərhəddə keçirdiyiniz görüş idi. Qarabağ məsələsini

uluslararası, beynəlxalq təşkilatın artıq həll edə bilməyəcəyi, ikitərəfli görüşlərin başlanmasının vacibliyi barədə yeni bir test irəli sürdünüz. Sizin səyləriniz sayəsində bu görüşlər baş tutdu. Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı ikitərəfli görüşlər necə olacaq və bu, beynəlxalq təşkilatları hansısa şəkildə üzərmə, sıxıntıya salarmı?

C a v a b: Yox, nə üzərməz, nə də sıxıntıya salmaz. Uluslararası təşkilatlar, yəni ATƏT-in Minsk qrupu və Minsk qrupunun həmsədrləri - Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransa bu işlərlə məşğul olurlar və məşğul olacaqlar. Onların vasitəçilik, yəni araçılıq fəaliyyəti indiyə qədər olub, indi də olmalıdır.

Mən sentyabr ayının əvvəlində Rusiyanın xarici işlər naziri İvanovla görüşərkən, sonra Amerika Birləşmiş Ştatları prezidentinin ATƏT-in Minsk qrupundakı xüsusi nümayəndəsi ilə də görüşərkən bəyan etdim, dedim ki, Minsk qrupu fəaliyyətdə olmalıdır, çalışmalıdır və bizə yeni təkliflər verməlidir. Çünki öncə verilmiş təklifdə, yəni təxminən bir il, yaxud 11 ay bundan əvvəl verilmiş təklifdə məsələni sülh yolu ilə həll etmək üçün bir «ortaq dövlət» prinsipi meydana atılmışdı. Biz bunu qəbul etməmişdik, bu gün də qəbul etmirik. Çünki «ortaq dövlət» prinsipini qəbul etmək Dağlıq Qarabağa müstəqillik vermək deməkdir. Sadəcə, bunu üstüörtülü edirlər. Bu, bir az adamaldatmaya bənzəyir. Guya ki, Azərbaycan Dağlıq Qarabağa status verir və Azərbaycanın torpaq bölünməzliyi, yəni ərazi bütövlüyü təmin olunur, amma eyni zamanda Azərbaycanın torpağında bir yeni erməni dövləti meydana çıxır.

Biz bunu qəbul etmədik. Amma keçmişdə də təkliflər olmuşdu, biz bu təkliflərin demək olar ki, əksəriyyətini qəbul etmişdik. Yəni bu təklifləri Minsk qrupu vermişdi, ancaq Ermənistan onları qəbul etməmişdi. İndi ilk dəfədir ki, biz qəbul etmirik, Ermənistan qəbul edir. Minsk qrupunun

həmsədrələri də bundan artıq təklif vermək istəmirlər. Bəzi yerlərdə də erməni lobbisinin təsiri ilə bizi günahlandırırlar ki, nə üçün biz bunu qəbul etmirik. Mən deyirəm ki, əcəba, bəs vaxtilə, 2-3 il bundan öncə, hətta 2 il bundan əvvəl Minsk qrupunun verdiyi təklifi biz qəbul edəndə, Ermənistan qəbul etməyəndə siz onları niyə suçlandırmırdınız, günahlandırmırdınız, tənqid etmirdiniz, indi bizi tənqid edirsiniz?

Ona görə də mən bu gün də bəyan edirəm ki, bu danışıqlar davam etməlidir. Bir də ona görə ki, bu danışıqlar, yəni Minsk qrupunun fəaliyyəti sürətləndirilməlidir. Çünki qarşıdakı ayda, noyabr ayının 18-19-da İstanbulda ATƏT-in zirvə görüşü olacaqdır. Belə bir zirvə görüşü 3 il bundan öncə, 1996-cı ilin dekabr ayında Portuqaliyada, Lissabonda olmuşdur. İndi yeni zirvə görüşü olacaqdır və o, böyük bir hadisədir. Orada Minsk qrupu hesabat verməlidir ki, nə edib və biz Ermənistan-Azərbaycan, Qarabağ münaqişəsinin həll olunması üçün nə etdik. Ona görə də o vaxta qədər qalan günlərdə çox çalışmaq lazımdır. Mən bu gün bəyan edirəm ki, biz Minsk qrupundan yeni təklif gözləyirik.

Mənim və Ermənistan prezidentinin təkbətək görüşməsi heç də beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətini dayandırmır və onları uzaqlaşdırmır. Əksinə, mən hesab edirəm ki, onlar da çalışmalıdır, biz də təkbətək görüşərkən bu məsələnin həll olunması üçün öz səylərimizi göstərməliyik.

Məhz buna görə də bu ilin aprel ayında Vaşinqtonda bizim ilk belə görüşümüz oldu. Sonra biz iki dəfə Cenevrədə, bir dəfə Yaltada görüşdük. Bu dəfə burada, Ermənistan-Azərbaycan sərhədində, Sədərək kəndi yaxınlığında görüşdük, danışdıq.

S u a l: Cənab prezident, bu görüşdə bir irəliləyiş əldə edildimi?

C a v a b: Şübhəsiz ki, irəliləyiş alınır və mən hesab edirəm, bu görüşlərin faydası vardır. Bizim görüşlərimiz və müəyyən

qədər irəliləyiş əldə olunması, ikinci tərəfdən də Minsk qrupunun sürətlə çalışması, ola bilər, ATƏT-in zirvə görüşünə bizi dəyərli bir təkliflə gətirib çıxarsın.

M ü x b i r: ATƏT-in zirvə görüşü bu münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsi üçün çox önəmli olacaqdır.

Heydər Əliyev: Bəli.

S u a l: İndi Türkiyədən Azərbaycana həm təhsil, həm də ticarət sahəsində iş görməyə xeyli adam gəlir. Azərbaycana dünyanın bir çox ölkələrindən də gələnlər çoxdur. Türkiyədən gələn iş adamları haqqında nələr düşünürsünüz və indən sonra gələnlərə nələri tövsiyə edirsiniz?

C a v a b: Türkiyədən gələn iş adamlarına Azərbaycanda yer çoxdur. Azərbaycanda indi ən çox iş görən Türkiyənin iş adamlarıdır. Ölkənizin böyük elçisi bir dəfə mənə dedi ki, indi Bakıda, Azərbaycanda iş görmək üçün gələn 5000 türk yaşayır. Təbii ki, mən istəyirəm onlar daha da çox yatırım qoysunlar. Onlar inşaatda, ticarətdə və başqa sahələrdə çalışırlar, bir neçə kiçik fabriklər yaradırlar. Ancaq bunlar azdır.

Mən dəvət edirəm ki, onlar Azərbaycana böyük yatırımlar qoysunlar. Məsələn, biz neft sahəsində Amerika və Avropanın bir çox ölkələri ilə, Qərb ölkələri ilə əməkdaşlığımızla Azərbaycana çox böyük yatırım gətirmişik. Yalnız bu müqavilələrdən Azərbaycana 3 milyard dollara yaxın yatırım gəlir. Bunların içərisində Türkiyənin də yeri vardır.

Mən 1994-cü ildə «Türk petrolları» şirkətini birinci müqaviləyə qatdım. O vaxta qədər layihədə Türkiyənin həmin müqavilədə 1,75 faiz yeri var idi. Amma müqavilə bağlandıqdan sonra mən Azərbaycanın hissəsindən 5 faiz Türkiyəyə verdim və onu 6,75 faiz etdim. Türkiyəyə «Şahdəniz» yatağı üzrə bağlanan müqavilədə 10 faiz, digər yataqlarda da 10 faiz yer vermişik.

Bilirsinizmi, beləliklə, mən Türkiyəni neft ölkəsi etdim. Bu önəmlidir. Amma başqa sahələrə də yatırım gətirmək lazım-

dır. Türkiyədə belə imkanlar var. Türkiyənin iş adamları dünyanın çox ölkələrinə yatırımlar qoyurlar. Amma onlar ən çox yatırımı Azərbaycana qoymalıdılar. Çünki Türkiyəyə Azərbaycan qədər yaxın bir ölkə yoxdur.

S u a l: Bütün çıxışlarınızda bəhs etdiyiniz xüsusi bir nöqtə vardır. Zati-alinizin rəhbərliyi altında son 8-10 il ərzində Azərbaycanda demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində çox böyük işlər görülmüşdür. Siz demokratik və hüquqi dövlət quruculuğu yolunu necə görürsünüz?

C a v a b: Yox, biz 10 il deyil, 8 il bundan əvvəl öz müstəqilliyimizi bəyan etmişik. Amma sən bu 8 ilin 3 ilini çıx. Çünki onda dövlət qurmaq mümkün deyildi. O vaxt vətəndaş müharibəsinin qarşısını almaq lazım idi.

Sizə məlum olduğu kimi, 1994-cü, 1995-ci illərdə dövlət çevrilişinə silahlı cəhdlərin qarşısını almaq lazım idi. Azərbaycanın cənubunda «Talış-Muğan Cümhuriyyəti» yaranmasının, bir neçə terror aktlarının qarşısı alınmalı idi.

Ona görə də biz 1995-ci ildən bu işləri daha da sürətlə apardıq. 1995-ci ilin noyabr ayında biz müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasını, Ana Yasasını qəbul etdik. Bu Konstitusiyada Azərbaycanın demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət kimi inkişaf etmək yolunu müəyyən etdik. İndi bunu həyata keçiririk, dövlət quruculuğu gedir. Amma bu dövlət quruculuğu bir ayın, bir ilin işi deyildir. Bu, böyük bir prosesdir. Biz bu prosesi aparırıq. Azərbaycanda demokratiya inkişaf edir, insan haqları qorunur, insan, mətbuat, söz, fikir, vicdan azadlığı - hamısı təmin olunubdur. Azərbaycan öz inkişaf yolunu belə seçib və belə də gedəcəkdir.

M ü x b i r: Cənab prezident, Sizə çox təşəkkür edirəm, yoruldunuz, Sağ olun.

Heydər Əliyev: Mən tamaşaçıları bir daha salamlayıram, onlara xoşbəxtlik, səadət arzulayıram və hər kəsə, hər bir türk qardaşıma uğurlar arzulayıram.

M ü x b i r: Sağ olun.

Hörmətli tamaşaçılar, hörmətli prezidentimiz Heydər Əliyevin beş gündən bəri Naxçıvandakı proqramlarını «Samanyolu» televiziyası vasitəsilə yayımladıq. Həm Azərbaycan Dövlət Televiziyasının, həm də «Samanyolu»nun tamaşaçıları bu proqramları birlikdə izlədilər. Hörmətli Heydər Əliyevin bu fikirləri dünyanın dörd bir tərəfinə yayıldı.

Bizi seyr etdiyinizə görə Sizə və Azərbaycan xalqına təşəkkür edirik. Gecəniz xeyrə qalsın. Sağ olun.

PUŞKİN ADINA TOVUZ ŞƏHƏR ORTA MƏKTƏBİNƏ

Hörmətli müəllimlər!

Əziz şagirdlər!

Milli təhsil sistemimizin inkişafında xüsusi rolu olan Puşkin adına Tovuz şəhər orta məktəbinin yaradılmasının 100 illiyi münasibətilə sizi və respublikamızın bütün maarif işçilərini səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Keçən əsrin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycanda geniş vüsət almış maarifçilik hərəkatı ölkəmizdə ənənəvi tədris müəssisələri ilə yanaşı yeni, Avropa tipli məktəblərin yaranması prosesinin əsasını qoydu. Azərbaycanın bir çox guşələrində bu işin uğurla həyata keçirilməsində görkəmli maarifçi və mütəfəkkirlərin, Qori və Qazax müəllimlər seminariyaları məzunlarının əvəzsiz xidmətləri olmuşdur. Bir əsr bundan əvvəl Azərbaycanın qədim Tovuz elində bir qrup maarifpərvər ziyalının təşəbbüsü ilə yaradılmış məktəbiniz də bu dünyəvi təhsil hərəkatının parlaq nailiyyətidir. Məktəb Azərbaycanın XX əsrdə keçdiyi bütün tarixi mərhələlərdə öz əsas vəzifəsinə - xalqın maariflənməsi işinə həmişə sadıq qalmış və bu yolda fədakarlıqla çalışmışdır.

1918-ci ildə Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra dövlət məktəbi statusunu almış Tovuz şəhər orta məktəbi sonralar sürətlə inkişaf edərək ölkəmizin Qərb zonasının ən iri tədris mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. Respublikamız öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra məktəbiniz müstəqil Azərbaycanın gələcək inkişafını təmin etmək yolunda uğurla fəaliyyət göstərir.

Biz Azərbaycan məktəbi ilə, təhsili ilə, müəllimləri ilə həmişə fəxr etmişik. Əminəm ki, maarif tariximizdə öz yeri və zəngin ənənələri olan Tovuz məktəbi gənc nəslin savadlanmasında, şəxsiyyət kimi formalaşmasında, ona vətənpərvərlik hisslərinin aşılmasında öz yeni nailiyyətləri ilə bizi bundan sonra da sevindirəcək, müstəqil Azərbaycanın tərəqqisi yolunda var gücünü sərf edəcəkdir.

Bu əlamətdar gündə yüz yaşlı Tovuz şəhər orta məktəbinin müəllim və şagirdlərinə, keçmiş məzunlarına, respublikamızın bütün təhsil işçilərinə böyük uğurlar, xoşbəxtlik və səadət arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 oktyabr 1999-cu il

İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ KƏND TƏSƏRRÜFATI NAZİRİ İSA KƏLƏNTƏRİNİN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

16 oktyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Xoş gəlmişsiniz Azərbaycana. Axır zamanlar İrandan Azərbaycana çox hörmətli qonaqlarımız gəlir, Azərbaycandan da İrana yaxşı ziyarətlər olur. Bir-birimizlə daha tez-tez görüşürük, danışırıq, söhbət edirik və beləliklə, münasibətləri daha da genişləndiririk.

İsa Kələntəri: Cənab prezident, qardaşlar gerek həmişə bir-birinə gedib-gələlər. Belə olanda hər şey yaxşı olar və işlər də qabağa gedər, yaxınlaşırlar. Qardaşlıqda bunlar vacibdir.

Heydər Əliyev: Bəli, elədir. Mən bu günlərdə Naxçıvanda İrandan gələn böyük mötəbər heyətlə görüşdüm. Yəqin ki, bilirsiniz, - mən vaxtilə orada, Naxçıvanda işləyərkən İran hökumətindən xahiş etmişdim və onlar da razı olmuşdular ki, Naxçıvanda böyük məscid tiksinlər. Onu da tikib hazırladılar, bərabər açdıq. Çox təntənə ilə keçdi. Ağayi Bıkdeli oradaydı, Ərdəbil ostandarı da orada idi. Ağayi Əbdüləlizadə, Rəfiqdust, Ayətulla Şəbüstəri və başqa çox mötəbər adamlar gəlmişdilər.

İsa Kələntəri: Cənab prezident, Ağayi Hatəmi, hamımız Sizin İrana gəlişinizi gözləyirik. Ümid edirik, inşallah, tezliklə gələrsiniz.

Heydər Əliyev: İnşallah, mən də gələcəyəm. Bəli, mənə Naxçıvanda da dedilər, indi siz də deyirsiniz. Ağayı Hatəmi məni dəvət edibdir və istəyirəm ki, İrana gedim, - çoxdandır İrana gəlməmişəm, - orada da görüşək, söhbət edək, danışaq.

İsa Kələntəri: Biz də neçə gündür İrşad müəllimin qonağıyıq. Bizdə keçən il çox quraqlıq idi, xəsarət çox dəydi. Biz onunla məşğul idik. Əkinçilərə, kəndlilərə kömək edirdik. İranda quraqlıqdan dövlətə çox xəsarət dəyir. Bunlara görə Bakıya keçən il gələ bilmədim.

Heydər Əliyev: Sizdə kənd təsərrüfatı məhsulları necədir?

İsa Kələntəri: Bu il quraqlıqdır. İndi görək nə cür olacaqdır. Payız mövsümü başlasa da, hələ yağış yağmayıbdır. Heç bir şey yoxdur. Allaha qalıb və görək Allah nə verir.

Heydər Əliyev: Allah həmişə hər şeyi vaxtında verir. Bilirəm ki, sizdə kənd təsərrüfatı yaxşı inkişaf edibdir, çox yaxşı təcrübəniz vardır. Mən həmişə bizim dövlət, hökumət adamlarına, o cümlədən kənd təsərrüfatı nazirinə göstəriş verirəm ki, sizin təcrübənizi öyrənsinlər, istifadə etsinlər. Çünki bilərsiniz ki, biz keçmişdə kolxoz-sovxoz sistemində yaşamışıq. İndi başqa bir sistemə keçirik. Torpaqları camaata paylamışıq. İstəyirik özəlləşdirsin, hərə öz torpağını becərsin, mal-qarasını bəsləsin. Ancaq bu proses də asan proses deyildir, çətindir.

İsa Kələntəri: Bəli, çox çətindir. Ümumiyyətlə, dünyanın hər yerində əkinçilərə kömək olmasa, əkinçi öz işini irəli apara bilməz. Məsələn, Qərb ölkələrində əkinçilərə ildə 400 milyon dollardan çox kömək edirlər.

İranda əkinçilik çox mühüm yer tutur. Ümumi daxili məhsuldan gələn gəlirin 27 faizi əkinçiliyin payına düşür. İşlə-

yənlər isə 23 faiz təşkil edir. Neftdən gələn gəlir 17, sənayedə isə bu, 20 faizdir.

Heydər Əliyev: Demək, neft 17 faiz, əkinçilik 27 faiz, sənaye isə 20 faiz təşkil edir?

İsa Kələntəri: Bəli. İranda əhalinin ümumi sayının 40 faizini kənd əhalisi təşkil edir. İmam Xomeyni zamanından onların vəziyyəti yaxşılaşdı. Amma o zaman çox aşağı idi.

21 il bundan əvvəl 20 milyon ton kənd təsərrüfatı məhsulu istehsal olunurdu. İndi bu, 65 milyon tona çatıb. Hazırda həm imkanımız çoxdur, həm də əkinçilik yaxşıdır. Düzdür, indi quraqlıqdır, amma yer çoxdur. Problemlər də vardır.

12 il bundan əvvəl nazir olanda mənə dedilər ki, sən bir vəzifən vardır - sən gərək əkinçiləri çətinlikdən qurtarasan, gərək əkinçilik aşağı səviyyədən orta səviyyəyə çata. Şah dövrünün axır zamanında əkinçilər 33 faiz təşkil edirdi. Bu, Qərb ölkələrində 16 faiz idi. İndi bizdə bu, orta səviyyəni də keçibdir. Bu işə dövlət çox kömək edir.

Heydər Əliyev: Yəni dövlət himayədarlıq edir, maddi yardım göstərir.

İsa Kələntəri: Bəli, himayədarlıq etdilər və bununla da istehsal artdı. 1979-cu ildə ərzağın 45 faizini xaricdən gətirirdik. İndi biz bunu 15 faizə endirmişik.

Heydər Əliyev: Demək, 15 faiz yenə gətirirsiniz?

İsa Kələntəri: Əhalimizin sayı 34 milyon idisə, indi 67 milyon olubdur. Dövlət də əkinçilərə öz köməyini əsirgəmir və pulu subsidiya ilə veririk. Onlardan məhsulu dövlətin müəyyən etdiyi qiymətlə alırıq. Əkinçilərin həm özlərini, həm də məhsullarını sığortalamışıq.

Qədim zamanlardan İranda çox kiçik yerləri əkib-becərirdilər. Əkinçilik bir faiz dövlətin əlindədir, 99 faiz isə kəndlilərin əlindədir. Onlar pərakəndə məşğul olurdular. İndi mülkləri ilə birlikdə kooperativlərdə cəmləşiblər və özlərindən rəhbərlik seçmişik. Göstərilən kömək nəticəsində istehsalları artır.

Hazırda su problemimiz vardır. Bu işə çox sərmayələr qoymuşuq. Su bəndləri inşa olunur. Bu sahədə müəyyən işlər görülür, bunların nəticəsində irəliləyişlər olacaqdır. Amma indi çətinliklər vardır. Dövlət əkinçilərə kredit verir və digər işlər görür. İnqilabdan sonra biz sərmayəni tədqiqat işlərinə yönəltmişik. İndi bizim 210 tədqiqat işimiz vardır. Biz əkinçilərə subsidiya veririk. Amma bu o demək deyil ki, onlar öz məhsulları ilə dünya bazarında rəqabət apara bilərlər. Bu çətinidir. Amerikanın özündə əkinçilərə ildə 130-140 milyard dollar subsidiya verirlər. Onlarda suvarmanın xərci yoxdur, hamısı yağışın hesabıdır. Bizdə isə gərək quyudan su çıxarsan, kanaldan su aparasan, bunlara pul verəsən. Bu çətinidir.

Əlbəttə, bizdə enerjinin qiyməti sizdən çox ucuzdur. Burada bahadır. Buna baxmayaraq izafə xərclər Avropada, Amerikada, Asiya ölkələrində azdır. Ona görə də biz əkinçilərə himayə göstərməsəydik inkişaf edə bilməzdik. İndi biz xaricdən 1 milyard 800 milyon dollarlıq mal alırıq. Əvəzində 1 milyard 100 milyon dollarlıq məhsul ixrac edirik. Balans mənfə 700 milyon dollardır. Biz gərək bunu üçüncü beşillikdə müsbət 2 milyard edək. Ona görə də böyük layihələrin tətbiqinə başlanıbdır. Kəndlərdə kiçik layihələr də həyata keçirilir. Ümidvarıq ki, əlimizdən gələn köməyi sizə də edə bilərik. Eyni zamanda sizin köməyinizə də ehtiyac vardır. Çünki sizin də yaxşı işləriniz çoxdur.

Heydər Əliyev: Çox gözəl. Hər halda, biz 7-8 il bundan öncəki dövrə qədər başqa bir sistemdə - kolxoz, sovxoz sistemində idik. Doğrudur, o da öz rolunu oynadı. İndi siz subsidiya deyirsiniz. Məsələn, o vaxt dövlət meliorasiya işlərinə həddindən artıq vəsait buraxırdı. Meliorasiya şoran torpaqların təmizlənməsi, irriqasiya isə suvarma kanallarının yaranmasıdır. Amma meliorasiya həm suvarma, həm də şoran torpaqların təmizlənməsi, torpaqların yuyulmasıdır.

Buna həddindən çox pul buraxırdılar. Hətta Sovetlər İttifaqında bu işə baxan nazirlik var idi. Azərbaycanda da belə bir nazirlik var idi. Böyük kanallar, su hövzələri tikilirdi.

Hələ 70-ci illərdə mən burada işlədiyim zaman Azərbaycanda su hövzələri tikilməsəydi, indi bu işlər çox çətin olardı, camaat ac qalardı. Biz o vaxtlar Mingəçevir dəryaçasından neçə kanallar çəkdik. O kanalları İranla sərhəd olan pambıqçılıq rayonlarına su vermək üçün çəkib gətirdik. Bizdə su yoxdur, azdır, bizdə çay yoxdur - bir Araz çayıdır, bir də Kür çayıdır. Kürdən gələn suyu bir yerə - Mingəçevirə yığmışıq. Vaxtilə orada bir bənd, su elektrik stansiyası tikdik. Ondan sonra mən birini də Kürün üstündə başqa yerdə ondan yuxarıda tikdim. O da Şəmkir su elektrik stansiyasıdır. Suvarma işi üçün. Amma indi yenidən gəlmişəm və Kürün üstündə birini də tikirəm, o da Yenikənd adlanır. Biz Dünya Bankından 90 milyon dollar kredit aldım. Stansiyanı tikirik və bu ilin dekabrında, son ayında açacağıq. Bu, həm elektrik enerjisi üçündür, həm də suvarma üçündür. Belə şeylər etməsəydik çətin olardı.

Bir o deyil. Məsələn, Lənkəran tərəfdə böyük su hövzəsi tikdik. Şəki tərəfdə, Quba tərəfdə və başqa yerlərdə də tikdik. Birini də tikdim, Dağlıq Qarabağda qaldı, ermənilər istifadə edirlər - Tərtər çayının üstündə Sərsəng su hövzəsi idi. Orada da kiçik elektrik stansiyası yaratdıq.

Yəni o illər mənim yadımdadır. Mən kənd təsərrüfatı ilə çox məşğul olurdum. 70-80-ci illərdə sovet hökuməti bu işlərə çox pul buraxırdı və bu pulun hesabına bunları edirdi. Əgər bu olmasaydı məhsul istehsal edilə bilməzdi. Yəni o vaxtlar buraxılan pul alınan gəlirdən qat-qat artıq idi.

Məsələn, bizdə çörəyin bir kilosunun qiyməti 20 qəpik idi. Bir manatın 20 qəpiyi, beşdə bir hissəsi. Xatirimdədir, 70-ci illərin axırlarında məsələ qaldırmışdılar ki, axı biz çörəyi belə müftə satırıq, amma çörəyin istehsalına, buğdanın istehsalına

- filana nə qədər xərc qoyuruq. İki-üç dəfə məsələ qaldırıldı ki, heç olmasa bunun qiymətini 10-20 qəpik artırıq. Amma dedilər, yox, xalq buna dözməz.

Yaxud da ki, heyvandarlıq məhsulları, sən dediyin kimi, bu subsidiya məsələsi. O vaxtlar da sovet hökuməti bunu buraxırdı. Amma ayrı-ayrı adamlara subsidiya buraxmırdı. Bunu kolxozlara, sovxozlara verirdi. Orada da ümumi təsərrüfat olduğuna görə şübhəsiz ki, böyük hissəsindən istifadə edilirdi, amma yeyib-dağıdanlar da olurdu. Ona görə o vaxtlar biz bilirdik ki, məsələn, Amerikada fermerlərə buğda istehsal etmək üçün hökumət pul verir. Çünki fermer öz pulu ilə o buğdanı istehsal edib gəlir götürə bilmir. Belə olanda da ölkə buğdasız qalır. Demək, hökumət nə etməlidir? Subsidiya verməlidir, pul verməlidir.

İndi siz bu işi yaxşı təşkil etmisiniz. Amma bizim hələ buna o qədər böyük imkanımız yoxdur. Biz sadəcə, torpaqları paylayandan sonra bir çox vergilər var idi. Həmin vergiləri götürdük. Sonra kənd təsərrüfatı mövsümü zamanı, kənd təsərrüfatı olan yerlərə yanacağın ümumdövlət qiymətini azaltdıq. İndi mənə deyirlər ki, bütün bunlar kömək edibdir.

İrşad Əliyev (*Kənd təsərrüfatı naziri*): Bəli, cənab prezident, çox böyük köməyi olubdur. Əgər belə olmasaydı 30 min hektar qarğıdalı, 15-20 min hektar sahədə pambıq səpilməzdi. Hələ tərəvəz, bostan məhsullarını demirəm. Məhsulun yığımı da o qədər mütəşəkkil təşkil olunmazdı. Hədsiz dərəcədə köməyi olubdur.

Heydər Əliyev: Bizim iqlimimiz elə bir-birinə bənzəyir. Bizdə də yağış azdır, su mənbəyi azdır, çay azdır. Ona görə hər şey bir-birinə bənzəyir. Özümüz də bir-birimizə bənzəyirik, dilimiz də bir-birinə bənzərdir. Baxıram, elə gözümüz də, qaşımız da bir-birinə bənzərdir. Hamısı bir-birinə bənzərdir.

İsa Kələntəri: Cənab prezident, mən Mərənddənəm. Arazdan 60 kilometr aralıdır.

Heydər Əliyev: Bilirəm. Mən də naxçıvanlıyam. Mərəndlə Naxçıvanın arasında, sən dediyin kimi, 60 kilometr məsafə var. Mən Naxçıvanda yaşayan zaman Təbrizə gedəndə dayanıb Mərəndə baxdım, oranı gördüm.

İsa Kələntəri: Dünyanın hər yerində - Amerikada, Asiyada, İranda, Azərbaycanda əkinçilərin özlərinə nisbətə vəziyyəti eyni deyil. Ümumiyyətlə, bu cür hökumətlərdə heç vaxt istəməyiblər ki, ərzaq bahalansın. İranda deyirdilər ki, başqa sahələr kimi, ərzaq da sərbəst buraxılsın. Bu, ola bilməz. Bunu dövlət nəzarətdə saxlamalıdır.

Biz İranda əkinçiyə kömək etdiyimizə görə minnət qoymuruq. Əksinə, onlara minnətdar oluruq. Çünki onlar məhsul istehsal edərək qiyməti daha da ucuz edirlər və bu, şəhərdə yaşayanlar üçün də xeyirlidir. Kəndlilərə deyirik ki, məhsullarını baha satsalar, onda həmin məhsullar xaricdən daha ucuz qiymətə gətiriləcəkdir. Aydındır ki, xaricdə ucuzdur, çünki köhnə malları ucuz qiymətə satırlar. Məsələn, taxılın tonunu 80 dollara da ala bilərsən, 200 dollara da. Hər iki qiymətə olan taxıldan çörək bişirmək olar. Biz əkinçilərimizə minnətdarıq ki, qiymətləri ucuz edirlər, inflyasiyanın qarşısını alırlar. Ona görə də onlara subsidiya verilir. İndi istəyirlər ki, subsidiyanı ilbəl azaltsınlar, amma biz müqavimət göstəririk.

Heydər Əliyev: Mən hesab edirəm, düzgün siyasət aparırsınız. Ona görə də deyirsən ki, inqilabdan sonra kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üç dəfədən də çox artıbdır. Təcrübəniz də çox yaxşıdır. Mən yenə də deyirəm, bizim nümayəndələr dəfələrlə İranda olublar və gəlib mənə danışblar ki, çox yaxşı təcrübəniz vardır. Ona görə çalışmalıyıq ki, əməkdaşlıqda sizin təcrübənizdən istifadə edək. Şübhəsiz ki, indi dövlətimiz bir az pullanandan sonra daha da çox subsidiya verəcəyik.

Bayaq mən dedim, biz torpağı paylamışıq. Əvvəl deyirdik ki, torpağı paylamaq cətin məsələdir, belə şey olmaz. Üç-dörd il

burada mübahisə gedibdir. Məsələn, Rusiyada indiyə qədər torpağı paylamayıblar - icarəyə veriblər, filan ediblər, amma paylamayıblar. Biz torpağı payladıq. Elə bilirdik ki, torpaq paylanandan sonra kəndli hər şeyi özü edəcəkdir. Amma kəndlinin qarşısına o qədər problemlər çıxdı ki, demək, onlara kömək etmək lazımdır. Doğrudur, siz bunu 20 ildir görmüsünüz. Biz də indi görürük. Ona görə biz də bunları edəcəyik və yenə də deyirəm, sizin köməyiniz, təcrübəniz bizə çox lazımdır. Mən təşəkkür edirəm ki, siz Azərbaycanı ziyarət etmisiniz. Mən bizim kənd təsərrüfatı nazirinə tapşırıbmışam. Baş nazirə də demişdim. O mənə dedi ki, sizinlə görüşübdür. Baxaq görək, biz bu sahədə İran-Azərbaycan əməkdaşlığını nə cür inkişaf etdirə bilərik. Buna görə mən sizə təşəkkür edirəm.

İsa Kələntəri: Çox sağ olun. Bu barədə cənab Yaşar Əliyev Tehrana gələndə, ondan sonra İrşad müəllimlə biz danışmışıq. Amma bir neçə məsələlərin icra olunması üçün Sizin köməyinizə ehtiyac vardır. İstərdik ki, Sizin köməyinizlə bu işlər daha da qabağa getsin.

DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİ GÜNÜ MÜNASİBƏTİLƏ AZƏRBAYCAN XALQINA TƏBRİK

Əziz vətəndaşlar, bacılar və qardaşlar!

Sizi Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi günü münasibətilə ürəkdən təbrik edir və hər birinizə xoş arzularımı yetirirəm.

Azərbaycan xalqı yola salmaqda olduğumuz XX əsrdə iki dəfə dövlət müstəqilliyi qazanmışdır. Əsrin əvvəllərində əldə edilmiş müstəqillik nəticəsində 1918-ci ildə xalqımız Şərqi ilk demokratik dövləti hesab olunan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini yaratmışdır. Lakin o zaman mövcud olan xarici müdaxilə, daxili çəkişmələr, lazımi beynəlxalq təminatın olmaması üzündən bu dövlət cəmi iyirmi üç ay fəaliyyət göstərə bildi. Sonrakı dövrdə xalqımız dövlət müstəqilliyindən məhrum olsa da, öz iqtisadiyyatını, elmini, mədəniyyətini inkişaf etdirmiş, milli azadlıq, müstəqillik üçün zəruri olan ciddi əsaslar yaratmışdır.

Əsrin sonunda beynəlxalq aləmdə və Sovetlər İttifaqında yaranan əlverişli vəziyyət xalqımıza qəlbinin dərinliklərində hifz etdiyi müstəqillik arzularını yenidən reallaşdırmaq imkanı verdi. 1991-ci il oktyabrın 18-də respublika Ali Soveti Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiya aktı qəbul etdi. Həmin ilin 30 dekabrında keçirilən ümumxalq səsverməsi - referendum bu sənədə hüquqi təminat verdi və Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdi.

Səkkiz ildir ki, xalqımız müstəqil yaşayır. Bu müddətdə müstəqilliyimizi bütün dünya tanımış, ölkəmiz dövlətlərarası bərabərhüquqlu əlaqələrə qoşulmuş, beynəlxalq və bölgə

təşkilatlarına üzv qəbul edilmişdir. Bu illərdə müxtəlif daxili və xarici qüvvələrin müstəqilliyimizə qarşı ciddi təxribatlar törətməsinə və maneələr yaratmasına baxmayaraq dövlət müstəqilliyimiz qətiyyətlə qorunmuş və onun yaşaması üçün vacib olan bütün zəruri tədbirlər görülmüşdür. Mən qətiyyətlə bildirirəm ki, əldə olunan uğurlar bundan sonra da inkişaf etdiriləcək və Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini heç kim, heç zaman xalqımızın əlindən ala bilməyəcəkdir.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qarşısında duran ən mühüm vəzifə Ermənistan-Azərbaycan münasıqəsinin və Dağlıq Qarabağ probleminin həll edilməsi, işğal olunmuş torpaqlarımızın azad olunması, ərazi bütövlüyümüzün bərpası, didərgin düşmüş vətəndaşlarımızın öz yurdlarına qaytarılması, respublikamızın iqtisadi tərəqqisinə nail olunması, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, iqtisadi islahatların və demokratik proseslərin daha da dərinləşdirilməsidir. Bu sahədə biz əlimizdən gələn hər şeyi edirik və bundan sonra da edəcəyik.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi xalqımızın tarixi nailiyyətidir və hər birimizin borcu onu qorumaq, yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünyanın qabaqcıl dövlətləri səviyyəsinə qaldırmaqdan ibarətdir.

Bütün Azərbaycan xalqına səadət, əmin-amanlıq arzulayır, müstəqilliyimizin əbədiliyi uğrunda apardığımız müqəddəs mübarizədə vətəndaşlarımızı dönməz iradə və qətiyyət nümayiş etdirməyə çağırıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 17 oktyabr 1999-cu il

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
SÜLEYMAN DƏMİRƏLİN BİNƏ HAVA
LİMANINDA QARŞILANMA
MƏRASİMİNDƏ NİTQ**

18 oktyabr 1999-cu il

Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, Azərbaycan xalqının böyük dostu, bizim əziz qardaşımız zati-aliləri Süleyman Dəmirəl mənim dəvətimlə bu gün Azərbaycana qısamüddətli işgüzar səfərə gəlmişdir. Bu səfər münasibətilə, onun yenidən Azərbaycana qayğı, diqqət göstərüb mənim dəvətimi qəbul etdiyinə görə və indi Azərbaycanda olduğuna görə ona Azərbaycan xalqı adından təşəkkür edirəm, minnətdarlığımı bildirirəm. Azərbaycana xoş gəlmisən, səfa gətirmisən!

Əziz və hörmətli prezident Süleyman Dəmirəllə bərabər, Azərbaycana Türkiyə Cümhuriyyətinin Silahlı Qüvvələri Baş Qərargahının rəisi hörmətli Hüseyn Kıvrıkoğlu da gəlir. Mən silahlı qüvvələr baş qərargahının rəisini ürəkdən salamlayıram, «Azərbaycana xoş gəlmisiniz!» deyirəm.

Türkiyə Cümhuriyyəti Baş nazirinin müavini, enerji naziri hörmətli Cümhur Ərsümər də Azərbaycana gəlir və onunla bərabər, Azərbaycana Türkiyənin böyük nümayəndə heyəti gəlir. Onların hamısını ürəkdən salamlayıram. Qardaş Türkiyədən Azərbaycana əziz dostumuz, prezident Süleyman Dəmirəllə bərabər gələn dostlarımızın hamısına «Xoş gəlmisiniz!» deyirəm.

Əziz dostlar!

Bu gün Azərbaycanın bayram günüdür. Bu gün Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini əldə etməsinin, yəni dövlət müstəqil-

liyini bərpa etməsinin 8-ci ildönümüdür. Bu bayram münasibətilə sizi, bütün Azərbaycan xalqını, bütün Azərbaycan vətəndaşlarını ürəkdən təbrik edirəm və Azərbaycanda əbədi müstəqillik uğrunda irəli getmək arzulayıram.

Əziz dostumuz, qardaşımız prezident Süleyman Dəmirəlin Azərbaycana məhz bu gün - Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi günü gəlməsi bir daha onu sübut edir ki, Azərbaycan xalqının milli azadlığı, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi bizim xalqımız üçün nə qədər əzizdirsə, o qədər də Türkiyə üçün əzizdir, türk xalqı üçün əzizdir və bizim qardaşımız Süleyman Dəmirəl üçün əzizdir.

Türkiyə ilə Azərbaycan arasında, bizim xalqlarımız arasında dərin köklərə malik olan, min illik tarixə malik olan dostluq, qardaşlıq əlaqələri vardır. Biz bir kökdənlik, biz bir dildə danışırıq, biz bir millətin şaxələriyik və bizim bu dostluğumuz dərinliklidir. Bu dostluğumuz həmişə olubdur. Ancaq Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra Türkiyə Cümhuriyyəti ilə Azərbaycan Respublikası arasında, Türkiyə xalqı ilə Azərbaycan xalqı arasında dostluq və qardaşlıq əlaqələri tamamilə başqa sifət almış, başqa səviyyəyə çatmışdır. İndi isə bu dostluq, bu qardaşlıq sarsılmazdır, əbədidir.

Türkiyə-Azərbaycan dostluğu, qardaşlığı həm siyasi, həm iqtisadi, həm mədəni, həm insani əlaqələr və həyatın bütün digər sahələrində son illər inkişaf edib və yüksəlibdir. Bunu biz özümüz üçün, müstəqil Azərbaycan üçün böyük nailiyyət hesab edirik və bu dostluğa, bu qardaşlığa görə türk xalqına, Türkiyə Cümhuriyyətinə, böyük Mustafa Kamal Atatürk cümhuriyyətinə və onun prezidenti, Türkiyə xalqının lideri Süleyman Dəmirələ təşəkkürümüzü, minnətdarlığımızı bildiririk.

Türkiyənin prezidenti, bizim əziz dostumuz Süleyman Dəmirəl bu gün Azərbaycana səfərini Bakı hava limanında tikilmiş aerovağzal kompleksinin açılışı ilə başlayır. Sizə

məlumdur ki, bu hava limanının aerovağzal kompleksi Türkiyə ilə Azərbaycan arasında olan iqtisadi əlaqələrin nəticəsində qısa bir müddətdə yaranmışdır. Eyni zamanda onu da bilirsiniz ki, bu binanın, hava limanının aerovağzal kompleksinin tarixi də böyükdür.

1981-ci ildə mən Azərbaycana rəhbərlik etdiyim zaman Azərbaycana, Bakı şəhərinə, bizim doğma respublikamıza bir gözəl hava limanı və onun gözəl aerovağzal kompleksini yaratmaq haqqında qərar qəbul etdim. O qərarın əsasında həmin bu aerovağzal kompleksinin layihəsi hazırlandı və sonra onun inşası başlandı. Doğrudur, o vaxt biz Sovetlər İttifaqının tərkibində idik və belə bir böyük binanı yaratmaq, tikmək üçün mütləq Moskvadan, sovet hökumətindən vəsait almalı idik. Özümüzün buna vəsaitimiz yox idi, bütün vəsaitlər hamısı orada toplanırdı. Böyük çətinliklər vasitəsilə bu vəsaiti aldığ, bu tikintiyə başladığ və tikinti uğurla gedirdi. Ancaq təəssüflər olsun ki, 1988-1989-cu illərdə bu tikinti tamamilə dayandı və Azərbaycan xalqı gözlədiyi bu aerovağzal kompleksini ala bilmədi.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra, biz dövlət müstəqilliyimizi möhkəmləndirəndən sonra, bəzi iqtisadi məsələlərimizi həll edəndən sonra bu binanın tikintisini davam etdirmək və onu başa çatdırmaq haqqında qərar qəbul etdik. Qəbul etdiyimiz qərar ondan ibarət oldu ki, bunu biz Türkiyə Cümhuriyyətinin şirkətləri ilə birgə, müştərək etməliyik. Danışqlar aparıldı, vəsait tapıldı, kreditlər alındı, o cümlədən Böyük Britaniya banklarından kreditlər alındı, Türkiyənin «Eksimbank» bankından kreditlər alındı, Türkiyənin «Burc-Enka» şirkəti ilə, Böyük Britaniyanın şirkətləri ilə əlaqələr yarandı və bunların hamısının nəticəsində bu aerovağzal kompleksinin tikintisinə başlandı.

1981-ci ildən 1989-cu ilə qədər burada demək olar ki, elə bir iş görülməmişdi. Amma bu gün böyük məmnuniyyətlə de-

yə bilərəm ki, qısa bir zamanda, iki ildən də az bir müddətdə bu aerovağzal kompleksi tikildi və indi istifadəyə verilir. Bu, gözəl bir memarlıq əsəridir. Bu, Azərbaycan xalqı üçün gözəl milli sərvətdir və bu beynəlxalq aerovağzal kompleksi Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini bir daha təsdiq edir.

Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrinin böyük bir hissəsini iqtisadi əlaqələr, iqtisadi əməkdaşlıq, ortaq, müştərək işlər görmək təşkil edir. Bu gün məmnuniyyətlə deyə bilərəm ki, Türkiyənin iş adamları Azərbaycanda çox sahələrdə çox dəyərli işlər görürlər. Onların içərisində «Borc-Enka» şirkətinin burada yaratdığı əsərlərdən ən gözəli, ən yaxşısı Azərbaycanın, Bakının hava limanında olan aerovağzal kompleksidir.

Məlumdur ki, bütün məsələlərin həll olunmasında hər bir ölkənin hökumətinin, dövlətinin dəstəyi lazımdır. Mən bildirmək istəyirəm ki, bizim bu böyük işimizi görmək üçün Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, əziz dostumuz Süleyman Dəmirəl bunu dəstəklədi, şirkətləri bu işə başlamaq üçün həvəsləndirdi, öz dəstəyini bildirdi. Ona görə də o, bu gün həmin bu böyük kompleksin müəlliflərindən biridir.

Mən bu gün Türkiyə Cümhuriyyətinin burada çalışan şirkətlərinə, xüsusən «Borc-Enka» şirkətinə, onların rəhbərlərinə gördükləri işlərə görə təşəkkür edirəm. Beynəlxalq banklara - Türkiyənin «Eksimbank»-ına, Böyük Britaniyanın şirkətlərinə və banklarına bizə yardım göstərdiklərinə görə təşəkkür edirəm. Ancaq ən böyük təşəkkürümüz, ən böyük minnətdarlığımız Türkiyə Cümhuriyyətinədir, onun dövlətinədir və onun dövlətinin başçısı, prezidenti, əziz dostumuz Süleyman Dəmirəldir.

Mən çox sevinirəm, çox məmnunam, əziz bacılar, qardaşlar, görürəm, siz də nə qədər sevinirsiniz ki, bizim dostumuz, qardaşımız hörmətli Süleyman Dəmirəl bu gün Azərbaycandadır, Azərbaycan torpağındadır, Bakıdadır və burada birlikdə böyük bir bayram mərasimi keçiririk.

Əziz dostum, qardaşım!

Mən bir daha Sizin Azərbaycana gəlməyiniz münasibətilə təşəkkür edirəm. Sizə sevgi və məhəbbət hissi nə buraya toplaşmış insanların qarşısında söz demək üçün razılıq verdiyinizə görə təşəkkür edirəm. Çox sağ olun.

Yaşasın Türkiyə Cümhuriyyəti!

Yaşasın böyük türk xalqı!

Yaşasın Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, Azərbaycan xalqının böyük dostu, Türkiyənin lideri, bütün türk aləminin lideri, böyük insan Süleyman Dəmirəl!

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTLƏRİ ARASINDA DANIŞIQLAR ZAMANI ÇIXIŞ

Prezident sarayı

18 oktyabr 1999-cu il

Zati-aliləri Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, Azərbaycan xalqının böyük dostu, əziz qardaşım Süleyman Dəmirəl!

Mən sizi Azərbaycan torpağında səmimi-qəlbdən salamlayıram. Mənim dəvətimi qəbul edib, vaxt sərf edərək qısa bir zaman içərisində işgüzar səfərə gəlməyinizə görə təşəkkür edirəm.

Mən sizinlə bərabər silahdaşlarınızın da Azərbaycana gəlməsindən çox məmnunam. Türkiyə Silahlı Qüvvələri Baş Qərargahının rəisi hörmətli Hüseyn Kıvkoğlunu, Baş nazirin müavini, enerji naziri hörmətli Cümhur Ərsüməri salamlayıram və sizin bütün heyətin hamısına «xoş gəlmisiniz!» deyirəm.

Sizin Azərbaycana hər gəlişiniz xalqımız, millətimiz, vətəndaşlarımız üçün bir sevinçdir, mənim üçün xüsusi sevinçdir. Sizin bugünkü səfərinizin ən böyük qiyməti ondan ibarətdir ki, bu gün Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini elan etməsi, dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi gündündən 8 il keçir, bu böyük tarixi hadisənin 8-ci ildönümüdür. Bu gün Azərbaycanda bayram günüdür. Bu gün sizin aramızda, bizimlə bərabər olmağınız Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinə, azadlığına nə qədər bağlı olduğunuzu bir daha nümayiş etdirir.

Biz bu gün sizinlə bir çox məsələni müzakirə etdik. Bu müzakirə bir daha onu göstərir ki, Türkiyə-Azərbaycan dostluğu, əməkdaşlığı günü-gündən inkişaf edir. Bizim üçün, müstəqil Azərbaycan, Azərbaycan dövləti üçün Türkiyə Cümhuriyyəti, hökuməti, dövləti ilə əlaqələrimiz bütün sahələrdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Allaha şükürlər olsun ki, - mən bunu məmnuniyyətlə qeyd edirəm, - Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra bu əlaqələr tədricən inkişaf edibdir, son illərdə xüsusi inkişaf edibdir və inkişaf etməkdədir.

Biz bu gün sizinlə bu barədə ətraflı danışdıq və qarşıda duran məsələlərin həll olunması üçün öz fikirlərimizi bildirdik. Bizim fikirlərimiz eynidir. Azərbaycanın daxili və xarici siyasətini sizin dəstəkləməyiniz, Azərbaycanın Ermənistan təcavüzündən xilas edilməsi və bu münaqişənin sülh yolu ilə həll olunması üçün verdiyiniz dəstək, göstərdiyiniz dəyərli fəaliyyətləriniz, demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğu prosesində ölkəmizin gördüyü işlərdə sizin təcrübəniz, məsləhətləriniz, dəstəyiniz bizim üçün həmişə çox böyük dayaq olubdur. Biz bunu həmişə yüksək qiymətləndirmişik və qiymətləndiririk.

Güman edirəm ki, sizin bu səfəriniz zamanı da danışqlarımız, apardığımız müzakirələr ölkələrimiz arasındakı əlaqələri daha da inkişaf etdirəcək, yüksəldəcəkdir və dostluğumuzu, qardaşlığımızı daha da möhkəmləndirəcəkdir. Onlar onsuz da polad kimi möhkəmdir. Ancaq polad da gərək daim polad olsun.

Biz bir çox məsələlərə toxunduq, o cümlədən Bakı-Ceyhan boru xəttinin tikilməsi məsələsinə çox geniş yer verdik, onu müzakirə etdik. Bilirsiniz ki, 1994-cü ilin sentyabr ayında Azərbaycan ilk böyük neft müqaviləsini imzalayarkən bu müqavilənin şərtlərindən biri böyük neft kəməri - Bakı-Ceyhan neft kəmərinin tikilməsi idi.

Bilirsiniz ki, ötən beş ildə bu sahədə çox işlər görülüb. Hörmətli prezident, bu günlərdə sizin göndərdiyiniz yüksək səviyyəli nümayəndə heyəti ilə bərabər biz «Əsrin müqaviləsi»nin 5-ci ildönümünü bayram etdik. Biz bir daha bəyan etdik ki, bu barədə prinsiplərimiz, baxışlarımız dəyişilməzdir. Yəni Xəzər dənizinin böyük neft və qaz imkanları haqqında hər ay yeni məlumatlar gəlir. Xəzər dənizindəki yataqlardan hasil edilən bu neftin böyük bir hissəsi gərək mütləq böyük neft kəməri ilə getsin. Bu böyük neft kəməri isə Bakı - Ceyhan neft kəməridir.

Keçən ilin oktyabr ayında, Türkiyə Cümhuriyyətinin 75-ci ildönümündə biz böyük bir bəyannamə imzaladıq. Mən bəyan edirəm ki, biz bu bəyannaməyə bu gün də sadıq. Türkiyə hökumətinin nümayəndələri ilə Azərbaycan hökumətinin nümayəndələri arasında aparılan işlər artıq onu göstərir ki, biz bu məsələnin tam başa çatmasına gəlib çıxmışıq. Mən hesab edirəm ki, buna çox az qalıbdır. Biz bu barədə danışıbmışıq, siz də öz fikrinizi bildirəcəksiniz.

İqtisadi əlaqələrimiz genişdir. Türkiyənin iş adamları burada çalışırlar, çoxlu mənfəət verirlər. Bunların ən böyük bir nümunəsi bu gün sizinlə bərabər açdığımız Bakı hava limanındakı beynəlxalq standartlara cavab verən aerovağzal kompleksidir. Yaxud, keçən dəfə siz tarixi İpək yolunun bərpası ilə əlaqədar Bakıda keçirilən beynəlxalq konfransa gələrkən böyük bir otel kompleksini açdıq. O da yenə Türkiyə ilə Azərbaycan arasında iqtisadi əlaqələrin nümunəsidir. Ancaq təkcə bunlar deyildir. Görülmüş belə işlər çoxdur və daha da çox olacaqdır.

Hesab edirəm ki, Türkiyənin iş adamları ilə Azərbaycanın iş adamları arasında işlər getdikcə daha da yaxşı olacaqdır. Bilirsiniz ki, biz iqtisadi islahatları, özəlləşdirmə proqramını həyata keçiririk. Bilirsiniz ki, biz bazar iqtisadiyyatını inkişaf etdiririk. Ona görə də ölkələrimizin iqtisadiyyatları bir-birinə

uyğunlaşır və şübhəsiz ki, bu da əməkdaşlıq etməyə daha da böyük imkanlar yaradır.

Mən sizi bir daha salamlayıram. Sizə bir daha «Xoş gəlmisiniz!» deyirəm.

Süleyman Dəmirəl: Hörmətli cümhur başkanı, çox təşəkkür edirəm.

Hər zaman olduğu kimi, bu gün də qardaş, dost ölkənin gözəl torpağına ayaq basdığımız andan etibarən bizə göstərilən sevgi, qonaqpərvərlik və bu böyük qardaşlıq hissləri bizim hamımızı çox xoşbəxt etmişdir. Türkiyədəki 65 milyonluq qardaşlarınız bizə Azərbaycanda göstərilən isti münasibətdən çox məmnun qalacaqlar. Çünki bu, onların özlərinə göstərilən münasibətdir.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin, milli azadlığının Anadolu türkcəsi ilə desək, bağımsızlığının bayram edildiyi, gündə Sizinlə birgə olmaq bizim üçün çox xoşdur. Ötən 8 il ərzində Sizin rəhbərliyinizlə Azərbaycanda nə qədər çox böyük dəyişikliklər olduğunu ən yaxşı müşahidə edənlərdən biri də mənəm. Çünki mən 8 ildən bəri Azərbaycana tez-tez gəlib-gedirəm. Mən burada hər şeyin nə qədər gözəl dəyişdiyini, çox yaxşı olduğunu görürəm.

Mən hər zaman olduğu kimi, bugünkü görüşümüzün də Azərbaycan-Türkiyə dostluğuna böyük təsir edəcəyinə, ölkələrimizin əlaqələrinin inkişafına yeni təkan verəcəyinə əminəm.

Biz istəyirik ki, Azərbaycanın məruz qaldığı böyük haqsızlıq aradan qaldırılsın, daimi sülh əldə edilsin. Qafqazda hər şey yaxşı olsun. Daimi sülh hamımız, bölgədəki hər kəs üçün fəvqəladə dərəcədə önəmlidir, amma Azərbaycan xalqı üçün daha çox vacibdir. Biz ötən bu 8 ildə Azərbaycanın hansı çətinliklərdən keçdiyini bilirik. Azərbaycanda müstəqillik əldə edildikdən sonra böyük uğurlar qazanılmışdır.

Türkiyə həmişə Azərbaycanın yanındadır, Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk ölkədir, onun daim inkişaf etməsi üçün əlindən gələn hər bir yardımı göstərmişdir və göstərməkdə də davam edəcəkdir. Əminəm ki, qarşımızdakı onillikdə Azərbaycan iqtisadi və sosial inkişaf sahəsində çox yüksək sürətlə irəliləyəcəkdir. Bölgədəki digər ölkələrlə bərabər, Azərbaycanla əlaqələrimiz daha sürətlə irəli gedəcəkdir.

Azərbaycanın təbii sərvətlərinin üzə çıxarılaraq ölkəni əhalinin rifah halının yüksəldilməsinə kömək göstərməsində Bakı-Ceyhan boru xəttinin çox böyük rolu olacaqdır. Azərbaycan neftinin və qazının Türkiyə vasitəsilə dünya bazarlarına çıxarılması ən düzgün yoldur. Bu sahədə apardığımız danışıqlar müvəffəqiyyətlə nəticələnmişdir. Biz bu gün də bu barədə söhbət apardıq, Bakı-Ceyhan boru xəttinin yaxın vaxtlarda tikintisinə başlanmasından üçün görülən hazırlıq işlərini təsdiq etdik. Biz ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarından İstanbul zirvə görüşü zamanı Bakı-Ceyhan boru xəttinin tikilməsi haqqında digər tərəflərin iştirakı ilə son sənədin imzalanacağı barədə razılığa gəldik. Bu, sevindirici bir haldır.

Beləliklə, uzun illərdən bəri üzərində işlədiyimiz bir layihə, azərbaycanca desək, neft kəməri layihəsi meydana çıxacaqdır. Doğrudan da bu, bir kəmərdir. Yəni bu kəmərlər insanlarımızı, ölkələrimizi bir-birinə daha möhkəm yaxınlaşdıracaq, bağlayacaqdır.

Türkiyəli iş adamlarının Azərbaycan ilə bağlılığı gündəngünə artmaqdadır. Əminəm ki, ölkələrimizin iş adamlarının əlaqələri bundan sonra daha da möhkəmlənəcəkdir.

Möhtərəm prezident, məhz Sizin rəhbərliyiniz altında Azərbaycan bir dünya dövlətinə çevrilmişdir. Biz həmişə Sizin yanınızda olmuşuq və yenə də Sizin yanınızdayıq. Çox təşəkkür edirik.

Heydər Əliyev: Mən hesab edirəm ki, ayrı-ayrı danışıqlarda Azərbaycanın Baş naziri ilə Türkiyə Baş nazirinin müavini, Türkiyə Silahlı Qüvvələri Baş Qərargahının rəisi ilə Azərbaycanın müdafiə naziri görüşdülər, biz sizinlə təkbətək danışdıq, sonra birlikdə görüşürük - məsələlərin hamısını müzakirə etdik. Burada həll oluna bilməyən heç bir məsələ yoxdur. Ona görə də mən hesab edirəm ki, sizin bu ziyarətiniz çox uğurludur, xeyirlidir və Türkiyə-Azərbaycan dostluğunun, əməkdaşlığının daha da inkişaf etməsi üçün yeni bir mərhələdir. Bunlara görə sizə təşəkkür edirəm.

Süleyman Dəmirəl: Hörmətli prezident, mən Sizi Türkiyəyə dəvət edirəm. Bilirsiniz ki, Sizdən və bizdən asılı olmayan bir sıra uyğunsuzluqlar baş verdi. Zəlzələ nəticəsində Türkiyə böyük acılara qər q oldu. Zəlzələnin nəticələrini aradan qaldırmaq üçün bizə göstərdiyiniz yardıma görə mətbuat nümayəndələri qarşısında Sizə bir daha təşəkkür etmək istəyirəm.

Türkiyənin çox önəmli mükafatlarından biri «Beynəlxalq Atatürk sülh mükafatı»dır. Bu bölgədə, Qafqazda sülhün bərqərar olunması sahəsində gördüyünüz işlərə görə Türkiyədə bu mükafatı Sizə vermək qərara alınmışdır. Bu mükafat Sizə Türkiyədə təqdim edilməlidir. Yəni mükafatımız məndədir. Nə zaman vaxtınız olsa, bu mükafatı Türkiyədə Sizə təqdim etmək istəyirəm. Ən qısa zamanda Sizi Türkiyədə təkrar görmək, qucaqlamaq və mükafatınızı təqdim etmək istəyirəm.

Heydər Əliyev: Sağ olun.

Hörmətli prezident, bilirsiniz ki, mən Sizi Azərbaycana geniş bir səfərə dəvət etmişdim. Siz də buna razılıq vermişdiniz. Bu səfər sentyabr ayında olmalı idi. Biz buna çox hazırlaşırıdık. Ancaq Türkiyədə baş vermiş zəlzələ bu səfərin həyata keçirilməsinə imkan vermədi. Çünki, məlumdur, mən bunu bir neçə dəfə demişəm ki, Türkiyənin prezidenti kimi,

siz bu zəlzələ ilə, böyük itkilərlə əlaqədar xarici ölkələrə bütün səfərlərinizi dayandırdınız və ancaq daxili məsələlərlə, xüsusən zəlzələnin vurduğu zərərləri aradan qaldırmaqla məşğul oldunuz. Sizin kimi biz də bu zəlzələdən o günlərdə də, bu günlər də dərd və kədər içindəyik. Sizə bu barədə bir daha «keçmiş olsun» deyirəm, həlak olanların hamısının ailələrinə və bütün ölkənizə, dövlətinizə başsağlığı verirəm.

Buna görə də siz o zaman Azərbaycana səfər etmədiniz. Amma mən məmnunam ki, siz bu qısa, bir günlük səfərinizə imkan tapdınız.

Bilirəm ki, zəlzələdən sonra siz heç bir yerə getmirsiniz. Amma imkan tapıb buraya gəlmisiniz. Bu, çox sevindirici haldır. Eyni zamanda, bizim əvvəlki danışığımız öz gücündə qalır. Yəni mən sizi Azərbaycana böyük bir səfərə dəvət etmişəm ki, təkcə Bakını yox, başqa bölgələrimizi də görəsınız, bir çox məsələləri müzakirə edək. Mən bu dəvətimi bir də təkrar edirəm. Ümidvaram ki, siz bunu qəbul edəcəksiniz və uyğun bir zamanda biz bunu birlikdə həyata keçirəcəyik.

Böyük Atatürkün adını daşıyan mükafatın mənə verilməsi mənim üçün böyük iftixar hissi doğurur, mənim üçün böyük şərəfdir. Doğrusu, mən bundan çox məmnun oldum, hətta çox hissiyyatlandım. Bilirsiniz ki, sizdə bu mükafatı adətən, aprel ayında verirlər. Siz məni oraya gəlməyə dəvət etmişdiniz. Ancaq məlumdur ki, həmin vaxt mən Amerikada xəstəxanada idim, sizin diqqətiniz, qayğınızla orada müalicə keçirdim. Güman edirəm ki, indi, uyğun bir vaxtda Türkiyəyə, Ankaraya mütləq gələcəyəm. Yəqin ki, onda bu məsələni də başa çatdırmaq olar. Təşəkkür edirəm.

Süleyman Dəmirəl: Türkiyədə görüşənədək.

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
SÜLEYMAN DƏMİRƏLƏ «İSTİQLAL»
ORDENİNİN TƏQDİM EDİLMƏSİ
MƏRASİMİNDƏ NİTQ**

Prezident sarayı

18 oktyabr 1999-cu il

Zati-aliləri Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, Azərbaycan xalqının böyük dostu, əziz qardaşım Süleyman Dəmirəl!

Türkiyə Cümhuriyyəti Silahlı Qüvvələri Baş Qərargahının rəisi hörmətli Hüseyn Kıvrıkoğlu!

Türkiyə Cümhuriyyəti Baş nazirinin müavini, enerji naziri hörmətli Cümhur Ərsümər!

Türkiyədən gəlmiş bütün qonaqlar!

Mən sizi Azərbaycanda səmimi-qəlbdən salamlayır, Azərbaycan xalqı adından sizə «Xoş gəlmisiniz!» deyirəm. Bütün Azərbaycan xalqının sizə olan sevgi və məhəbbətini çatdırıram.

Bu gün Azərbaycan xalqının böyük bayramıdır. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini elan etməsindən, dövlət müstəqilliyinin bərpa olunmasından səkkiz il keçib, səkkizinci ildönümüdür. Bu bayram günü mən bütün Azərbaycan xalqını, Azərbaycanın vətəndaşlarını ürəkdən təbrik edir, Azərbaycan xalqına, Azərbaycan dövlətinə, Azərbaycan millətinə müstəqillik yollarında yeni-yeni uğurlar arzulayıram.

Əziz dostumuz, hörmətli prezident Süleyman Dəmirəl!

Mənim dəvətimlə Sizin qısamüddətli işgüzar səfəriniz və bu gün, oktyabr ayının 18-də - Azərbaycanın müstəqillik günü

bayramında olmağınız Sizin və Türkiyə Cümhuriyyətinin, türk xalqının Azərbaycan xalqına, Azərbaycana, onun müstəqilliyinə böyük hörmətinin və ehtiramının rəmzidir. Sizin bu gün Azərbaycana gəlməyiniz bizim bayramımızı ikiqat bayram etdi. Biz böyük bayram keçiririk, Siz bu bayram günü bizimləsiniz, bizimlə bərabərsiniz. Bunun da çox böyük məntiqi var. Çünki Azərbaycan xalqı dövlət müstəqilliyi yolunda nə qədər çalışmışsa, dövlət müstəqilliyi əldə etmişsə, o qədər də türk xalqı bizə dayaq olmuş, xüsusən o qədər də bizim əziz dostumuz prezident Süleyman Dəmirəl dəyərli fəaliyyət göstərmişdir.

Əziz dostumuz, Sizinlə görüş hər dəfə Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrinin, şübhəsiz ki, gözdən keçirilməsini tələb edir. Türkiyədə və ya Azərbaycanda, yaxud da başqa ölkələrdə, beynəlxalq təşkilatlarda hər dəfə Sizinlə görüşərkən mən həmişə Türkiyə ilə Azərbaycan arasında olan əlaqələrin keçmişini, tarixini, bu gününü xatırlayıram. Həqiqət bundan ibarətdir ki, xalqlarımız yüz illərlə, min illərlə bir olublar, bərabər olublar. Bizim xalqlarımız bir kökə malikdir, bir dinə malikdir, xalqlarımız bir mədəniyyətə malikdir. Xalqlarımız əsrlər boyu çətin, amma qəhrəman yol keçiblər. Ona görə də Azərbaycanda hər bir azərbaycanlı Türkiyəni sevir və Türkiyədə də hər bir türk vətəndaşı, hər bir türk Azərbaycanı sevir. Yəni bu sevgi-məhəbbət, qədim zamanlardan indiyə qədər ayrı-ayrı insanlar arasında, əcdadlarımız arasında olan sevgi-məhəbbət davam edib və nəhayət, bizi bu xoşbəxt, gözəl günlərə gətirib çıxarıbdır.

Azərbaycan xalqı 1918-ci ildə müstəqilliyini elan etdi, xalq cümhuriyyətini yaratdı. Ancaq bu cümhuriyyət o dövrün şəraitinə görə 23 ay yaşadı. Sonra isə Azərbaycan sovet hakimiyyətinin əlinin altına keçdi. Biz 70 il sovet hakimiyyəti şəraitində, kommunist ideologiyası ilə yaşadıq. Bizim üçün ən yaxın, qardaş olan Türkiyədən 70 il təcrid edildik. Amma

qəlbimiz həmişə bir yerdə olub və həmişə ümid etmişik ki, biz nə vaxtsa yenə də birləşəcək, yenə də görüşəcəyik. Bu günlər gəldi çatdı. Hesab edirəm ki, bu günlər əbədiyyətə qədər olacaqdır.

Türkiyə Cümhuriyyətinin Azərbaycana, Azərbaycan xalqına marağı, qayğısı həmişə olmuşdur. Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi böyük Mustafa Kamal Atatürk türk xalqları haqqında düşünərkən, öz fikirlərini həyata keçirməyə çalışarkən Azərbaycana xüsusi diqqət yetirirdi. Onun Azərbaycan haqqındakı fikirləri, dediyi sözlər hamımızın qəlbindədir və biz bunları bir vəsiyyət kimi böyük minnətdarlıqla qəbul edirik.

Azərbaycan hələ sovet hakimiyyəti dövründə Türkiyəyə çox maraq göstərirdi. Türkiyə də Azərbaycana çox maraq göstərirdi. Ancaq bizim dostumuz Süleyman Dəmirəl həmişə Azərbaycana xüsusi qayğı ilə, xüsusi maraqla yanaşıbdır. Biz 20-ci ildə bir-birimizdən ayrıldıqdan sonra Türkiyədən heç bir dövlət adamı Azərbaycanı ziyarət etməmişdi. Amma 1967-ci ildə, hələ sovet hökumətinin, sovet imperiyasının güclü vaxtında hörmətli dostumuz Süleyman Dəmirəl Türkiyənin Baş naziri seçildəndən sonra Sovetlər İttifaqına ziyarəti zamanı mütləq Azərbaycanı görmək, mütləq Azərbaycana gəlmək istəmişdir. Bu istəyinə, arzusuna da nail olmuş və ilk dəfə 1967-ci ildə Azərbaycanı ziyarət edərkən Azərbaycan xalqının ona və onun simasında Türkiyəyə nə qədər böyük məhəbbəti olduğunu hiss etmişdir. Biz isə dostumuz Süleyman Dəmirəlin Azərbaycana nə qədər böyük marağı, diqqəti və qayğısı olduğunu hiss etmişdik. Bu, Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrinin parlaq səhifəsidir. Yəni, biz hələ müstəqilliyimizə çatmaqdan 24 il əvvəl fürsət tapıb Azərbaycana gəlmək, Azərbaycanı görmək onu göstərir ki, hörmətli Süleyman Dəmirəl öz daxili problemləri ilə bərabər, daim türk dövlətləri ilə, xüsusən Azərbaycanla da çox maraqlanmışdır.

Sovetlər İttifaqı dağılmağa başlayanda Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etmək üçün daha da canlı hərəkətlər etməkdə idi. Ancaq təəssüflər olsun ki, o zaman Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü başladı. Ermənistan Dağlıq Qarabağı ələ keçirmək üçün Azərbaycana təcavüz etdi. Bizim mənsub olduğumuz sovet hökuməti ədalətsizlik etdi, məsələnin ədalətli həllini təmin etmədi, Ermənistanı dəstəklədi və Azərbaycan ağır günlərə düşdü.

O vaxtlar, o günlərdə, sovet hakimiyyəti zamanında da Türkiyə xalqı, bizim türk qardaşlarımız, dostlarımız oradan öz səslərini qaldırıb, Azərbaycana müdafiə etmək üçün öz sözlərini dedilər. Xatirimdədir, o vaxtkı qəzetlərdə nə qədər coşğun fikirlər yazılırdı. Yəni biz müstəqilliyimizə yaxınlaşdığımız zaman Türkiyə bunu hiss etdi və bizə öz yardım əlini uzatdı.

Azərbaycana qarşı Ermənistanın təcavüzü başlayandan Türkiyə Azərbaycanla bir olubdur, Azərbaycana dəstək verib, Azərbaycanın haqq işini qiymətləndirib və onu müdafiə edibdir. Beynəlxalq təşkilatlarda Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi müzakirə olunarkən Türkiyə həmişə Ermənistanı təcavüzkar kimi qınamış, pisləmişdir, Azərbaycanın təcavüzə məruz qaldığını bəyan etmişdir.

Ancaq Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrinin yeni mərhələsi, yeni tarixi Azərbaycan dövlət müstəqilliyini elan edəndən başlayıbdır. Bundan isə səkkiz il keçir. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bəyan edəndə o vaxt Baş naziri hörmətli Süleyman Dəmirəl olan Türkiyə Azərbaycanı tanıyan ilk ölkə, dövlət oldu. Ondan sonra isə Azərbaycanın müstəqilliyini tanımaq üçün yollar açıldı.

O zaman, hələ Ermənistan-Azərbaycan müharibəsi gedən zaman, Azərbaycan ilk müstəqillik addımlarını atan zaman Türkiyə bizə dayaq idi, bizə kömək edirdi. Hörmətli

Süleyman Dəmirəlin bu sahədə fəaliyyəti və gördüyü işlər əvəzsizdir və yüksək qiymətlidir.

Bu baxımdan Türkiyə ilə Azərbaycanı birləşdirən Naxçıvan Muxtar Respublikasında həm Türkiyə tərəfdən, həm Azərbaycan tərəfdən «Həsərət körpüsü», «Ümid körpüsü» adlanan körpünün qısa müddətdə tikilməsi məhz hörmətli Süleyman Dəmirəlin həm təşəbbüsü, həm də rəhbərliyi, himayəsi ilə başa çatdı.

Mənim xatirimdədir, o vaxt blokada şəraitində olan Naxçıvan ağır günlər keçirirdi. O ağır günlərdə bizə qardaş, dost əlini uzadan Türkiyə və onun lideri hörmətli Süleyman Dəmirəl idi. 1992-ci ilin may ayında həmin «Həsərət körpüsü» tikilib başa çatdırılmışdı. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanın müstəqillik günü olan 28 may günü hörmətli Süleyman Dəmirəl hökumətin bir çox üzvləri, 60-a qədər millət vəkili ilə, Azərbaycana - Naxçıvana gəldi. Türkiyə təyyarəsi, Türkiyə Baş nazirinin təyyarəsi Naxçıvan torpağına endi və biz «Həsərət körpüsü»nü, «Ümid körpüsü»nü birlikdə açdıq, Türkiyə ilə Azərbaycan arasında ilk yolu açdıq.

Bütün ötən illərdə Türkiyə-Azərbaycan əlaqələri sürətlə inkişaf edir. Birinci növbədə siyasi əlaqələr, iqtisadi əlaqələr, elmi, insani əlaqələr inkişaf edir. Ən əsası, hər bir türk üçün, hər bir azərbaycanlı üçün önəmlisi odur ki, insanlar bir-birinə qovuşub, bir-birini tapıb, 70 ildən sonra bir-biri ilə görüşüblər. Artıq ortada heç bir sərhəd, heç bir sədd yoxdur. Bütün bu illərdə biz Türkiyənin diqqətini, qayğısını və xüsusən əziz dostumuz, qardaşımız Süleyman Dəmirəlin qayğısını həmişə hiss etmişik.

Hörmətli Süleyman Dəmirəl beynəlxalq təşkilatlarda hər dəfə Azərbaycan nümayəndə heyətinə xüsusi diqqət yetirir. Mən olduğum təşkilatlarda biz mütləq görüşürük. Bizim başqa nümayəndə heyətləri olan təşkilatlarda hörmətli Süleyman Dəmirəl mütləq bizim nümayəndələri axtarır, onla-

ra məsləhətlərini verir, sözünü deyir. Onun qəlbi, ürəyi həmişə bizimlə, həmişə Azərbaycanlıdır.

Bizi sevindirən, bizə böyük ruh verən odur ki, Türkiyə Cümhuriyyəti 75 il ərzində böyük, uğurlu yol keçmişdir. Türk xalqı Mustafa Kamal Atatürkün yaratdığı cümhuriyyəti qorumuş, saxlamış, Atatürk ideyalarına sədaqətini daim nümayiş etdirmişdir. Türkiyə Cümhuriyyəti bu gün dünyanın 65 milyonluq, əzəmətli, qüdrətli və iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş bir ölkəsidir. Türkiyə Cümhuriyyəti Atatürkün vəsiyyətlərini yerinə yetirərək, ölkədə demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət qurubdur. Beləliklə, dünyada, müsəlman aləmində ilk dünyəvi, demokratik dövlət, hüquqi dövlət quran Türkiyə Cümhuriyyətidir.

Biz Türkiyənin bütün nailiyyətləri ilə fəxr edirik. Türkiyənin 75 il ərzində keçdiyi yol bizim üçün, indi dövlət müstəqilliyi yolu ilə gedən Azərbaycan üçün örnəkdir, təcrübə məktəbidir.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra özünə yol seçib və bu yolla gedir. Azərbaycanda demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət qurulur. Azərbaycan ölkədə bazar iqtisadiyyatını təşkil edir və iqtisadiyyatını bazar iqtisadiyyatı yolu ilə inkişaf etdirir. Azərbaycan qapılarını Dünya Birliyinə açır və xarici sərmayələrin gəlməsi üçün çox işlər görür. Bunlar hamısı vaxtilə Türkiyənin keçdiyi yollardır. Biz bu gün Türkiyənin bəlkə də 20, 30, 40 il bundan əvvəl keçdiyi yolu keçirik. Ona görə də bu təcrübə bizim üçün çox əhəmiyyətlidir. Xüsusən ölkələrimizin, xalqlarımızın milli, mənəvi dəyərləri, dini dəyərləri eyni olduğuna görə bu təcrübə bizim üçün bütün başqa ölkələrin təcrübəsindən əhəmiyyətlidir.

Türkiyə Cümhuriyyətinin bu qədər yüksəklərə qalxması, şübhəsiz ki, birinci növbədə türk xalqının qəhrəmanlığı, fədakarlığı, öz dövlətini inkişaf etdirmək əzmi ilə bağlıdır. Eyni zamanda bu, türk xalqının böyük liderlərinin fəaliyyəti ilə

bağlıdır. Dünyaya ən böyük şəxsiyyətlərdən birini - Mustafa Kamal Atatürkü bəxş etmiş türk xalqı elə təkcə bununla fəxr edə bilər. Biz də Azərbaycanda fəxr edirik ki, XX əsrdə türk dünyasının belə böyük, dahi şəxsiyyəti olmuşdur.

Türkiyə Cümhuriyyətinin 75 il ərzində keçdiyi ağır, çətin və şərəfli yolun əsasını təşkil edən - Türkiyə dövlətinin, hökumətinin və xalqının Mustafa Kamal Atatürk ideyalarına sadıqlığı olmuşdur. Bunu təmin edən Türkiyə Cümhuriyyətinin, hökumətinin çox dəyərli insanları, liderləri olmuşdur. Bizim dostumuz, qardaşımız hörmətli Süleyman Dəmirəl Türkiyə Cümhuriyyəti ilə bərabər bir ömür yaşamışdır. Yəni, 1923-cü ildə Türkiyə Cümhuriyyəti yaranmış və 1924-cü ildə dünyaya bu gün bizim hamımız üçün əziz olan Süleyman Dəmirəl gəlmişdir.

Həyatının 45 ilini siyasətə, dövlət işinə həsr edən, xalqa xidmət edən Süleyman Dəmirəl çox ağır və çətin yollar keçmiş, böyük çətinliklərlə üzləşmişdir. Onun tərcümeyi-halı, həyat yolu məlumdur. Bu, şərəfli yoldur, qəhrəmanlıq yoludur. Bu, böyük, dahi insan yoludur! Bu 45 il ərzində hörmətli Süleyman Dəmirəl türk xalqına, Türkiyə Cümhuriyyətinə sədaqətlə xidmət etmişdir.

Məhz bunlara görə o, siyasi fəaliyyəti, dövlətçilik fəaliyyəti dövründə qarşısında duran hər bir çətinliyin öhdəsindən gələ, hər bir maneəni aradan götürə bilmişdir. Bəzən geriye çəkilməli olmuş, bəzən müxtəlif qüvvələr onun fəaliyyətini dayandırmağa çalışmışlar. Amma onda olan Atatürk ideyası, Atatürk qəlbi onu həmişə yaşatmış, siyasi fəaliyyətdə yüksəltmişdir. On illərdir ki, hörmətli Süleyman Dəmirəl Türkiyə Cümhuriyyətinin ən yüksək hökumət və dövlət vəzifələrində çox uğurlu fəaliyyət göstərir.

1993-cü ilin may ayında əziz dostumuz Süleyman Dəmirəl Türkiyə Cümhuriyyətinin doqquzuncu prezidenti seçilibdir. Birinci prezident Mustafa Kamal Atatürk, doqquzuncu

prezident Mustafa Kamal Atatürkün sadıq tələbəsi, onun işinin sadıq davamçısı hörmətli Süleyman Dəmirəl!

Ötən illər ərzində, Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti vəzifəsini öz çiyində apardığı son illərdə dostumuz hörmətli Süleyman Dəmirəl Türkiyə Cümhuriyyəti, Türkiyə xalqı üçün çox böyük işlər görmüşdür. Həm Türkiyənin dünyada hörmətini qaldırmaq üçün, həm türk xalqının rifahını yüksəltmək, Türkiyənin iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək üçün, həm də Türkiyəni daha da əzəmətli, qüdrətli dövlət etmək üçün çox böyük işlər görmüşdür. Buna görə də türk xalqı ona minnətdardır və Azərbaycan xalqı ona minnətdardır.

Sovetlər İttifaqı dağılandıqdan sonra, türkdilli respublikalar öz dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra Türkiyə Cümhuriyyətinin və şəxsən hörmətli Süleyman Dəmirəlin türk dünyası qarşısında ən böyük xidmətləri ondan ibarətdir ki, türkdilli dövlətlərin birliyi yarandı. Bu birlik bu gün davam edir, türkdilli dövlətləri bir-birinə daha da yaxınlaşdırır, əməkdaşlığı daha da inkişaf etdirir, bizim müştərək tarixi köklərimizin birlikdə araşdırılmasına və onların aşkara çıxarılmasına, dünyaya göstərilməsinə çox kömək edir. Türk-dilli Dövlətlər Birliyinin iştirakçısı kimi, Azərbaycan dövlətinin başçısı olaraq mən deyə bilərəm ki, bu birliyin yaranmasında və indiyə qədər fəaliyyət göstərməsində hörmətli Süleyman Dəmirəlin rolu və müstəsna xidmətləri var.

Hər bir müstəqil dövlətin özünün problemləri var - daxili problemlər, xarici problemlər və başqa problemlər. Hər bir türkdilli dövlətin, indi Türkdilli Dövlətlər Birliyinə daxil olan dövlətin də öz problemləri var. Bəzən bu problemlər müəyyən ölkələr arasında ziddiyyətlər də yaradır. Bunlar hamısı ötən illərin təcrübəsidir. Ancaq bu prosesin daimi iştirakçısı kimi mən onu deyə bilərəm ki, bütün türkdilli dövlətlərə ağsaqqallıq edən, onları daim birləşdirməyə çalışan və birləş-

dirən, öz hörməti ilə bütün bu dövlətləri bir-birinə daha da yaxınlaşdıran bizim əziz dostumuz Süleyman Dəmirəldir.

Azərbaycanın ən ağır, ən çətin problemi Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsidir. Bilirsiniz ki, 1988-ci ildən başlayan bu münaqişə sonra böyük müharibəyə çevrilmişdir. Müharibə nəticəsində Ermənistan silahlı qüvvələri müxtəlif səbəblərdən Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal etmişdir. Bir milyondan artıq azərbaycanlı öz yerindən-yurdundan didərgin düşmüşdür, köçkün-qaçqın vəziyyətində yaşayır.

Biz bu məsələni sülh yolu ilə həll etmək istəyirik. 1994-cü ilin may ayında Ermənistanla Azərbaycan arasında atəşkəs haqqında saziş imzalanıb. Biz bu sazişi həyata keçirir və atəşkəs rejimini saxlayırıq. Ötən illərdə biz Minsk qrupu tərkibində, beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində, Birləşmiş Millətlər Təşkilatında, İslam Konfransı Təşkilatında, başqa təşkilatların hamısında çox danışıqlar aparmışıq və məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasına çalışmışıq.

Türkiyə Cümhuriyyəti, Türkiyə dövləti və şəxsən hörmətli Süleyman Dəmirəl həmişə məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsinin tərəfdarı olub və bu sahədə böyük xidmətlər göstərirlər. Birincisi, Türkiyə Minsk qrupunun üzvüdür, ATƏT-in Minsk qrupunun üzvü kimi öz fəaliyyətini daim göstərir. İkincisi, hörmətli Süleyman Dəmirəl bu məsələni daim öz nəzarəti altında saxlayır. Nə qədər biz bu məsələ ilə məşğuluqsa, o qədər də bizim dostumuz hörmətli Süleyman Dəmirəl bu məsələ ilə məşğul olur. Beynəlxalq konfranslarda, xüsusən üç il bundan öncə ATƏT-in Lissabon zirvə görüşündə məhz bizim müştərək işimizin nəticəsində, hörmətli Süleyman Dəmirəllə apardığınız məsləhətləşmələr və əməkdaşlığımız nəticəsində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması üçün Lissabon sammitinin çox əhəmiyyətli bir sənədi meydana gəldi.

Ondan sonrakı dövrdə, ötən üç il müddətində də biz apardığımız bütün danışıqlarda, gördüyümüz bütün işlərdə Türkiyə Cümhuriyyəti ilə bir yerdəyik. Bir də qeyd edirəm, hörmətli dostumuz, əziz Süleyman Dəmirəl bu məsələni öz ölkəsinin, öz xalqının, şəxsən özünün doğma işi hesab edir və bu məsələnin həlli üçün əlindən gələni etməyə çalışır.

Bütün bunlara görə biz əziz dostumuz, qardaşımız hörmətli Süleyman Dəmirələ hədsiz minnətdarlıq və qəlbimin dərinliyindən gələn təşəkkürümü bildirirəm.

Əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəl çox böyük ürəkli, çox humanist bir insandır. Onun həyat yolu bunu dəfələrlə göstəribdir. Bu, Türkiyənin xaricində yaxşı məlumdur. Ancaq mən hörmətli dostum Süleyman Dəmirəlin nə qədər böyük insan, böyük ürəkli insan, nə qədər humanist insan olduğunu bütün dövlət fəaliyyətimlə yanaşı, öz şəxsi həyatımda da hiss etdim, bunun şahidi oldum.

Sizə də, bütün dünyaya da məlumdur ki, bu ilin yanvar ayında mən xəstələnən zaman hörmətli Süleyman Dəmirəl dərhal, bir neçə saatdan sonra iki təyyarə ilə Türkiyənin çox hörmətli həkimlərini buraya göndərdi. Ondan sonra mənimlə bir neçə dəfə telefon əlaqəsi saxlayıb məni Türkiyəyə dəvət etdi. Mən orada iki həftə müalicə olundum. Hər gün, hər dəqiqə hörmətli Süleyman Dəmirəlin qayğılarını hiss edirdim. Türkiyənin həkimləri, vətəndaşları - hamısı mənə qayğı göstərdi. Amma bu qayğıların, diqqətin başında duran və hamıya nümunə göstərən hörmətli Süleyman Dəmirəl oldu.

Bu ilin aprel ayında biz Vaşinqtonda idik, bərabər idik, NATO-nun 50 illik yubileyinə getmişdik. Birinci onu deyim ki, Vaşinqtona gələn kimi yenə də bir-birimizlə əlaqəyə girdik. Bütün mərasimlərdə bərabər olduq. Hörmətli Süleyman Dəmirəl orada gözəl nitq söylədi. çox məmnunam ki, o, mənim nitqimi də sonra çox məmnuniyyət hissi ilə qeyd etdi. Mərasimləri bir yerdə keçirdik. Eyni zamanda Böyük İpək yolunun bərpası ilə əlaqədar böyük toplantıda bərabər olduq, başqa yerlərdə birlikdə olduq.

Ancaq bir gün mən son mərasimə getmədim. Dərhal narahat olmuşdu. Sonra mənə söyləyirdi ki, baxdım, nahar yeməyində Heydər Əliyev yoxdur. Fikirləşdim ki, Heydər Əliyev protokola çox hörmət edən adamdır, necə ola bilər ki, gəlməsin? Dərhal maraqlandım, dərhal da məlumat aldım ki, Heydər Əliyev xəstələnib və sonra da xəstəxanaya gedibdir.

Bu nüansı, bu balaca ştrixi, cəhəti sizə çatdırıram. Orada o qədər adamın içərisində Heydər Əliyevin olmadığını o dəqiqə görüb və düşünüb ki, nə üçün yoxdur - axı o, həmişə olur, protokola hörmət edir. Sonra isə həkimlərdən məlumat alıbdır. Ondan sonra, mən Klivlend xəstəxanasında müalicə olunan zaman mənə daim diqqət və qayğı göstərirdi. Neçə dəfə telefon edib, həkimlərimlə danışdı. Atalıq qayğısı, qardaşlıq qayğısı göstərirdi. Bir insan kimi mən bunu heç vaxt, heç vaxt unuda bilmərəm!

Mən Klivlend xəstəxanasından Azərbaycana dönməli idim. Ancaq əziz dostum Süleyman Dəmirəl yenə də mənə qayğı göstərərək telefon etdi, məni Türkiyəyə dəvət etdi. Ankarada bir neçə gün bir yerdə olduq. Ondan sonra Antalyada oldum. Hər gün mənə qayğı göstərdi, məni ziyarət etdi, hər gün mənə telefon etdi. Bilirsinizmi, mən tarixdə həтта doğma qardaşın qardaşa bu qədər qayğısını, diqqətini görməmişdim, hiss etməmişdim və təsəvvür də edə bilməzdim.

Bu, ancaq böyük şəxsiyyətə, müdrik insana, ancaq böyük qəlbi olan insana, nadir insana xas olan xüsusiyyətlərdir. Hörmətli Süleyman Dəmirəl bu xüsusiyyətləri şərəflə daşıyır.

Əziz dostum, qardaşım, Azərbaycanda Sizin haqqınızda şeirlər, kitablar yazırlar. Xatirimdədir, mən xəstəxanada olan zaman Siz Azərbaycandan nə qədər məktublar alırdınız. Ondan sonra, Antalyada olduğum zaman nə qədər şeirlər alırdınız, gətirib sizə nə qədər rəsm əsərləri bağışlayırdılar.

Nə qədər sadə insanlar Sizi görmək, Sizin əlinizi sıxmaq, əlinizi öpmək istəyirdilər. Bunlar hamısı Sizin Azərbaycana göstərdiyiniz qardaşlıq münasibətinin və Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrinin təzahürüdür! Eyni zamanda, Sizin böyük, qayğıkeş insan olmağınızın təzahürüdür!

Bu il noyabr ayının 1-də əziz dostum Süleyman Dəmirəlin 75 yaşı tamam olur. O, mənim üçün və bütün türk dünyası üçün ağsaqqaldır. Amma məndən bir yaş gəncdir. Bu da təbiidir, - ağsaqqallıq yaşla, saqqalın uzunluğu-qısalığı ilə təyin olunmur, insani xüsusiyyətlərlə təyin olunur.

Mən hörmətli Süleyman Dəmirəli Azərbaycana böyük səfərə dəvət etmişdim. O, razılıq vermişdi ki, bir neçə günlük səfər olsun. Azərbaycan xalqı öz qəlbində olan hissiyyatları ona bildirsin, təntənə ilə qarşılasın, Azərbaycanın başqa bölgələrində də olsun. O, mənim bu dəvətimi qəbul etmişdi və sentyabr ayında bu səfər olmalı idi. Amma təəssüflər olsun ki, Türkiyədə baş vermiş zəlzələ, şübhəsiz, buna mane oldu. Bu zəlzələ Türkiyə xalqının dərdi olduğu kimi, bizim də dərdimizdir. Necə Türkiyə xalqı o dərdi-qəmi keçirdi, eləcə də biz keçirdik.

Əziz dostum Süleyman Dəmirəl çox hallarda böyük Atatürkün kəlamlarını deyir ki, Azərbaycanın ələmi bizim ələmimizdir, Azərbaycanın sevinci bizim sevincimizdir. Biz isə, xüsusən bu zəlzələ baş verəndən sonra deyirik: Türkiyənin ələmi bizim ələmimizdir, Türkiyənin sevinci bizim sevincimizdir.

Biz bu kədəri türk qardaşlarımızla bir yerdə keçirdik və keçiririk. Əlimizdən gələn köməyi etdik və bundan sonra da edəcəyik. Bu gün mən bu münasibətlə Türkiyə Cümhuriyyətinə, türk xalqına bir daha başsağlığı verir və «keçmiş olsun» deyirəm.

Əziz dostumuz, qardaşımız Süleyman Dəmirəl!

Sizin gəlişiniz bizi sevindirir. Amma gedişiniz... şübhəsiz, mən istərdim ki, bu gecə də qalasınız, sabah da qalasınız.

Amma imkan yoxdur. Bəlkə də vaxtınızı çox aldım, amma qəlbində türk xalqı haqqında, Türkiyə Cümhuriyyəti haqqında, Atatürk Cümhuriyyəti haqqında və bu gün Türkiyənin əvəzsiz lideri Süleyman Dəmirəl haqqında o qədər sözlər var ki, ola bilər, hələ bir neçə saat bunları deyə bilərdim. Sadəcə, bilirəm ki, yola düşməlidir.

Sözlərimin sonu olaraq onu demək istəyirəm ki, hörmətli Süleyman Dəmirəl Türkiyə üçün nə qədər əziz, qiymətlidirsə, Azərbaycan üçün də bir o qədər əziz və qiymətli. Bu gün o, Türkiyənin ən yüksək nöqtədə duran siyasi xadimi, türk xalqının lideridir. Mən cəsarətlə deyə bilərəm ki, hörmətli Süleyman Dəmirəl bütün türk dünyasının lideridir. Mən inanıram, Azərbaycan xalqı inanır ki, türk xalqı 2000-ci ildə Süleyman Dəmirələ yenə böyük etimad göstərəcək və o, yenidən prezident olacaq, əbədiyyətə qədər Türkiyənin cümhur başqanı olacaqdır. Azərbaycan xalqının yüzdə yüzü bu arzularla yaşayır, bunu istəyir!

Əziz dostum!

Azərbaycan xalqının, Azərbaycan dövlətinin, müstəqil Azərbaycan dövlətinin sizə olan hissiyyatlarını sizə çatdırmaq üçün siz Azərbaycanın ən yüksək ordeni, ən yüksək dövlət nişanı- «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmusunuz. Fəxr edirəm ki, sizin bu ordenlə təltif olunmağınız haqqında Azərbaycan dövlətinin fərmanını mən imzalamışam. Fəxr edirəm ki, Azərbaycanın bu yüksək «İstiqlal» ordenini sizə təqdim etmək də bu gün mənə nəsib olubdur. Azərbaycan televiziyası əziz dostumuz Süleyman Dəmirəlin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş ikiseriyalı televiziya filmi yaratmışdır. Son günlərdə Azərbaycan vətəndaşları, televiziya tamaşaçıları bu filmə tanış olmuşlar. Mən bunu məmnuniyyətlə Sizə təqdim edirəm. Azərbaycanın böyük şairi Bəxtiyar Vahabzadə Türkiyədə bas vermiş zəlzələ ilə əlaqədar «Rekviyem» yazmış, Azərbay-

can bəstəkarı Faiq Sücəddinov ona musiqi bəstələmişdir. Mən bunun da kassetini məmnuniyyətlə Sizə təqdim edirəm.

Yaşasın Türkiyə Cümhuriyyəti!

Yaşasın qəhrəman türk xalqı!

Yaşasın Türkiyə Cümhuriyyətinin lideri, türk dünyasının lideri, əziz dostumuz, qardaşımız Süleyman Dəmirəl!

**ABŞ-ın DÖVLƏT KATİBİNİN YENİ MÜSTƏQİL
DÖVLƏTLƏR ÜZRƏ XÜSUSİ KÖMƏKÇİSİ
STİVEN SESTANOVİÇİN BAŞÇILIQ ETDİYİ
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

21 oktyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Hörmətli qonaqlar, Azərbaycana xoş gəlmisiniz. Mən sizi salamlayıram və sizinlə yenidən görüşməyimdən çox məmnun olduğumu bildirirəm.

Sizinlə bizim görüşlərimiz Azərbaycan-Amerika Birləşmiş Ştatları əlaqələrini həmişə müzakirə etməyə imkan verir və xüsusən də, bizim üçün böyük bir problem olan Dağlıq Qarabağ, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması məsələsini müzakirə etməyə imkan verir.

Amerika-Azərbaycan əlaqələri, xüsusən iqtisadi və siyasi sahədə, hesab edirəm ki, uğurla inkişaf edir. Doğrudur, burada da həll olunmamış məsələlər vardır. Amma mən hesab edirəm ki, burada əlaqələrin inkişafı yaxşı səviyyədədir. Ancaq Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi barəsində Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Azərbaycan arasında, - nəzərə alaraq ki, Amerika Birləşmiş Ştatları Minsk qrupunun həmsədrlərindən biridir, 1999-cu il başa çatır, - biz lazımı səviyyədə iş görə bilməmişik.

Sentyabr ayının əvvəlində cənab Kavano Azərbaycana gəlmişdi. Mən onunla görüşəndə də dedim və bir də təkrar edirəm ki, Minsk qrupu çox zəif fəaliyyət göstərir. Minsk qrupundan, onun işindən, o cümlədən Minsk qrupunun

həmsədrələri olan Amerika Birləşmiş Ştatlarının işindən biz razı deyilik. Çünki bu bir il içərisində çox iş görmək olardı. Ancaq son vaxtlar mən hiss edirəm ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarında bu məsələyə münasibət fəallaşıbdır. Xüsusən xanım Olbraytın mənə göndərdiyi məktubdan və son zaman vitse-prezident cənab Qorun mənə göndərdiyi məktubdan gördüm ki, Amerika Birləşmiş Ştatları bu məsələnin həll olunması üçün öz fəaliyyətini daha da artırır. Bu, məni sevindirir və ümid edirəm ki, bu fəallıq sonra yenə də sönməsə, biz müəyyən qədər irəliyə gedə bilərik.

Bilirsiniz ki, xanım Olbraytın vasitəçiliyi ilə aprel ayında Vaşinqtonda Ermənistan prezidenti Koçaryanla Azərbaycanın prezidenti arasında təkbətək görüş oldu. Bu görüşləri biz sonralar da davam etdirdik. Xarici işlər nazirləri arasında görüşlər oldu və xüsusən, biz Yaltada olarkən Azərbaycanın və Ermənistanın xarici işlər nazirləri görüşdülər və hiss olundu ki, müəyyən bir irəliləmə əldə etmək olar. Sonra yenə də xanım Olbraytın təşəbbüsü və vasitəçiliyi ilə Nyu-Yorkda Ermənistanın və Azərbaycanın xarici işlər nazirləri yenidən görüşdülər. Mən bunları müsbət qiymətləndirirəm və bir də qeyd edirəm ki, bunlar onu göstərir ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarında bu məsələnin həll olunmasına maraq artıbdır və müəyyən əməli addımlar da atılır.

Mən arzu edərdim ki, bu fəaliyyət daha da intensiv davam etsin. Xüsusən ona görə ki, gələn ayın 18-19-da İstanbulda ATƏT-in zirvə görüşü olacaqdır. Təbiidir ki, biz bu görüşə gərək müəyyən konkret nəticələrlə gedək.

Bilirəm ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarında və başqa ölkələrdə Ermənistan prezidenti ilə Azərbaycan prezidentinin təkbətək görüşlərinə çox böyük maraq göstərilir. Ümumiyyətlə, mən bildiyimə görə, beynəlxalq ictimaiyyət bu təkbətək görüşləri, bilavasitə görüşləri müsbət qiymətləndirir. Azərbaycanda da cəmiyyətimizin əksəriyyəti bunu müsbət qiymət-

ləndirir. Çünki ümid edir ki, bu görüşlərin nəticəsində məsələnin həll edilməsinə yaxınlaşmaq olar, ya onu həll etmək olar.

Bu görüşlərdən sonra mən də və prezident Koçaryan da bəyan etmişik ki, məsələni həll etmək üçün müəyyən kompromislərə getmək lazımdır. Bu da həqiqətdir. Əgər kompromislər olmasa məsələni həll etmək mümkün olmayacaqdır.

Azərbaycanda isə xüsusən müxalifət qüvvələri buna çox mənfi münasibət göstərirlər. Hesab edirlər ki, heç bir güzəşt ola bilməz, heç bir kompromis ola bilməz. Amma bu, onların öz işləridir. Mən hesab edirəm ki, əgər bizim bu görüşlərimiz müsbət bir nəticə versə, təbiidir ki, Azərbaycan Cəmiyyətində bunlar hamısı məmnuniyyətlə qəbul olunacaqdır.

Beləliklə, indi biz elə mərhələdəyik ki, hansısa bir irəliləyiş edə bilərik. Ona görə də, əlbəttə ki, danışmaq lazımdır, məsləhətləşmək lazımdır - nə etmək olar, nə etmək olmaz. Güman edirəm, siz də bu barədə öz fikirlərinizi söyləyə bilərsiniz. Buyurun.

Stiven Sestanoviç: Çox sağ olun, cənab prezident. Sizinlə yenidən görüşməyimə çox şadam. Mən ilk növbədə prezident Klintonun və dövlət katibi Olbraytın salamlarını Sizə çatdırmaq istərdim.

Qonaq onunla birlikdə gəlmiş nümayəndələri prezidentə təqdim etdikdən sonra sözünə davam edərək dedi:

- Cənab prezident, Siz Amerika - Azərbaycan münasibətlərinin yaxşı vəziyyətdə olduğunu söylədiniz və biz Sizin fikrinizlə razıyıq. 1997-ci ildə Sizin Vaşinqtona səfərinizdən başlayaraq bu münasibətlər inkişaf etmiş, genişlənmiş və daha yüksək səviyyəyə çatmışdır. Bu münasibətlər ümumi mənafeələrin ciddi təməlinə əsaslanır. Ümumi mənafeələr isə ən müxtəlif sahələri əhatə edir. Burada neft hasilatından və ya diplomatiyadan da söhbət gedə bilər.

Bildiyiniz kimi, Birləşmiş Ştatlar bu regionun ölkələrinin müasir siyasi, sosial və iqtisadi təsisatlar yaratmaq, öz müstəqilliklərini möhkəmləndirmək səylərini hər vasitə ilə dəstəkləyir. İndiki dövr bizim münasibətlərimiz üçün çox əhəmiyyətlidir. Məlum olduğu kimi, bir aydan sonra İstanbulda ATƏT-in zirvə görüşü keçiriləcəkdir. Biz birlikdə işləyir və ümid edirik ki, münasibətlərimizdə əldə olunmuş nailiyyətlər zirvə görüşündə öz əksini tapacaqdır.

Enerji sektorunu götürsək, sizin kimi biz də son dərəcə maraqlıyıq ki, Bakı-Ceyhan boru kəmərinin yaradılmasına dair iş möhkəm zəmin üzərinə keçirilsin. Bildiyimə görə, bu həftə prezident Dəmirəl ilə görüşümüz zamanı Siz demisiniz ki, bu, regionda çox böyük nailiyyətdir.

Biz də ümid edirik ki, İstanbul zirvə görüşündə Avropada adi silahlar məsələsinə dair iş başa çatdırılacaq və müqavilə imzalanacaqdır. Bu, həm Birləşmiş Ştatların, həm də Azərbaycanın mənafeyinə uyğundur.

Əlbəttə ki, biz Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlı diplomatik məsələ üzərində də işləyirik. Minsk qrupunun həmsədri kimi, biz çox istəyirik ki, beynəlxalq birlik bu münaqişənin həllini tapsın və onun həlli üçün sürətlə fəaliyyət göstərə bilsin. Əlbəttə, biz həmçinin şadıq ki, Siz Minsk qrupunun fəallığının artmasından məmnunsunuz. Xatirimdədir, aprel ayında dövlət katibi Olbraytla görüşünüz zamanı Siz Minsk qrupunu və Birləşmiş Ştatları öz fəaliyyətlərini gücləndirməyə çağırmışdınız. Minsk qrupunun öz fəallığını artırmasından razı qalmağımızla yanaşı, Ermənistan rəhbərliyi ilə Sizin birbaşa dialoq yarada bilməyinizdən də məmnunluğumuzu bildirmək istəyirik.

Biz eşitdik ki, Siz bugünkü vəziyyətlə və İstanbul zirvə görüşü ilə əlaqədar «irəliləyiş» sözünü işlətdiniz. Biz Ermənistanla Azərbaycan arasında münasibətlərdə hansı ümumi nəticələr əldə olunduğu barədə Sizin fikrinizi eşitməyi səbir-

sizliklə gözləyirik. Çünki bu, əlbəttə, sazişin mümkün olub-olmayacağı məsələsinin özü üçün ciddi sınaqdır. Şübhəsiz ki, beynəlxalq birlik və Minsk qrupu sazişə nail olunmasına kömək göstərə bilər, ancaq sazişin özünün əldə edilməsi üçün məsuliyyət tərəflərin üzərinə düşür. Bir az əvvəl Sizin dediyiniz kimi, sazişin nəticələri, bu ölkələrin mənafeyinə nə dərəcədə uyğun gəlməsi onun üçün sınaq olacaqdır.

İcazənizlə, sözümlərin sonunda onu deyim ki, son iki ildə Amerika - Azərbaycan münasibətlərinin xeyli genişlənməsinə baxmayaraq, bunun daha da inkişaf etdirilməsi üçün hələ çox böyük potensial var. İndi üzərində işlədiyimiz və gələn ay da işləyəcəyimiz layihələr daha geniş əməkdaşlıq üçün zəmin yaradacaqdır.

Bizi qəbul etdiyinizə və bir çox sahələrdə əməkdaşlığımızın nəticələrini təhlil etmək imkanı verdiyinizə görə Sizə bir daha təşəkkürümüzü bildirirəm.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm. Siz Bakı-Ceyhan məsələsinə toxundunuz. Mən bildirmək istəyirəm ki, biz bu məsələ üzərində son aylar çox intensiv işləmişik. Bizim nümayəndə heyəti həm Türkiyə hökuməti ilə işləyir, həm də konsorsiumun tərkibində olan şirkətlərlə, o cümlədən Amerika şirkətləri ilə işləyir. Deyirsiniz ki, burada çox problemlər yaranmışdı. Problemlər ondan ibarət idi ki, konsorsiuma daxil olan şirkətlər o illərdə Bakı-Ceyhan boru xəttinin indi tikilməsinə meyilli deyildilər, yəni onu o qədər də istəmirdilər. Bir il bundan öncə, keçən il oktyabr ayının 29-da biz Ankarada bu kəmərin barədə bəyannamə imzaladıq. O bəyannaməni Amerika Birləşmiş Ştatlarının enerji naziri cənab Riçardson da imzaladı. Ötən bir ildə biz çox intensiv işləmişik.

Yəni burada Azərbaycanın mövqeyi dəyişməzdir və konsorsium, Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti tərəfindən irəli sürülmüş bəzi maneələr ki, guya bu boru xəttinin dəyəri

çoxdur və başqa şeylər, - biz çalışdıq onlara sübut edək ki, bu fikirləri doğru deyil.

Son 25 gündə bizim böyük nümayəndə heyəti Ankarada Türkiyənin hökuməti və şirkətləri və çox intensiv işləmişdir. Nəticədə belə fikir irəli sürülmüşdür ki, Türkiyənin ərazisindən keçən boru xəttini Türkiyənin şirkəti tikəcəkdir və orada olan müəyyən riski onlar öz üzərinə götürür. Çünki konsorsium Türkiyənin verdiyi bu məlumata inanmırdı ki, Bakı-Ceyhan xətti 2,4 milyard dollara başa gələcəkdir. Ona görə də bunlar məsələ qoyurdular ki, əgər tikinti qurtaranda xərc bundan artıq olsa, o artıq hissəsini Türkiyə öz üzərinə götürməlidir. Türkiyə əvvəl bununla razı oldu, amma sonra belə təklif irəli sürdü ki, Türkiyənin ərazisindən keçən boru xəttinin əgər qiyməti artıq olsa, yəni riski onlar öz üzərinə götürür. Azərbaycan və Gürcüstan ərazilərindən keçən xəttin riskini isə bu konsorsium, şirkətlər öz üzərinə götürsünlər. Yəni o cümlədən Azərbaycan öz üzərinə götürməlidir. Çünki Gürcüstanın burada heç bir payı yoxdur. Amma bu konsorsiumun gəlirləri həm onların gəlirləridir, həm də Azərbaycanın gəlirləridir. Təxminən 2 milyard 400 milyon dollardan 1 milyard 400 milyonu Türkiyə tərəfinə düşür, 1 milyardı isə Azərbaycan və Gürcüstan tərəfinə düşür. Şirkətlər buna etiraz edirdilər.

Hesab edirəm ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının və şəxsən prezident cənab Bill Klintonun bu barədə mövqeyi də şirkətlərin bu məsələyə daha ciddi yanaşmasına kömək etdi.

Bu ayın 18-də Türkiyənin prezidenti hörmətli cənab Süleyman Dəmirəl burada olarkən biz bu məsələni çox ətraflı müzakirə etdik. Nəhayət, biz prezident Süleyman Dəmirələ söz verdik və bəyan etdik ki, biz - Azərbaycan öz üzərimizə götürürük ki, şirkətlərlə danışaq və bu risklər şirkətlərin üzərinə düşsün. Bu danışıqları biz apardıq. Bu gün «Bi-Pi AMOKO» şirkətinin başçısı cənab Con Brayn mənə məktub

göndərib ki, onlar bu təkliflə razıdılar. Beləliklə, bu çətin məsələni biz həll etmişik. Təbiidir ki, İstanbulda bu barədə son müqavilə, saziş imzalana bilər.

Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Azərbaycan arasında iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi haqqında siz də dediniz. Şübhəsiz ki, burada da böyük ehtiyat mənbələri vardır, onlardan istifadə etmək lazımdır.

Bu günlərdə «Motorola» şirkətinin - bilirsiniz ki, Amerikada böyük şirkətdir - prezidentini mən burada qəbul etmişdim. Onların burada bizim Rəhbər Nazirliyi ilə bəzi problemləri var. Mən söz verdim ki, bunları həll edəcəyəm və onlar üçün burada daha da yaxşı şərait yaradıb, öz fəaliyyətlərini genişləndirmək üçün tədbirlər görəcəyəm.

Yəni buradakı çətinlikləri nə qədər mürəkkəb də olsa aradan qaldırmaq mümkündür. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində isə Minsk qrupu var, onun həmsədrələri var - böyük dövlətlər - Amerika, Rusiya, Fransa. Siz isə hər dəfə deyirsiniz ki, biz sizə kömək edirik, amma özünüz razılığa gəlin. Bilirsiniz ki, razılığa gəlmək də çox çətinidir. Çünki Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi işğal olunubdur, bir milyondan artıq qaçqınlar çadırlarda yaşayırlar.

İki gün öncə burada bütün günü yağış yağdı. Biz bu otaqlarda da bir az soyuqluq hiss etdik. Amma mən düşünürdüm ki, o çadırların altında qalan insanlar necə yaşayırlar. Biz nə qədər tədbirlər görsək də, çadırın altında yaşamaq qış vətində də çətinidir, yay vaxtında da çətinidir. Ona görə bu məsələləri biz gərək ciddi müzakirə edək və mən də istəyirəm sizinlə müzakirə edək.

**AVROPA BİRLİYİNİN XARİCİ SİYASƏT VƏ
TƏHLÜKƏSİZLİK SİYASƏTİ ÜZRƏ ALI
NÜMAYƏNDƏSİ, AVROPA BİRLİYİ
ŞURASININ BAŞ KATİBİ
CƏNAB XAVYER SOLANAYA**

Hörmətli cənab Solana!

Avropa Birliyinin xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti üzrə ali nümayəndəsi və Avropa Birliyi Şurasının Baş katibi vəzifələrinə təyin olunmağınız münasibətilə Sizi səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Azərbaycan Respublikası Avropa Birliyi ilə əməkdaşlığa böyük əhəmiyyət verir. Bu yaxınlarda qüvvəyə minmiş tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq haqqında saziş ölkəmiz ilə Avropa Birliyi arasında əlaqələrin genişlənməsi üçün yeni perspektivlər açır.

NATO-nun Baş katibi kimi keçmiş vəzifənizdəki fəaliyyətinizi yüksək qiymətləndirir və Sizinlə görüşlərimizi məmnuniyyətlə xatırlayıram. Ümidvaram ki, yeni vəzifənizdə dialoqumuz uğurla davam edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar arzulayır və Sizi münasib bildiyiniz vaxtda Azərbaycana səfərə dəvət edirəm.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 22 oktyabr 1999-cu il

**UKRAYNA PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB LEONİD KUÇMAYA**

Hörmətli Leonid Daniloviç!

Ukraynanın BMT Təhlükəsizlik Şurasının qeyri-daimi üzvü seçilməsi münasibətilə Sizi və bütün qardaş Ukrayna xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Bu hadisə Ukraynanın getdikcə artan beynəlxalq nüfuzunun, sülh və təhlükəsizliyin qorunmasına töhfəsinin parlaq sübutudur.

Şübhə etmirəm ki, Azərbaycan ilə Ukrayna arasında ənənəvi dostluq, tərəfdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın mənafeləri naminə, regionda sülh, sabitlik və tərəqqi naminə bundan sonra da möhkəmlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Əminəm ki, qarşıdakı prezident seçkilərində Ukrayna xalqı Sizin apardığınız və dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsinə, cəmiyyətin demokratikləşdirilməsinə, bazar islahatlarının həyata keçirilməsinə, Dünya Birliyi ilə integrasiyaya yönəldilmiş siyasi xəttə səs verəcəkdir.

Sizə və bütün dost Ukrayna xalqına sülh və firavanlıq arzu edirəm.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 22 oktyabr 1999-cu il

**İNDONEZİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB
ƏBDÜRRƏHMAN VAHİDƏ**

Hörmətli cənab prezident!

İndoneziya Respublikasının prezidenti seçilməyiniz münasibətilə Sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Azərbaycan Respublikası ilə İndoneziya Respublikası arasında təşəkkül tapmış dostluq münasibətlərinə böyük əhəmiyyət verirəm. Əminəm ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələr xalqlarımızın rifahı naminə daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, dost İndoneziya xalqına sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 22 oktyabr 1999-cu il

İLİSU KƏND ORTA MƏKTƏBİNƏ

Hörmətli müəllimlər!

Əziz şagirdlər!

Azərbaycanın milli təhsil sisteminin inkişafında xüsusi yeri və rolu olan İlisu kənd orta məktəbinin 110 illik yubileyi münasibətilə sizi, habelə məktəbinizin məzunlarını və ölkəmizin bütün təhsil işçilərini səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Dünyəvi təhsil keçən əsrin ikinci yarısında müsəlman Şərqi ölkələri arasında ilk dəfə məhz Azərbaycanda reallaşmağa başlamışdır. Azərbaycanın geosiyası vəziyyəti və burada cərəyan edən ictimai-siyasi proseslər maarifçilik hərəkatının inkişafına güclü təkan vermiş, iqtisadi və mədəni tərəqqi üçün daha əlverişli şərait yaratmışdır. Ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənət sahələrində baş verən köklü forma və məzmun dəyişiklikləri ilə yanaşı, dünyəvi məktəb də Azərbaycan gerçəkliyinin mühüm amillərindən birinə çevrilmişdir.

Bu gün yaradılmasının 110-cu ildönümünü təntənə ilə qeyd etdiyimiz məktəbiniz də həmin dövrdə Azərbaycan maarifçilərinin böyük səylərinin, fədakarlığının və vətənpərvərliyinin canlı mücəssəməsidir. Azərbaycanın ən gözəl guşələrindən biri olan İlisu kəndində yaradılmış bu məktəb öz sələflərinin layiqli davamçıları olan neçə-neçə maarifpərvər nəslin zəhməti sayəsində uzun illərdir ki, ölkəmizin ən qabaqcıl təhsil ocaqlarının biri hesab olunur. Respublikamızın bu qocaman təhsil mərkəzinin məzunları arasında yüzdən çox elmlər doktoru və elmlər namizədi, minə yaxın ali təhsilli mütəxəssis vardır.

Bu gün müstəqil Azərbaycan Respublikasının təhsil sistemində geniş islahatlar proqramı həyata keçirilir. Əminəm ki, öz

uzunmüddətli fəaliyyəti və ölkəmizin təhsil salnaməsinə unudulmaz səhifələr yazmış İlisu məktəbi islahatların uğurla həyata keçirilməsi işinə öz töhfəsini verəcək, Azərbaycanımızın gələcək inkişafı naminə savadlı, bilikli, vətənpərvər gənclər yetişdirilməsi vəzifəsinin öhdəsindən bundan sonra da ləyaqətlə gələcəkdir.

Bu əlamətdar gündə sizə - İlisu kənd orta məktəbinin müəllim və şagirdlərinə nəcib fəaliyyətinizdə yeni uğurlar, həyatda xoşbəxtlik və səadət arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 22 oktyabr 1999-cu il

YAPONİYANIN BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB KEYDZO OBUÇİYƏ

Zati-aliləri!

İlk əvvəl icazə verin sizi bir daha Liberal Demokratik Partiyanın sədri və həmçinin Yaponiyanın Baş naziri vəzifəsinə yenidən seçilməyiniz münasibətilə ürəkdən təbrik edim. Eyni zamanda, fürsətdən istifadə edərək, ölkələrimiz arasındakı fəvqəladə yaxın münasibətlərə nümunə olan dost və səmimi məktubunuz üçün təşəkkürümü izhar etmək istərdim.

2000-ci ilin yanvar ayında Yaponiya səfirliyinin Bakıda fəaliyyətə başlamasının hökumətiniz tərəfindən qərarlaşdırılmasını üzümüə gələn minillikdə ikitərəfli münasibətlərin yüksək səviyyədə davam etdirilməsinin zamanəti kimi qiymətləndirir və bu xəbəri xoş müjdə olaraq qarşılayırıq.

Qeyd etməyi vacib hesab edirəm ki, Yaponiyanın «İpək yolu» regionundakı diplomatiyasının yüksək dərəcədə fəaliyyəti «Tarixi İpək yolunun bərpası» layihəsinin inkişafına zamanətdir.

Yaponiya tərəfindən müxtəlif səviyyələrdə regionumuza həyata keçirilən mühüm səfərlərdən biri kimi Yaponiya Parlamenti Nümayəndələr Palatasının üzvü cənab T.Nakayamanın təşəbbüsü ilə onun başçılığı altındakı «Dostluq» nümayəndə heyətinin səfərini Yaponiya tərəfinin «İpək yolu» diplomatiyası istiqamətində atdığı növbəti bir addım kimi yüksək qiymətləndiririk. Bu nümayəndə heyətinə Yaponiya parlament üzvlərinin, hökumət orqanları və özəl sektorun aparıcı şirkətlərinin təmsilçilərinin daxil olması bu səfərin mümkün qədər ən yüksək səviyyədə məhsuldar keçməsinə

şərait yaratmış olduğundan əminliyimi ifadə etməyə imkan verir.

Müstəqilliyimizi yenidən əldə etdiyimiz bir zamanda, ərazimizin 20 faizinin Ermənistan Respublikasının silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edildiyi və bu münaqişə nəticəsində ölkədə bir milyondan çox qaçqın mövcud olması kimi qarşılaşdığımız çətinlikləri aradan qaldırmağa ehtiyac duyduğumuz, ölkəmizə göstərilən humanitar və texniki əvəzsiz yardıma görə minnətdarlığımı bildirirəm. Möhkəm dövlətçiliyimizin əsas şərtlərindən biri kimi güclü iqtisadiyyatın yaradılması üçün çox vacib olan kredit verilməsinin və sərmayə qoyulmasının Yaponiya hökuməti və şirkətləri tərəfindən fəal və artan şəkildə həyata keçirilməsini, həmçinin neft müqavilələrində Yaponiya tərəfinin xüsusi fəallıqla iştirakını yüksək qiymətləndirir və Yaponiya-Azərbaycan iqtisadi əməkdaşlığının genişlənməsinə səylə çalışmağımızı əmin edirəm.

Zati-aliləri, beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində ölkələrimiz arasındakı əməkdaşlığa gəldikdə isə bu əməkdaşlığın hər zaman gücləndirilməsindən çıxış etdiyimizi və Yaponiyanın BMT çərçivəsində həyata keçirdiyi çox əhəmiyyətli missiya ilə bağlı olaraq, onun həmin təşkilatın Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvlüyünə seçilməsinin lehinə olduğumuzu bir daha böyük məmnuniyyətlə təsdiq etmək istərdim.

Məktubunuzda qeyd edildiyi kimi, Yaponiyaya səfərim və xüsusilə sizinlə görüşüm yaxşı yadımdadır. İnanıram ki, şəxsi dialoqumuz bundan sonra da davam edəcəkdir. Həmçinin, səhhətimlə bağlı ifadə etdiyiniz diqqət və qayğınıza görə təşəkkür edirəm və bildirmək istərdim ki, hal-hazırda sağlamlığım müstəqilliyini yeni bərpa etmiş Azərbaycan Respublikasının dövlət quruculuğu yolunda tam güclə işləməyə imkan verir.

Yekun olaraq, ölkələrimiz arasındakı münasibətlərin inkişafı üçün göstərdiyiniz səyləri yüksək qiymətləndirdiyimi vur-

ğulayır və bu istiqamətdə atılacaq mühüm bir addım kimi, sizi münasib bir zamanda Azərbaycana səfər etməyə dəvət edirəm.

«Zati-alilərinizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə böyük müvəffəqiyyətlər və Yaponiyaya hər zaman inkişaf yolunda irəliləyiş arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 22 oktyabr 1999-cu il

**QAZAXISTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB NURSULTAN NAZARBAYEVƏ**

Hörmətli Nursultan Abişeviç!

Milli bayram - Respublika günü ilə əlaqədar olaraq sizi və bütün qazax xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ölkələrimizin və xalqlarımızın dərin tarixi kökləri olan ənənəvi dostluq əlaqələrini, sizinlə şəxsi səmimi münasibətlərimizi yüksək qiymətləndirirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan ilə Qazaxıstan arasında hərtərəfli əməkdaşlıq xalqlarımızın mənafeyi, regionda sülh, sabitlik və tərəqqi naminə bundan sonra da genişlənəcək və dərinləşəcəkdir.

Sizə və qardaş Qazaxıstan xalqına səadət və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 oktyabr 1999-cu il

**TÜRKMƏNİSTANIN PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB SAPARMURAD NİYAZOVA**

Hörmətli Saparmurad Atayeviç!

Milli bayram - Müstəqillik günü münasibətilə sizi və bütün türkmən xalqını təbrik edirəm.

Ölkələrimizin və xalqlarımızın dostluq əlaqələri və əməkdaşlığı çoxəsrlilik tarixi köklərə bağlıdır. Əminəm ki, bu münasibətlər xalqlarımızın mənafeyi, regionda sülh və tərəqqi naminə bundan sonra da möhkəmlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə və qardaş Türkmənistan xalqına səadət və əmin-amanlıq arzulayıram.

**Hörmətlə,
HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti**

Bakı şəhəri, 25 oktyabr 1999-cu il

**AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARI DÖVLƏT
KATİBİNİN MÜAVİNİ STROUB TALBOTT
BAŞDA OLMAQLA ABŞ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ
İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

26 oktyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Hörmətli cənab Talbott, hörmətli qonaqlar, Amerika Birləşmiş Ştatları nümayəndə heyətinin üzvləri, mən sizi Azərbaycanda səmimi-qəlbdən salamlayır və Azərbaycana səfərinizi yüksək qiymətləndirirəm.

Xatırlayın ki, son dəfə siz Azərbaycanda 1993-cü ildə, ölkəmiz çox ağır vəziyyətdə olduğu zaman olmuşdunuz. O günlərdə mən Azərbaycan Parlamentinin sədri idim, eyni zamanda Azərbaycan prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirirdim. Siz Azərbaycana gəldiniz. Doğrudur, qısa görüşümüz oldu. O vaxt da indiki kimi - gəldiniz, bir neçə saatdan sonra getdiniz.

Sonrakı illərdə biz sizinlə Amerika Birləşmiş Ştatlarında, beynəlxalq təşkilatlarda dəfələrlə görüşmüşük. Mən xüsusilə ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısında sizinlə görüşlərimi xatırlayıram. Xatırlayıram ki, Lissabon sammiti zamanı yekun sənədinin qəbul olunması üçün yaranmış böhranlı bir zamanda sizinlə bir neçə dəfə görüşdüm, vitse-prezident cənab Albert Qorla bərabər sizinlə görüşdük. Birlikdə çıxış yolu tapdıq.

Yəni demək istəyirəm ki, sizinlə Azərbaycanın əlaqələri daimidir. Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin inkişaf etməsində sizin xidmətlərinizi qiymətləndiririk. Xüsusən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması sahəsində Amerika Birləşmiş Ştatlarının, şəxsən sizin göstərdiyiniz səyləri və apardığınız işləri mən yüksək qiymətləndirirəm.

Doğrudur, Lissabon sammitindən sonra, Amerika Birləşmiş Ştatları bizim xahişimizlə Minsk qrupunun həmsədri olandan sonra Minsk qrupunun fəaliyyətində bir irəliləmə görmədik. Ancaq eyni zamanda, bizim işimiz davam edir. Bir neçə gün bundan öncə cənab Sestanoviç öz nümayəndə heyəti ilə, cənab Kavano və başqaları ilə Azərbaycanda olmuşdur. Biz çox ətraflı danışıqlar apardıq. Bu gün də siz Azərbaycana gəlmisiniz. Ümid edirəm ki, biz sizinlə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması barədə geniş fikir mübadiləsi apara bilərik.

Bilirəm ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarından Azərbaycana yol çox uzundur, bir çox saat havada olmusunuz. Bəlkə də yorulmusunuz. Mən də səhərdən işləyirəm, bəlkə mən də yorulmuşam. Amma mən sizi yorğun görmürəm, özümü də yorğun hesab etmirəm. Güman edirəm ki, biz ətraflı danışıqlar apara biləcəyik. Təşəkkür edirəm.

Stroub Talbott: Cənab prezident, gec olmasına baxmayaraq, məni və həmkarlarımı qəbul etdiyinizə görə Sizə təşəkkürümü bildirirəm. Biz, yəni stolun bu tərəfində əyləşənlərin heç biri Bakıda qərrib deyildir. Şəxsən mən çox məmnunam ki, yenidən Bakıya gəlmək imkanı əldə etmişəm.

Cənab prezident, mənim barəmdə söylədiyiniz xoş sözlərə cavab verməzdən öncə, icazə verin, prezident Klintonun dərin, ürəkdən Sizə göndərdiyi şəxsi salamını, həmçinin dövlət katibi xanım Olbraytın hələ qulaqlarımda səslənən xoş arzularını Sizə yetirim.

Onların hər ikisi Sizinlə həm şəxsi münasibətlərini, həm də iş təmasları zamanı əməkdaşlıqların; həddindən artıq yüksək qiymətləndirirlər. Sizin 1997-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarına tarixi səfərinizdən sonra həm prezident, həm də dövlət katibi Azərbaycanla ABŞ arasında bir çox sahələrdə münasibətlərin daha da dərinləşməsi və güclənməsi üçün fəaliyyətlərini genişləndirmək yolları barədə daim düşünürlər.

Siz çox doğru dediniz, mən də bununla razı olduğumu bildirirəm ki, həm bizim dövlət rəhbərlərimizlə keçirdiyiniz görüşlər zamanı, həm də mənim şəxsən iştirak etdiyim, Sizin qeyd etdiyiniz Lissabon, Vaşinqton görüşlərində və digər görüşlərdə toxunduğumuz bir çox məsələlər ətrafında bu gün yenidən ətraflı fikir mübadiləsi aparmaq imkanımız olacaqdır.

Ümidvaram ki, Sizinlə bugünkü görüşüm zamanı enerji məsələləri, iqtisadi əlaqələrimizin inkişaf etdirilməsi, xüsusən Bakı-Ceyhan boru kəməri ilə əlaqədar işlərin dərhal görülməsi barədə geniş fikir mübadiləsi aparacağıq. Həmçinin Azərbaycanın da, Amerika Birləşmiş Ştatlarının da bərabər hüquqlu üzvü olduqları beynəlxalq birliyə gələcəkdə, zaman keçdikcə öz töhfəsini verə biləcək siyasi təsisatların möhkəmləndirilməsi sahəsində də fikir mübadiləsi edəcəyik.

Cənab prezident, şübhəsiz ki, Sizin dediyiniz kimi, regionda sülhün bərqərar olması, münafişənin dinc yolla aradan qaldırılması sahəsində son dövrdə atılan addımlar, regiona sabitlik və təhlükəsizlik gətirilməsi və bütün bunların sayəsində region xalqlarının rifahının yüksəldilməsi və inkişafının təmin edilməsi sahəsində mövcud olan məsələlər haqqında da geniş fikir mübadiləsi aparacağıq.

Mən Amerika Birləşmiş Ştatlarını Minsk qrupunda təmsil edən həmsədr kimi, prezident Klintonun və dövlət katibi Olbraytın şəxsi tapşırıqları əsasında Sizinlə bərabər bu regionda sülhün əldə olunması üçün birgə səylər göstərilməsində yaxından iştirak etmişəm. Onlar bu gün məni buraya

göndərməklə şəxsən Sizinlə bir daha fikir mübadiləsi aparmağımı istəmişlər ki, bu münaqişənin aradan qaldırılması üçün əlavə yeni addımlar atılması istiqamətində nə dərəcədə imkanlar olması barədə Sizin şəxsi düşüncələrinizi öyrənim və bunu onlara çatdırım.

Vəziyyətlə əlaqədar Sizin fikirlərinizi dinləməzdən öncə isə mən prezident Klintonun və dövlət katibi Olbraytın Sizin şəxsiyyətinizə olan dərin ehtiramını Sizə çatdırmaqdan məmnunluq duyuram. Onlar bu regionda mövcud olan münaqişənin aradan qaldırılması üçün Sizin göstərdiyiniz liderliyi və cəsarəti çox yüksək qiymətləndirirlər.

Sizi əmin edirəm ki, bu regionda sülhün bərqərar edilməsində Sizə yardımçı olmaq üçün Amerika Birləşmiş Ştatları əlindən gələn hər cür addımı atmağa hazırdır.

Heydər Əliyev: Əvvəla, istərdim prezident cənab Klintonun və dövlət katibi xanım Olbraytın mənə çatdırdığınız salamlarına görə dərin təşəkkürümü bildirim. Rica edirəm, mənim səmimi salamlarımı, ən xoş arzularımı və məhələbətimi prezident cənab Bill Klintonla və xanım Olbrayta çatdırasınız.

Həqiqətən, siz qeyd etdiyiniz kimi, 1997-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarına mənim rəsmi səfərim Amerika-Azərbaycan əlaqələrinin inkişafı üçün çox böyük hadisə və mərhələ oldu. Son illər bizim əməkdaşlığımız prezident cənab Bill Klintonla, dövlət katibi xanım Olbraytla mənim aramda həqiqətən səmimi dostluq əlaqələri yaradıbdır. Mən bu dostluq əlaqələrini çox yüksək qiymətləndirir və bunları həm özüm üçün, həm də Azərbaycan xalqı üçün çox dəyərli hesab edirəm.

Mən aprel-may aylarında Amerika Birləşmiş Ştatlarında - Klivlenddə xəstəxanada müalicə olunarkən Amerika prezidenti, dövlət katibi və başqa dövlət adamları tərəfindən mənə göstərilən qayğıya, diqqətə görə bir daha, bir daha təşəkkür edirəm. Öz xalqımıza dəfələrlə bəyan etmişəm və indi bir də

demək istəyirəm ki, prezident cənab Bill Klinton tərəfindən, dövlət katibi xanım Olbrayt tərəfindən göstərilən bu qədər diqqət, qayğı mənim sağlamağım üçün bəlkə də həkimlərin müalicəsindən daha da güclü idi. Azərbaycan xalqı, vətəndaşlarımız da hədsiz minnətdardır ki, prezident cənab Bill Klinton, dövlət katibi xanım Olbrayt və Klivlendin çox yüksək səviyyəli həkimləri məni yaxşı müalicə etdilər, xalqımız üçün bundan sonra daha böyük qüvvə ilə işləmək üçün şərait yaratdılar. Allaha şükürlər olsun ki, artıq o dövr arxada qalıbdır. Mən tam sağalmışam və bəlkə də əvvəlkindən çox enerji ilə işləyirəm. Bunlara görə çox təşəkkür edirəm.

Bugünkü danışıqlarımızın mövzuları haqqında fikirlərinizi tamamilə dəstəkləyirəm. Bu məsələlər həm sizin üçün, həm də bizim üçün vacibdir. Hesab edirəm, danışıqlar apararaq bu məsələlərdə eyni fikrə gəlmək, bir-birimizə kömək etmək Azərbaycan üçün çox vacibdir və Amerika Birləşmiş Ştatları üçün də çox əhəmiyyətlidir.

Sizin bəyan etdiyiniz sözlər - prezident cənab Bill Klintonun və dövlət katibi xanım Olbraytın regionda sülh, əmin-amanlıq cəhdlərini yüksək qiymətləndirmələri, liderliyimi qiymətləndirmələri - bu, məndə böyük hissiyyatlar doğurur.

Həqiqətən, prezident cənab Bill Klinton, xanım Olbrayt və sizin kimi, mən də sülhə sadıqəm. Bölgəmizdə, xüsusən Ermənistan ilə Azərbaycan arasında yaranmış münaqişənin yalnız sülh yolu ilə həll olunmasının tərəfdarıyam. Bu sahədə sizinlə, yəni Amerika Birləşmiş Ştatları ilə, xüsusən prezident cənab Bill Klintonla, dövlət katibi xanım Olbraytla əməkdaşlıq etməyimi çox əhəmiyyətli sayıram. Ona görə, yəqin ki, bu gün çox danışmalı olacağım.

Stroub Talbott: Cənab prezident, mən Klivlenddə, Ohayo ştatında boya-başa çatmışam. Hələ də oranı doğma şəhərim hesab edirəm. İnanıram ki, Klivlend. Ohayo ştatı

Sizin qayğınıza yaxşı qaldı. Çünki bu regionun, dünyanın bu bölgəsinin Sizin liderliyinizə hələ ehtiyacı var.

Heydər Əliyev: Çox sağ olun. Klivlend çox gözəl şəhərdir. Mən şəhərlə də bir az tanış oldum. Orada çox gözəl insanlar və çox gözəl həkimlər var. Mənim üçün çox xoşdur ki, siz məni müalicə edən çox gözəl bir şəhərdə doğulmuş adamsınız, ora sizin vətəninizdir.

Stroub Talbott: Şəhərin həm də yaxşı beysbol komandası var, Amma ondan danışmayacağıq. Cənab prezident, mən Sizinlə işləməyə hazıram.

Heydər Əliyev: Yaxşı, mən belə başa düşürəm ki, bizim danışıqlarımız bundan sonra özəl olmalıdır, elədirmi? Ona görə də mətbuat nümayəndələrinə təşəkkür edirəm.

POLŞA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ALEKSANDR KVASNEVSKİ İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN

Prezident sarayı

27 oktyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Hörmətli cənab prezident! Azərbaycana xoş gəlmisiniz. Respublikamıza rəsmi səfərə gəldiyinizə görə Sizə təşəkkürümü bildirirəm. Sözsüz ki, Azərbaycan ilə Polşa arasında qarşılıqlı surətdə faydalı əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsi hər iki tərəf üçün çox əhəmiyyətlidir.

Aleksandr Kvasnevski: Təşəkkür edirəm, cənab prezident. Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ölkələrimizin əlaqələri ardıcıl surətdə möhkəmlənir.

Heydər Əliyev: Bizim şəxsi dostluq münasibətlərimiz isə bu əlaqələrin daha da səmimiləşməsinə kömək edir. Onu da deyim ki, Polşa rəhbərinin Azərbaycana ilk rəsmi səfərini respublikalarımızın əməkdaşlığının inkişafı üçün yeni mühüm hadisə kimi qiymətləndirmək lazımdır.

1997-ci ilin avqustunda Varşavaya rəsmi səfərimi məmnunluqla xatırlayıram, Mən bir çox sahələrdə münasibətlərin daha da sıxlaşdırılması məqsədi ilə ölkələrimiz arasında bağlanmış müqavilələri yüksək dəyərləndirirəm. Bakıda imzalanması nəzərdə tutulan sənədlərin də Azərbaycan-Polşa əməkdaşlığının daha sürətlə inkişaf etdirilməsinə güclü təkan verəcəyinə əminəm.

Hal-hazırda bazar münasibətləri, demokratik inkişaf yolunu seçmiş müstəqil Azərbaycan Respublikasında hüquqi,

demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu sahəsində tədbirlər həyata keçirilir, islahatlar müvəffəqiyyətlə aparılır və nəticədə böyük uğurlar əldə olunur.

Öz iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatı ilə daha sıx bağlanmasına çalışan Azərbaycan xarici ölkələrlə, o cümlədən Polşa ilə əməkdaşlığın daha da möhkəmləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirir.

On ildən bəridir ki, Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü davam edir. Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən ölkəmizin ərazisinin 20 faizi işğal olunmuşdur. Bir milyondan çox vətəndaşımız yerindən-yurdundan zorla çıxarılaraq çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşayır. Hal-hazırda bu münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılması sahəsində ATƏT-in Minsk qrupu fəaliyyət göstərir, Ermənistan prezidenti ilə son dövrdə danışıqlar aparılır.

Aleksandr Kvasnevski: Azərbaycana rəsmi səfərə dəvət edildiyimə görə Sizə minnətdarlığımı bildirirəm və Sizinlə görüşdən hədsiz məmnunluq duyuram. Polşa Azərbaycanla bütün sahələrdə daha sıx əlaqələr qurmağa böyük maraq göstərir.

Demokratik inkişaf yolu ilə inamla addımlayan müstəqil Azərbaycanda əldə olunmuş nailiyyətləri görməkdən məmnun qaldım. Cənab prezident, biz dəfələrlə görüşüb söhbət etmişik. Çox məmnunam ki, indiki görüşümüz Azərbaycanda keçirilir.

Ölkələrimiz arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsində mühüm rolunu oynayan Polşanın əsas sahələrinin yüksək vəzifəli şəxslərini və işgüzar dairələrin bir çox nümayəndələrini özüm ilə bərabər Bakıya gətirmişəm. Polşa Avropa ilə Asiyanın qovuşduğu yerdə coğrafi-siyasi cəhətdən xüsusi əhəmiyyət daşıyan Azərbaycanla əlaqələrin daha da sıxlaşdırılması üçün bütün imkanlardan istifadə edəcəkdir.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə, beynəlxalq normalara uyğun surətdə tezliklə aradan qaldırılmasına Polşa da tərəfdardır. Ümid edirəm ki, ATƏT-in qarşıdakı İstanbul zirvə görüşü bu münaqişənin dincliklə aradan qaldırılması yollarının müəyyənləşdirilməsinə yeni təkan verəcəkdir.

Tarixi İpək yolunun bərpasına dair Avropa Birliyinin himayəsi ilə, TRASEKA proqramı çərçivəsində ötən il Bakıda keçirilmiş beynəlxalq konfransda Polşa nümayəndə heyəti də yaxından iştirak etmişdi. İndi bizim müvafiq strukturlar bununla əlaqədar məsələlər üzərində işləyirlər. Biz Avropanın nəqliyyat infrastrukturunun İpək yoluna qoşulmasını istəyirik. Biz istəyirik ki, Baltik dənizi ilə Qara dəniz, Cənubi Qafqaz ilə Mərkəzi Avropa arasındakı məkanda regional əməkdaşlıq ideyası öz dinamik inkişafını tapsın. Neftin Xəzər dənizindən Qərbi Avropaya nəqlinə dair iri layihədə Polşa da iştirak etmək arzusundadır.

Heydər Əliyev: Mən əminəm ki, bizim bu görüşümüz, apardığımız danışıqlar, imzaladığımız sazişlər dünya siyasətində ölkələrimizin mövqeyini müəyyənləşdirəcək, Qafqazda vəziyyətin sabitləşməsi yolunda aparılan işlərə kömək edəcək, beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığımızın genişləndirilməsi üçün zəmin yaradacaqdır.

AZƏRBAYCAN VƏ POLŞA NÜMAYƏNDƏ HEYƏTLƏRİ ARASINDA DANIŞIQLARDA ÇIXIŞ

Prezident sarayı

27 oktyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Zati-aliləri, Polşa Respublikasının prezidenti hörmətli cənab Aleksandr Kvasnevski, mən sizi və sizinlə birlikdə Azərbaycana gəlmiş nümayəndə heyətinizi ürəkdən salamlayıram. Əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, Polşa prezidentinin Azərbaycana ilk səfəri Polşa-Azərbaycan əlaqələrinin inkişafı üçün çox faydalı olacaqdır.

Rus dilindən istifadə edə bildiyimizi nəzərə alaraq, tərcüməyə çox vaxt sərf etməmək üçün mən nitqimin və danışıqların qalan hissəsini rus dilində aparacağam. Bizdə polyak dilini bilən bir adam var, o, yanımda oturub, Polşa-Azərbaycan Cəmiyyətinin sədridir, 1997-ci ildə mənimlə birlikdə Polşada olub, ancaq tərcüməçilik fəaliyyətində böyük təcrübəsi yoxdur və ehtiyat edirəm ki, tərcümədə qeyri-dəqiqliklər ola bilər. Ona görə də rus dilinə keçirəm.

Hörmətli prezident, dəvətimi qəbul edib, Azərbaycana rəsmi səfərə gəldiyinizə görə sizə təşəkkürümü bildirirəm. Son illər Polşa ilə Azərbaycan arasında münasibətlər intensiv inkişaf edir.

Hörmətli cənab prezident, 1997-ci ilin avqustunda sizin dəvətinizlə mən Polşada rəsmi səfərdə oldum. Biz orada çox səmərəli danışıqlar apardıq, mən sizin həyatınızla, ölkənizin həyatı ilə və sizdə də gedən proseslərlə tanış oldum, biz Polşa

ilə Azərbaycan arasında dostluq münasibətlərinin inkişafı haqqında birgə bəyannamə, ölkələrimiz arasında qarşılıqlı münasibətlərin müqavilə-hüquqi əsasını təşkil edən bir sıra mühüm sənədlər imzalandı. Mən Polşaya rəsmi səfərimi, sizinlə, hökumətinizin üzvləri ilə söhbətləri və danışıqları bu gün də böyük səmimiyyətlə və hörmətlə xatırlayıram. Varşavanın müxtəlif yerlərinə gedərkən Polşa vətəndaşları ilə ünsiyyətdə olmaq imkanım da oldu. Bütün bunlar mənə çox böyük təsir bağışladı. 1997-ci ilin avqustunda Polşada danışıqlarımızda və görüşlərimizdə mənim üçün heç nə ilə müqayisəyə gəlməyən ən başlıca cəhət isə budur ki, biz bəyan etdik ki, Polşa ilə Azərbaycan arasında bütün sahələrdə dostluq münasibətlərini möhkəmləndəcək və inkişaf etdirəcəyik, Şimali Atlantika İttifaqı Şurasında, NATO-nun "Sülh naminə tərəfdaşlıq" Proqramında əməkdaşlıq üçün, Azərbaycanın Avropa strukturlarına inteqrasiyası üçün səylər göstərəcəyik.

Bu baxımdan sizinlə əməkdaşlıq bizim üçün çox mühümdür, çünki Azərbaycan Avropanın bir hissəsidir, özü də Avropa qitəsinin qurtaracağında yerləşir, Azərbaycandan sonra Asiya başlayır. Avropa ilə Asiya arasında yerləşən ölkə kimi, Azərbaycan bütövlükdə ölkələrin, xüsusən Qərbi və Şərqi ölkələrinin öz aralarında münasibətləri üçün, hesab edirəm, az rol oynamır, odur ki, Polşa ilə əməkdaşlıq bizim üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Ümumiyyətlə, biz bunu sizinlə Polşada iki il əvvəl müzakirə etmişdik. Şadam ki, bundan sonra dostluq münasibətlərimiz çox fəal inkişaf etdi, biz sizinlə beynəlxalq təşkilatların iclaslarında görüşdük. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dincliklə nizama salınması prinsiplərinin qəbul edilməsi üçün 1996-cı ilin dekabrında ATƏT-in Lissabon zirvə görüşü zamanı sizin dəstəyinizi də bütün xalqımız bu gün yaxşı xatırlayır.

Biz sizin NATO-ya daxil olmağınızı alqışladıq, mən bunu Madriddə iclas keçirilərkən demişdim və sizi təbrik etmişdim. Vaşinqtonda NATO-nun 50 illik yubileyi keçirilərkən Azərbaycanın mövqeyini mən bir daha bəyan etdim. Bir sözlə, bütün bunlar bizi çox sıx bağlayır, onu nəzərdə tuturam ki, biz siyasi sahədə də, iqtisadi sahədə də, elmi sahədə də, təhsil və mədəniyyət sahələrində də münasibətlərimizi inkişaf etdirə bilərik.

Hörmətli cənab prezident, bu gün biz sizinlə dünya siyasətinə, o cümlədən Qafqazda vəziyyət haqqında, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dincliklə nizama salınması prosesinə aid bir çox məsələlər barəsində təkbətək çox açıq, səmimi fikir mübadiləsi apardıq. Mən şadam ki, biz bütün bu məsələlərdə tam qarşılıqlı anlaşmaya gəldik. Buna görə də biz Polşanı özümüz üçün çox yaxın və dost ölkə hesab edirik.

Şəxsən mən, cənab prezident, sizinlə mənim aramda yaranmış şəxsi münasibətləri çox yüksək qiymətləndirirəm, zənnimcə, bu münasibətlər səmimi, mehriban xarakter daşıyır. Öminəm ki, Azərbaycana səfəriniz zamanı biz çox məsələləri müzakirə edə biləcəyik. Üstəlik, sizinlə görüşümüz zamanı nümayəndə heyətlərimizin üzvləri də məsələləri müzakirə etmiş, nə barədəsə razılığa gəlmiş, hansısa perspektivləri müəyyənləşdirmişlər.

Əlbəttə, şad olacağam ki, siz Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhəri ilə tanış olacaq, bəzi yerlərə gedəcək, xalqımız, ölkəmiz haqqında böyük təsəvvür alacaqsınız. Ölkəmiz keçmişdəki kimi, xüsusən də bu gün bəşəri dəyərləri xüsusilə bərqərar edərək, onları öz milli ənənələri ilə, milli məənəvi dəyərləri ilə birləşdirir.

Yeri gəlmişkən, siz burada hələ əsrin əvvəllərində tikilmiş və Bakıya indiyədək yaraşır verən bəzi çox gözəl binaları görəcəksiniz. Layihələrin müəllifləri arxitektorlar Ploşko və

Zaslavski olmuşlar. Buna görə də belə düşünürəm ki, Polşa mənim çox xoşuma gəldiyi kimi, şəhərimiz də sizin xoşunuza gələcəkdir. Əlbəttə, məni xüsusilə heyran qoyan bu olmuşdu ki, İkinci dünya müharibəsi zamanı əslində tamamilə dağıdılmış olan Varşavanı polyak xalqı ötən 50 ildə bərpa edə bilmişdir və indi hətta təsəvvürə belə gətirmək çətindir ki, bu şəhər dağıdılmışdı.

Ümidvaram ki, Bakı ilə, Azərbaycanla tanış olarkən siz Azərbaycan xalqının, Azərbaycan vətəndaşlarının səmimi mehribanlığını daha çox hiss edəcəksiniz. Təbii ki, bütün bunlar münasibətlərimizin daha da inkişaf etməsinə təkan verəcəkdir. Sizi bir daha salamlayıram, Azərbaycana xoş gəlmisiniz.

Aleksandr Kvasnevski: Hörmətli cənab prezident Heydər Əliyev!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Biz hamımız mühüm tarixi hadisədə iştirak edirik, çünki bu, Polşa Respublikası prezidentinin müstəqil Azərbaycana ilk səfəridir. Yəqin ki, bu, yeni ənənə açır, belə ki, bunun sayəsində prezidentlər də bir-birini daha tez-tez ziyarət edəcəklər. Biz bir neçə ildən bəri yaxından apardığımız siyasi dialoqu davam etdirəcəyik.

Mən də tarixi hadisəyə - Azərbaycan prezidentinin 1997-ci ilin avqustunda Polşaya ilk səfəri mövzusunə qayıtmaq istəyirəm. Xoş xatirələrə görə Sizə təşəkkür etmək və xatırlatmaq istəyirəm ki, o vaxt biz dövlətlərarası 8 saziş imzaladıq. Bu sazişlər gələcək əməkdaşlığımız üçün zəmin olmalıdır.

Biz bu gün də bəyannamə və digər sazişlər imzalayacağıq, onlar gələcək əlaqələrimizin inkişafı üçün hüquqi əsas olacaqdır. Məmnun qaldığımı bildirmək istəyirəm ki, iqtisadi əlaqələrimiz inkişaf edir və inkişaf perspektivinə malikdir. Yəqin ki, nazirlərimiz bu barədə danışacaqlar.

Mənimlə birlikdə Bakıya bir qrup çox ciddi biznesmen, sahibkar gəlmişdir. Ümidvaram ki, onların danışıqları da əlaqələrimizə təkan verəcəkdir. Cənab prezident, Sizdən xahiş etmək istəyirəm ki, hər iki tərəfdən olan sahibkarlarımızın danışıqlarını hamiliyə götürəsiniz.

Polşa və Azərbaycan xalqlarının bir-birini daha yaxşı tanımaları üçün digər sahələrdə - mədəniyyət, turist mübadiləsi sahələrində də əlaqələrimizin genişlənəcəyinə ümid bəsbədiyimi ifadə etmək istəyirəm.

Cənab prezident, NATO-ya yolumuzu dəstəklədiyinizə görə Sizə və Azərbaycana təşəkkür etmək istəyirəm. NATO-ya daxil olmağımız münasibətilə Vaşinqtonda bizi təbrik etdiyinizə görə, o vaxt dediyiniz bu sözlərə görə Sizə təşəkkür etmək istəyirəm ki, NATO-nun genişlənməsi kiməsə hədə-qorxu gəlmək deyildir və bu genişlənməni davam etdirmək lazımdır. Sizi əmin etmək istəyirəm ki, Polşa "Sülh naminə tərəfdaşlıq" Proqramında və Şimali Atlantika İttifaqında öz fəallığını davam etdirəcəkdir.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dincliklə nizama salınması yollarının axtarışını dəstəklədiyimizi demək istəyirəm. Mənim bu barədə Sizinlə bir neçə dəfə danışmaq imkanım olubdur. Əmin etmək istəyirəm ki, biz bu münaqişənin dincliklə nizama salınmasına xidmət edəcək hər şeyi hər vasitə ilə dəstəkləyəcəyik. Biz Sizin xidmətinizdəyik və ümidvarıq ki, İstanbul zirvə görüşü bu cür axtarışlar üçün məqam ola bilər.

Biz regional əməkdaşlığın inkişafında çox fəal iştirak edirik. Bir neçə həftə bundan əvvəl Yaltada keçirilmiş görüşümüzdə qayıtmaq istəyirəm. Nəzərə çarpdırmaq istəyirəm ki, biz Baltik dənizi ilə Qara dəniz, Cənubi Qafqaz ilə Mərkəzi Avropa arasındakı məkanda regional əməkdaşlıq ideyasının dinamik inkişaf etməsini istəyirik. Neftin Xəzər dənizindən Qərbi Avropaya nəqlinə dair iri layihədə iştirak etmək arzumuz var.

Bilirsiniz ki, Polşa Avropa Birliyinə üzv olmaq barədə ərizə vermişdir. Biz buna 2002-ci ilin sonunadək hazır olmaq istəyirik. Əlbəttə, bu, bir çox amillərdən, bizim hazırlığımızdan və Avropa Birliyinin qərarından asılıdır. Lakin Avropa Birliyinə üzv olmaq barədə siyasətimizi həyata keçirərkən, Avropa Birliyinin çərçivəsindən kənarda olan və öz siyasəti ilə Avropada qarşılıqlı fəaliyyətə qoşulmaq istəyən ölkələrlə də əlaqələr saxlamaq istəyirik. Buna görə də biz Azərbaycanı ən mühüm tərəfdaşlarımızdan biri sayırıq. Biz bu əməkdaşlığı nəinki dolğunlaşdırmaq, həm də davam etdirmək üçün bütün işləri görəcəyik. Bakıya da məhz bu niyyətlə gəlmişik.

Biz şadiq ki, belə açıq danışıqlar apara bilirik. Cənab prezident, qonaqpərvərliyinizə, mehribanlığınıza, səmimiyyətinizə görə sağ olun. Burada cəmi bir neçə saat olsa da, özümüzü, demək olar, evimizdəki kimi hiss edirik. Düşünürəm ki, səfərimiz Polşa-Azərbaycan münasibətlərinin strukturunu və infrastrukturunu yaratmaqda mühüm addım olacaqdır.

Cənab prezident, sizə bir daha təşəkkür edirəm. Düşünürəm ki, nazirlər öz danışıqlarının gedişi barədə bizə məlumat verə bilərdilər.

Heydər Əliyev: Bir neçə kəlmə deyim, sonra isə nazirləri dinləyərək.

Cənab prezident, fikirlərinizə görə və Polşa ilə Azərbaycan arasında münasibətləri müsbət qiymətləndirdiyinizə görə, münasibətlərimizin perspektivi ilə bağlı fikirlərinizə görə sizə təşəkkür edirəm.

Sizə məlum olduğu kimi, Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra çox mürəkkəb yol keçmişdir. Biz müstəqillik əldə edərkən Dağlıq Qarabağda münaqişəyə görə Ermənistanla müharibə vəziyyətində idik. 1994-cü ildə biz atəşkəs haqqında saziş imzaladıq və problemin dincliklə nizama salınmasına çalışırıq. İndi biz bu istiqamətdə fəal

işləyirik, müxtəlif kanallardan, əlbəttə ki, ən əvvəl ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin söylərindən istifadə edirik.

Cari ilin apreliyindən başlayaraq biz Ermənistan və Azərbaycan prezidentləri arasında bilavasitə görüşlərdən də istifadə edirik. Biz bir neçə şəxsi görüş keçirmiş, məsələləri çox açıq şəkildə müzakirə etmişik. Ümumiyyətlə, çalışırıq ki, müəyyən kompromislər yolu ilə hər halda sülhə nail olaq, çünki Azərbaycanın bundan sonra da bu cür vəziyyətdə qalması əslində mümkün deyildir. Bilirsiniz ki, Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən işğal olunmuşdur, özü də bu ərazidəki yeddi inzibati rayon Dağlıq Qarabağ vilayətinin hüduqlarından kənardadır. Bütün bu ərazilərdən zorla qovulub çıxarılmış bir milyondan çox azərbaycanlı ağır şəraitdə, əksəriyyəti çadırlarda yaşayır.

Buna görə biz də hesab edirik ki, ATƏT və onun Minsk qrupu öz fəaliyyətini gücləndirməlidir. Ümidvarıq ki, İstanbul zirvə görüşü bu məsələni müəyyən dərəcədə irəlilədəcəkdir. Biz sizin dəstəyinizə ümid bəsləyəcəyik.

Bayaq dedim ki, biz Avropa strukturları ilə inteqrasiyaya çalışırıq. Dövlət müstəqilliyi əldə edildikdən sonra Azərbaycanda demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu xətti götürülmüşdür. Biz bu sahədə böyük uğurlara nail olmuşuq.

Biz bazar iqtisadiyyatını, bazar münasibətlərini inkişaf etdirmək, Avropa və dünya ölkələri ilə inteqrasiya xətti götürmüşük. Azərbaycana xarici sərmayələr cəlb edilməsi məsələsi ilə xüsusilə fəal məşğul olmuşuq. Əsasını siyasi və iqtisadi islahatlar təşkil edən bütün bu tədbirlərimiz öz nəticələrini verir, hərçənd, hələ də iqtisadi və sosial xarakterli böyük çətinliklərlə rastlaşırıq. Bu çətinliklər əsasən bir milyondan artıq qaçqının olması ilə bağlıdır, onların əksəriyyəti heç yerdə işləmir və biz onları böyük çətinliklə dolandırırıq.

Lakin ümidvarıq ki, apardığımız islahatlar, bazar iqtisadiyyatının, demokratiyanın və demokratik dəyərlərin inkişaf

etdirilməsi yaxın vaxtlarda xalqımızın daha yaxşı yaşayışını və təbii ki, ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafını təmin edəcəkdir.

Biz Avropa strukturları ilə integrasiyaya çalışaraq, Avropa Birliyi ilə, Avropa Şurası ilə, ATƏT və digər təşkilatlarla da fəal əməkdaşlıq edirik. Mən sizin Avropa Birliyinə daxil olmağa hazırlaşmanızı alqışlayıram. Əlbəttə, biz orada səsə malik deyilik, özümüz onun hüddudlarından kənardayıq, ancaq sizi mənəvi baxımdan dəstəkləyəcəyik.

Aleksandr Kvasnevski: Buda mühümdür.

Heydər Əliyev: Lakin biz hələ Avropa Şurasında qonaq statusuna malik olduğumuz mərhələdəyik və Avropa Şurasına onun tam hüquqlu üzvü kimi daxil olmaq ümidindəyik. Ümidvaram ki, Avropa Şurasının üzvü kimi, Polşa bu məqsədə nail olmaqda Azərbaycana kömək göstərmək üçün öz imkanlarından və nüfuzundan istifadə edəcəkdir. Belə ki, son illərdə müxtəlif islahatlar aparılması yə müxtəlif tədbirlər görülməsi nəticəsində Avropa Şurasının tam hüquqlu üzvü olmaq üçün, necə deyirlər, Azərbaycanda bütün tələblər yerinə yetirilmişdir. Bunun bizim üçün çox böyük əhəmiyyəti olacaqdır.

Əlbəttə, Varşavada dediyimiz kimi, bu gün də deyirik ki, iqtisadi münasibətləri inkişaf etdirmək, o cümlədən sizin söylədiyiniz kimi, neftin nəqlində Polşanın iştirakı üçün bütün tədbirləri görəcəyik. Böyük məmnunluqla qeyd etmək istəyirəm ki, Polşa Böyük İpək yolunun bərpasına, TRASEKA proqramının reallaşdırılmasına dair ötən ilin sentyabrında Bakıda keçirilmiş beynəlxalq konfransda iştirak etmişdir. O vaxt biz çox mühüm sənədlər qəbul etdik. Bildiyiniz kimi, Azərbaycan Böyük İpək yolunun bərpası üçün tədbirlərin həyata keçirilməsində ümdə əhəmiyyətə malikdir və Polşa bu yolun bərpasına böyük maraq göstərir. Biz bunu qiymətləndiririk, çünki bu, hər iki tərəf üçün çox mühüm və sərfəlidir.

Biz hər şey edəcəyik ki, Böyük İpək yolunun bərpası haqqında ötən ilin sentyabrında qəbul olunmuş bəyannamədə üzərimizə qoyulmuş vəzifələr həyata keçirilsin.

Təbii ki, Qərbb Şərq, Avropa ilə Asiya arasında münasibətlərin inkişaf etdirilməsinin çox böyük əhəmiyyəti var. Bu baxımdan Azərbaycan öz coğrafi-strateji mövqeyi ilə çox mühüm rol oynayır. Biz iqtisadi əməkdaşlıq məqsədi ilə, digər bütün məqsədlərlə Avrasiya ölkələrinin gələcək integrasiyası üçün bu rolumuzu yerinə yetirməyə bundan sonra da çalışacağıq. Hesab edirəm ki, burada niyyət və fikirlərimiz uyğun gəlir. Ona görə də mən bugünkü söhbətlərimizdən razıyam. Ümidvaram ki, sonrakı günlərdə sizin burada olmağınız bizə daha çox fikir mübadiləsi aparmağa imkan verəcəkdir.

Aleksandr Kvasnevski: Cənab prezident, Sizə təşəkkürümü bildirərək təklif edirəm ki, hər iki nümayəndə heyəti aparılmış danışıqlar haqqında məlumat versinlər.

Artur Rasizadə (Azərbaycanın Baş naziri): Hörmətli cənab Polşa prezidenti, Azərbaycan Respublikasının hörmətli cənab prezidenti!

Bizə ayrılmış qısa vaxt ərzində Polşada və Azərbaycanda iqtisadiyyatın vəziyyəti haqqında fikir mübadiləsi oldu. Polşada artıq necə ildən bəri aparılan islahatlar barədə məlumat almaq bizim üçün çox maraqlı idi. Polşanın təcrübəsi bütün dünyada məlumdur və bu islahatların necə həyata keçirildiyi, nə əldə etmək mümkün olduğu barədə, habelə hələ də qalmaqda olan problemlər barədə məlumat almaq çox xoş idi. Polşada həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan proqramlar - metallurgiya sənayesinə, hərbi kompleksə, gömrük sənayesi kompleksinə və digərsahələrə aid proqramlar barədə məlumat almaq bizim üçün çox mühüm idi.

Biz ölkəmizdə islahatlar aparılması sahəsində görülən işlərdən danışdıq. Bununla yanaşı, böyük qarşılıqlı maraq

doğuran bir sıra konkret layihələrə də toxunduq. Polşa tərəfi neftin emalı, neft məhsulları istehsalı, bu prosesdə Polşa müəssisələrinin iştirakı məsələlərinə böyük maraq göstərdi.

GUÖAM proqramına, bunun nədən ibarət olduğuna, orada iqtisadi məsələlərin necə həll edildiyinə və ya həll etmək nəzərdə tutulduğuna da böyük maraq göstərildi. Sonra İNOQEYT proqramı barədə söhbət getdi. Biz bu proqramının üzvüyük, Polşa isə hələlik müşahidəçidir. Yeni boru kəmərlərinin çəkilməsi və mövcud olanların təmir edilməsi nəzərdə tutulur. Polşa tərəfi buna maraq göstərir və neftin bu regiondan, konkret olaraq Azərbaycan neftinin Odessa-Brodı-Qdansk marşrutu ilə nəqli barədə məsələni bir daha qaldırdı. Bu layihəyə Ukrayna da böyük maraq göstərir.

Biz MDB ölkələri ilə iqtisadi münasibətlər haqqında da fikir mübadiləsi apardıq.

Əgər Polşa ilə iqtisadi münasibətlərimizdən danışmaq lazım gəlsə, onda, təəssüflər olsun, bu gün etiraf edilməlidir ki, onlar öz həcmələrinə görə nə bugünkü günə, nə də xüsusən sabahkı günə uyğun deyildir. Buna görə də hər iki tərəf yaxın illərdə Azərbaycan ilə Polşa arasında əmtəə dövriyyəsinin kəskin sürətdə artırılması yollarını axtaracaqdır. Bu sahədə çox iş görmək lazımdır.

Konkret layihələr barəsində biz dəmir yol, avtomobil nəqliyyatı, dava-dərman, meləel, digər ənənəvi mallar göndərilməsi sahəsində əməkdaşlığı müzakirə etdik. Biz dedik ki, bunda marağımız var və bütün bu proqram nəinki neft və qaz sektoru sahəsində, həm də ölkəmizin iqtisadiyyatının potensiala malik digər sahələrində həmişə aparılmışdır və aparılır. Polşa tərəfinin imkanlarına bələd olaraq biz onu neft sektorunda birgə layihələr axtarışına qoşulmağa dəvət etdik.

Bu gün yalnız birinci gündür, sabah bütün iqtisadi istiqamətlər üzrə işləri davam etdirmək nəzərdə tutulur. Sabah biz cənab prezidentlə birlikdə iqtisadi forum keçirəcəyik.

Forumda Polşa tərəfindən və təbii ki, bizim tərəfdən biznesmenlərin böyük bir qrupu iştirak edəcəkdir. Burada mümkün layihələr daha da dəqiqləşdiriləcək və gələcəkdə bu layihələri həyata keçirmək üçün onların üzərində işləmək lazımdır.

Cənab Blaşşek (*Polşa iqtisadiyyat nazirinin müavini*):

Hörmətli cənab prezidentlər!

Cənab Baş nazir apardığımız danışıqlardan çox ətraflı bəhs etdi. İki kiçik məsələni əlavə edə bilərəm.

Biz Azərbaycan tərəfinin maraqları barədə fikri məmnunluqla dinlədik. Azərbaycanda şəkər və sement zavodlarının tikintisinin mümkünlüyündən, yaxud Azərbaycana sement göndərilməsinin mümkünlüyündən, Polşa texnologiyalarının, ərzaq məhsullarının göndərilməsindən söhbət gedir.

Bizi maraqlandıran ticarət məsələsini geniş müzakirə etdik. Azərbaycanın ümumdünya ticarət təşkilatına üzvlüyü barədə onun vəsatətinin Polşa tərəfindən dəstəkləndiyini təsdiqlədik. Noyabrda Sietldə danışıqların növbəti mərhələsi zamanı Polşa öz mövqeyini bir daha təsdiqləyəcəkdir. Biz həmçinin dedik ki, Polşanın strateji cəhətdən mühüm və perspektivli tərəfdaşla münasibətləri inkişaf etdirmək istəyi qüvvədə qalır.

Pşemıslav Qrudzinski (*Polşa xarici işlər nazirinin müavini*):

Hörmətli cənab prezidentlər!

Cənab prezidentlər, sizin toxunduğunuz problemlər silsiləsinə yalnız iki kiçik məsələ əlavə etmək istəyirəm.

Cənab prezident Aleksandr Kvasnevskinin dediyi kimi, Polşa nəinki Azərbaycanla ikitərəfli münasibətlər saxlamaqda, həm də bu münasibətləri beynəlxalq forumlarda, o cümlədən NATO-da təmsil etməkdə maraqlıdır. Zənnimcə, NATO fəallıq göstərməli və təkcə Azərbaycan barəsində deyil, bütün Cənubi Qafqaz regionu barəsində də əlaqəli siyasət aparmalıdır. Biz məhz bu cür strategiyanın hazırlanmasına kömək etməyə hazırıq. Cənab prezident, bunu səmərəli şəkildə etmək üçün biz sizin rəyləriniz və mövqeyinizlə,

Azərbaycanın görkəmli siyasətçilərinin rəyləri, mövqeləri ilə yaxşı tanış olmalıyıq. Biz iki konkret addım atmağı təklif edirik.

Əvvəla, haqqında indiyədək fəal və konkret danışıqlar aparmadığımız bütün məsələlərə dair məsləhətləşmələr keçirilməlidir. Bunlar ən əvvəl təhlükəsizliyə aid məsələlərdir. Azərbaycanda və Polşada müvafiq təsisatlar bu məsələlərlə məşğul ola bilərdilər. Belə məsləhətləşmələrə yazda Varşavada başlamaq istərdik.

İkinci təklif. Bu, diplomatik münasibətlərin inkişaf etdirilməsi ilə bağlıdır. İkitərəfli diplomatiyamıza tarazlıq amili tətbiq olunmasını istərdik. Mən Azərbaycanın Varşavada normal, müntəzəm nümayəndəliyi olmasını nəzərdə tuturam. Bu, hökumətlərimiz və prezidentlərimiz arasında müntəzəm və daha mükəmməl əlaqələr yaradılmasına imkan verərdi.

Aleksandr Kvasnevski: Cənab prezident, siz bizim tərəfimizdən əməkdaşlığımıza təkcə hazırlıq deyil, həm də onu necə dolğunlaşdırmaq barədə ideyalar olduğunu görürsünüz. Mən şadam ki, bu cür mövqeyi, bu cür münasibəti Azərbaycan tərəfi də nümayiş etdirir.

Heydər Əliyev: Cənab prezident, mən də məmnunam ki, mövqelərimiz üst-üstə düşür. Mənə elə gəlir ki, bu, münasibətlərimizi inkişaf etdirmək üçün çox yaxşı şərtidir.

Xüsusi vurğulamaq istərdim ki, cənab prezident, siz öz nümayəndə heyətinizlə Azərbaycana biznesmenlərin böyük bir qrupunu gətirmisiniz. Müxtəlif şirkətlər arasında əməkdaşlıq iqtisadi əməkdaşlığımız üçün çox mühümdür. Polşada, demək olar, hər şey özəlləşdirilmişdir, Azərbaycanda özəlbəzədmə fəal sürətlə gedir. Təbii ki, indi və gələcəkdə bütün iqtisadi əlaqələr, ticarət əlaqələri məhz özəl şirkətlər, özəl strukturlar vasitəsilə, fəal biznesmenlər vasitəsilə inkişaf edə bilər.

Mən sizə dedim ki, biz Azərbaycana xarici sərmayələr cəlb edilməsi üçün olduqca çox işlər görmüşük. Ən çox da neft sektoruna, lakin təkcə oraya deyil, başqa sektorlara da. Biz

polşaya, Polşa biznesmenlərinə, işgüzar adamlara, şirkətlərə də təklif edirik ki, Azərbaycana maraq göstərsinlər. Bundan ötrü bütün lazımı şəraiti yaradacağıq. Məsələn, sement zavodu haqqında, şəkər zavodu haqqında da danışıqlar aparmaq olar. Lakin artıq bunlar dövlət müəssisələri deyil, özəl müəssisələrdir.

O ki qaldı Polşanın və Azərbaycanın xarici işlər nazirlikləri arasında məsləhətləşmələrə, mən bunu çox mühüm məsələ hesab edirəm və belə bir fikri tamamilə dəstəkləyirəm ki, biz bu məsləhətləşmələri fəal surətdə aparmalıyıq. Məsələn, biz buna ehtiyac duyuruq, çünki Avropa strukturları ilə inteqrasiyaya çalışarkən, Polşa kimi Avropa ölkəsi ilə daha sıx əlaqələrimiz və daimi məsləhətləşmələrimiz bizim üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Polşada Azərbaycan səfirliyinin olmasına gəldikdə isə, biz bunu çox istəyirik. Bilirsiniz ki, mən Ukraynaya səfiri çoxdan təyin etmişəm. O, Polşada da səfir vəzifələrini yerinə yetirir. Açığını deyəcəyəm, Polşada öz daimi səfirliyimizi açmaq üçün biz yaxın vaxtlarda vəsait axtarmağa çalışacağıq. Biz bunu çox istəyirik.

Aleksandr Kvasnevski: Cənab prezident, hələlikse öz səfirinizdən soruşun ki, o, harada işləmək istəyir, Kiyevdə, yoxsa Varşavada?

Heydər Əliyev: Mən bunu səfirliyin açılması haqqında qərar qəbul etdikdən sonra soruşacağam. Onda o, bəlkə də Kiyevdən Varşavaya köçmək istəyəcəkdir. Çox sağ olun.

Aleksandr Kvasnevski: Qonaqpərvərliyə görə bir daha çox sağ olun. Biz söhbətimizi davam etdirəcəyik. Əlbəttə ki, nazirlərin də bu cür imkanı olacaqdır.

**AZƏRBAYCAN-POLŞA SƏNƏDLƏRİNİN
İMZALANMASI MƏRASİMİNDƏN SONRA
BİRGƏ MƏTBUAT KONFRANSINDA
BƏYANAT VƏ SUALLARA CAVAB**

Prezident sarayı

27 oktyabr 1999-cu il

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin bəyanatı

Zati-aliləri Polşa prezidenti cənab Aleksandr Kvasnevski!

Polşa nümayəndə heyətinin hörmətli üzvləri!

Xanımlar və cənablar!

Bu gün Polşa prezidentinin Azərbaycana rəsmi səfəri başlanmışdır. Bu, Polşa prezidentinin ölkəmizə ilk rəsmi səfəridir.

Ötən saatlar ərzində biz böyük iş görə bildik. Prezidentlər arasında təkbətək görüş oldu, bu görüş zamanı biz Polşa ilə Azərbaycan arasında dövlətlərarası münasibətlərə, beynəlxalq həyatın problemlərinə, Cənubi Qafqaz regionunda problemlərə, ölkələrimiz arasında münasibətlərin inkişaf perspektivlərinə aid bir çox məsələlər barəsində çox açıq, səmimi fikir mübadiləsi apardıq.

Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı məsələlərə, bu problemin dincliklə nizama salınması yollarına xüsusi diqqət yetirildi.

Deməliyəm ki, bizim şəxsi görüşümüz və söhbətimiz dostluq ruhunda, qarşılıqlı hörmət, qarşılıqlı etimad şəraitində keçdi.

Nümayəndə heyətlərinin görüşü olmuşdur. Biz həm Polşa, həm də Azərbaycan nümayəndə heyətlərinin üzvlərini dinlədik. Zənnimcə, buradakı jurnalistlərin hamısı həmin görüşdə olmuşdur və ona görə də bunun üzərində xüsusi dayanmağa lüzum yoxdur.

Biz nümayəndə heyətlərimizin danışıqlarına yekun vurduq və belə bir yekdil fikirdə olduq ki, xüsusən 1997-ci ilin avqustunda Azərbaycan prezidentinin Polşaya səfərindən sonra Polşa ilə Azərbaycan arasında dostluq və əməkdaşlıq müvəffəqiyyətlə inkişaf edir. Həmin səfər zamanı münasibətlərimizin müqavilə-hüquqi əsasını yaradan bir çox mühüm dövlətlərarası sənədlər imzalanmışdı. Biz münasibətlərimizin inkişaf etdirilməsinin zəruriliyi barədə razılığa gəldik və bundan ötrü böyük potensial var.

Polşa prezidentinin nümayəndə heyətində Polşa biznesmenlərinin böyük bir qrupunun olmasını mən böyük məmnunluqla qarşıladım. Sabah xüsusi forum keçiriləcəkdir. Forumda Polşa və Azərbaycan biznesmenləri fikir mübadiləsi aparmaq və iqtisadi əməkdaşlığı daha da genişləndirmək məsələlərini müzakirə etmək imkanı qazanacaqlar.

İndi imzalanmış sənədlərin çox böyük əhəmiyyəti var. Əvvəla, neft sənayesi sahəsində əməkdaşlıq haqqında niyyət protokolu bu sahədə gələcək inkişafımız üçün yaxşı təməldir. Polşa prezidentinin və Azərbaycan prezidentinin imzaladıqları birgə bəyannamədə çox mühüm müddəalar var və hesab edirəm ki, Polşa ilə Azərbaycan arasında hərtərəfli əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi və dostluğun möhkəmləndirilməsi üçün mühüm əsasdır.

Mən olduqca şadam ki, hörmətli prezident Aleksandr Kvasnevski dəvətimi qəbul etmiş və bu gün Azərbaycana öz rəsmi səfərinə başlamışdır. Cənab prezidentin Azərbaycana gəlişindən sonrakı vaxtda görülmüş işdən olduqca məmnunam və əminəm ki, ölkələrimiz arasında dostluğun və

hərtərəfli əməkdaşlığın inkişafı üçün qarşıdakı günlərdə daha çox işlər görülməkdir.

Bir daha nəzərə çarpdırmaq istəyirəm ki, Polşa prezidenti cənab Aleksandr Kvasnevskinin rəsmi səfəri Azərbaycanın həyatında, Polşa-Azərbaycan münasibətlərində mühüm hadisədir. Mən bunu yüksək qiymətləndirir və hesab edirəm ki, bundan sonra biz daha iti sürətlə irəliləyəcəyik.

Cənab prezident, sözü sizə verirəm.

Polşa Prezidenti Aleksandr Kvasnevskinin bəyanatı

Hörmətli cənab prezident!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Polşa Respublikası prezidentinin Azərbaycana ilk rəsmi səfərini etmək şərəfi ilə əlaqədar sevincimi bildirmək istəyirəm. Buna görə öz xanımımın adından da təşəkkür etmək istəyirəm.

Azərbaycan prezidentinin Polşaya 1997-ci ildəki rəsmi səfəri yə o vaxt imzalanmış sənədlər, habelə mənim indiki səfərim ölkələrimiz arasında qarşılıqlı münasibətlərin yeni keyfiyyətindən xəbər verir. Ölkələrimiz arasında siyasi əməkdaşlıq, müxtəlif məsələlərə dair məsləhətləşmələr inkişaf edir. Biz ticarət dövryyəsinin artdığını qeyd edirik, mədəni və elmi əməkdaşlığın müxtəlif formaları müşahidə olunur. Lakin, şübhəsiz, cənab prezident Heydər Əliyevin dediyi kimi, biz hələ çox böyük iş görməliyik. Əminəm ki, qarşıdakı görüşlər, iqtisadi forum əməkdaşlığımıza yeni təkan verəcək, onun sürətini artıracaqdır.

Ümidvaram ki, prezidentlərin qarşılıqlı səfərləri, sizin şərhləriniz bizə böyük informasiya verir. Xalqlarımız bugünkü Azərbaycanın polyaklar üçün, bugünkü, müasir Polşanın isə azərbaycanlılar üçün nə demək olduğunu öyrənə bilirlər.

Beynəlxalq səviyyədə də qarşılıqlı fəaliyyətimizi vurğulamaq istəyirəm. Polşa və Azərbaycan “Sülh naminə tərəfdaşlıq” proqramı çərçivəsində, habelə Şimali Atlantika komissiyası çərçivəsində əməkdaşlıq edirlər. NATO-nun üzvü kimi biz Azərbaycanın bu Avropa strukturları ilə əməkdaşlıq barəsindəki tədbirlərini hər vasitə ilə dəstəkləmək istəyirik.

Bu gün biz təklif etdik ki, - yeri gəlmişkən, bu, Azərbaycan tərəfindən bəyənildi və qəbul olundu, - regionda təhlükəsizlik məsələsinə dair müntəzəm siyasi məsləhətləşmələr aparılsın. Biz sizi gələn ilin yazında Varşavaya bu cür məsləhət görüşünə dəvət edirik.

ATƏT çərçivəsində əməkdaşlığımızdan da danışmaq istəyirəm. Polşa Dağlıq Qarabağda münaqişənin dincliklə nizama salınması yollarının axtarışına nəinki maraq, həm də bu sahədə fəallıq göstərir. Ümidvarıq ki, qarşıdakı İstanbul zirvə görüşü bu münaqişənin dincliklə nizama salınması yollarının axtarışına yeni təkan, yeni impuls verəcəkdir. Artıq dediyim kimi, biz bu münaqişənin dincliklə nizama salınması yollarının axtarışında bundan sonra da fəallıq göstərəcəyik. Bu gün biz prezident Heydər Əliyevlə həmin məsələ barəsində çox söhbət etdik.

Regional miqyasda əməkdaşlığımızı nəzərə çarpdırmaq istəyirəm. Ötən il Polşa İpək yolunun, yəni regionlarımızı birləşdirə biləcək nəqliyyat marşrutlarının bərpası məsələsinə dair Bakıda keçirilən konfransda iştirak etmişdir. Prezident Heydər Əliyevlə birlikdə biz sentyabrda Yalta konfransında iştirak etmişik. Bu konfrans Baltik dənizi və Qara dəniz hövzələri, Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Avropa dövlətlərinin regional əməkdaşlığı məsələləri ilə məşğul olmuşdur.

Biz Xəzər dənizindəki, o cümlədən Azərbaycandakı iri neft yataqları haqqında, bu neftin Qərbi Avropa ölkələrinə nəqlindən də danışdıq. Biz neftin Xəzər bölgəsindən Avropaya

nəqli, çatdırılması ilə bağlı iri layihələrin həyata keçirilməsində iştirak etməyə hazırıq.

Cənab prezident, icazə verin, Azərbaycan torpağında olduğumuz ilk dəqiqələrdən qarşılaşdığımız qonaqpərvərliyə, səmimiyyətə və mehribanlığa görə bir daha təşəkkür edirəm. Prezident Heydər Əliyev artıq səkkizinci görüşümün, nəhayət, Bakıda keçirilməsi ilə əlaqədar sevincimi ifadə etmək istəyirəm. Biz Parisdə, Lissabonda, Vaşinqtonda, habelə Varşavada görüşmüşük. Çox şadam ki, bu gün və sabah Bakıdayam. Sizə təşəkkür edirəm.

S u a l: Qarşılıqlı maraq doğuran beynəlxalq problemlər, o cümlədən Rusiyanın Şimali Qafqaz bölgəsində vəziyyət görüş zamanı müzakirə edildimi?

Heydər Əliyev: Biz bu məsələ barəsində ətraflı fikir mübadiləsi apardıq.

Aleksandr Kvasnevski: Bəli, biz bu barədə danışdıq. Mən öz narahatlığımı ifadə etdim, Amma qərar Rusiyanın əlində, Moskvadadır.

Heydər Əliyev: Əlavə edirəm ki, Rusiya ilə həmsərhəd olan və Şimali Qafqaz respublikaları ilə çox sıx əlaqələrə malik bir ölkə kimi Azərbaycan çox istəyir ki, Şimali Qafqazda sülh və sakitlik tez bir zamanda bərqərar edilsin.

S u a l: Sual Polşa Respublikasının prezidenti cənab Aleksandr Kvasnevskiyədir. İpək yolunun bərpasına dair layihədə Polşanın iştirakı necədir və siz bu istiqamətdə nə kimi addımlar atmısınız?

Aleksandr Kvasnevski: Əvvəla, biz ötən ilki konfransda iştirak etmişik və bu layihədə marağımız var. İndi əlaqədar nazirliklər və baş idarələr onun üzərində işləyirlər. Əlbəttə, istərdik ki, Avropanın bir hissəsi bütün Avropa

nəqliyyat infrastrukturuna qoşulsun - bu infrastruktur neft və qazın nəqli üçün boru kəmərləridir. Əlbəttə, siyasi iradə var, Amma bu, iri maliyyə tədbiridir, ondan ötrü çox böyük məbləğdə vəsait gərəkdir və bir korporasiya bunun öhdəsindən gələ bilməz. Beynəlxalq təşkilatlar və neçə-neçə dövlət bu məsələyə qoşulmalıdır.

Sual: Sual hər iki prezidentədir. NATO-da Azərbaycanın maraqlarını təmsil etməyə hazır olmaq barədə Polşa nümayəndə heyətinin bugünkü bəyanatını və eyni zamanda bu strukturla “Sülh naminə tərəfdaşlıq” Proqramı çərçivəsində əməkdaşlığı genişləndirmək niyyəti haqqında Azərbaycanın daim verdiyi bəyanatları nəzərə alaraq, hazırda Gürcüstan kimi, Azərbaycan da ümid bəsləyə bilərmi ki, yaxın beş il ərzində o, həmin təşkilatın üzvü ola biləcəkdir?

Heydər Əliyev: Mən dedim yə təkrar edirəm ki, biz Şimali Atlantika İttifaqı Şurası ilə “Sülh naminə tərəfdaşlıq” Proqramının həyata keçirilməsində artıq fəal əməkdaşlıq edirik. Vaşinqtonda NATO-nun 50 illiyi bayram edilərkən Azərbaycan NATO-nun genişlənməsini dəstəklədiyini bildirdi. Biz Polşanın NATO-nun üzvü olmasını alqışlamışıq və bu gün bir daha alqışlayırıq. Bu gün razılaşdığımız kimi, Polşa və Azərbaycanın xarici işlər nazirlikləri xətti ilə aparılacaq siyasi məsləhətləşmələr digər məsələlərlə yanaşı, bu məsələləri də əhatə edəcəkdir. Gələcəkdə nə olacağını isə həyat göstərəcəkdir.

Aleksandr Kvasnevski: Sözümlü cənab prezident Heydər Əliyevin fikrini tamamladığı məqamdan başlaya bilərəm. İnteqrasiya proseslərinin nə dərəcədə sürətlə baş verəcəyini həyat göstərəcəkdir. Bizim heç birimiz Peyğəmbər deyilik və konkret tarix haqqında danışmaq çətindir. Lakin NATO-nun üzvü kimi, Polşa adı çəkilən strukturlarda - Şimali Atlantika İttifaqı Şurasında və “Sülh naminə tərəfdaşlıq” Proqramında Azərbaycanın iştirak etməsində olduqca ma-

raqlıdır. Demək istəyirəm ki, Vaşinqton görüşü zamanı prezident Heydər Əliyevin çıxışında verdiyi dəstəyin böyük əhəmiyyəti və böyük təsiri oldu. Prezident Klintonla aparılan danışıqlarda həm Gürcüstan tərəfindən, həm də Azərbaycan tərəfindən dəstək verilməsinin NATO-nun genişləndirilməsi məsələsinə mühüm təsiri oldu.

Bizim vəzifəmiz ilk növbədə mövcud strukturlar çərçivəsində yaxşı əməkdaşlıq etməkdən ibarətdir. Bu baxımdan, hər iki tərəf - Azərbaycan və Polşa yekdil, həmrəydir və buna hazırdır.

Sual: Sual cənab Kvasnevskiyədir. Cənab prezident, Polşa beş dövlətin ittifaqı olan GUAM-a nə dərəcədə maraq göstərir? Perspektivdə Polşanın bu ittifaqa qoşulması mümkündürmü? Əgər mümkündürsə, nə zaman? Mümkün olarsa, Azərbaycan prezidentindən də bu suala öz münasibətini bildirməyi xahiş edərdim.

Aleksandr Kvasnevski: Bayaq dediyim kimi, biz bu təşkilatla əməkdaşlıq edirik, lakin üzvlük məsələsi hələlik nəzərdən keçirilmir. Bundan ötrü vaxt gərəkdir, təcrübə toplamaq lazımdır. İndi məhz belə bir vaxtdır.

Heydər Əliyev: Mən prezident Aleksandr Kvasnevskinin verdiyi cavabla tamamilə razıyam. Sağ olun.

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ ADINDAN POLŞA
RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ALEKSANDR
KVASNEVSKİNİN ŞƏRƏFİNƏ TƏŞKİL EDİLMİŞ
RƏSMİ QƏBULDA NİTQ**

“Gülüstən” sarayı

27 oktyabr 1999-cu il

Zati-aliləri, Polşa Respublikasının prezidenti cənab Aleksandr Kvasnevski!

Hörmətli İolanta Kvasnevskaya!

Hörmətli qonaqlar, xanımlar və cənablar!

Cənab prezident, mənim dəvətimi qəbul etdiyinizə və bu gün Azərbaycana öz rəsmi səfərinizə başladığınıza görə sizə təşəkkür edirəm.

Polşa prezidentinin Azərbaycana rəsmi səfəri ilk səfərdir və şübhəsiz, tarixi əhəmiyyətə malikdir. Bu səfər bizə Polşa ilə Azərbaycan arasında dostluq münasibətlərinin, sıx əməkdaşlığın inkişaf perspektivlərini müzakirə etməyə imkan verir. Polşa Avropanın ən iri ölkələrindən biridir, zəngin tarixi var. Polyak xalqı özünün bütün tarixi ərzində qəhrəmanlıq və mərdlik göstərmiş, çox çətinlikləri, çox məhrumiyyətləri aradan qaldırmış, lakin öz milli ləyaqətini qorumuş, öz mədəniyyətini inkişaf etdirmişdir. Polyak xalqının qismətinə tarixin bir çox faciəli səhifələri düşmüşdür, o, həmişə azadlıq və müstəqillik uğrunda mübarizə aparmış, ancaq onun mübarizəsi heç də həmişə uğurla qurtarmamışdır.

Əsrin əvvəllərində dövlət müstəqilliyi qazandıqdan sonra, 1939-cu ildə polyak xalqının taleyində yeni faciə baş ver-

mişdir. Faşist Almaniyasının Polşaya hücumu ilə İkinci dünya müharibəsi başlanmışdır. Polyak xalqı öz torpağını, öz ölkəsini mətanətlə və mərdliklə müdafiə etmiş və axıradək əzmkarlıqla dayanmışdır. Keçmiş tarixdə polyak xalqının itkiləri çox olmuşdur, Amma ən böyük itki İkinci dünya müharibəsi illərində baş vermişdir, o vaxt Polşa xalqı özünün altı milyondan çox vətəndaşını itirmişdir.

İkinci dünya müharibəsindən sonra polyak xalqının Polşanın həyatının dövrləri də qeyri-adi olmuşdur, hərçənd Polşa tam dövlət müstəqilliyinə malik idi. Lakin “soyuq müharibə” qurtardıqdan, Berlin divarı dağıdıldıqdan, Varşava müqaviləsi süquta uğradıldıqdan sonra polyak xalqı tam azadlıq və müstəqillik qazandı və ötən illər ərzində Polşa yüksək sürətlə inkişaf edir.

Polyak xalqı dünyaya elm və mədəniyyət sahəsində Kopernik, Adam Mitskeviç, Şopen kimi bir çox görkəmli şəxslər vermişdir.

Son illərdə Polşa özünün seçdiyi yolla - demokratiya, tərəqqi, azadlıq, bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedir və böyük uğurlara nail olmuşdur. Ən başlıcası budur ki, Polşa Avropada, bütün Dünya Birliyində layiqli yer tutmuşdur. Polşa Avropa Şurasının, bir çox Avropa təşkilatlarının üzvüdür, NATO-nun üzvü olmuşdur. Şübhə etmirəm ki, Polşanın Avropa Birliyinə üzv olmaq səyləri də uğurla qurtaracaqdır.

Biz polyak xalqının azad demokratik inkişaf üçün nəhayət imkan əldə etməsinə şadiq və Polşanın gözəl gələcəyinə inanırıq.

Son illərin bütün dəyişikliklərində, yəni Polşanın son vaxtlardakı bütün nailiyyətlərində - iqtisadi islahatların aparılmasında, iqtisadiyyatın, sosial sahənin inkişafında və xüsusən Polşanın beynəlxalq miqyasda nüfuz və rolunun artmasında Polşa prezidentinin, dostumuz Aleksandr Kvasnevskinin olduqca böyük rolu var.

Polyak və Azərbaycan xalqları arasında münasibətlər qədim və zəngin tarixə malikdir. Bunu sübut edən bir çox parlaq səhifələr var. Azərbaycan və polyak xalqları arasında əlaqələrin və münasibətlərin nə qədər qədim olduğunu söyləmək üçün yalnız bir neçə ştrixi qeyd edə bilərəm. Hələ orta əsrlərdə, XV əsrdə Azərbaycan hökmdarları Uzun Həsənin və Şah Abbasın Polşa kralı ilə birbaşa əlaqələri vardı, fəal ticarət gedirdi, Azərbaycan Polşaya çox mallar, o cümlədən də gözəl Azərbaycan xalçaları göndərirdi.

Polyak xalqının Azərbaycan xalqı ilə əlaqələrini göstərən faktlar XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində xüsusilə çoxdur. Məlumdur ki, Polşanın və Azərbaycanın tərəqqipərvər adamları - çar Rusiyası Dövlət Dumasının deputatları “Nasional” fraksiyasında fəal əməkdaşlıq edərək, muxtariyyət uğrunda mübarizə aparırdılar.

Polşa mədəniyyətinə və ədəbiyyatına azərbaycanlıların marağının da böyük tarixi var. Hələ 1912-ci ildə çar Dövlət Dumasının üzvü, “Nasional” fraksiyasına daxil olmuş Əlimərdan bəy Topçubaşov görkəmli polyak şairi Adam Mitskeviçin şeirlərini tərcümə etmiş və bu şeirləri məşhur bəstəkar, Azərbaycanın professional opera musiqisinin banisi Üzeyir Hacıbəyov özünün “Azərbaycan” qəzetində dərc etmişdir.

Polşanın və Azərbaycanın siyasi xadimləri arasında əlaqələr Azərbaycanda XX əsrin 18-20-ci illərində, Şərqdə ilk dəfə Azərbaycanda demokratik dövlət - Xalq Cümhuriyyəti qurulan dövrdə xüsusilə sıx olmuşdur. Hökumətin tərkibində polyaklar da vardı. Azərbaycanın ilk demokratik hökuməti ordusunun baş qərargah rəisi polyak Sulkeviç idi. 1918-ci ildə Azərbaycanda ilk demokratik hökumətin banilərindən biri Məmməd Əmin Rəsulzadənin polyak Pilsudski ilə fəal əməkdaşlığı tarixə yaxşı məlumdur. Mühacirət illərində Məmməd Əmin Rəsulzadə bir çox illər Polşada yaşamış və onun arvadı Vanda polyak qızı idi.

XIX əsrin axırlarında və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda çoxlu polyak olmuşdur, onlar yaşayıb, çalışırdılar, bir çoxu Azərbaycan sənayesini və mədəniyyətini inkişaf etdirirdi. Əsrin əvvəllərində Azərbaycanın neft sənayeçiləri və xarici şirkətlərin nümayəndələri tərəfindən tikdirilmiş və memarlıq baxımından gözəl olan bir çox binalar polyak arxitektorlar Ploşko və Qoslavskinin layihələri əsasında ucaldılmışdır. Azərbaycanda dənizdə neft hasilatı layihəsini ilk dəfə polyak mühəndisi Pototski həyata keçirmişdir. Bu, 20-ci illərin əvvəllərində olmuşdur. 50 ildən artıqdır ki, Azərbaycan neftçiləri Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı neft və qaz yataqlarının sənaye üsulu ilə işlənilməsi ilə fəal məşğul olurlar və çoxlu neft çıxarmışlar, ən başlıcası isə, neft və qazla zəngin olan çox yataqlar kəşf etmişlər. 20-ci illərin əvvəllərində məhz dənizdə neft hasilatı sahəsində mühəndis Pototskinin əməyi bizim üçün mühümdür.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra Polşa ilə Azərbaycan arasındakı sıx dostluq münasibətlərindən böyük məmnunluqla danışa bilərik. Polşa Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini tanımış ilk ölkələrdən biridir. Biz beynəlxalq təşkilatlarda fəal əməkdaşlıq etmişik. Polşanın Azərbaycana dəstək verməsinə dair faktlar olduqca çoxdur. 1996-cı ilin dekabrında ATƏT-in Lissabon zirvə görüşündə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinə dair sənədin qəbul olunması məsələsi böyük çətinliklə həll edilərkən, Polşa Azərbaycanı fəal dəstəkləmiş və ATƏT-in bu məsələ barəsində məlum bəyanatına səs vermiş 53 ATƏT ölkəsindən biri olmuşdur.

Biz bunu da Polşanın böyük nailiyyəti sayırıq ki, indi Polşa Avropanın bütün strukturlarında öz yerini tutmuş və NATO-nun üzvü olmuşdur. Polşa NATO-nun ən Şərq ölkəsidir. Biz Polşa ilə Şimali Atlantika İttifaqı Şurasında, NATO-nun “Sülh naminə tərəfdaşlıq” proqramında fəal əməkdaşlıq

edirik. Polşanın nümunəsinin bizim üçün böyük əhəmiyyəti var. Biz onun təcrübəsini, əlbəttə, öyrənirik və mənə elə gəlir ki, bu məsələ barəsində gələcək məsləhətləşmələrimizin bizim üçün böyük əhəmiyyəti olacaqdır.

Azərbaycan prezidentinin 1997-ci ilin avqustunda Polşaya səfəri və Polşa prezidentinin bu gün Azərbaycana səfəri elə hadisələrdir ki, onlar ölkələrimiz arasında daha sürətli integrasiyanı, dostluq münasibətlərimizin inkişafını, əməkdaşlığımızın genişlənməsini təmin edir. Hörmətli prezident, sizi əmin edə bilərəm ki, Azərbaycan Polşa ilə dostluğu, bizim aramızdakı xoş və gözəl münasibətləri, bütün sahələrdə əməkdaşlığı yüksək qiymətləndirir və Polşa ilə dostluğu bundan sonra da həmişə qoruyub saxlayacaqdır.

Cənab prezident, dövlət müstəqilliyi əldə edildikdən sonra ötən səkkiz ildə Azərbaycanın keçdiyi mürəkkəb yol sizə məlumdur. Bizim üçün ən çətini, bəlkə də ən qəlizi budur ki, 1991-ci ilin axırlarında dövlət müstəqilliyi əldə edilərkən, Azərbaycan Ermənistanla üç ildən çox hərbi münaqişə, əslində müharibə vəziyyətində idi, Ermənistan Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ vilayətini qoparıb özünə birləşdirmək məqsədi ilə Azərbaycan xalqına qarşı təcavüz etmişdi. Bu təcavüz, bu müharibə Azərbaycana olduqca böyük ziyan vurmuş, çoxlu insan həlak olmuş, çoxlu qan tökülmüşdür və müxtəlif səbəblər üzündən Ermənistan silahlı birləşmələri nəinki Dağlıq Qarabağ vilayətinin həm də Dağlıq Qarabağ ətrafında yalnız azərbaycanlıların məskunlaşdığı böyük bir ərazini işğal edə bilmişlər. Beləliklə, Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı birləşmələrinin işğalı altındadır, bir milyondan artıq azərbaycanlı Ermənistan silahlı birləşmələrinin işğal etdikləri torpaqlardan didərgin salınmışdır, onlar çox ağır şəraitdə əziyyətlə çadırlarda yaşayır.

Cənab prezident, şadam ki, siz Azərbaycana səfərinizin proqramında öz ev-eşiyindən, öz torpağından və hər şeyindən

məhrum edilmiş qaçqınların yaşadıkları yerlərdən birinə getməyi də nəzərdə tutmusunuz. Doğrudur, onlar Bakıda, Amma hər halda, yaşayış üçün münasib olmayan binalarda yerləşir. Lakin sabah siz onları gördükdə, təsəvvür edin ki, qaçqınlar - öz ev-eşiklərindən, öz yurdlarından didərgin salınmış, qışda da, yayda da çadırlarda yaşayan azərbaycanlılar necə ağır vəziyyətdədirlər.

Bütün itkilərə, Azərbaycana vurulmuş çox böyük maddi və mənəvi zərəərə, vətənin müdafiəsi zamanı qurbanlar verilməsinə baxmayaraq, biz Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə nizama salınması mövqelərində durmuşuq. Ümidvarıq ki, ATƏT-in Minsk qrupunun köməyi ilə, Minsk qrupunun həmsədrlərinin - Rusiyanın, Amerika Birləşmiş Ştatlarının və Fransanın köməyi ilə bütün Dünya Birliyinin köməyi ilə biz münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsinə, yurd-yuvasından qovulmuş bütün insanların öz evlərinə qayıtmasına nail ola biləcəyik.

Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini belə ağır şəraitdə əldə etmişdir və təbii ki, Azərbaycan Respublikasının müstəqil dövlətinin təşəkkülü müharibə ilə əlaqədar bir çox çətinliklərlə olmuşdur. Müxtəlif dövlət çevrilişi cəhdləri ilə, ayrı-ayrı silahlı dəstələrin qanunsuz hərəkətləri ilə və ümumiyyətlə, Azərbaycanda sabitsizliklə, - bu sabitsizlik 1993-cü ildə ölkəmizi vətəndaş müharibəsinə gətirib çıxarmışdı, - bağlı ölkənin daxilində də çox çətinliklər olmuşdur.

Biz bu çətinlikləri, əlbəttə, böyük əziyyətlə dəf etdik. Azərbaycanda biz demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu, həyatın bütün sahələrini demokratikləşdirmək, ümum-bəşəri dəyərləri Azərbaycan xalqının milli, mənəvi, əxlaqi dəyərləri ilə inteqrasiyada, sintezdə bərqərar etmək yoluna qətiyyətlə qədəm qoyduq. Biz bazar iqtisadiyyatının inkişafı yoluna qətiyyətlə qədəm qoyduq və Azərbaycanın qapılarını

xarici sərmayələrə açdıq ki, bu da öz müsbət nəticələrini verir. Biz siyasi, sosial, iqtisadi islahatları, özəlləşdirməni, torpağın kəndlilərə verilməsini və bu cür bir çox digər tədbirləri müvəffəqiyyətlə həyata keçiririk. Məhz bunun sayəsində biz iqtisadiyyatın vəziyyətində dönüşə nail ola bilmişik. 1995-ci ildə biz Azərbaycan iqtisadiyyatının artım sürətinin ildən-ilə geriləməsini dayandırmağa, iqtisadiyyatın inkişafını təmin etməyə müvəffəq olduq. Son illərdə ümumi daxili məhsulun artım sürəti orta hesabla 5,6 faiz, bəzən isə hətta 7 faiz təşkil edir. Biz sənaye və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artımına nail olmuşuq. Lakin bütün bunlar başlanğıc addımlardır, yəni iqtisadiyyat sahəsində həyata keçirdiyimiz konkret praktiki tədbirlərin ilk nəticələridir.

Bununla yanaşı, Azərbaycan bir çox iqtisadi çətinliklər çəkir, bizdə həll edilməmiş çoxlu sosial problemlər var, xalqımızın rifahının lazımi səviyyəsini hələlik təmin edə bilmirik və bunun da səbəbi aydındır. Bu, əvvəla, keçid dövrünün şəraiti ilə, ikincisi isə, onunla bağlıdır ki, Azərbaycanın bir milyon sakini hər halda qaçqın vəziyyətindədir və onların əksəriyyəti işləmir. Ancaq biz nikbin insanlarıq. İnanırıq ki, gördüyümüz və görəcəyimiz bütün işlər iqtisadiyyatda, sosial sahədə durmadan yüksəlişi, xalqın həyat səviyyəsinin yaxşılaşmasını təmin edəcəkdir.

Biz bütün bunlarda Polşanın çox zəngin və qiymətli təcrübəsindən bəhrələnilirik. Bilirik ki, son illərdə Polşa iqtisadiyyatın inkişafında böyük müvəffəqiyyətlər qazanmışdır. Ölkəyə böyük həcmdə xarici sərmayələr gəlir, tikinti işləri gedir. Bütün bunlar Polşa hökumətinin və ən əvvəl ölkənin prezidenti hörmətli Aleksandr Kvasnevskinin düzgün iqtisadi siyasətinin nəticəsidir. Buna görə də biz Polşa ilə Azərbaycan arasında dostluq münasibətlərini təcrübə əldə etmək üçün də, qarşılıqlı yardım, əməkdaşlığın inkişafı üçün də mühüm amil kimi qiymətləndiririk.

Mən 1997-ci ilin avqust ayında Polşada olarkən Varşava, onun bəzi məhəllələri ilə tanış ola bildim. Bu şəhərin bütönlüyü dağıldığını təsəvvür etmək çətindir. Yeri gəlmişkən, tarixi binalarla əhatələnmiş bir meydana getməyimi xatırlayıram. Orada ziyafət verildi, sonra isə biz həmin meydanda pivə içdik. Orada çox sayda gözəl evlər var, özü də heç biri digərinə bənzəmir. Bizə dedilər ki, bunların hamısı tamamilə dağıdılmışdı. İndi isə bütün bunlar bərpa olunub, özü də neçə vardısı, o cür. Bu, bir daha onu göstərir ki, polyak xalqı neçə nəhəng intellektual potensiala, çox böyük hünərə və mətanətə malik xalqdır.

Hörmətli prezident, Sizə, Polşadan gəlmiş bütün qonaqlara Azərbaycan xalqının polyak xalqına olan ən dərin hörmət hisslərini çatdırıram. Bəyan edirəm ki, biz dostluğumuzu, əməkdaşlığımızı bundan sonra da inkişaf etdirəcək və möhkəmləndirəcəyik.

Müstəqil Polşanın şərəfinə bəd qaldırmağı təklif edirəm!

Qəhrəman polyak xalqının şərəfinə!

Polyak xalqının əldə etdiyi böyük uğurların şərəfinə!

Polşa-Azərbaycan dostluğunun şərəfinə!

Polşanın prezidenti, mənim hörmətli dostum Aleksandr Kvasnevskinin və onun xanımı hörmətli İolanta Kvasnevskayanın şərəfinə!

Sizin sağlığınıza!

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB SÜLEYMAN DƏMİRƏLƏ**

Hörmətli cənab prezident!

Əziz dostum və qardaşım!

Türkiyə Respublikasının milli bayramı - Cümhuriyyət elan edilməsinin 76-cı ildönümü münasibətilə Sizi və qardaş Türkiyə xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Sizin Azərbaycana bu yaxınlardakı səfəriniz zamanı olan görüşləri məmnuniyyətlə xatırlayıram. Onlar Azərbaycan ilə Türkiyə Respublikası arasında həmrəyliyin, dostluq və mehribanlığın güclü və sarsılmaz olduğunu bir daha sübut etdi.

Türkiyə Cümhuriyyəti 76 il ərzində şərəfli yol keçmiş və xalqınız böyük Mustafa Kamal Atatürkün ideyalarına daim sədaqət nümayiş etdirərək milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini qoruyub saxlamaqla Türkiyəni dünyanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş qüdrətli bir ölkəsinə, demokratik vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar olduğu dünyəvi və hüquqi dövlətə çevirmişdir. Türkiyə Cümhuriyyətinin yüksək nailiyyətləri ilk növbədə türk xalqının qəhrəmanlığı, fədakarlığı, öz dövlətini inkişaf etdirmək əzmi ilə bağlıdır. Türkiyənin bugünkü nailiyyətləri bizi çox sevindirir və qəlbimizdə iftixar hissi doğurur.

Sizin keçdiyiniz yol gənc müstəqil dövlət olan Azərbaycan üçün təcrübə məktəbidir, böyük örnəkdir.

Türkiyə ilə Azərbaycanın əlaqələri bütün sahələrdə sürətlə inkişaf edir. Mən ölkələrimizin tarixi dostluq, qardaşlıq və əməkdaşlıq münasibətlərinin getdikcə genişlənməsini və möhkəmlənməsini yüksək qiymətləndirirəm.

Əminəm ki, eyni mədəniyyətə, milli-mənəvi dəyərlərə, adət-ənənələrə malik olan xalqlarımız həmişə bir-birinə dayaq olduqları kimi, bundan sonra da birgə addımlayacaqlar.

Əziz dostum və qardaşım!

Siz Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrinin möhkəmlənməsində və regionda sülh yaradılmasında misilsiz xidmətlər göstərirsiniz. Əminəm ki, birgə söylərimiz və şəxsi münasibətlərimiz sayəsində ölkələrimizin uğurla inkişaf edən mehriban dostluq əlaqələri və işbirliyi bundan sonra da kökü, dili və amalı bir olan xalqlarımızın rifahının yüksəlməsinə, regionda sülhün və əmin-amanlığın möhkəmlənməsinə xidmət edəcəkdir.

Fürsətdən istifadə edərək mən qardaş Türkiyənin məruz qaldığı zəlzələ ilə əlaqədar dərdinizə şərik çıxdığımı bir daha bildirir və fəlakətin nəticələrinin tezliklə aradan qaldırılmasını arzulayıram.

Cümhuriyyət bayramının ildönümündə Sizə, Azərbaycan xalqının və dövlətinin sınıanmış dostuna dərin hörmət və ehtiramımı bildirirəm, Türkiyə xalqına sülh, tərəqqi və əmin-amanlıq arzulayıram.

Səmimiyyətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 oktyabr 1999-cu il

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ BAŞ NAZİRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB BÜLƏND ECEVİTƏ**

Hörmətli cənab Baş nazir!

Türkiyə Respublikasının milli bayramı - Cümhuriyyət elan edilməsinin 76-cı ildönümü münasibətilə Sizi, Türkiyə hökumətini və qardaş türk xalqını salamlayır və səmimi-qəlbədən təbrik edirəm.

Böyük Atatürkün göstərmiş olduğu yol ilə gedən Türkiyə Cümhuriyyəti ötən illər ərzində bütün sahələrdə yüksək nailiyyətlər əldə etmiş, iqtisadi inkişaf səviyyəsinə, beynəlxalq nüfuzuna görə dünyanın ən qabaqcıl ölkələri sırasına çıxmışdır.

Ölkənizdə baş vermiş zəlzələnin nəticələrini aradan qaldırmaqda böyük səbr və mətanət göstərən Türkiyə xalqı dünyaya sübut edir ki, irəliyə yürüşünü davam etdirmək əzmindədir.

Mən Türkiyə ilə bütün sahələrdə əməkdaşlığımızın inkişafına böyük əhəmiyyət verirəm və bundan məmnunluq duyuram. Əminəm ki, əlbir səylərlə biz xalqlarımızın və ölkələrimizin dostluğunu və işbirliyini daha da möhkəmləndirəcək, regionumuzda sulhün və əmin-amanlığın bərqərar olmasına nail olacağıq.

Fürsətdən istifadə edib, Sizə və qardaş türk xalqına xoşbəxtlik, Türkiyənin iqtisadi yüksəlişi naminə səylərinizdə uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 oktyabr 1999-cu il

**TÜRKİYƏ BÖYÜK MİLLƏT MƏCLİSİNİN SƏDRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB YILDIRIM AKBULUTA**

Hörmətli cənab sədr!

Türkiyə Respublikasının milli bayramı - Cümhuriyyət elan edilməsinin 76-cı ildönümü münasibətilə Sizi, Türkiyə Böyük Millət Məclisinin üzvlərini və bütün qardaş türk xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Türkiyə Respublikası ötən illər ərzində türk dünyasının böyük öndəri Mustafa Kamal Atatürkün yolu ilə irəliləyərək sürətlə inkişaf etmiş, xalqın milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini qoruyub saxlamaqla dünyanın qüdrətli ölkələri sırasına çıxmış, demokratiyanın və insan hüquqlarının bərqərar olmasında dəyərli nailiyyətlər əldə etmişdir.

Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında əlaqələr hərtərəfli inkişaf edir. Mən ölkələrimizin tarixi dostluq, qardaşlıq və əməkdaşlıq münasibətlərinin getdikcə genişlənməsini və mökəmlənməsini yüksək qiymətləndirirəm.

Əminəm ki, Sizinlə birgə söylərimiz sayəsində qardaş xalqlarımız arasında uğurla inkişaf edən mehriban dostluq əlaqələri və işbirliyi daha da sıxlaşacaq və dərinləşəcək, kökü, dili və amalı bir olan xalqlarımızın rifahına və əmin-amanlığına xidmət edəcəkdir.

Fürsətdən istifadə edərək mən Türkiyənin məruz qaldığı zəlzələ ilə əlaqədar dərdinizə şərik çıxdığınızı bir daha bildirir və fəlakətin nəticələrini tezliklə aradan qaldırmağınızı arzulayıram.

Əziz bayram günündə Sizə möhkəm cansağlığı və uğurlu fəaliyyət, dost ölkənizə sülh və daimi yüksəliş arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 oktyabr 1999-cu il

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
SÜLEYMAN DƏMİRƏLİN DƏVƏTİ İLƏ
QARDAŞ ÖLKƏYƏ QISAMÜDDƏTLİ İŞGÜZAR
SƏFƏRƏ YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ
HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN
SUALLARINA CAVAB**

31 oktyabr 1999-cu il

S u a l: Cənab prezident, səfərinizin məqsədi barədə məlumat verməyinizi xahiş edirəm.

C a v a b: Səfərin məqsədi elan olunubdur. Mən Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, hörmətli dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəlin dəvəti ilə həmin ölkəyə iki günlük səfərə gedirəm. Mən bu gün İstanbula, sabah səhər tezdən isə zəlzələ olan yerə - Kocaeli diyarına gedəcəyəm. Orada zəlzələdən zərər çəkmiş yerlərlə tanış olacağam.

Kocaeli Universitetində dərslər indiyə qədər açılmayıbdır, sabah orada dərslər başlanacaqdır. Həmin diyarda Süleyman Dəmirəl adına Mədəniyyət Mərkəzi vardır. Biz o mərkəzdə və Kocaeli Universitetində hörmətli Süleyman Dəmirəl ilə bərabər olacağıq. Sonra onunla birgə Ankaraya uçaacağıq. Mənim arzum, istəyim o idi ki, noyabrın 1-də Ankaraya gedib Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, Azərbaycan xalqının böyük dostu hörmətli Süleyman Dəmirəlin doğum gününü -75 illiyini təbrik edim. Ancaq onlar proqramı dəyişilələr. Sabah gərək ki, saat 17.30-da Çankaya köşkündə mənə beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatının təqdim edilməsi mərasimi olacaqdır. Ondan sonra isə mən dostum, qardaşım Süleyman

Dəmirəli təbrik edəcəyəm. Bunun üçün ayrıca mərasim olacaqdır.

Məqsədimiz bundan ibarətdir. Bundan sonra isə zəlzələdən zərər çəkmiş insanların müalicə olunduğu xəstəxanaya gedəcəyəm, onlara baş cəkəcəyəm, onları ziyarət edəcəyəm. Ayın 2-də isə Bakıya dönəcəyəm. Məqsədimiz bundan ibarətdir.

S u a l: Cənab prezident, Sizcə, Ermənistanda yaranmış vəziyyət sülh danışıqlarına mənfi təsir edə bilərmi?

C a v a b: Bilirsiniz, həm Ermənistan prezidenti Robert Koçaryan, həm Rusiyanın xarici işlər naziri İqor İvanov, həm də Amerika Birləşmiş Ştatları dövlət katibinin müavini Stroub Telbott artıq neçə dəfə bəyanat veriblər, xüsusən Ermənistan bəyanət veriləndir ki, birincisi, Ermənistanda baş vermiş faciəli hadisələrin, terror hadisələrinin Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması, tənzimlənməsi ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. İkincisi, onlar eyni zamanda bəyanat veriblər ki, bu hadisə sülh prosesinə mane olmayacaqdır. Siz bunları bilirsiniz, Amma mən də sizə deyirəm.

S u a l: ATƏT-in İstanbul zirvə görüşündə bir sülh müqaviləsi imzalanırsa bilərmi?

C a v a b: ATƏT-in İstanbul zirvə görüşündə çox müqavilələr imzalanacaq, ola bilər, bu müqavilə də imzalanırsın.

S u a l: Cənab prezident, müxalifət qüvvələri son istefaları özlərinə xeyir olan variantda təqdim edirlər. Bu məsələyə münasibətiniz necədir?

C a v a b: Onlar hər şeyi tərsinə təqdim edirlər. Sağ olun.

**İSTANBUL ŞƏHƏRİNİN ATATÜRK ADINA
HAVA LİMANININ ŞƏRƏF
SALONUNDA JURNALİSTLƏRİN
SUALLARINA CAVAB**

31 oktyabr 1999-cu il

S u a l: Cənab prezident, Ermənistanda son terror hadisəsinin baş verməsi bir təsadüfdür mü və Siz bu barədə nə düşünürsünüz?

C a v a b: Bilirsiniz, bu olaylar artıq hamıya məlumdur. Sizə də məlumdur. Ermənistanda olan olaylar terrordur. Biz hər zaman terrorun əleyhinə olmuşuq, bu gün də terrorun əleyhinəyik. Ancaq bu terror Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsinə mane olmayacaqdır. Çünki Ermənistanın cümhur başqanı və digər şəxslər belə bəyanat verilələr ki, birincisi, bu terrorun Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. İkincisi, bu, onların daxili işidir. Üçüncüsü, bu məsələ, bu olay bizim sülh danışıqlarımıza mane olmayacaqdır və Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi prosesinə maneçilik törətməyəcəkdir. Daha kimin nə sözü var?

S u a l: Ermənistandakı həmin hadisədən sonra bu ölkənin hökumətində bir böhran əmələ gəlmişdir. Ermənistan prezidentinin istefaya getməsi barədə də iddia var. Əgər Ermənistan hökumətində rəhbərlik dəyişirsə, bu, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasında mənfi təsir göstərə bilərmi və bu sahədə problem olacaqmı?

C a v a b: Bilirsiniz, insanlar dəyişməyiblər. İndi kimsə terrordan vəfat edibdir, kimsə yaşayır. Ancaq həyat davam

edir. Ona görə də hesab edirəm ki, - mən dedim, bir də bəyan edirəm,- həm Ermənistan rəsmilərinin, o cümlədən cümhur başqanının, həm Amerika Birləşmiş Ştatlarının, o cümlədən dövlət katibinin yardımçısı Telbotun, - hansı ki, indi Yerevandır, - həm də Rusiyanın xarici işlər naziri İvanovun verdiyi bəyanatlardan belə görünür ki, bu, Ermənistanın daxili məsələsidir, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə heç bir aidiyyəti yoxdur və bizim sülh prosesinə heç bir maneçilik törətməyəcəkdir.

Amma sülh prosesi uzun bir prosesdir. Neçə ildir, 1994-cü ilin may ayından atəşkəs yaratmışıq. O vaxtdan da danışıqlar aparırıq. Amma hələ bir nəticəyə gəlməmişik. Danışıqlar bundan sonra da gedəcəkdir. Amma sülh barədə danışıqlar gedəcəkdir. Yəni biz, Azərbaycan bu münaqişəni sülh yolu ilə həll etmək istəyirik.

S u a l: Cənab prezident, noyabrın 18-19-da ATƏT-in İstanbulda keçiriləcək zirvə toplantısında Dağlıq Qarabağla bağlı bir anlaşmanın imzalanması mümkündürmü və Siz belə bir sazişin imzalanmasını gözləyirsinizmi? Eyni zamanda bu zirvə görüşü zamanı Bakı-Ceyhan neft kəməri barədə də sazişin imzalanması gözlənilirmi?

C a v a b: Birincisi, o günlərə qədər yaşayaq, onda hər şey məlum olacaqdır. İkincisi, mən təəccüb edirəm ki, artıq Bakı-Ceyhan barəsində mənə sual vermirbr. Çünki bir neçə il bundan öncə mən Türkiyəyə - ya İstanbula, ya Ankaraya gələndə mənə hamı sual verirdi ki, Bakı-Ceyhan nə oldu? Allaha şükür olsun ki, indi siz də rahatsınız, biz də rahatıq ki, Bakı-Ceyhan boru kəməri məsələsi çözüldü. Keçən il, düz bir il bundan öncə Ankarada biz böyük bir bəyannamə imzaladıq. Türkiyə, Azərbaycan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan cümhur başqanları və Amerika Birləşmiş Ştatlarının enerji naziri Riçardson bunu imzaladılar. Amma bu bir il müddətində Bakı-Ceyhan boru xətti ilə əlaqədar çox gərgin iş

gedibdir. Bəyannaməni imzaladıq, ancaq bu boru xəttinə aidiyyəti olan şirkətlər, - hansı ki, konsorsiuma daxildirlər və Xəzərin Azərbaycan sektorunun bir hissəsində, "Azəri", "Çıraq", "Günəşli" yataqlarında neft istehsalı ilə məşğuldurlar, neft çıxarmaqla məşğuldurlar, - onlar bu boru xəttinin dəyəri haqqında, qiyməti haqqında fərqli fikirdə idilər.

Ona görə də siz onu bilməlisiniz, - o vaxtdan bir ildir ki, Azərbaycan bu barədə çalışır. Azərbaycanın nümayəndə heyəti daim - ya Ankarada, ya İstanbulda, ya Nyu-Yorkda, ya Vaşinqtonda bu məsələnin çözülməsi ilə məşğul olur. Bu gün də bizim nümayəndə heyətimiz Ankaradadır və Türkiyə ilə bərabər bu işləri görürük. Biz istəyirik ki, hazır olsun.

Nəhayət, bir çətin, ağır məsələ var idi. Bu, ondan ibarət idi ki, konsorsiuma daxil olan xarici ölkələrin şirkətləri tələb edirdilər ki, əgər Bakı-Ceyhan boru xəttinin qiyməti, dəyəri 2,4 milyard dollardan artıq olsa, onda bu dəyəri, vəsaiti Türkiyə ödəməlidir. Çünki onlar deyirdilər ki, bu, 3 milyard, yaxud 3,7 milyard dollar olacaqdır. Türkiyə isə hesabladı və dedi ki, 2,4 milyard olacaqdır. Biz də belə fikirdəyik ki, bu, belə olacaqdır. Ancaq sonra belə bir məsələ meydana çıxdı ki, əgər belə olmasa, yəni şirkətlər dedilər ki, əgər tikintinin dəyəri 2,4 milyard dollardan artıq olsa, onda bunu Türkiyə ödəməlidir. Bir neçə ay danışıqlar bundan ötrü getdi.

Sonra hörmətli dostum, cümhur başqanı, əziz Süleyman Dəmirəl oktyabrın 18-də Azərbaycanda olarkən biz bu məsələni bir də müzakirə etdik. Məndən rica etdilər bu şirkətlərlə danışım ki, onlar Gürcüstan və Azərbaycan torpaqlarından keçən boru xəttinin riskini öz üzərinə götürsünlər. Türkiyə isə Türkiyə ərazisindən keçən boru xəttinin riskini, yəni 2,4 milyarddan artıq olanı öz üzərinə götürəcəkdir. Biz də bu işi apardıq və şirkətlər də artıq buna razılıq verilib. Ona görə də Bakı-Ceyhan məsələsi həll olunubdur və güman edirəm ki,

ATƏT-in zirvə toplantısı zamanı burada, İstanbulda bunu tamam imzalayacağıq.

S u a l: Cənab prezident, bu boru xəttinin, yəni Bakı-Ceyhanın yanından Türkmənistan və Azərbaycan qazı üçün paralel bir kəmərin çəkilməsi barədə nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: O da indi bir mövzudur. Danışılar gedir. Sağ olun.

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ SÜLEYMAN DƏMİRƏL
İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞDƏKİ
SÖHBƏTDƏN**

Ankara, Çankaya köşkü

1 noyabr 1999-cu il

Süleyman Dəmirəl: Əziz dostum, qardaşım, Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevi! Sizi salamlayır, Türkiyəyə gəlişinizdən son dərəcə sevinc duyuram.

Heydər Əliyev: Məni mehribancasına qarşıladığınıza və səmimi qonaqpərvərliyə görə dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Bütün Azərbaycan xalqı və şəxsən öz adımdan türk xalqlarının lideri olan Sizi anadan olmağınızın 75 illiyi münasibətilə səmimi-qəlbdən təbrik edirəm, Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, türk dünyasının rifahı naminə yorulmaz fəaliyyətinizdə yeni-yeni uğurlar arzulayıram.

Süleyman Dəmirəl: Xoş sözlərə görə təşəkkür edirəm. Mən də Sizi Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatına layiq görülməyiniz münasibətilə ürəkdən təbrik edir, regionda sülhün, təhlükəsizliyin bərqərar edilməsi yolunda göstərdiyiniz səyləri yüksək qiymətləndirirəm.

Heydər Əliyev: Çox sağ olun, cənab prezident. Mən Sizə də, türk xalqına da minnətdarlığımı bildirirəm. Mən baş vermiş zəlzələdə zərər çəkənlərin dərdinə şərik olur, ölənlərə rəhmət, qalanlara səbir və salamatlıq arzulayıram. Sizinlə birlikdə zəlzələnin mərkəzi Kocaelidə, İzmitdə olarkən orada çadırlarda müvəqqəti yerləşdirilmiş insanlarla görüşərkən mən də Sizin kimi zəlzələnin nəticələrinin tezliklə aradan qal-

dırılması üçün görülcək tədbirlər barədə fikirləşdim. Azərbaycan xalqı qardaş türk xalqına hər cür kömək etməyə hazırdır.

Süleyman Dəmirəl: Təşəkkür edirəm. Doğrudan da baş vermiş fəlakətlə əlaqədar Azərbaycan birincilər sırasında köməyə gəldi.

Heydər Əliyev: Türkiyə xalqı belə ağır şəraitdə əsl qəhrəmanlıq, vətənpərvərlik, dözümlülük nümayiş etdirdi. Müharibə şəraitində yaşayan Azərbaycan xalqı da bu gün hələ ki, torpaq itkisinə, erməni təcavüzü ilə bağlı müsibətlərə dözür, hələ də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına yönəldilmiş nizamasalma prosesinin uğurla başa çatacağına ümid edir.

Süleyman Dəmirəl: Münaqişənin sülh yolu ilə həlli sahəsində Azərbaycanın və prezident Heydər Əliyevin səyləri Türkiyə tərəfindən dəstəklənir.

Heydər Əliyev: Bizim birgə işlərimiz çoxdur. Xəzərin zəngin enerji ehtiyatlarının dünya bazarlarına çıxarılması üçün Bakı-Ceyhan əsas neft kəməri layihəsinin reallaşdırılması sahəsində böyük işlər görülür. Biz bu işlərin uğurla başa çatması üçün əlimizdən gələni etməliyik.

Süleyman Dəmirəl: Bəli, biz buna əminik. Həm Türkiyə, həm Azərbaycan bütün regional məsələləri birlikdə və uğurla başa çatdırmaq əzmindədir.

**TÜRKİYƏ VƏ AZƏRBAYCAN
PREZİDENTLƏRİNİN KOCAELİ
BÖLGƏSİNİN "KÖSƏKÖY" HAVA
LİMANIN DA JURNALİSTLƏR
QARŞISINDA BƏYANATLARI**

1 noyabr 1999-cu il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev İstanbulun Atatürk adına hava limanının xüsusi terminalından Türkiyənin Kocaeli bölgəsinə yola düşdü.

Dövlətimizin başçısını İstanbul şəhərinin valisi Erol Çakır, İstanbul bələdiyyə başqanı Əli Müfid Qurtuna, qarnizon rəisi Atilla Qurtaran, terminalın komutanı Gürkan Gülakız və digər rəsmi şəxslər yola saldılar. Prezident Heydər Əliyev İstanbul şəhərinin valisi Erol Çakırı Azərbaycana səfərə dəvət etdi.

Kocaelinin "Kösəköy" hava limanında Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevi Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl dostcasına, qardaşcasına qarşıladı.

Respublikamızın rəhbəri Heydər Əliyev onu qarşılamağa gəlmiş Kocaeli valisi Kamal Önal, hökumət üzvləri, bu bölgədən seçilmiş millət vəkilləri, iş adamları ilə də səmimi görüşdü.

Heydər Əliyev və Süleyman Dəmirəl hava limanının şərəf salonunda buraya toplaşmış yerli və xarici ölkələrin kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələri qarşısında bəyanat verdilər.

Türkiyə Prezidenti Süleyman Dəmirəlin bəyanatı

Hörmətli mətbuat nümayəndələri! Sizin bu nəzakətinizə görə hamınıza təşəkkür edirəm. Hamınıza məndən çox yaşamağı arzulayıram. Mənim yaşı-

da olduğunuz zaman məsələlərə bugünkü baxışımızdan fərqli baxacaqsınız. Amma siz öz ömrünüzü yaşayın və hansı yaş istəyirsinizsə ona da çatın. Gəncliyinizi uğurla keçirin. Orta yaşa gəldiyiniz zaman gənclik dövrünüzdəki imkanlar əlinizdə olmayacaqdır. Mənim yaşımda olduğunuz zamanda da öz dövrünüzü yaşayın. Allaha şükürlər olsun ki, ötən 75 ili sağlam şəkildə keçmişəm və buraya qədər gəlmişəm. Bunun 50 ilini dövlət və millətə xidmətə həsr etmişəm. İndi də qarşıda nə qədər ömrüm var - bilmirəm, Amma bu zaman içərisində də harada olduğum, hansı vəziyyətdə olduğum əhəmiyyətli deyil və yenə də millətimin xidmətində olacağam. Yanlış başa düşməyin, mənim harada olduğum önəmli deyil. Mən bu ölkənin vətəndaşı olaraq ölkəmin vəziyyətini düşünməkdə, onun uğrunda çalışmaqda davam edəcəyəm.

İndi hamımız bu dövrə gəlib çıxdıq. Qarşımızda Türkiyə üçün çox gözəl günlər var. Çətin də olsa, uğurlu günlər var. Biz bütün çətinliklərdən birlikdə çıxaraq bu günə gəldik və daha da qabağa gedəcəyik. Belə bir məsəl var: "Dağa çıxan aşağıya baxmaz, yuxarıya baxar". Əgər dağa çıxırsınızsa yuxarıya baxacaqsınız. Hamınıza çox təşəkkür edirəm.

S u a l: Hörmətli cümlur başqanım, bugünkü qəzetlərdə dini çəkişmələrlə bağlı yeni bir dini proqramın hazırlandığı bildirilir. Bu barədə məlumat verməyinizi xahiş edirəm.

C a v a b: O çəkişmələr bir ildir mövcuddur. Bu, yalnız bizim ölkəmizdə deyildir. Yəni təkcə müsəlmanlara aid deyildir. Bütün dinlərdə buna oxşar çəkişmələr davam etməkdədir. Necə ki, İtaliyada Roma papası ilə Polşa Universitetinin rektoru Umberti Eku arasında çəkişmələr davam etməkdədir.

İnsan doğulduğu gündən bəri özünə verilən aqlın dəyərini çox bilməmişdir və ya lazım olduğu qədər bilməmişdir. Bizim inancımıza görə, dünya pozulduqca cənab Allah peyğəmbərlər göndərmiş və dünyanı düzəltmişdir. Dünya daim çəkişmə halında olmuşdur.

Dinlə dövlət arasında bu gün bir çox yanlış şeylər vardır.

Mənim anlatmağa çalışdığım isə cümhuriyyətlə dini ayırmaqdır. Bunun daha yaxşı başa düşülməsi üçün bilgiləri, düşüncələri artırmaq lazımdır. Həmin proqram da bunlardan bəhs edir.

M ü x b i r: Keçən il hörmətli prezident Əliyevin doğum gününü qeyd etdiniz. Bu il isə sizin doğum gününüzdə Azərbaycanın cümhur başqanı sizin yanınızdadır. Aranızda belə bir möhkəm dostluq münasibətlərinin olduğunu da bilirik.

Süleyman Dəmirəl: Bizim aramızda dostluq və qardaşlıq münasibətləri vardır. Əziz qardaşım hörmətli Heydər Əliyevin mənim yanımda olmasından çox böyük məmnunluq duyuram.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin bəyanatı

Əziz dostum, qardaşım, cümhur başqanı Süleyman Dəmirəl!
Hörmətli mətbuat nümayəndələri!

Mən dünən İstanbula enmişəm, bu gün də buraya, Kocaeliyə gəlmişəm. Mənim dostum, qardaşım, cümhur başqanı Süleyman Dəmirəlin dəvəti ilə. Amma buraya gəlməyimin iki səbəbi vardır.

Birinci, mənim arzum, istəyim olubdur ki, bu gün qardaşım, əziz dostum, Azərbaycan xalqının böyük dostu, hörmətli Süleyman Dəmirəlin doğum günü - 75 yaşı tamam olan gün onun yanında olum, onu təbrik edim, onunla bərabər olum və sevincimi bölüşdürüm. Eyni zamanda mən bu gəli-

şimlə istədim ki, zəlzələ bölgəsində olum və burada görülən işlərlə tanış olum, bugünkü vəziyyətlə tanış olum. Hörmətli dostum, əziz qardaşım Süleyman Dəmirəl başqa bir mərasim də yapıbdır, orada da iştirak edəcəyik.

Ona görə də mən indi burada, Kocaelidəyəm, zəlzələnin ən şiddətli, ən dəhşətli yerindəyəm. Biz Azərbaycan olaraq, Azərbaycan xalqı, Azərbaycan dövləti zəlzələ olan kimi Türkiyəyə əlimizdən gələn yardımı etdik, Türkiyəyə nə mümkün idi - bunu etdik və mən məmnunam ki, bizim bu yardımımızdan Türkiyə cəmiyyəti, xalqı, vətəndaşları və əziz dostum, cümhur başqanı Süleyman Dəmirəl məmnun olmuşlar.

Xüsusən indi mən hərbi vertolyotla gələrkən neftayırma zavoduna baxırdım. Çox böyük zavoddur. Azərbaycanda da bunlardan vardır. Zavodda yanğının söndürülməsində Azərbaycan vətəndaşlarının, yanğınsöndürənlərin xidmətlərini o vaxt sizin mətbuat da, hamı da yüksək qiymətləndirdi. Mən məmnunam ki, bunu da gördüm. İndi buraya gəlmişik. Bizim burada bir neçə ziyarətimiz vardır. Ancaq bu gün mənim üçün çox əziz gündür. Bu gün mənim dostum, qardaşım, Azərbaycan xalqının böyük dostu, Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, cümhur başqanı, türk dünyasının lideri, türk xalqının ən böyük oğlu, təkcə Türkiyə xalqının yox, bütün türk xalqlarının ən böyük oğlu Süleyman Dəmirəlin 75 yaşı tamam olur. Mən çox şadam, çox sevinc içindəyəm ki, bu gün buradayam, Türkiyə torpağındayam, qardaşım, dostum Süleyman Dəmirəlin yanında yəm və onu şəxsən təbrik etmək imkanına malik olmuşam.

Əziz qardaşım, siz burada mətbuat nümayəndələrinə bir neçə dəyərli söz dediniz, onlara tövsiyələrinizi verdiniz. Hansı yaşa gələcəksiniz - yaşayın. Allah hamıya sizin kimi xoşbəxt həyat bəxş etsin! Allah hamıya sizin kimi çox mənalı həyat bəxş etsin! Çünki 75 il yaşamaq, bəlkə də 100 il yaşamaq, təkcə yaşamaq elə bir böyük iş deyildir. İnsan doğulanda onun

nə qədər yaşayacağı alnında yazılır. Ancaq bu 75 ilin 50 ilini siyasətdə, dövlət işində, xalqa xidmətdə keçirən Süleyman Dəmirəl xoşbəxt bir insandır. Ona görə də mən arzu edirəm ki, hamı sizin kimi belə bir xoşbəxt həyat yaşamış olsun.

Mən bu gün sizə uzun-uzun ömür arzulayıram. Siz bu yaşımızda çox gümrah, çox güclü, çox zəkali və çox təcrübəli bir insansınız. Ona görə də siz Türkiyəyə lazımsınız, türk xalqlarına lazımsınız, Azərbaycana lazımsınız. Hesab edirəm ki, bizim bu sözlərimizi eşidən cənab Allah sizi qoruyacaq, saxlayacaq və siz bundan sonra gələcəkdə də bütün xalqlarımıza çox böyük faydalar verəcəksiniz. Mən sizi təbrik edirəm, sizə cansağlığı arzu edirəm. Bütün Türkiyə xalqına sevgi, məhəbbətimi bildirirəm.

İNTERTEKS BEYNƏLXALQ MƏRKƏZİNDƏ ÇIXIŞ

*Kocaeli bölgəsi,
Saraybaxça qəsəbəsi*

1 noyabr 1999-cu il

Türkiyənin cümhur başqanı, əziz dostum, qardaşım
Süleyman Dəmirəl!

Hörmətli vali!

Hörmətli dostlar, mətbuat nümayəndələri, qardaşlar və
bacılar!

Avqust ayının 17-də və 18-də burada, Türkiyədə, İstanbulun yanında, Kocaelidə, İzmitdə baş vermiş zəlzələ Türkiyəni sarsıtdığı kimi, bizi də sarsıtdı. Bu dərdi siz neçə çəkmisiniz, Azərbaycan xalqı da elə çəkilədir və bu günə qədər də elədir. Bunu biz faciə - həm Türkiyə xalqının faciəsi, eyni zamanda Azərbaycan xalqının faciəsi kimi qəbul etdik. Ona görə də biz dərhal buraya öz yardımımızı göstərmək istədik. Mən dərhal gəlib burada zəlzələ yerlərində olmaq istədim. Ancaq mənim dostum Süleyman Dəmirəl bildirdi ki, indi imkan yoxdur, sonra, münasib bir zamanda gələrsiniz.

Biz yardımlarımızı etdik, nə mümkündür buraya göndərdik və əhəmiyyəti də odur ki, İzmit neftayırma zavodunda yanğının söndürülməsində Azərbaycan yanğınsöndürənləri çox fəal iştirak etmiş və böyük xidmətlər göstərmişlər. Mən məmnunam ki, Türkiyənin bu ağır, çətin günündə Azərbaycanın Türkiyə ilə bir yerdə olması Türkiyə hökuməti, dövləti tərəfindən, türk xalqı tərəfindən, Türkiyənin bütün vətəndaş-

ları tərəfindən yüksək qiymətləndirilməlidir. Bu, böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkün dediyi sözləri bir daha təsdiq edir. O demişdir ki, "Azərbaycanın ələmi bizim ələmimizdir, Azərbaycanın sevinci bizim sevincimizdir". Biz isə demişik və bu gün də deyirik ki, "Türkiyənin ələmi bizim ələmimizdir, Türkiyənin sevinci bizim sevincimizdir". Bu prinsip Mustafa Kamal Atatürk vaxtından yaşayır və bu gün, bu ağır gündə də özünü bütün dünyaya göstərdi. Mən bundan çox məmnunam.

Bu gün mən buraya gəlib, özüm şəxsən ziyarət edib, burada zəlzələdən vəfat etmiş insanların xatirəsi qarşısında baş əyirəm, onların hamısına Allahdan rəhmət diləyirəm. Bütün türk xalqına "keçmiş olsun" deyirəm, başsağlığı verirəm. Yaralanmış, xəsarət almış, xəstələnmiş insanların tezliklə sağlamlasını arzu edirəm. Arzu edirəm və əminəm ki, Türkiyə Cümhuriyyəti, onun dövləti, hökuməti və türk xalqı zəlzələnin vurduğu zərərlərin hamısına qısa müddətdə son qoyacaqdır.

Zəlzələnin baş verməsindən az bir zaman keçən günlərdə artıq burada çox işlər görülübür. Bunu biz mətbuatdan bilirik və əziz dostum, cümhur başqanı Süleyman Dəmirəl də bu barədə mənə çox geniş məlumatlar veribdir. Mən bu gün buraya gələrək Türkiyə-Azərbaycan dostluğunu, türk xalqı ilə Azərbaycan xalqı arasında olan əbədi, sarsılmaz dostluğu bir daha, bir daha dünyaya nümayiş etdirmək məqsədi daşıyıram. Buraya gələrək sizinlə birlikdə məhz burada zəlzələdən zərər çəkmiş, zəlzələ nəticəsində indi əziyyət çəkən, mətəm tutan, xəstələrini müalicə edən insanlara ürək-dirək vermək, onlarla bir yerdə olmaq məqsədi daşıyıram.

Mən sizin hamınıza cəsaətlığı arzu edirəm. Bu, mənim buraya gəlişim münasibətilə gətirdiyim yardım ərnağanlarıdır. İndi nə mümkündür - onu etmişəm. Ancaq güman edirəm ki, bu, yaraların bir qisminin sağlmasına kömək edəcəkdir. Həlak olanlara Allah rəhmət eləsin. Keçmiş olsun.

Türk xalqı çox böyük sınaqlardan çıxmış bir xalqdır. Türk xalqı böyük bəlalardan çıxmış bir xalqdır. Türk xalqı qəhrəman xalqdır. Türk xalqı qurucu xalqdır, yaradıcı xalqdır. Heç şübhə yoxdur ki, xalq, vətəndaşlar zəlzələnin vurduğu zərərlərin hamısına dövlətin, hökumətin başçılığı ilə qısa bir zamanda son qoyacaq, dağıdılmış binaların hamısı bərpa olunacaq və Kocaeli də, zəlzələdən zərər çəkmiş başqa yerlər də bəlkə öncəsindən daha da gözəl olacaqdır. Mən bunu arzu edirəm.

Bu fürsətdən istifadə edib türk xalqına, Türkiyə vətəndaşlarına - bacılarıma, qardaşlarıma salamımı, sevgimi, məhəbbətimi və hörmət-ehtiramımı bildirirəm.

**TÜRKİYƏ SİLAHLI QÜVVƏLƏRİNİN
MADDİ-TEXNİKİ YARDIM
MƏRKƏZİ TƏRƏFİNDƏN İNŞA EDİLMİŞ
ÇADIR ŞƏHƏRCİYİNDƏ* ÇIXIŞ**

*Saraybaxça qəsəbəsi,
"Mehmetcik " çadır şəhərciyi*

1 noyabr 1999-cu il

Əziz dostlar, bacılar, qardaşlar!

Zəlzələnin baş verdiyi ilk gündən Azərbaycan xalqı Türkiyə ilə bir yerdə olubdur. Bu dərdi siz çəkdiyiniz kimi, biz də çəkmişik. O gündən indiyə qədər mümkün olan yardımları etmişik və bu gün də edirik.

Mənim buraya gəlməkdə məqsədim ondan ibarətdir ki, əziz qardaşım, cümhur başqanı Süleyman Dəmirəllə bərabər gəlim, sizi görüm, sizin yanınızda olum, bugünkü vəziyyətinizi görüm və "keçmiş olsun" deyim. Ölənlərə, vəfat edənlərə Allahdan rəhmət diləyirəm.

Mən inanıram ki, qəhrəman türk xalqı, çox fədakar türk xalqı, Türkiyə vətəndaşları bu zəlzələnin vurduğu zərəri aradan götürəcəklər. Bunun da əsasını təşkil edən Türkiyənin cümhur başqanı Süleyman Dəmirəlin zəlzələ baş verəndən indiyə qədər gördüyü böyük işlərdir. Dövlət, hökumət, bütün

* Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev və Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl Beynəlxalq Nəqliyyatçılar Cəmiyyəti tərəfindən xüsusi quraşdırılmış yığma evlərdən ibarət "Ulusoy" şəhərciyində yaşayan sakinləri də ziyarət etdilər.

xalq bu işlərə səfərbər olubdur. Biz bunu Azərbaycanda olaraq görürük. Qısa bir zamanda çox işlər görülüb, zəlzələnin vurduğu ziyanın çox hissəsi aradan götürülüb və götürüləcəkdir.

Azərbaycan xalqı sizinlə birlikdədir, bir yerdədir. Bu gün mən sizin yanınıza gəlmişəm. Həyatlarını qeyb edən bütün insanların xatirəsi qarşısında baş əyirəm. Sizin hamınıza cansağlığı arzu edirəm. Ümid edirəm ki, tezliklə siz bu ağır vəziyyətdən çıxacaqsınız. Sağ olun.

KOCAELİ UNIVERSİTETİNDƏ YENİ DƏRS İLİNİN BAŞLANMASINA HƏSR OLUNMUŞ MƏRASİMDƏ NİTQ

1 noyabr 1999-cu il

Mən bu gün burada və buraya gəlməmişdən öncə Kocaeli Universiteti haqqında çox müfəssəl bilgiler aldım. Mən çox universitetlərin yaranmasının və inkişaf etməsinin tarixini bilirəm. Ancaq 1992-ci ildə yaranmış və çox az bir zamanda bu qədər böyümüş və inkişaf etmiş Kocaeli Universitetində görülmüş işlər məni heyran etdi, təəccübləndirdi və sevindirdi. Mən bu böyük nailiyyətlərə görə sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Bu gün bizim burada toplaşmağımızın əsas məqsədi 17 avqust zəlzələsindən sonra çəkdiyi zərərlərə, fəlakətə görə Kocaeli Universitetində dərs ilinə başlanmasının gecikməsi və bu dərs ilinin bu gün başlanması münasibətilədir. Mən sizi - universitetin professorlarının, doktorlarını, dosentlərini, müəllimləri, tələbələri, gəncləri - hamınızı bu əlamətdar hadisə münasibətilə təbrik edirəm. Sizə, universitetinizə bütün işlərinizdə uğurlar arzulayıram.

17 avqust Türkiyədə üçün, eyni zamanda Azərbaycan üçün böyük bir fəlakət, faciə gətirdi. Həqiqətən, tarixdə az görünən zəlzələlərdən biri burada - Türkiyədə, Kocaelidə, İzmitdə, bu bölgədə baş verdi. Bu fəlakətə, faciə türk xalqını nə qədər iztiraba saldısa, Azərbaycan xalqını da bir o qədər iztiraba saldı. Siz nə qədər dərdə, qəmə, qüssəyə qapandımsa, o qədər də biz dərdə, qəmə, qüssəyə qapandıq. Çünki bizim xalqlarımız qardaşdır, dostdur, bir kökə, bir mədəniyyətə, bir

dilə, bir dinə mənsub olan millətlərdir. Biz bir millətik. Ona görə də sizin dərdiniz bizim də dərdimizdir. Mən böyük öndər Atatürkün çox gözəl kəlamlarını, sözlərini daim xatırladaraq deyirəm ki, Türkiyənin ələmi Azərbaycan ələmidir, Türkiyənin sevinci Azərbaycanın sevincidir.

Bizim xalqlarımızın dostluğu, qardaşlığı böyük sınaqlardan çıxıbdir, böyük tarixi yol keçilədir. Ancaq bu fəlakət əlaqədar son günlərdə Türkiyəyə yə Azərbaycan xalqlarının, dövlətlərinin nə qədər yaxın, dost olduqları bir daha dünyaya nümayiş etdirildi.

Əsas ondan ibarətdir ki, bizim xalqımız bu dərdə, qəmə, qüssəyə sizinlə birlikdə qapandı. Biz o günlər əlimizdən gələn yardımını etdik. Mən dərhal buraya gəlmək istəyirdim. Əziz dostum, qardaşım hörmətli cümhur başqanı Süleyman Dəmirəl mənə dedi ki, bunu sonra etmək lazımdır. Biz yardımlar göndərdik. Mən çox məmnunam ki, bizim yardımımız yə köməyə göndərdiyimiz insanlar İzmitdəki neftayırma zavodunda yanğının söndürülməsində xidmətlərini göstərdilər. Bu təbiidir, burada təəccüblü bir şey yoxdur. Bu, belə də olmalıdır və bundan sonra da belə olacaqdır. Ancaq yenə də deyirəm, bu fəlakət türk xalqını nə qədər sarsıtsada da onun iradəsini sındırmadı, qırmadı. Çünki türk xalqı qəhrəman xalqdır, iradəli xalqdır. Türk xalqı böyük tarixi imtahanlardan, sınaqlardan keçmiş xalqdır. Türk xalqı böyük Atatürkün yolu ilə gedən xalqdır. Bu xalq bu sınaqdan da, bu çətin yollardan da müvəffəqiyyətlə çıxacaq yə bu bölgələrdə olan dağıntıların hamısı bərpa ediləcəkdir. Ola bilər ki, əyyəlki binalardan, eylərdən daha da gözəlləri tikiləcəkdir. Bunu türk xalqı, Türkiyə dövləti, Türkiyə hökuməti tikəcəkdir. Dünya birliyinin göstərdiyi yardımlar bu işdə sizə kömək göstərəcəkdir.

Mən bu fəlakət münasibətilə sizə, Kocaəli sakinlərinə, universitetə, bütün türk xalqına, əziz dostum, qardaşım

hörmətli prezident Süleyman Dəmirələ bir daha "keçmiş olsun" deyirəm, başsağlığı verirəm. Həlak olanların hamısına Allahdan rəhmət diləyirəm. Yaralananların, xəsarət alanların hamısının tezliklə sağlmasını diləyirəm. Tam əminəm ki, türk xalqı, Türkiyə Cümhuriyyəti bu ağır sınaqdan çox uğurla çıxacaqdır və gələcəyə doğru uğurla gedəcəkdir.

Universitetinizin gördüyü işlər həqiqətən yüksək qiymətə layiqdir. Sizin universitetin yaranması, qısa bir zamanda keçdiyi yol, əldə etdiyiniz nailiyyət Türkiyə Cümhuriyyətinin elm, təhsil, mədəniyyət sahəsində son onilliklərdə nə qədər böyük məsafə qət etdiyini, yüksəldiyini, inkişaf etdiyini göstərir. Hesab edirəm ki, bu müvəffəqiyyətlər, nailiyyətlər Türkiyə Cümhuriyyətinin bütün sahələrində - iqtisadiyyatda və başqa sahələrdə əldə etdiyi nailiyyətlərdən daha da qiymətli, əzizdir. Çünki insanlar, vətəndaşlar gərək təhsil alsınlar, mədəniyyətə, elmə qovuşsunlar, çağdaş dünyamızın düşüncəli vətəndaşları olsunlar. Bunların hamısını təhsil vasitəsilə etmək olar. Mən çox məmnunam ki, Türkiyədə bu universitet kimi böyük universitetlər vardır. Bunlar hamısı bu gün türk xalqının elm, mədəniyyət səviyyəsinin nə qədər yüksək olduğunu göstərir.

Məni sevindirən budur. Siz burada bəyan etdiniz ki, universitetiniz dünyanın böyük universitetləri ilə yarışa girir və onların səviyyəsinə qalxmağa çalışır. Bu, çox sevindirici haldır. Belə bir fikirlə, əzmlə yaşayan universitetin professorları, doktorları, müəllimləri, şübhə yoxdur ki, buna nail olacaqlar. Mən bu yolda sizə uğurlar arzulayıram.

Azərbaycan ilə Türkiyə arasında dostluq yə qardaşlıq əlaqələrmə təhsil, elm, mədəniyyət sahəsi xüsusi yer tutur. Bizim bir çox universitetlərimiz, elmi araşdırma mərkəzlərimiz, professorlarımız Türkiyənin müvafiq təşkilatları ilə sıx əlaqədəirlər, onlarla birlikdə işlər görürlər və Türkiyənin təcrübəsindən istifadə edirlər, eyni zamanda Azərbaycanın da

əldə etdiyi təcrübəni bölüşürlər. Bunlar hamısı xalqlarımızın bərabər inkişafını təmin etmək üçün onəli hallardır.

Əziz dostlar, mən bu gün səhərdən burada, Kocaelidəyəm. Əziz dostum, qardaşım prezident Süleyman Dəmirələ bərabər biz zəlzələdən zərər çəkmiş insanları çadırlarda, yaxud müvəqqəti qurulmuş yığına evlərdə gördük. İnsanlar nə qədər həyəcanlı, sevincli və inamlıdılar. Bu insanların üzünü, əhval-ruhiyyəsini görərkən, bu insanlarda olan coşğunluğu görərkən düşünürəm - türk milləti, türk xalqı həqiqətən nə qədər qüdrətli, nikbin, gələcəyə inamlı xalqdır. Ona görə də şübhə yoxdur ki, Türkiyə xalqı bütün bu çətinliklərdən uğurla çıxacaqdır.

Əziz dostlar, qardaşlar, bacılar!

Bu gün mənim üçün çox əziz və əlamətdar gündür. Ona görə ki, mən Türkiyə torpağındayam. Ona görə ki, mən zəlzələdən zərər çəkmiş yerləri görə bildim. Ona görə ki, mən zəlzələdən zərər çəkmiş insanlarla görüşə bildim. Ona görə ki, mən Azərbaycan xalqının böyük dostu, türk dünyasının lideri, Türkiyə cumhuriyyətinin prezidenti, mənim əziz qardaşım Süleyman Dəmirəllə bir yerdəyəm.

Bu gün hörmətli prezident Süleyman Dəmirəlin doğum günüdür. Onun 75 yaşı tamam olur. O, 76 yaşa qədəm qoyur. Bu, hər bir insan üçün əziz gündür. Eyni zamanda bu, dost, qardaş üçün də çox əziz gündür.

Mən Azərbaycan xalqı, milləti, dövləti adından dostumuz, qardaşımız hörmətli prezident Süleyman Dəmirəli doğum günü, bu doğum gününün 75-ci ili münasibəti ilə ürəkdən təbrik edirəm. Ona cansağlığı, uzun ömür arzu edirəm. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, əziz dostumuz Süleyman Dəmirəli hələ on illər bundan sonra da Türkiyə xalqına, cumhuriyyətinə, bütün türk dünyasına böyük xidmətlər göstərəcəklər.

Şübhəsiz ki, 75 il hər bir insan üçün böyük nailiyyətdir. Amma insanların nə qədər yaşaması onların özündən o qədər

də asılı deyildir. Bu, Allahın işidir - kimin alınına nə yazılıbsa, o da olacaqdır. Ancaq bu illəri necə yaşamaq, xalqa, millətə bu illərdə nə fayda vermək - əsas bundan ibarətdir.

Əziz dostum, qardaşım, Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, bu gün türk xalqının böyük lideri Süleyman Dəmirəl 75 illik yaşının 50 ilindən çoxunu xalqına, dövlətinə xidmətə həsr etmişdir. O, böyük işlər görmüş, böyük dövlət işləri aparmış, siyasət aləmində olmuş, demək olar ki, canını xalqının, millətinin yolunda fəda etmişdir. Ona görə də türk xalqının, eyni zamanda bütün türk dünyasının böyük hörmət - ehtiramını və məhəbbətini qazanmışdır.

Süleyman Dəmirəl türk xalqı üçün çox əziz bir insandır. O, Azərbaycan xalqı üçün də eyni dərəcədə əziz bir insandır. Çünki bizim xalqlarımızın ona gələcəkdə də böyük ehtiyacı vardır. Onun təcrübəsinə, biliyinə, ağılına, zəkasına, siyasi fəaliyyətinə və Türkiyə Cümhuriyyəti qarşısında onun hələ çox işlər görməsinə həm türk xalqının, həm də Azərbaycan xalqının böyük ehtiyacı vardır. Ona görə də mən əminəm ki, əziz dostum Süleyman Dəmirəl bu gün 75 illiyini çox gümrah, gənc şəkildə keçirdiyi kimi, bundan sonra da gənc, gümrah, enerjili olacaqdır və Türkiyə üçün, Azərbaycan üçün, bütün türk dünyası üçün bundan da böyük işlər görəcəkdir.

Əziz dostlar, bu gün Türkiyə ilə Azərbaycan arasında böyük tarixə malik olan dostluq, qardaşlıq salnaməsinə qızıl hərflərlə daha bir yeni səhifə yazıldı. Bu gün biz bütün dünyaya bir daha nümayiş etdirdik ki, Türkiyə-Azərbaycan dostluğu sarsılmazdır, əbədidir. Türkiyə-Azərbaycan dostluğu, qardaşlığı bütün dünya xalqları içərisində dostluq və qardaşlıq üçün örnekdir. Biz Azərbaycanda bunu çox yüksək qiymətləndiririk, bu dostluğu özümüz üçün böyük dayaq kimi qəbul edirik. Əmin ola bilərsiniz ki, Azərbaycan xalqı bu dostluğa, qardaşlığa əbədiyyətə qədər sadıq olacaqdır.

Mən sizi eyni zamanda, böyük Mustafa Kamal Atatürkün qurub yaratdığı və uğurla inkişaf edən cümhuriyyəti 76-cı ildönümü münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. 76 il ərzində böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkün yolu ilə gedən türk xalqı böyük nailiyyətlər əldə edilədir. Şübhə yoxdur ki, bu qədər il yaşayan cümhuriyyət və böyük qüdrətə malik, dünyada özünə yüksək bir yer tutan, dünya miqyasında, beynəlxalq aləmdə böyük hörmət qazanan bir dövlət yaşayacaq, quracaq, inkişaf edəcəkdir. Bunların hamısının əsası ondan ibarətdir ki, Türkiyə böyük Atatürkün vəsiyyətlərinə sadıqdır, Türkiyə böyük Atatürkün yolu ilə gedir.

Türk xalqına eşq olsun!

Türkiyə-Azərbaycan dostluğuna eşq olsun!

Yaşasın Türkiyə Cümhuriyyəti!

Yaşasın Türkiyə!

**BEYNƏLXALQ ATATÜRK SÜLH
MÜKAFATININ TƏQDİM
OLUNMASI MƏRASİMİNDƏ* NİTQ**

*Ankara,
Çankaya köşkü*

1 noyabr 1999-cu il

Zati-aliləri, Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, əziz dostum, qardaşım hörmətli Süleyman Dəmirəl!

Zati-aliləri, Türkiyə Cümhuriyyətinin Baş naziri hörmətli Bülənd Ecevit!

Zati-aliləri, Türkiyə Cümhuriyyətinin Böyük Millət Məclisinin başqanı hörmətli Yıldırım Akbulut!

Zati-aliləri, Türkiyə Silahlı Qüvvələri Baş Qərargahının rəisi hörmətli Hüseyn Kıvrıkoğlu!

Hörmətli nazirlər, millət vəkilləri, ictimai-siyasi xadimlər, elm xadimləri, mədəniyyət xadimləri, mətbuat nümayəndələri!

Hörmətli xanımlar və cənab, bacılar və qardaşlar!

Əziz dostlar!

* Mərasimdə Atatürk Dil və Tarix Quruluşunun rəhbəri Rəşad Gənc Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatı haqqında və Heydər Əliyevin tərcümeyi halı, mənalı həyat yolu haqqında məlumat verdi.

Mərasimdə, həmçinin, prezident Süleyman Dəmirəl Türkiyə Cümhuriyyətinin təsis etdiyi ən böyük mükafat olan Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatını, onun nişanını və diplomunu Heydər Əliyevə təqdim etdi, onu türk milləti və Türkiyə Cümhuriyyəti adından təbrik edərək böyük nitq söylədi.

Mən sizi səmimi-qəlbdən salamlayıram və bu gün Türkiyədə, Ankarada sizinlə bərabər, birlikdə olmağımdan böyük məmnuniyyət, qürur hissi duyuram.

Biz sizinlə birlikdə 17 avqust fəlakətini yaşadığımız. Bu zəlzələ Türkiyə Cümhuriyyətinə böyük zərərlər gətirdi, zərərlər vurdu. Amma biz Azərbaycanda hesab edirik ki, bu, eynən Azərbaycana da zərərlər gətirdi, zərərlər vurdu. Çünki biz qardaş, dostuq. Bizi bir-birimizdən heç bir şey ayıra bilməz. Biz bu dərdi o gündən sizinlə birgə çəkirik və sizinlə də bərabər olacağıq. Fəlakətdən sonra biz əlimizdən gələni yardım etdik və bundan sonra da edəcəyik.

Hörmətli prezident, əziz qardaşım Süleyman Dəmirəl ilə bərabər bu gün biz bu fəlakətin mərkəzi olan Kocaelidə, İzmitdə olduq, bir çox görüşlər keçirdik, fəlakətdən zərər çəkmiş insanlarla görüşdük, Kocaeli universitetində olduq, orada dərs ilinin açılışında iştirak etdik. Bunlar hamısı Türkiyə-Azərbaycan dostluğunun və mənim qardaşlıq dostluğumun təzahürüdür.

Mən zəlzələ olan kimi Türkiyəyə gəlmək arzusunda idim. Ancaq o vaxt bu, məsləhət görülmədi. İndi isə Türkiyəyə gələrkən ilk növbədə bu yerləri ziyarət etməyim, fəlakətdən zərər çəkmiş insanlarla görüşməyim və Türkiyə Cümhuriyyətinin, dövlətinin, xalqının orada qısa müddətdə böyük işlər gördüyünün şahidi olmağım mənim üçün çox əzizdir.

Bu gün hər şeydən əvvəl, mən türk xalqına, Türkiyə Cümhuriyyətinə bir daha "keçmiş olsun" deyirəm, fəlakətdə həlak olmuş insanlara Allahdan rəhmət, yaralanmış insanlara şəfa diləyirəm. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, Türkiyə xalqı, cümhuriyyəti - əsrlər boyu böyük sınaqlardan, imtahanlardan çıxmış xalq və Atatürk tərəfindən yaranmış cümhuriyyət bu imtahandan, bu sınaqlardan da uğurla çıxacaqdır.

Aparılan işlər onu göstərir ki, dağılan, uçulan, pozulan hər şey qısa müddətdə bərpa olunacaq, bəlkə də bundan yaxşısı yaranacaqdır. Ancaq sizi də, bizi də incidən insanların şəhid, həlak olmasıdır.

Bu gün biz orada fəlakətdən zərər çəkmiş insanlarla görüşdük. Nə qədər böyük fəlakət, faciə içində olsalar da onlar Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidentini və məni böyük sevgi, məhələbət hissi ilə qarşıladılar. Onların üzü gülürdü, bu insanlar bizimlə böyük nikbinliklə danışdılar. Bu, onu göstərir ki, Türkiyə vətəndaşları, türk xalqı öz dövlətinə, hökumətinə inanır, etibar edir və ümidlə yaşayır ki, onların bütün problemləri həll olunacaq, onlar əvvəlkindən də yaxşı yaşayacaqlar.

Əziz dostlar!

Mən bu gün böyük həyəcan içindəyəm. Çünki mən böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkün adını daşıyan beynəlxalq sülh, barış mükafatına layiq görülmüşəm. Bu mükafatı, ödəli belə təntənəli şərəitdə mənə Türkiyə Cümhuriyyətinin ən yüksək vəzifələrində olan şəxslərin iştirakı ilə Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəl təqdim etdi. Təbiidir, siz mənim bu həyəcanımı, duyğularımı hiss edirsiniz.

Mən həyatımda çox mükafatlar almışam. Mənim tərcümeyi-halım, bioqrafiyam burada sizə çatdırıldı. Mən 75 yaşının 60 ili ərzində çalışmışam, işləmişəm. Keçmişdə Sovetlər Birliyinə xidmət etmişəm, son 8 ildə isə müstəqil Azərbaycana xidmət edirəm. Keçmişdə gördüyüm işlərə görə mən Sovetlər Birliyi kimi fəvqəldövlətin ən yüksək mükafatlarını, nişanlarını almışam. Mən bir çox digər ölkələrin də mükafatlarını, nişanlarını almışam. Ancaq Türkiyə Cümhuriyyətinin mükafatını, Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi, böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkün adını daşıyan mükafatı almaq və xüsusən sülh adını daşıyan mükafatı almaq mənim üçün böyük

şərəfdir. Hesab edirəm ki, bu mükafat mənim indiyə qədər aldığım mükafatların hamısından yüksək, qiymətlidir.

Mustafa Kamal Atatürk Beynəlxalq Sülh Mükafatının yüksək qurumunun, bu mükafatın mənə verilməsi haqqında qəbul etdiyi qərar - bu quruma hörmətli Baş nazir rəhbərlik edir - böyük tarixi əhəmiyyət kəsb edən bir qərardır. Ona görə mən bu qurumun üzvlərinin hamısına öz minnətdarlığımı, təşəkkürümü bildirirəm. Mənlər qətiyyətlə və xüsusən sülh sahəsində fəaliyyətimə verilən belə yüksək qiymətə görə minnətdar olduğumu bildirirəm.

Çox sevinirəm, çox şadam ki, mən bu mükafatı əziz dostum, qardaşım, Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, hörmətli Süleyman Dəmirəl əlindən aldım, bu qızıl nişanı o mənim döşümə taxdı, bu mükafatı o mənə təqdim etdi. Bunlar mənim həyatımda ən yüksək qiymətə malik olan, tarixi əhəmiyyət kəsb edən hadisədir.

Əziz qardaşım, dostum, hörmətli Süleyman Dəmirəl, bütün bunlara görə sizə, sizin hamınıza bir daha təşəkkür edirəm.

Mustafa Kamal Atatürk XX əsrin dünyada ən böyük şəxsiyyətlərindən biridir. Zaman keçdikcə onun şəxsiyyətinin nə qədər böyük olduğu daha da hiss ediləcəkdir, dərk olunacaqdır, bilinəcəkdir.

Mustafa Kamal Atatürkün türk xalqı, Türkiyə qarşısında və eyni zamanda türk dünyası qarşısında, beynəlxalq aləmdə çox böyük xidmətləri olubdur. Məhz bu xidmətlərə görə o, bu qədər yüksək hörmətə malik olubdur.

Mustafa Kamal Atatürk böyük istedadlı insan olmuş, onun istedadı gənc vaxtlarından özünü göstərmişdir. O hələ Türkiyə Cümhuriyyətinin qurub yaradana qədər də böyük qəhrəmanlıqlar göstərmiş, istiqlal savaşına başçılıq etmiş və birinci dünya müharibəsindən sonra Osmanlı imperatorluğu dağılan zaman Türkiyə dağıtmaq, parçalamaq, məhv etmək

istəyən ölkələrin, qüvvələrin hamısının qarşısının alınmasını təşkil etmiş və buna nail olmuşdu.

Mustafa Kamal Atatürkün ən böyük xidməti Türkiyə Cümhuriyyətini yaratmasıdır. Biz bəlkə bu gün bunu adi hadisə kimi qəbul edə bilərik, ancaq heç də yox. Bu, heç də adi hadisə deyildi. Türkiyənin Osmanlı imperatorluğunun 700 illik fəaliyyəti şəraitində, onun təsiri altında yaşamış insanları cümhuriyyət qurmağa sövq etmək, cəlb etmək və bu cümhuriyyətin qurulması fikrini ortaya atmaq, bu cümhuriyyəti qurmaq, yaratmaq yə onu yaşatmaq Mustafa Kamal Atatürkün çox böyük xidmətidir, demək olar ki, tarixi xidmətidir. Zaman, əsrlər keçəcək, türk xalqı, türkköklü, türkdilli xalqlar, türk dünyası bunu heç vaxt unutmayacaqdır.

1923-cü ildə böyük öndər Mustafa Kamal Atatürk tərəfindən yaranmış Türkiyə Cümhuriyyəti 76 ildir ki, yaşayır. Bəşər tarixi çox böyük insanları meydana çıxarıbdır. Onlar inqilablar edib, dövlətlər yaradıb və millətləri üçün böyük işlər görüblər. Ancaq onların çoxu sonra uğursuz olublar. Onların gördükləri işi davam etdirənlər olmayıbdır. Onların gördüyü iş yəqin ki, gələcək üçün o qədər dəyərli olmadığı üçün yaşamayıbdır. Ancaq Mustafa Kamal Atatürkün ən böyük nailiyyəti bir də ondan ibarətdir ki, onun qurduğu, yaratdığı və ömrünün sonuna qədər başçılıq etdiyi Türkiyə Cümhuriyyəti o, həyatdan gedəndən sonra 60 ildir yaşayır, inkişaf edir və onun vəsiyyətlərini həyata keçirir, işinə sadıqlığını göstərir, onun yolu ilə gedir.

Mən hesab edirəm ki, Mustafa Kamal Atatürkün bəşəriyyət üçün böyük irsi, mirası vardır. Onlar çoxdur. Amma bunlardan ən qiymətli, ən əzizi onun qurub-yaratdığı yə bu günə qədər yaşayan Türkiyə Cümhuriyyətidir - Atatürk Cümhuriyyətidir demokratik Cümhuriyyətidir, layiq Cümhuriyyətidir, dünya cümhuriyyətidir.

Ötən 70 il ərzində türk xalqı böyük Atatürkün yolu ilə gedərək, onun vəsiyyətlərini yerinə yetirərək böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Birincisi, Türkiyə Cümhuriyyətinin dünyanın qüdrətli, inkişaf etmiş dövlətlərindən biri olmuşdur. Türkiyə Cümhuriyyətinin həm iqtisadi, həm hərbi potensialı, həm elmi potensialı indi bu dövləti dünyanın ən qabaqcıl ölkələri ilə yan-yanaya qoymuşdur.

Türkiyə Cümhuriyyətinin əldə etdiyi ən böyük nailiyyəti ondan ibarətdir ki, türk xalqı bilik almış, savadlanmış, təhsillənmiş, elmlənmişdir. Türkiyədə elm, mədəniyyət inkişaf etmişdir. Türkiyədə yaranmış cümhuriyyət bütün islam aləmində, dünyada, bütün tarixlər ərzində yaranan ilk demokratik, hüquqi, dünyəvi, yəni layiq cümhuriyyətdir. Bu Cümhuriyyətin bütün başqa xalqlar üçün öz dövlət quruluşu sistemi, siyasəti ilə ornək olmuşdur, təkcə müsəlman dünyasına yox, başqa ölkələrə - Avropaya da öz təsirini göstərmişdir.

Mustafa Kamal Atatürk bütün dünyaya sübut etmişdir ki, müsəlman ölkəsində, əsrlər boyu dinin təsiri altında dini dövlət kimi yaşayan bir ölkədə cümhuriyyət, layiq cümhuriyyət qurmaq, demokratik yolla getmək olar. O, dünyanın bəzən dəyərlərindən istifadə edərək, xalqının mənəvi dəyərlərini bunlarla birləşdirərək öz xalqını daha da yüksəklərə qaldırmışdır.

Mustafa Kamal Atatürkün ən böyük xidmətlərindən biri də odur ki, o, Türkiyədə güclü ordu yaratmışdır. Türkiyə ordusu güclü ordudur. Siz özünüz bilirsiniz ki, o nə qədər güclüdür. Bu, bizim üçün də böyük iftixar hissi doğurur. Çünki bizim dost, qardaş Türkiyə Cümhuriyyətinin - iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş, dünya miqyasında özünə layiq yer tutmuş, elm və mədəniyyətdə böyük zirvələrə çatmış bir cümhuriyyət gərək özünü qorumağa və saxlamağa da qadir olsun. Belə bir ordu yaranıbdir. Bunu Mustafa Kamal Atatürk yaradıbdır. Mən bu gün böyük məmnuniyyətli hissi ilə

demək istəyirəm ki, türk ordusu, türk əsgəri Mustafa Kamal Atatürkün ideyalarına, onun vəsiyyətinə, yoluna daim sadıq olmuşdur.

Mustafa Kamal Atatürk təkcə Türkiyə üçün yox, bütün dünya türkləri üçün, türk dünyası üçün də çox düşünmüşdür.

Onun bu barədə çox məşhur kəlamları, sözləri var. O, 30-cu illərdə söyləyirdi ki, Azərbaycanda və Orta Asiyada yaşayan türklər indi çətin problemlər içərisindədirlər. Amma zaman gələcəkdir ki, onlar bu əsarətdən çıxacaqlar. O, bunu 30-cu illərdə demişdir. Belə də oldu. Azərbaycan 1918-ci ildə əldə etdiyi müstəqilliyini cəmi 23 ay saxlaya bildi. Ondan sonra sovet hakimiyyəti quruldu. Azərbaycanda sovet hakimiyyəti, kommunist ideologiyası 70 ildən çox hökm sürdü. Ancaq bu, sona çatdı. 1991-ci ildə Sovet İttifaqının dağılması ilə əlaqədar Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə etdi, onu bərpa etdi. Yəni Mustafa Kamal Atatürkün uzaqgörənliyi bununla da sübut olunur. O, hələ o vaxt görürdü ki, Azərbaycan və türkdilli digər xalqlar - Orta Asiya xalqları daim əsarətdə qalmayacaqlar, öz müstəqilliyinə, öz azadlıqlarına nail olacaqlar. Biz buna nail olduq.

Biz müstəqilliyimizi əldə edən kimi öz dövlətimizi "insanlara hürriyyət, dövlətlərə istiqlal!" prinsipri əsasmda qururuq. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra ölkəmizdə hüquqi, demokratik, dünyəvi, yəni layiq dövlət qurmaq yolunu tutubdur. Biz 8 ildir ki, bu yolla gedirik.

Doğrudur, bu yol bizim üçün asan olmayıbdir. Bilirsiniz ki, biz müstəqilliyimizi əldə edəndə artıq 4 il idi ki, Ermənistan Dağlıq Qarabağı ələ keçirmək üçün Azərbaycana təcavüz etmişdi, müharibə gədirdi, qan tökülürdü, şəhidlər verirdik. Bundan sonra isə Azərbaycanın daxilində sabitlik olmadı və bunun nəticəsində də respublikamızda hakimiyyət dəyişikliyi oldu. 1993-cü ildə Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi başladı. Azərbaycan parçalanmaq təhlükəsi qarşısında

qaldı. Ancaq xalqımız öz iradəsi ilə bütün bu ağır dövrləri keçdi və 1996-cı ildən Azərbaycanda daxili istiqrar, yəni ictimai-siyasi sabitlik, rahatlıq təmin olunubdur və Azərbaycan öz inkişaf yolu ilə gedir.

Azərbaycanın ən böyük problemi - Ermənistan təcavüzü, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi, Dağlıq Qarabağın Ermənistanın əlinə keçməsi ilə əlaqədar başlanan müharibədir. Bu müharibədə çox qanlar töküldü, Azərbaycan çox şəhidlər verdi, müxtəlif səbəblərdən torpaqlarımızın 20 faizi işğal olundu. İşğal edilmiş torpaqlardan bir milyondan artıq azərbaycanlı yerindən-yurdundan zorla çıxarıldı və indi onlar ölkəmizin başqa bölgələrində çadırlarda yaşayırlar. Təsəvvür edin, 5, 6, 7 il çadırdə yaşamaq nə deməkdir? Onlar yaşayırlar, dözürlər. Ona görə dözürlər ki, öz torpaqlarına, evlərinə qayıdacaqlarına inanırlar.

1994-cü ilin may ayında bu müharibənin əhəmiyyətsiz olduğunu dərk edərkən biz Ermənistan ilə atəşkəs sazişi əldə etdik. Biz 5 ildən artıqdır ki, atəşkəs şəraitində yaşayırıq. Müharibə, döyüş yoxdur, ancaq sülh də yoxdur. Ötən illər ərzində biz bu problemi sülh yolu ilə həll etməyə çalışırıq. Bu sahədə çox fəaliyyətlər göstərmişik. Biz xüsusən, ATƏT-in Minsk qrupu vasitəsilə, beynəlxalq təşkilatlarda və böyük ölkələrin iştirakı ilə keçirilən görüşlərdə bu məsələləri müzakirə etmişik. Bildirmişik ki, Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqları azad edilməlidir, o yerlərdən didərgin düşmüş insanlar öz yurdlarına qayıtmalıdır, Ermənistan ilə Azərbaycan arasında ədəbətli sülh yaranmalıdır. Biz buna nail olmağa çalışırıq. Sülh yolu indi bizim tutduğumuz əsas yoldur. Mən məmnunam ki, elə siz də - Türkiyə də bizim bu sülhsevər siyasətimizi dəstəkləyirsiniz və bizə hər zaman olduğu kimi, indi də dayaq durursunuz.

Azərbaycan müstəqil dövlət olaraq bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedir. Biz qapılarımızı xarici ölkələrin investisiya gətirməsi

üçün açmışıq. 1994-cü ildə imzalanmış ilk neft müqaviləsi - "Əsrin müqaviləsi" adlanan müqavilə artıq öz böyük nəticələrini verir. Bilirsiniz ki, bu müqavilədə ilk dəfə Türkiyə də iştirak edir, Türkiyənin 1,75 faiz payı var idi. Ancaq müqavilə imzalanandan sonra mən xüsusi qərarımla Azərbaycanın hissəsindən ona 5 faiz əlavə etdim. Ondan sonrakı müqavilələrdə Türkiyə 5 faiz, 10 faiz yer alıbdir. İndi artıq Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı neft və qaz yataqlarının müştərək işlənilməsində bir neft ölkəsi kimi Türkiyə, yəni "Türk petrolları" şirkəti digər xarici ölkələrin şirkətləri ilə yan-yana çalışır. İnamram ki, bunlar Türkiyə üçün, həm də Azərbaycana çox böyük fayda verəcəkdir.

Bu müqavilə imzalanandan böyük bir məsələ müzakirə olunur. Bu məsələ də neftin dünya bazarına çıxarılmasıdır. O vaxt həm konsorsiumun üzvləri, həm də biz belə hesab edirdik ki, ilkin nefti Bakı-Novorossiysk neft boru xətti vasitəsilə ixrac etmək olar. Ancaq böyük neftin - biz bu bö-yük nefti iki ilə gözləyirik - ixracı üçün böyük bir neft borusu lazımdır.

Mən bildirmək istəyirəm ki, 1994-cü ildə "Əsrin müqaviləsi" imzalanan zaman biz böyük neft borusunun yaranmasının həmin müqavilədə əks etdirmişik və orada nəzərdə tutmuşuq ki, bu, Bakı-Ceyhan neft kəməri olacaqdır. Bu barədə 5 ildir ki, danışıqlar gedir, müzakirələr aparılır.

Bir çox dövlətlər bizə bu məsələdə təzyiq göstərməyə başladılar. Onlar bu müqavilənin həyata keçirilməsinin qarşısını almağa çalışdılar. "Xəzər dənizinin statusu müəyyən deyil", - deyən Xəzəryanı bir çox ölkələr bizim bu müqavilənin qarşısını almağa çalışdılar. Onların ən böyük məqsədi ondan ibarət idi ki, bu böyük neft boru kəməri Bakı-Ceyhan marşrutu ilə, yəni Türkiyədən yox, Rusiyadan keçsin. Ancaq biz bütün bu təzyiqlərin qarşısını aldıq, buna dözdük, Bakı-Ceyhan boru kəmərinin yaranması üçün hər il irəliyə doğru

bir addım atdıq. Bir il bundan öncə Ankarada çox əhəmiyyətli bəyannamə imzaladıq. Bu bəyannaməni Türkiyə, Azərbaycan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan dövlət başçıları imzaladılar. Sənədi Amerika Birbşmiş Ştatlarının enerji naziri cənab Riçardson da imzaladı.

Ancaq bilirsiniz ki, ötən bir ildə də bu məsələ hələ tamamilə həll olunmamışdı. Çünki qiymətlərdə müəyyən fərq var idi. Mən sizə açıq demək istəyirəm, konsorsium bu işi ləngidirdi. Çünki hesab edirdi ki, Bakı-Supsa neft kəməri tikiləndən sonra onların xam nefti ixrac etməyə imkanları hələ var. Onların fikrincə, böyük neft hasil edilənə qədər bir neçə il də gözləmək lazımdır və sonra biz Bakı-Ceyhan boru kəmərinə tikməliyik. Onlar bəlkə də başqa marşrut seçmək istəyirdilər. Ancaq biz Bakı-Ceyhan boru kəməri layihəsini israrlı olaraq həyata keçirməyə çalışdıq. Ötən bir il içərisində Türkiyənin və Azərbaycanın nümayəndələri konsorsium üzvləri ilə birlikdə həm İstanbulda, Ankarada, Vaşinqtonda, Hyustonda, həm də Bakıda görüşlər keçirdilər və nəhayət, bu məsələ həll edildi.

Hörmətli prezident Süleyman Dəmirəl oktyabrın 18-də Bakıda olarkən məndən son vəziyyəti soruşdu. Dedim, son durum belədir, -konsorsium təbb edir ki, Türkiyə ərazisindən keçən borunun riskini Türkiyə öz üzərinə götürsün. Türkiyə isə təbb edir ki, Türkiyə ərazisindən keçən borunun riskini öz üzərinə götürsün, Azərbaycan və Gürcüstan ərazisindən keçən borunun riskini isə konsorsium öz üzərinə götürsün. Onlar buna razı olmurdular. Mən konsorsiumun üzvləri ilə əlavə danışıqlar apardım. Şübhəsiz ki, Amerika Birbşmiş Ştatları da onlara çox təsir etdi. Bunun nəticəsində konsorsiumun üzvləri buna razı oldular. Hesab edirəm ki, noyabr ayında İstanbulda ATƏT-in zirvə görüşündə Bakı-Ceyhan boru xətti haqqında anlaşma tamamilə imzalanacaqdır.

Türkiyə-Azərbaycan dostluğunun, qardaşlığının böyük tarixi vardır. Ancaq bizim yeni tariximiz Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə edəndən sonra başlayılmalıdır. Türkiyə həmişə Azərbaycana qayğı göstərilə, daim dostluq, qardaşlıq əlini uzadılədir. Hələ Azərbaycan Sovetlər Birliyi içərisində olan zaman, Ermənistan Azərbaycana təcavüzə başlayan zaman Türkiyə öz səsini qaldırdı, öz etirazını bildirdi, azərbaycanlıları dəstəklədi, təcavüzkarları qınadı, pısbdi.

Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə edəndən indiyə qədər bizim bu sahədəki bütün işlərimiz Türkiyə Cümhuriyyəti ilə bərabərdir. Yəni birincisi, Türkiyə Cümhuriyyəti ATƏT-in Minsk qrupunun üzvü, digər tərəfdən bizim üçün ən yaxın dost, qardaş ölkə olduğı üçün bu işlərdə həm bilavasitə iştirak edir, həm də ki, biz məsləhətləşirik, Türkiyənin təcrübəsindən istifadə edirik.

Ötən 8 ildə bizim əməkdaşlığımız, dostluğumuz, qardaşlığımız çox yüksək zirvəyə qalxıbdir. Biz iqtisadi sahədə, elm, mədəniyyət sahəsində çox geniş əməkdaşlıq edirik.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması məsələsində də biz əməkdaşlıq edirik. Mən bu gün sizin qarşımda, hüzurunuzda bütün bu dostluq, qardaşlıq münasibətinə, Azərbaycana göstərilən hər cür yardıma görə Türkiyə Cümhuriyyətinə, türk xalqına, Türkiyənin vətəndaşlarına, Türkiyənin prezidenti hörmətli Süleyman Dəmirələ, Türkiyə hökumətinə, Böyük Millət Məclisinə təşəkkürümü bildirirəm.

Əziz dostlar!

Türkiyə-Azərbaycan dostluğu həqiqətən əbədidir, dönməzdir, sarsılmazdır. Mən bu gün burada, Ankarada sizi bir daha əmin edirəm ki, Azərbaycan xalqı bu yolla, müstəqillik yolu ilə gedir və gedəcək, Türkiyə-Azərbaycan dostluğu, qardaşlığı gün-gündən inkişaf edəcək və möhkəmlənəcəkdir.

Əziz dostlar, bu gün mənə bu yüksək Atatürk mükafatını verməklə üzərimə böyük məsuliyyət qoydunuz və mənim qarşımda böyük vəzifələr durur. Mən bunu hiss edirəm. Mən həm məsuliyyət hiss edirəm, həm də vəzifələrimi bilirəm. vəzifələrim bundan ibarətdir: Azərbaycanın prezidenti kimi Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini qorumaq, saxlamaq və inkişaf etdirmək. Azərbaycanda hüquqi, demokratik, layiq, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesini inkişaf etdirmək və Azərbaycanda demokratiyanı, hürriyyəti, insan haqlarının təmin olunmasını bərqərar edək Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatını, sərbəst iqtisadiyyatı inkişaf etdirmək, ölkəmizin iqtisadiyyatını dünya iqtisadiyyatı ilə inteqrasiya edək. Türkiyə-Azərbaycan dostlu-ğunu bundan sonra daha da möhkəmləndirmək və yüksəltmək. Sülh uğrunda mübarizə aparmaq.

Böyük Atatürkün "Yurdda sülh, cahanda sülh" sözləri ilə desək, bu mükafat da məhz bu prinsipi daşıyır və bizim üçün müqəddəsdir. Ona görə də biz yurdda, Azərbaycanda da sülhü təmin etmək istəyirik və daxili istiqrarın saxlanması üçün lazımı tədbirlər görürük. Həm Qafqazda və həm də cahanda, dünyada sülhün tamamilə yaranması üçün çalışırıq.

Biz belə hesab edirik ki, XXI əsr barış əsrləri, sülh əsri olmalıdır. Bütün bu münaqişəbr, müharibələr aradan götürülməlidir. Artıq dünya tərəqqi yolu ilə getməlidir, inkişaf etməlidir. Türkiyə Cümhuriyyəti bu barədə böyük nüsxəkdir. Biz bu təcrübədən də istifadə edirik.

Mustafa Kamal Atatürkün həyatı, yaradıcılığı, onun qoyduğu irs sizin üçün nüsxəkdir və bizim üçün, Azərbaycan üçün də böyük nüsxəkdir. Biz özümüzü sizdən ayırmırıq. Türkiyə Cümhuriyyəti 76 il müddətində keçdiyi yol, əldə etdiyi nailiyyətlərə böyük təcrübə Azərbaycan üçün nüsxəkdir. Biz bu təcrübədən istifadə edirik yə bundan sonra da istifadə edəcəyik. Çünki siz artıq bu yolu 76 il müddətində keçmişiniz, çox böyük nailiyyətlər əldə etmişiniz. Biz bu yolun baş-

lanğıcımdayıq. Ancaq, əziz dostlar, əmin ola bilərsiniz ki, biz bu yolla əzmlə gedəcəyik. Bizi bu yoldan heç kəs döndərə bilməyəcəkdir. Azərbaycan müstəqil, demokratik dövlət kimi inkişaf edəcəkdir.

Əziz dostlar, bu gün mənim üçün tarixi bir gündür. Çünki birincisi, bu qədər yüksək mükafatı - Mustafa Kamal Atatürkün adını daşıyan mükafatı aldım. İkincisi, Türkiyənin ən yüksək vəzifəli şəxslərinin qarşısında nitq söyləyirəm. Bu gün bir də ona görə əzizdir ki, mənim dostum, Azərbaycan xalqının böyük dostu, Türkiyənin prezidenti, türk dünyasının lideri hörmətli Süleyman Dəmirəlin doğum günüdür. Bu gün onun 75 yaşı tamam olur.

Əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəlin həyat yolu, fəaliyyəti haqqında danışmağa imkan versəniz mən sizi burada iki saat da saxlayacağam. Ona görə sizi yormamaq üçün sadəcə, demək istəyirəm ki, hörmətli Süleyman Dəmirəl 50 illik siyasi, dövlətçilik fəaliyyəti ilə Türkiyəyə, türk xalqına böyük xidmətlər göstərmiş və türk xalqının hörmət, ehtiramını qazanmış, türk xalqının bu yüksək səviyyəyə çatmasında böyük işlər görmüşdür.

Siz bunu bilirsiniz. Amma bəzən adam öz-özünü o qədər də tanımır. Kənardan baxanlar ona daha düzgün, yaxşı qiymət verə bilirlər. İnsan içərisində olanları bəzi proseslərə görə anlaya bilmir. Amma kənardan bunu anlamaq daha da asandır. Bunu ona görə demək istəmirəm ki, siz əziz dostumuz Süleyman Dəmirəlin bu xidmətlərini bilmirsiniz. Bilirsiniz, qiymətləndirirsiniz, ona görə də o, Türkiyənin 9-cu cümhuriyyətinin başqanıdır və bu vəzifəni şərəflə yerinə yetirir.

Ancaq siz bilməlisiniz ki, şəxsən hörmətli Süleyman Dəmirəl Türkiyə-Azərbaycan dostluğu və qardaşlığının inkişafında ən böyük xidmət göstərmiş bir insandır. Onun Azərbaycana göstərdiyi daimi qayğı, diqqət, mehribanlıq,

dostluq bizi - yeni addım atan gənc bir dövləti daha da gücləndirir, bizə daha da ruh verir, irəli getməyə imkan verir.

Hesab edirəm, hörmətli Süleyman Dəmirəlin bu gün üçün və türk dünyasının gələcəyi üçün ən böyük xidmətlərindən biri odur ki, o, türkdilli dövlətlər birliyinin təşkilatçısıdır və 1992-ci ildən indiyə qədər bu birliyin yaşamasını təmin edən müstəsna şəxsdir. Mən sizə açıq deməliyəm ki, bu birliyin yaranması dünyada müxtəlif fikirlər - yəni bu türkdilli, türkköklü dövlətlər yenə də birləşir, yenə də Turan ideyası meydana çıxır və sair - oyadır. Bu, çoxlarmı qorxudubdur. Bununla bərabər, türkdilli dövlətlərdə də bəzi proseslər gedir.

Onu bilməlisiniz ki, siz 76 ildir cümhuriyyətdə yaşayırsınız, Amma biz, digər türkdilli dövlətlər bu cümhuriyyətin, demokratiyanın indi ilk addımlarını atırıq. Bizim işimizdə çoxlu problemlər vardır. Bu problemlərə görə, bir tərəfdən də türkdilli həmin bu dövlətlər keçmişdə Sovetlər Birliyinin içində olduğuna görə və Sovetlər Birliyinin yenidən bərpa olunmasını, təşkil edilməsini istəyən qüvvələr get-gedə artdığına görə türkdilli dövlətlərə çox böyük təzyiqlər, təsirlər vardır. Onlardan biri də bundan ibarətdir ki, nə üçün türkdilli dövlətlər belə yaxınlaşırlar, birləşirlər?

Ona görə, işin içində olan adam kimi, mən sizə demək istəyirəm ki, 1992-ci ildən indiyə qədər bizim bu birliyin yolu da o qədər hamar, rahat olmayıbdir. Çox çətinliklər olubdur, proseslər gedibdir. Bəzən müxtəlif səbəblərdən bu dövlətlər arasında da - ixtilaflar deyə bilmərəm - ayrı-ayrı problemlər olubdur. Bilin, türkdilli dövlətlər birliyini yaşadan və bütün cümhur başqanlarını bir yerə, öz başına toplayan məhz hörmətli Süleyman Dəmirəldir.

Bildirmək istəyirəm, onun şəxsiyyətinə, siyasətinə olan hörmət və türkdilli dövlətlərə onun göstərdiyi qayğı, diqqət, mehribanlıq, şübhəsiz ki, onu bizim üçün lider edibdir. O, həm liderdir, həm də bizim üçün ağsaqqaldır. Yəni ağsaqqal

o mənada ki, hamının hörmət etdiyi, saydığı adamdır. Ola bilər, bir cümhur başqanı ilə digər cümhur başqanı hansı məsələdəsə bir-biri ilə razılaşmasın. Ancaq hörmətli Süleyman Dəmirəl olan yerdə hamı birləşir, bütün problemlər də aradan götürülür. Bu birliyin bu illər ərzində yaşamasının əsas təşkilatçısı və səbəbkarı əziz dostum Süleyman Dəmirəldir.

Mən türkdilli dövlətlər birliyinə daxil olan Azərbaycan Respublikası adından onu demək istəyirəm ki, bu birlik lazımdır. Biz bu birliyi yaşatmalıyıq. Biz burada çox şeylərə nail olmuşuq. Birliyin əsas məqsədi odur ki, iqtisadi, mədəni, elmi, mədəni sahələrdə, tarixi köklərimizin, dinimizin, dilimizin bir olduğuna və başqa məsələlərə görə biz bir-birimizlə daha da yaxınlaşaq, qovuşaq. Bu təbiidir. Ancaq buna kənardan başqa cür baxırlar. Ona görə bu birlik yaşamalıdır. O, öz bəhrələrini, nəticələrini verəcəkdir. Amma onu yaşadan, bunu təmin edən hörmətli Süleyman Dəmirəldir. Azərbaycan Prezidenti kimi mən bu gün buna görə öz təşəkkürümü, minnətdarlığımı bildirirəm. Güman edirəm ki, hər bir türkdilli dövlətin cümhur başqanı, prezidenti də mənim bu fikirlərimlə şərikdir və onlar da hörmətli Süleyman Dəmirələ mənim kimi daim təşəkkür edirlər.

Mən bu əlamətdar gündə əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəli 75-ci ildönümü, doğum günü münasibətilə bir daha ürəkdən təbrik edirəm. Əziz qardaşım, sənə uzun ömür arzulayıram. Sənə bundan sonra daha da böyük enerji arzu edirəm. Amma bu enerji var. Biz bu gün 8 saat bir yerdə, ayaq üstə olmuşuq. Süleyman Dəmirəl də yorulmayıb, deyəsən, mən də yorulmamışam. Biz cümhur başqanları, prezidentlər arasında ona motor kimi bir adam deyirik. Çünki həqiqətən o, o qədər enerjili, hər bir işlə - səhər bir yerdə, axşam bir yerdə, o biri gün digər yerdə - çalışan adamdır.

O, türkdilli dövlətlər birliyindən başqa, türklərin yaşadığı bütün ölkələri ziyarət edilədir. Mən hesab edirəm ki, Türkiyənin tarixində ikinci belə bir şəxsiyyət yoxdur. Vaxtilə Osmanlı imperatorluğu dövründə dünyanın bir çox qitələrində, ölkələrində yaşamış və indi də yaşayan türklərin yaşadığı yerləri ziyarət etmək, tarixi abidələri görmək və beləliklə, türk tarixini bu gün bir daha canlandırmaq hörmətli Süleyman Dəmirəlin gördüyü ən önəmli, ən şərəfli işlərdən biridir.

Əziz qardaşım, hələ qarşıda çox işlər var və çox işlər də görəcəyik. Mən inanıram ki, Türkiyə Cümhuriyyətinin Böyük Millət Məclisi və türk xalqı sizi bu vəzifədən hələ buraxmayacaqdır. Əgər onlar buraxsalar da biz buraxmayacağıq, buna etiraz edəcəyik. Siz bu yüksək, şərəfli vəzifənizi hələ bundan sonra da çox illər yerinə yetirəcəksiniz. Bu, Türkiyə üçün lazımdır, Türkiyə Cümhuriyyəti üçün lazımdır, türk xalqı üçün lazımdır. Bu, Azərbaycan üçün lazımdır. Bu, bütün türk dünyası üçün lazımdır.

Əziz dostlar, hamınızın belə mütəşəkkil şəkildə bu gün buraya toplaşmağınız məni çox həyəcanlandırıdı, sevindirdi. Mən çox məmnunam ki, sizinlə belə bir şəraitdə görüşürəm. Sizə təşəkkür edirəm ki, dözümlü olub mənim nitqimi axıra qədər dinlədiniz. Çox sağ olun, təşəkkür edirəm.

Yaşasın Türkiyə!

Yaşasın Atatürk Türkiyəsi!

Yaşasın türk xalqı!

Yaşasın Türk Cümhuriyyəti!

Əziz dostlar, mən Azərbaycanda Süleyman Dəmirəl haqqında bir kitab yazdırmışam. Bu kitabın ön sözünü şəxsən mən yazmışam. Qalan hissəsini isə bir azərbaycanlı, bir də türk gəncləri yazıblar. Bilmirəm, siz Türkiyədə Süleyman Dəmirəl haqqında çox, yaxud az kitab yazmısınız, hər halda hesab edirəm ki, bu kitab sizin üçün faydalı olar. Mən bu kitabı

qardaşım Süleyman Dəmirələ təqdim edirəm. Buradan çıxarkən isə sizin hər birinizə bu kitab təqdim olunacaqdır.

Bilirsiniz ki, Azərbaycan Dövlət Televiziyası Süleyman Dəmirəl haqqında ikiseriyalı film yaradıbdır. Bu film Azərbaycan televiziyası ilə bir dəfə göstərilib, bu günlərdə yenidən nümayiş etdirilir. Mən bu filmin kasetlərini hörmətli Süleyman Dəmirələ bir daha təqdim edirəm. Arzu edirəm ki, Türkiyə televiziyası bu filmi başdan-ayağa nümayiş etdirdsin. Çox sağ olun.

**TÜRKİYƏ RESPÜBLİKASININ
PREZİDENTİ SÜLEYMAN DƏMİRƏLİN
ANADAN OLMASININ 75 İLLİYİ
MÜNASİBƏTİLƏ TƏBRİK**

Ankara,

Çankaya köşkünün "Mavi salonu"

1 noyabr 1999-cu il

Zati-aliləri Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, Azərbaycan xalqının böyük dostu, əziz qardaşım Süleyman Dəmirəl!

Çox hörmətli, əziz bacım Nəzmiyyə xanım!

Bu gün sizin ailə üçün, sizin qohum-əqrəba üçün, - mənim üçün, Azərbaycan xalqı üçün, Türkiyə xalqı üçün çox əlamətdar bir gündür.

75 il öncə İslamköydə Süleyman Dəmirəl dünyaya gəlmişdir və 75 il ərzində İslamköydən Çankaya köşkünə gəlmişdir. Bu 75 ilin əlli ilini əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəl öz xalqına, öz millətinə, Türkiyə Cümhuriyyətinə, Atatürkün qoyduğu yola sədaqətlə xidmət etmişdir. Məhz sədaqətliliyinə görə, ağıllılığına görə, zəkallılığına görə, fədakarlığına görə və ən əsası - Mustafa Kamal Atatürk ideyalarına sadıq olduğuna görə əziz dostum Süleyman Dəmirəl Türkiyənin siyasi səhnəsində böyük bir yol keçmişdir. Bu yol o qədər də hamar olmamışdır, bunun enişi-yoxuşu olmuşdur. Bəzi hallarda əziz dostum Süleyman Dəmirəli anlamayanlar da olmuşdur, bəzən ona paxıllıq edən olmuşdur, bəzən ona öz imkanlarından istifadə edilə öz xalqı üçün xidmət göstərməyə mane olanlar da olmuşdur. Bunlar hamısı olmuşdur.

Bütün bunların hamısı hörmətli Süleyman Dəmirəlin tutduğu yol ilə uğurla getməsinin qarşısını ala bilməmişdir. Nə üçün ala bilməmişdir? Çünki əziz dostum Süleyman Dəmirəl böyük əqidə sahibli insandır, böyük iradə sahibli insandır və inandığı şeyə xidmət edən insandır. Mən onun həyat və fəaliyyətini öyrənmişəm və bu gün elan etdim, - onun haqqında Azərbaycanda film yaratmışıq, kitab buraxmışıq. Onu mən bu gün sizə ərməğan kimi gətirdim. Ona görə də mən bunu həm dost, qardaş kimi, həm də həyat yolunuzu öyrənmiş bir insan kimi deyirəm.

Bəli, hörmətli Süleyman Dəmirəl öz iradəsi ilə, öz mərdliyi ilə, öz cəsarətliliyi ilə, öz ağılı ilə, zəkası ilə xalqına daim xidmət etmək istəmişdir. Onun məqsədi hardasa bir vəzifə tutmaq olmamışdır. Onun məqsədi xalqına xidmət etmək olmuşdur. Amma xalqına xidmət etmək üçün də lazımdır ki, onun elmi səviyyəsi, onun siyasi potensialı, onun təcrübəsi xalqına çatsın, onu xalqa verə bilsin, xalqa xidmət edə bilsin. Bu yolu hörmətli Süleyman Dəmirəl şərəflə keçmişdir. Ona görə də əziz dostum Süleyman Dəmirəl Türkiyədə böyük hörmət qazanmış və ona görə də dəfələrlə Türkiyənin Baş naziri vəzifəsinə irəli çəkilmiş, seçilmiş və ona görə də 1993-cü ildə Türkiyə Cümhuriyyətinin 9-cu prezidenti, cümhur başqanı seçilmişdir. Bu, böyük şərəfdir.

Türkiyənin birinci cümhur başqanı, Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi Mustafa Kamal Atatürkdür. Belə bir cümhuriyyətdə, belə bir ölkədə, belə bir xalqın prezidenti, cümhur başqanı olmaq, şübhəsiz ki, böyük şərəfdir. Amma xalqın inamını, xalqın ehtiramını, xalqın etibarını qazana bilməyən heç bir insan heç vaxt belə şeyə nail ola bilməz. Yenə də deyirəm, mənim dostumun məqsədi hansısa bir vəzifəyə nail olmaq yox, öz imkanlarını xalqa xidmətə həsr etmək olmuşdur və bu yolu da şərəflə keçmişdir.

Dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəl Azərbaycanda çox hörmətli, Türkiyə qədər hörmətli bir insandır. Azərbaycan onu sevir. Azərbaycan sizi sevir, əziz qardaşım, ona görə ki, siz daim Azərbaycan haqqında düşünmüsünüz.

Mən bunu demişəm, bir də demək istəyirəm. Bu, təsadüfi deyil ki, 1920-ci ildə Sovetlər Birliyinin ideologiyasının əsəratı altında yaşayan Azərbaycan Türkiyədən təcrid olunmuşdu. Yalnız 1967-ci ildə hörmətli Süleyman Dəmirəl ilk dəfə Baş nazir seçildəndən sonra Sovetlər Birliyini Baş nazir kimi ziyarət edərkən öz proqramına Azərbaycana da ziyarəti salmağı tələb etmişdi və bunu da ödəmişdilər. Nəzmiyyə xanım, siz də onunla bərabər idiniz. Mən o vaxt sizinlə tanış oldum. O günlər mənim bugünkü kimi gözümlün qarşısındadır. O vaxt siz gördünüz ki, bizim xalqımız küçələrdə, evlərdə, meydalarda hörmətli Süleyman Dəmirəli və sizi nə qədər böyük hörmətlə, böyük ruh yüksəkliyi ilə, böyük ehtiramla qarşılayırdı və insanlar nə qədər sevinirdilər ki, ilk dəfədir Türkiyənin Baş naziri Azərbaycana gəlir. Bu, böyük hadisə olmuşdu.

Amma bunun Azərbaycan üçün böyük hadisə olması bir tərəfə, əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, nə üçün hörmətli Süleyman Dəmirəl - Sovetlər Birliyinin 15 respublikası var idi - onlardan ancaq Azərbaycanı seçmişdi. Çünki Azərbaycanın qayğıları ilə yaşamışdı, Azərbaycan xalqı haqqında düşünmüşdü və gəlib o vaxt Azərbaycanı görmək istəmişdi. Sonrakı proseslər məlumdur. Ancaq Azərbaycan hələ müstəqilliyini əldə etmədiyi zaman hörmətli Süleyman Dəmirəl yenə də Baş nazir kimi Azərbaycana gəldi və Azərbaycanda müstəqillik yolunda xalqın ruhunu qaldırdı.

Hörmətli Süleyman Dəmirəlin Azərbaycan xalqına etdiyi ən böyük töhfə, ən böyük ərməğan "Həsərət körpüsü"nin, "Ümid körpüsü"nin tikilməsidir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir. Ancaq təəssüf ki, 1920-ci ildə sovet hökuməti xəri-

tələri böləndə, Azərbaycanın Zəngəzur mahalını alıb Ermənistana verəndə Naxçıvan Muxtar Respublikası Azərbaycanın böyük torpağından ayrı düşübdür. Sovetlər Birliyi vaxtı bunu o qədər də hiss etmirdik. Çünki bir ölkədə yaşayırdıq, - yollar var idi, kəminunikasiya, hər bir şey var idi. Ancaq Ermənistan-Azərbaycan münəqişəsi başlayandan sonra Naxçıvan blokada halına düşdü və orada yaşamaq çox çətin oldu. Hörmətli Süleyman Dəmirəlin Azərbaycana etdiyi yardımın ən önəmlisi Naxçıvan Muxtar Respublikasının o illərdə yaşamasını, dayanmasını təmin etməsidir. Araz çayı üzərində qısa bir zamanda həmin o "Həsərət körpüsü" yaranmasaydı bu, mümkün deyildi. O qışın 40 dərəcə şaxtasında Türkiyədən Naxçıvana elektrik xətti çəkildi, başqa yardımlar edildi. Mən orada yaşadığım dövrdə bunları öz gözlərimlə görmüşəm.

Hörmətli Süleyman Dəmirəl tarixi bir addım da atıbdır. "Həsərət körpüsü"nün açılışı münasibətilə Naxçıvanın tarixində ilk dəfə Türkiyə hökumətinin başçısı Naxçıvanı birbaşa ziyarət etmiş, özü ilə bərabər bir çox nazirlər, 60-a qədər millət vəkili gətirmişdi. Biz Araz çayı üzərində Türkiyə-Azərbaycan dostluğunu nümayiş etdirdik. Türkiyədən və Naxçıvandan oraya on minlərlə adam toplaşmışdı.

Mənim xatirimdədir, Naxçıvandan o körpüyə qədər 75 kilometrlik yolda xalq hörmətli Süleyman Dəmirəli hər kilometrdən bir, bəlkə də bir kilometr keçmədən qarşılayırdı, qurbanlar kəsilirdi. O gün yol boyu yüzbrb qurban kəsildi. Ona görə ki, Azərbaycan xalqı, Naxçıvan sakinləri hörmətli Süleyman Dəmirələ öz sevgisini, məhəbbətini bildirmək istəyirdi, göstərilən yardımlara görə minnətdarlığımı bildirmək istəyirdi.

Bu barədə çox danışmaq olar. Xüsusən sonrakı dövrdə Azərbaycanın bir müstəqil dövlət kimi inkişaf etməsində, Ermənistan-Azərbaycan münəqişəsinin sülh yolu ilə həll olunmasında, beynəlxalq təşkilatların hamısında Azərbaycanı

dəstəkləməsi, Ermənistanı təcavüzkar kimi qiymətlən dirməsi və Azərbaycanla daim bərabər olması, şübhəsiz ki, bizim üçün əzizdir və qiymətlidir.

Ona görə də bu gün mən mütləq burada olmalı idim. Nə olur-olsun, burada olmalı idim. Mən gəlib burada, Ankarada, Türkiyə Cümhuriyyətinin paytaxtında əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəli təbrik etməli idim.

Nəzmiyyə xanım, mən gəlib Sizi təbrik etməli idim. Çünki bu 50 il siyasətdə sizin böyük xidmətləriniz vardır. Mən belə düşünürəm ki, əgər Süleyman Dəmirəli bu qədər gözəl, bu qədər ağıllı, bu qədər sədaqətli ömür-gün yoldaşı olmasaydı, bəlkə də onun keçdiyi yol daha da çətin olardı. Bizə məlumdur ki, o vaxt, çevriliş zamanı hörmətli Süleyman Dəmirələ yasaq edilmişdi. O, ev dustağı edilmişdi. Bizim yaratdığımız filmdə bunlar vardır, bu kadrlar vardır. Siz daim onunla bərabər olmusunuz, bütün dövrlərdə bərabər olmusunuz. Təkcə bərabər yox, həmfikir olmusunuz, eyni fikirdə olmusunuz.

Ona görə də bu gün əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəlin günüdür. Sizin də birgə yaşamağınızın yəqin ki, müəyyən tarixi günüdür. Onu siz özünüz məndən də yaxşı bilirsiniz.

Əziz qardaşım, mən Sizi bir daha təbrik edirəm. Sizə cansağlığı arzu edirəm və uzun ömür arzu edirəm. Sizə yeni-nailiyyətlər arzu edirəm. Bütün işlərinizdə uğurlar arzu edirəm. Mən əminəm, ümidvaram ki, Siz hələ bundan sonra çox illər, on illər türk xalqına, Türkiyə Cümhuriyyətinin Azərbaycana, türk dünyasına böyük xidmətlər göstərəcəksiniz və nə qədər vətənnəpərvər, nə qədər vətənnəpərvər olduğunuzu bir daha, bir daha göstərəcəksiniz.

Sizin insanpərvərliyinizi mən heç vaxt unuda bilmərəm. Çünki yanvar ayında mən bir balaca rahatsız olduğum zaman gecə ikən təyyarə ilə həkimlər göndərdiniz, məni Ankaraya dəvət etdiniz. İki həftə burada məni müayinə və müalicəmə başqanlıq etdiniz. Hər gün məni ziyarət etdiniz. Vaşinqtonda NATO-nun 50 illik yubileyində birlikdə olduğumuz zaman,

son gün mən yenə də rahatsız olduğum zaman Klivlend xəstəxanasına getdim. Orada qəlb əməliyyatı aparılan zaman o günlərdə Siz yenə mənimlə bərabər oldunuz. Məni unutmadınız, mənə mənəvi qardaş oldunuz, mənəvi yardım etdiniz.

Bunların hamısına görə təşəkkür edirəm və bunlara görə də deyirəm ki, siz böyük insansınız. Siz böyük dövlət xadimisiniz. Siz dövlət başçısısınız. Siz böyük siyasi xadimsiniz. Siz böyük ictimai xadimsiniz. Siz həm də böyük insansınız. Böyük insan olmaq bunların hamısından üstündür. Bütün bu işləri görmək olar. Amma böyük insan olmaq hər kəsə nəsib olmur. Allah sizi belə yaradıbdır. Siz də belə həyat fəaliyyəti keçirmisiniz. Sizin bu xidmətlərinizə görə, sizin Azərbaycana, şəxsən mənə olan qayğınıza görə, mərhəmətinizə görə, mehribanlığınıza görə təşəkkür edirəm. Sizi bir daha təbrik edirəm. Sizə cənsağlığı arzu edirəm.

Əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəl!

Siz həyatınız boyu çox hədiyyələr almısınız. Mən fikirləşdim və belə düşündüm ki, mənim Sizə hədiyyəm ancaq sizin şəxsinizin və Nəzmiyyə xanımın portreti, yəni rəsmi olmalıdır.

Bu iki böyük rəssamdan biri Azərbaycan rəssamıdır. O, dünyada ən məşhur rəssamlardan biri olan Tahir Salahovdur. Mənim 35 illik çox yaxın dostumdur. Moskvada yaşayır. Ancaq oraya Azərbaycandan gedibdir və dünyada çox məşhur bir rəssamdır. Onun rəsm əsərləri dünyanın bütün muzeylərində vardır.

İkincisi Rusiyanın böyük rəssamı Nikas Safronovdur. O da dünyada məşhur rəssamdır. Onlar böyük şəxsiyyətlərin portretlərini yaratmış rəssamlardır. Mən bunların hər birinə sifariş etmişdim ki, siz Süleyman Dəmirəlin və onun xanımının portretlərini hazırlamalısınız. Çünki bunların çəkdiqləri portret dünya sənət xəzinəsinə daxil olur. Bu, onların çəkdiqləri əsərlərdir. Onlar belə böyük rəssamlardır. Onlar bunu edirlər. İndi mən bunları sizə təqdim edirəm.

BÖYÜK ATATÜRKÜN XATİRƏSİNƏ EHTİRAM

2 noyabr 1999-cu il

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkün məqbərə kompleksini-Anıtqəbiri ziyarət etdi.

Dövlətimizin başçısı məqbərənin önünə əklil qoydu, Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi Mustafa Kamal Atatürkün xatirəsini bir dəqiqəlik sükutla yad etdi.

Prezident Heydər Əliyev məqbərə kompleksinin fəxri qonaqlar kitabına ürək sözlərini yazdı:

"Mustafa Kamal Atatürk bəşər tarixinin XX əsrinin ən böyük şəxsiyyətlərindəndir. İstiqlal savaşına başçılıq edərək qalib gəlib Türkiyə Cümhuriyyətini yaratmaqla o, türk xalqına böyük yol açmış, Türkiyə Atatürk ideyalarına sadıq olaraq 76 ildir ki, bu yol ilə gedir və böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Qardaş Azərbaycan xalqı Atatürkün şəxsiyyətinə, onun ideyalarına, onun qoyduğu dəyərli irsə böyük hörmət və ehtiram hissi ilə yaşayır. Atatürkün dahiliyi, müdrikliyi bizim üçün ilham mənbəyidir. Bu gün mən böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkün qəbrini böyük qürur hissi ilə ziyarət edirəm.

Mənə böyük Atatürkün adını daşıyan Beynəlxalq Sülh Mükafatı təqdim olunubdur. Bu mənim üçün, bütün Azərbaycan xalqı üçün, müstəqil Azərbaycan dövləti üçün böyük şərəfdir. Mən bundan fəxr edirəm. Atatürkün şəxsiyyəti, onun yaratdığı Türkiyə Cümhuriyyəti mənim üçün örnəkdir.

Mən buna daim sadıq olacağam. Əminəm ki, Atatürk Türkiyəsi əbədiyyətə qədər uğurla yaşayacaqdır. Bir daha Allahdan rəhmət diləyirəm.

***Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti HEYDƏR ƏLİYEV***

2 noyabr 1999-cu il

Sonra Heydər Əliyev Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi, böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkün məzarını ziyarət etdi, onun muzeyi ilə yaxından tanış oldu, burada saxlanılan tarixi eksponatlara baxdı, ilk xarici ölkənin dövlət başçısı kimi, Atatürkün məzarının yanına Azərbaycandan gətirilmiş torpaq qoydu.

**GÜLHANƏ HƏRBİ TİBB AKADEMİYASINDA*
XÜSUSİ CƏRRAHİYYƏ ŞÖBƏSİNİN
AYRI-AYRI PALATALARINDA MÜALİCƏ
OLUNAN ZABİT VƏ ƏSGƏRLƏRLƏ
GÖRÜŞDƏ† SÖHBƏT**

Ankara

2 noyabr 1999-cu il

Mete Kurt (*Terrorçulara qarşı mübarizədə qıçlarını itirən əlil*): Hörmətli cümhur başqanım, xoş gəldiniz! Bizi yad etdiyinizə görə təşəkkürümüzü bildiririk. Mən Sizə üzərində böyük öndərimiz Mustafa Kamal Atatürkün şəkli olan bu hədiyyəni vermək istəyirəm. Yaralanan bütün qazilər adından bu kiçik ərməğanınızı xatirə olaraq qəbul edin.

Heydər Əliyev: Cox sağ olun. Mənim üçün çox dəyərli hədiyyədir. Dünən mən Mustafa Kamal Atatürkün adını daşıyan Beynəlxalq Sülh Mükafatı aldım. Bu, mənim üçün iftixar hissidir. Bu gün də Anıtqəbirdə oldum, Ata-türkün qəbrini ziyarət etdim. Bu hədiyyəni də səndən qəbul etmək mənim üçün çox önəmlidir. Çox təşəkkür edirəm.

Mən sənin kimi qazilərin hamısına hörmətimi, ehtiramımı, sevgimi, məhəbbətimi bildirirəm. Mustafa Kamal Atatürkün bütün silahdaşları qazilər idilər. Əgər o qazilər olmasaydı Türkiyə Cümhuriyyəti yaranmazdı, bugünkü Türkiyə olmazdı

*Heydər Əliyevi Gülhanə Hərbi Tibb Akademiyasının komandanı, general-leytenant Çətin Harmankaya, akademiyanın qərargah rəisi, polkovnik Hümmət Çobanoğlu qarşıladılar.

† Görüşdə İlham Əliyev də iştirak etmişdir.

və türk xalqı Bu qədər xoşbəxt olmazdı. Siz isə indi Türkiyə Cümhuriyyətini parçalamaq, dağıtmaq istəyənlərin qarşısını almaq üçün əsgər olaraq xidmət göstərmisiniz və canınızın bir qismini itirmisiniz. Amma siz qəhrəman, yəni qazi kimi bu gün də varsınız.

Bəli, o vaxt da şəhidlər çox olubdur. Mustafa Kamal Atatürkün dəstəsindən də şəhidlər çox olubdur. Sonrakı dövrlərdə də çox olubdur. Bu gün də şəhidlər vardır. Şəhidlər hamısı qazidir və siz hamınız qazisiniz. Sizin kimi qazilərin hesabına qəhrəman türk ordusu yaşayır, Atatürkün qurduğu türk ordusu yaşayır. Bu, bütün türk dünyası üçün böyük bir dayaqdır, böyük bir dəstəkdir. Biz hamımız bununla fəxr edirik ki, belə bir Türkiyə var, Mustafa Kamal Atatürk Cümhuriyyəti var, Mustafa Kamal Atatürk ordusu var və bu ordunun sizin kimi qəhrəmanları, qaziləri vardır.

Mən sizə cansağlığı, səadət arzulayıram. Ümid edirəm ki, bundan sonra da Türkiyə xalqı yolunda öz xidmətlərinizi göstərəcəksiniz.

Sənə bir hədiyyə vermək istəyirəm. Ola bilər ki, lazım olsun. Bu, bizim milli palazımızdır. Bunu evində bir yerə qoyarsan və xatırlayarsan. Təşəkkür edirəm.

Heydər Əliyev burada müalicə olunan Samin Altınopa yaxınlaşır: Mən gəldim səni ziyarət edirəm. Sənə türk xalqının yolunda, Türkiyə Cümhuriyyətinin yolunda, böyük qazi Mustafa Kamal Atatürkün yolunda göstərdiyin xidmətlərə görə öz hörmət və ehtiramımı, sevgimi, məhəlbətimi bildirirəm.

Samın Altınop: Hörmətli cümhur başqanın, bu işləri görmək türk gənci olaraq bizim borcumuzdur. Sizə çox təşəkkür edirəm.

Heydər Əliyev: Sən borcunu qəhrəmanlıqla yerinə yetirdin, qazi oldun yə Türkiyənin bu günü üçün də, gələcəyi üçün də canından da kecməyə hazır oldun. Ona görə sən

xidmətlərin Türkiyədə heç vaxt unudulmayacaqdır. Mən də Azərbaycan Prezidenti olaraq sən kimi türk əsgərlərini həmişə qəlbində saxlayacağam. Mənim bu kiçik hədiyyəmi qəbul etməyi rica edirəm.

*Heydər Əliyev daha sonra yaralı gənc **Hüseyn Umitə** yaxınlaşır.* Mən səni ziyarət etdim ki, sənə bu qaziliyinə, qəhrəmanlığına görə təşəkkürümü bildirim. Sən türk gəncinin, türk əsgərinin ən gözəl nümayisən, nümunəsen. Sənin kimi insanlar, sənin kimi gənclər, qazilər, qəhrəmanlar Türkiyəni 76 ildə böyük Türkiyə ediblər. Sənin kimi qəhrəmanlar bu gün Türkiyəni parçalanmaqdan, PKK-dan, digər terroristlərdən qoruyurlar. Sənin xidmətlərin böyükdür. Sən yaralanmısan, zərər çəkmişəm. Amma vətənin yolunda, xalqının yolunda. Vətən yolunda şəhid olan, canını verən, yaralanan xoşbəxt insandır. Sən də onlardansan. Mən səni bu böyük xidmətlərinə görə təbrik edirəm, sənə cəsaətliliyi arzu edirəm, Allahdan şəfa diləyirəm. Əminəm ki, sən bundan sonra da türk xalqına, Cümhuriyyətinə, Atatürk Türkiyəyə xidmət edəcəksən. Məndən sənə xatirə olaraq hədiyyə verirəm.

*Heydər Əliyev müalicə alan **Kənan Karakuş** ilə görüşür:* Fəxr edirəm ki, sənin kimi qəhrəman insanlarla görüşürəm. Sən türk gənclərinin gözəl bir nümunəsen, türk əsgərinin gözəl bir nümayisən. Sən qəhrəmanlığınla, qaziliyinlə bir daha nümayiş etdirmisən ki, türk türkdür. Türk həmişə öz vətəninə sevir, öz torpağını sevir, öz bayrağını sevir və vətən yolunda, torpaq yolunda həmişə şəhid olmağa hazır olubdur. Sən vuruşmusan, yaralanmısan, xəsarət almsan. Allah yaranı tezliklə sağaltsın. Sənə Allahdan şəfa diləyirəm. Sənin kimi Əsgərlər, gənclər Türkiyəni bundan sonra daha da irəliyə aparacaqlar. Bu hədiyyəmi də qəbul et. Evinizdə lazım olar.

*Heydər Əliyev yaralı döyüşçü **Əliosman Öztürkə** müraciət edir:* - Sən çox gəncsən. Neçə yaşın var?

Əliosman Öztürk: Hörmətli prezident, 30 yaşı var.

Heydər Əliyev: Çox gəncsən. Amma nə qədər qəhrəmansan. Qazi olmusan. Bu, ən böyük şərəfdir. Sənin kimi insanlar, gənclər Türkiyəni həmişə təxribatdan, terroristlərdən qoruyur, Türkiyə Cümhuriyyətini sülh yolu ilə irəliyə doğru aparır. Mən səni qaziliyinə, qəhrəmanlığına görə səmimi təbrik edirəm. Səndə olan qüdrət, mənəvi güc sənə imkan veribdir ki, vuruşasan. Zərər də çəkmişən, qazi olmusan. Xalqın, millətin sənə hörməti həmişə olacaqdır. Mən də Azərbaycanın prezidenti kimi sənə hörmət və ehtiramımı, sevgi və məhələbətimi bildirirəm. Bu hədiyyəni də məndən qəbul et.

Heydər Əliyev daha sonra Niyami Özcanə baş çəkir. Sən mütləq yeriyəcəksən. Bu qəhrəman oğlandır, kişidir, qazidir və Türkiyənin qazilərindən biridir. Türkiyədə həmişə qazilər olubdur. Əgər qazilər olmasaydı Türkiyə Türkiyə olmazdı, Türkiyə yaşamazdı. Mustafa Kamal Atatürk qazi olaraq Türkiyəni xarici düşmənlərdən, parçalanmaqdan qurtardı və Türkiyəni inkişaf yoluna qoydu. Ona görə də Türkiyənin sabahı üçün Mustafa Kamal Atatürkün yolunda vuruşmaq, şəhid olmaq şərəfdir. Güman edirəm ki, sənin bu müalicənin bitəcəkdir, yenə də çalışacaqsan və türk xalqına, millətinə xidmət edəcəksən.

Niyami Özcan: Çox sağ olun, hörmətli cümhur başqanım! İnşallah, siz də məqsədinizə çatacaqsınız. Mən dünən Sizin çıxışınızı dinlədim.

Heydər Əliyev: Televiziya vasitəsilə dinlədin? Necə idi?

Niyami Özcan: Bəli, çox mükəmməl çıxış idi. Türkiyənin bir nümunə olduğunu söylədiniz. İnşallah, siz də məqsədlərinizə çatacaqsınız. Biz sizinlə qürur duyuruq. Burada müalicə olunan qaziləri ziyarət etdiyinizə görə də sizə minnətdarlığımı bildirirəm.

Heydər Əliyev: Çox sağ ol. Təşəkkür edirəm. Bu hədiyyəmi qəbul etməyini rica edirəm.

Heydər Əliyev yaralı gənc Saleh Özürəyə müraciət edir: Sən çox gəncsən. Neçə yaşı var?

Saleh Özürək: Hörmətli cümhur başqanı, 20 yaşı var.

Heydər Əliyev: Mən 20 yaşında qazi olmusan, qəhrəman olmusan. Türkiyənin qəhrəmanı, qazisi olmusan. Bu, böyük şərəfdir. Sənin kimi gəncbr Türkiyəni yaşadıb və sənin kimi qəhrəmanlar, qazilər həmişə yaşadacaqlar. Mən Azərbaycanın cümhur başqanı olaraq sənə və sənin kimi insanlara ən böyük məhələbətimi, sevgimi bildirirəm. Səni bu qəhrəmanlığına görə təbrik edirəm. Ümid edirəm ki, bundan sonra da Türkiyə Cümhuriyyətinə xidmət edəcəksən. Mən sənə bir hədiyyə vermək istəyirəm. Bu da mənim oğlumdur. O da səni təbrik etməyə gəlir. O da sənin kimi gəncdir. Azərbaycanda keçmişdə də, indi də həmişə palaz üzərində oturmuşuq. Bu hədiyyəmdən evində istifadə edərsən. Allah sənə şəfa versin.

Heydər Əliyev Tibb Akademiyasında müalicə olunan İlhan Türçələ müraciətlə: - Sənin neçə yaşı var?

İlhan Türçəl: Cənab prezident, 22 yaşı var.

Heydər Əliyev: Nişanlı var, yoxsa yox?

İlhan Türçəl: Xeyr, hələ subayam.

Heydər Əliyev: İnşallah, olacaqdır. Çox gözəl oğlansan, qəhrəmansan, qazisən. Sənin kimi qazinin, gözəl bir gəncin gözəl bir ailəsi, xanımı olacaqdır. Mən buna şübhə etmirəm. Çox məmnunam ki, səninlə görüşürəm. Sizin ziyarətinizə gəlmişəm. Sizin qaziliyiniz bizə də iftixar, qürur hissi gətirir. Çünki Türkiyə ilə Azərbaycan bir millətdir. Bizim millətin içindən olan hər bir qəhrəman əzizdir, qiymətlidir. Sən vətən, xalq yolunda vuruşmusan, qazi olmusan, zərər çəkmisən. Ancaq özünü yüksəltmisən. Şübhə yoxdur ki, sən

gənc insan, vətəndaş kimi bundan sonra da Türkiyə Cümhuriyyətinin Mustafa Kamal Atatürk yolu ilə getməsinə yenidən xidmətlərini göstərəcəksən, ona sadıq olacaqsan.

Sizin hamınızı Azərbaycana dəvət edirəm. Sağalandan sonra gəlin. Mən hamınızı, bütün qaziləri Azərbaycana dəvət edirəm və rica edirəm ki, mənim dəvətimi qəbul edəsiniz. Onlar tamamilə sağlam olub hərəkət etdikləri zaman gəlib Azərbaycanda istirahət etsinlər. Mən rica edirəm, bu dəvəti silahlı qüvvələr baş qərargahının rəisinə də deyəsiniz. Sizlərə də deyirəm və Allahdan hamınıza şəfa diləyirəm. Bu da mənim oğlumdur, o da gəncdir. Rica edirəm bu hədiyyəmi də qəbul edəsən.

Heydər Əliyev daha sonra gənc əsgər Müslüm Qəncərlə görüşür: - Sənin neçə yaşın var?

Müslüm Qəncər: Hörmətli prezident, 23 yaşım vardır.

Heydər Əliyev: Nişanlın varmı?

Müslüm Qəncər: Bəli, cənab prezident.

Heydər Əliyev: Nişanlın gözəldirmi, onu sevirsənmi?

Müslüm Qəncər: Bəli, çox sevirəm. O da məni sevir.

Heydər Əliyev: Güman edirəm, sən qazi olandan sonra səni daha da çox sevecəkdir. Çünki görəcək ki, onun ömür yoldaşı qəhrəmandır. Səni qaziliyinə, qəhrəmanlığına, Türkiyə qarşısındakı xidmətlərinə görə, Mustafa Kamal Atatürkün ordusunun əsgəri olduğuna görə təbrik edirəm. Sənə Allahdan şəfa diləyirəm.

Ümidvaram ki, tezliklə sağalacaqsan. Mən sizin hamınızı-burada müalicə olunanların hamısını Azərbaycana dəvət edirəm ki, gəlib ziyarət edəsiniz, dincələsiniz - mənim, Azərbaycanın cümhur başqanının qonağı kimi. Bu hədiyyəni də sənə təqdim edirəm. Sən ailə quracaqsan, sənə belə bir palaz lazımdır.

Heydər Əliyev müalicəsi uğurla başa çatan Həmzə Düzdabanı təbrik edir: - Çox gözəl yeriypsən. Təbrik edirəm. Qəhrəmansan, qazipsən. Amma həkimlər də gözəl həkimlərdir, müalicəni çox yaxşı aparıblar. Heç bir şey itirməmişən. Amma qazandığın odur ki, qazi olmusan. Sənin neçə yaşın var?

Həmzə Düzdaban: Cənab prezident, 21 yaşım vardır.

Heydər Əliyev: Nişanlın və ya gözaltın varmı?

Həmzə Düzdaban: Hələlik yoxdur.

Heydər Əliyev: İnşallah, olacaqdır. Gözəl oğlansan, qızlar səni sevəcəklər. Təbrik edirəm, sənə cansağlığı arzu edirəm, Allahdan şəfa diləyirəm. Arzu edirəm ki, həmişə qəhrəman olasan. Mənim hədiyyəmi də qəbul et.

Heydər Əliyev Bayram Solmaz ilə görüşür: - Sənin vəziyyətin necədir? Sən bir il orduda xidmət edərək qəhrəmanlıq göstərdin və qazi oldun. Bu, sənin gənc kimi öz vətəninə, torpağına nə qədər sədaqətli, bağlı olduğunu göstərir. Bu qəhrəmanlığına, mübarizliyinə görə səni təbrik edirəm. Ümid edirəm ki, müalicədən sonra yenə də sırada olacaqsan, Türkiyənin inkişafı üçün yenə də öz xidmətini göstərəcəksən. Səni də Azərbaycana dəvət edirəm. Qazilərin hamısına dedim,- çox məmnun olaram ki, gəlib orada istirahət edəsiniz, sizinlə orada bir daha görüşüm. Mənim bu hədiyyəmi də qəbul et. Mənim oğlum da səni təbrik edir.

Prezident Heydər Əliyev gənc əsgər Erol Çətinə müraciətlə: - Sən qəhrəmanlıq göstərüb qazi olmusan. Bundan sonra orduda da xidmət edəcəksən, xalqına da xidmət edəcəksən. Səni bu xidmətlərinə görə, qəhrəmanlığına, qaziliyinə görə təbrik edirəm. Sənə cansağlığı arzulayı, Allahdan şəfa diləyirəm. Hələ gəncsən. Gələcək həyatında uğurlar diləyirəm. Səni Azərbaycana dəvət edirəm. Gəl, mənim qonağım ol, bir

az istirahət et, oraları gör, tanış ol. Sənə bir hədiyyə verirəm. Bu, evində lazım olacaqdır.

Heydər Əliyev Yusif Aygünə yaxınlaşır: - Səni qəhrəmanlığına görə təbrik edirəm. Sən 20 yaşında qazi olmusan. Səni təbrik edirəm. Gənclər üçün çətinliklər keçicidir. Amma əsas qazılıqdır, millətində, xalqına xidmət etməkdir, qəhrəmanlıq göstərməkdir. Sən bunları etmişən. Çox gözəl oğlansan. Sənə gözəl həyat arzulayıram. Səni də Azərbaycana dəvət edirəm. Gəlin, mənim qonağım olun, istirahət edin. Bu hədiyyəmi də qəbul et.

Heydər Əliyev Tuncay Yalçına yaxınlaşır. - Mən səni təbrik edirəm. Qazi oldun, millətində, xalqına xidmət etdin, yüksəldin. Bundan sonra da yüksələcəksən. Sənə gələcəkdə də uğurlar diləyirəm. Gəncsən, sənin həyatın hələ irəlidedir. Bu yolda sənə uğurlar arzulayıram. Səni də Azərbaycana dəvət edirəm. Gəl, mənim qonağım ol, orada dincəl. Mənim sənə hədiyyəm də var.

Heydər Əliyev daha sonra Ənvər Tuncla söhbət edir. - Sən çox gəncsən. Amma qazi oldun, qəhrəman oldun. Bu xoşbəxtlikdir, fədakarlıqdır. Səni qəhrəman, qazi olduğuna görə təbrik edirəm. Çətinliklər hamısı keçəcəkdir. Bunlar yaxşı həkimlərdir, mən bunları tanıyıram, hər şeyi çox gözəl bacarırlar. Sən yenə də fiziki cəhətdən sağlam olacaqsan, xalqına, millətində və Türkiyəyə xidmət edəcəksən. Bu xidmətlərinə, qaziliyinə görə sənə təşəkkür edirəm. Sənə uğurlar diləyirəm. Bu hədiyyəmi də qəbul et. Mənim oğlum da səninlə görüşmək istəyir.

Hacı Fındıqçı ilə tanış olan Heydər Əliyev soruşur:- Sənin neçə yaşın var?

Hacı Fındıqçı: Cənab prezident, 21 yaşım var.

Heydər Əliyev: Çox gözəl bir gəncsən. Amma ən gözəli odur ki, qazi olmusan. Millətin, cümhuriyyətin, xalqın yolunda vuruşmusan, qəhrəmanlıq göstərmişən. Bu, insanın

ən böyük gözəlliyidir, ən böyük bəxtiyarlığı, xoşbəxtliyidir. Mən səni bu xidmətlərinə, qəhrəmanlığına görə təbrik edirəm. Həkimlərin dedikləri ilə şərikəm ki, hər şey düzələcək və sən yenə də yeriyəcəksən, həyatını davam etdirəcəksən. Səni Azərbaycana dəvət edirəm. Gəl, orada mənim qonağım ol, dincəl, Azərbaycanı gör.

Hacı Fındıqçı: İnşallah, gələcəyəm.

Heydər Əliyev: Gözləyəcəyəm. Sənə hədiyyəm də var, bunu qəbul et. Sənə Allahdan şəfa diləyirəm. Bu da mənim oğlumdur.

Heydər Əliyev yaralı gənc Murat Gökgözün müalicəsi ilə maraqlanır. - İndi necə yeriyirsən?

Murat Gökgöz: Hörmətli cümhur başqanım, yaxşı.

Heydər Əliyev: Çox gözəl. Sən qəhrəmansan, qazısən. Gənc qazi olmaq böyük fədakarlıqdır. Həkimlər hər şeyi ediblər - sən yenə də işləyəcəksən, yeriyəcəksən, vuruşacaqsan, həyatda çox böyük müvəffəqiyyətlər qazanacaqsan. Səni qəhrəmanlığına, qaziliyinə görə təbrik edirəm və sənə uğurlar arzulayıb, Allahdan şəfa diləyirəm. Bütün qazilər kimi, səni də Azərbaycana dəvət edirəm. Gəlin, orada istirahət edin, mənim qonağım olun. Rica edirəm bu hədiyyəmi qəbul edəsən.

Heydər Əliyev gənc əsgər Bayram Qavabiyikə yaxınlaşır: - sənənin neçə yaşın var?

Bayram Qarabiyik: 22 yaşıma var.

Heydər Əliyev: Çox gözəl yaşıdır. Amma bu yaşda qazi olmaq hər adama nəsib olmur. Yaşından çox-çox yüksəksən. Millətində, Türkiyəyə xidmət etmişən. Çətinliklər hamısı keçib gedəcəkdir. Həkimlər də hər şeyi edirlər və edəcəklər ki, sən yeriyəsən. Amma qazilik sənənin üçün bəxtiyarlıqdır. Sənənin baban, nənən, atan, anan üçün, qohumların üçün bəxtiyarlıqdır. Bizim üçün də çox önəmlidir. Səni təbrik edirəm, uğurlar arzulayıram və Azərbaycana dəvət edirəm.

Gəl, Azərbaycanda mənim qonağım ol, istirahət et. Bu hədiyyəmi də qəbul et.

*Heydər Əliyev burada müalicə olunan **Ergün Buluta** müraciət edir:* - Sən gənc türk oğlu, gənc türk əsgəri, qazi olmusan, yüksəklərə qalxmısan. Bu, ən böyük şərəfdir. Biz də belə insanları yüksək qiymətləndiririk və belə insanlarla həmişə iftixar edirik, qürur duyuruq. Sizin kimi gənclər ölkələri, xüsusən Türkiyə Cümhuriyyətini, Atatürk Cümhuriyyətini yaşadıb və yaşadacaqlar. Mustafa Kamal Atatürk Türkiyəni gənclərə əmanət edibdir. Siz də onun yolu ilə gedirsiniz və sədaqətlə xidmət edirsiniz. Bu, çox gözəl işdir. Bu, təkcə sənin üçün yox, bütün türk xalqı üçün şərəfdir. Sənə Allahdan şəfa diləyirəm. Səni Azərbaycana dəvət edirəm. Gəl, qonağım ol, istirahət et. Ümid edirəm ki, sən bundan sonra xalqın üçün yenə də faydalı olacaqsan. Mənim bu hədiyyəmi də qəbul et.

Ergün Bulut: Cox təşəkkür edirəm, hörmətli cümhur başqanı. Bizə böyük şərəf, ruh verdiniz.

Heydər Əliyev Yılmaz Boz və söhbət edir: - Sənin nişanlın, gözəltin varmı?

Yılmaz Boz: Cənab prezident, vardır.

Heydər Əliyev: Belə gözəl oğlanın dalınca qızlar çox gəzir - biri də, ikisi də, üçü də. Sən ən yaxşısını seçməlisən. Sən xalqına, millətinə, cümhuriyyətinə sədaqətli olduğun kimi, nişanlın da gərək sənə sədaqətli olsun. Mən bunu arzu edirəm. Qazi olmağına görə təbrik edirəm. Sənə gələcəkdə sağlamlıq diləyir və xoşbəxt, bəxtiyar həyat arzulayıram. Bir daha təbrik edirəm. Bu hədiyyəni də qəbul et. Sənə Allahdan şəfa diləyirəm.

*Heydər Əliyev **Mömin Özcan**ə yaxınlaşır:* - Sənin müalicənin uğurla getməsindən məmnun olduğumu bildirirəm.

Dörd gün içərisində artıq yeriyirsən. Səni qazi olduğuna, qəhrəmanlıq göstərdiyinə görə təbrik edirəm. Xalqına, millə-

tinə, Türkiyəyə sədaqətlə xidmət etdiyinə görə təbrik edirəm. Sizin kimi insanlar bizim hamımızın iftixarıdır, qürurudur. Sən bundan sonra da Türkiyəyə, xalqına, öz millətinə çox faydalı olacaqsan, ümid edirəm ki, çox xeyir verəcəksən. Səni Azərbaycana dəvət edirəm. Gəl, mənim qonağım ol, Azərbaycanı gör. Sənə Allahdan şəfa diləyirəm. Bu hədiyyəmi də qəbul et.

*Heydər Əliyev eyni palatada müalicə olunan **Türkər Təmiz** və **Kərim Arslana** yaxınlaşır.* - Allah şəfa versin! İnşallah, yeriyəcəksiniz. Sizi qazi olduğunuza görə təbrik edirəm.

Bundan sonra da uğurlar diləyirəm və sizi Azərbaycana dəvət edirəm. Mənim yanıma gəlin, orada qonağım olun. Bu hədiyyələrimi də qəbul edin.

*Heydər Əliyev **Gültəkin Orana** və **Bülənd Çakirə** yaxınlaşır:* - Sizə də cansağlığı arzulayıram. Sizi də qazi olduğunuza görə təbrik edirəm. İtkilərinizə görə sıxılmayın. Çünki bu gözəl həkimlər hər bir şeyi yaradırlar. Sizin üçün ən önəmli odur ki, öz millətinizin, öz xalqınızın yolunda zərər çəkmisiniz, Amma qazi olmusunuz, yüksəlmisiniz. Həmişə yüksələsiniz! İnsan üçün bu, hər şeydən ucadır. Sizi təbrik edirəm və Azərbaycana dəvət edirəm. Gəlin, Azərbaycanda mənim qonağım olun. Sənə uğurlar diləyirəm və hədiyyələrimi qəbul edin.

*Heydər Əliyev **Məsud Aksoya** müraciət edir:* - Sənə gələcək həyatında uğurlar arzulayıram. İnşallah, hər şey yaxşı olacaqdır. Səni qazi olduğuna görə, qəhrəmanlıq göstərdiyinə görə, millətinə, xalqına sədaqətlə xidmət etdiyinə görə təbrik edirəm. Sənə Allahdan şəfa diləyirəm. Sənə Azərbaycana dəvət edirəm. Gəl, mənim qonağım ol. Mənim bir hədiyyəm var, onu qəbul et.

*Heydər Əliyev **Alparslan Dağ** ilə görüşür.* - Çox gözəl ismin vardır, tarixi bir addır. Həmişə Alparslan olacaqsan. Sənə qazi olduğuna, göstərdiyin xidmətlərə görə təbrik edirəm.

Dərin təşəkkürümü bildirirəm və səni Azərbaycana dəvət edirəm. Sənə uğurlar arzulayıram.

İbrahim Dəmirçi: Cənab prezident, mən sağaldıqdan sonra yenidən orduya getmək istədiyimi bildirirəm.

Heydər Əliyev: Sən yenə də ayaq üstə duracaqsan, yenə də xalqına xidmət göstərəcəksən. Səni Azərbaycana dəvət edirəm. Gəl, qonağımız ol. Mənim bu hədiyyəmi də qəbul et.

Heydər Əliyev Çingiz Avkana yaxınlaşır: - Səni qazi olduğuna, qəhrəman olduğuna, xalqına, millətinə çox sədaqətlə xidmət etdiyinə görə təbrik edirəm. Həkimlər hamısını müalicə edəcəklər və sən yenə də sırada olacaqsan. Mən səni Azərbaycana dəvət edirəm. Gəl, mənim qonağım ol, Azərbaycanı gör. Mən səninlə fəxr edirəm. Mənim hədiyyəm də var, bunu qəbul et.

Heydər Əliyev gənc zabıt Hacı İşçi ilə görüşür. - Səni xoş gördük. Darıxma, protezə alışacaqsan. Bundan sonra heç nə hiss etməyəcəksən. Çox gözəl də adın var. Neçə yaşın var?

H a c ı İ ş ç i: Hörmətli cümhur başqanım, mənim 21 yaşıım var. Sizə çox təşəkkür edirəm. Bizi yad etdiniz.

Heydər Əliyev: 21 yaşında qazi oldun. Təbrik edirəm. Qəhrəmansan, xalqına xidmət etmisən. Xalq da bunu həmişə qiymətləndirəcəkdir, sizi həmişə sevəcəkdir. Mən sənə uğurlar diləyirəm, sən! Azərbaycana dəvət edirəm. Gəl, mənim qonağım ol.

Heydər Əliyev gənc əsgər Camal Pektaşə yaxınlaşır. - Cox gözəl adın vardır. Bunların hamısı keçib gedəcəkdir. Amma ən önəmlisi odur ki, sən qazi oldun. Səni qazi olduğuna, qəhrəman olduğuna, millətinə xalqına sədaqətlə xidmət etdiyinə görə təbrik edirəm. Səni Azərbaycana dəvət edirəm. Gəl, mənim qonağım ol. Ümid edirəm ki, sən gələcəkdə də türk xalqına faydalı olacaqsan. Mənim hədiyyəm də vardır, onu qəbul et.

Heydər Əliyevin mətbuat nümayəndələrinə qarşısında bəyanatı

- Gün aydın, hörmətli mətbuat nümayəndələri!

Siz bilirsiniz ki, mən bu gün üçüncü gündür ki, Türkiyədəyəm. Mənim dünənki proqramım sizə məlumdur, bu barədə bir şey demək istəyirəm. Ancaq bir daha onu demək istəyirəm ki, böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkün adını daşıyan Beynəlxalq Sülh Mükafatının mənə veriləsi haqqında qərar və dünən Türkiyənin Çankaya köşkündə, cümhur başqanının köşkündə təntənəli şəkildə, Türkiyənin dövlət, hökumət başçıların, ordu generalları, millət vəkilləri ictimai-siyasi xadimləri, elm, mədəniyyət xadimlərinin, yəni Türkiyənin ən qaymağı hesab olunan insanların hüzurunda bu mükafatın mənə verilməsi mənim üçün böyük tarixi hadisədir. Mən bunu ömrümün sonuna qədər unutmayacağam. Bir ona görə yox ki, mən mükafat aldım. Ona görə ki, mən Türkiyə Cümhuriyyətinin mükafatını aldım. Türkiyə Cümhuriyyətinin mükafatını almaq mənim üçün böyük şərəfdir.

Mən Mustafa Kamal Atatürk mükafatı aldım. Bu, mənim üçün ən böyük şərəfdir. Mən Beynəlxalq Sülh Mükafatı aldım. İndi, dəyişən dünyada gedən savaşlar, münaqişələr olduğu bir zamanda, Azərbaycan özü də 1988-ci ildən Ermənistan təcavüzü nəticəsində müharibə, savaş içində olduğu bir zamanda mənim barış, sülh sahəsində gördüyüm işlərə verilən bu yüksək qiymət məni çox sevindirir. Bu da mənim üçün çox qiymətlidir.

Mən bu barədə öz fikirlərimi, sözlərimi dünən Çankaya köşkündə söylədim. Amma bu gün bir daha, bir daha təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Bildirmək istəyirəm ki, mənə verilən bu mükafat bütün Azərbaycan xalqına verilən mükafatdır.

fatdır. Azərbaycanın müstəqilliyinə, Azərbaycanın dövlətçiliyinə, Azərbaycanın bu gününə və gələcəyinə verilən mükafatdır.

Türkiyə Azərbaycanın ən yaxın dostu, qardaşıdır. Bizim üçün Türkiyədən yaxın bir ölkə yoxdur. Türkiyənin Azərbaycana hər vaxt dost, qardaşlıq münasibətini biz hiss etmişik və hər gün də hiss edirik. Bu mükafatın verilməsi bir daha Türkiyə-Azərbaycan dostluğunun, qardaşlığının rəmzidir. Bizim xalqımız, Azərbaycanın vətəndaşları, millətimiz bunu yüksək qiymətləndirirlər və mənim kimi, Türkiyə Cümhuriyyətinə hədsiz minnətdarlıqlarını bildirirlər.

Mən bu gün Gülhanə xəstəxanasına gəlmişəm. Burada müalicə olunan qazilərlə görüşdüm. Bu, mənim borcumdur. Yəni bu, mənim qəlbimin içindən gələn istəklərdir. Türkiyə Cümhuriyyəti yaşamalı, qorunmalı - həm xarici düşmənlərdən, həm də daxili düşmənlərdən qorunmalıdır. Terroristlərdən, PKK-çılardan, digərlərindən qorunmalıdır. 76 ildir yaşayan Türkiyə Cümhuriyyəti dəfələrlə belə hadisələrlə rastlaşmış və böyük sınaqlardan uğurla çıxmış, qəhrəmanlıqla çıxmışdır. Son zamanlar Türkiyəni parçalamaq istəyən, Türkiyəni dağıtmaq istəyən bəzi qüvvələr Türkiyədə terrorist hərəkatına başlamışlar. Türkiyənin dövləti, hökuməti və çox qüdrətli, güclü ordusu türk xalqını, Türkiyə Cümhuriyyətini qoruyaraq, müdafiə edərək bu terroristlərin qarşısını almışdır. Bu terroristlərin qarşısını almaq yolunda insanlar şəhid olmuşlar. O şəhidlərin hamısına bu gün Allahdan rəhmət diləyirəm. İnsanların bir qismi yara almış, vücudunun bir qismini itirmiş, ancaq ruhunu, yəni dövlətə, xalqına məhəbbətini, sevgisini heç vaxt itirməmişlər. Onlar qazi olmuşlar. Onlar mənən yüksəlmişlər. Onlar Türkiyənin gəncləri olaraq türk gənclərinin, türk əsgərinin, türk ordusunun nə qədər qüdrətli, nə qədər qəhrəman, nə qədər cəsarətli olduğunu bir daha nümayiş etdirmişlər. Ona görə bu qazilər türk xalqı

üçün əziz olduğu kimi, Azərbaycan xalqı üçün, Azərbaycan prezidenti kimi mənim üçün də çox əzizdir. Mən bu gün onları ziyarət etdim, onlarla söhbət etdim, onlara ürək-dirək verdim və onların hamısını Azərbaycana dəvət etdim. Gəlsinlər Azərbaycanda mənim qonağım olsunlar. Gəlib Azərbaycanı öz gözləri ilə görsünlər.

Mənim bu günüm böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkün məqbərəsini, yəni qəbrini ziyarətlə başlandı. Mən 1992-ci ildən Türkiyəyə gəlirəm və hər dəfə Türkiyəyə gəldiyim zaman mənim müqəddəs vəzifəm böyük öndər Atatürkün qəbrini, onun məqbərəsini ziyarət etməkdir, onun böyük şəxsiyyəti qarşısında baş əyməkdir, onun gördüyü işlərin və yaratdığı Cümhuriyyətin əbədiyyətə qədər olacağına inamımı bildirməkdir.

Mən bu gün oraya getdim, böyük öndərin qəbri qarşısında bir daha baş əydim, ürək sözlərimi kitaba yazdım. Ən önəmlisi bir də odur ki, Azərbaycan torpağı gətirdim, Mustafa Kamal Atatürkün qəbrinin, məzarının yanına qoydum.

Biz bilirdik ki, Türkiyənin hər bir diyarından, hər bir vilayətindən torpaq gətirirlər və böyük Mustafa Kamal Atatürkə hörmət və ehtiram rəmzi olaraq o torpağı qəbrin yanına qoyurlar. Bu, həqiqətən çox böyük bir hadisədir. Bu, xalqın Mustafa Kamal Atatürkə, onun qoyduğu yola, onun irsinə, onun mirasına daim sədaqətli olduğunu bir daha göstərir. İlk dəfə olaraq Türkiyənin xaricindən, xarici ölkədən - yalnız Azərbaycandan torpaq gətirildi və o torpağı mən şəxsən Mustafa Kamal Atatürkün qəbrinin yanına, böyük Türkiyənin bütün diyarlarından gətirilmiş torpaqlarla bir sırada qoydum. Bu, bizim üçün tarixi hadisədir. Çünki ilk dəfədir ki, Türkiyənin xaricindən buraya torpaq gətirilir. Eyni zamanda bu onu göstərir ki, Türkiyənin bütün torpaqları kimi, bütün vilayətləri kimi, bütün diyarları kimi, Azərbaycan Türkiyənin ilə

bağlıdır və Mustafa Kamal Atatürkü özünün öndəri, özünün qəhrəmanı, özünün müdrik şəxsiyyəti hesab edir.

Mən bu gün çox məmnunam ki, bu işləri görə bilmişəm və Cülhanədə mənim bugünkü görüşüm bu işlərimə son qoyur. Bir neçə saatdan sonra Baş nazir, hörmətli Bülənd Ecevit ilə görüşüb ondan sonra Azərbaycana qayıdacağam.

Bu ziyarətimdən, bu səfərimdən çox məmnunam. Mənə göstərilən hörmət, ehtirama görə, mənə göstərilən bu isti münasibətə görə Türkiyə dövlətinə, Türkiyə hökumətinə, türk xalqına, əziz dostum, qardaşım, Türkiyə Cümhuriyyətinin cümhur başqanı, prezident Süleyman Dəmirələ bir daha, bir daha təşəkkür edirəm.

Sağ olun.

* * *

Heydər Əliyevin Cülhanə Hərbi Tibb Akademiyasının rəhbər heyəti ilə görüşü:

Mən Cülhanədə bir daha olmağımdan məmnunam. Yanvar ayından indiyə qədər çox aylar keçibdir. Ancaq mənə burada göstərilən xidmətləri, aparılan müayinə və müalicəni heç vaxt unutmayacağam və bu da davam edir. Çünki hörmətli Ertən Paşa daim mənimlə bərabərdir. Onun həkimliyi sayəsində də mənim Amerika Birləşmiş Ştatlarında hadisə baş verən kimi Klivlendə getməyim və orada cərrahiyyə əməliyyatı keçirməyim mümkün olmuşdu. Ona görə yanvar ayında başladığımız işlər sonra davam etdi. Mən bunların hamısına görə Gülhanəyə çox təşəkkür edirəm. Sizin hamınıza təşəkkür edirəm və çox məmnunam.

Mən sizin vaxtınızı çox almaq istəmirəm. Ancaq mən Gülhanədə olandan sonra, buradan gedəndən sonra bizim xalqımızda Gülhanəyə çox böyük məhəbbət yaranmışdır. Ertən Paşa görmüşdü ki, mən buradan qayıdanda xalq məni nə qədər böyük məhəbbətlə qarşıladı. Ona görə də bizim

oradakı rəssamlar sizin şəklinizi götürüb xalça, xalı üzərində böyük bir portretinizi yaratmışlar. Mən bunu sizə təqdim etmək istəyirəm.

Çətin Harmankaya: Hörmətli cümhur başqanım, Sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Bizə çox böyük şərəf verdiniz. Çox gözəl bir hədiyyədir. Cümhur başqanı olaraq, sağlamlığına qovuşmuş bir cümhur başqanı olaraq zati-alilərinə akademiyaımız adından bir xatirə hədiyyəsi vermək istəyirəm. Xahiş edirəm, qəbul edəsiniz. Sağ olun.

QEYDLƏR

1. “Əsrin müqaviləsi” - 1994-cü ilin sentyabrın 20-də Bakıda “Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda “Azəri”, “Çıraq” yataqlarının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənilməsi və hasil olunan neftin pay şəklində bölüşdürülməsi” haqqında dünyanın 11 ən iri neft şirkəti ilə bağlanmış müqavilə. - 5, 11, 12, 13, 26, 44, 45, 46, 57, 69, 94, 100, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 316, 426.

2. Nobel qardaşları - İsveç ixtiraçıları və sənayeçiləri. Silah istehsalı və ağ neft ticarəti ilə məşğul olmuşlar. Robert Nobel XIX əsrin 70-ci illərində Bakıya gəlmiş və neft işi ilə maraqlanmışdı. O, sonralar qardaşı Lüdviqi də bu işə cəlb etmiş və onlar 1879-cu ildə “Nobel qardaşları” şirkətini təsis etmişlər. Şirkətin demək olar bütün kapitalı, habelə illər boyu götürdüyü yüz milyon manatlarla izafi mənfəət Bakı neftinin hesabına qazanılmışdı. Tərkibinə əsas kapitalı 130 milyon manatdan çox olan 25 müxtəlif müəssisə daxil idi.

Nobel qardaşları inhisarlarının Bakıda fəaliyyəti Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına səbəb oldu. Onların açdığı müəssisələrdə minlərlə azərbaycanlı işləmiş və onlar öz işlərinin gözəl müntəxəssisi olmuşlar. Onların sifarişi ilə İsveçdə tikilən və Xəzərə gətirilən “Zoroastr” gəmisi dünyada ilk neftdaşıyan tanker idi. Beynəlxalq Nobel mükafatları Alfred Nobelin vəsiyyətinə əsasən Nobel fondu tərəfindən təsis edilmişdir. Bu mükafat hər il məşhur alimlərə (etdikləri ixtiralara və gördükləri işlərə), ictimai və siyasi xadimlərə, yazıçı və şairlərə verilir. - 6.

3. Hacı Zeynalabdin Tağıyev (1838-1924) - Məşhur messenat, maarif-pərvər, “millətin başçısı, atası”, Bakı milyonçusu. Əvvəllər bəna işləmiş Hacı 1872-ci ildən neftçıxarma işinə kapital qoymuş və sahibkarlıq fəaliyyətinə başlamışdır. Bakıda “Tağıyev H.Z. lifli maddələrin emalı üzrə Qafqaz səhmdar cəmiyyəti”ni, toxuculuq fabrikini, “Xəzər manifaktura cəmiyyəti”ni, “Tağıyev balıq sənayesi səhmdar cəmiyyəti”ni, yerli sahibkarlarla birlikdə Bakı ticarət bankını yaratmış və bank Şurasının sədri seçilmişdi.

Savadsız olmuş Hacı savadsızlığın acısını duymuş və buna görə də vətən övladlarının, xüsusilə, kasıb oğlan və qızların təhsil almasına böyük

qayğı göstərmişdi. O, öz vəsaiti ilə Yaxın Şərqdə - Bakıda ilk qız gimnaziyası, qadınları işlə təmin etmək üçün Bakıda toxuculuq fabriki, Mərdəkanda sənət məktəbi, teatr binası tikdirir. Qiraətxanalar üçün qəzet və jurnalların pulunu ödəyir, öz xərcinə Azərbaycan şair və alimlərinin əsərlərini, həmçinin azərbaycancaya tərcümələri çap etdirir. 1905-11-ci illər İran məşrutə hərəkatına silah və pulla yardım edir. İranda onlarla məktəbin açılmasına, məktəb ləvazimatı və zəruri kitablarla təmin edilməsinə, daxildə və xaricdə oxuyan və maddi təminata ehtiyacı olanlara daim yardım edirdi. “Kaspi”, “Həyat”, “Füyuzat” kimi qəzet və jurnalların nəşri üçün vəsait ayırmışdı.

Hacı Bakıya “Şollar suyu” borusunu çəkirmiş, Mərdəkanda dən üyüdən elektrik dəyirmanı tikdirmiş və qəsəbənin əhalisini ilk dəfə elektrik işığı ilə təmin etmişdir. - 6, 128, 129.

4. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti - Məsəlman Şərqində ilk dəfə dünyəvi, demokratik respublikanın əsasını qoymuş müstəqil Azərbaycan dövləti. Cəmi 23 ay (1918-ci il mayın 28-də yaradılmış, 1920-ci il aprelin 28-də bolşeviklərin və daşnakların səyi ilə devrilmişdir) yaşamışdır. Paytaxtı əvvəlcə Gəncə (1918, 16 iyun - 17 sentyabr), sonra Bakı şəhəri (1918, 17 sentyabr - 1920, 28 aprel) idi. Azərbaycan hökuməti yeni suveren milli dövlətin müxtəlif problemlərinin həlli yollarında böyük əzmlə çalışırdı. Nazirlər Şurasının 27 iyun 1918-ci il tarixli fərmanı ilə respublikada dövlət dili türk (Azərbaycan) dili elan edildi. Azərbaycan Respublikasının parlamenti 1919-cu il avqustun 11-də Azərbaycan vətəndaşlığı haqqında qanun qəbul etdi. Xalq maarifi sahəsində qısa müddətdə böyük tədbirlər həyata keçirildi. Qori müəllimlər seminariyasının Azərbaycan şöbəsi Qazaxa köçürüldü, Bakı Dövlət Universiteti təsis edildi, xarici ölkələrdə kadr hazırlığı məqsədi ilə 1919-20-ci tədris ilində 100 nəfər gənc Avropanın müxtəlif təhsil müəssisələrinə göndərildi. Məktəblərin xeyli hissəsi milliləşdirildi, kitabxanalar açıldı, savadsızlığın ləğvi üçün kəndlərdə kurslar yaradıldı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dövlət rəmzləri (üçrəngli bayraq, gerb, himn) milli Azərbaycan rəmzləri kimi tanındı. Azərbaycan dövlət bankı yaradıldı, 1918-ci ilin martında dağıdılmış neft sənayesi və Bakı-Batumi neft kəməri bərpa edildi. - 6, 104, 205, 206, 307, 322, 383.

5. Sovetlər İttifaqı, Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı (SSRİ) - 1922-1991-ci illərdə keçmiş Rusiya imperiyasının böyük hissəsində mövcud olmuş dövlət. SSRİ-nin yaradılmasına dair Müqaviləyə (dek. 1922) əsasən onun tərkibinə Belorusiya (BSSR), Rusiya (RSFSR), Cənubi

Qafqaz respublikaları (ZSFSR; 1936-cı ildən müttəfiq respublikalar - Azərbaycan SSR, Ermənistan SSR, Gürcüstan SSR) və Ukrayna SSR, 1925-ci ildə - Özbəkistan SSR, Türkmənistan SSR, 1929-cu ildə Tacikistan SSR, 1936-cı ildə Qazaxıstan SSR, Qırğızıstan SSR, 1940-cı ildə Moldaviya SSR, Latviya SSR, Litva SSR, Estoniya SSR daxil olmuşdular.

1991-ci ilin dekabrında Belorusiya, Rusiya və Ukrayna SSRİ-nin mövcudluğunun dayandırıldığını elan edərək Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) yaradılması haqqında Saziş imzaladılar (8 dekabr, Minsk). 1991-ci il dekabrın 21-də Latviya, Litva və Estoniya istisna olmaqla keçmiş SSRİ-nin digər müttəfiq respublikalarının başçıları Alma-Atada Bəyannamə imzalayaraq MDB-nin yaradılması haqqında məqsəd və prinsiplərə qoşulduqlarını bəyan etdilər. - 6, 13, 18, 24, 40, 58, 63, 66, 69, 78, 79, 92, 109, 110, 162, 231, 242, 243, 251, 253, 303, 307, 311, 323, 324, 328.

6. İkinci dünya müharibəsi (1939-45) - Almaniya, İtaliya və Yaponiya tərəfindən başlanmış böyük müharibə. İkinci dünya müharibəsi 1939-cu il sentyabrın 1-də Almaniyanın Polşaya girməsi ilə başladı. Sentyabrın 3-də Böyük Britaniya və Fransa Almaniya müharibə elan etdi. 1940-cı ilin ortalarından alman qoşunları Danimarka, Norveç, Belçika, Niderland, Lüksemburq, sonra isə Fransanı işğal etdi.

1941-ci il iyunun 22-də Almaniya SSRİ-yə qarşı müharibə elan etdi. 1942-43-cü illərdə Sovet ordusunun Stalinqrad və Kursk vuruşmalarında qələbəsi Almaniyanı qəti sürətdə sarsıtdı.

1945-ci il mayın 2-də Sovet ordusu Berlini aldı. Mayın 8-də Karlsxorstda (Berlin yaxınlığında) Almaniyanın danışqsız təslim olması haqqında akt imzalandı.

Yaponiyanın təslim olması haqqında sənəd isə sentyabrın 2-də imzalandı. Bununla İkinci dünya müharibəsi qurtardı. İkinci dünya müharibəsində 72 ölkə iştirak etmişdir. Müharibədə iştirak edən ölkələrin silahlı qüvvələrinə 110 milyon adam çağırılmışdı. Müharibədə 62 milyon adam həlak olmuş, minlərlə şəhər, qəsəbə və kənd dağılmışdı. - 7, 108, 109, 198, 364, 382.

7. Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) - 1994-cü ilin axırlarında yaradılmışdır. “Xəzərin Azərbaycan sektorunda neft yataqlarının müştərək işlədilməsi və istifadəyə verilməsi” haqqında Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin və dünyanın bir neçə böyük neft şirkətləri ilə imzalanmış müqavilənin payçıları adından onun şərtlərini həyata keçirmək məqsədilə yaradılmış əməliyyat şirkətidir. Buraya 7 ölkəni

(B.Britaniya, Yaponiya, Norveç, Rusiya, Türkiyə və Səudiyyə Ərəbistanı) təmsil edən 11 iri neft şirkəti daxildir. - 8, 27, 101, 339.

8. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ) - Respublikada neft və qazın kəşfiyyatına, çıxarılmasına və emal edilməsinə rəhbərlik edən qurum. 1991-ci ildə təşkil edilmişdir. Şirkət neft və qaz quyularının qazılması və istifadəyə verilməsi, nəql edilməsi və s. məqsədilə dünyanın bir sıra ölkələrinin iri neft şirkətləri ilə sazişlər, müqavilələr bağlamışdır. - 9, 14, 15, 16, 19, 21, 39, 46, 94, 100, 101, 105, 146, 271.

9. Bakı-Supsa neft kəməri - 1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycan hökumətinin xarici neft şirkətləri ilə imzaladığı “Əsrin müqaviləsi”nin həyata keçirilməsinin mühüm bir vasiləsi Bakı-Supsa neft kəməridir. Kəmərin uzunluğu 830 km, gündəlik maksimum ötürmə gücü 115 min bareldir. Supsada hər birinin tutumu 250 min barrel olan dörd terminal tikilmişdir.

1999-cu il aprelin 17-də Sursada ilkin Xəzər neftinin Qərb istiqamətində nəqli üçün Bakı-Supsa ixrac boru kəmərinin və Supsa yerüstü terminalının təntənəli rəsmi açılış mərasimi olmuşdur. - 9, 44, 113, 153, 337, 340, 353, 354, 355, 356.

10. Klinton Bill, Uilyam Ceferson Blayd (d. 1946) - ABŞ-nın görkəmli siyasi və dövlət xadimi. ABŞ-nın 41-ci prezidenti (1992-2000). Klinton xarici siyasətində SSRİ dağıldıqdan sonra müstəqillik qazanmış dövlətlərlə, o cümlədən Azərbaycan Respublikası ilə münasibətlərin yaxşılaşdırılmasına mühüm əhəmiyyət vermişdir. - 9, 44, 113, 153.

11. Vuqvard Devid (d.1946) - neftçi-mühəndis, 1999-cu ildən “BP-Azərbaycan” şirkətinin prezidenti. Bir çox ölkələrdə - Ərəb əmirliklərində, Norveç, Rusiya və ABŞ-da “BP” şirkətinin nümayəndəsi vəzifələrində işləmişdir. İngiltərənin “Müqəddəs Mixail və Müqəddəs Çeorgi”, Gürcüstanın “Şərəf”, Azərbaycan Respublikasının “Şöhrət” ordenləri ilə təltif olunmuşdur. - 10.

12. Rusiya, Rusiya Federasiyası- Avropanın şərqində, Asiyanın şimalında dövlət. Ərazisi 17075, 4 min km, əhalisi 146,3 milyon nəfərdir. Rusiya respublika idarəetmə formalı demokratik federativ dövlətdir. Rusiya Federasiyasına 21 respublika, 6 diyar, 49 vilayət, federal əhəmiyyətli Moskva və Sankt-Peterburq şəhərləri, 10 muxtar vilayət və mahal daxildir.

Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı iki palatalı - Dövlət Duması və Federasiya Şurasıdır. Paytaxtı Moskva şəhəridir. - 12-41, 50, 90, 91-96, 145, 158, 162, 196, 217, 243, 290, 292, 341, 378, 397.

13. “LUKOyl” - neft şirkəti. 1993-cü ildə Rusiya Federasiyası hökumətinin qərarı ilə yaradılmışdır. Nəhəng sənaye-maliyyə kompleksinə malik olan “LUKOyl” şirkəti Rusiya, MDB və dünyanın bir çox ölkələrində neft məhsullarının kəşfiyyatı, hasilatı, emalı və satışı ilə məşğul olur. Şirkət 1993-cü ildən Azərbaycanda fəaliyyət göstərir. - 12-41, 91, 96.

14. Vahid Ələkbərov, Ələkbərov Vahid Yusif oğlu (d.1950) - 1993-cü ildən Rusiyanın ən böyük neft şirkətlərindən olan “LUKOyl”un prezidentidir. -12-41, 91-96.

15. Çeçenistan (İçkeriya) - Rusiya Federasiyasında respublika. Paytaxtı Qroznı şəhəridir.

Orta əsrlərin əvvəllərində Çeçenistanın xeyli hissəsi Alan dövlətinin tərkibində idi. XIX əsrdə Rusiya Şimali Qafqazı işğal etməyə başladı. Çeçenlər öz torpaqlarından çıxarılır, onların yerinə burada kazaklar yerləşdirilirdi. Bu da Çeçenistanda milli azadlıq hərəkatının başlanmasına səbəb oldu. Dağlıların bu hərəkatı (1817-1864) 1859-cu ildə Şeyx Şamil təslim olduqdan sonra yatırıldı və Çeçenistan tamamilə Rusiyaya birləşdirildi. 1991-92-ci illərdə Rusiya Federasiyası tərkibində müstəqil Çeçenistan Respublikası yaradıldı. - 15, 17, 26, 27, 29, 30, 33, 34.

16. Dağıstan, Dağıstan Respublikası - Rusiya Federasiyasının tərkibində. Sahəsi 50,3 min km², əhalisi 2094,6 min nəfərdir. Paytaxtı Mahaçqala şəhəridir. Dağıstan ərazisi bizim eradan əvvəl 1-ci minilliyin axırlarına qədər Qafqaz Albaniyası tərkibində olmuşdur. 1813-cü ildə Gülcüstan müqaviləsinə əsasən çar Rusiyasına birləşdirilmişdir. - 17, 29, 30, 31, 32, 35, 36.

17. Yermolov Aleksey Petroviç (1777-1861) - rus dövlət və hərbi xadimi, infanteriya və artilleriya generalı. Bir sıra müharibələrdə və yürüslərdə artilleriya rəisi, diviziya, korpus komandiri kimi iştirak etmişdir. 1816-cı ildən əlahiddə Gürcüstan (sonralar Qafqaz) korpusunun komandiri, Gürcüstanda baş komandan və eyni zamanda İranda fəvqəladə və səlahiyyətli səfir olmuşdur. Qafqaz canişini olarkən amansız müstəmləkəçilik və işğalçılıq siyasəti yeritmişdir. - 17.

18. Nikolay Konstantinoviç Baybakov (d.1911) - Rusiya Federasiyası dövlət xadimi. Bakı yaxınlığındakı Sabunçu qəsəbəsində doğulmuşdur. Lenin mükafatı laureatı. 1965-90-cı illərdə SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin müavini və SSRİ Dövlət Plan Komitəsinin sədri olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilmişdir. - 18.

19. “AMOKO” - dünyanın ən böyük neft və qaz istehsalçılarından biri. 1989-cu ildə yaradılmışdır. Müxtəlif ölkələrdə 42.000 işçisi var. Şirkət energetika, neft və qaz emalı, kimya və neft-kimya sahələrində də fəaliyyət göstərir. - 19.

20. “Acip” - dünyanın ən iri neft şirkətlərindən biri. İtaliyanın “Acip” şirkəti 1926-cı ildə yaradılmışdır. “Acip” 1995-ci ildən Azərbaycanın neft layihələrində fəal iştirak edir. Neftin kəşfiyyatı, çıxarılması və emalı ilə məşğul olur. - 19.

21. Natiq Əliyev, Natiq Ağaəli oğlu (d. 1947) - 1993-2006-cı illər Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin prezidenti olmuşdur. Hazırda Azərbaycan Respublikası Sənaye və Energetika naziridir. Azərbaycan Respublikasının “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilmişdir. - 20, 21, 22, 104.

22. İlham Əliyev, İlham Heydər oğlu (d.1961) - görkəmli ictimai-siyasi və dövlət xadimi, diplomat. 2003-cü ildən Azərbaycan Respublikasının prezidenti. Prezident Heydər Əliyevin oğludur. 1994-cü ildən Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti, 1997-ci ildən birinci vitse-prezidenti. Azərbaycan Respublikasının neft strategiyasının həyata keçirilməsində mühüm xidmətləri vardır.

2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri olmuşdur. Siyasi və dövlət xadimi kimi İlham Əliyev beynəlxalq aləmdə böyük hörmət və nüfuz qazanmış, bir necə ölkənin yüksək mükafatlarına layiq görülmüşdür.

Azərbaycan idmançılarının beynəlxalq yarışlarda uğurlar əldə etməsində də AMOK-un prezidenti kimi İlham Əliyevin böyük xidmətləri var. Onun şəxsi təşəbbüsü ilə Bakıda, Naxçıvanda, Gəncədə, Şəkidə yə respublikanın digər rayonlarında dünya standartlarına cavab verən böyük olimpiya kompleksləri tikilib istifadəyə verilmiş, güclü maddi-texniki baza yaradılmışdır.

İlham Əliyevin doğma Azərbaycanımızın inkişafında müstəsna xidmətləri var. Onun dövründə ölkə iqtisadiyyatı, qeyri neft sektoru sürətlə inkişaf etmiş, eyni zamanda ölkəyə qoyulan xarici investisiyalar xeyli artmışdır.

İlham Əliyev tərəfindən irəli sürülmüş “Regionların inkişafı haqqında dövlət proqramını” əsasən respublikanın şəhər və rayonlarında onlarla sənaye müəssisəsi açılmış, yüz minlərlə iş yerləri yaradılmış və geniş abadlıq işləri görülür. Məhz bunun nəticəsidir ki, Gəncədə maşınqayırma zavodu, Sumqayıtda alüminium zavodu yenidən təmir edilib istifadəyə verilmiş, minlərlə yeni iş yeri açılmış və insanlar işlə təmin edilmişlər.

Ölkədə demokratik islahatlar aparılmasında, hüquqi dövlət quruculuğunda, Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsində uğurlu xidmətlər göstərən İlham Əliyev Yeni Azərbaycan Partiyasının I qurultayında partiya sədrinin müavini, II qurultayında sədrin birinci müavini vəzifəsinə seçilmişdir. 2005-ci ilin martından isə Yeni Azərbaycan Partiyasının sədridir. 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin (1-2-ci çağırış) deputatı, Avropa Şurası Parlament Assambleyasında Azərbaycan Parlamenti daimi nümayəndə heyətinin başçısı olmuşdur. Azərbaycan haqqında, xüsusilə Ermənistanın ölkəmizə hərbi təcavüzü və onun nəticələri, erməni terrorizmi haqqında həqiqətlərin ən mötəbər beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında müstəsna xidmətləri var. “Heydər Əliyev” və Fransanın “Fəxri legionun böyük xaç komandoru” ordenləri ilə təltif olunmuşdur. - 20, 271.

23. Rəsul Quliyev, Rəsul Bayram oğlu (d.1947) - 1993-96-cı illərdə Milli Məclisin sədri olmuşdur. - 21, 279.

24. Xoşbəxt Yusifzadə, Xoşbəxt Bağlı oğlu (d. 1930) - neftçi-geoloq, geologiya-minerologiya elmləri doktoru. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının akademiki. 1994-2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti, 2004-cü ildən isə birinci vitse-prezidentdir. Azərbaycan Respublikasının “Şöhrət” və “İstiqlal” ordenləri ilə təltif olunmuşdur. - 22, 23.

25. Valeh Ələsgərov (d.1946) - neftçi mühəndis. SSRİ Nazirlər Soveti yanında Xalq Təsərrüfatı Akademiyasını bitirmişdir. Müxtəlif illərdə neft sənayesi sahəsində rəhbər vəzifələrdə çalışmışdır. 2005-ci ildən Milli Məclisdə sədr müavini. Qubkin adına Qızıl medal və Azərbaycan Respublikasının “Şöhrət” ordeni ilə təltif olunmuşdur. - 22.

26. Yuri Şafrannik (d.1953) - neftçi-mühəndis, 1993-94-cü illərdə Rusiya Federasiyasının yanacaq və energetika naziri olmuşdur. Hazırda “Mosneft” şirkətinin rəhbəridir. - 23.

27. İran, İran İslam Respublikası - Cənub-Qərbi Asiyada dövlət. Sahəsi 1,65 milyon km², əhalisi 62,2 milyon nəfərdir. Paytaxtı Tehran şəhəridir. İnzibati cəhətdən 24 ostanə bölünür. Ali qanunverici hakimiyyət orqanı 4 il müddətinə seçilən Xalq Şurası Məclisidir. Hökuməti Baş nazir təşkil, prezident isə təsdiq edir. - 24, 25, 29, 160-172, 184, 189, 198, 210, 247, 272, 299-306.

28. Viktor Çernomırdin, Viktor Stepanoviç (d.1938) - Rusiya Federasiyasının dövlət xadimi. 1992-98-ci illər Rusiya Federasiyasının Baş naziri olmuş, hazırda isə Rusiya Federasiyasının Ukrayna Respublikasında fəvqəladə və səlahiyyətli səfirdir. - 25, 26, 29.

29. “Transneft” - Rusiya neft şirkəti. 1992-ci ildə yaradılmışdır. Şirkət xam neftin Rusiyanın neftayırma zavodlarına, eləcə də xarici ölkələrə nəql olunmasını təmin edir. “Transneft” Rusiya Federasiyası hökumətinin tam nəzarəti altındadır. - 25, 28.

30. Bakı-Novorossiysk neft kəməri - 1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycan Respublikası hökumətinin xarici neft şirkətləri ilə imzaladığı “Əsrin müqaviləsi”nin həyata keçirilməsinin mühüm bir hissəsi Bakı-Novorossiysk neft kəməridir. Bu kəmər 1997-ci ilin noyabrında istifadəyə verilmişdir. - 26, 27, 426

31. Neratsov Boris Yefimoviç (d.1959) - Rusiyanın ictimai və dövlət xadimi. 1997-98-ci illərdə Rusiya Federasiyası Baş nazirinin müavini olmuşdur. - 27.

32. Yeltsin Boris Nikolayeviç (1931-2007) - Rusiyanın siyasi və dövlət xadimi. 1991-2000-ci illərdə Rusiya Federasiyasının ilk prezidenti olmuşdur. - 29, 31, 32, 41.

33. Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) - 1991-ci il dekabrın 8-də Belorusiya, Rusiya və Ukrayna dövlət başçıların imzaladıqları Saziş əsasında SSRİ dağıldıqdan sonra yeni dövlətlərarası birlik kimi yaradılmışdır. Azərbaycan 1993-cü ilin sentyabrında MDB-yə daxil olmuşdur. Tərkibinə keçmiş SSRİ-nin 12 müttəfiq respublikası - Azərbaycan, Belarus, Ermənistan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Moldova, Özbəkistan, Rusiya, Tacikistan, Türkmənistan, Ukrayna daxildir. MDB-nin 1993-cü ildə qəbul edilmiş nizamnaməsində aşağıdakı birləşmə fəaliyyət sahələri nəzərdə tutulur: insan hüquq və azadlıqlarının

təmin edilməsi; xarici siyasi fəaliyyətin əlaqələndirilməsi; ümumi iqtisadi məkanın formalaşdırılmasında, nəqliyyat sisteminin və rabitənin inkişafında əməkdaşlıq; əhalinin sağlamlığının və ətraf mühitin mühafizəsi; sosial və mühacirət məsələləri, mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə; müdafiə siyasətində və sərhədlərin qorunmasında əməkdaşlıq.

MDB-nin orqanları aşağıdakılardır: Dövlət başçıları Şurası; Hökumət başçıları Şurası; Xarici işlər nazirləri Şurası; Dövlətlərarası iqtisadi Şura; Mərkəzi Sankt-Peterburq şəhərində olan Parlamentlərarası Assambleya və s. MDB-nin daimi fəaliyyət göstərən orqanı Minsk şəhərində yerləşən Əlaqələndirmə Məsləhət Komitəsidir. - 31, 370.

34. Türkiyə Cümhuriyyəti - Qərbi Asiyada və Avropanın cənub-şərq kənarında dövlət. Sahəsi 780,6 min km², əhalisi 62,7 mln. nəfərdir. İnzibati cəhətdən 67 ilə (vilayətə) bölünür. Paytaxtı Ankara şəhəridir. Dövlət başçısı prezident, Ali qanunvericilik orqanı Türkiyə Böyük Millət Məclisidir. - 29, 65, 80, 81, 96, 101, 114, 137, 138, 158, 184, 188, 189, 208, 209, 224, 225, 226, 227, 239-246, 249, 272, 289-296, 309-334, 340, 389-459.

35. Seleznyov Gennadi Nikolayeviç (d. 1947) - Rusiyanın ictimai və dövlət xadimi. 1995-2003-cü illərdə Rusiya Dövlət Dumasının sədri olmuşdur. Hazırda Dövlət Dumasının deputatıdır. - 33.

36. Separatizm - azlıqda qalan millətlərin, yaxud bir əyalətin dövlətdən ayrılaraq müstəqil dövlət qurmağa çalışması. - 34.

37. Avropa Şurasının Parlament Assambleyası (Avroparlament) - 2004-cü ildə təşkil olunmuşdur. Avroparlamentin işində 25 Avropa ölkəsinin 732 deputatı fəaliyyət göstərir. - 37.

38. Putin, Vladimir Vladimiroviç (d.1952) - 2000-ci ilin mayından Rusiya Federasiyasının prezidenti. 1975-97-ci illərdə bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmışdır. 1998-ci ildə Rusiya Federasiyası prezidenti administrasiyasının rəhbəri, 1998-99-cu illərdə MTİ-in direktoru, 1999-cu ilin avqustundan Rusiya hökumətinin başçısı, 1999-cu ilin dekabrından Rusiya Federasiyasının prezidenti vəzifəsini icra etmişdir. - 38, 40.

39. Şevardnadze Eduard Amvrosiyeviç (d. 1928) - Gürcüstanın və SSRİ-nin siyasi və dövlət xadimi. 1972-85-ci illərdə Gürcüstan KP MK-nın birinci katibi, 1985-90-cı illərdə SSRİ xarici işlər naziri.

1994-2003-cü illərdə Gürcüstanın prezidenti olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının “İstiqlal” ordeni ilə təltif olunmuşdur. - 38, 120.

40. Amerika Birləşmiş Ştatları (ABŞ) - Şimali Amerikada dövlət. Şimaldan Kanada, cənubdan Meksika, şərqdən Atlantik okeanı və qərbdən Sakit okeanla əhatə olunur. Ərazisi 9,14 milyon km² əhalisi 280 milyon nəfərə yaxındır. İnzibati cəhətdən 50 ştata bölünür. Ali qanunvericilik orqanı iki palatalı (Nümayəndələr palatası və Senat) ABŞ Konqresidir. Dövlət başçısı prezidentdir. Paytaxtı Vaşinqton şəhəridir. – 38, 44-53, 102, 104, 113, 137, 140, 143, 148, 152-157, 397, 427.

41. Vaşinqton şəhəri - Amerika Birləşmiş Ştatlarının paytaxtı. Ölkənin siyasi, elm və mədəniyyət mərkəzi. Şəhər 1791-ci ildə salınmış və ABŞ-ın ilk prezidenti C.Vaşinqtonun şəərəfinə adlandırılmışdır. - 46, 47, 51, 106, 140, 330, 336, 337, 354, 363, 378, 379, 398, 427.

42. Hyuston - ABŞ-ın cənubunda şəhər və port. Texas ştatındadır. Əhalisi təqribən 2 milyon nəfərdir. Hyuston ABŞ-ın neft biznesinin mərkəzidir. - 46, 427.

43. ATƏT-in Minsk qrupu - 1992-ci il martın 24-də yaradılmışdı. 1997-ci ildə Minsk qrupunun tərkibinə aşağıdakı dövlətlər daxil olmuşdur: Azərbaycan, Ermənistan, Belarus, Almaniya, İtaliya, Rusiya, ABŞ, Fransa, Türkiyə, Danimarka və İsveç. 1994-cü ilin dekabrından Minsk qrupuna iki sədr - Rusiya və İtaliya rəhbərlik edirdi. 1996-cı ilin dekabrından onun üç - Rusiya, ABŞ və Fransa həmsədrləri var. Qrupun əsas vəzifəsi Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına və Dağlıq Qarabağ probleminin dinc vasitələrlə həll edilməsinə bilavasitə kömək etməkdir. - 46, 49, 50, 51, 52, 176, 177, 293, 294, 329, 335, 338, 341, 353, 359, 367, 386, 425, 428.

44. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti - Azərbaycan Respublikası ərazisində muxtar vilayət. 1923-cü il iyulun 7-də təşkil edilmişdir. Dağlıq Qarabağda 1988-ci ilə qədər 170 min əhali yaşayırdı (70% erməni, 30% azərbaycanlı). Ərazisi 4 min km²-dir. Mərkəzi Xankəndidir.

1988-ci ildə Qarabağ separatçıları və millətçiləri Ermənistan silahlı qüvvələri ilə birlikdə bu ərazidə yaşayan azərbaycanlıları doğma torpaqlarından çıxararaq Dağlıq Qarabağı işğal etdilər. BMT-nin 822, 853, 874, 884 qətnamələrinə görə erməni işğalçıları Azərbaycan torpaqlarını qeyri-şərtsiz tərk etməlidirlər. Ancaq Azərbaycan torpaqları hələ də erməni

tapdağı altındadır. - 47, 49, 52, 73, 98, 133, 143, 155, 163, 176-179, 202, 213, 214, 275, 291, 292, 293, 303, 324, 329, 335, 338, 339, 353, 362, 365, 366, 367, 374, 377-384, 385, 395, 396, 397, 401, 424, 425.

45. Bakı-Ceyhan - 1998-ci il oktyabrın 29-da Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan prezidentləri və ABŞ-ın energetika naziri Bakı-Tbilisi-Ceyhan marşrutunu müdafiə edən “Ankara bəyannaməsini” imzalamışlar. Uzunluğu 1695 km olan Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri 2006-cı ildə istifadəyə verilmişdir. - 47, 114, 315, 316, 318, 338, 339, 340, 354, 397, 398, 401, 426, 427.

46. Olbrayt Madlen (d.1937) - ABŞ-ın tanınmış diplomatı və dövlət xadimi. 1989-cu ildən ABŞ-ın Milli Siyasət Mərkəzinin prezidentidir. 1993-cü ildə ABŞ-ın BMT-də daimi nümayəndəsi təyin edilmişdir. 1997-2000-ci illərdə ABŞ-ın Dövlət katibi olmuşdur. - 47, 48, 49, 50, 52, 153, 155, 336, 337, 353, 355, 356.

47. Paşayev Hafız, Hafız Mir Cəlal oğlu (d.1941) - diplomat. Fizika-riyaziyyat elmləri doktoru. 1992-2006-cı illərdə Amerika Birləşmiş Ştatlarında Azərbaycan Respublikasının fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri olmuşdur. 2006-cı ildən Azərbaycan Respublikası xarici işlər nazirinin müavini və Ali Diplomatiya Akademiyasının rektorudur. - 47.

48. NATO (Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı) - hərbi-siyasi ittifaq. 1949-cu il aprelın 4-də Vaşinqtonda ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Belçika, Niderland, Lüksemburq, Kanada, İtaliya, Portuqaliya, Norveç, Danimarka, İslandiyanın imzaladıqları Şimali Atlantika müqaviləsi əsasında yaradılmışdır. 1952-ci ildə Yunanıstan və Türkiyə, 1955-ci ildə Almaniya Federativ Respublikası, 1982-ci ildə İspaniya NATO-ya qoşulmuşlar. Varşava Müqaviləsi Təşkilatı dağıldıqdan (1990) sonra əvvəllər sosialist ölkələri düşərgəsinə daxil olmuş ölkələrin bir qismi NATO-ya üzvlüyə qəbul edilmiş, digər qismi isə ilkin mərhələ kimi NATO-nun “Sülh naminə tərəfdaşlıq” proqramına qoşulmuşlar. Ali orqanı NATO Şurasının sessiyasıdır. Mənzilqəragahı Brüsseldədir. - 47, 106, 330, 342, 363, 365, 371, 377, 379, 380, 382, 384, 439.

49. Yalta - Ukraynada kurort-şəhər, Qara dəniz sahilində liman. - 48, 49, 293, 336, 337.

50. Zülfüqarov Tofiq, Tofiq Nadir oğlu (d.1959) - diplomat, fəvqəladə və səlahiyyətli səfir. 1998-99-cu illərdə Azərbaycan

Respublikasının xarici işlər naziri vəzifəsində işləmişdir. 2006-cı ildən Latviya Respublikasında Azərbaycan Respublikasının fəvqəladə və səlahiyyətli səfiridir. - 50, 51, 153.

51. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisi - BMT-nin əsas orqanlarından biri. BMT üzvü olan bütün dövlətlərdən ibarətdir. BMT üzvlərinə və ya BMT Təhlükəsizlik Şurasına hər cür məsələlərə və işlərə tövsiyələr vermək səlahiyyəti var.

Baş Məclisin qərarları tövsiyə xarakteri daşıyır, yəni hüquqi cəhətdən üzv dövlətlər üçün məcburi deyil. Məclisin hər il növbəti sessiyası olur. Baş Məclisin nəzdində onun funksiyalarını həyata keçirmək üçün 7 əsas komitə var. - 49.

52. ABŞ Dövlət Departamenti - ABŞ-da 1789-cu ildən Xarici İşlər Nazirliyi funksiyasını həyata keçirən əsas xarici siyasət idarəsi, dövlət katibi başçılıq edir, prezidentin və Konqresin hazırladığı xarici siyasi xətti həyata keçirir. - 49.

53. ATƏT - Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı. Əsası 1975-ci il iyulun 3-9-da Helsinkidə qoyulmuşdur. Burada Avropanın 33 dövlətinin, ABŞ və Kanadanın dövlət və hökumət rəhbərləri iştirak edirdi. ATƏT “soyuq müharibə”nin qurtarmasından sonra ümumavropa təhlükəsizlik sistemini formalaşdıran, yeni Avropanın siyasi və iqtisadi həyatının sivil birgəyaşayış qaydalarını müəyyən edən, dövlətlərarası münasibətləri rəqiblik və münaqişə relsindən əməkdaşlıq və qarşılıqlı mənafə istiqamətlərinə yönəldən bir təşkilat funksiyasını icra edir.

Azərbaycan 1992-ci ildən ATƏT-in üzvüdür və 1993-cü ilin ikinci yarısından ATƏT-in zirvə görüşlərində Azərbaycan nümayəndə heyəti fəal iştirak edir. - 50, 154, 177, 318, 377, 384.

54. Lomer Axvlediani, Lomer Litzinoviç (d. 1944) - gürcü kinorejissoru. Gürcüstan Respublikasının xalq artisti. “Dolça”, “Don Kixot” və s. kinoların çəkmişdir. Lenin və SSRİ Dövlət mükafatları laureatıdır. - 54-73.

55. Vaqif Mustafayev, Vaqif Behdud oğlu (d. 1953) - kinorejissor. Azərbaycan Respublikasının xalq artisti. Bir çox filmlərin, o cümlədən prezident Heydər Əliyev haqqında filmin rejissorudur. Avropa-Asiya Tele-“Space” radio Akademiyasının vitse-prezidenti.

“SPASE” müstəqil tele-radio şirkətinin prezidentidir. Azərbaycan Respublikası Dövlət mükafatı laureatıdır. - 54-73.

56. Neft Daşları - Abşeron yarımadasından 42 km cənub-şərqdə, açıq dənizdə, polad dirəklər üzərində salınmış “neft” şəhəri. Bu ərazi oradakı daşların (təqribən 20 ədəd) bəzilərində neft-qaz nişanələrinin olması ilə əlaqədar Neft Daşları adlandırılmışdır. Neft Daşları rayonunda geoloji kəşfiyyat işlərinə 1946-cı ildən başlanmışdır. Çıxarılan neft həm tankerlər, həm də boru kəmərləri vasitəsilə sahilə nəql edilir. - 57, 58.

57. Karmen Roman Lazareviç (1906-1978) - rus kino operatoru, rejissor və ssenaristi. SSRİ xalq artisti, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Azərbaycan Respublikası əməkdar incəsənət xadimi. ABŞ-nın “Eyr saym interneyşl” kino şirkətinin sifarişi ilə çəkilməmiş 20 seriyalı “Böyük Vətən müharibəsi (“Naməlum müharibə”) televiziya kino-epopeyasının bədii rəhbəri olmuşdur. Bakı neftçilərindən bəhs edən “Xəzər neftçiləri haqqında dastan” (1953) və “Dənizi fəth edənlər” (1959) filmlərinə görə Lenin mükafatına layiq görülmüşdür. - 58.

58. İbrahimbəyov Rüstəm, Rüstəm Məmmədibrahim oğlu (d. 1939) - görkəmli yazıçı, dramaturq, kino-ssenarist. Azərbaycanın xalq yazıçısı. Azərbaycan, Rusiya və SSRİ Dövlət mükafatları laureatı. Respublikada və xaricdə əsərləri mütəmadi nəşr edilən yazıçıdır. Onun ssenariləri əsasında respublikamızda və xaricdə onlarla film çəkilmişdir. 1981-90-cı illərdə Azərbaycan Kinematoqrafçılar İttifaqının birinci katibi, 1990-cı ildən isə sədridir. 1996-cı ildə “Günəşdən usanmışlar” kinofilminin ssenarisinə görə Amerika Kino Akademiyasının “Oskar” mükafatına layiq görülmüşdür. Azərbaycan Respublikasının “İstiqlal” ordeni ilə təltif olunmuşdur. - 59, 132-145.

59. Şenqelaya Eldar Nikolayeviç (d.1933) - gürcü kinorejissoru, SSRİ xalq artisti, “Qeyri-adi sərgi” (1969), “Qəribə adamlar” (“Qəribə adamlar” (1974), “Ögey ana Samanişvili” (1978) kimi məşhur filmləri çəkmişdir. - 59.

60. Baykal-Amur magistralı BAM - Şərqi Sibirdə və Uzaq Şərqdə Rusiyanın Sakit okeana dəmir yolu ilə çıxışı. Ümumi uzunluğu 4300 km - dir.- 61,62,63,64.

61. Uzaq Şərq - Şərqi Asiyada ərazi. Buraya Rusiya, Çin, Koreya (KDXR və Koreya Respublikası) və Yaponiyanın ərazilərinin şərqə aiddir. Bəzən Filippini də Uzaq Şərqə aid edirlər. - 61,64.

62. Vladivostok - Rusiya Federasiyasında (1880-ci ildən) şəhər, Primorsk diyarının mərkəzi, Sakit okean sahilində liman. - 61.

63. Eldar Ryazanov, Eldar Aleksandroviç (d.1927) - rus kinorejissoru, kinodramaturq. SSRİ xalq artisti. Ryazanov filmlərinin süjeti real həyatla bağlı eksentrik intriqalara əsaslanır. Əsasən satirik komediyalar və tragik komediyalar çəkir. Onun məşhur kinoları “Karnaval gecəsi” (1956) “Qusar balladası” (1962), “Avtomobildən qorun” (1966), “Taleyin istehzası, yaxud həmişə təmizlikdə” (1976), “İşdə sevgi macərası”dır (1977). - 65.

64. Rəfael Allahverdiyev, Rəfael Xanəli oğlu (d.1945) -1993-2001-ci illərdə Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı. 1995-2000-ci illərdə Milli Məclisin deputatı olmuşdur. - 66,67,68,70,71,126-131.

65. Yakovlev Aleksandr Nikolayeviç (d. 1923-2004) - Rusiyanın siyasi xadimi. 1987-90-cı illərdə Sov. İKP MK-da Siyasi Büronun üzvü olmuşdur. “Yenidənqurma” dövründə M.S.Qorbaçovun ən yaxın silahdaşlarından olmuşdur. 1991-si ildə Sov. İKP sıralarından xaric edilmişdir. 1993-cü ildən Rusiya Federasiyası prezidenti yanında siyasi repressiya qurbanlarının reabilitasiya komissiyasının sədri olmuşdur. - 66.

66. Şərəf Rəşidov, Şərəf Rəşid oğlu (1917-1983) - Özbəkistanın partiya və dövlət xadimi, yazıçı. İki dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı. 1959-83-cü illərdə Özbəkistan KP MK-nın birinci katibi olmuşdur. - 66.

67. Qorbaçov, Mixail Sergeyeviç (d.1931) - 1985-91-ci illərdə Sov.İKP MK-nın Baş katibi, 1990-91-ci illərdə SSRİ-nin ilk və son prezidenti. Qorbaçov “yenidənqurma” adı ilə “aşkarlıq və demokratiya” siyasi xəttini, “humanist, demokratik sosializm” şüarını meydana atdı. Sovet totalitar rejimi ilə uyuşmayan “yenidənqurma” ölkəni dərin siyasi və iqtisadi böhrana saldı. Qorbaçovun milli münafişlərə səbəb olan siyasəti xüsusən Azərbaycana qarşı qərəzli, düşmənçilik mövqeyi ilə səciyyələnirdi. Ermənilərin Azərbaycana olan torpaq iddialarını dəstəkləyən Qorbaçov 1990-cı ilin yanvarında Bakıda baş verən Qanlı Yanvar faciəsinin təşkilatçısı və günahkarıdır. - 66, 67, 202.

68. Raisa Qorbaçova (1933-1997) - SSRİ-nin ilk və son prezidenti M.S.Qorbaçovun həyat yoldaşı nəzərdə tutulur. - 66.

69. Mayakovski Vladimir Vladimiroviç (1893-1930) - böyük rus şairi. İnqilaba qədərki yaradıcılığında futurizm çərçivəsində “saf” forma axtarışlarını özünəməxsus bir tərzdə anlayırdı (“Vladimir Mayakovski” faciəsi, “Şalvarlı bulud” poeması). İnqilabdan sonrakı yaradıcılığında şair baş vermiş hadisələrin mahiyyətini dərk etməyə səy göstərirdi. (“Sovet pasportu”, şeiri, “Yaxşı” poeması). XX əsr rus poeziyasına reformator şair kimi çox böyük təsir göstərmişdir. Şair özünü intihar etmişdir. -71.

70. Blok Aleksandr Aleksandroviç (1880-1921) - görkəmli rus şairi. Rus simvolizminin nümayəndəsi. 1905-07-ci illərdə yazdığı əsərlərdə həyatın kəskin ziddiyyətləri, insanın faciəsi əks olunmuşdur. Blok lirikasında rus mədəniyyəti və vətənin taleyi haqqında dərin düşüncələr mühüm yer tutur (“Rusiya”, “Kulikovo çölündə”). - 71.

71. Motsart Volfqand Amadey (1756-1791) - Avstriya bəstəkarı. Motsart görkəmli musiqi sənətkarları içərisində çox erkən inkişaf edən hərtərəfli istedadı, qeyri-adi taleyi, musiqinin bütün janrlarını əhatə edən yaradıcılığı ilə fərqlənir.

Vyana klassik məktəbinin nümayəndəsi olan Motsartın yaradıcılığı XVIII əsr musiqisinin zirvəsi, Maarifçilik dövrünün yetirməsi idi. Onun operalarında keçmiş musiqi janrları və formaları sintezləşdirilmiş, yeniləşdirilmişdir. Motsartın son üç simfoniyası (“Mibemol mayor, sol minor və “Yupiter” do mayor) XVIII əsr simfonizminin ən görkəmli nümunələrindəndir. - 67.

72. Xanbabayev Əjdər, Əjdər Rza oğlu (1931-1990) - naşir, ictimai xadim. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı “Azərnəşr”in direktoru olmuşdur. 1990-cı ildə Azərbaycanın müstəqilliyinin və suverenliyinin düşmənləri tərəfindən xaincəsinə qətlə yetirilmişdir. - 67.

73. Heminqvey Ernest Miller (1899-1961) - amerikan yazıçısı, Nobel mükafatı laureatı. “Fiyesta”, “Əlvida silah” romanları - müharibə, “İtirilmiş nəslin” taleyinə həsr edilmişdir. Heminqvey hərbi müxbir kimi İspaniya inqilabının (1936-39) yaxın iştirakçısı olmuş “Zənglər kimin üçün çalınır” romanında ispan xalqının faşizmə qarşı mübarizəsini təsvir etmişdir. Əsərin qəhrəmanları bütün bəşəriyyətin taleyi üçün cavabdehlik hissi ilə yaşayırlar.

Heminquey yaradıcılığının, bir növ yekunu olan “Qoca və dəniz” (1952) povestində insanın mətanət və iradəsinin yenilməzliyinə, onun həyat eşqinə, qələbəsinə sarsılmaz daxili inam bədii əksini tapmışdır. - 71.

74. “İnterfaks” - Moskvada müstəqil infomaasiya agentliyi. 1989-cu ildə yaradılmışdır. Rusiya və xarici kütləvi informasiya vasitələri, xarici dövlətlərin nümayəndəlikləri, dövlət, iqtisadiyyat və başqa təşkilatlar üçün siyasi, iqtisadi və başqa informasiyalar yayır. - 74, 407.

75. Hüsni Mübarək, Seyid Məhəmməd (d.1928) - Misir Ərəb Respublikasının görkəmli siyasi və dövlət xadimi. 1975-81-ci illərdə Misir Ərəb Respublikasının vitse-prezidenti, 1981-ci ilin oktyabrından prezidentidir. - 75.

76. Böyük Britaniya, Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı - Qərbi Avropada dövlət. B.Britaniya adası, İrlandiya adasının şimal-şərq hissəsi, Anqlsi, Uayt, Normand, Orkney, Helərid, Şetlend adaları və bir sıra kiçik adalardan ibarətdir. Sahəsi 244,1 min km², əhalisi 58,8 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən qraflıqlara və qraflıq hüququnda olan şəhərlərə bölünür. Böyük London xüsusi inzibati vahiddir. B.Britaniya parlamentli monarxiyadır. Paytaxtı London şəhəridir. - 80, 81, 96, 101, 123, 124, 311, 312.

77. Süleyman Dəmirəl (d.1924) - Türkiyənin görkəmli siyasi, ictimai və dövlət xadimi. Yeddi dəfə hökumətə başçılıq etmiş, 1993-2000-ci illərdə Türkiyə Respublikasının prezidenti olmuşdur. Süleyman Dəmirəlin siyasi fəaliyyətinin mənasını Türkiyəni iqtisadi cəhətdən dinamik inkişaf edən, demokratik dəyərlərə əsaslanan, Avropa ilə qovuşan bir dövlətə çevirmək əzmi təşkil etmişdir. Yeni türk dövlətləri ilə münasibətlərin, xüsusilə Azərbaycanla əlaqələrin genişlənməsi və möhkəmlənməsi Süleyman Dəmirəlin diqqət mərkəzində olmuşdur. Süleyman Dəmirəl: “Türkiyə həmişə Azərbaycanın yanındadır, Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk ölkədir, onun inkişaf etməsi üçün əlindən gələn hər bir yardımı göstərmişdir və göstərməkdə də davam edəcəkdir” kəlamına əbədi sadıq dövlət xadimidir.

S.Dəmirəl Türkiyə-Azərbaycan, xalqlarımız və dövlətlərimiz arasında sarsılmaz dostluq münasibətlərinə xüsusi diqqət göstərdiyinə görə Azərbaycan Respublikasının “İstiqlal” ordeni ilə təltif edilmişdir. -81, 114, 188, 208, 209, 224, 225, 226, 227, 240, 244, 290, 291, 309-334, 389-390, 394, 400-401, 402-459.

78. Çin Xalq Respublikası, CXR - Mərkəzi və Şərqi Asiyada dövlət. Sahəsi 9,6 milyon km², əhalisi 1219 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 22 əyalətə (Tayvansız), 5 muxtar rayona və mərkəz tabeliyində olan 3 şəhərə (Pekin, Şanxay, Tyantszin) bölünür. Ali dövlət hakimiyyəti orqanı Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisidir. Dövlət başçısı - Çin Xalq Respublikasının sədridir. Paytaxtı Pekindir. - 85-90.

79. Tszyan Tszemin (d.1926) - Çinin partiya və dövlət xadimi. 1989-cu ildən Çin KP MK-nın Baş katibi, 1993-2005-ci illər Çin Xalq Respublikasının sədri olmuşdur. - 87, 89.

80. Yaponiya - Sakit okeanın Şərqi Asiya sahilləri yaxınlığındakı adalarda dövlət. Sahəsi 372 min km², əhalisi 126 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 47 prefekturaya bölünür. Yaponiya konstitusiyalı monarxiyadır. Paytaxtı Tokio şəhəridir. - 87, 101, 115, 139, 146-151, 347-349.

81. İpək yolu, Böyük İpək Yolu - beynəlxalq tarixi tranzit-ticarət yolu; eramızdan əvvəl II əsrin sonlarından eramızın XVI əsrinədək fəaliyyət göstərmiş, Çindən Şimali Afrika və İspaniyaya qədər uzanaraq, ayrı-ayrı qolları ilə o zaman dünyanın məlum olan, demək olar ki, bütün ölkələrini birləşdirmişdir.

Əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi və zəngin maddi sərvətlərə malik olması sayəsində Azərbaycan qədim zamanlardan dünya ölkələri arasında iqtisadi və mədəni əlaqələrdə mühüm yer tutmuşdur.

XX əsrin sonunda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Böyük İpək yolunun yenidən dirçəldilməsi ideyasını irəli sürməsi bütün dünyada, xüsusilə də Böyük İpək yolu üstündə yerləşən ölkələrdə ciddi maraqla qarşılandı. Bu məqsədlə 1998-ci ilin sentyabrında Bakıda 33 dövlətin və Avropa Birliyinin iştirakı ilə beynəlxalq konfrans keçirildi; TRASEKA proqramı çərçivəsində nəzərdə tutulan Asiya-Qafqaz-Avropa ticarət dəhlizinin - Böyük İpək yolunun bərpasının və onun imkanlarından hamılıqla bəhrələnməyin vacibliyi qeyd olundu. - 87, 105, 106, 148, 330, 347, 368, 369, 378.

82. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) - müasir dünyanın ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatı. Qərargahı Nyu-York şəhərindədir. Əsas vəzifəsi beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq və möhkəmlətmək, dövlətlər arasında əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdir. BMT-nin Nizamnaməsi 1945-ci il iyulun 26-da San-Fransisko konfransında 50 dövlətin nümayəndəsi

tərəfindən imzalandı və 1945-ci il oktyabrın 24-də qüvvəyə mindi. Hazırda BMT-yə 198 dövlət daxildir.

BMT-nin əsas orqanları Baş Məclis, Təhlükəsizlik Şurası, İqtisadi və İctimai Şura, Qəyyumluq Şurası, Beynəlxalq Məhkəmə və Katiblikdir. 1992-ci ildən Azərbaycan Respublikası BMT-nin üzvüdür. - 88, 177, 329, 348.

83. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası (BMTTS) - BMT-nin daimi fəaliyyət göstərən mühüm orqanı. BMT-nin Nizamnaməsinə görə beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunmasında əsas məsuliyyət daşıyır. 15 üzvü var: 5 daimi (Çin, Fransa, Rusiya, Böyük Britaniya, ABŞ), 10 üzvü isə 2 il müddətinə seçilir. Şuranın hər bir üzvü bir səsə malikdir. Prosedura məsələlərinə dair qərarlar Şuranın 9 üzvü səs verdikdə qəbul olunmuş sayılır. - 88, 89, 341, 348.

84. Sankt-Peterburq - (1914-cü ilədək Sankt-Peterburq, 1924-cü ilədək Peterburq, 1991-ci ilədək Leningrad) - Əsası 1703-cü ildə I Pyotr tərəfindən qoyulmuşdur. 1918-ci ilə kimi Rusiyanın paytaxtı idi. Rusiya Federasiyasının ən böyük sənaye, mədəniyyət və elm mərkəzidir. - 90.

85. Lixaçov Dmitri Sergeyeviç (1906-1999) - görkəmli rus ədəbiyyatşünası və ictimai xadim. REA-nın akademiki, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı. 1928-32-ci illərdə "İqor polku haqqında dastan" tədqiqatına görə repressiyaya məruz qalmışdır. - 90.

86. Nağıyev Musa (1842-1919) - Bakıda iri neft sahibkarlarından biri, milyonçu. 1893-cü ildə "Musa Nağıyev" neftçıxarma müəssisəsi yaratmışdı. Firmanın 10 milyon manatdan artıq kapitalı var idi; idarəsi Bakıda yerləşirdi. Nağıyevin Sabunçu, Suraxanı və Ramanada 65 neft buruğu, Bakıda neftayırma zavodu, mexaniki emalatxanası vardı. - 92, 93.

87. Vəfa Quluzadə, Vəfa Mirzəəğaoğlu (d.1940) - fəvqəladə və səlahiyyətli səfir. 1975-ci ildən Azərbaycan KP MK-da mədəniyyət şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləmişdir. 1990-cı illərdə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xarici siyasət məsələləri üzrə dövlət müşaviri olmuşdur. - 97, 104.

88. Atəşkəs rejimi - 1994-cü il mayın 12-də Moskvada Ermənistan-Azərbaycan arasında atəşin müvəqqəti dayandırılması (atəşkəs) haqqında müqavilə imzalandı. Müqaviləyə görə müharibə aparan tərəflər sülh

müqaviləsi bağlanana qədər atəşin dayandırılması haqqında razılığa gəldilər. - 99, 366.

89. 1994-cü il oktyabr hadisələri - Oktyabrın 3-də Gəncə və Qazaxda, həmçinin Bakıda Azərbaycanın dövlətçiliyinə, müstəqilliyinə düşmən olan qüvvələr tərəfindən dövlət çevrilişi cəhdi nəzərdə tutulur. Həmin gün Bakıda fəvqəladə vəziyyət elan edilmiş və Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev televiziya və radio ilə xalqa müraciət etmişdi. Gecə olmasına baxmayaraq Bakı və ona yaxın yerlərdən yüz minlərlə insan Prezident Sarayı qarşısına toplaşaraq milli və vətəndaşlıq həmrəyliyi nümayiş etdirərək Heydər Əliyevin siyasətini dəstəkləmişlər. - 99, 216, 295.

90. 1995-ci il mart hadisələri - Martın 12-13-də Qazax və Ağstafa, martın 16-17-də isə Bakının 8-ci kilometr qəsəbəsində Xüsusi Təyinatlı Polis Dəstəsinin bir qrup üzvünün silahlı çıxışı nəzərdə tutulur. Respublika rəhbərliyinin qəti tədbirləri nəticəsində çevriliş cəhdinin qarşısı alındı və silahlı dəstə tərkisilah olundu. - 99, 215, 295.

91. 1993-cü il iyun hadisələri - Azərbaycanı vətəndaş müharibəsi həddinə gətirmiş Gəncə hadisələri, Bakıda Ali Sovetin binası qarşısında keçirilən çoxsaylı mitinqlə, Heydər Əliyevin xalqın tələbilə Naxçıvandan Bakıya gəlməsi, Ali Sovetin sədri seçilməsi, o zamankı respublika prezidenti Ə.Əliyevin (Elçibəyin) Kələki kəndinə getməsi, Ali Sovetin sədri Heydər Əliyevin respublika prezidentinin vəzifəsini icra etməyə başlaması nəzərdə tutulur. - 99, 215, 386.

92. Terri Devid Adamc (1938) - mühəndis-neftçi, geoloq. Əmək fəaliyyətinə 1963-cü ildə başlamışdır. 1969-cu ildən "Britiş Petroleum" şirkətinin bir çox ölkələrdə nümayəndəsi olmuşdur.

1994-1998-ci illərdə Azərbaycan Beynəlxalq Neft Konsorsiumunun ilk prezidenti olmuşdur.

Azərbaycanda səmərəli fəaliyyətinə görə 1997-ci ildə Britaniya krallığının "Müqəddəs Mixail və Müqəddəs Georgi", 1998-ci ildə isə Azərbaycan Respublikasının "Şöhrət" ordenləri ilə təltif olunmuşdur. - 100, 101, 104.

93. Dünya Bankı - BMT-nin hökumətlərarası ixtisaslaşdırılmış idarəsi. 1945-ci ildə ABŞ-da Bretton-Vuds çərçivəsi sistemində yaradılmışdır. İdarə heyəti Vaşinqtondadır. Məqsədi inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi və sosial inkişafına kömək etməkdir. Səhmdar cəmiyyəti formasındadır və iştirakçıları yalnız Beynəlxalq Valyuta Fondunun üzvləridir.

Banka 130-dan artıq dövlət daxildir. 1992-ci ildən Azərbaycan Respublikası Dünya Bankının üzvüdür. - 101,130, 303.

94. Sera Braunbek (d.1956) - hüquqşünas. ABŞ Konqresi Nümayəndələr Palatasının üzvü, 1996-cı ildən senator, Xarici Əlaqələr Komitəsinin üzvü. - 104,105, 106.

95. TRASEKA Transxəzər nəqliyyat dəhlizi - Avropanı Asiya ilə birləşdirən yol. Bu nəqliyyat dəhlizini Şərqlə Qərbi birləşdirən orta materik xətti də adlandırmaq olar. Transxəzər nəqliyyat dəhlizi Azərbaycanı, bütünlükdə Qafqazı Avropa ilə birləşdirir. - 106, 360, 368.

96. Konqres, Amerika Birləşmiş Ştatları Konqresi-ali qanunverici hakimiyyət orqanı. İki palatadan - Senatdan və Nümayəndələr palatasından ibarətdir.

Senatın 100 nəfər üzvü var. Ölkənin hər ştatından Senata iki senator seçilir. Nümayəndələr palatasının 435 üzvü var. Bu palatanın üzvləri hər seçki dairəsində yaşayan əhalinin sayına görə seçilir. Qanun layihələri hər iki palatada müzakirə olunur. Konqres tərəfindən qəbul olunan qanunları ABŞ prezidenti təsdiq edir. - 106.

97. Bjezinski Zbiqnev (d.1928) - Amerikanın siyasi və dövlət xadimi, politoloq. 1966-88-ci illərdə Dövlət Departamentinin Siyasi Planlaşdırma Şurasının üzvü olmuşdur. 1977-81-ci illərdə ABŞ prezidentinin milli təhlükəsizlik üzrə müşaviri, Təhlükəsizlik Şurasının əməkdaşı olmuşdur. 1981-ci ildən Strateji və Beynəlxalq Tədqiqatlar Mərkəzinin rəhbəridir. 1987-91-ci illərdə ABŞ prezidentinin xarici kəşfiyyat üzrə müşavirlər komitəsinin üzvü olmuşdur. 1989-cu ildən Con Norkins universitetinin Nitse adına Dərinləşdirilmiş Beynəlxalq Tədqiqatlar Mərkəzinin rəhbəri, Amerika-Azərbaycan Ticarət Palatasının fəxri müşaviridir. - 106.

98. Almaniya, Almaniya Federativ Respublikası-Mərkəzi Avropada dövlət. Sahəsi 357 min km², əhalisi 81,9 milyon nəfərdir. AFP tərkibində 16 ərazisi olan federasiyadır. Dövlət başçısı prezident, hökumət başçısı isə federal kanslerdir. Ali qanunverici hakimiyyət orqanı - parlamentdən - bundestaq və bundersatdan ibarətdir. Paytaxtı Berlin şəhəridir. - 108-111,127-131.

99. “Berlin divarı” - Almaniya faşizm darmadağın (1945) edildikdən sonra Berlin 4 işğal zonasına (SSRİ, ABŞ, Böyük Britaniya və Fransa) bölündü. Qərb dövlətləri Berlində parlament seçkiləri keçirdilər. Ber-

linin şərq hissəsində isə ADR elan edildi və Şərqi Berlin ADR-nin paytaxtı elan edildi. 1961-ci ildə ADR əhalisinin kütləvi surətdə Qərbə getməsinin qarşısını almaq üçün Berlin divarı tikildi (1990-cı ildə isə söküldü), 1990-cı il 3 oktyabrda ADR ilə AFR birləşdikdən sonra Berlin birləşmiş Almanıyanın federal paytaxtı elan edildi. -109, 110, 382.

100. “Soyuq müharibə” - keçmiş SSRİ və müttəfiqləri, digər tərəfdən isə ABŞ və onun müttəfiqləri arasında olan hərbi-siyasi konfrantasiya. “Soyuq müharibə” İkinci dünya müharibəsindən sonra yaranmış və ona 90-cı illərin əvvəlinə qədər SSRİ-də və digər sosialist ölkələrində siyasi və sosial dəyişikliklər nəticəsində son qoyulmuşdur. - 109, 110, 275, 382.

101. Tur Heyerdal (1914-2002) - Norveç etnoqrafı və arxeoloqu. Köhnə dünya (Asiya, Avropa, Afrika) və Yeni Dünya (Amerika) arasında xalqların transocean miqrasiyasının mümkünlüyünü tədqiq etmişdir. 1969 və 1970-ci illərdə papirusdan hazırlanmış “Ra” və “Ra-2” qayıqlarında Afrikadan Amerikaya, 1977-78-ci illərdə qamışdan qayırılmış “Tiqris” qayığında Əlkürna (İraq) - Cibuti marşrutu ilə ekspedisiyalar təşkil etmişdir. 2 dəfə Azərbaycanda olmuş, Qobustan qaya təsvirlərinə, qədim Şabran şəhərinin qalıqlarına baxmış, bu abidələr barədə qiymətli mülahizələr söyləmişdir. - 112.

102. Maqne Bondevik - (d.1947) - 1997-2000-ci və 2001-2005-ci illərdə Norveçin Baş naziri olmuşdur. Hazırda Norveçdə “Sülh və insan hüquqları” mərkəzinin prezidentidir. - 116.

103. Fəhd ibn Əbdüləziz, A1 - Səud (1922-2005) -1982-ci ildən iki müqəddəs ocağın xidmətçisi və Səudiyyə Ərəbistanının kralı. Azərbaycan Respublikasının “İstiqlal” ordeni ilə təltif olunmuşdur. - 118.

104. Leonid Daniloviç Kuçma (d.1938) - Ukraynanın siyasi və dövlət xadimi. 1994-2005-ci illərdə Ukrayna Respublikasının prezidenti olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının “İstiqlal” ordeni ilə təltif olunmuşdur. -119, 343.

105. Ukrayna, Ukrayna Respublikası - Cənub-Şərqi Avropada dövlət. Ərazisi 603,7 min km², əhalisi 51,3 milyon nəfərdir. Ukraynanın tərkibinə 24 vilayət və Kırm Respublikası daxildir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı - Ali Radadır. Paytaxtı Kiyev şəhəridir. -119, 343, 370.

106. İslam Kərimov, İslam Əbdüqəniyev (d. 1938) - Özbəkistanın siyasi və dövlət xadimi. 1989-90-cı illərdə Özbəkistan KP MK-nın birinci katibi olmuşdur. 1990-cı ildən Özbəkistan Respublikasının prezidentidir. - 121.

107. Nursultan Nazarbayev, Nursultan Abiş oğlu (d. 1940) - Qazaxıstanın dövlət və siyasi xadimi. 1979-cu ildə Qazaxıstan MK-nın katibi, 1984-cü ildə Qazaxıstan Ali Sovetinin sədri, Nazirlər Sovetinin sədri, 1989-91-ci illərdə Qazaxıstan KP MK-nın Birinci katibi. 1991-ci ilin dekabrından Qazaxıstan Respublikasının prezidentidir. - 122, 351.

108. Toni Bleyr, Entoni Çarlz Linton (d.1953) - B.Britaniyanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi. Hüquqşünas. 1983-cü ildən parlamentə deputat, 1994-cü ildən Leyboristlər partiyasının sədri seçilmişdir. 1997-2007-ci illərdə B.Britaniyanın Baş naziri olmuşdur. - 123,124.

109. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı - Qərbi və Şərqi Avropa, MDB ölkələrini uzunmüddətli kreditlə təchiz edən regional dövlətlərarası bank. 1990-cı ildə yaradılmışdır. Londonda yerləşir. Bankın 57 üzvü var, həmçinin Avropa İnvestisiya Bankı və Avropa Birliyi ora daxildir. - 130.

110. Naxçıvan - Azərbaycan Respublikasında şəhər. Naxçıvan Muxtar Respublikasının paytaxtı. Ərazisi 0,013 min km², əhalisi 67 min nəfərdən çoxdur. Naxçıvan Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindəndir. Müasir Naxçıvan qədim, antik və orta əsr şəhər yerinin xarabalıqları üzərində yerləşmişdir.

Naxçıvan e.ə. IX-VI əsrlərdə qədim Manna və Midiyanın, eramızın əvvəllərində isə Albaniyanın tərkibində, IV əsrdən Sasanilərin tərkibində olmuşdur. 654-cü ildə isə Naxçıvanı ərəblər işğal edirlər. 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsinə qədər Naxçıvan müxtəlif dövlətlərin nüfuz dairəsində olur. Məhz bu ildən Naxçıvan Rusiya imperiyasına birləşdirildi və qəza mərkəzinə çevrildi. Naxçıvan 1924-cü il fevralın 9-da Naxçıvan MSSR təşkil edilərkən respublikanın paytaxtı oldu. - 138, 143, 153, 158-296, 299, 300, 305.

111. Eldar Quliyev, Quliyev Eldar Tofiq oğlu (d.1941) - kino rejissoru. Azərbaycan Respublikasının xalq artisti. Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı. Azərbaycan Respublikasının “Şöhrət” ordeni ilə təltif olunmuşdur. - 138.

112. Rasim Ocaqov, Rasim Mirqasım oğlu (1933-2006)- Azərbaycan kino rejissoru və operatoru. Azərbaycan Respublikasının xalq artisti. Azərbaycan və SSRİ Dövlət mükafatları laureatı. 1956-cı ildən “Azərbaycanfilm” kinostudiyasında işləyir. Əvvəllər operator kimi, 1974-cü ildən isə rejissor kimi fəaliyyət göstərmişdir. Azərbaycan Kinematoqrafiya İttifaqının katibi. Filmləri “Tütək səsi”, “Ad günü”, “İstintaq”, “Bağlı qapı” və s.- dir. Azərbaycan Respublikasının “Şöhrət” ordeni ilə təltif olunmuşdur. - 138.

113. Türkan Şoray (d.1947) — məşhur türk kino aktrisası. 1960-cı ildən kinoda çəkilir. T.Şoray əsasən kimsəsiz, alçaldılmış, adət və qanunların əsiri olan, lakin əksər hallarda ictimai bərabərsizliyə qarşı etirazını bildirən türk qadınlarının obrazlarını yaradır. T.Şoray 203 filmdə çəkilmişdir. - 138.

114. Mixail Ulyanov, Mixail Aleksandroviç (1927-2005) rus aktyoru. SSRİ xalq artisti. Ulyanovun yaradıcılığı coşqun vətəndaşlıq temperamenti, obrazların dəqiq, aydın cizgilərə malik olması, mənəvi zənginliyi, insanpərvərliyi ilə fərqlənir. O, 1950-ci ildən Vaxtanqov adına teatrda çıxış edir. Ulyanov həmçinin məşhur kino artistidir. O, Lenin və Dövlət mükafatları laureatıdır. - 138.

115. Jerar Filipp (1922-1959) - görkəmli fransız aktyoru. Onun sənətində xüsusi cazibədarlıq var idi. Jerar Filipin yaratdığı obrazlar pafosu, romantizmi, temperamenti ilə həmişə fərqlənmişdir. “İdiot”, “Gecə gözəlləri” və “Fantan-Tülpan” filmlərində yaratdığı surətlər daha yadda qalandır. - 141.

116. Batalov Aleksey Vladimiroviç (d.1928) - rus kino aktyoru və rejissoru. SSRİ xalq artisti. 1954-cü ildən kinoya çəkilir. Batalov surətlərin psixologiyasını, mənəvi aləmini, daxili gözəlliyini ustalıqla açır. - 141.

117. Əjdər İbrahimov, Əjdər Mütəllib oğlu (1919-1992)- kino rejissor və ssenarist. SSRİ və Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, Azərbaycan və Türkmənistan respublikalarının Əməkdar incəsənət xadimi. Kino yaradıcılığına 1952-ci ildən Aşqabad kinostudiyasında başlamışdır. 1952-59-cu illərdə Bakı kinostudiyasında fəaliyyət göstərmiş, “Bir məhəlləli iki oğlan” (1957, İ.Qurınlı birgə) “Onun böyük ürəyi”

bədii filmlərini çəkmişdir. 1962-ci ildən isə “Mosfilm” kinostudiyasının rejissoru olmuşdur. - 144.

118. “Niçimen” - yapon şirkəti. Azərbaycanda 1993-cü ildən fəaliyyət göstərir və 1997-ci ildə Bakıda öz nümayəndəliyini açmışdır. Şirkət, əsasən qara metallurgiya, yanacaq, elektrotexnika, kimya və yüngül sənaye sahələri ilə məşğuldur. -146.

119. “İtoçu” - Yaponiyanın “İtoçu” korporasiyası 1958-ci ildə yaradılmışdır. Dünyanın 176 ölkəsində şirkətləri və firmaları var. “İtoçu” 1996-cı ilin avqustundan Bakıda fəaliyyət göstərir. - 146.

120. Abid Şərifov, Abid Qocaoğlu (d. 1940) - inşaatçı. 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini. - 147, 150.

121. Talbott Stroub - ABŞ-ın dövlət xadimi. 1994-cü ilin fevralından ABŞ, Dövlət katibinin müavini, 1997-ci ilin fevralından həm də Minsk konfransının həmsədri olmuşdur. - 152, 395.

122. Naxçıvan Muxtar Respublikası (1920-23-cü illərdə Naxçıvan Sovet Sosialist Respublikası, 1923-24-cü illərdə Naxçıvan Muxtar Diyarı, 1924-90-cı illərdə Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası, 1990-cı ildən Naxçıvan Muxtar Respublikası) - Azərbaycan Respublikasının tərkibində muxtar dövlət.

Muxtar respublika ərazisinin sahəsi 5,5 min km², əhalisi 372,9 min nəfərdir. Hazırda 7 inzibati rayona (Babək, Culfa, Ordubad, Sədərək, Şahbuz, Şərur, Kəngərli) bölünmüşdür; 4 şəhəri (Naxçıvan, Ordubad, Culfa, Şərur), 9 qəsəbəsi, 160 kənd inzibati ərazi dairəsi var (2005). - 152, 158-196, 325, 437, 438.

123. Albert Qor (d.1948) - Amerikanın siyasi və dövlət xadimi. Hüquqşünas. 1992-2000-ci illərdə ABŞ-ın vitse-prezidenti olmuşdur. - 153, 154, 155, 156, 352.

124. ATƏT-in İstanbul Zirvə görüşü - 1999-cu il noyabrın 18-20-də Türkiyənin İstanbul şəhərində ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarından iştirakı ilə keçirildi. Bu ATƏT-in son toplantısı idi. İstanbul sammitində 3 sənəd qəbul olundu. Birincisi - İstanbul xartiyası - dünyada sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunması, ölkələrin ərazi bütövlüyünün qorunması, baş vermiş münaqişələrin sülh yolu ilə həll

olunması və s. İkinci sənəd Avropada adi silahlar haqqında idi. Üçüncü sənəd isə siyasi bəyannamə idi. - 154, 318, 336, 338, 360, 367, 397, 427.

125. Avropa-Atlantika Əməkdaşlıq Şurası. 1997-ci ildə Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurasının Portuqaliya sessiyasında yaradılmışdır. Tərkibinə 44 ölkə, o cümlədən Azərbaycan Respublikası daxildir. - 154.

126. Qars müqaviləsi (1921) - Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan Sovet Sosialist Respublikaları ilə Türkiyə hökuməti arasında, RSFSR-in iştirakı ilə oktyabrın 13-də Qarsda bağlanmışdır. Qars müqaviləsinin 5-ci maddəsi və 3-cü əlavəsi Naxçıvanın ərazi mənsubiyyəti məsələsini bir daha təsdiqlədi, onun sərhədlərini qəti surətdə müəyyənləşdirdi. Qeyd olunan maddədə dürtüst və konkret göstərilirdi: “Türkiyə hökuməti, Sovet Ermənistanı və Azərbaycan hökumətləri razıdılar ki, indiki müqavilənin III əlavəsində göstərilən sərhədlərdə Naxçıvan vilayəti Azərbaycanın himayəsi altında muxtar ərazi təşkil edir”. Qars müqaviləsi beynəlxalq müqavilə kimi Naxçıvanın Azərbaycanın tərkibində muxtar ərazi statusunu təsbit etmişdir.

Təsadüfi deyildir ki, Naxçıvan MR-in təhlükəsizliyi hədələnəndə Qars müqaviləsi mühüm tarixi sənəd olmaqla onun taleyinin qarantı kimi gündəliyə gəlir. - 158, 243, 244, 249, 290.

127. Moskva müqaviləsi (1921) - RSFSR ilə Türkiyə arasında bağlanmış müqavilə. Moskva müqaviləsinin 3-cü maddəsi bütünlüklə Naxçıvan məsələsinə həsr edilmiş və orada aydın şəkildə göstərilmişdir ki, danışıqlarda iştirak edən hər iki tərəfin razılığı ilə hazırkı müqavilənin I maddəsinin V əlavəsində göstərilən sərhədlərdə Naxçıvan vilayəti Azərbaycanın himayəsi altında, həmin protektoratı Azərbaycanın heç bir üçüncü dövlətə güzəştə getməməsi şərti ilə muxtar ərazi təşkil edir. - 159, 249.

128. Həzrəti Zəhra məscidi - Naxçıvan şəhərinin Sarvanlar məhəlləsində ibadətqah və memarlıq abidəsi. Xalq arasında “Heydər məscidi” kimi tanınır. Məscid Ayətullah Xamneinin və Heydər Əliyevin himayəsi ilə tikilmişdir. Ümumi sahəsi 6 min km²-dir. Məscidin böyük ibadət salonu (3300 m²) günbəzlə örtülmüşdür. Bu möhtəşəm abidənin layihəsində Şərq memarlıq ənənələrindən istifadə edilmişdir. - 160-172.

129. Aşura günləri - Məhərrəm ayının 10-cu günü Kərbəla çölündə öldürülmüş imam Əlinin oğlu Hüseynə və onun tərəfdarlarına şüaların saxladığıları matəm günləri nəzərdə tutulur. - 162.

130. Hacı Allahşükür Paşazadə, Allahşükür Hümmət oğlu (d. 1949) - 1980-ci ildən Qafqaz Müsəlmanları Ruhani İdarəsinin, 1990-cı ildən Qafqaz Xalqları Ali Dini Şurasının sədridir. Azərbaycan Respublikasının “Şöhrət” və “İstiqlal” ordenləri ilə təltif edilmişdir. - 162, 163.

131. Zərifə xanım, Əliyeva Zərifə Əziz qızı (1923-1985) - görkəmli Azərbaycan oftalmoloqu. Tibb elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Milli EA-nın akademiki, Rusiya Tibb EA-nın akademiki, Azərbaycan Respublikasının əməkdar elm xadimi. Görkəmli siyasi və dövlət xadimi Əziz Əliyevin qızı, prezident Heydər Əliyevin həyat yoldaşı, prezident İlham Əliyevin anası. Zərifə xanımın Azərbaycanda oftalmologiya elminin inkişafında müstəsna xidmətləri var. O, vaxtilə Azərbaycanda geniş yayılmış traxomanın, dünya təcrübəsində birincilər sırasında peşə, xüsusilə kimya və elektron sənayelərində peşə fəaliyyəti ilə bağlı göz xəstəliklərinin öyrənilməsi, profilaktikası və müalicəsinə, habelə oftalmologiyanın müasir problemlərinə dair bir çox sanballı tədqiqatların müəllifidir. Həmçinin yüksək ixtisaslı səhiyyə kadrları hazırlanmasına böyük əmək sərf etmişdir. O, Ümumittifaq Oftalmoloqlar Cəmiyyəti Rəyasət Heyətinin, Sovet Sülhü Müdafiə Komitəsinin, Azərbaycan Oftalmologiya Cəmiyyəti İdarə Heyətinin, “Vestnik oftalmologii” (Moskva) jurnalı redaksiya heyətinin üzvü olmuşdur. Yüksək elmi nailiyyətlərinə görə Rusiya Tibb EA-nın M.İ.Averbax adına mükafatına layiq görülmüşdü. - 162-163, 228-238.

132. Haşimi Rəfsancani, Haşimi Əliəkbər Rəfsancani (d.1934) - 1989-98-ci illərdə İran İslam Respublikasının prezidenti olmuşdur. - 164.

133. İmam Rza - şiəlik məzhəbinə etiqad edənlərin səkkizinci imamı. - 164.

134. Məşhəd - İranın şimal-şərqində şəhər. Xorasan ostanının inzibati mərkəzi. Əhalisi 1,8 milyon nəfərdir. Məşhəd haqqında ilk məlumat X əsrin sonuna aiddir. Məşhəd şiələrin müqəddəs şəhəri sayılır. Burada İmam Rzanın məqbərəsi var. Məşhədin yaxınlığında böyük fars şairi Firdovsinin qəbri qorunub saxlanılır. - 164.

135. Ramiz Mirişli, Ramiz Aqil oğlu (d.1934) - bəstəkar, Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, professor. R.Mirişli kamera orkestri üçün simfoniya, onlarca kinofilmlə və teatr tamaşasına musiqi,

xalq çalğı alətləri orkestri üçün konsertlər və süitalar, üç balet süitəsi, 500-dən çox mahnı və romans və s. əsərlərin müəllifidir. - 165.

136. Vasif Talbov, Vasif Yusif oğlu (d. 1960) - dövlət xadimi, 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin deputatı, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisin sədridir. - 165, 175, 190, 237, 240, 247, 255, 256, 267, 272-288.

137. Xatəmi, Məhəmməd Xatəmi (d.1943) - İranın siyasi, ictimai və dövlət xadimi. 1989-92-ci illərdə İranın mədəniyyət və islam orijentasiyası naziri, 1997-2005-ci illərdə İran İslam Respublikasının prezidenti olmuşdur. - 170, 171.

138. İran İslam İnqilabı - İranın daxilində Milli Cəbhənin, xaricdən isə ruhanilərin Fransada mühacirətdə olan başçısı Ayətullah Ruhulla Xomeyninin rəhbərlik etdiyi ümumxalq hərəkatı. Bu hərəkat getdikcə gücləndi və 1979-cu ildə şah (Məhəmməd Rza Pəhləvi) ölkəni tərk etdi. Mühacirətdən vətənə qayıtmış imam Xomeyni İran İslam Respublikasını elan etdi. - 171.

139. Həzrəti Məhəmməd (Əleyhüssəlam) - (570/571-632) - İslamın banisi, siyasi və dövlət xadimi. İslama görə Məhəmməd əleyhüssəlam böyük peyğəmbər və “Allahın elçisi” sayılmış, “Qurani-Kərimi” xalqa çatdırmışdır. - 172.

140. Təbriz - İranda şəhər. Cənubi Azərbaycanın ən böyük şəhəri, iqtisadi və mədəniyyət mərkəzi, Şərqi Azərbaycan ostanının inzibati mərkəzi. Əhalisi 1,1 milyon nəfərdir.

Təbriz Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindəndir. “Təbriz” sözünün etimologiyası və şəhərin salınma tarixi haqqında müxtəlif fikirlər mövcuddur. Təbriz Rəvvadilər dövlətinin (852), Eldəgəzlər dövlətinin (1174), Ağqoyunlular dövlətinin (1468), Səfəvilər dövlətinin (1501) paytaxtı olmuşdur. XV-XVII əsrlərdə Təbriz Yaxın Şərqi mühüm sənətkarlıq və ticarət mərkəzlərindən idi. Təbrizi “Şərqi paytaxtı” da adlandırırdılar.

1826-28-ci illər Rusiya-İran müharibəsi nəticəsində Türkmənçay müqaviləsinə (1828) görə Təbriz İranın hakimiyyəti altında qaldı. - 172, 305.

141. Əli Nağıyev, Əli Teymur oğlu (d. 1954) - 1996-2006-cı illərdə Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi naziri olmuşdur. 2006-cı ilin mayında Azərbaycan Respublikasının Belarus Respublikasında fəvqəladə və səlahiyyətli səfir təyin edilmişdir. I çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı olmuşdur. - 175.

142. Sədərək rayonu - Naxçıvan MR-də inzibati rayon. Sərhəd bölgəsinin sosial-iqtisadi inkişafını daha da sürətləndirmək və gücləndirmək, həmçinin ərazinin geostrateji mövqeyi nəzərə alaraq 1990-cı il avqustun 28-də Azərbaycan SSR Ali Sovetinin fərmanı əsasında yaradılmışdır. Sahəsi 0,15 min km², əhalisi 12,9 min nəfərdir. - 176-179, 293.

143. Yusif Məmmədəliyev adına Naxçıvan Dövlət Universiteti (NDU) - ali təhsil məktəbi. Naxçıvan MR-in mühüm təhsil, elm və mədəniyyət mərkəzi. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 29 dekabr 1990-cı il qərarı ilə Y.Məmmədəliyev adına Naxçıvan Dövlət Pedaqoji İnstitutu əsasında yaradılmışdır. 32 ixtisas üzrə mütəxəssislər hazırlayan 9 fakültəsi (tarix, filologiya, iqtisad-hüquq, təbiətşünaslıq, tibb, fizika-riyaziyyat, pedaqoji, incəsənət, xarici tələbələr), hazırlıq şöbəsi fəaliyyət göstərir. NDU-da 3600-dən çox tələbə təhsil alır. - 180-186.

144. Səfərəli Babayev, Səfərəli Yaqub oğlu (d.1923) - coğrafiyaşünas. Coğrafiya elmləri doktoru, professor. Azərbaycan Respublikası əməkdar elm xadimi. Əsas tədqiqatları Naxçıvan MR-in təbii şəraiti, landşaftı, təbiətinin mühafizəsi, təbii sərvətlərindən istifadə olunması, toponomiyası və s-nin öyrənilməsinə həsr edilmişdir. - 181, 193, 194, 195.

145. Sisyan nahiyyəsi - XVIII əsrin əvvəllərində Osmanlıların idarəsində olan Naxçıvan sancağının 14 nahiyyəsindən biri. Sisyan nahiyyəsi 42 yaşayış məntəqəsini əhatə etmişdir. - 183.

146. Şahbuz rayonu - Naxçıvan MR-də inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur. 1963-cü ildə ləğv edilərək ərazisi əvvəl Naxçıvana (1978) sonra Babək rayonuna verilmişdi. 1965-ci ildən yenidən müstəqil rayondur. Sahəsi 0,82 min km², əhalisi 21500 nəfərdir. - 183.

147. Bakı Dövlət Universiteti (BDU) - Azərbaycanda elmi-pedaqoji kadrlar hazırlayan ən böyük ali təhsil ocağı, elmi-tədqiqat müəssisəsi. 1919-cu ildə yaradılmışdır. İlk vaxtlar tibb və tarix-filologiya fakültələri fəaliyyət göstərmişdir. Hazırda BDU-nun 17 fakültəsi, onlarla kafedrası, elmi-

tədqiqat laboratoriyası və s. var. Universitetdə 43 ixtisas üzrə 13 minə yaxın tələbə təhsil alır. - 184.

148. İsa Həbibbəyli, İsa Əkbər oğlu (d.1949) - ədəbiyyatşünas, filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan MEA-nın müxbir üzvü. Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektorudur. Naxçıvan MR Ali Məclisinin (1-2 çağırış) deputatı olmuşdur. - 186.

149. Mustafa Kamal Atatürk, Qazi Mustafa Kamal (1881-1938) - Türkiyə dövlət, siyasi və hərbi xadimi, Türkiyə Respublikasının banisi və ilk prezidenti (1923-38). Birinci dünya müharibəsi zamanı Dardanel boğazının müdafiəsində (1915) şücaət göstərmişdir.

Atatürk 1919-cu ildə “kəmalçılar hərəkatına” - milli azadlıq hərəkatına başçılıq etmişdir. 1920-ci ildə Atatürk Ankarada yeni parlament -Türkiyə Böyük Millət Məclisini (TBMM) yaratdı, məclisin və təşkil edilən hökumətin sədri seçildi. Sakarya çayı yaxınlığında qələbəyə görə TBMM Atatürkə marşal rütbəsi və “Qazi” fəxri adını vermişdir. 1922- ci ildə Atatürkün komandanlığı ilə türk ordusu Türkiyəni xarici müdaxiləçilərdən tamamilə azad etdi.

Atatürk soy adı ona 1934-cü ildə TBMM tərəfindən verilmişdir. - 188, 189, 227, 240, 241, 290, 291, 310, 323, 326, 327, 328, 332, 389, 391, 392, 408, 418 -343, 435, 441- 442, 443, 444, 446, 455, 456, 457.

150. Eldəgəzlər dövləti - bax, Atabəylər dövləti.

151. Atabəylər dövləti - Azərbaycanda Eldəgəzlər sülaləsinin idarə etdiyi qüdrətli feodal dövlət (1136-1225). Azərbaycan atabəyləri dövlətinin əsasını Azərbaycanın da bir vilayət kimi daxil olduğu İraq Səlcuq sultanlığının başçısı Şəmsəddin Eldəgəz qoymuşdur. Azərbaycan atabəyləri dövlətinin yaranma tarixi Sultan Məsudun (1135-52) Aqqanı (Bərdəni) bir iqta kimi Şəmsəddinə verməsi ilə bağlıdır.

Paytaxtı müxtəlif vaxtlarda Naxçıvan, Həmədan, Təbriz olmuşdur.- 192, 268, 269, 270.

152. Çingiz xan (təqribən 1155-1227) - vahid monqol dövlətinin banisi, sərkərdə. 1183-1204-cü illərdə hakimiyyət uğrunda mübarizədə əsas rəqiblərini məğlub etmiş, çoxsaylı qəbilə-tayfa birliklərinin yaşadığı böyük ərazini ələ keçirmişdi. 1206-cı ildə monqol noyonlarının (feodalların) qurultayında Çingiz xan adı ilə bütün tayfaların böyük

xanı seçilmişdi. Çingiz xan daim monqol tayfalarını birləşdirmək və mərkəzi hakimiyyəti möhkəmlətmək siyasəti yeritmişdir. - 192.

153. Teymurləng, Əmir Teymur, Teymur, Topal Teymur (1336-1405) - Orta Asiya görkəmli dövlət xadimi, sərkərdə, əmir. Teymurilər imperiyasının banisi. Türkləşmiş barlas tayfasından idi; döyüşlərdə aldığı yaralara görə “Teymurləng” (Topal Teymur) ləqəbi ilə tanınmışdır. Teymurləng üç yürüşündə (1386-87; 1392-97; 1399-1404) Azərbaycanda olmuşdur.

Əlincə qalası uğranda 14 il mübarizə aparan Teymurləng buraya 4 dəfə (1387, 1393, 1397, 1400) yürüş etmiş, ciddi döyüşlər aparsa da məqsədinə nail ola bilməmişdi. - 192.

154. Əlincəqala, Əlincə, Alancık, Alıncaqala-Naxçıvan MR- də qala. Əlincə çayın sağ sahilində və eyniadlı dağın zirvəsindədir. Əlincənin adını tədqiqatçılar qədim türk dilində düzənlik mənasında işlədilən “alan” sözü ilə bağlayırlar. Əlincənin tikilmə tarixi haqqında müxtəlif fikirlər mövcuddur. Bəzi tədqiqatçılar qalanı təqribən 2 min il bundan əvvələ aid edir, digərləri isə Sasani padşahları zamanından (3-7-ci əsrlərdə) məlum olduğunu söyləyirlər. Əlincənin divarları Əlincə dağlarının ətəklərindən başlayaraq pillələr şəklində yuxarıya doğru ucalır və onun zirvəsini tamamilə əhatə edir.

Azərbaycan atabəyləri - Eldəgəzlərin hökmrənliyi dövründə Əlincə qalanın əhəmiyyəti xüsusilə artmış, mühüm hərbi istehkam olan qala hökmdar ailəsinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün sığınacaq yerinə çevrilmişdi. - 192.

155. “Kitabi-Dədə Qorqud” - türk xalqları və Azərbaycan xalq ədəbiyyatının ən qədim yazılı abidəsi. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının yaranmasından 1300 il keçir. Elm aləminə XIX əsrdən məlum olan bu qəhrəmanlıq dastanının hələlik XV-XVI əsrlərdə köçürülmüş iki əlyazma nüsxəsi (Drezden və Vatikan) tapılmışdır. - 193, 194, 195.

156. Anar, Rzayev Anar Rəsul oğlu (d. 1938) - görkəmli Azərbaycan yazıçısı, publisist, dramaturq, ictimai xadim, Azərbaycanın xalq yazıçısı. Azərbaycan və SSRİ Dövlət mükafatları laureatıdır. Azərbaycan və SSRİ Ali sovetlərinin xalq deputatı olmuşdur. 1995-2005-ci illərdə Milli Məclisin deputatı və Mədəniyyət məsələləri komissiyasının sədri, 1987-ci ildən Azərbaycan Respublikası Yazıçılar Birliyinin sədridir. Əsərləri dünyanın bir çox ölkələrində nəşr olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının “İstiqlal” ordeni ilə təltif edilmişdir. -194.

157. Naxçıvan xanlığı - Azərbaycanda XVIII əsrin ortalarında Nadir şah Əfşar əyanlarının sui-qəsdı nəticəsində öldürüldükdən sonra Kəngərli tayfasının başçısı Heydərqulu xan İran naibi Ağa Həsəni Naxçıvandan qovmuş və özünü xan elan etmişdi. Xanlıq Zəngəzur dağlarından Araz çayı dərəsinədək ərazini əhatə edirdi. Əlincə, Xok, Dərələyəz, Ordubad, Əylis, Dəstə, Bəllav mahallarına bölünürdü. Naxçıvan xanlığının inzibati, həm də başlıca ticarət mərkəzi Naxçıvan şəhəri idi. Türkmənçay müqaviləsinə (1828) əsasən Naxçıvan xanlığı İrəvan xanlığı ilə birlikdə Rusiyaya birləşdirildi. - 195, 196.

158. İrəvan xanlığı - XVIII əsrin ortalarında Cənubi Qafqazda, keçmiş Çuxursəd bəylərbəyliyi ərazisində yaranmış müstəqil Azərbaycan feodal dövləti; Ağrıdağ düzənliyinin Göyçə gölü hövzəsini və Araz çayından cənub-qərbə doğru uzanan ərazini əhatə edirdi. Azərbaycanın cənub-qərbində yerləşən bu xanlıq paytaxtı İrəvan şəhəri olmaqla inzibati cəhətdən 15 mahala bölünürdü, İrəvan xanlığı 1747-97-ci illərdə müstəqil dövlət olmuş, 1797-1828-ci illərdə İranın hakimiyyəti altında olmuşdur. Türkmənçay müqaviləsinə (1828) görə Rusiyanın tərkibinə keçmişdi. Bu zaman İrəvan xanlığı ərazisində 420-dən çox kənd dağıdılmış, 10 minlərlə azərbaycanlı əhali məhv edilmişdi. - 195.

159. Türkmənçay müqaviləsi (1828) - XIX əsrin əvvəllərində Rusiya-İran müharibələri başa çatdıqdan sonra, Təbriz yaxınlığındakı Türkmənçay kəndində bağlanmış müqavilə. 16 maddədən ibarət olan Türkmənçay müqaviləsinə əsasən Cənubi Qafqaz əraziləri, o cümlədən Şimali Azərbaycan Rusiyaya birləşdirildi, Cənubi Azərbaycan torpaqları isə İranda qaldı. Türkmənçay müqaviləsinin 3-cü maddəsinə əsasən Araz çayının o tayı və bu tayı üzrə İrəvan və Naxçıvan xanlıqları Rusiya imperiyasının tam mülkiyyətinə keçdi. - 195, 196.

160. Gülüstən müqaviləsi (1813) - birinci Rusiya-İran müharibəsinə son qoymuş müqavilə. Oktyabrın 12(24)-də Qarabağın Gülüstən kəndində bağlanmışdır. Rusiya - İran arasında əvvəlcə barışıq aktı, sonra isə on bir maddədən ibarət sülh müqaviləsi imzalanmışdı. Bu müqaviləyə əsasən hər iki dövlət arasında yeni sərhəd xətləri müəyyən edildi. 1814-cü il sentyabrın 15-dən qüvvəyə minən Gülüstən müqaviləsi vahid Azərbaycanın iki işğalçı dövlət tərəfindən bölüşdürülməsinin əsasını qoydu. - 195.

161. Nizami Gəncəvi, İlyas Yusif oğlu (1141-1209) – dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri. Dünya ədəbiyyatı tarixinə məsnəvi formasında yazdığı beş epik poemadan ibarət “Xəmsə” müəllifi kimi daxil olmuşdur. Nizami Gəncəvinin ilkin Şərq Renessansının zirvəsi olan yaradıcılığında dövrünün ən humanist, ümumbəşəri ictimai-siyasi, sosial və mənəvi-əxlaqi idealları parlaq bədii əksini tapmışdır. Nizami Gəncəvi Yaxın Şərq ədəbiyyatında mənzum roman janrının əsasını qoymuş, yeni ədəbi məktəb yaratmışdır. Nizami Gəncəvi həm də dövrünün görkəmli mütəfəkkiri olmuşdur. Onun bütün əsərlərində şəxsiyyət azadlığı, insanın mənəvi azadlığı tərənnüm olunur. - 196, 201, 235.

162. Mömünə xatun türbəsi - Azərbaycan milli memarlığının möhtəşəm abidəsi, Şərq memarlıq incilərindən biri. 1186-cı ildə Naxçıvan şəhərinin qərb hissəsində tikilmişdir (memarı Əcəmi Əbu Bəkr oğlu Naxçıvani). Azərbaycan Atabəylər dövlətinin banisi Şəmsəddin Eldəniz arvadı Mömünə xatunun qəbri üzərində məqbərə yaradılmasına qərar vermiş, onun tikintisini oğlu Məhəmməd Cahan Pəhləvan hicri 582-ci ilin məhərrəm ayında (aprel, 1186) başa çatdırmışdır. Elin yaddaşında “Atabəy günbəzi” adı ilə qalmışdır. Abidənin baştağında küfi xətti ilə bu sözlər yazılmışdır. “Biz gedirik, ancaq qalır rizigar. Biz ölürük, əsər qalır yadigar”. Kompozisiyaya, yetkinliyə, ayrıntılarının incə, zərif işlənməsinə və memarlıq həllinə görə türbə orta əsrlər memarlıq sənətinin şah əsərlərindən sayılır. - 196, 267-271, 273.

163. Mirzə Fətəli Axundov (1812-1878) - böyük Azərbaycan yazıçısı, dramaturq, materialist - filosof. Axundov Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində pyesləri və fəlsəfi əsərləri ilə tanınmışdır. 1850-55-ci illərdə yazdığı altı komediya ilə Azərbaycan və bütün Şərq ədəbiyyatında realist dramaturgiyanın əsasını qoymuşdur. - 197.

164. Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Cəlil Hüseynqulu oğlu (ədəbi təxəllüsü Molla Nəsrəddin; 1866-1932) - böyük Azərbaycan yazıçısı, jurnalist, ictimai xadim. Mirzə Cəlilin ictimai-ədəbi fəaliyyəti XIX əsrin 80-ci illərinin axırından XX əsrin 30-cu illərinə qədərki böyük tarixi dövrü əhatə edir. 40 illik yaradıcılığı boyu müxtəlif janrlarda yazdığı əsərləri ilə Mirzə Cəlil Azərbaycan realist ədəbiyyatının yüksək pilləyə qalxmasında müstəsna rol oynamışdır. 1906-cı il aprelin 7-də çıxan “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşrinə başlamaqla Mirzə Cəlil Azərbaycanda, eləcə də Yaxın Şərqdə satirik jurnalistikanın əsasını

qoymuşdur. Bu zamandan Mirzə Cəlil Molla Nəsrəddin adı ilə məşhur oldu.- 197, 259-266.

165. Hüseyn Cavid, Hüseyn Abdulla oğlu Rəsizadə (1882 - 1941) - böyük Azərbaycan şairi, dramaturq. Hüseyn Cavid Azərbaycan mütərəqqi romantizminin banilərindən biri olmuşdur. O, lirik şeirlərin, lirik-epik, epik poemaların müəllifidir.

Hüseyn Cavid daha çox dramaturq kimi tanınmışdır. Onun fəlsəfi və tarixi faciələri forma yeniliyi baxımından Azərbaycan dramaturgiyasında yeni bir mərhələ yaratmış, milli teatr mədəniyyətinin inkişafına qüvvətli təsir göstərmişdir. Azərbaycanın ən dəyərli milli ziyalı nümayəndələrini məhv edən sovet totalitar rejiminin repressiya qurbanlarından. - 197, 262, 263, 274.

166. Məhəmməd Tağı Sidqi (1854-1903) - maarifçi pedaqoq, şair, publisist. Sidqi Ordubadda “Əxtər” (1892), Naxçıvanda isə “Tərbiyə” (“Məktəbi Tərbiyə”, 1894) məktəbi təsis etmiş, xalq müəllimi kimi şöhrət qazanmışdır. Elmi-pedaqoji dəyərə malik yeddi dərsləyin müəllifidir. Sidqi Azərbaycan uşaq nəşrinin ilk yetkin nümunələrini yaratmışdır. Sidqi publisistika sahəsində də fəaliyyət göstərmiş “Tərcüman” (Baxça-saray), “Əxtər” (İstanbul), “Həblülmətin” (Kəlkətə), Kəsp (Bakı) və s. qəzetlərlə yaxından əməkdaşlıq etmişdir. - 197, 199.

167. “Molla Nəsrəddin” - həftəlik, illüstrasiyalı ilk Azərbaycan jurnalı. Birinci nömrəsi 1906-cı il aprelin 7-də Tiflisdə çapdan çıxmışdır. 1906-18-ci illərdə Tiflisdə, 1921-ci ildə Təbrizdə, 1922-31-ci illərdə Bakıda nəşr olunmuşdur. Redaktoru və nəşiri Cəlil Məmmədquluzadə idi. 25 il ərzində 748 nömrəsi çıxmışdır. Mütərəqqi ideyaların qarçısı olan “Molla Nəsrəddin” xalq və demokratiya cəbhəsində duraraq azadlıq düşmənlərini - çar mütləqiyyətini, müstəmləkəçilik siyasətini, geriliyi, mövhumatı, millətçiliyi amansız sətirə atəsinə tuturdu. Bütün təqib və təzyiqlərə baxmayaraq “Molla Nəsrəddin”in haqq səsi Qafqazın hüdudlarını aşıb Rusiyada, bütün Yaxın və Orta Şərqdə eşidilmişdi. “Molla Nəsrəddin” Azərbaycan xalqının mütərəqqi qüvvələrini, demokratik ziyalıları öz ətrafında toplanmışdı. “Molla Nəsrəddin”in yalnız Azərbaycanın deyil, eləcə də Yaxın Şərq ölkələrinin ictimai və əbədi-bədii fikir tarixində müstəsna rolu olmuşdur. - 197, 261.

168. Zəngəzur mahalı, Zəngəzur qəzası- XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycanda inzibati ərazi vahidi. 1861-ci ildə təşkil olunmuşdur.

Çar Rusiyası hökumətinin 1867-ci il dekabr tarixli fərmanına əsasən yaradılmış Yelizavetpol (Gəncə) quberniyasının tərkibinə daxil edilmişdi. - 198.

169. İrəvan, Rəvan, Erivan, Yerevan, - orta əsrlərdə və yeni dövrdə (1918-ci ilin mayın 29-dək İrəvan) Azərbaycan şəhəri. XVI əsrin əvvəllərində Zəngi çayı sahilində dağlarla əhatə olunmuş düzənlikdə salınmışdır. İrəvan şəhəri dəfələrlə Səfəvi və Osmanlı qoşununun hücumlarına məruz qalmış, gah bu, gah da o biri dövlətin tərkibinə qatılmışdı. İkinci Rusiya-İran müharibəsi (1826-28) dövründə, Türkmənçay müqaviləsinə (1828) əsasən, Rusiyaya birləşdirildi. XIX əsrin 20-30-cu illərində İran və Türkiyədən köçürülmüş çoxlu erməni İrəvanda yerləşdirilmişdi. 1918-ci ilin mayında Daşnaksutyun partiyası liderlərinin başçılığı ilə Ermənistan Respublikası yarandı. 1918-ci il mayın 28-də yaradılmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti mayın 29-da keçirdiyi iclasında İrəvan şəhərini “paytaxtı” olmayan Ermənistan Respublikasına güzəştə getdi. - 198, 286.

170. Tiflis - Gürcüstan Demokratik Respublikasının (1918-21) paytaxtı. Şəhərin meydana gəldiyi ərazi eramızdan əvvəl 4-3-cü minilliklərdə mühüm yaşayış məskənlərindən biri olmuşdur. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılması haqqında İstiqlal bəyannaməsi Tiflisdə elan edilmiş, 10-cu hökumət kabinəsinin təşkili və ilk dövlətçilik tədbirləri burada həyata keçirilmişdi. - 198, 286.

171. Bəktaşi Tofiq Heydər oğlu (1912-1995) - riyaziyyatçı. Fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor. Diferensial tənliklər sisteminə, zərbə nəzəriyyəsinə, nəzəri mexanikaya dair tədqiqatların, elmi-metodik və tədris metodikası məsələlərinə dair əsərlərin müəllifidir. -200.

172. 1990-cı ilin yanvarı - 1990-cı ilin yanvarında Azərbaycanda faciə baş verdi. Yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə fəvqəladə vəziyyət elan edilmədən Sovet ordusunun xüsusi təyinatlı cəza dəstələri, dəniz donanmasının və daxili qoşunların bölmələri Bakı şəhərinə yeridildi. Sovet ordusunun bu kütləvi zorakılıq aktı nəticəsində 131 nəfər öldürülmüş, 744 nəfər yaralanmış, yüzlərlə adam qanunsuz hələs edilmiş və itkin düşmüş, dövlət əmlakına, ictimai və şəxsi əmlaka, şəhər təsərrüfatına və vətəndaşlara böyük maddi ziyan dəymişdi. 1990-cı ilin qanlı yanvarı Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda aparılan mübarizə tariximizdə Vətənin şəhid övladlarının qanı ilə yazılmış şərəfli səhifə oldu. - 202.

173. Bəxtiyar Vahabzadə, Bəxtiyar Mahmud oğlu (d. 1925) - Azərbaycanın xalq şairi, dramaturq, ədəbiyyatşünas. Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı, 1991-2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı, Azərbaycan Milli EA-nın akademikidir. Azərbaycan Respublikasının "İstiqlal" ordeni ilə təltif olunmuşdur. - 202, 333.

174. Cəfərqulu xan (?-?) - Naxçıvan xanı. 1783-cü ildə xoylu Əhməd xanın dəstəyi sayəsində Naxçıvan xanlığının hakimi oldu. Cəfərqulu xan ilk gündən xalqı incitmiş, hətta iş o yerə çatmışdı ki, naxçıvanlıların bir çoxu doğma ocaqlarını tərk etmiş, başqa yerlərə köçməyə məcbur olmuşdular. - 204.

175. Lenin, Vladimir İliç (Ulyanov) (1870-1924) - SSRİ-nin siyasi və dövlət xadimi. Hələ tələbəlik illərindən inqilabi hərəkətə qoşulmuşdur. Lenin 1895-ci ildə Peterburq "Fəhlə sinfinin azadlığı uğrunda mübarizə ittifaqı"nın yaradılmasında iştirak etmişdir. 1900-cü ildə Plexanovla birlikdə "İskra" qəzetini nəşr edir. 1903-cü ildən RSDFP-nin 2-ci qurultayında bolşevik fraksiyasına başçılıq edir. 1907-ci ildən xaricə emiqrasiya edilir. 1917-ci ildə Petroqrada qayıdıb silahlı üsyanə başçılıq edir. Lenin başda olmaqla 2-ci Ümumrusiya Sovetlər qurultayında hökumət - XKS yarandı. Vətəndaş müharibəsi dövründə "hərbi kommunizm" siyasətinin yaradıcılarından olmuşdur. Bunun nəticəsində ölkə bir partiyalı sistemə keçmiş, ölkədə geniş surətdə repressiya başlanmış, müxalifət qüvvələri və orqanları ləğv edilmiş, görkəmli adamlar və ziyalılar ölkəni kütləvi surətdə tərk etmişlər. 1922-ci ildə xəstələnmiş və ölkənin siyasi həyatından uzaqlaşdırılmışdır. - 204.

176. Şərur - Naxçıvan MR-də şəhər. Naxçıvan şəhərindən 66 km şimal-qərbdə, Şərur düzündədir. Əhalisi 6315 nəfərdir. Şərunun salındığı tarix hələlik dəqiq müəyyənləşdirilməsə də, buranın hələ eradan əvvəl məskunlaşdırıldığı məlumdur. - 207.

177. Gəncə - Azərbaycan Respublikasında şəhər. Sahəsi 107 km², əhalisinin sayına görə Bakıdan sonra ikinci şəhərdir. Gəncə Azərbaycanın qədim şəhərlərindəndir. Gəncənin salındığı tarix dəqiq məlum deyil. Bəzi müəlliflər Gəncənin Makedoniyalı İsgəndərin dövründə (e.ə.336-323) salındığını qeyd etmişlər. - 208.

178. Ümid körpüsü, Həsət körpüsü- Araz çayı üzərində körpü (uz. 286 metr). Türkiyə ilə Azərbaycan arasında sərhəddə (Türkiyənin Dilucu

və Azərbaycanın Sədərək bölgələri) iki qardaş dövlət və ölkəni birləşdirir. 90-cı illərin əvvəllərində Naxçıvan MR-nin keçirdiyi iqtisadi çətinliklərin, xüsusilə nəqliyyat blokadasının ləğvində körpünün müstəsna rolu olmuşdur. - 208, 244, 325, 437, 438.

179. Azərbaycan Xalq Cəbhəsi (AXC) - ictimai-siyasi təşkilat. 1989-cu ildə təsis konfransı keçirilmiş, Proqram və Nizamnaməsi qəbul olunmuşdur. 1999-cu il iyulun 25-də keçirilmiş qurultayının qərarı ilə Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası adlandırılmışdır. - 209, 210, 211, 214, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283.

180. Mütəllibov Ayaz, Ayaz Niyazi oğlu (d. 1938) - 1989-90-cı illərdə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri, 1990-cı ildə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçilmişdir. 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikasının prezidenti olmuşdur. Ayaz Mütəllibov işində ciddi səhvlərə yol vermiş, nəticədə Əministan silahlı qüvvələri Dağlıq Qarabağdan azərbaycanlı əhalini çıxarmış və ərazini işğal etməyə nail olmuşlar. - 211, 251.

181. Surət Hüseynov, Surət Davud oğlu (d. 1959) - 1993-94-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri olmuşdur. 1994-cü ilin oktyabrında Azərbaycanın müstəqilliyinə, suverenliyinə qarşı yönəlmiş çevriliş cəhdinə rəhbərlik etmişdir. - 211, 214, 282, 283.

182. Elçibəy, Əliyev Əbülfəz Qədirqulu oğlu (1938-2000) - 1989-cu ildə yaradılan AXC-nin, sonralar AXCP-nin sədri. 1992-93-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının prezidenti olmuşdur. - 211, 281, 282, 283.

183. Ələkram Hübətov, Ələkram Ələkbər oğlu - 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikasını parçalamaq məqsədilə qanunsuz hərbi qruplaşmaya rəhbərlik etmiş, qondarma "Talış-Muğan Respublikası"nı yaratmaq cəhdi göstərmişdir. - 214, 282.

184. Rəhim Qaziyev, Rəhim Həsən oğlu (d.1943) - texnika elmləri namizədi. 1992-93-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının müdafiə naziri olmuşdur. Ordu quruculuğunda kobud səhvlərə yol vermiş, nəticədə Azərbaycan torpaqlarının bir hissəsi, o cümlədən Şuşa şəhəri ermənilər tərəfindən işğal olunmuşdur. - 217, 279.

185. Zəhra xanım Quliyeva, Zəhra Tahir qızı (1923-2005) - oftalmoloq, tibb elmləri doktoru, professor. Tədqiqatı, əsasən, traxoma,

gözün refraksiyası, rəng duyğusu və ona müxtəlif amillərin təsirinə həsr olunmuşdur. Quliyeva 1972-1983-cü illərdə Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin rektoru olmuşdur. SSRİ Ali Sovetinin deputatı olmuşdur. Əməkdar elm xadimi adına layiq görülmüşdür. 1998-ci ildən Azərbaycan Respublikası Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri vəzifəsində çalışmışdır. Azərbaycan Respublikasının “Şöhrət” ordeni ilə təltif olunmuşdur. - 232.

186. Mustafa bəy Topçubaşov, Mustafabəy Topçubaşov (1895-1981) - cərrah, ictimai və dövlət xadimi. Azərbaycan EA-nın və SSRİ Tibb EA-nın akademiki, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı. Tədqiqatı, əsasən, **qarında**, başda, döş qəfəsində, ətraflarda aparılan cərrahi problemlərə, öddəşi xəstəliyinin müalicəsinə, periferik iflic xəstəliyinə həsr olunmuşdur. Orijinal diaqnostika və cərrahi üsul təklif etmişdir. Dünyada geniş istifadə olunan analdeziya üsulunu ilk dəfə Topçubaşov kəşf etmişdir. - 233.

187. Adilə Namazova, Adilə Əziz qızı (d.1926) - Azərbaycan pediatri, kardioloq. Tibb elmləri doktoru, professor. Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin pediatriya kafedrasının müdiri. Tədqiqatı, əsasən, uşaqlarda revmatizm və ürək xəstəliklərinə həsr olunmuşdur. Rusiya Tibb EA-nın müxbir üzvü, Azərbaycan MEA-nın akademiki, Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatıdır. Azərbaycan Respublikasının “Şöhrət” ordeni ilə təltif olunmuşdur. - 235.

188. Firdovsi, Firdovsi Əbülqasim (təqr. 934-1020, yaxud 1030) - böyük fars və tacik şairi. Farsdilli ədəbiyyatın monumental eposu, dünya ədəbiyyatının möhtəşəm abidələrindən olan “Şahnamə”nin müəllifidir. - 235.

189. Bloxin Nikolay Nikolayeviç (1912-1993) - cərrah-onkoloq, akademik, 1960-68, 1977-87-ci illərdə TEA-nın prezidenti, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı. Əsərləri, əsasən, plastik və bərpa cərrahlığına, travmatologiya və onkologiyaya aiddir. -236.

190. “Kazım Qarabəkir Paşa” məscidi - Naxçıvan şəhərində ibadətqah və memarlıq abidəsi. 1918-19-cu illərdə Naxçıvanın erməni təcavüzündən xilas edilməsində böyük şücaət və mərdlik göstərmiş, 1921-ci il Qars müqaviləsini imzalamış, M.K.Atatürkün silahdaşı, Şərq cəbhə-

sinin komandanı Kazım Qarabəkir Paşanın şərəfinə Türkiyə Diyanət İşləri Vəqfi tərəfindən inşa edilmişdir. - 239-246, 291.

191. Ənvər Paşa (1881-1922) - Türkiyə hərbi və siyasi xadimi. 1918-19-cu illərdə Bakının və Qarabağın erməni işqalçılarından xilas edilməsində şəxsən iştirak etmişdir. Ənvər Paşa 1922-ci ilin yazında Orta Asiyada basmaçılarla birlikdə sovet hakimiyyətinə qarşı vuruşmuş və qəhrəmancasına döyüşdə həlak olmuşdur. - 241.

192. Cəmşid Naxçıvanski (1895-1935) - hərbi xadim, briqada komandiri. Birinci dünya müharibəsində müsəlmanlardan təşkil olunmuş süvari eskadronun komandiri olmuş, sücaətlə vuruşmuş, dördüncü dərəcəli “Müqəddəs Georgi” ordeni ilə təltif olunmuşdur. Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda Cəmşid xan inamla vuruşmuşdur. 1920-ci ilin martında onun alayı Qarabağda daşnaklara qarşı döyüş əməliyyatlarında fəal iştirak etmişdir. 28 aprel (1920) çevrilişindən sonra Azərbaycanın ilk milli atıcı diviziyasının komandiri təyin olunmuş, yüksək ixtisaslı kadr hazırlığında mühüm rol oynamışdır. 30-cu illərin axırlarında Cəmşid xan guya başçılıq etdiyi “casus təxribatçı dəstəsi” ilə mühacirətdə olan qardaşları (İran) ilə əlaqə saxlamaqda təqsirləndirilərək repressiya qurbanı olmuşdur. - 251-258.

193. Səfər Əbiyev, Səfər Axundbala oğlu (d. 1950) - general - polkovnik. 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikasının Müdafiə naziridir. - 255.

194. Akim Abbasov, Akim Əlioğlu (1911-1996) - general-mayor. Böyük Vətən müharibəsində iştirak etmişdir. Müharibədən sonrakı illərdə polk komandiri, diviziya komandirinin müavini və komandiri vəzifələrində işləmişdir. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı olmuşdur. - 257.

195. Abbas Quliyev, Abbas Şahbaz oğlu (1916-1998)-Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, qvardiya kapitanı. Böyük Vətən müharibəsinin (1941-45) iştirakçısı. Q.Abbas Qərbi Dneprdən Visla çayına qədər döyüş yolu keçmiş, Poltava və Xarkov ətrafındakı döyüşlərdə igidlik və qəhrəmanlıq göstərmişdir. - 257.

196. Qəzənfər Əkbərov, Qəzənfər Qulam oğlu (1917-1944) - Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, baş serjant. Ukraynanın, Belorusiyanın düşməndən azad edilməsində iştirak etmiş, 1944-cü ilin avqustunda

Volojin şəhəri ətrafında alman faşistləri ilə döyüşdə qəhrəmancasına həlak olmuşdur. - 257.

197. Əkrəm Əylisli, Nailəov Əkrəm Nəcəf oğlu (d. 1937) -Azərbaycan Respublikasının xalq yazıçısı. Azərbaycan komsomolu və M.F.Axundov adına mükafatları laureatı, 2005-ci ildən Milli Məclisin deputatıdır. Ə.Əylisli Azərbaycan Respublikasının “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilmişdir. 261, 263.

198. Cəfər Cabbarlı, Cəfər Qafar oğlu (1899-1934) böyük Azərbaycan yazıçısı, dramaturq. Cabbarlı yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına böyük təsir göstərmiş, istedadlı dramaturqlar nəslinin yetişməsində mühüm rol oynamışdır. Cabbarlının zəngin irsi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində layiqli yer tutur. - 262, 264.

199. Üzeyir Hacıbəyov, Üzeyir Əbdülhüseyn oğlu (1885-1948) - dahi Azərbaycan bəstəkarı, musiqişünas alim, publisist, dramaturq, pedaqoq və ictimai xadim. Müasir Azərbaycan professional musiqi sənətinin və milli operasının banisi, SSRİ xalq artisti, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı. - 262, 383.

200. Əcəmi Əbubəkr oğlu Naxçıvani (XII əsrin 20-ci illəri - XII əsrin sonu) - orta əsr Azərbaycan memarlığının görkəmli nümayəndəsi, Naxçıvan memarlıq məktəbinin banisi. O, Naxçıvanda Yusif ibn Küseyir türbəsini, Möminə xatun türbəsini, böyük Cümə məscidini və mənbələrdə “Darülmülk” adlandırılan Eldəgəzlər sarayını yaratmışdır. - 262, 267-271.

201. Səməd Vurğun, Səməd Yusif oğlu **В а к и л о в** (1906-1956) - böyük Azərbaycan şairi, ictimai xadim. Azərbaycanın xalq şairi. S.Vurğunun yaradıcılığı XX əsr Azərbaycan şeirinin inkişafında mühüm rol oynamışdır. S.Vurğun Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının məsul katibi, sədri, Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Mədəni Əlaqə Cəmiyyətinin sədri, Azərbaycan MEA-nın vitse prezidenti olmuşdur, iki dəfə SSRİ Dövlət mükafatı laureatı adına layiq görülmüşdür. - 262.

202. Bülbül, Murtuza Məşədi Rza oğlu Məmmədov (1897-1961) - Azərbaycan klassik vokal məktəbinin banisi, musiqi folkloru tədqiqatçısı. Bülbülün yaradıcılığı müasir Azərbaycan musiqili teatrı tarixində mühüm bir mərhələ təşkil edir. Bülbül Azərbaycan xalq mahnılarını, təsnifləri böyük sənətkarlıqla ifa etmişdir. Azərbaycan-

can SSR Ali Sovetinin deputatı olmuşdur. SSRİ xalq artisti və SSRİ Dövlət mükafatı laureatıdır. - 262.

203. Qabil, İmamverdiyev Qabil Allahverdi oğlu (d. 1926-2007) - Azərbaycan şairi. Azərbaycan Respublikasının xalq şairi. Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı. Azərbaycan Respublikasının “Şöhrət” ordeni ilə təltif olunmuşdur. - 264.

204. Nehrəm - Naxçıvan MR-də Babək rayonunda kənd. Əhalisi 11784 nəfərdir. Nehrəm tarixi kənddir. 1885-ci ildə burada ilk dünyəvi məktəb açılmışdır. C.Məmmədquluzadə 7 ildən çox Nehrəm məktəbində müəllim və müdir işləmişdir. Yazıçı “Kişmiş oyunu” (1892), “Danabaş kəndinin əhvalatları” (1894) əsərlərini burada yazmış, mahalda ilk dəfə qızları məktəbə cəlb etmiş və məktəb-tarix diyarşünaslıq muzeyi yaratmışdır. - 264, 277.

205. Ziya Bünyadov, Z i y a M u s a o ğ l u (1923-1997) - görkəmli Azərbaycan alimi, şərqşünas-tarixçi, ictimai xadim. Böyük Vətən müharibəsi (1941-45) iştirakçısı, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü. 1989-97-ci illərdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, 1995-ci ildən Milli Məclisin deputatı olmuşdur. 1997-ci ildə Azərbaycanın dövlətçiliyinə və müstəqilliyinə düşmən olan qüvvələr tərəfindən xaincəsinə qətlə yetirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının “İstiqlal” ordeni ilə təltif edilmişdir. -268, 269, 287.

206. Şəmsəddin Eldəgəz, Ş ə m s ə d d i n İ l d ə n i z , Ş ə m s ə d d i n E l d ə n i z (? - 1174,1175) - Eldəgəz hökmdarı (1136-1175), Azərbaycan Atabəyləri - Eldəgəzlər sülaləsinin və Eldəgəzlər dövlətinin banisi, görkəmli dövlət xadimi, sərkərdə. Dərbəndin qul bazarından satın alınmış Ş.Eldəgəz bacarıq və qabiliyyəti sayəsində sürətlə yüksələrək 1132-ci ildə əmir titulu aldı və Səlcuqilər dövlətinin siyasi həyatında mühüm rol oynamağa başladı. Ayrı-ayrı əyalətlərin hakimi olan Səlcuq əmirlərini özündən asılı vəziyyətə salan Ş.Eldəgəzin dövründə Azərbaycanın şimal və cənub torpaqları (Şirvandan başqa) vahid dövlət tərkibində yenidən birləşdirildi. Bununla da Eldəgəzlər dövlətinin təşəkkülü başa çatdı və o, Yaxın Şərqi ən qüdrətli dövlətinə çevrildi. - 269.

207. Qarabağlar türbəsi - orta əsrlərə aid Azərbaycan memarlıq abidəsi. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Qarabağlar kəndindədir.Türbədən başqa, burada

qoşa minarə və onların arasında yerləşmiş dini binanın qalıqları var. Qoşa minarənin XII əsrin sonu - XIII əsrin əvvəllərində tikildiyi ehtimal olunur. Minarələri bir-birinə bağlayan baştaq isə XIV əsrə aiddir. Baştağın üzərində Elxanı hökmdarı Hülaku xanm arvadı Quti xatunun (Qutuy xatun) adı yazıldığından onun Quti xatunun şərəfinə tikildiyi guman edilir. - 271.

208. “İsmayıl xan” hamamı - XVIII əsrə aid Azərbaycan memarlıq abidəsi. Naxçıvan şəhərində, Azadlıq prospektində yerləşir. Şərq hamamları üslubunda tikilmişdir. - 273.

209. Afiyəddin Cəlilov, Afiyəddin Cəlil oğlu (1946-1994)-dövlət xadimi. 1993-94-cü illərdə Azərbaycan Milli Məclisi sədrinin müavini idi. 1994-cü ildə Azərbaycanın dövlətçiliyinə və müstəqilliyinə düşmən qüvvələr tərəfindən qətlə yetirilmişdir. - 276.

210. İsa Qəmbər, İsa Yunis oğlu (d. 1957) -1990-95-ci illərdə Milli Məclisin deputatı, 1992-93-cü illərdə parlamentin sədri olub. 1992-ci ildən Müsavat partiyasının başqanıdır. -281.

211. “Ortaq dövlət” prinsipi, bax “Ümumi dövlət”.

212. “Ümumi dövlət” - ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrələrinin (ABŞ, Fransa, Rusiya) Azərbaycana etdiyi təklif; yəni Azərbaycan ərazisində yeni bir erməni dövlətinin yaradılması. Beynəlxalq hüquqda isə ümumi dövlət adında anlayış yoxdur. Azərbaycan Dağlıq Qarabağa ancaq öz daxilində yüksək özünüidarəetmə statusu verə bilər. - 292.

213. İvanov İqor Sergeyeviç (d.1945) - 1986-89-cu illərdə SSRİ Xarici İşlər Nazirliyinin ümumi katibliyində rəisin birinci müavini, 1989-91-ci illərdə rəis, 1991-93-cü illərdə Rusiya Federasiyasının İspaniyada səfiri, 1993-98-ci illərdə Rusiya xarici işlər nazirinin birinci müavini, 1998-2004-cü illərdə Rusiya Federasiyasının xarici işlər naziri olmuşdur. - 292, 395, 397.

214. Türk Petrolları, TRAO, - 1954-cü ildə Türkiyənin neft və qaz sənayesinin inkişafı üçün yaradılmışdır. Karbohidrogen istehsalı və emalı sahəsində Türkiyənin ən böyük şirkətidir. TPAO hazırda MDB, Şimali Afrika və Orta Şərqdə fəaliyyət göstərir. Azərbaycana gələn ilk xarici neft şirkətlərindəndir. - 294, 426.

215. Qori seminariyası, Zaqafqaziya (Qori) müəllimlər seminariyası - Zaqafqaziyanın, əsasən, yerli əhalisindən ibtidai məktəb müəllimi hazırlayan orta pedaqoji təhsil müəssisəsi. 1876-cı ildə Qoridə açılmışdı.

Seminariyanın Azərbaycan şöbəsi 1879-cu ildə fəaliyyətə başlamışdı. Azərbaycan şöbəsinin yaradılmasında M.F.Axundovun böyük rolu olmuşdur. Qori seminariyasında təhsil rus dilində idi. Azərbaycan dili isə yalnız Azərbaycan şöbəsində fənn kimi tədris edilirdi. Qori seminariyası Zaqafqaziya xalqlarının, o cümlədən Azərbaycan xalqının mədəni inkişafında mühüm rol oynamışdır. Qori seminariyası 1918-ci ilədək fəaliyyət göstərmişdir. Seminariyanın Azərbaycan şöbəsi 1918-ci ildə F.B.Köçərlinin rəhbərliyi ilə Qazax şəhərinə köçürülmüşdü. - 297.

216. Qazax müəllimlər seminariyası - Azərbaycanda müəllim hazırlayan ilk tədris müəssisələrindən biri. İlk direktoru F.B.Köçərli olmuşdur. Seminariyada ana dili, ədəbiyyat, rus dili, pedaqogika, psixologiya, riyaziyyat, tarix, coğrafiya tədris edilirdi. Seminariyanın Azərbaycanda xalq maarifinin inkişafında mühüm rolu olmuşdur. - 297.

217. İmam Xomeyni, Ruhulla Musavi (1903-1989) - 1979-cu ildən İran İslam Respublikasının başçısı, ayətullah. 1964-cü ildə ölkədən qovulmuş, əvvəlcə İraqda, sonra isə Fransada mühacirətdə olmuşdur. 1979-cu ildə İrana qayıtmış, şah rejimini devirməyə və İslam Respublikasını qurmağa nail olmuş inqilaba başçılıq etmişdir. - 301.

218. İrşad Əliyev, İrşad Nadir oğlu (d. 1944) -1992-94-cü illərdə Respublika Qaçqınlar və Köçkünlərlə İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri, 1994-cü ildən 2004-cü ilə qədər Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı naziri olmuşdur. - 304, 306

219. Yaşar Əliyev, Yaşar Tofiqi (d.1948) - cərrah həkim, professor, diplomat. 1990-cı ildən Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin, 1994-cü ildən isə Milli Məclisin deputatı və Milli Məclis sədrinin müavini olmuşdur. Hazırda Çin Xalq Respublikasında Azərbaycan Respublikasının fəvqəladə və səlahiyyətli səfiridir. - 306.

220. Beynəlxalq Atatürk Sülh mükafatı - Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi Mustafa Kamal Atatürkün “Yurdda sülh, cahanda sülh” prinsiplərinə uyğun olaraq regionda, beynəlxalq aləmdə və ölkələrarası münasibətlərdə sülh, dostluq, anlaşma və xoş məramlı əməkdaşlıq yara-

dılmasına xidmət edən görkəmli şəxsiyyətlərə verilir. Mükafat 1986-cı ildə təsis edilmişdir. - 320, 418-434, 455, 457, 458.

221. ATƏT-in Lissabon zirvə görüşü - 1996-cı il dekabrın 2-4-də Portuqaliyanın paytaxtı Lissabon şəhərində ATƏT-in 54 üzvünün dövlət və hökumət başçılarının iştirakı ilə növbəti Zirvə toplantısı keçirildi. Lissabon Zirvə toplantısında müzakirə olunan məsələlər arasında Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin təkidli Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi geniş diskussiyaya səbəb oldu. Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin başçısı Heydər Əliyevin qəti, prinsipial mövqeyi və gərgin səyi nəticəsində yekun sənədə əlavə kimi qəbul edilən ATƏT sədrinin bəyənətində ilk dəfə olaraq ən yüksək səviyyədə münaqişənin həllinin əsası kimi Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü 53 dövlət tərəfindən qətiyyətlə dəstəkləndi və Dağlıq Qarabağın statusunun yalnız Azərbaycan Respublikasının tərkibində müəyyən olunması öz əksini tapdı. - 329, 352, 362, 384.

222. Klivlend - ABŞ-da şəhər. Klivlend ABŞ-ın sənaye, maliyyə-ticarət və mədəni mərkəzlərindən biri kimi tanınır. - 331, 355, 356, 357.

223. Faiq Sücəddinov, Faiq Miri oğlu (d.1947) - bəstəkar. Azərbaycan Respublikasının xalq artisti. Gözəl mahnılar müəllifidir. Azərbaycan Dövlət və İncəsənət Universitetində dosent. Azərbaycan Respublikasının “Şöhrət” ordeni ilə təltif olunmuşdur. - 334.

224. “Motorola” - beynəlxalq şəbəkələr sistemi. Dünyanın bütün qitələrini əhatə edən 110 ölkədə şirkətin nümayəndəlikləri var. 1928-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. İldə 38 milyard dollardan artıq dövriyyəsi var. Azərbaycanda da fəaliyyət göstərən “Motorola” şirkəti respublikamızda texniki mərkəz yaradılmasına, buraya azərbaycanlı mütəxəssislərin cəlb edilməsinə də böyük maraq göstərir. - 340.

225. Xavyer Solana (d.1942) - siyasi xadim, 1995-99-cu illərdə NATO-nun Baş katibi, 1999-cu ilin iyulundan Avropa İttifaqı Şurasının Xarici Siyasət və Təhlükəsizlik üzrə Baş katibidir. - 342.

226. Avropa Birliyi (AB) - 1951-57-ci illərdə yaranmış üç Qərbi Avropa inteqrasiya təşkilatının ümumi adı (Avropa İqtisadi Birliyi - AİB, Avropa Kömür və Polad Birliyi - AKPB, Avropada Atom Energetika Birliyi - (AAEB). AB ümumi prinsiplərin müəyyən edilməsindən birgə fəaliyyətə qədər bir neçə mərhələ (Avropa İnvestisiya Bankının, Avropa Regional İnkişaf Fondunun - vahid valyutaya keçməsi - AVRO-ya)

keçmişdir. Mühüm mərhələ Vahid Avropa Aktının (1986-1987-ci ildən qüvvəyə minmişdir) qəbul edilməsi olmuşdur. 1967-ci ildə rəhbər orqanların birləşməsindən sonra - AİB, AKPB və AAEB - Avropa Birliyi - 1993-cü ildə isə Avropa Şurası yarandı. - 342, 360, 366, 368, 382.

227. Saparmurad Niyazov, Saparmurad Ataoğlu (1940-2007) - Türkmənistanın siyasi və dövlət xadimi. 1985-ci ildən 1990-cı ilə qədər Türkmənistan KP MK-nın birinci katibi. 1990-cı ildən Türkmənistan Respublikasının prezidenti olmuşdur. - 351.

228. Polşa, Polşa Respublikası - Mərkəzi Avropada dövlət. Sahəsi 312,7 min km², əhalisi 38,7 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 49 voyevodalığa bölünür. Ali və yeganə qanunvericisi orqanı ikipalatalı Seymdir. Paytaxtı Varşava şəhəridir. - 358-388.

229. Aleksandr Kvasnevski (d.1954) - Polşanın siyasi və dövlət xadimi. 1991-1995-ci illərdə Polşa Seyminin deputatı olmuşdur. 1995-2005-ci illərdə Polşa Respublikasının prezidenti olmuşdur. - 358-388.

230. NATO-nun “Sülh naminə tərəfdaşlıq” proqramı - NATO ilə Şərqi Avropa və keçmiş SSRİ ölkələri arasında siyasi və hərbi sahələrdə əməkdaşlıq sənədi, 1994-cü il yanvarın 10-11-də NATO Şurasının dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində Brüsseldə keçirilən görüşdə ABŞ tərəfindən təklif edilmişdir.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev 1994-cü il mayın 4-də NATO-nun Brüsseldəki mənzil-qərargahında Azərbaycanın “Sülh naminə tərəfdaşlıq” proqramına qoşulması haqqında sənədi imzalamışdır. 1996-cı ilin aprelində Heydər Əliyev NATO-nun Brüsseldəki mənzil-qərargahında NATO-nun Baş katibi Xavyer Solana ilə görüşündə Azərbaycan Respublikasının təqdimat sənədini ona vermişdir. Həmin sənəd əsasında Azərbaycanın NATO ilə tərəfdaşlığının fərdi proqramı hazırlanmışdır. - 362, 365, 377, 379, 384.

231. Ploşko Uosif Kasperoviç (1866,() -1930 (?) - memar. Milliyyətə polyakdır. 1897-ci ildə Bakıya gəlmiş, burada bir sıra yaşayış binalarının layihəsini vermişdir. Ploşkonun ən məşhur işləri Bakıda fransız qotikası rahunda tikilmiş M.Muxtarovun sarayı (indiki Səadət sarayı, 1911-12) və Venesiya qotikası uslubunda inşa edilən “İsmailiyyə” (indiki Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin binası, 1908-13) binasıdır. - 363, 384.

232. Avropa Şurası (AŞ) - Avropada hökumətlərarası təşkilat. 1949-cu ildə yaradılmışdır. Qərargahı Fransanın Strasburq şəhərində yerləşir. AŞ-nın əsas məqsədi Avropada sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq, seçki sistemində çoxpartiyalılığa riayət etmək, demokratiyanı və insan hüquqlarını müdafiə etmək, möhkəmləndirmək, Avropa ölkələrinin mədəniyyətlərinin yaxınlaşmasına çalışmaq və s. ibarətdir. AŞ-nın ali orqanları Nazirlər Komitəsi, Məsləhət Assambleyası, Sahə Nazirliklərinin Müşavirəsi və Katiblikdir. Azərbaycan 2001-ci ildən AŞ-nın üzvüdür. - 368, 382.

233. Artur Rasizadə, Artur Tahir oğlu (d. 1935) - Azərbaycanın dövlət xadimi. SSRİ Dövlət mükafatı laureatı. 1986-92-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin birinci müavini vəzifəsində işləyib. 1996-cı ildən Azərbaycan Respublikasının Baş naziridir. Azərbaycan Respublikasının “İstiqlal” ordeni ilə təltif olunmuşdur. - 369.

234. ÇUÖAM - Avropada adi silahların azaldılması haqqında müqavilənin cinah sənədi müzakirə olunduqdan sonra həmin sənədi bəyənən ölkələrdən - Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Moldovadan ibarət qeyri-rəsmi “dördlər qrupu” yaradıldı. Sonralar bu qurama Özbəkistan da qatıldı (10 oktyabr 1997). 2005-ci ildə isə Özbəkistan bu qurumu tərk etdi. - 370, 380.

235. Uzun Həsən (1423-24-1478) - Ağqoyunlu hökmdarı (1468-78), görkəmli sərkərdə ya diplomat. 1467-ci ildə Cahan şahı məğlub edən Uzun Həsən Qaraqoyunlu dövlətinə son qoyaraq mərkəzi Təbriz şəhəri olmaqla “Xorasandan Qaramana qədər uzanan” Ağqoyunlu dövlətinin əsasını qoymuşdur. - 383.

236. Şah Abbas I (1571-1629) - İran şahı. Səfəvilər sülaləsindəndir. Şah Abbas nizami ordu yaratmış, vergi işini qaydaya salmış, geniş tikinti işləri aparmışdı. O, Bəhreyn adalarını (1601-02), Qəndəhar (1621), Hömrüz adalarını (1622), İraqı (1623-38) tutmuşdu. I Şah Abbas Avropa ölkələri ilə siyasi və ticarət əlaqələri yaratmışdı. - 383.

237. Dövlət Duması - 1906-cı ildə Rusiyada yaradılan nümayəndəli qanunvericilik müəssisəsi. 17 oktyabr Manifestli əsasında yaradılmışdı. Burada qanunlar müzakirə edilərək Dövlət Şurasına təqdim edilir və çar tərəfindən təsdiq edilirdi. Duma 1917-ci il 11 6 oktyabra qədər fasilələrlə fəaliyyət göstərdi. 1993-cü il Rusiya Federasiyasının Konstitusiyasına əsasən Duma təzadən bərpa olundu. - 383.

238. Adam Mitskeviç (1798-1855) - görkəmli polyak şairi, milli azadlıq hərəkatı xadimi. Azərbaycan alimi M.S.Topçubaşov 1826-cı ildə Peterburqda Mitskeviçlə görüşmüş, onun yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmişdir. Şeirləri Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş və kitab şəklində çıxmışdır. - 383.

239. Məmməd Əmin Rəsulzadə (1884-1955) - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucularından biri. Görkəmli ictimai-siyasi xadim, publisist, "Müsavət" partiyasının yaradıcılarından biri. 1922-ci ildən mühacirətdə yaşamış, 1955-ci ildə Ankarada vəfat etmişdir. - 383.

240. Sulkeviç Məmməd bəy (1865-1920) - hərbi xadim. Uzun müddət çar Rusiyası ordusunda xidmət etmiş, general-leytenant rütbəsinə qədər yüksəlmişdir. 1919-cu ilin martında Azərbaycana gəlmiş, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ordusunda Baş Ərkani hərbi (Baş qərargah) rəisi olmuşdur. - 383.

241. Əlimərdan bəy Topçubaşov (1865-1934) - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucularından biri. Görkəmli hüquqşünas, ictimai-siyasi və dövlət xadimi, diplomat. 1917-1920-ci illərdə Bakı Müsəlman Şurası Müvəqqəti İcraiyyə Komitəsinin sədri, Azərbaycan parlamentinin sədri. Paris (Versal) sülh konfransında Azərbaycan nümayəndə heyətinin başçısı olmuşdur. 1934-cü ildə Parisdə vəfat etmişdir. - 383.

242. Yıldırım Akbulut (d.1935) - Türkiyənin siyasi və dövlət xadimi, hüquqşünas. Ana Vətən Partiyasının yaradıcılarından biri. 1983-cü ildə TBMM-nin sədr əvəzi, 1984-87-ci illərdə Türkiyə daxili işlər naziri, 1987-2005-ci illərdə TBMM-nin sədri, Baş nazir vəzifələrində çalışmışdır. 2005-ci ildə TBMM-nin deputatıdır. - 392, 418.

243. Böyük Millət Məclisi (BMM) - Türkiyənin ali qanunverici orqanı. Parlament 1920-ci il aprelin 23-də yaradılmışdır. BMM-nin ilk sədri M.K.Atatürk olmuşdur. BMM iki palatadan ibarətdir: Senat (yuxarı palata) və Milli palata. BMM məclis üzvlərindən respublika prezidentini seçir. - 392, 428, 433.

244. Gülhanə Hərbi Tibb Akademiyası - Türkiyədə məşhur tibb ocaqlarından biri. 1898-ci ildən fəaliyyət göstərir. Akademiya ən müasir tibb avadanlığı ilə təmin edilmişdir. Burada həm müalicə edilir, həm də elmi tədqiqatlar aparılır. - 443-459.

Şəxsi adlar göstəricisi

Abbasov Akim	- 257
Ağayi Rəfiq dust	- 164, 165, 299
Axundov Mirzə Fətəli	- 197
Axvlediani Lomer	- 54-73
Akbulut Yıldırım	- 392, 418
Akçağıllar Leyla	- 104
Aksoy Məsud	- 453
Allahverdiyev Rəfael	- 66, 67, 70, 71, 126-131
Altımp Samin	- 444
Anar	- 194
Arslan Kərim	- 453
Atatürk Mustafa Kamal	- 8, 189, 227, 240, 241, 290, 291, 310, 323, 326, 327, 328, 332, 389, 391, 392, 408, 418- 434, 435, 441-442, 443, 444, 446, 455, 456, 457
Ayətulla Şəbüstəri	- 299
Aygün Yusif	- 450
Aymedova Maya	- 145
Arkan Çingiz	- 454
Babayev Səfərəli	- 181, 193, 194, 195
Batalov	- 141
Baybakov Nikolay	- 18
Beyker	- 106
Bəktəşi Tofiq	- 200
Bəylər	- 277
Bikdeli	- 299
Bjezinski Zbiqnev	- 106
Blaşşek	- 371
Bleyr Toni	- 123, 124
Bloxin Aleksandr	- 236
Blok Aleksandr	- 71
Bondevik Maqne	- 116
Boz Yılmaz	- 452
Brayn Con	- 340

Braun Sem	-106
Braunbek Sem	- 104, 105, 106
Bulut Ergün	- 452
Bülbül	- 262
Bünyadov Ziya	- 268, 269, 286
Cəfər Cabbarlı	- 262, 264
Cəfərqulu xan	- 204
Cəfərli Əsəd	- 200
Cəlilov Afiyəddin	- 276
Çakir Bülənd	- 453
Çakir Erol	- 402
Çay Əbdülxaliq	- 224, 225
Çernomırdin Viktor	- 25, 26, 29
Çernyayev	- 66
Çətin Erol	- 449
Çingizxan	-192
Dağ Alparslan	- 453
Dəmirəl Süleyman	- 70, 81, 114, 188, 208, 209, 224, 225, 226, 227, 240, 244, 290, 291, 309-334, 389-390, 394, 400-401, 402-459
Doğramacı İhsan	- 70
Düzdaban Həmzə	- 449
Ecevit Bülənd	- 391, 418
Ekü Umberti	- 403
Elçibəy Əbülfəz	- 211, 281, 282, 283
Eldəniz Şəmsəddin	- 269
Eskudero Stenli	- 44, 53, 152-157
Əbdüləli	- 230
Əbdüləlizadə Əli	- 168, 171, 299
Əbdürrəhman Vahid	- 344
Əbiyev Səfər	- 255
Əcəmi Naxçıvani	- 19, 262, 267-271
Əhmədov Əsgər	- 200
Əkbərov Qəzənfər	- 257
Ələkbərov Vahid	- 12-41, 91 -96
Ələsgərov Valeh	- 22
Əliyev Əli	- 200
Əliyev İlham	-20, 271

Əliyev İrşad	- 304,306
Əliyev Natiq	-20, 21, 22,104
Əliyev Yaşar	- 306
Əliyeva Zərifə xanım	- 162-163, 228-238
Ənvərpəşə	- 241
Ərsümər Cümhur	-309, 314, 321
Əsgərov Abbas	- 200
Əylisli Əkrəm	- 261, 263
Fəhd Bin Əbdülləziz Al Səud	- 118
Fındıqçı Hacı	- 450
Firdovsi	- 235
Gəncəvi Nizami	- 196, 201, 235
Gökgöz Murat	- 451
Güla Kız Gürkan	- 402
Gülara xanım	- 264
Hacıbəyov Üzeyir	-262, 383
Harmankaya Çətin	- 459
Heminquey Ernest	- 71
Heyerdal Tur	- 112
Həbibbəyli İsa	- 186
Həmidov İsgəndər	- 284
Həsənov Əbülfəz	- 200
Hümmətov Ələkram	- 214, 282
Hüseyn Cavid	- 197, 262, 263, 274
Hüseynov Pənah	- 283
Hüseynov Surət	- 211, 214, 282, 283
Hüseynzadə Lətif	- 200, 242, 243
Xaçılayev	- 32
Xamnei	- 164, 167
Xanbabayev Əjdər	- 67
Xatəmi	- 170,171
Xəttab	- 33
Xızroyev Şıxsəid	- 31
İbrahimbəyov Rüstəm	-59, 132-145
İbrahimov Əjdər	- 144
İmam Xomeyni	- 301
İmam Rza	- 164
İsgəndərov Cəlil	- 200
İsmayılova Fatma xanım	- 191

İşçi Hacı	- 454
İvanov İqor	-292, 395, 397
İvaşov	- 33
Jerar Filipp	- 141
Kalyujnı Viktor	-12-41, 69
Karakuş Kənan	- 445
Karmen Roman	- 58
Kavano	-335, 353
Kaydanovski	- 70
Kazım Qarabəkir paşa	- 239-246, 291
Kələntərli Asif	- 279
Kələntəri İsa	- 299-306
Kərimov İlqar	- 140
Kərimov İslam	- 121
Kitarin	- 66
Kıvınoğlu Hüseyn	-309, 314, 321, 418
Klinton Bill	- 9, 44, 113, 153, 337, 340, 353, 354, 355, 356
Koçaryan Robert	- 51, 153, 154, 159, 176-179, 291, 336, 395
Kokareva	- 70
Komissar Mixail	- 74
Kopeçnik	- 382
Krasnevski Aleksandr	- 358-388
Krasnevski İolanta	- 381
Küçma Leonid	-119, 343
Kurt Mete	- 443
Qabil	- 264
Qarabiyik Bayram	- 451
Qasımov Yunis	- 181
QasımovTofiq	- 210
Qazıyev Rəhim	- 217, 279
Qədimov Arif	- 268, 273
Qəmbərov İsa	- 281
Qəncər Müslüm	- 448
Qor Albert	- 153, 154, 155, 156, 352
Qorbaçov Mixail	- 66, 67, 202
Qorbaçova Raisa	- 66
Qoslavski	- 384

Qridzinski Pşemislav	- 371
Quliyev Abbas	- 257
Quliyev Asəf	- 281
Quliyev Eldar	- 138
Quliyev Qərəc	- 281
Quliyev Rəsul	- 21,279
Quliyeva Zəhra	- 232
Quluzadə Vəfa	- 97, 104
Qurtuna Əli Müfid	- 402
Lenin Vladimir	- 204
Lixaçov Dmitri	- 90
Mak-Vey Heri	- 132-145
Mayakovski Vladimir	- 71
Məhəmməd (Əleyhissəlam)	- 172
Məmmədquluzadə Cəlil	-197, 259-266
Məmmədov Qafar	- 279
Məmmədov Məhəmmədəli	- 31
Mirişli Əqil	- 165
Mirişli Mircəfər	- 165
Mirişli Mirhəsən	-165
Mirişli Ramiz	-165
Mitskeviç Adam	- 383
Motsart Volfqand	- 67
Musayev Niyaməddin	-207
Mustafayev Vaqif	-54-73
Mübarək Hüsni	- 75
Mutəllibov Ayaz	-211, 251
Nağıyev Əli	- 175
Naxçıvanski Cəmşid	-251-258
Namazova Adilə	- 235
Nakayama Taqo	- 146-151, 347
Narliyev Hocaqulu	-143-144
Nazarbayev Nursultan	-122, 351
Nemtsov Boris	- 27
Nəzmiyyə xanım	- 437
Niyazov Saparmurad	-351
Nurupaşa	-241
Nyuman Pol	-141
Obuçi Keydzo	-115, 347-349

Ocaqov Rasim	- 138
Olbrayt	- 47, 48, 49, 50, 52, 153, 155, 336, 337, 353, 355, 356
Omahoni Pol	- 140
Oran Gültəkin	- 453
Oşaynnessi Cerald	- 103-105
Önal Kamal	- 402
Özcan Mömin	- 452
Özcan Niyami	- 446
Öztürk Əliosman	- 446
Özürək Saleh	- 447
Paşa Ertən	- 458
Paşayev Hafız	- 47
Paşazadə Hacı Allahşükür	-162, 163
Pektaş Camal	- 454
Pilsidski	- 383
Ploşko	- 363, 384
Pototski	- 384
Puqo	- 66
Putin Vladimir	- 38,40
Puyya Rafiq	- 137
Rasizadə Artur	- 369
Rəfsancani Həşimi	- 164,167
Rəsulzadə Məmmədəmin	- 383
Rəşidov Şərəf	- 66
Riçardson	- 397
Rostropoviç Mstislav	- 143
Ryazanov Eldar	- 65
Saleh Əli Əbdullah	- 125
Salyer	- 67
Seleznyov Gennadi	- 33
Sestanoviç Stiven	- 152, 335-341, 353
Seyidov Əqil	-165
Seyidov Mircəfər	-165
Seyidov Mirhəsən	-165
Səməd Vurgun	- 262
Sidqi Məhəmməd Tağı	- 197, 199
Solana Xavyer	- 342
Sosnov İvan	- 63

Sulkeviç Məmməd bəy	- 383
Sultanov Məmməddağı	- 229, 230
Sücəddinov Faiq	- 334
Safrannik Yuri	- 23
Şah Abbas	- 383
Şahnazarov	- 66
Şenqelaya Eldar	- 59
Şevardnadze Eduard	- 38, 120
Şəbüstəri Mücrəndi	- 172
Şərifov Abid	-147, 150
Şopen	- 382
Şoray Türkan	- 138
Tutayüq Murad	- 200
Tağıyev Hacı Zeynalabdin	- 6, 128, 129
Talbott Stroub	- 152, 192, 352-357, 395
Talıblı Kazım	- 200
Talıbov Vasif	- 165, 175, 190, 237, 240, 247, 255, 256, 267, 272-288
Teymurləng	-192
Təmiz Türkər	- 453
Toma Svetlana	- 145
Topçubaşov Əlirmərdan bəy	- 383
Topçubaşov Mustafabəy	- 233
Tszyan Tszemin	- 87, 89
Tunc Ənvər	- 45
Türcəl İlhan	- 440
Uayt Endrü	- 132-145
Ulyanov Mixail	- 138
Uzun Həsən	- 383
Vanda	- 383
Vahabzadə Bəxtiyar	-202, 333
Verxofstad Çi	- 117
Vəliyev Eldəniz	-191
Viçorik Bertron	-126-131
Vilayəti Əli Əkbər	-167
Voloşin Aleksandr	- 38, 40
Vudvord	-10
Yakovlev Aleksandr	- 66
Yalçın Tunçay	- 450

Yermaş Filipp	- 58, 142
Yermolov	- 17
Yılmaz Mustafa	- 225
Yusifzadə Xoşbəxt	- 22, 23
Yeltsin	-29, 31, 32, 41
Zaslavski	- 363
Zibek Kristian	-126-131
Zülfüqarov Tofiq	-50, 51, 153

Coğrafi adlar göstəricisi

Almaniya Federativ Respublikası	-108-111, 127-131
Alyaska	- 46
Amerika Birləşmiş Ştatları	-9, 23, 38, 44 - 53, 102, 104, 113, 137, 140, 143, 148, 152 - 157, 292, 302, 305, 335-341, 352-357, 397, 427
Amur (RF-da vilayət)	- 64
Ankara	- 227, 291, 320, 340, 394, 397, 398, 400-401, 418-459
Araz çayı	- 303
Asiya	- 302, 305, 359, 362, 369
Avrasiya	- 137, 369
Avropa	- 6, 102, 108, 109, 111, 148, 152, 167, 297, 302, 359, 362, 366, 368, 369, 378, 381, 382, 384, 423
Bakı	- 5, 6, 7, 13, 18, 27, 44, 46, 67, 76-84, 95, 96, 100, 101, 105, 106, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132-145, 146, 148, 163, 165, 168, 179, 197, 198, 203, 204, 205, 210, 211, 236, 241, 242, 246, 247, 256, 259, 262, 263, 267, 273, 274, 275, 276, 286, 289, 290, 297, 308, 342, 343, 344, 346, 347, 349, 350, 351, 353, 363, 364, 365, 366, 377, 378, 386, 390, 391, 393, 395, 427
Baltik dənizi	- 360, 365, 377
Belçika Krallığı	- 117

Berlin	- 126, 127
Bolqarıstan	- 70
Böyük Britaniya	- 80, 81, 96, 101, 123, 124, 311, 312
Brodi	- 370
Cenevrə	- 48, 49, 293
Cəhri (NMP-da kənd)	- 277
Cənubi Qafqaz	-360, 365, 371, 374, 377
Çeçenistan	- 15, 17, 26, 27, 29, 30, 33, 34
Çin Xalq Respublikası	- 85-90
Çobanmaxi (RF-da kənd)	- 32
Dağıstan	- 17, 29, 30, 31, 32, 35, 36
Dağlıq Qarabağ	- 47, 49, 52, 73, 98, 133, 143, 155, 163, 176-179, 202, 213, 214, 275, 291, 292, 293, 303, 324, 329, 335, 338, 339, 353, 362, 363, 365, 366, 367, 374, 377, 384, 385, 395, 396, 397, 401, 424, 425
Əfqanıstan	- 29
Ərdəbil	- 189, 299
Əznəbirt	- 229
Florida (ABŞ-da ştat)	- 46
Fransa	- 292, 341
Gəncə	- 208, 241
Gürcüstan	- 33, 54-73, 120, 290, 340, 380, 397, 398, 427
Həştərxan	- 25
Hyuston	- 46, 427
Xəzər dənizi	-7, 12, 16, 22, 23, 24, 25, 100, 105, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 146, 316, 360, 365, 377, 401, 426
İlisu (kənd)	- 345-346
İndoneziya Respublikası	- 344
İran	-24, 25, 29, 160-172, 184, 189, 198, 210, 247, 272, 299-306

İrəvan	- 198, 286
İsrail	-137
İstanbul	- 49, 156, 341, 394, 396-399, 427
İzmir	- 189
İzmit	- 400, 419
Kanzas (ABŞ-da ştat)	- 104
Karamaxi (RF-da kənd)	- 32
Keçili (NMP-da kənd)	- 183
Kemerovo	- 69
Kiyev	- 373
Kişinyov	- 31
Klivlend	-331, 355, 356, 357
Kosaeli	- 194, 400, 402-417, 419
Kür çayı	- 303
Qafqaz	- 45, 105, 148, 149, 150, 162, 198, 317, 363
Qara dəniz	- 360, 365, 377
Qars	-243
Qazaxıstan	- 16, 23, 25, 122, 350, 397, 427
Qərbi Avropa	- 360, 365, 377
Qərbi Azərbaycan	- 165
Qdansk	- 370
Quba	- 303
Qusar	- 208
Leninqrad	- 199, 222, 267
Lənkəran	-208, 214, 303
Lissabon	-293, 354, 378
London	- 23
Los-Anceles	-140
Meqri	- 279
Mərkəzi Asiya	- 45
Mərkəzi Avropa	- 360, 365, 377
Mərənd	- 304, 305
Məşhəd	-164
Minsk	- 70
Misir Ərəb Respublikası	- 75
Moskva	-16, 23, 26, 27, 28, 29, 33, 35, 36, 58, 60, 61, 65, 67, 70, 78, 94, 137, 141, 142, 144, 145, 162, 163, 199, 202, 203, 204, 205, 211, 217, 231, 242, 254, 265, 267, 273, 311, 378
Naxçıvan	- 65, 138, 143, 153, 158-296,

	299, 300, 305
Naxçıvan Muxtar Respublikası	- 152, 158-296, 325, 437, 438
Neftçala	-14
Nəhrəm	- 264, 277
Norveç	- 49, 111, 112, 116
Novorossiysk	-15
Nyu-York	- 49, 50, 140, 153, 336, 398
Ohayo (ABŞ-da ştat)	-356
Orta Asiya	- 424
Özbəkistan	- 121, 397, 427
Pakistan	- 29
Paris	- 378
Pekin	- 87
Pervomaysk	- 30
Polşa	- 358-388
Portuqaliya	- 293
Rostov (RF-da vilayəti)	- 36
Rusiya Federasiyası	- 12-41, 50, 90, 91-96, 145, 158, 162, 196, 217, 243, 290, 292, 306, 341, 378, 397
Sankt Peterburq	- 90
Sədərk	- 176-179, 293
Səudiyyə Ərəbistanı	- 118
Sibir	- 7, 13, 262
Sisyan	- 183
Stavropol	- 15
Şahbuz rayonu	- 183
Şanxay	- 89
Şəki	- 303
Şərqi Avropa	-110, 137, 140
Şərqi Azərbaycan	- 165, 168
Şərur	- 207
Şimali Qafqaz	-15, 16, 17, 28, 29, 378
Tehran	- 171, 210, 306
Texas	- 46
Təbriz	- 172, 305
Tərtər çayı	- 303
Tiflis, Tbilisi	- 198, 286
Tında (RF-da şəhər)	- 64
Tokio	-147, 148, 150
Tomsk	- 69
Tovuz şəhəri	- 297-298
Tümen	-7, 13

Türkmenistan	-23, 145, 351, 399
Türkiyə	-29, 65, 80, 81, 96, 101, 104, 114, 137, 138, 158, 184, 188, 189, 208, 209, 224-225, 226, 227, 239-246, 249, 272, 289-296, 309-334, 340, 389-459
Ukrayna	- 36, 119, 343, 370
Ural	- 14
Uzaq Şərq	- 61, 64
Varşava	- 358, 362, 364, 372, 373, 377, 378
Vaşinqton	- 46, 47, 51, 106, 140, 330, 336, 337, 354, 363, 378, 379, 398, 427
Vladivostok	- 61
Volqodonsk	- 16
Yalta	- 48, 49, 293, 336, 377
Yaponiya	- 87, 101, 115, 139, 146-151, 347-349
Yardımlı	- 208
Yerevan	- 397
Yəmən Ərəb Respublikası	- 125
Zəngəzur	- 198
Zığ	- 130

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

“ƏSRİN MÜQAVİLƏSİ”NİN BEŞİNCİ İLDÖNÜMÜ ŞƏRƏFİNƏ
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİNİN ADINDAN TƏŞKİL OLUNMUŞ
RƏSMİ QƏBULDA NİTQ

20 sentyabr 1999-cu il.....5

RUSİYANIN YANACAQ VƏ ENERGETİKA NAZİRİ VİKTOR
KALYUJNİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

21 sentyabr 1999-cu il.....12

“İSLAM MEMARLIĞI MİNİLLİKLƏR AYRICINDA”
BEYNƏLXALQ SEMİNARININ İŞTİRAKÇILARINA

21 sentyabr 1999-cu il.....42

ABŞ-ın AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRİ STENLİ ESKUDERO
İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

25 sentyabr 1999-cu il.....44

GÜRCÜSTAN KİNEMATOQRAFÇILAR İTTİFAQININ KATİBİ,
KİNOOPERATOR LOMER AXVLEDİANİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏTİ

27 sentyabr 1999-cu il.....54

İNTERFAKS MÜSTƏQİL AGENTLİYİNİN BAŞ DİREKTORU CƏNAB
MİXAİL KOMİSSARA

29 sentyabr 1999-cu il.....74

MİSİR ƏRƏB RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MƏHƏMMƏD HÜSNÜ MÜBARƏKƏ

30 sentyabr 1999-cu il.....75

BAKIDA BİNƏ BEYNƏLXALQ AEROVAĞZALININ
YENİ KOMPLEKSİNİN TƏNTƏNƏLİ AÇILIŞI
MƏRASİMİNDƏ NİTQ

30 sentyabr 1999-cu il.....76

ÇİN XALQ RESPUBLİKASI YARADILMASININ 50
İLLİYİ MÜNASIBƏTİLƏ ÇİNİN AZƏRBAYCANDAKI
SƏFİRLİYİNİN TƏŞKİL ETDİYİ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ

30 sentyabr 1999-cu il85

SANKT-PETERBURQ ŞƏHƏRİNİN QUBERNATORU –
HÖKUMƏTİNİN SƏDRİ CƏNAB VLADİMİR
ANATOLYEVİÇ YAKOVLEVƏ

1 oktyabr 1999 cu il.....90

RUSİYANIN «LUKOyl» NEFT ŞİRKƏTİNİN BAKIDAKI
YENİ OFİSİNİN AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ

1 oktyabr 1999-cu il.....91

BEYNƏLXALQ GƏNC PREZİDENTLƏR
TƏŞKİLATININ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ
SÖHBƏT

2 oktyabr 1999-cu il.....97

ALMANİYANIN BİRLƏŞMƏSİ GÜNÜNÜN
İLDÖNÜMÜ MÜNASIBƏTİLƏ ALMANİYA
FEDERATİV RESPUBLİKASININ
AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRLİYİNİN TƏŞKİL ETDİYİ
RƏSMİ QƏBULDA NİTQ

3 oktyabr 1999-cu il.....108

GÖRKƏMLİ SƏYYAH VƏ ALİM TUR HEYERDALA

4 oktyabr 1999-cu il.....112

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB UİLYAM C.KLİNTONA

4 oktyabr 1999-cu il.....113

TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB SÜLEYMAN DƏMİRƏLƏ

4 oktyabr 1999-cu il.....	114
YAPONİYANIN BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB KEYDZO OBUÇİYƏ	
4 oktyabr 1999-cu il.....	115
NORVEÇ KRALLIĞININ BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB KUEL MAQNE BONDEVİKƏ	
4 oktyabr 1999-cu il.....	116
BELÇİKA KRALLIĞININ BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB Gİ VERXOFSTADA	
4 oktyabr 1999-cu il.....	117
İKİ MÜQƏDDƏS OCAĞIN XADİMİ, SƏUDİYYƏ ƏRƏBİSTANI MƏMLƏKƏTİNİN KRALI ƏLAHƏZRƏT FƏHD BİN ƏBDÜLƏZİZ AL SƏUDA	
4 oktyabr 1999-cu il.....	118
UKRAYNA PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB LEONİD KUÇMAYA	
4 oktyabr 1999-cu il.....	119
GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB EDUARD ŞEVARDNADZEYƏ	
4 oktyabr 1999-cu il.....	120
ÖZBƏKİSTAN PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB İSLAM KƏRİMOVA	
4 oktyabr 1999-cu il.....	121
QAZAXISTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB NURSULTAN NAZARBAYEVƏ	
4 oktyabr 1999-cu il.....	122

**BÖYÜK BRİTANİYA VƏ ŞİMALİ İRLANDİYA
BİRLƏŞMİŞ KRALLIĞININ BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB TONİ BLEYRƏ**

4 oktyabr 1999-cu il.....123

**BÖYÜK BRİTANİYA VƏ ŞİMALİ İRLANDİYA
BİRLƏŞMİŞ KRALLIĞININ BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB TONİ BLEYRƏ**

6 oktyabr 1999-cu il.....124

**YƏMƏN ƏRƏB RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ƏLİ ƏBDULLAH SALEHƏ**

7 oktyabr 1999-cu il.....125

**ALMANİYANIN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

7 oktyabr 1999-cu il.....126

**BAKIDA AÇILMIŞ “QƏRB-ŞƏRQ”
KİNOFESTİVALININ İŞTİRAKÇILARI İLƏ GÖRÜŞDƏ
SÖHBƏT**

8 oktyabr 1999-cu il.....132

**YAPONİYANIN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

8 oktyabr 1999-cu il.....146

**ABŞ-ın AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRİ STENLİ ESKUDERO
İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

9 oktyabr 1999-cu il.....152

**NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASININ 75 İLLİYİ
MÜNASİBƏTİLƏ KEÇİRİLƏN BAYRAM ŞƏNLİKLƏRİNDƏ
İŞTİRAK ETMƏK ÜÇÜN OKTYABRIN 10-da NAXÇIVANA
YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ HAVA
LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB**

10 oktyabr 1999-cu il.....	158
NAXÇIVAN ŞƏHƏRİNİN SARVANLAR MƏHƏLLƏSİNDƏ İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ “BONYADƏ MOSTEZƏFİN” FONDU TƏRƏFİNDƏN TİKİLMİŞ “HƏZRƏTİ ZƏHRA (S)” MƏSCİDİNİN TƏNTƏNƏLİ AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ	
10 oktyabr 1999-cu il.....	160
NAXÇIVANDA TİCARƏT-TƏDRİS MƏRKƏZİNİN TƏNTƏNƏLİ AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ	
10 oktyabr 1999-cu il	173
ERMƏNİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ROBERT KOÇARYANLA GÖRÜŞ	
11 oktyabr 1999-cu il.....	176
YUSİF MƏMMƏDƏLİYEV ADINA NAXÇIVAN DÖVLƏT UNİVERSİTETİNİN YENİ TƏDRİS KORPUSUNUN TƏNTƏNƏLİ AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ	
11 oktyabr 1999-cu il.....	180
NAXÇIVAN MR-nin TƏŞKİL OLUNMASININ 75 İLLİYİNƏ HƏSR EDİLMİŞ TƏNTƏNƏLİ YUBİLEY İCLASINDA NİTQ	
12 oktyabr 1999-cu il.....	187
NAXÇIVAN QARNİZONU “N” HƏRBİ HİSSƏSİNİN ŞƏXSİ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ NİTQ	
12 oktyabr 1999-cu il.....	212
NAXÇIVAN MR-nin 75 İLLİK YUBİLEYİ MÜNASİBƏTİLƏ VERİLMİŞ ZİYAFƏTDƏ NİTQ	
12 oktyabr 1999-cu il.....	221
NAXÇIVANDA AKADEMİK ZƏRİFƏ ƏLİYEVƏ	

ADINA POLİKLİNİKADA NİTQ

13 oktyabr 1999-cu il.....228

NAXÇIVANDA “KAZIM QARABƏKİR PAŞA MƏSCİDİ”NİN
AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ

13 oktyabr 1999-cu il.....239

CƏMŞİD NAXÇIVANSKİ ADINA HƏRBİ LİSEYİN
NAXÇIVAN FİLİALININ AÇILIŞINDA NİTQ

13 oktyabr 1999-cu il.....251

GÖRKƏMLİ YAZIÇI-PUBLİSİST, DRAMATURQ, İCTİMAİ
XADİM CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏNİN EV MUZEYİNİN
AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ

13 oktyabr 1999-cu il.....259

MİLLİ MEMARLIĞIMIZIN MÖHTƏŞƏM ABİDƏSİ,
XII ƏSRDƏ GÖRKƏMLİ MEMAR ƏCƏMİ ƏBUBƏKR
OĞLU NAXÇIVANİNİN YARATDIĞI MÖMÜNƏ XATUN
TÜRBƏSİNİ ZİYARƏTİ ZAMANI ÇIXIŞ

14 oktyabr 1999-cu il.....267

NAXÇIVAN MR ALİ MƏCLİSİNDƏ KEÇİRİLƏN
GÖRÜŞDƏ NİTQ

14 oktyabr 1999-cu il.....272

TÜRKİYƏNİN “SAMANYOLU” TELEVİZİYASININ
MÜXBİRİNƏ MÜSAHİBƏ

14 oktyabr 1999-cu il.....289

PUŞKİN ADINA TOVUZ ŞƏHƏR ORTA MƏKTƏBİNƏ

15 oktyabr 1999-cu il.....297

İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ KƏND TƏSƏRRÜFATİ
NAZİRİ İSA KƏLƏNTƏRİNİN BAŞÇILIQ ETDİYİ

NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

16 oktyabr 1999-cu il.....299

**DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİ GÜNÜ MÜNASİBƏTİLƏ
AZƏRBAYCAN XALQINA TƏBRIK**

17 oktyabr 1999-cu il.....307

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
SÜLEYMAN DƏMİRƏLİN BİNƏ HAVA LİMANINDA
QARŞILANMA MƏRASİMİNDƏ NİTQ**

18 oktyabr 1999-cu il.....309

**AZƏRBAYCAN - TÜRKİYƏ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTLƏRİ
ARASINDA DANIŞIQLAR ZAMANI ÇIXIŞ**

18 oktyabr 1999-cu il.....314

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ SÜLEYMAN
DƏMİRƏLƏ “İSTİQLAL” ORDENİNİN TƏQDİM
EDİLMƏSİ MƏRASİMİNDƏ NİTQ**

18 oktyabr 1999-cu il.....321

**ABŞ-ın DÖVLƏT KATİBİNİN YENİ MÜSTƏQİL DÖVLƏTLƏR
ÜZRƏ XÜSUSİ, KÖMƏKÇİSİ STİVEN SESTANOVİÇİN
BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ
SÖHBƏT**

21 oktyabr 1999-cu il.....335

**AVROPA BİRLİYİNİN XARİCİ SİYASƏT VƏ
TƏHLÜKƏSİZLİK SİYASƏTİ ÜZRƏ ALİ NÜMAYƏNDƏSİ,
AVROPA BİRLİYİ ŞURASININ BAŞ KATİBİ CƏNAB
XAVYER SOLANAYA**

22 oktyabr 1999-cu il.....342

**UKRAYNA PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB LEONİD
KUÇMAYA**

22 oktyabr 1999-cu il.....	343
----------------------------	-----

**İNDONEZİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ƏBDÜRRƏHMAN VAHİDƏ**

22 oktyabr 1999-cu il.....	344
----------------------------	-----

İLİSU KƏND ORTA MƏKTƏBİNƏ

22 oktyabr 1999-cu il.....	345
----------------------------	-----

**YAPONİYANIN BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB
KEYDZO OBUTİYƏ**

22 oktyabr 1999-cu il.....	347
----------------------------	-----

**QAZAXISTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB NURSULTAN NAZARBAYEVƏ**

25 oktyabr 1999-cu il.....	350
----------------------------	-----

**TÜRKMƏNİSTANIN PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB SAPARMURAD NİYAZOVA**

25 oktyabr 1999-cu il.....	351
----------------------------	-----

**AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARI DÖVLƏT KATİBİNİN
MÜAVİNİ STROUB TALBOTT BAŞDA OLMAQLA
ABŞ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

26 oktyabr 1999-cu il.....	352
----------------------------	-----

**POLŞA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ALEKSANDR KVASNEVSKİ İLƏ TƏKBƏTƏK
GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN**

27 oktyabr 1999-cu il.....	358
----------------------------	-----

**AZƏRBAYCAN VƏ POLŞA NÜMAYƏNDƏ HEYƏTLƏRİ
ARASINDA DANIŞIQLARDA ÇIXIŞ**

27 oktyabr 1999-cu il.....	361
----------------------------	-----

AZƏRBAYCAN-POLŞA SƏNƏDLƏRİNİN
İMZALANMASI MƏRASİMİNDƏN SONRA BİRGƏ
MƏTBUAT KONFRANSINDA BƏYANAT VƏ
SUALLARA CAVAB

27 oktyabr 1999-cu il.....374

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ ADINDAN POLŞA
RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ALEKSANDR
KVASNEVSKİNİN ŞƏRƏFİNƏ TƏŞKİL EDİLMİŞ RƏSMİ
QƏBULDA NİTQ

27 oktyabr 1999-cu il.....381

TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB SÜLEYMAN DƏMİRƏLƏ

28 oktyabr 1999-cu il.....389

TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB BÜLƏND ECEVİTƏ

28 oktyabr 1999-cu il.....391

TYRKİYƏ BÖYÜK MİLLƏT MƏCLİSİNİN SƏDRİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB YILDIRIM AKBULUTA

28 oktyabr 1999-cu il.....392

TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
SÜLEYMAN DƏMİRƏLİN DƏVƏTİ İLƏ QARDAŞ
ÖLKƏYƏ QISAMÜDDƏTLİ İŞGÜZAR SƏFƏRƏ YOLA
DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ HAVA LİMANINDA
JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB

31 oktyabr 1999-cu il.....394

İSTANBUL ŞƏHƏRİNİN ATATÜRK ADINA HAVA
LİMANININ ŞƏRƏF SALONUNDA JURNALİSTLƏRİN
SUALLARINA CAVAB

31 oktyabr 1999-cu il.....	396
TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ SÜLEYMAN DƏMİRƏL İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN	
1 noyabr 1999-cu il.....	400
TÜRKİYƏ VƏ AZƏRBAYCAN PREZİDENTLƏRİNİN KOCAELİ BÖLGƏSİNİN «KÖSƏKÖY» HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏR QARŞISINDA BƏYANATLARI	
1 noyabr 1999-cu il	402
İNTERTEKS BEYNƏLXALQ MƏRKƏZİNDƏ ÇIXIŞ	
1 noyabr 1999-cu il.....	407
TÜRKİYƏ SİLAHLI QÜVVƏLƏRİNİN MADDİ-TEXNİKİ YARDIM MƏRKƏZİ TƏRƏFİNDƏN İNŞA EDİLMİŞ ÇADIR ŞƏHƏRCİYİNDƏ ÇIXIŞ	
1 noyabr 1999-cu il.....	410
KOCAELİ UNİVERSİTETİNDƏ YENİ DƏRS İLİNİN BAŞLANMASINA HƏSR OLUNMUŞ MƏRASİMDƏ NİTQ	
1 noyabr 1999-cu il.....	412
BEYNƏLXALQ ATATÜRK SÜLH MÜKAFATININ TƏQDİM OLUNMASI MƏRASİMİNDƏ NİTQ	
1 noyabr 1999-cu il.....	418
TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ SÜLEYMAN DƏMİRƏLİN ANADAN OLMASININ 75 İLLİYİ MÜNASİBƏTİLƏ TƏBRİK	
1 noyabr 1999-cu il.....	435
BÖYÜK ATATÜRKÜN XATİRƏSİNƏ EHTİRAM	
2 noyabr 1999-cu il.....	441

GÜLHANƏ HƏRBİ TİBB AKADEMİYASINDA XÜSUSİ
CƏRRAHİYYƏ ŞÖBƏSİNİN AYRI-AYRI
PALATALARINDA MÜALİCƏ OLUNAN ZABİT VƏ
ƏSGƏRLƏRLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

2 noyabr 1999-cu il.....	443
QEYDLƏR.....	460
ŞƏXSİ ADLAR GÖSTƏRİCİSİ.....	507
COĞRAFİ ADLAR GÖSTƏRİCİSİ.....	515

Kitabı çapa hazırlayan

Tofiq Babayev

Rəssamı

Fuad Fərəcov

Texniki redaktoru

Zoya Nəcəfova

Yığım üzrə operator

İlhamə Kərimova

Kompüter tərtibatı

Məhəbbət Orucov

Cildin hazırlanmasında AzərTAc-ın materiallarından istifadə olunmuşdur.

«Tayms» qarnitur. Fomiatı 60x90 1/16. Ofset kağızı 1. Şərti çap vərəqi 33,0. Uçot vərəqi 33,5. Tirajı 5000. Müqavilə qiyməti ilə.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Azərbaycan
Dövlət Nəşriyyatı. Bakı - Mehdi Hüseyn küç. 61. dalan 2/3.
“Qismət” Nəşriyyat, Poliqrafiya və Ticarət LTD tərəfindən çap olunmuşdur.